

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΑΡ. 3.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΥΠΟ

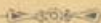
ΣΤΙΛΠΩΝΟΣ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1922

ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΕΡΑΝ ΜΝΗΜΗΝ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΜΟΥ

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ca 56

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

Αριθ. ελσ. 708. —

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

72/50

Ὁ ἀναγνώστης ἄς μὴ περιμένη νὰ εὔρῃ εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο τὴν λύσιν ὅλων τῶν λαογραφικῶν προβλημάτων, ὅσα γεννᾷ ἡ παρατήρησις τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ λαογραφία εἶναι νέα ἐπιστήμη, εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα πλὴν τῶν συστηματικῶν, ἀλλ' εἰς ὠρισμένα μόνον θέματα ἀναφερομένων, ἐργασιῶν τοῦ Πολίτου ἐλάχισται ἄλλαι ἐργασίαι εἶχον, καὶ αὐταὶ πάντοτε μὲ ἄλλους σκοποὺς καὶ ἐν τῷ πλεῖστον ἀρχαιο-λογικοῦ. Ὡς καὶ ἂν τὸ ἐκείνηται εἰς συνδυασμὸν τοῦ ἡτο ἀδύνατον νὰ δώσῃ εἰς πολλὰς καὶ ἐπιστημονικὸν ἐγχειρίδιον λαογραφίας τοῦ βίου τοῦ νέου ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀφοῦ λείπουν αἱ ἀπαιτούμεναι προεργασίαι. Σκοπὸς τοῦ βιβλίου εἶναι ἄλλος. Εἶναι νὰ δώσῃ μίαν ὅπωςδῆποτε γενικὴν ἰδέαν περὶ τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας καὶ τῶν θεμάτων της, καὶ νὰ διαφωτίσῃ καὶ καθοδηγήσῃ τοὺς λαογράφους συλλογεῖς, τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ συνδράμουν τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον εἰς τὸ συλλεκτικόν του ἔργον, νὰ προσελκύσῃ νέους φίλους διὰ τὸ λαογραφικὸν ἔργον καὶ νὰ δώσῃ μορφήν καὶ σύστημα εἰς τὰς συλλεκτικὰς ἐργασίας καὶ ἐρεῦ-νας. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ κατ' ἐξοχὴν πράγματα ἀποβλέπει, καὶ παραδείγματα καὶ κείμενα περιέχει κάπως περισσότερα, τὰ ὅποια εἰς ἐπιστημονικῶς ἀυστη-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ρότερον συντεταγμένον βιβλίον θὰ ἦσαν ἴσως περιττά, ἐνταῦθα ὅμως ἐθεωρήθησαν ἀναγκαῖα πρὸς πληρεστέραν καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων διαφώτισιν τῶν συλλογέων. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ αἱ παραπομπαὶ εἰς ξένα ἔργα καὶ ἡ ἀναγραφὴ τοιούτων ἐκρίθησαν περιτταί. Τοιοῦτον εἶναι τὸ βιβλίον. Θὰ εἶναι δ' ἐντυχὴς ὁ συγγραφεύς, ἐὰν ἐπέτυχῃ τοῦ σκοπομένου.

Σ. Π. Κ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Ἔννοια τῆς λαογραφίας.

Ἡ λαογραφία, καθὼς καὶ ἡ λέξις δεικνύει (1), εἶναι ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ὑποκείμενον τῶν ἐρευνῶν καὶ παρατηρήσεων αὐτῆς τὸν λαὸν καὶ ἀναφορὰν τοὺς κατὰ παράδοσιν λόγους καὶ πράξεις τοῦ λαοῦ. Καὶ ὡς παρατήρησις μὲν λαϊκῶν λόγων καὶ συνηθῶν ἐξ Ἑλλάδι τοῦλάχιστον, εἰς τὴν πολλὰ, πολλοτάτη μελέτη ἔχουσα τὴν ἑλληνικὴν εἰς τὴν ἔμφυτον περιέργειαν καὶ τὴν παρατηρητικότητα τῶν λαῶν, τῶν ὁποίων προσελκύει τὴν προσοχὴν καὶ παρατήρησιν καὶ πολλάκις διεγείρουν καὶ τὸ σκῶμμα τῶν οἱ ξενότροποι λόγοι καὶ τὰ ξενότροπα ἦθη τῶν γειτονικῶν ἢ τῶν μακρὰν οἰκούντων λαῶν, ἐμφανίζεται ἤδη εἰς τὸν Ὅμηρον, ὅστις ἀρέσκεται, ἂν ὄχι λεπτομερῶς νὰ περιγράψῃ, ἀλλὰ τοῦλάχιστον νὰ μνημονεύῃ καὶ νὰ χαρακτηρίξῃ τὰ ξένα ἦθη καλ-

(1) Τὴν λέξιν, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ἐσημεινεν ὅλως διόλου ἄλλο πρᾶγμα, τὸν κεφαλικὸν φόρον, εἰσήγαγε πρῶτος ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἀντὶ τῆς ἀγγλικῆς Folklore κατὰ τὸ 1884. Οἱ Γερμανοὶ πρὸς δήλωσιν τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης μεταχειρίζονται τὴν λέξιν Volkskunde (γνώσις τοῦ λαοῦ, λαογνώσις), οἱ Δανοὶ Folkeminder (ἀναμνήσεις τοῦ λαοῦ), οἱ Ἰταλοὶ, ὁσάκις δὲν θέλουν νὰ μεταχειρισθῶν τὸν ἀγγλικὸν ὄρον, μεταχειρίζονται τὴν περίφρασιν Tradizioni popolari (παραδόσεις τοῦ λαοῦ), οἱ δὲ Γάλλοι Traditions populaires, αἵτινες ὁμως δὲν δύνανται νὰ ἔχουν τὴν εὐρύτητα, τὴν ὁποίαν θέλουν νὰ προσδώσουν οἱ μεταχειριζόμενοι αὐτάς. Περὶ τούτων βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ἐν Λαογρ. Α' 3 κέ.

λιεργεῖται κατόπιν ὑπὸ τῶν παλαιολόγων λογοποιῶν, οἱ ὅποιοι ἀκριβῶς εἰς τὰ ἔργα τῶν προφορικῶς παραδόσεις συνεκέντρωσαν περὶ λαῶν καὶ πόλεων καὶ τόπων, καὶ ἦθη καὶ ἔθιμα περιέγραψαν, τελειοποιεῖται δὲ τέλος εἰς τὸν Ἡρόδοτον, τὸν περιεργότατον τοῦτον ἐθνολόγον ἐρευνητὴν, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιοτάτην ἡμῶν πηγὴν διὰ τὸν βίον τῶν ἀρχαίων πολιτισμένων καὶ ἀπολιτίστων λαῶν.

Εἰς τοὺς ὑστερωτέρους, τοὺς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον χρόνους, ὅτε ἠϋρύνθησαν τὰ ὅρια τοῦ ἑλληνισμοῦ, οἱ παρατηρηταὶ καὶ αἱ παρατηρήσεις πληθύνονται, ταξίδια διάφορα ἐπιχειροῦνται, οἱ δὲ συγγραφεῖς στρέφουν συχνάκις τὴν προσοχὴν αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἐξετάζουσι καὶ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ παραδόσεις περισυλλέγουσι. Κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους ὁ Στράβων συγκεντρώνει πλουσιώτατον ὕλικόν ἐκ παλαιότερων ἀρχαίων καὶ ἐρευνητῶν, ὁ δ' ἔτι μεταγενέστερος Παυσανίας ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τῶν λαῶν καὶ τῶν μνημείων τῶν ἑθνολόγων πρὸς τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν ἀφαιρῶν παραδόσεων καὶ ἐθίμων.

Ἀλλ' ὡς ἐπιστῆμη ἡ λαογραφία εἶναι νέα. Βεβαίως ἡ καλλιέργεια αὐτῆς ἐν Γερμανίᾳ ἤρχεν ἤδη ἀρχίσει ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τὴν ἐνθουσιώδη πνοὴν τοῦ Herder διὰ τὴν δημώδη ποίησιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τὴν ὠθησιν τῶν λαογραφομυθολογικῶν ἐργασιῶν τοῦ Grimm, ἀλλὰ μόλις ἀπὸ τοῦ 1846, ἀφ' οὔτου ὁ Ἀγγλὸς ἀρχαιολόγος Thoms ἐπρότεινε διὰ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὰ λογοτεχνικά προϊόντα τοῦ λαοῦ, διὰ τὸ ὑπόκειμενον δηλ. τῆς λαογραφίας, τὸν ὄρον Folklore, ἤρχισε νὰ καλλιεργῇται ὡς χωριστὴ μάθησις, ἀπέκτησε βαθμηδὸν μέθοδον ἐπιστημονικὴν ἰδίαν καὶ ἔλαβε κατὰ τὰ τελευταῖα μάλιστα ἔτη διάδοσιν καὶ ἐπίδοσιν καταπληκτικὴν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἀρκετὸς σάλος ἐπικρατεῖ καὶ ἀμφισβητήσεις μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων λαογράφων εἰσέτι ὑφίστανται καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν καὶ τὰ ὅρια καὶ τὸν χαρακτῆρα ἀκόμη τῶν ἐρευνῶν της, καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποίητέαν μέθοδον. Ὅπως-δήποτε ὅμως αἱ συζητήσεις τείνουσι ν' ἀποκρυσταλλωθοῦν εἰς

ὁρισμένα περὶ τοῦ ἔργου⁽¹⁾ τῆς λαογραφίας καὶ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς ἄλλας συγγενεῖς ἐπιστήμας⁽²⁾ συμπεράσματα, τὰ ὅποια διετύπωσεν ὁ Πολίτης, ὁ ἀείμνηστος πατὴρ τῆς ἐν Ἑλλάδι λαογραφικῆς ἐπιστήμης εἰς τὸν ἐξῆς ὁρισμόν⁽³⁾.

« Ἡ λαογραφία ἐξετάζει τὰς κατὰ παράδοσιν διὰ λόγων, πράξεων ἢ ἐνεργειῶν ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ· τὰς ἐκδηλώσεις δηλ. ἐκεῖνας, ὧν ἡ πρώτη ἀρχὴ εἶναι ἄγνωστος, μὴ προελθοῦσα ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ὑπερόχου τινὸς ἀνδρός, αἵτινες κατ' ἀκολουθίαν δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν μόρφωσιν, καὶ ἐκεῖνας, αἵτινες εἶναι συνέχεια ἢ διαδοχὴ προηγηθείσης κοινωνικῆς καταστάσεως ἢ εἶναι μεταβολὴ ἢ παραφθορὰ ἄλλοις ἑλλόγων ἐκδηλώσεων τοῦ βίου ἐν τῷ παρελθόντι. Συνεξετάζει δ' ἀναγκαίως καὶ τὰς μὴ ἐκπεπονημένας μὲν ἀμέσως ἐκ τῆς παραδόσεως ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ καὶ ἀπομορφωμένους ἢ συναπτομένους στενῶς πρὸς τὰς ἐν τῷ παρελθόντι καταστάσεις αὐτοῦ. Ὁ ὁρισμὸς αὗτος τῶν ἐνσπινόμενων καλῶς, εἶναι ἀνάγκη νὰ ῥηθῇ κατ' ἐξέχοντα εἰς τὸν βίον τοῦ σημερινοῦ λαοῦ καὶ τὸν τρεπόμενον κατ' ὃν οὗτος ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ ἐκδηλοῦται. Καὶ πρῶτον ἐὰν ἀποβλέψωμεν εἰς τὸν ὑλικὸν αὐτοῦ βίον, θὰ εὕρωμεν παρὰ τὰ σιδηρὰ ἄροτρα καὶ τὰ βενζινάρωτρα τὰ πανάρχαια ἡσιόδεια, παρὰ τὰ τελειότατα ὑφαντουργεῖα τὸν πρωτόγονον ἀργαλειόν, παρὰ τὴν τελευταίου συρμοῦ εὐρωπαϊκὴν ἐνδυμασίαν τὴν φουστανέλλαν καὶ τὸ πόδι ῥες ἄντερι καὶ τὴν βράκαν, παρὰ τὰ τελειότατα μέγαλα τοὺς ὁμοιομόρφους καὶ ἐπὶ τῇ βιάσει πατροπαραδότου σχεδίου οἰκίσκους τῶν χωρικῶν καὶ τὰς καλύβας τῶν ἀλιέων καὶ τῶν ποιμένων κτλ. κτλ. Ἐὰν δ' ἀπο-

(¹) Περὶ τοῦ ἔργου τῆς λαογραφίας ἔγραψα καὶ εἰς τὸ βιβλίον μου « Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν » σ. 5 κ.ε.

(²) Τοιαῦται ἐπιστήμαι, ὧν ὑποκείμενον εἶναι ἐπίσης ὁ λαός, εἶναι ἡ ἐθνογραφία, ἡ ἐθνολογία, ἡ ἀνθρωπολογία, ἡ ἀνθρωπογεωγραφία, ἡ ὁμαδικὴ ψυχολογία (Völkерpsychologie), ἡ κοινωνιολογία καὶ εἰς τὰς ἄλλας.

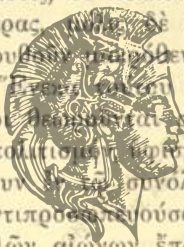
(³) Λαογρ. Α' 7.

βλέψωμεν εἰς τὸν πνευματικὸν βίον, παρὰ τὰ ποιήματα καὶ τὰ διηγήματα καὶ τὰ μυθιστορήματα καὶ τὰ ἄσματα, τῶν ὁποίων οἱ δημιουργοὶ εἶναι γνωστοὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ποιηταὶ καὶ μουσικοὶ καὶ λογοτέχναι, θὰ εὗρωμεν τὰ παραμύθια καὶ τὰ ἄσματα, τὰ κλέφτικα καὶ τὰ ἱστορικά καὶ τὰς παραλογὰς καὶ τὰ δίστιχα, τῶν ὁποίων εἶναι ἄγνωστοι οἱ δημιουργοί, παρὰ τὴν ἐκ τῶν εὐαγγελίων καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀπορρέουσας χριστιανικὴν πίστιν, τὰς ποικίλας περὶ νεραϊδῶν, καλλικαντζάρων, βρικόλακων καὶ ἄλλων τοιούτων ὄντων παραδόσεις καὶ δοξασίας, ὡς καὶ τὴν πίστιν εἰς τὴν μαγείαν μὲ τὰς διαφόρους αὐτῆς τελετὰς καὶ τέχνας καὶ τὴν μαντικὴν ὑπὸ τὰς ποικιλωτάτας αὐτῆς μορφάς, παρὰ τὸ ἐκ τῆς νομοθεσίας ἀπορρέον δίκαιον καὶ τὰς ἀγραφὰς καὶ ἀγνώστου ἀρχῆς νομικὰς συνηθείας καὶ τὰς ἀναφιν συμβολαίων, τὴν δῆλωσιν κυριότητος, τὴν μεταβίβασιν κληρονομίας κτλ. κτλ. Ἐκ τούτων τὰ μὲν πρῶτα ἡρώδη, τὰ ἐνεννιάκτορον τὰ ἱερὰν τοιούται, ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ τῶν ὁποίων οἱ δημιουργοὶ εἶναι γνωστὰ ἱστορικὰ ἡρώδη, ἀποτελοῦν καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀντιπροσωπεύον σημερινὸν πολιτισμὸν, ἐνῶ τὰ δεύτερα, τὸ ἡσιόδειον ἄροτρον, ὁ ἀργαλειός, τὰ παραμύθια καὶ τὰ τραγούδια, οἱ νεραϊδες καὶ οἱ βρικόλακες, τῶν ὁποίων τοὺς δημιουργοὺς οὐδεὶς δύναται νὰ ὀνομάσῃ καὶ εἰς τὰ ὅποια ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ εἶναι τοιαύτη, ὥστε αὐτὸς νὰ φαίνεται δημιουργὸς ἅμα αὐτῶν καὶ φορεὺς, ἥ ἀποτελοῦν συνέχειαν ἢ διαδοχὴν παλαιότερων καταστάσεων ἐν τῷ παρόντι, ἢ εἶναι ἁπλᾶ ὑπολείμματα χρόνων παρελθόντων ἐντὸς τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Τὰ δεύτερα ταῦτα, τῶν ὁποίων, ὡς εἴπομεν, δημιουργὸς φαίνεται ὁλόκληρος ὁ λαὸς ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ καὶ τὰ ὅποια ἀποτελοῦν συνέχειαν ἢ διαδοχὴν παλαιότερων καταστάσεων ἐν τῷ παρόντι ἢ εἶναι ἁπλᾶ ὑπολείμματα χρόνων παρελθόντων ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, αὐτὰ ἀποτελοῦν καὶ τὸ θέμα τῆς λαογραφίας.

Πῶς τώρα συμβαίνει ἐντὸς τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ

νὰ ὑπάρχουν καὶ ρεύματα ἢ ὑπολείμματα παλαιότερων καταστάσεων, τοῦτο εὐκόλως κανεὶς ἀντιλαμβάνεται, ἂν προσέξῃ εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν γίνεται ἡ πρόοδος ἐν γένει τῶν λαῶν πρὸς τὸν πολιτισμὸν. Ὁ λαὸς δὲν προχωρεῖ πρὸς τὴν πρόοδον ταυτοχρόνως μὲ ὁλόκληρον τὸν ὄγκον αὐτοῦ. Ὑποκινηταὶ καὶ φορεῖς τῆς προόδου εἶναι πάντοτε ὀλίγοι ἐπίλεκτοι, οἱ ὁποῖοι συγκροτοῦν καὶ τὰ καλούμενα ἀνώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας. Τὸ πολὺ πλῆθος, ὃ κύριος ἐκάστου λαοῦ ὄγκος, μὲ τὸ πολυάριθμον αὐτοῦ καὶ τὴν προσήλωσιν εἰς τὴν παράδοσιν, ἀποτελεῖ στοιχεῖον δυσκίνητον καὶ συντηρητικόν, ἀποκρουστικῶς διακείμενον πρὸς πάντα νεωτερισμὸν. Διὰ τοῦτο, καθ' ὃν χρόνον οἱ ὀλίγοι προχωροῦντες δημιουργοῦν νέας καταστάσεις, οἱ πολλοὶ ἐξακολουθοῦν καθυστεροῦντες εἰς παλαιότερας. Ὅμως, δὲ καὶ μετὰ βίας καὶ οἶονεϊ συρόμενοι παρακολουθοῦν τὴν πρὸς τὰ πρόσω κίνησιν τῶν ὀλίγων. Ὅσοι οὖν βλέπομεν συνήθως ἐκτὸς τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται σήμερον ὡς ἐκφυλοπούντες τὸν ἀνωτάτον πολιτισμὸν, ἀπρετάμενα εὐρεᾶ στρώματα, τὰ ὅποια παραμένουν ἐν τῷ συνόλῳ ἀκόμη εἰς βαθμίδας πολὺ κατωτέρας, ἀντιπροσωπεύουσας καταστάσεις, αἱ ὅποιαι πολλάκις πρὸ πολλῶν αἰώνων ἔπρεπε νὰ εἶχον ἤδη ἐξαφανισθῇ.

Ἐξ ὧν δὲ τῶν στρωμάτων ἑνὸς λαοῦ συντηρητικώτατοι καὶ διὰ τοῦτο περισσότερον προσκείμενοι εἰς ἀρχεγόνους καταστάσεις εἶναι οἱ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου χώρας, γεωργοὶ καὶ ποιμένες, μ' ἓνα ὄνομα οἱ χωρικοί, διότι καὶ ὁ βίος, τὸν ὁποῖον διάγουν, φυσικώτερος εἶναι καὶ ἀπλούστερος, ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι περισσότερον ἀπομεμακρυσμένοι ἀπὸ τῆς ἀμέσου ἐπιδράσεως τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, ὅστις κυρίως διαμορφοῦται εἰς τὰ μεγάλα κέντρα. Εἰς αὐτοὺς λοιπὸν καὶ ἐν γένει εἰς τὰ κατώτερα ἀπὸ ἀπόψεως μορφώσεως κοινωνικὰ στρώματα δὲν εἶναι διόλου παράξενον τὸ ὅτι εὐρίσκει τις σήμερον καταστάσεις, αἱ ὅποια, οὐδεμίαν ἔχουσιν σχέσιν πρὸς τὸν νεώτερον πολιτισμὸν, ἀποτελοῦν συνέχειαν παλαιότερων χρόνων. Οὕτω δὲν εἶναι διόλου παρά-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ξενον ὅτι εἰς χωρία ἀντὶ τῶν ἁσμάτων τῶν ἐπιθεωρήσεων καὶ τῶν ὀπερετῶν, τὰ ὅποια ἀκούει τις νύκτα καὶ ἡμέραν περιαδόμενα εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν πόλεων, εὕρισκει τὰ κλέφτικα ἢ τὰ ἀκριτικὰ ἢ ἄλλα παλαιότερων ἐποχῶν λαϊκὰ ἅσματα ἢ καὶ νεώτερα μὲν, πεποιημένα ὅμως κατὰ τὴν πατροπαράδοτον λαϊκὴν τεχντροπίαν, κατὰ τὸ πρότυπον τῶν παλαιότερων. Ἐπίσης δὲ εἶναι διόλου παράδοξον ὅτι ἀντὶ τῶν μυθιστορημάτων καὶ τῶν διηγημάτων εὕρισκει τις τὰ παραμύθια, τὰ ὅποια διασκεδάζουν τοὺς χωρικοὺς κατὰ τὰς μακρὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος.

Πλὴν ὁμως τῶν παλαιότερων τούτων καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι καὶ σήμερον ἀκόμη ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν ζῶν στοιχεῖον ἐν τῷ βίῳ ὀρισμένων κατατετέρων τοῦ λαοῦ στρωμάτων, ὁ βίος ἡμῶν ἐν αὐτῷ τῷ παλαιῷ νεωτέρῳ πολιτισμῷ, εἰς αὐτὰ τὰ κέντρα καὶ τὰ ἐκείνην πρῶματα, εἶναι κατεσπαρμένος ἐξ ὑπολειμμάτων τοῦ παρελθόντος, τὰ ὅποια, προκρινόμενα γὰρ ἐκ ἰσχυροῦς καὶ ἐσμελῆδος συνήθειας, ἀνταρτῶνται ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ, ὡς ἐν τῷ ὅλῳ ὁρῶς τῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ θανάτου καὶ ἡ προσηγορία τοῦ μέλλοντος, πρὸς τὰ ὅποια ἦσαν ἀρχῇθεν συνδεδεμένοι, ἢ ἀπλῶς χάρις εἰς τὴν δύναμιν τῆς συνηθείας, ἄλλα μὲν προσηγορεύθησαν εἰς τὰς νεωτέρας ἀντιλήψεις, στηριχθέντ' ἀπλῶς ἐπὶ νέας δικαιολογητικῆς βάσεως ἢ καὶ μεταβληθέντα κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν, ἄλλα δὲ παραμένουν ἄνευ τινὸς λόγου προσκεκολλημένα ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ὡς τὰ ἀπολιθώματα παλαιότερων γεωλογικῶν περιόδων εἰς τοὺς βράχους τῶν ὄρεων. Ἐν ἡ δὺο ἀπὸ τὰ κοινότερα παραδείγματα θὰ καταστήσουν τὸ πρᾶγμα σαφές. Διὰ τί μεταχειριζόμεθα στεφάνους κατὰ τὸν γάμον; Ἐκ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας οὐδεὶς ἐξάγεται λόγος. Τοῦναντίον μάλιστα κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους μεγάλοι πατέρες τῆς ἐκκλησίας ὡς ὁ Τερτυλλιανὸς καὶ ὁ Κλήμης ἐπολέμησαν τὴν συνήθειαν ὡς ἐθνικὴν. Ὡστε τὸ ἔθιμον εἶναι προχριστιανικόν. Ἦτο ὁμως τόση ἡ δύναμις τῆς συνηθείας, ὥστε ἡ ἐκκλησία ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύβῃ καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν κατὰ τὸν

Δ' αἰῶνα τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον προσπαθοῦντα νὰ δικαιολογήσῃ τὴν χρῆσιν τῶν στεφάνων διὰ τῆς ἀποδόσεως εἰς αὐτοὺς νέας συμβολικῆς ἐρμηνείας, συμφώνου μὲν πρὸς τὰς νέας χριστιανικὰς ἀντιλήψεις, μηδεμίαν ὅμως πραγματικὴν σχέσιν ἐχούσης πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔθιμου. « Διὰ τοῦτο, λέγει, στέφανοι ταῖς κεφαλαῖς ἐπιτίθενται, σύμβολον τῆς νίκης, ὅτι ἀήττητοι γενόμενοι, οὕτω προσέρχονται τῇ εὐνῇ, ὅτι μὴ κατηγωνίσθησαν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς » (¹).

Διατί φοβοῦνται νὰ τελέσουν γάμους κατὰ τὸν μῆνα Μαῖον; Οὐδεὶς γνωρίζει νὰ δώσῃ τὸν ἀκριβῆ λόγον, καταφεύγουν δὲ συνήθως εἰς ἐρμηνείας πολλάκις ἀστείας, ὥς εἶναι ἡ ἐρμηνεία, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ λόγος τῆς ἀποφυγῆς εἶναι ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα τελοῦσι τοὺς γάμους αὐτῶν καὶ οἱ ὄνοι: *γκαρίζουν τὰ γαῖδουρα*. Καὶ ὅμως τὸ ἔθιμον εἶναι ὑπόλειμμα παλαιότερων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δοξασιῶν, εἰς τοὺς χρόνους τῶν ὁποίων εἶχε τὸ ἔθιμον τὸν ἑθνομάρτυρα. Τὸ ἔθιμον εἶναι Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς. Ἀπεφραγμένον ἔστιν ὁ γάμος τὸν Μαῖον, ὅταν κατὰ τὸν Ῥωμαῖον ἑθνομάρτυρα τὰ ἑθνομάρτυρα, ἡ ἥτο ἐορτὴ τῶν νεκρῶν καὶ διὰ τούτου ἀπαισία εἰς τὴν τέλεσιν χαρμοσύνων γεγονότων, ὡς καὶ ὁ γάμος (²).

Πολυάριθμα τοιαῦτα ὑπολείμματα παλαιότερων χρόνων μᾶς διέσωσαν τὰ παιδιά εἰς τὰ παιγνίδιά των. Ταῦτα ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶναι ἀπομιμήσεις τῶν σοβαρῶν ἀσχολιῶν τῶν μεγάλων. Ὅτι οἱ μεγάλοι κάμνουν σπουδαζόντες, τοῦτο κάμνουν τὰ παιδιά παίζοντα. Εἶναι δὲ τὰ παιδιά συντηρητικώτατα εἰς τὰ παιγνίδιά των, ἔχοντα ἰδιαίτερον ὅλως κύκλον παραδόσεως. Οὕτως ὅταν σὺν τῇ προόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ παύσῃ διὰ τοὺς μεγάλους μία κατάστασις, τὰ παιδιά ἐξακολουθοῦν νὰ τὴν διαιωνίζουσιν εἰς τὰ παιγνίδιά των. Οὕτω π. χ. τὰ τόξα καὶ τὰ ἀκόντια καὶ αἱ σφενδόναί κ.τ.λ. πρὸ πολλοῦ ἐξέλιπον διὰ τοὺς μεγάλους, διὰ τὰ παιδιά ὅμως

(¹) Ν. Γ. Πολίτου, Γαμήλια σύμβολα ἐν τῇ Ἑπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου 1906 σ. 133. = Λαογραφικά Σύμμεικτα Β' 232.

(²) Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικά Σύμμεικτα Α' 36.

ὑπάρχουν εἰσέτι. Τὰ αἰνίγματα ἄλλοτε ἀπαισχύλουν σοβαρῶς τοὺς μεγάλους καὶ σήμερον δὲ εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς ἀποτελοῦν θέμα διδασκαλίας, εἰς τοὺς πεπολιτισμένους κατήντησαν παιδιὰ τῶν παιδίων. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ εἴπῃ κανεὶς ἐν μέρει καὶ διὰ τὰ παραμύθια, τὰ ὅποια εἰς τὰς πόλεις τοῦλάχιστον ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ περιέρχονται εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν δικαιοδοσίαν τῶν παιδίων.

Ἡ τοιαύτη φύσις τοῦ θέματος τῆς λαογραφίας καθορίζει καὶ τὴν μέθοδον αὐτῆς καὶ τὴν θέσιν της μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν. Ὡς ἐρευνῶσα φαινόμενα οὐχὶ φυσικὰ, ἀλλὰ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀποτελεῖ κλάδον τῆς ὅλης ἐπιστήμης τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς ἐρευνῶσα δὲ τὰ ἐκ τοῦ παρελθόντος ἐν τῷ παρόντι περιλειπόμενα στοιχεῖα ἀποτελεῖ ἐπιστήμην ἱστορικὴν. Μεταχειρίζεται δὲ καὶ μέθοδον ἱστορικῆς προσπαθοῦσα διὰ τῆς ἐξετάσεως τοῦ παρελθόντος νὰ ἐρευνῇ τὴν ἐρμηνείαν τῶν σημερινῶν ἐκείνων καταστάσεων καὶ ἐκδηλώσεων, ὅσαι δὲν συμβιβάζονται πρὸς τὰ περιβέβηκα καὶ ἀνεκτόντα ἐκείνου. Ἐπειδὴ ὁμῶς οἱ σήμερον πεπολιτισμένοι λαοὶ ὅλοι ἐκ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐκτελέου βαρβαρότητος ἀφωρμήθησαν καὶ τὰ αὐτὰ ἔχοντες πολιτικὰ καὶ ὕλικά ἐφόδια, τὰ ὅποια σὺν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἐξελίξει ἀνέπτυξαν, μετέβαλον καὶ ἐφθειραν, διὰ τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον ἡ ἱστορικὴ ἐρευνα νὰ συμπληροῦται διὰ τῆς συγκριτικῆς, καθ' ὅσον μόνον οὕτω εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ τις εἰς συμπεράσματα ὅπωςδῆποτε ἀσφαλῆ. «Τὰ ὅμοια μνημεῖα συμπληροῦσιν ἀλληλα καὶ πολλάκις λεπτομέρειά τις εἰς ἐν μόνον παρατηρηθεῖσα παρέχει τὸν μῦτον, τὸν ὀδηγοῦντα εἰς τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν πάντων τῶν εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνηκόντων»⁽¹⁾. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐξεταζόμενα, τὰ ὅποια εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς πολλαχῶς ἔχουν ἀλλοιωθῇ, παρουσιάζονται μὲ τὴν ἀπλουστέραν καὶ διαφανεστέραν καὶ πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀρχὴν κειμένην μορφήν παρὰ τοῖς ἀγρίοις ἢ τοῖς κατὰ

(1) Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφία, ἐν Λαογρ. Α' 15. = Λαογρ. Σύμμεκτα Α' 11.

φύσιν λεγομένοις λαοῖς, διὰ τοῦτο ἀπαραίτητος εἶναι ἡ ἀναδρομὴ ἐκάστοτε εἰς τὴν ἐθνολογίαν, ἡ ὁποία μᾶς παρέχει τὰ στοιχεῖα τοῦ βίου τῶν κατὰ φύσιν τούτων λαῶν ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἐκδηλώσεις. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὁμαδικὴ ψυχολογία (Völkerpsychologie), ἡ ἐξετάζουσα τοὺς νόμους τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων τῶν λαῶν, οἷα ἡ γλῶσσα, ὁ μῦθος, ἡ τέχνη καὶ ἡ θρησκεία, δύναται πολλαχῶς νὰ ὑποβοηθήσῃ τὸ ἔργον τῆς λαογραφίας, παρέχουσα αὐτῇ τὸν ψυχολογικὸν λόγον τῶν παρατηρουμένων ἐκάστοτε γενέσεων καὶ μεταβολῶν.

Χρησιμότης τῆς λαογραφίας.

Ἐξ αὐτοῦ νῦν τοῦ ἔργου τῆς λαογραφίας καταφαίνεται ἡ πολλαπλὴ αὐτῆς σπουδαιότης καὶ χρησιμότης. Ἐξετάζουσα τὸν βίον τῶν πεπολιτισμένων λαῶν κατὰ τὰς κατὰ παράδοσιν ἐκδηλώσεις αὐτοῦ ὡς καὶ τὰς ἐκδηλώσεις αὐτῶν τῶν ἀπὸ τῶν ἀπρωτάτων ἀρχαίων ἀποβλέπει νὰ παραστήσῃ τὸν συνολικὸν ὅλον ἐκείνων τῶν ἐπιστημῶν ἡσυχίας καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ πνευματικοῦ καὶ ὕλικου βίου τοῦ ἀρχαίου λαοῦ ἀσχολοῦνται, οἷαι ἡ μυθολογία καὶ ἡ ἐπιστήμη τῶν θρησκειῶν, ἡ γλωσσολογία, ἡ φιλολογία, ἡ ἀρχαιολογία ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς ἔννοιαν, ἡ ὁμαδικὴ ψυχολογία, ἡ κοινωνιολογία, ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου καὶ εἴ τις ἄλλη. Πᾶσαι αὗται αἱ ἐπιστήμαι καὶ ἰδίᾳ αἱ ἱστορικώτεραι ἐξ αὐτῶν κατὰ μέγα μέρος στηρίζονται ἐπὶ τοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον παρέχει εἰς αὐτὰς ἡ γραπτὴ παράδοσις ἢ τὰ περιλειπόμενα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος μνημεῖα. Ἀλλ' εἶναι πασίγνωστον ὅτι οὔτε ἡ γραπτὴ παράδοσις περιέσωσεν εἰς ἡμᾶς πλήρη τὸν ἀρχαῖον βίον οὔτε τὰ μνημεῖα περιεσώθησαν ἀκέραια ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ ἀνασυγκροτήσωμεν πλήρη καὶ ἄνευ χασμάτων τὴν εἰκόνα αὐτοῦ. Τὰς δὲ ψυχικὰς διαθέσεις, ἐξ ὧν ἔλκουσι τὴν γένεσιν ὅλα τὰ πνευματικὰ προϊόντα τοῦ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ, μόνον ἀναδρομικῶς ἐκ τῶν περιλειπομένων λειψάνων τῶν προϊόντων τούτων εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ εἰκάσωμεν. Τὰ κενὰ ταῦτα

ἔρχεται νὰ συμπληρώσῃ κατὰ τὸ δυνατόν ἡ λαογραφία, τὴν μὲν γραπτὴν παράδοσιν καὶ τὰ μνημεῖα συμπληροῦσα δι' ὅσων ἡ προφορικὴ ἢ ἔμπρακτος παράδοσις, ἡ ζῶσα ἐν τῷ λαῷ, διέσωσε, τὰς δὲ ψυχολογικὰς εἰκασίας διὰ τῆς ἀμέσου παρατηρήσεως τοῦ ζώντος καὶ διανοουμένου καὶ συναισθανομένου καὶ πράττοντος λαοῦ.

Πλὴν ὅμως τῶν ἐπιστημονικῶν τούτων ὠφελημάτων καὶ τὰ κοινωνικά ἐκ τῆς λαογραφίας ὠφελήματα εἶναι μέγιστα καὶ μάλιστα εἰς τοὺς σημερινούς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἔνεκα τῆς ἀλματικῆς πρὸς τὰ πρόσω προόδου τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν στρωμάτων ἀνοίγεται ὁσημέραι εὐρύτερον τὸ χάσμα μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ἐν καθυστερήσει εὐρισκομένου κυρίου ὄγκου τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς δὲν ἐννοεῖ τοὺς ἀνεπτυγμένους καὶ οἱ ἀνεπτυγμένοι ἀσκολογούνται νὰ ἐννοήσουν τὸν λαόν, ὡς ξένοι πρὸς αὐτὸν καὶ ἀλλοτρίως αὐτὸν ψυχικὰ ἐλατήρια. Τὸ χάσμα τοῦτο δυνάμει δύναται νὰ γέφυρώσῃ ἡ λαογραφία, παρέχουσα εἰς τοὺς ἀνεπτυγμένους ἐλά τὰ ἐλατήρια πρὸς τὰς ἀλλοτρίους καὶ ἀλλοτρίους αὐτὸν ψυχικὰ ἐλατήρια, τὰ κινουῦντα καὶ διευθύνοντα τὴν ὁρμήν τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ὀρθῶς νὰ ἐκτιμᾷ τὰς σκέψεις καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ. Πόσῃν δὲ σημασίαν ἔχει ἡ ἀποκατάστασις τῆς μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων καὶ τοῦ πολλοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ συναφείας δι' ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ κοινωνικοῦ ὁργανισμοῦ δὲν ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρως νὰ τονισθῇ. Ποῖος νόμος, ποῖον μέτρον προοδευτικὸν εἶναι δυνατόν νὰ ληφθῇ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ εἴτε εἰς τὴν θρησκείαν εἴτε εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν εἴτε εἰς τὴν κοινωνικὴν ὁργάνωσιν εἴτε εἰς τὴν ἐθνικὴν οικονομίαν εἴτε εἰς τὸ δίκαιον, εἴτε εἰς τὴν γεωργίαν, ἐὰν δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς βαθείας γνώσεως τοῦ λαοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται νὰ ἐφαρμοσθῇ; Πῶς δύνανται νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ προλήψεις εἴτε θρησκευτικαὶ εἴτε ἠθικαὶ εἴτε κοινωνικαὶ εἴτε πολιτικά, ἐὰν δὲν εἶναι καὶ αὐταὶ γνωσταὶ καὶ οἱ λόγοι, οἱ ὅποιοι συντελοῦν εἰς τὴν διατήρησίν των; Πῶς θὰ δυνηθῇ ὁ διδάσκαλος ἢ ὁ ἱεροκῆρυξ νὰ καταπολεμήσῃ τὴν δεισδαιμονίαν καὶ τὰ κακῶς κρατοῦντα ἔθιμα καὶ νὰ βελ-

τιώσῃ τοὺς διδασκομένους, ἐὰν ἀγνοῇ αὐτὰ καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν; Ὁ δὲ δικαστὴς ὁ κρίνων μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γραπτοῦ νόμου, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰ κρατοῦντα εἰς τὸν λαὸν ἔθιμα, δὲν κινδυνεύει πολλάκις νὰ παρασυρθῇ εἰς κρίσεις ἀδίκους, ἀντὶ δι' ἄλλων μέσων νὰ προσπαθῇ νὰ βελτιώσῃ τὰ κακῶς ἔχοντα; Εἰσαγγελεὺς διαμείνας ἐν Θεσσαλίᾳ μοῦ διηγεῖτο τὴν ἔκκληξιν, τὴν ὁποίαν τοῦ εἶχε προξενήσει τὸ πλῆθος τῶν ἀπαγωγῶν οὐχὶ γυναικῶν ὑπ' ἀνδρῶν ἀλλὰ τὰνάπαλιν ἀνδρῶν ὑπὸ γυναικῶν. Βραδύτερον κατώρθωσε νὰ ἐξιχνιάσῃ ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐγένετο μόνον καὶ μόνον διὰ τὴν ἀποφυγὴν τῆς ἐθιζομένης ἐξαγορᾶς τῆς νύμφης ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ, ὅστις ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλῃ εἰς τὸν πενθερὸν χρηματικὸν ποσὸν ἀνάλογον πρὸς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν καὶ τὴν κοινωνικὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ τῆς νύμφης. Γερμανὸς ἐρευνητὴς ἰδοὺ τὰς ἀρχαίας περὶ τοῦ γερμανικοῦ δίκαιου. «Τὸ δίκαιον τῶν λαϊκῶν ὅπως κρατῇ εἰς ἕνα λαὸν πρέπει νὰ ἀντλήται ἐκ τῆς ἐκείνου κοινωνικῆς καὶ κατὰ τὴν συνειδήσεως, τῆς γλώττης αὐτοῦ τῶν δοξασίων, τῶν ἐθίμων καὶ πρέπει γερμανιστὴς νὰ ἐκτρέφῃ πρὸς τὸν γερμανικὸν λαόν, διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὰ ἐκείνου τραύματα, τὰ ὁποῖα ἤνοιξαν εἰς τὸν λαϊκὸν ἡμῶν βίον πολὺ περισσότερον τῆς ἐπαναφορᾶς εἰς ἰσχὺν τοῦ ρωμαϊκοῦ δίκαιου ἢ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεῖσα διάστασις τῆς ἰδεολογίας τῶν γερμανῶν νομομαθῶν πρὸς τὰς λαϊκὰς περὶ δίκαιου θεωρίας. Διότι τὸ γερμανικὸν λαϊκὸν δίκαιον εἶναι πολὺ στερεώτερον, πολὺ περισσότερον συγκεκριμένον ἐν τῇ πλουσίᾳ αὐτοῦ νεότητι, ἐδράζεται δὲ καὶ ἐπὶ θεμελίων εὐρύτερων καὶ ἀσφαλεστέρων.»

Ἐπειτα μήπως πᾶν ὅ,τι ἐκ τοῦ λαοῦ προέρχεται εἶναι κακὸν καὶ διὰ τοῦτο ἀπορρίψιμον; Δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ὅχι μόνον πρέπει νὰ διατηρηθοῦν, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω νὰ καλλιεργηθοῦν; Π.χ. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κυρίως συγκροτεῖ τὰ ἑκατομύρια τῶν ἀτόμων εἰς ἓν ἐνιαῖον σύνολον, τὸ ὁποῖον ὀνομαζόμεν ἑλληνικὸν ἢ γαλλικὸν ἢ ἄλλο ὅ,τιδήποτε λαόν, εἶναι ἡ συναίσθησις τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ οἱ κοινοὶ πόθοι καὶ αἱ ἐλπίδες. Ἀλλὰ ποῦ ἄλλοῦ πάντα ταῦτα ἐμφα-

νίζονται λαμπρότερον ἢ εἰς τὰς διαφόρους πολλάκις ποιη-
τικωτάτας λαϊκὰς παραδόσεις καὶ τὴν λαϊκὴν ποίησιν; Δὲν
εἶναι λοιπὸν συντελεστικὴ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐνότητος
καὶ τῆς ἀκμαιότητος τοῦ φρονήματος τοῦ λαοῦ ἡ καλλιέρ-
γεια τῶν παραδόσεων τούτων καὶ ἡ διδασκαλία εἰς τοὺς
νεωτέρους; Οἱ ἀρχαῖοι ἐκ τῶν λαϊκῶν παραδόσεων καὶ πρά-
ξεων ὁρμώμενοι καὶ τὰ ἐν αὐταῖς καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα καλ-
λιεργοῦντες ἐδημιούργησαν ἔργα ποιητικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ
ἀθάνατα· μήπως καὶ τοῦ νεωτέρου λαοῦ οἱ λόγοι καὶ αἱ
ἐνέργειαι δὲν περικλείουν καλλιτεχνικοὺς πυρῆνας, ἐξ ὧν μετ'
ἀγάπης καλλιεργοιμένων ὑπὸ τῶν συγχρόνων ποιητῶν καὶ
καλλιτεχνῶν ν' ἀναβλαστήσουν ἀνάλογα πρὸς τὰ τῆς ἀρχαιό-
τητος νεοελληνικὰ ἀριστοτεχνήματα; Ἐπεὶ δὲν ὑπάρχουν
διάφορα εἶδη λαϊκῆς χειροτεχνίας καὶ καλλιτεχνίας, κεντή-
ματα, κοσμήματα γραπτὰ καὶ ζωγραφιστά, ὅπλων, ἐπίπλων, ὀργά-
νων, οἰκοδομῶν κτλ., τὰ ἀπὸ τῶν παραδόσεων καὶ βελτιούμενα
καὶ ἰδιαιτέρως τὰ ἀναπτύσσοντα καὶ ἐκτείνοντα τὴν λαϊκὴν
τέχνην καὶ βιομηχανίαν; Ἐξίσως καὶ αὐτοὶ καὶ σοῦτα ἐρευνᾶ
τῆς λαογραφίας δύναται νὰ ἀποκαλύψῃ καὶ τοῦτο τὸ μέγα ἀγα-
θόν, ὅτι ὁδηγοῦσα εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐκδηλώσεων
τοῦ λαϊκοῦ βίου προφυλάττει καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπερβολικοὺς καὶ
ἀστηρίκτους ἐνθουσιασμοὺς καὶ ἀπὸ τὰς ὑπεράγαν ρωμαντι-
κὰς ἀντιλήψεις καὶ τάσεις, αἱ ὁποῖαι βλάβης μᾶλλον πρόξε-
νοι ἢ ὠφελείας συνήθως ἀπέβησαν.

Θὰ ἡδύνατό τις καὶ ἄλλας πολλὰς ἐκ τῆς λαογραφίας
ὠφελείας ν' ἀπαριθμήσῃ, ἀλλὰ νομίζω ὅτι καὶ τὰ λεχθέντα
εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ δεῖξουν τὴν πολλαπλὴν αὐτῆς σπου-
δαιότητα ἀπὸ θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς ἀπόψεως, τοῦτ' ἔστι
καὶ διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον.

Λαογραφικὰ θέματα.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω γενικῶς λεχθέντα ἐρχόμεθα εἰς τὴν
ἐξέτασιν καὶ ἀναγραφὴν τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων, περὶ τὰ
ὁποῖα ἀσχολεῖται ἡ λαογραφία, καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ἑλληνικὴ

λαογραφία, τοῦθ' ὅπερ θέλει διευκολύνει τὰ μέγιστα τοὺς λαογράφους συλλογεῖς, δίδον εἰς τὰς ἐρεῦνας αὐτῶν ὀρισμένην πρὸς ὀρισμένα καὶ ἐκ τῶν προτέρων γνωστὰ σημεῖα κατεύθυνσιν.

Κατὰ τὸν ὀρισμὸν ἡ λαογραφία ἐξετάζει τὰς κατὰ παράδοσιν ἐκδηλώσεις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ, ὅσαι διὰ λόγων ἢ πράξεων ἐκδηλοῦνται. Εἶναι δὲ αὗται ὡς πρὸς μὲν τὸν φυσικὸν βίον ἢ τροφή, ἢ στέγη καὶ τὸ ἔνδυμα καὶ αἱ ἀμέσως πρὸς ταύτας σχετιζόμεναι τέχναι, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν καλουμένην βιοτεχνίαν, ὡς πρὸς τὸν ψυχικὸν ἢ γλῶσσα καὶ αἱ καλαὶ τέχναι εἴτε διὰ λόγων εἴτε δι' ἔργων ἐκδηλοῦνται, ἔπειτα ὁ μῦθος, τὸ ἔθιμον, ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἐπιστήμη, ὡς πρὸς δὲ τὸν κοινωνικὸν τέλος ἡ κοινωνικὴ ἐν γένει ὀργάνωσις καὶ τὸ δίκαιον. Ἐκ τῶν παραπάνωθεν τούτων, ὧν ἐκάστη ἀποτελεῖ θέμα πολλάκις ἡ λαογραφία ἐξετάζει, ἡ λαογραφία ἐξετάζει, ὡς εἵπομεν, τὰ κατὰ παράδοσιν στοιχεῖα, τὰ ἀπὸ γενιᾶς ἐν γενίᾳ μεταβαλλόμενα, ὅσα ἐκ τῶν ἀποβλεπόντων ἐν τῷ φημι ῥινῶ βίῳ ἀνώνυμα λείψαντα εἴτε ταῦτα ἀποτελοῦν μνημεῖα τοῦ λόγου εἴτε πράξεις ἢ ἀποδείξεις κατὰ παράδοσιν τελουμένας. Περὶ ἐκάστης τῶν κατηγοριῶν τῶν μνημείων τούτων τοῦ λόγου ὡς καὶ τῶν κατὰ παράδοσιν πράξεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πραγματευόμεθα ἐν τοῖς ἑξῆς, ἀκολουθοῦντες τὸ ἐν τῇ Λαογραφίᾳ ⁽¹⁾ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Πολίτου διάγραμμα.

(¹) Δ' 10 κ.ε.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ἌΣΜΑΤΑ

Γενικά.

Τί εἶναι δημῶδες ἄσμα, εἴναι δυσκολώτατον νὰ ὀρισθῇ, διότι δυσκολώτατον, ἀνὰ τὴν ὀρεξίαν, εἶναι νὰ εὕρεθῇ εἰς τὸν ἀνθρώπου ἀντίκτυπον, ἐπὶ τὸν ὁποῖον νὰ καταχθῇ ὡς τὴν ἀνέκδοτον τοῦ λόγου μνημεῖον, κατὰ τὴν ἀποσκευαστικὴν συνήθειαν ὀνομάζει ἄσματα. Διότι ἀληθῶς ἐπὶ τὸ ὄνομα τοῦτο περιλαμβάνονται κατηγορίαι, αἱ ὁποῖαι ἔχουν βεβαίως καὶ κοινὰ στοιχεῖα, ἔχουν ὅμως καὶ διαφοράς, πολλάκις μάλιστα ὅχι μικρὰς καὶ ἐπουσιώδεις, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν των ἀναγομένης.

Ἄσμα κυρίως εἶναι ἡ διὰ μουσικῆς καὶ λόγου ἔρρυθμος ἔκφρασις διαφόρων ἰσχυρῶν συναισθημάτων, ἡ ὁποία πολλάκις καὶ μάλιστα εἰς τὸν λαόν, συνοδεύει τὰς ἔρρυθμους τοῦ σώματος κινήσεις κατὰ τὴν ἐργασίαν ἢ τὸν χορόν. Τὰ πρῶτα ἄσματα, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὰ ἄσματα τῶν σημερινῶν ἀγριωτάτων λαῶν, ἀδιαρρήκτως συνδεδεμένα πρὸς τὰς ρυθμικὰς σωματικὰς κινήσεις τῆς ἐργασίας ἢ τοῦ χοροῦ, ἀποτελοῦντο κυρίως ἀπὸ συνεχεῖς ἐπιφωνήσεις καὶ ἀπὸ διάφορα αὐτοσχέδια, τῆς στιγμῆς, κενὰ ἐννοίας φρασίδια, μέχρι κόρον ἐπαναλαμβανόμενα· ἡ μελωδία των, καὶ αὕτη πολὺ πενιχρά, εἰς ὀλίγους μόνον καὶ τούτους ἀσαφεῖς φθόγγους κινουμένη, μόνον δὲ ὁ ρυθμὸς των αὐστη-

ρότατος, ἐνισχυόμενος ὄχι μόνον διὰ τῶν κροτημάτων τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ διαφόρων θορυβοποιῶν ὀργάνων, τυμπάνων, ράβδων κ.τ.λ. πρὸς τοῦτο ἐφευρεθέντων. Τὰ ἔσματα δηλαδὴ ταῦτα εἶναι κάτι παρόμοιον πρὸς τὰ αὐθόρμητα ἔσματα τῶν παιδίων, τὰ ὅποια κάποτε ἀπὸ ὑπερβολικὴν χαρὰν, διότι ἀπέκτησαν κάτι ἐπιθυμητόν, χορεύουν καὶ πηδοῦν καὶ τραγουδοῦν, διαρκῶς ἐπαναλαμβάνοντα ἐν ρυθμῷ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποκτηθέντος πράγματος ἢ κάποιαν φράσιν σχετικὴν, οἷον κούκλα, κούκλα ἢ νά μια κούκλα, νά μια κούκλα κ.τ.λ.

Δημιουργοῦνται δὲ τὰ ἔσματα τῶν σημερινῶν ἀγρίων κατὰ τὴν κοινὴν ἐργασίαν ἢ τὸν χορὸν κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Ὁ ἐπὶ κεφαλῇς αὐτοσχεδιάζει μίαν φράσιν ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς στιγμῆς ἢ τῆς ἡμέρας ἢ ἀπὸ τὰς στιγμιαίαις διαθέσεις του, οἱ δὲ λοιποὶ μετὰ τὴν ἐκείνου ἐπαναλαμβάνουν τὸ αὐτοσχεδιάσμα εἴτε αὐτοῦσιαν εἴτε ἀπὸ τοῦ μεταβεβλημένου, ποικίλλοντες πολλάκις αὐτὴ μετὰ μικρὰ ἐπιφωνήματα, ἢ περιφράσεις, ὡς ἐν ῥυθμῷ καὶ ὡς ἐν ᾧ οἱ τραγουστοὶ νοὶ ἐνισχύουν τὸν ρυθμὸν διὰ κροτημάτων καὶ θορύβου ρυθμικοῦ καὶ ἐπιφωνήσεων, ἀντιφωνήσαντες οὕτω καὶ εἰς τὴν ἐπίτασιν τῆς συναισθηματικῆς διαγωγῆς.

Ἐκ τοιούτων βαρβάρων καὶ πρωτογόνων ἀρχῶν ἀνεπτύχθη καὶ ἐτελειοποιήθη βαθμηδὸν τὸ δημῶδες ἔσμα, τὸ ὅποῖον καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ εἰς τοὺς σημερινούς πεπολιτισμένους λαοὺς καὶ μελωδίαν πλέον ἀρτίαν ἀπέκτησε καὶ φραστικὸν κείμενον καὶ εἰς ἐννοίας καὶ εἰς λόγους ἄρτιον, καὶ πολλάκις ποιητικῶς ὄχι εἰς καταφρόνητον. Μόλα ταῦτα οἱ πρωτόγονοι ἐκεῖνοι χαρακτηρὲς ἦσαν, φαίνεται, τόσον στενῶς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἔσματος συνδεδεμένοι, καὶ ἐπομένως τόσον ἰσχυροί, ὥστε καὶ σήμερον ἀκόμη, με ὅλην τὴν μακροχρόνιον ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν τοῦτο ὑπέστη, παρουσιάζουν καταφανῇ τὰ ἴχνη των καὶ εἰς τὴν δημῶδη μελωδίαν καὶ εἰς τὴν δημῶδη ποίησιν. Οὕτως αἱ ἐπιφωνήσεις, πλὴν τῶν ἐργατικῶν καὶ τινων ἄλλων ἔσμάτων, ὅπου καὶ σήμερον ἀκόμη ἐξακολουθοῦν νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀναλλοίωτοι, ὡς

τὰ πρωτόγονα ρυθμικά ἐπιφωνήματα, οἷον Ὡόπ! Ὡόπ!, Ἔγια μόλα, Ἔγια λέσα κττ. καὶ εἰς τὰ ἄλλα δημώδη ἑλληνικά ἕσματα ἀκούονται, συνυφασμέναι μὲ τὴν ὅλην μελωδίαν, εἴτε ὥς ἀπλᾶ ἐπιφωνήματα, οἷον, ὦχ, ὦϊμέ, αἶντε κττ. εἴτε καὶ συνηθέστερον ἐκ μιᾶς ἢ δύο λέξεων, συνήθως κυρίων ὀνομάτων, οἷον Ζάκα μ', Διάκο λεβέντη μου, καῦμένη Ἀναστασιά, κλπ. Ὀνομάζει δὲ ταύτας ὁ λαὸς τσακίσματα ἢ γυρίσματα, ἂν καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι κάπως γενικώτερον, περιλαμβάνον καὶ τὰς ἐπωδούς⁽¹⁾. Ἡ ἐπανάληψις μᾶς ἔδωκε, τῶν μὲν ἐπιφωνημάτων τὰς ἐκ τούτων ἐπωδούς, οἷα τὰ τραλαλά, τραλαριλαρόμ κττ., τῶν δὲ φράσεων τὰς ἐξ ὀρισμένων φράσεων ἢ στίχων ἐπωδούς, οἷον εἰς πολλὰ ἕσματα τὸ

κέρνα παπαδιὰ
κέρνα τὸν ὄχλον
κέρνα τὸν λαόν
τὸ σπέρμα τοῦ λαοῦ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἀρβανίται παλαιὸν οὐ
ποῦ ἔν' Ἀνακτορὶ καὶ αἰετοί;
γιά τος, γιά τος, καὶ κοιμᾶται
καὶ κανέναν δευροφᾶται.

Πλὴν ὅμως τούτων συνήθης καὶ ἀρεστή εἶναι εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς ἡ ἐπανάληψις τῶν ὁμοήχων, ἡ ὁποία μᾶς ἔδωκε τὴν συνήχησιν, τὰ ὁμοιοκάταρκτη, τὴν ὁμοιοκαταληξίαν καὶ ἄλλους τοιοῦτους ποιητικοὺς τρόπους.

Συνήθης ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐπανάληψις ὅχι πλεόν τῶν αὐτῶν ἢ ὁμοήχων λέξεων, ἀλλ' ἡ ἐπανάληψις τῆς αὐτῆς ἐννοίας, αὐτὴ δὲ μᾶς ἔδωκε τὸν ἐν τῇ ποιητικῇ καλούμενον παραλληλισμὸν τῶν μελῶν, τὸν τόσον συνήθη εἰς τὴν ποίησιν τῶν Ἑβραίων, καὶ πολλῶν ἀνατολικῶν λαῶν παλαιῶν καὶ νέων καὶ ἰδίως τῶν τουρκικῶν. Τῶν τελευταίων τούτων τὰ δίστιχα ἢ τετράστιχα, τὰ τόσον γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα ἀμανέδες,

(1) Περί τούτων ἔγραψα καὶ ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1923 σ. 421 κ.ε.

πάντα σχεδὸν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον εἶναι πεποιημένα, ἐκ τούτων δὲ εἰσήχθη, φαίνεται, ἡ χρῆσις τοῦ παραλληλισμοῦ καὶ εἰς τὰ δημῶδη νεοελληνικά διστίχα. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὸ τουρκικόν

*Pismis gabágtu tüz istér,
Benimda tzanım kiz istér.*

δηλαδή

Καὶ ἡ ψημένη κολοκύθα θέλει ἀλάτι
καὶ ἡ ψυχὴ ἡ δική μου θέλει κορίτσι.

καὶ τὰ ἑλληνικά

Ἄσπερος γεννιέτ' ὁ κόρακας καὶ μαῦρος καταταίνει,
καὶ πον γαπήσῃ κι ἀρνηθῇ, εἶτοι κι αὐτὸς νὰ γένη.

Ἄφρσ' τὸν μύλον κι ἄς βροντῇ καὶ τὸ νερὸ κι ἄς τρέχῃ,
ἄφρσ' τὸν γιόν νὰ σ' ἀγαπῇ, ποὺ διάφορον δὲν ἔχει.

Λέν ἤλπισα 'ς τὸν οὐρανὸ ὅπως νὰ γενοῦνε,
δὲν ἤλπισα τὰ μάτια μου νὰ δῶναι νὰ δοῦνε.

Πόσοι πῆγαι τοῦ γαλάτ' ἀνέστησαν καὶ κοιτάδα
καὶ ἔπειτα πρὸς τοὺς αἰσμάτων δὲν ἔχον ἡσυχίαδα.

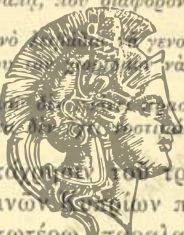
Χρῆσιν δ' ἢ μᾶλλον καταναίσει τοῦ τρόπου τούτου κάμνουν μερικοὶ ἐκ τῶν σημερινῶν ἑλλήνων ποιητάρηδων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, παραλαβόντες προφανῶς ἐκ τῶν διστίχων. Εἰς τούτους ὅμως φαίνεται ὅτι ὁ παραλληλισμὸς οὗτος τῆς ἐννοίας ἐπηρεάσθη σημαντικῶς καὶ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς ὁμοιοκαταληξίας, ἡ ὁποία αὐστηρότατα τηρεῖται, οὕτως ὥστε κατήντησε μᾶλλον παραλληλισμὸς μορφῆς, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι ἡ διευκόλυνσις ἀκριβῶς τῆς ὁμοιοκαταληξίας. Οἱ ἀκόλουθοι στίχοι εἶναι ἐκ τοιούτων ποιητάρηδων εἰλημμένοι.

Ὁ οὐρανὸς εἶναι πλατὺς, θάλασσα το' σιμιομένη,
ἐλάτε νὰ γροισθῆτε μιὰ λύπη λυπημένην.
Ἐν τ' αἰ μυρίζει τὸ φαῖν μὲ δίχως πολυμόρην,
ἐλάτε νὰ γροισθῆτε γιὰ τοῦ Γιαννῆ τὴν κόρην.

Ἐξ ἄλλων

Βλέπεις τὸ ξυνοστάφυλον μὲ τὸν καιρὸν γλυκαίνει,
Ἐ! πόσα εἰραυήξαμεν ἐμεῖς οἱ καῦμενοι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παραλληλισμοῦ τούτου συνετέλεσεν εἰς πολλοὺς λαοὺς καὶ ὁ ἰδιαίτερος τρόπος τῆς ποιήσεως τῶν ᾠσμάτων ὑπὸ δύο ποιητῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς ποιεῖ τὸν ἕνα στίχον, τὸ πρῶτον μέλος τοῦ παραλληλισμοῦ, τὸ ὁποῖον συνήθως εἶναι ἢ ἐκ τῆς φύσεως εἰκόν, ὁ δ' ἕτερος τὸ ἕτερον μέλος, τὴν ἐκ τῶν ἀνθρώπων παρομοιώσιν. Ἰσως δ' εἰς τὸν παραλληλισμὸν τοῦτον, τὸν τόσον εὐρέως διαδομένον εἰς τὴν ποίησιν τῶν λαῶν, ἔχουν τὴν ἀρχὴν των καὶ αἱ ποιητικαὶ παρομοιώσεις, τῶν ὁποίων κλασσικὰ παραδείγματα παρέχουν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη.

Εἰς τὴν ἐπανάληψιν τέλος ὀφείλεται καὶ ἡ δημιουργία τυπικῶν ποιητικῶν φράσεων καὶ στίχων, τῶν ὁποίων τόσον ἄφθονος γίνεται χρῆσις καὶ εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ εἰς τὴν δημώδη ποίησιν.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ πρῶτος τρόπος τῆς ἐκ τοῦ αὐτοσχεδίου τῶν ᾠσμάτων ποιήσεως, καὶ ὃν ὁ ἐπὶ κεφαλῇ εἶναι ὁ αὐτοσχεδιάζων, ὁ δὲ ἕτερος παραλαμβάνει τὸ αὐτοσχέδιον, ἐξαιρουμένην τὴν ὑφ' ἑαυτοῦ εἰς τὰς ἑλληνικὰς τοῦ λαοῦ λαὸν, κατ' αὐτὸν δὲ τὰ ποιητικὰ αὐτοσχεδία χορευτικὰ κυρίως ᾠσματα ποιοῦνται (1).

Τὰ τοιαῦτα κυρίως ᾠσματα, ὡς μία φυσικὴ καὶ ἀναγκαία ἔκφρασις τῶν ἰσχυρῶν συναισθημάτων τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, συνοδεύουν πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου καὶ τῶν κατὰ φύσιν καὶ τῶν προηγμένων εἰς τὸν πολιτισμὸν λαῶν. Εἰς τοὺς τελευταίους μάλιστα τούτους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ γλωσσικὴ ἔκφρασις ἔχει τελειοποιηθῇ καὶ ἔχει τὴν δύναμιν πλέον διὰ ποιητικῆς γλώσσης νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται, τὰ ᾠσματα ταῦτα, ποικίλα, ὅσον ποικίλαι εἶναι καὶ αἱ περιστάσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατόν νὰ συγκινήσουν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου εἴτε ὡς προσώπου ξεχωριστοῦ εἴτε ὡς μέλους μιᾶς εὐρυ-

(1) Περὶ τούτων βλέπε λεπτομερέστερον Σ. Π. Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν σ. 74.

τέρας κοινωνίας, ἐνὸς λαοῦ, ἀποβαίνουν κάτωπτρον ἀψευδές, ἐν ᾧ ἀπεικονίζεται μὲ ὅλην του τὴν ἀλήθειαν ὁλόκληρος ὁ συναισθηματικὸς βίος ἐνὸς ἐκάστου λαοῦ, ὅτε κατ' ἰδίαν καὶ ὁ ἐθνικός. Ὅλαι αἱ σπουδαιότεραι τοῦ βίου περιστάσεις, τὸ μητρικὸν φίλτρον, ἡ ἀγάπη, ὁ γάμος, ὁ χωρισμὸς ὁ ζωντανὸς καὶ ὁ θάνατος, ἡ διασκέδασις καὶ ἡ ἐργασία κτλ., ὅσαι δύνανται νὰ συγκινήσουν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ περιπέτειαι τοῦ ἱστορικοῦ βίου τοῦ λαοῦ, ὅσαι συνεκλόνησαν τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν, παρελαύνουν πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ μελετῶντος τὰ δημῶδη ἅσματα. Ἐγκατοπτρίζεται δ' ἐν αὐτοῖς οὐ μόνον τὸ παρόν, ἀλλὰ καὶ μέγα μέρος τοῦ παρελθόντος. Διότι, ὅπως ὅλα τὰ προϊόντα τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος, οὕτω καὶ τὰ ἅσματα ἅπασι ποιηθέντα, ὁσάκις ἀνταποκρίνονται πραγματικῶς πρὸς ὅ,τι αἰσθάνεται ὅλος ὁ λαός, δὲν ἐκλείπουν μετὰ τῶν δημιουργῶν των, ἀλλὰ δὲν ἐκλείπεται παραδιδόμενα εἰς τὰς νεωτέρας γενεὰς ἐπεισοδίων τῶν χρόνων των πολλὰκις ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας.

Ὅταν ὁμῶς τὰς κυρίας τοῦ λαοῦ ἁμαρτίας, τῶν ὁποίων πυρὴν εἶναι τὸ συναισθηματικὸν καὶ ἀσυνείητος εἰς τοὺς λαοὺς καὶ ἅσματα μακρότερα, τὰ ὅποια δὲν δοκῶνται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὥς ἐκφράσεις συναισθήματος. Αὐτῶν σκοπὸς εἶναι ἡ ἐκθεσις, ἡ ποιητικὴ ἀφήγησις γεγονότων, καὶ κατὰ τοῦτο πλησιάζουν πρὸς τὸ ἔπος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὰ διακρίνει μόνον ὁ ἁσματικὸς χαρακτὴρ τῆς διηγήσεως, τοῦτ' ἔστιν ὁ γοργὸς καὶ δραματικὸς καὶ μὲ ἄλλα ἀπὸ ἐπεισοδίου εἰς ἐπεισόδιον προχωρῶν. Ὅθεν δυνάμεθα ταῦτα νὰ τὰ ὀνομάσωμεν ἐπύλλια ἢ ἅσματα διηγηματικά.

Τὰ ἅσματα ταῦτα εἰς τοὺς ἀγριωτέρους λαοὺς δὲν ἀπαντοῦν, διότι εἶναι ἅσματα ἄρκετὰ μακρά, τὰ ὅποια προϋποθέτουν ἄρκετὴν ποιητικὴν προπαρασκευὴν καὶ ὀριμότητα καὶ ποιητικὴν παράδοσιν καὶ τέχνην, ἡ ὅποια πάλιν μόνον ἐντὸς ἰδιαίτερου κύκλου ποιητῶν, ἐξ ἐπαγγέλματος ἀσχολουμένων εἰς τὴν ποίησιν, ἡδύνατο νὰ ἀναπτυχθῇ, καὶ δὲν δύνανται νὰ εἶναι προϊόντα τῆς στιγμῆς, προϊόντα τυχαίας συναισθηματικῆς διεγέρσεως καὶ διαθέσεως οἷουδήποτε ἐκ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ. Εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς εἶναι γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα ballades, διότι ἄλλοτε πραγματικῶς συνώδευον τὸν χορόν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, φαίνεται, συνέβαινεν ἐπίσης καὶ ἐν Ἑλλάδι⁽¹⁾.

Ἐνῷ δὲ τὰ κυρίως ἄσματα εἶναι προϊόντα καθαρῶς ἔθνικα, ἐκ τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς πηγάζοντα καὶ μὴ ὑπερβαίνοντα κατὰ κανόνα τὰ ὅρια τοῦ ἔθνους, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐγεννήθησαν, τὰ διηγηματικά, ὥς αἱ ἀδελφαὶ των πεζαὶ διηγήσεις, τὰ παραμύθια, δὲν ἔχουν πατρίδα, φέρουν χαρακτῆρα διεθνῆ, ταξιδεύοντα καὶ διαδιδόμενα ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν καὶ μεταγλωττιζόμενα καὶ προσαρμοζόμενα πρὸς τὸ ἐκάστοτε νέον περιβάλλον. Εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς παρουσιάζουν εἰς τὰς ὑποθέσεις των καὶ ἀπαραγνώριστους ὁμοιότητας, αἱ ὁποῖαι κατ' εὐθεΐαν ὀδηγοῦν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι κοινὴ εἶναι ἡ πηγὴ, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκκρυσταλλήσαν. Ὅπως δὲ παρουσιάζονται σήμερον εἰς τοὺς πληροτέρους τουλάχιστον λαοὺς φαίνονται ὡς λεπτὰ καὶ ἐλαφρὰ παλαιότερα ἐπικῆς κατάρσεως, τῆς ὁποίας αἱ ἀρχαὶ ὁμοίαι νῦν εἶναι ἀπορριπτασταί, εἰσχωροῦν ὅμως πάντως ὡς ἄνθη εἰς τοὺς χρόνους τοῦ μεσαίωνος.

Παρὰ πᾶσαν ὅμως τὴν ποικιλίαν τῶν κυρίως ἁσματίων, παρὰ πᾶσαν τὴν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν διηγηματικῶν ὑφισταμένην οὐσιώδη διαφορὰν, παρὰ πᾶσαν τὴν διαφορὰν τῶν χρόνων τῆς γενέσεώς ἐκάστου τῶν μνημείων, ἡ ὅλη δημοτικὴ ποίησις ἐκάστου λαοῦ, ἐκπηγάζουσα ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πηγῆς, τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς, ἐμφανίζεται εἰς τὰ ὅμματα τοῦ μελετῶντος αὐτὴν ἐνιαία καὶ ἀχώριστος καὶ ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον τὴν διαπνέει καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο, δηλαδὴ τὴν ἐνότητα τῆς μορφῆς, συντελεῖ βεβαίως καὶ ὁ ἄγαν συντηρητικὸς χαρακτήρ, ὁ ὁποῖος διακρίνει τὴν δημοτικὴν ἐν γένει ποίησιν

(1) Εἰς τὴν Λίγιναν τουλάχιστον τὰ πλεῖστα τῶν ἁσματίων τοῦ χοροῦ τῆς Λαμπερῆς εἰς παλαιότερους χρόνους ἦσαν τοιαῦτα. Βλέπε *Ἠρεσιώτου*, *Ὁ χορὸς τῆς Λαμπερῆς* κλπ. ἐν Λαογρ. Η' 64 κέ.

ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τεχνικὴν. Οἱ ποιηταὶ τοῦ λαοῦ καὶ οἱ αὐτοσχέδιοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπαγγελματῖαι, δὲν ἐξέρχονται τῶν παραδεδομένων. Ὅ,τι ἅπαξ εὐρέθη, ἐδοκιμάσθη καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ δὲν ἐγκαταλείπεται εὐκόλως. Αὐτὸ ἀποτελεῖ εἰς τὸ ἔξῃς τὸν κανόνα, τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦν ἐν τῇ δημιουργίᾳ αὐτῶν οἱ ἀνώνυμοι λαϊκοὶ ποιηταί, τὴν λαϊκὴν τοῦτ' ἔστι ποιητικὴν τεχνοτροπίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα κινοῦν τὴν ψυχὴν τῶν λαϊκῶν τούτων ποιητῶν, δὲν εἶνε διάφορα εἰς ἕκαστον, ἀλλὰ κοινὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰ τοῦ πολλοῦ λαοῦ, εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ὁποῖου εὐρίσκονται, διὰ τοῦτο καὶ τὰ δημιουργήματα αὐτῶν ὁμοιάζουν τόσον ἀναμεταξύ των, ὥς προϊόντα μιᾶς τέχνης καὶ μιᾶς ψυχῆς, ἐκπροσωποῦντα τὸν ἐνιαῖον χαρακτῆρα ἐνὸς λαοῦ.

β. Ἑλληνικὰ δημῶδη ᾠσματα καὶ διαίρεσις αὐτῶν.

Εἰς τὸν συνηγορὸν ἑλλήνων λαῶν τὸ γένος ὄντων, ὑπὸ το ὁποῖον περιλαμβάνονται ἀπὸ τῆς παλαιότητος πάντα τὰ ᾠσματα, εἶναι ἡ λέξις τραγούδι. Ἐνταῦθα ὁ λαὸς τῶν τραγουδιῶν διακρίνει βέβαια ὁ λαὸς ἀρκετὰς κατηγορίας, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἰδιαίτερα ὀνόματα δίδει, ὥς κλέφτικα, μοιρολόγια, νανουρίσματα, κάλαντα καὶ ἄλλα. Συστηματικὴν ὅμως διαίρεσιν, ἀνταποκρινομένην εἰς τὰ γενεσιουργὰ ἐλατήρια καὶ τὴν φύσιν τῶν ᾠμάτων, παρὰ τῷ λαῷ δὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν. Ἡ μόνη συστηματικὴ κάπως διαίρεσις, τὴν ὁποίαν γνωρίζει, καὶ τοῦτο εἰς τινὰς μόνον τόπους, ὁ λαός, εἶναι ἡ ἀναλόγως τῆς περιστάσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ᾠσματα ᾄδονται, διαίρεσις, σπουδαία μὲν βεβαίως διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ᾠμάτων, ἀλλ' ἐντελῶς ἐξωτερικὴ, οὐδεμίαν ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν φύσιν τοῦ ᾠματος. Οὕτως εἰς μερικὰ μέρη τὰ ᾠσματα διακρίνονται εἰς τραγούδια τῆς τάβλας, τσομπάνικα ἢ κλέφτικα, τοῦ χοροῦ, τοῦ δρόμου, ἢ εἰς ἄλλα, τῆς τάβλας, τῇ ξεφάντωσης, τῇ σιράτας κτλ. (!).

(!) Βλ. Λαογρ. Α' 139 κέ.

Σπουδαιότερα εἶναι ἡ διαίρεσις, τὴν ὁποίαν μᾶς ἀφήνει νὰ ὑπονοήσωμεν ἡ ὑπὸ τῆς ἀθηναϊκῆς παραδόσεως διὰ τὰ διηγηματικά ᾠσματα περισωθεῖσα ὀνομασία *παραλογή*, ἡ ὁποία καὶ εἰς παλαιότερα κυπριακά διηγηματικά ᾠσματα εὐρίσκεται ὑπὸ τὸν τίτλον *περιολή* ⁽¹⁾. Ἡ ὀνομασία αὕτη μᾶς βεβαιώνει ὅτι, ἂν ὄχι μέχρι σήμερον, τοῦλάχιστον εἰς παλαιότερους χρόνους ὁ λαὸς διέκρινεν ἀπὸ τῶν κυρίως ᾠμάτων τὰ διηγηματικά, τοῦθ' ὅπερ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν θεμελιώδη ἀκριβῶς διάκρισιν τῶν ᾠμάτων, τὴν ὁποίαν ἐκάμαμεν ἀνωτέρω, εἰς *κυρίως ᾠσματα* καὶ *διηγηματικά*. Πλέον τούτου καὶ τῶν ὀνομάτων τινῶν κατηγοριῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω εἵπομεν, οὐδὲν ἄλλο ἐκ τοῦ λαοῦ ἐφόδιον ἔχομεν, εἴμεθα δὲ ὑποχρεωμένοι, ἔχοντες βέβαια ὑπ' ὄψιν πάντοτε τὰ ἐκ τοῦ λαοῦ δεδομένα στοιχεῖα, νὰ παραρρήσωμεν μόνοι εἰς τὴν κατανομήν τῶν ᾠμάτων ἐν ἀκριβοῦς, ἀκολουθοῦντες τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ τὸ περιεχόμενον. Τοῦτο ἐγένετο ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ Ν. Πολίτου, ὁ ὁποῖος εἰς τὰ *ἑκατόμια* τοῦ εἰσαγγεῖν αὐτὸν τὸν καθ' ὅσον αὐτὸν καὶ κίλων ἀστηρίκτων διαίρεσιν τὴν κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν. Τὴν διαίρεσιν ταύτην θέλομεν ἀκροῦσθαι, συμπληροῦντες ἢ τροποποιοῦντες αὐτήν, ὅπου ἡθελομεν νομίσαι τοῦτο ἀναγκαῖον.

Καὶ πρῶτον καὶ τὰ ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια δύναται νὰ χωρισθοῦν εἰς τὰς δύο μεγάλας ἐκείνας κατηγορίας, τὰς ὁποίας εὐρίσκομεν εἰς τὰ ᾠσματα τῶν περισσοτέρων προηγμένων λαῶν, εἰς τὰ *κυρίως* δηλ. *ᾠσματα* καὶ τὰ *διηγηματικά*, διὰ τὰ ὁποῖα, ὡς εἵπομεν, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει τὸ ὄνομα *παραλογή*.

Α') Κυρίως ᾠσματα.

α') Ἑργατικά.

Ἐκ τῶν κυρίως ᾠμάτων ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα πλησιάζουν περισσότερον εἰς τὸν πρωτόγονον ἐπιφωνηματικὸν καὶ ρυθ-

(1) Περί τούτων βλ. Σ. Π. Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν σ. 88 κέ.

μικὸν χαρακτηῖρα τοῦ ἄσματος, εἶναι τὰ ἐργατικά, ἐκεῖνα δηλαδή τὰ ὁποῖα, συνοδεύοντα τὴν ἔρρυθμον κυρίως ἐργασίαν ὡς φυσικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἐντάσεως τῶν δυνάμεων καὶ τῆς ὥς ἐκ τούτου ὑπερδιεγέρσεως τοῦ συναισθήματος, ἀνακουφίζουν τὸν ἐργαζόμενον, ἐντείνουν τὸν ρυθμὸν καὶ συγχρονίζουν τὰς κινήσεις τῶν ἀπὸ κοινοῦ ἐργαζομένων, ὅπως γίνεται εἰς τὴν κωπηλασίαν, τὴν ἀπὸ κοινοῦ προσπάθειαν πολλῶν ἐργατῶν πρὸς ἄρσιν ἢ ἔλξιν βαρῶν κττ.

Τοιαῦτα ἄσματα εἰς τοὺς ἀγρίους λαοὺς εἶναι πλεῖστα καὶ συνοδεύουν κάθε ἐργασίαν. Εἶναι δὲ τόσον στενὴ ἡ σχέση αὐτῶν πρὸς τὴν ἐργασίαν, ὥστε κατήντησε νὰ πιστευθῇ ὅτι ἄνευ αὐτῶν εἶναι ἀδύνατον νὰ προχωρήσῃ αὕτη ἀπροσκόπτως, ἀπεδόθη δηλαδή εἰς αὐτὰ μαγικὴ δύναμις, κατήντησαν ἐπωδαί. Τοιαύτην μορφήν ἡ ποίησις ἔχει τὸ ἐξῆς ἐκ Μάνης ἁσματίον, διὰ τοῦ ὁποῦ καὶ γυναῖκες συνοδεύουν τὸ ἄναμμα τῆς φωτιᾶς

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ἄναμμα φωτιᾶς
νὰ ψῆσον κοττάκι τοῦ ἁγίου
νὰ φάῃς κ' ἐσὶν ὁ ἅγιος ἁγῶ,
νὰ φάῃ καὶ ὁ φίλος τοῦ ἁγίου
μὴ τὸ καρβέλι 'ς τὸ ἄναμμα
μὴ τὸ ροῖ τὸ λάδι.

ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τοὺς ἀρχαίους εἶναι ἐπίσης γνωστὰ καὶ συνήθη, μᾶς περιεσώθησαν δὲ καὶ μερικά δείγματα. Εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τὴν συχνότητα τῶν ἁσμάτων τούτων μᾶς δεικνύει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἄρειος πρὸς διάδοσιν τῆς διδασκαλίας του ἐποίησε τοιαῦτα ἄσματα, ἀναφερόμενα εἰς τὰ δόγματά του, ὀλίγον δ' ὑστερώτερον ὁ Χρυσόστομος ἀρκετὰ εἶδη τοιούτων ἀναφέρει, συμβουλεύων μάλιστα νὰ ἀντικατασταθοῦν ταῦτα διὰ ψαλμῶν. Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐπίσης συχνότατα μνημονεύονται τοῦλάχιστον τὰ *ναυτικά*. Καὶ σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὰ ἄσματα ταῦτα, μολονότι κάπως περιορισμένα, καθὼς καὶ ἐν γένει εἰς τοὺς προηγμένους λαοὺς, δὲν εἶναι ἄγνωστα.

Κυρίως ἐργατικά ἄσματα, συντονιζόμενα μὲ τὸν ρυθμὸν τῆς ἐργασίας, πλὴν τῶν πρωτογόνων ἐπιφθεγμάτων, περὶ τῶν

ὁποῖων θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὸ κατωτέρω σχετικὸν κεφάλαιον, ἔχομεν σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν σχεδὸν μόνον τὰ κωπηλατικά, διὰ τῶν ὁποίων οἱ κωπηλάται κανονίζουσιν τὸν ρυθμὸν τῆς κωπηλασίας. Τοιαῦτα π. γ. εἶναι τὰ ἐξῆς ἐκ Καρπάθου,

Ἔτ'!

Ὅλοι, ὄλοι,
τώρα ὄλοι,
παῖ ὄλοι,
κι ὁ Θεὸς
βοηθὸς
καὶ σκεπὸς
κ' ἢ βάρκα μπρός.

Σάρτα, σάρτα,
νὰ σαοτάρη
σὰν λιοντάρη
καὶ καλὸ
παλληκάρη.

σὰ βροντές,
χαμοβροντές,
κι ὥσὰν ἀστραπές.

Ν' ἀναιφάνομε,
νὰ προυάλομε
μὲ θυμὸ
καὶ μὲ σκοπὸ.

Γεῖά τω, γεῖά τω,
καὶ χαοὰ τω
καὶ καλὴ κό ||
ρη κονιά τω,
νὰ ξεπλύνῃ
τ' ἄρματά τω.

ἈΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Πλὴν τούτων ἔχομεν καὶ τὰς ἄλλας, διὰ τῶν ὁποίων αἱ γυναῖκες συνοδεύουσιν τὸ ἄλσος τοῦ χειρομύλου. Τοιαῦτα ὑπάρχουσιν βέβαια καὶ εἰδικά, τῶν ὁποίων μάλιστα ἡ ἀρχὴ ὑπενθυμίζει τὸ ἀρχαῖον μυλικὸν ᾄσμα,

Ἄλει, μύλα, ἄλει
καὶ γὰρ Πίττακος ἀλεῖ
μεγάλως Μυτιλῆνας βασιλεύων.

οἶον,

Ἄλεθε, μύλο μου, ἄλεθε,
βγάλε τ' ἀλεύρια σου φιλά,
τὰ πῖτουρά σου τραγανά,
νὰ τρῶσι οἱ χωροφύλατσοι
κι ὁ νομοτάρχης τὸ στουλὶ,
ποῦ κάθεται ἔς τὴν ἀγκωνή (¹).

ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως εἰς τὸν χειρόμυλον, ὅπως καὶ εἰς κάθε εἶδους ἐργασίαν, ἄδονται σήμερον ποικίλα καὶ διάφορα

(¹) Πολίτον, Ἐκλογαὶ σ. 239 ἀρ. 234.

ἄσματα καὶ μάλιστα τὰ νεώτερα (¹). Ἐπίσης ἔχομεν εἰδικά τινα ἄσματα τοῦ σκαλίσματος (δεσκαφισκιάντικα Χίος), θεωριστικά (τοῦ θέρου, θεωριστικὰ Χίος), τοῦ τρύγου, τῆς περισυλλογῆς τῆς μαστίχης (σοινιάτικος ἢ σοπιθεριάτικος (σκοπὸς) Χίος), τῆς περισυλλογῆς τῆς σταφίδος, ὑφαντικά, τοῦ καμμινοῦ, τοῦ μαγκάνου, τοῦ δρόμου (τῆς σιράτας), ἴσως δὲ καὶ ἄλλα. Δὲν μᾶς κατέστησαν ὅμως οἱ συλλογεῖς γνωστὸν κατὰ πόσον ταῦτα συνδυναζονται καὶ πρὸς ρυθμὸν τινα τῆς ἐργασίας ἢ ἁπλῶς χωρὶς τοιοῦτον συνδυασμὸν χρησιμεύουν μόνον πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἐργαζομένων. Ἐκ τούτων πολλὰ ἔχουν σχέσιν ἄμεσον πρὸς τὴν τελουμένην ἐργασίαν, πολλὰ ὅμως χαλαρὰν ἢ καὶ οὐδεμίαν.

Τὴν βαθμιαίαν ὅμως υποχώρησιν τῶν ἀσμάτων τούτων δεικνύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οὐδὲν ἔξ αὐτῶν δὲν ἄδονται πλέον ὑπὸ τῶν μεγάλων, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τῶν παιδιῶν. Οὕτως εἰς τὴν Νίσυρον κατὰ τὸν ἀπὸ τῶν παιδιῶν ὁδηγούμενον καὶ βαθυγύρον ὁδὸν εἰς τὴν ἀπὸ τῶν παιδιῶν ὁδηγούμενον ὁδὸν, τραγουδοῦν,

Ἄϊρα τὸν γυρὸν τῶν
 νὰ βρῶ βρεῖτα νὰ τὴν βρεῖω.
 Ἄϊρα, ἄϊρα.

Ὁ Ἀπρίλης ὁ τεμπέλης
 ποὺ δὲν θέλει νὰ ἀλωνεῖ,
 μόνον θέλει νὰ ψαρεύῃ
 καὶ τίς μνῆς νὰ μαεῖν (²).
 Ἐλα βρέ, ἔλα βρέ, ἔλα βρέ.

Ἐλα, γιὰ τῶν καὶ χαρά τῶν
 καὶ ὅλα τ' ἄχρεα δικὰ τῶν
 καὶ ὁ Χριστὸς εἰς τὰ γόνατά τῶν
 καὶ ἡ Παναγία κοντὰ τῶν.
 Ἄϊρα, ἄϊρα, ἄϊρα.

Πολλὰ δὲ κατήντησαν ἐντελῶς παιδιαί, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

(¹) Βλ. Σ. Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν σ. 66 κέ.

(²) Μαζεῖν.

β') Συναφή πρὸς ἑορτὰς καὶ ἔθιμα.

Μετὰ τὰ ἐργατικά σπουδαῖα διὰ τὴν ἀρχαιότητα εἶναι διάφορα ἄσματα, συνδεόμενα πρὸς ἑορτὰς καὶ ἔθιμα, ἄλλα μὲν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἰς ἡμᾶς κληροδοτηθέντα καὶ ἄλλα κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τούτων εἰς χριστιανικοὺς χρόνους καθιερωθέντα. Ἐννοεῖται ὅτι ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων σπουδαιότερα καὶ ἀρχαιότερα εἶναι τὰ συνοδεύοντα ἔθιμα προχριστιανικά, διότι ταῦτα πραγματικῶς, ὅπως καὶ τὰ ἔθιμα, φαίνονται ὑπολείμματα τῆς ἀρχαιότητος, καθὼς τοῦλάχιστον μᾶς διδάσκει ἀπλῇ παραβολῇ τῶν σημερινῶν πρὸς τὰ ἐλάχιστα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περιληφθέντα. Τὰ πλεῖστα τῶν ἁσμάτων τούτων εἶναι κυρίως ἄσματα ἀγυρτικά, ἄσματα ἀγεροῦ, ἀδόμενα εἰς ὠρισμένας ἑορτὰς καὶ ἔθιμα, εἰς θύραν ὑπὸ νέων ἢ παιδῶν, ἀπαιτούντων διὰ τούτων φιλοδομήματα εἴτε εἰς χοῦμα εἴτε εἰς τραγῳδίαν.

Ταῦτα ἄσματα, χριστιανικῶν περιορισμένων εἰς χριστιανικὰς ἑορτὰς ἀδόμενα εἶναι εὐχαὶ καὶ κάλαντα τῶν Χριστουγέννων, ἔπειτα τὰ ἄσματα εἰς Πρωΐτης τοῦ ἔτους, τῶν Φώτων, τοῦ Λαζάρου καὶ τῶν Βαπτισμῶν, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῆς Μεγάλης Πέμπτης, τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς καὶ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, τῶν δώδεκα Ἀποστόλων καὶ εἴ τινα ἄλλα. Τὰ ἄσματα ταῦτα συνήθως περιορίζονται εἰς σχετικὰ τινα περὶ τὴν ἑορτὴν ἢ τὸν ἅγιον, ἐνίοτε εἶναι ἀπλᾶ εὐχαὶ εὐκαρπίας ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ἢ πρὸς τὸν ἅγιον. Ἀμέσως ὅμως καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθοῦνται ὑπὸ ἁσμάτων *εὐχετικῶν*, διὰ τῶν ὁποίων οἱ ἀγείροντες ἐπιδαιφилεύουν ἀφθόνους ἐπαίνους καὶ εὐχὰς εἰς τὸν οἰκοδεσπότην, τὴν οἰκοδέσποιαν καὶ τὰ τέκνα, καταλήγουν δ' εἰς *αἰτητικά*, διὰ τῶν ὁποίων ζητοῦν τὸ εἰθισμένον φιλοδώρημα εἴτε εἰς χοῦμα εἴτε εἰς εἶδος. Ἐὰν τὸ φιλοδώρημα δὲν δοθῇ ἢ δὲν εἶναι ἀνάλογον τῶν προσδοκιῶν τῶν αἰτούντων, ἀκολουθοῦν ἀμέσως στίχοι καὶ κατάραι σκωπτικά. Εἶναι δὲ ἄξιον πρὸς τούτοις σημειώσεως ὅτι οἱ ἀγείροντες ἐκ παραδόσεως κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας τῶν πλοιάρια ἢ φανούς ἢ κλά-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

δους ἢ ράβδους κεκοσμημένας ἢ κώδωνας ἢ καὶ διάφορα ὁμοιώματα, τὰ ὅποια βεβαίως ἔχουν ἀρχαίαν καταγωγὴν καὶ πρέπει νὰ ἐξετάζωνται καὶ νὰ περιγράφονται. Ἐνίοτε τὰ ἄσματα τῶν συνοδεύουν καὶ διὰ σχημάτων ἢ μιμικῶν πράξεων, ἐπίσης ἀξίων παρατηρήσεως καὶ σημειώσεως. Εἰς τὴν Κύπρον π. χ. τὰ ἄσματα τοῦ Λαζάρου συνοδεύει ὁλόκληρος μιμικὴ ἀναπαράστασις τῆς νεκραναστάσεως αὐτοῦ.

Ὑπολείμματα δ' ἀγυρτικά ἀρχαῖα, συνοδεύοντα προχριστιανικὰς ἐορτὰς καὶ ἔθιμα, ἔχομεν πρωτίστως τὰ χελιδονίσματα. Τὰ χαριέστατα ταῦτα ἄσματα ἄδουν οἱ παῖδες καὶ κυρίως οἱ μικροὶ μαθηταὶ τὴν 1^{ην} Μαρτίου ἀπὸ θύρας εἰς θύραν, κρατοῦντες εἰς χεῖρας ὁμοίωμα χελιδόνος. Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτα διὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περιλειφθέν, ὅχι μόνον κατὰ τὴν ἐν γένει ἔννοιαν, ἀλλ' εἰς τινὰ μέρη καὶ κατὰ τὴν ἀναγωγὴν τῆς ἀναγνώστης ἧς παραβάλλῃ τὰ κατωτέρω.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
Νέοντερον ἐκ Θεσσαλίας
(Passow, CCCVII^a)

ΔΟΗΝΩΝ
Ἀρχαῖον
Ἀθήναιος, H 60).

Ἦρθε, ἦρθε χελιδόνα,
ἦρθε κι ἄλλη μελιτόνα,
κάθισε καὶ λάλησε
καὶ γλυκὰ κελάδησε.

5 «Μάρτη, μάρτη μου καλέ,
καὶ φλεβάρη φοβερέ,
κι ἂν φλεγίσῃς κι ἂν τοικνίσῃς,
καλοκαίρι θὰ μυρίσῃς.

10 Κι ἂν χιονίσῃς κι ἂν κακίσῃς,
πάλιν ἀνοιξιν θ' ἀνθίσῃς.
Θάλασσαν ἐπέρασα,
τὴν στεριὰν δὲν ξέχασα,
κύματα κι ἂν ἔσχισα
ἐσπείρα, κόνόμησα.

15 Ἐφυγα κι ἀφῆκα σῦκα
καὶ σταυρόν καὶ θημωνίτσα,
κ' ἦρθα τόρω κ' ἦρθα φύτρα,
κ' ἦρθα χόρτα, σπάρτα, βλίτρα,
βλίτρα, βλίτρα, φύτρα, φύτρα.»

20 Σὺ καλὴ νοικοκυρὰ
ἔμπα 'ς τὸ κελλάρι σου,

Πλὸ' ἦλθε χελιδὼν
καλὰς ὥρας ἄγουσα
καλοὺς ἐνιαυτοὺς,
ἐπὶ γαστέρι λευκά,
ἐπὶ νῶτα μέλαινα.

Παλάθαν σὺ προκύκλει
ἐκ πίονος οἴκου,

- φῆρ' αὐγὰ περδικωτὰ
καὶ πουλιά σαρακοσιὰ,
25 φῆρε καὶ μιὰν ὀρνιθίτσα.
"Ὡρσιον ὁ δάσκαλος
καὶ ὁ θιὸς πὺν τὰ δωκε
ν' ἀγοράσσουμε ὀχτῶ,
νὰ πουλοῦμε δεκοχτῶ,
30 νὰ πουλαίνομε τριάντα,
διάφορα μεγάλα πάντα
καὶ ἔς τὸ σπῖτι καὶ ἔς τὴ χώρα.
Μέσα δῶ πὺν ῥθαμε τώρα,
μέσα γειά, μέσα χαρά,
35 ἔς τὸν ἀφέντη, ἔς τὴν κυρά,
ἔς τὰ παιδιά καὶ ἔς τοὺς γονεῖς,
ἔς ὅλους τοὺς τοὺς συγγενεῖς.
Μέσα Μάρτης, ἔξω ψύλλοι,
ἔξ' ὀχτροί, σὰς τῶν οἱ σκύλλοι.
40 Μέσα φίλοι, μέσα φτήνια
καὶ χαρές, χοροί, παιγνίδια
καὶ φέτος καὶ τοῦ χρόνου
καὶ τοῦ χρόνου καὶ ἄλλα χίλια.

οἶνον τε δέπαστρον,
τυρῶν τε κίνιστρον.
καὶ πυρῶν ἅ χελιδὼν
καὶ λεκιθίταν
οὐκ ἀποθεῖται. Πότερ' ἀπίομες ἢ λαβῶμεθα;
εἰ μὲν τι δώσεις· εἰ δὲ μὴ, οὐκ εἰσομες.
"Ἡ τὰν θύραν φέρομες ἢ θύπερθρον,
ἢ τὰν γυναικα τὰν ἔσω καθημέναν·
μικρὰ μὲν ἐστὶ, ὀσδίδος τὴν οἶσομες.
"Ἀν δὴ φέρῃς τι, μέγα δὴ τι φέροις.
"Ἄνοι· ἄνοιγε τὰν θύραν χελιδόνι.
Οὐ γὰρ γέροντές ἐομεν, ἀλλὰ παιδιά.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Μετὰ τὰ χελιδονίσματα, ὁνομαστὰ ἄσματα ἔχομεν καὶ τὰ
κατὰ τὴν 1^{ην} τοῦ Μαΐου τοῦ Μάη.

Ἐμπῆκ' ὁ Μάης, ἐμπῆκ' ὁ Μάης, ἐμπῆκ' ὁ Μάης ὁ μήνας,
ὁ Μάης μὲ τὰ τριαντάφυλλα καὶ Ἀπρίλης μὲ τὰ ρόδα.
Ἀπρίλ', Ἀπρίλ', ἀφόρετε, Μάη μου κανακάρη,
ὅλον τὸν κόσμο γέμισες ἔς τ' ἄνθη καὶ ἔς τὰ λουλούδια
κ.τ.λ. (Passow, CCCX).

Δυστυχῶς ἐδῶ δὲν ἔχομεν ἀρχαῖα διὰ νὰ παραβάλωμεν,
πάντως ὅμως καὶ τὸ ἄσμα, ὅπως καὶ τὸ ἔθιμον, εἶναι ὑπό-
λειμμα προχριστιανικῶν χρόνων.

Τοιαῦτα, ἀγνριτικὰ δηλαδὴ ἄσματα, εἶναι καὶ τὰ ἁσμαί-
τια τῆς περπερούνας, τὰ ὁποῖα συνοδεύουν τὸ χαριέστατον,
ἄσμα δὲ καὶ πανάρχαιον ὁμώνυμον ἔθιμον τῆς διὰ κατακλυ-
σμῶν προκλήσεως βροχῆς. Ἐν καιρῷ δηλαδὴ ἀνομβρίας, ἐνια-
χοῦ δὲ καὶ εἰς τακτὴν ἡμέραν τοῦ Μαΐου, συνάζονται ὅλα
τὰ παιδιά τοῦ χωρίου, ἐκλέγουν μεταξύ των ἓν ὀκτῶ ἕως
δέκα ἑτῶν, συνήθως πτωχόν, τὸ στολίζουν μὲ χλόην καὶ μὲ
ἄνθη, περιέρχονται δ' ἀκολούθως ὁλόκληρον τὸ χωρίον ἄδοντα

ἀπὸ θύρας εἰς θύραν. Ἐξέρχεται δὲ τότε ἡ οἰκοδέσποινα, χύνει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ παιδίου ὕδωρ καὶ δίδει μικρὸν νόμισμα. Τὸ ἄδόμενον ἄσμα ἔχει κατὰ τινὰ ἐκ Θεσσαλίας παραλλαγὴν ὡς ἑξῆς:

- Περπεριά δροσολογιά
δροόσιε τῇ γειτονιά.
Καὶ ᾽ς τοὺς δρόμους περπατεῖ
τὸν θεὸν παρακαλεῖ.
- 5 «Θιέ μου, βρέξε μιὰ βροχή,
μιὰ βροχίτσα σιγαλή,
νὰ καρπίσουν τὰ χωράφια
καὶ ν' ἀνθίσουν τ' ἀμπελάκια,
τὰ σπαρτά μας νὰ ψωμίσουν
- 10 καὶ τὸν κόσμον νὰ πλουτίσουν,
τὰ σιτάρια, τὰ κριθάρια,
καλαμπόκια καὶ μπαμπάκια,
βριίζες, ὀνύζια, καὶ ὅλα τὰ κ'»
Εἰς τοὺς κήπους καὶ τοὺς χοροὺς
- 15 κ' οἱ βροχοὶ καὶ οἱ ἄγγελοι
Μπαρές, μπαρές, μπαρές, μπαρές
καὶ τὸ γέννημα τὸν καιρὸν
κάθε στάχτι καὶ καὶ
κάθε κούρην καὶ κούρην
- 20 Ἐξω ξέρα καὶ ἄλλα
μέσα δρόσος καὶ ὕδωρ.
- (Passow, CUCXI).

Πλὴν ὁμως τῶν ἀγρυπτικῶν τούτων ἁσμάτων ἔχομεν καὶ ἄλλα ἄσματα, συνδεόμενα πρὸς ὠρισμένας ἑορτὰς καὶ ἔθιμα, ποικίλου εἴδους καὶ περιεχομένου. Τοιαῦτα εἶναι π. χ. τὰ ἀποκριάτικα, τὰ ἄδόμενα κυρίως κατὰ τοὺς χοροὺς τῶν ἀπόκρεω σατυρικοῦ χαρακτῆρος κατὰ τὸ πλεῖστον, τινὰ δέ, ἴσως τὰ μεταξὺ ἀνδρῶν μόνον ἄδόμενα, καὶ βωμολοχικώτατα. Εἰς ταῦτα ὑπάγονται καὶ διάφοροι παρωδίαί ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων, ἐπίσης αἰσχρολόγοι καὶ βωμολοχικά. Κατὰ τὴν Καθαρὰν Δευτέραν ὡσαύτως ἄδονται, ὡς ἐπιτραπέζια, ἁσμάτιά τινα, διὰ τῶν ὁποίων χαιρετίζεται ἡ ἀρξαμένη Τεσσαρακοστή, οἷον τὸ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἄδόμενον:

Ἐβγῆκ' ἡ πράσα ᾽ς τὸ βουνὸ κ' ἐκούνιε τὴν ὁρά της,
καλῶς ἦρθ' ἡ σαρακοστή μὲ τὰ λαχανικά της
καὶ μὲ τὰς πρασινάδες της καὶ μὲ τὰ γυαλικά της.

Ἔπειτα τὰ τραγούδια τοῦ Πάσχα, τοῦ χοροῦ, καθὼς καὶ τῆς κούνιας, τὰ ὁποῖα συνδέονται πρὸς τὸ πανάρχαιον ἔθιμον τῆς αἰώρας, ἄδονται δὲ ὑπὸ κορασίδων. Ἀμφότερα ταῦτα τὰ εἶδη, πλὴν ὀλίγων τυπικῶν, σχετιζομένων πρὸς τὴν ἑορτὴν, εἶναι συνήθως ποικιλωτάτου περιεχομένου, τὰ δὲ τῆς κούνιας δίστιχα καὶ πολλάκις αὐτοσχέδια.

Τέλος τὰ μαντικά δίστιχα τοῦ κλήδονα, διὰ τῶν ὁποίων τὰ κορίτσια βλέπουν τὸ ριζικὸν τους κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου, τὴν 24^{ην} Ἰουνίου.

Παρὰ τὰ ἄσματα ὁμῶς ταῦτα καὶ τὰ ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ὅπωςδὴποτε συνεδέθησαν πρὸς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ὑπάρχουν καὶ ἄσματα, συνδεόμενα πρὸς ὑπολείμματα παλαιῶν λατρευτικῶν ἐθίμων, παραμυθίων ἐκτὸς τοῦ κύκλου τοῦ χριστιανικοῦ. Τοιαῦτα εἰσὶν καὶ τὰ ἄσματα τοῦ Λειδινοῦ (=δειλινοῦ) ἐν Αἰγίνῃ, τὰ ὅποια συνοδεύουν τὸ κατὰ τὴν 24^{ην} Ἰουνίου τελεούμενον θέαν τῆς παρθένου ἐν φόρᾳ καὶ ταφῇ ἐν ὁμοκίματι τοῦ Λειδινοῦ, ἡτοι τοῦ κατὰ τὴν δελὴν γεύματος, τὸ ὁποῖον προσηματικῶς μετὰ τὴν ἡμερομηνίαν ταύτην παύει. Φερτοὶ γὰρ τὸν τύπον μοιρολογίου καὶ ἄδονται ὑπὸ γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ αἱ τελοῦσαι τὸ ἔθιμον.

Λειδινέ μου, Λειδινέ μου
τσαὶ κλησαρῶμένε μου,
ὅπου σὲ κλησαρῶναε μὲ τῇ ψιλῇ κλησάρα
τσαὶ ὅπου σὲ περνούσανε ἀφ' τὴν ἀγία Βαρβάρα.
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου.

Φεύγεις, πάεις, Λειδινέ μου,
τὸ' ἐμᾶς ἀφήνεις κρῦους,
πεινασμένους, διψασμένους
τὸ' ὄχι λίγο μαραμένους.
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου.

Πάλι θά ρθῃς, Λειδινέ μου,
μὲ τοῦ Μάρτη τις δροσές,
μὲ τ' Ἀπρίλη τὰ λουλούδια
τσαὶ τοῦ Μᾶη τις δονλιές.
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου.

Τοιαῦτα ἐπίσης εἶναι καὶ τὰ ἐν Ὑπείρω ἄσματα τοῦ Ζαφείρη, τὰ συνοδεύοντα τὸ δμῶννυμον ἔθιμον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀναπαριστᾶται, ὡς κατὰ τὰ ἀρχαῖα Ἀδώνια, ὁ θάνατος καὶ ἡ κατὰ τὸ ἔαρ ἀνάστασις τῆς φύσεως. Κατὰ τὸ ἔθιμον τοῦτο, αἱ γυναῖκες καὶ ἰδίᾳ αἱ παρθένοι ἐξέρχονται εἰς τοὺς ἀγρούς, ἐκεῖ δὲ παίζουν τὸν Ζαφείρη. Μία δηλαδὴ παρθένος κατακλίνεται ἐπὶ τῆς γλότης ὡς νεκρά, αἱ δὲ λοιπαὶ στολίζουν αὐτὴν δι' ἀνθέων (τὴν φκιάνουν Ζαφείρη). Ἀκολουθῶς καθήμεναι πέριξ τὴν μοιρολογοῦν (κάνουν τὸ γκομμὸ καὶ τὸ θρηνο), ἄδουσιν καὶ ἀκολουθοῦν ἡ παρόμοια μοιρολογία.

Τώρα ν ἐρθεν ἡ ἀνοιξι
— ἄχον, παιδάκι μου —
ν ἐρθεν τὸ καλοκαίρι,
— ἰώ, ἔ! —

παίρνουν κι ἀνθίζουν τὰ κλαδιά
—κούσε, παιδάκι μου—
κι οἱ κάμποι λουλουδίζουν,
—ἰὼ, ἰ!—

ἔρθαν πουλιά τῆς ἀνοιξίς
—ἄχου μουρ μάτια μου—
ἔρθαν τὰ χελιδόνια,
—ἰὼ, ἰ!—

γιά κ' ἡ Μεγάλη Πασκαλιά
—φειδία πού μ' ἔφαγαν—
μέ τὸ Χριστόν ἀνέστη,
—ἰὼ, ἰ!—

πού ντυοῦνται νιοὶ 'ς τὰ κόκκινα
—ἄχου, λεβέντη μου—
γερόντοι 'ς τὰ μουρέλια,
—ἰὼ, ἰ!—

κ' εὖ, μοῦρε λεβέντη μου,
—ἄχου, λεβέντη μου,
ἢ γῆ τὴ μαύρη,

ἀκούω τὴν ἀκοιτῆς,
—φειδία πού μ' ἔφαγαν—
ἢ γῆ τὴ μαύρη, λεβεντιά σου;

Ξεσφάλισε τὰ μάτια σου.

Τὰ πλεῖστα τῆς κατηγορίας ταύτης τὰ ᾠσματα, καὶ μάλιστα ὅσα πρὸς πανάρχαια ἔθιμα συνδέονται καὶ τῶν ὁποίων δυστυχῶς πολὺ ὀλίγα δείγματα ἔχομεν ἀποτεθησανρισμένα, ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ λησιμονοῦνται καὶ χάνονται, ἐπεὶ δὲ λησιμονοῦνται καὶ τὰ ἔθιμα. Ὅπου δὲ διατηροῦνται ἔχουν περιέλθει εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν δικαιοδοσίαν τῶν γυναικῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν παιδιῶν· εἶναι πλέον κατὰ τὸ πλεῖστον παιδικά.

γ') Παιδικά.

Σπουδαιότατα καὶ ἄξια πολλῆς προσοχῆς καὶ μελέτης ὑπὸ πολλὰς καὶ διαφόρους ἀπόψεις εἶναι καὶ τὰ παιδικὰ ᾠσματα, τὰ ὑπὸ τῶν παιδιῶν δηλαδὴ ἢ πρὸς παιδία ὑπὸ τῶν μεγάλων χάριν παιδιᾶς ᾄδόμενα ἢ μᾶλλον ἐρρῦθμος ἀπαγγελλό-

μενα. Τὰ χαριέστατα πολλάκις ταῦτα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ λίαν ἀξιοπερίεργα ἡσμάτια εἶναι στενώτατα συνδεδεμένα πρὸς τὰς παιδιάς τῶν παιδίων ἢ μᾶλλον αὐτὰ ταῦτα ἀποτελοῦν παιδιάς. Εἰς αὐτὰ ἀνευρίσκει κανεὶς ὁλόκληρον τὴν φιλοπαίγμονα τοῦ παιδίου ψυχὴν, μὲ ὅλας αὐτῆς τὰς ιδιότητας καὶ τὰς διαθέσεις, καὶ τὰς καλὰς καὶ τὰς κακὰς.

Πλὴν ὅμως τούτου ὀλίγη προσεκτικὴ παρατήρησις χρειάζεται διὰ νὰ ἀποκαλύψῃ εἰς αὐτὰ σαφῆ τὰ ἴχνη αἰώνων παροφνημένων, μαρτυροῦντα ἀναμφισβητήτως ὅτι παρ' ὅλας τὰς μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, ὅσας ἀναμφιβόλως τὰ ἡσμάτια ταῦτα θὰ ὑπέστησαν ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῆς προφορικῆς παραδόσεως, παρ' ὅλην τὴν σύγχρονον καὶ χαριέσσαν καὶ παιδικὴν αὐτῶν ὄψιν, εἶναι γεννήματα χρόνων παλαιῶν, ἔχουν ἡλικίαν γεροντικὴν. Τοῦτο δὲν πρέπει νὰ φανῇ διόλου παράδοξον. Τὸ παιδίον μετὰ τὴν γυναῖκα ἀποτελεῖ τὴν ἐν τῶν συντηρητικωτάτων λαογραφικῶν παραγόντων. Ὁ συντηρητικώτατος δ' αὐτοῦ χαρακτὴρ ἐμφανίζεται σαφέστατα ἐν ταῖς παιδιάς, αἱ ὁποῖαι ἀποδεχόμεναι τὴν παιδικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ παιδικοῦ βίου καὶ τῶν ὁποίων μέρος σπουδαιότατον καὶ ἐνδοξαστον εἶναι καὶ τὰ ἐν λόγῳ ἔσματα. Εἶναι δὲ αἱ αὐταὶ παιδιαὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπομίμησις τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τῶν μεγάλων, ζωντανῇ εἰκὼν τῶν πράξεων αὐτῶν. Ἀλλ' ὅτι ἅπαξ περιέλθῃ εἰς τὴν παιδικὴν παράδοσιν μαζὶ μὲ τὴν ἰδιαίτεραν χαρακτηριστικὴν παιδικὴν ὄψιν, τὴν ὁποίαν λαμβάνει, ἀποκτᾷ πλέον ξεχωριστὴν ὄντοτητα καὶ ὑπαρξιν καὶ μακροβιότητα καὶ ζῇ χρόνους μακροὺς καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ πρωτότυπὸν τοῦ ἔχῃ ἐκλείψει πρὸ πολλοῦ ἐκ τοῦ βίου τῶν μεγάλων. Ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα χρόνων παμπалаίων, συνήθειαι βιωτικαὶ καὶ κοινωνικαί, ἔθιμα λατρευτικὰ καὶ ἄλλα, ἔσματα καὶ διηγήσεις καὶ ἄλλα προϊόντα τοῦ λόγου διάφορα, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἀπετέλουν σοβαρὸν στοιχεῖον τοῦ βίου τῶν μεγάλων, περιελθόντα εἰς τὰ μιμητικὰ παιδία καὶ λαβόντα παρ' αὐτῶν τὸν τύπον τῆς παιδιᾶς ἐπέζησαν μέχρις ἡμῶν ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην. Προσεκτικὸς δὲ παρατηρητὴς εὐκόλως δύναται σήμερον ὑπὸ τὸ παιδικὸν ἔνδυμα τῶν ἐπιβιωμάτων τούτων νὰ

ἀνακαλύψῃ τὰ ἀρχαῖα λείψανα, τὰ ὑπολείμματα τοῦ βίου παρελθουσῶν ἑκατονταετηρίδων.

Τὸν χαρακτηῖρα ἀκριβῶς τοῦτον τῆς παιδιᾶς ἔχουν καὶ τὰ παιδικὰ ἄσματα, εἴτε αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ λέγονται καὶ ἀποτελοῦν παιδιᾶς εἴτε καὶ συνοδεύουν ἄλλας, ἐκ τούτου δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀξιοσημείωτος αὐτῶν ποικιλία. Διότι πλὴν τῶν καθαρῶς παιδικῶν, τῶν ὑπὸ τῶν παιδίων ἢ χάριν τῶν παιδίων ποιηθέντων ἁσμάτων, ὡς παιδικὰ εὗρισκονται καὶ ποικιλωτάτα ἄλλα ἄσματα ποικίλης ἀρχῆς καὶ προελεύσεως, ἀρχικῶς ὑπὸ τῶν μεγάλων καὶ χάριν τῶν μεγάλων ποιηθέντα, τὰ ὅποια περιῆλθον εἰς τὸ στόμα τῶν παιδίων ὡς παιδιαί, μετέβαλον τὴν ὄψιν των εἰς παιδικὴν καὶ ὑπὸ ταύτην πλεον ἐπέζησαν μέχρις ἡμῶν. Οὕτως ἀνευρίσκομεν, ὡς καὶ ἀνωτέρω παρατηρήσαμεν, μεταξὺ τῶν ἁσμάτων τούτων πολλὰ ἀρχικῶς ἔργατικά. Ἐν Κύπρῳ αἱ γυναῖκες ἀλλοτε, ὅπως εἰς πολλὰ μέρη σήμερον, συνώδευον τὰς γυναῖκας τὴν ἐργασίαν τοῦ μαγάνου καὶ ἰδιαίτερον ἁσμάτων τὰ ἀρχαῖον ὡς τοιοῦτον μὲν δὲν ἀσπασθῇ, ἀπέστηεν ὅμως ἀπὸ τῆς παιδιᾶς αὐτοῦ μετὰ τὴν φήν, συνοδεύον παιδιάν. Ἐκαστὴ τοιαύτη:

Οὔννου οὔννου τὸ ὀδόντιν,
νά γνωρίζῃ τὸ ροδάνιν,
νά τελειώσῃ τὸ τουλούπιν,
νά γεμώσουν τὸ μασούριν,
νά μολιτιστῇ τὸ νῆμαν,
νά πάῃ ᾗ τὸν πρᾶματευτὴν καὶ νά ριπῇ ἡ μερέζα.

Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ ἔγια μόλα, ἔγια λέσα τῶν κωπηλατῶν συχνότατα ἀκούονται σήμερον λεγόμενα ὑπὸ μικρῶν παιδίων, ἐνῶ κινουῦνται κατὰ τὴν ρυθμικὴν κίνησιν τῆς κωπηλασίας.

Μετὰ τὰ ἔργατικά, τὰ ἀγυρτικά, τὰ συνδεόμενα καὶ πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ὑπολείμματα τῆς ἀρχαίας λατρείας, ἥδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἔχουν περιέλθει εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν παιδίων. Τὰ χελιδονίσματα καὶ τώρα καὶ τότε ὑπὸ παιδίων ἦδοντο. «Οὐ γὰρ γέροντες ἐσμέν ἀλλὰ παιδία», λέγει τὸ ἀρχαῖον χελιδόνισμα.

Εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν φαίνεται ὅτι ἀνήκουν καὶ διάφορα ἄλλα παιδικὰ ἁσμάτια λατρευτικῆς πιθανώτατα ἀρχῆς καὶ

σημασίας, διὰ τῶν ὁποίων σήμερον τὰ παιδιά χαιρετίζουν τὴν ἐμφάνισιν διαφόρων πτηνῶν ἢ ζώων, ἐμφάνισιν χαρκτηριστικὴν διὰ τὰς διαφοροὺς τοῦ ἔτους ὥρας. Οὕτως, ὅταν ἴδουν πελαργόν, ὡς ἐξῆς τὸν χαιρετίζουν:

Λέλεκα χατζῆ μπαμπᾶ,
φέρε γρόσια καὶ φλονριά
᾿ς τοῦ μπαμπᾶ μου τὴν κεσά.

Τὴν χελιδόνα ὡς ἐξῆς:

Δόνι, χελιδόνι,
ἦλθες; καλῶς ἦλθες.
Φκιάσε τὴ φωλιά σου,
κάμε τὰ πουλιά σου.
Φκιάσ' τηγνέ ᾿ς τὸ σπίτι,
κανένας δὲν τὴν γγίλει.

Φαίνεται δὲ καθαρὰ ἡ λατρευτικὴ τοιούτων ἁσματίων σημασία εἰς τὸν χαιρετισμὸν τοῦ τέττιγος. Ὅταν ἀκούσουν τὰ παιδιά τὴν φωνὴν τοῦ τέττιγος, λέγουσιν:

Θερίζι' - ἄλμας
καὶ μὲν κλίμα
ἡ βρύσει καὶ τοῦ
νὰ ἔρτον νὰ
νὰ κάτσουν νὰ
νὰ πέσουν νὰ πεύκω.

Τὸ ἁσματίον τοῦτο, εἰς τὸ ὁποῖον ἐρμηνεύεται τὸ ἄσμα τοῦ τέττιγος, συνδέεται ἐν Μακεδονίᾳ πρὸς πραγματικὸν ἔθιμον ἀπαρχῆς. Ὁ πρῶτος ἄρτος ἐκ τοῦ νέου σίτου διαμοιράζεται εἰς τὰς βρύσεις ὑπὸ τῶν γυναικῶν εἰς τοὺς διαβαίνοντας ἢ εἰς τοὺς ἐρχομένους νὰ λάβουν ὕδωρ, καλεῖται δὲ *τζιτζιρόκληκο*.

Καθὼς δὲ χαιρετίζουν τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀνωτέρω ἀποδημητικῶν πτηνῶν, τῶν τόσον συνδεδεμένων πρὸς τὴν περίοδον τῶν ὥρων, οὕτω δὲν ἀφήνουν ἄνευ χαιρετισμοῦ καὶ τὴν ἀποδημίαν. Διὰ τὰς χελιδόνας λέγουσιν:

Δόνια, χελιδόνια,
ὦρα σας καλή σας,
κι ὁ θεὸς μαζί σας.
Χαῖστε, φεγγᾶστε,
πάλ' ἐδῶ γυρνᾶτε,
μὴ μᾶς λημονᾶτε.

(Ἡπειρος).

διὰ τοὺς πελαγούς,

Δεῖκα, ὦρα καλή,
πάλι νὰ γνωρίσης,
μὴ μᾶς ληομονήσης.

(Ἑπειρος).

Ὅχι ὀλίγοι τέλος εἶναι καὶ οἱ παιδικοὶ στίχοι, οἱ συνδεόμενοι πρὸς διαφόρους χριστιανικὰς ἑορτάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν ἐξ ἀγυρτικῶν ἡσμάτων προέκυψαν, ἄλλοι ἐποικήθησαν αὐτοτελῶς καὶ ἄλλοι παροιμιώδη ἔχοντες τὴν ἀρχὴν κατήντησαν παιδικοί. Οὕτω λέγεται κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Βαΐων,

Βάγια βάγια τοῦ βαγιῶ
τρῶνε ψάρια κι κονιὸ
καὶ τὴν ἄλλ' τὴν Κυριακὴν
τρῶνε κόκκινο αὐγὸ.

διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου *Βαρθολομαίου* πρὸς τὸ ψῆχος σχέ-
σιν ἔχον παροιμιώδεις

*Βαρθολομαῖος λέγει,
Σάββατο (ἡμέρα) ἔχει,
"Αἱ Νικηταί (ἡμέρα) πάλιν."*

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Ἐπίσης καὶ τινὰ θρησκευτικοφιλοσοφικά ἥσματα, ἀρχαῖα ποιήματα ἀρχαίων σοφῶν πρὸς διδασκαλίαν ποιηθέντα, θεωρούμενα ἄλλοτε ὡς μάθησις σοβαρὰ καὶ τῶν μεγάλων, σήμερον εὐρίσκονται μόνον εἰς τὸν κύκλον τῶν παιδίων, καταντήσαντα καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν πραγματικῶς παιδικά. Τοιαῦτα εἶναι τὰ πασίγνωστα κλιμακωτὰ ἡσμάτια, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχικὴ ἔννοια βεβαίως εἶναι ἡ ἀποδείξεις καὶ ἡ διδασκαλία, ὅτι πάντων ἰσχυρότατον εἶναι ὁ θεός. Ἴδου πῶς κατήντησαν·

- Κούκου, κούκου!
—Τὶ ἔχεις, πέτο, καὶ λαλεῖς;
—Μ' ἐδεῖραν οἱ κοπέλες.
—Ποῦ εἶν' οἱ κοπέλες;
—Πᾶσαν γιὰ ξύλα.
—Ποῦ εἶν' τὰ ξύλα;
—Τὰ καπ' ἡ φωτιά.
—Ποῦ εἶν' ἡ φωτιά;

- Τὴν ἔοβυσ' ἢ βοοχή.
- Ποῦ εἶν' ἡ βοοχή;
- Τὴν ἐπὶ τὸ βοῖδι.
- Ποῦ εἶναι τὸ βοῖδι;
- Πῆγε νὰ πιῇ νερό
καὶ τὸ φαγὰν οἱ μπακακοί.

(Ἀραβαντινὸς 138 ἀρ. 193).

Τοιαῦτα ἐπίσης εἶναι καὶ τὰ καλούμενα ἀλφαβητάρια, τὰ ψυχωφελῆ, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ὁποίων ἐποιήθησαν κατόπιν καὶ τὰ ἐρωτικά. Τὰ ἕσματα ταῦτα ὀνομάζονται τοιουτοτρόπως, διότι ἕκαστος στίχος αὐτῶν ἀρχίζει μὲ ἓν γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ τὴν τάξιν τοῦ ἀλφαβηταρίου. Τὸ ποιητικὸν τοῦτο παίγνιον ἦτο σύνηθες ἤδη εἰς τὴν ποίησιν τῶν Ἑβραίων, ἐκρησιμοποιήθη δὲ καὶ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν πατέρων καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων πρὸς διδασκαλίαν. Ὁ Αὐγουστῖνος μάλιστα τοιοῦτον ἄλφάβητον ἀλφαβητάριον, σαφῶς ὁρίζοντάς τι συνέταξε τὸν ψαλμὸν τοῦτον, ὅπως τὸ ὀνομαζόμενον λατινικὸν ἀλφάβητον διὰ τοῦ ἡμετέρου κατασκευάσας. Ἡ ἐπιτόμησις τῶν ὁμοειδικῶν δυνατιστῶν καὶ εἰς τὴν κατὰ τὸν ὅχλον καὶ ἐν γένει εἰς τοὺς ἀπείρους καὶ τοὺς ἀπείρους διὰ τοῦ ἕσματος εἰς τὴν μνήμην των νὰ ἐντυπωθῇ. Ὁ τοῦ βυζαντινοῦς χρόνου τὰ ποιητικά ταῦτα παίγνια ἦσαν συνηθέστατα παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ἐν δ' ἀλφαβητάριον σωθὲν εἰς χειρόγραφον τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος εἶναι ὁμοιότατον πρὸς ὅσα σήμερον τὰ παιδία λέγουν. Τὸ παραδοθὲν ἔχει ὡς ἑξῆς:

- *Ἀλφα. Ἀρχηγὸς τῶν πάντων.
- Βῆτα. Βασιλεύει κύριος.
- Γάμμα. Γεννᾶται ὁ Χριστός.
- Δέλτα. Διὰ λόγον θεικοῦ.
- *Εἰκύλιον. Ἐρχεται ἐπὶ τῆς γῆς.
- Ζῆτα. Ζωὴν φέρει ἐν τῷ κόσμῳ.
- *Ηῦτα. Ἡλῖος καὶ σελήνη.
- Θῆτα. Θεὸν προσκυνοῦσιν.

Μία παραλλαγή ἐκ τῶν νεωτέρων ὡς ἑξῆς:

- *Ἀλφα. Ἀρχὴ τοῦ κόσμου.
- Βῆτα. Βασιλεὺς ὁ Κύριος.
- Γάμμα. Γὰρ γεννᾶται ὁ Χριστός.
- Δέλτα. Δι' ἀγγέλων τὸ χαίρει.

Ἐφίλον. Ἐρχεται ὁ Κύριος.
 Ζήτα. Ζητοῦν τὸν Ἰησοῦν.
 Ἡτα. Ἡταμός (!) ὁ θάνατος.
 Θήτα. Θεοτόκος τὸν ἐγέννησε.
 Ἰώτα. Ἰωάννης τὸν ἐβάπτισεν.
 Κάπα. Κάλαμος τὸν ἔδειξε.
 Λάμδα. Λαὸς τὸν ἐτριγύριζε.
 Μι. Μυριάδες, χιλιάδες.
 Νι. Νύχτα τὸν ἐπιάσαν.
 Ξι. Ξεῖδι καπνία τὸν ἐποτίσαν.
 Ὅμικρόν. Ὁ Πιλάτος ἔλεγε.
 Πι. Ποῖος εἶσαι σὺ;
 Ρῶ. Ρωμαῖος εἰμ' ἐγώ.
 Σίγμα. Σήμερον τὸν πιάσανε.
 Ταῦ. Ταῦτα ὅλα ἔπαθε.
 Ὑψιλόν. Ὑψηλὰ τὸν ἀνεβάσανε.
 Φι. Φίλοι τὸν ἐπιάσανε.
 Χι. Χύθηκε τὸ αἷμα.
 Ψι. Ψευδῶς καταποσύρησαν.
 Ὠμέγα. Ὠ! πᾶσι καὶ ἡμῖν!

Τοιαύτης φύσεως εἶναι καὶ τὰ ἀριθμητικὰ λεγόμενα ἁσμά-
 τια, τὰ ἁσμάτια, ὅσα ὅπως ἀριθμοῦνται ποιοῦσι τοιοῦτον, εἰς
 εἰς ἕκαστος στίχος αὐτῶν ἀρκεῖται νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν αἰ-
 νιγματώδη ἐρώτησιν τί εἶναι ἕνα; τί εἶναι δύο; καὶ οὕτω
 καθ' ἑξῆς, συνήθως μέχρι τοῦ 12. Ὅθεν καὶ ἐνιαχοῦ, ἐν Γαλ-
 λίᾳ λ. χ., λέγονται οἱ δώδεκα λόγοι τῆς ἀληθείας. Τὰ ἁσμά-
 τια ταῦτα, γνωστότατα κατὰ τὸν μεσαίωνα εἰς τὴν ἐκκλησια-
 στικὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν λατινικὴν ποίησιν, εἶναι εἰς πλείστους
 λαούς, ἀνατολικούς καὶ εὐρωπαϊκούς, ἀρχαίους καὶ νεωτέρους,
 διαδεδομένα, ἔχουσι δὲ κατὰ τὸν Bolte πυρῆνα παλαιότα-
 τον τὴν ἀριθμολογίαν τῶν Πυθαγορείων. Ἐνιαχοῦ εἶναι ἐν
 χρήσει καὶ ὡς ἐργατικά, κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως σήμερον
 κατήντησαν παιδικά, ἐνῷ τὰ κατ' ἀπομίμησιν αὐτῶν ποιη-
 θέντα ἐρωτικά ἐξακολουθοῦν νὰ λέγωνται ἀκόμη καὶ μεταξὺ
 τῶν μεγάλων. Ἰδοὺ ἐν παράδειγμα,

Ἄς τὸ εἰποῦμεν ἕνα.
 Ἐνας εἶναι ὁ Θεός·
 ἡμεῖς αὐτὸν πιστεύομεν,
 τὸν Κύριον δοξάζομεν.

Ἄς τὸ εἰποῦμεν δύο.
 Δεύτερον ἢ Παναγία,
 ἓνας εἶναι ὁ Θεός,
 ἡμεῖς αὐτὸν πιστεύομεν,
 τὸν Κύριον δοξάζομεν.

Ἄς τὸ εἰποῦμεν τρία.
 Τρία εἶν' ἡ ἁγία Τριάς,
 δεύτερον ἢ Παναγία,
 ἓνας εἶναι ὁ Θεός,
 κτλ.

Ἄς τὸ εἰποῦμεν τέσσερα.
 Τέσσερ' εἶν' οἱ εὐαγγελισταί,
 τρία εἶν' ἡ ἁγία Τριάς,
 κτλ.

καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς μέχρι τοῦ

Ἄς τὸ εἰποῦμεν δεκά.
 Δώδεκα τὰ ἁσμάτια,
 ἔνδεκα τὰ ἁσμάτια,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Καὶ εἰς τὰ ἁσμάτια ταῦτα τὰ ἀσφαλισμένα ἀλφαβητάρια καὶ ἡ γλῶσσα ἀκόμη δεικνύει τὴν λογίαν προέλευσιν.

Πλὴν τούτων καὶ ἐπωδαὶ ἀνακατασκευάζονται καὶ νεώτεραι, περιελθούσαι εἰς τὰ παιδία μετεβλήθησαν εἰς παιδικὰ ἁσμάτια καὶ πολλάκις μόνον ὥς τοιαῦτα σώζονται. Τοιαύτη νεωτέρα ἐπωδή, λεγομένη ἐν περιπτώσει ἀϋπνίας πρὸς πρόκλησιν ὕπνου, εἶναι ἡ ἐξῆς:

Ἁγία Μαρία Μαγδαληνή,
 πῶς κοιμᾶσι μοναχή;
 — Ἀχ' ἀφέντη μου Χριστέ,
 δὲν κοιμοῦμι μοναχή.
 Ἔχον Ναῦλον, ἔχον Παῦλον,
 ἔχον δώδεκ' Ἀποστόλ'.
 Φνλάγου νὰ ἔρτ' ἡ δροίμ'
 νὰ φάγ' ἡλιά φύλλον νὰ σκάσ'.

Ἡ αὐτὴ εὔρηται καὶ ὥς παιδικὸν ἁσμάτιον ὑπὸ διαφόρους παραλλαγάς, ὧν μία ἡ ἐξῆς:

Κουκουβάγια ροδιανή,
 πῶς κοιμᾶσαι μοναχή;

— Δὲν κοιμᾶμαι μοναχῇ.
 Ἔχω Παῦλο, ἔχω Πέτρο,
 ἔχω δώδεκ' Ἀποστόλους.
 Τὰ Βαγγέλια ἀνοιχτά
 καὶ ὁ Χριστὸς κανοναρχῶ.
 Τοῦ Χριστοῦ μας τὸ ραβδάκι
 τό χω'ς τὸ μαξιλαράκι,
 ἅμα ἔρθῃ τὸ κακό,
 πᾶρ' το κατρακέφαλο.»

Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς οὔτε φαίνεται κἄν ἡ ἐξ ἐπωδῆς προ-
 ἔλευσις τοῦ ἰσματίου, τὸ ὁποῖον παρωδήθη ὡς σκωπτικόν·

«Κονκουβάγια ῥοδιανῇ
 πῶς κοιμᾶσαι μοναχῇ;
 — Δὲν κοιμοῦμαι μοναχῇ,
 μόνο μὲ τὸν Αὔγουστι.»
 Αὔγουστὸς πονεῖ κρασι
 μὲ τὴν κούρτση τὴν ἁγροῦν,
 πάει ἡ πούτση τὴν ἁγροῦν,
 καὶ τὸ καλὸν τὸ ἁγροῦν
 τὸ γνοῦν καὶ τὸ ἁγροῦν
 καὶ τὸ καλὸν τὸ ἁγροῦν

Ἀρχαία ἐπώδη, ἀναφέρωμεν εἰς τὸν ἥλιον, ὅταν οὗτος
 καλύπτεται ὑπὸ νεφῶν, ἢ εἰς τὸν αἴθερα καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους εἶχε
 καταντήσῃ παιδικὸν ἰσμάτιον εἶναι ἢ γνωστοτάτη

Ἔξεχ', ὦ φίλ', ἦλιε

τῆς ὁποίας ἀντίστοιχοι εὐρίσκονται πλεῖσται νεοελληνικαὶ
 παραλλαγαί, ὡς παιδικὰ πάλιν ἰσμάτια·

Ἦλιο μ', παραῆλιο μ',
 χρυσὸ μὲν παλληκάρι,
 ἔβγαλε τὰ μαῦρα σου
 καὶ βάλε τὰ χρυσὰ σου.

Ἀλλὰ πλὴν τούτων καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ ἐκ τῶν ἰσμα-
 τίων τούτων, τῶν ὁποίων λίαν δυσδιάγνωστος εἶναι ἡ ἀρχή,
 καὶ διὰ τὰς μεταβολάς, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν, ἀλλὰ καὶ διὰ
 τὴν πενιχρότητα, ἵνα μὴ εἴπω τὴν ἔλλειψιν ἀρχαιοτέρας
 παραδόσεως, συχνότατα εἶναι τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχαίου κόσμου.
 Ἀναφέρω ὡς παράδειγμα παραλλαγὴν τοῦ γνωστοτάτου
 τσίμπε τσίμπε τὸν αὐτό·

Τσίμπε, τσίμπε, τὸν αὐτό,
 τὸν αὐτό, τὸν στανθαῖτό.

Ρίχν' ἡ Βάβου τοῦ κοντάρου
καὶ βαρῆ τὸν οὐρανό.
«Ὅρανι, κοντοόρανι,
ποῦ ἔ' τὰ μαναστήρια σου;
—Γιὰ τα ἰδῶ, γιὰ τα κεῖ,
Γιὰ τα μέσα 'ς τὸ σακκί.»

εἰς τὸ ὅποιον ὁ Πολίτης παρατηρεῖ ὅτι ἡ μνεῖα τῆς Βάβου, τῆς βαλλούσης διὰ τοῦ ἀκοντίου τὸν οὐρανόν, φαίνεται ὡς τις ἀγάμνησις τοῦ ἐθίμου τοῦ θρακικοῦ ἔθνους τῶν Γετῶν, οἵτινες κατὰ τὸν Ἡρόδοτον «πρὸς βροντὴν τε καὶ ἀστραπὴν τοξεύοντες ἄνω πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀπειλεύουσι τῷ θεῷ». Ἐὰν δ' ἐσφύζετο ἐπαρκὴς ἀρχαία παράδοσις, ἴσως καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἡσμάτια καὶ ἐκ τῶν καθαρῶς παιδικῶν, τὰ ὅποια σήμερον οὐδὲν ἴχνος ἀρχαιότητος παρουσιάζουν, θὰ ἠδύναντο ν' ἀποδειχθοῦν ποικιλωτάτης προελεύσεως ἀρχαία κληρονομία.

Τέλος καὶ ἄλλα διάφορα ἡσμάτια, ὑπὸ τῶν μεγάλων καὶ χάριν τῶν μεγάλων περιήλθον εἰς τὰ παιδικὰ καὶ μετεβλήθησαν εἰς ἡλικίαν τοιοῦτον τι εἶναι τὸ κλέφτικον ἡσμάτιον.

Ἦν ἓνα φωντάκι
κάθονταν χροσοῦ
καὶ φωνάζει «Ἀρμάνι, ἀρμάνι,
πιάστε δέστε τὰ σπαθιά,
γιὰ νὰ πάμε 'ς τὸ Μωριά,
κι ὁ Βλαχᾶς δὲν εἶν' ἐκεῖ,
πάει πέρα 'ς τὸ νησί,
νὰ βαπτίσ' ἓνα παιδί,
νὰ τὸ λένε Κωσταντή,
Κωσταντή καὶ πρόβειο γάλα,
ξαχαρένια μπουκονβάλα,
γιὰ νὰ τὸ χῆ γύρισμα,
γύρισμα, ξεγύρισμα.

*
* *

Ἐρχόμεθα εἰς τὰ καθαρῶς παιδικὰ, τὰ χάριν δηλ. τῶν παιδιῶν ἢ ὑπ' αὐτῶν τῶν παιδιῶν ποιηθέντα. Τοιαῦτα πρῶτον εἶναι τὰ νανουρίσματα, τὰ χαριέστατα ταῦτα καὶ πλήρη τρυφερότητος ἡσμάτια, διὰ τῶν ὁποίων αἱ μητέρες μὲ γλυκεῖαν καὶ ἡρεμον μελωδίαν νανουρίζουν τὰ νεογνά των, καὶ εἰς τὰ ὅποια ἐμφανίζεται ὁλόκληρος ἡ τρυφερά

στοργή τῆς μητρικῆς καρδίας. Ἐπειτα τὰ ταχταρίσματα, τὰ ἄσμάτια δηλ. ἐκεῖνα, διὰ τῶν ὁποίων συνηθίζουν νὰ χορεύουν εἰς τὰς χεῖρας τὰ παιδάκια. Ταῦτα κατὰ μὲν τὸ περιεχόμενον οὐδόλως διαφέρουν ἀπὸ τὰ νανουρίσματα, ἔχουν ὁμως πολὺ ζωηρόν τὸν ρυθμὸν καὶ ἀνάλογον πρὸς τὰς χορευτικὰς κινήσεις.

Κατόπιν ἔρχονται διάφορα ἄλλα ἄσμάτια, συνοδεύοντα διαφόρους παιδιὰς τῶν μητέρων πρὸς τὰ βρέφη, αἱ ὁποῖαι σκοπὸν ἔχουν νὰ προκαλέσουν τὸν γέλωτα τῶν μικρῶν. Οὕτω π.χ. λαμβάνει ἡ μήτηρ τὰ δύο ποδαράκια τοῦ μικροῦ καὶ τὰ συγκρούει ἀπαλὰ ἀπαλὰ, ἐνῶ λέγει ταυτοχρόνως μὲ ρυθμὸν,

Τὸ 'να πάει γὰ νερό,
τ' ἄλλο φκιάσει τὸ χυλό,
ὅσο νὰ 'κείνη τὸ νερό,
φάγε τὸ καὶ γὰ
καὶ τὸ ἄλλο φκιάσει
σὰν τὸ πρῶτον τὸ χυλό.

Εἰς τὸ τέλος τὸ κτύπημα ὁρᾷται ὡρρότερον καὶ ταχύτερον καὶ προκαλεῖ τὸν γέλωτα τοῦ παιδιοῦ.

Μερικὰ ἐκ τῶν ἄσματιων ταύτων δύνανται νὰ θεωρηθῶν ἔχοντα παιδαγωγικὴν σημασίαν, καθ' ὅσον δι' αὐτῶν ἡ μήτηρ παίζουσα ἅμα διδάσκει τὸ μικράκι τῆς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματός του, ὥς καὶ τὴν λειτουργίαν των. Τοιοῦτον π.χ. εἶναι τὸ ἑξῆς, ἐπιλεγόμενον ἐνῶ συγχρόνως ἐπιτίθεται ἡ χεὶρ ἐπὶ τοῦ ὀνομαζομένου μέλους.

Πηγονάκι,
ψωμοφαῖ,
δνὸ πιπούλες,
δνὸ ματάκια,
δνὸ φρονθάκια
μπούτου μπουτονλάκια.

Τὸ τέλος ἀκολουθεῖ ἰσχυρὸν γαργάλισμα εἰς τὸ στήθος, προκαλοῦν τὸν γέλωτα.

Τοιαύτην διδακτικὴν σημασίαν ἔχουν ἐπίσης διάφορα ἄσμάτια, περιέχοντα ὀνόματα ζώων καὶ μιμήσεις τῶν φωνῶν αὐτῶν. Περὶ τῆς σημασίας τῶν μιμήσεων τούτων τῶν φωνῶν

τῶν ζώων ἐν γένει θέλομεν ὁμιλήσει κατωτέρω εἰς τὸ σχετικὸν περὶ τούτων κεφάλαιον. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν μόνον ὅτι, καθὼς διὰ τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον, τὸν ἄγριον, οὕτω καὶ διὰ τὰ σημερινὰ παιδιά τῶν πεπολιτισμένων λαῶν τὸ ζῶον μὲ τὰς περιέργους ιδιότητάς του ἀποτελεῖ προσφιλέστατον παιγνίδιον. Ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας τὰ παιδιά εὐχαρίστως συμπαίζουν μὲ τὰ οἰκιακὰ ζῶα, τὴν γάτιαν, τὸν σκύλλον καὶ τὰς ὀρνίθας. Ἐν δὲ ἀπὸ τὰ πρῶτα παιδικὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα ἡ φιλόστοργος μήτηρ διδάσκει τὸ μικρὸν τῆς, εἶναι καὶ αἱ φωναὶ τῶν ζώων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Ὁ σκύλλος ὀνομάζεται τὸ γάβ, ἡ γάτα τὸ μάου, ὁ πετεινὸς τὸ κουκουρίζον κ.τ.τ., ἐποικήθησαν δὲ καὶ ἄσμάτια, τὰ ὁποῖα ἀκριβῶς εἰς αὐτὸν σκοπὸν ἀποβλέπουν. Παράθετω ἔν ὧς παράδειγμα·

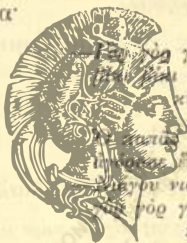
Ὁ πατῆς μας ὁ καλός,
πῶχει τ' ἄσπρα τὰ πολλὰ,
ἀγόρασε, ἄγορασε,
ἀγορὰς ἔνα πτερινό.
—Κίκιρις ὁ πτερινός.

Ὁ πατῆς μας ὁ καλός, κτλ.
ἀγόρασε μιὰν ὀρνίθα.
—Κίκιρις ἡ ὀρνίθα,
κικιρίκις ὁ πτερινός.

Ὁ πατῆς κτλ.
ἀγόρασε ἓνα χηνί.
—Χίχι χίχι τὸ χηνί,
κίκιρις ἡ ὀρνίθα,
κικιρίκις ὁ πτερινός.

Ὁ πατῆς κτλ.
ἀγόρασε ἓνα παπί.
—Βίχι βίχι τὸ παπί,
χίχι χίχι τὸ χηνί,
κτλ.

Ὁ πατῆς κτλ.
ἀγόρασε ἓνα γοργονάκ' (!).

Ἐνταῦθα γὰρ τὸ γοργονάκ',
βίχι βίχι τὸ παπί,
κτλ.

Ὁ πατῆς κτλ.
ἀγόρασε ἓνα γατάκ'.
—Γάγον γάγον τὸ γατάκ',
νιάγον, νιάγον τὸ γατάκ',
κτλ.

Ὁ πατῆς κτλ.
ἀγόρασε ἓνα σκυλάκ'.
—Γάγον γάγον τὸ σκυλάκ',
νιάγον, νιάγον τὸ γατάκ',
κτλ.

Ὁ πατῆς κτλ.
ἀγόρασε ἓνα ἀρνάκ'.
—Μιέ-μιε μιέ-μιε τὸ ἀρνάκ'
γάγον γάγον τὸ σκυλάκ',
κτλ.

Ὁ πατῆς κτλ.
ἀγόρασε ἓνα γκατζολάκ'.
—Γάγά γά γκατζολάκ',
μιέ-μιε μιέ-μιε τὸ ἀρνάκ'
κτλ.

(!) Ἰνδικὴ ὀρνίς.

Εἰς ἄλλα ἄσμάτια ἐρμηνεύεται ἡ ἰδιαίχουσα φωνὴ τῶν ζώων καὶ ἰδίᾳ τὸ ἄσμα τῶν πτηνῶν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γλῶσσαν. Οὕτω π.χ. περὶ τῶν χελιδόνων λέγεται ὅτι φεύγουσαι ἐξ Ἑλλάδος ψάλλουν τὸ ἐξῆς ἄσμα:

Ἀφῆκαμε σὺκο καὶ σταφύλι
καὶ σταυρὸ καὶ λιχνιστήρι.

ἐπανερχόμεναι δὲ τὸν Μάρτιον τὸ ἐξῆς:

Εὐρῆκαμε φῦτρο φῦτρο φῦτρο φῦτρο.

διὰ τοῦ ὁποίου γίνεται προσπάθεια πρὸς ἀπομίμησιν τοῦ ἄσματος τῆς χελιδόνος (¹).

Ὁ τέτιξ ἄδει τὰ ἐξῆς:

Παιδιά μου κολυμπήσετε,
θερίσετε, ἁλωνίσετε,
κ' ἐμὲ κονκκι ἀφήσετε,

κι ἂν εἶν' καὶ δὲ μ' ἀφήσετε,
τοῦ χρόνου νὰ μὴ ζήσετε.
τῆ-τῆ-βιτζί, τῆ-τῆ-βιτζί.

Τῆς δεχοχτούρας τὸ ἄσμα φωνάζεται ὡς ἐξῆς:

Γκοῖγκον χιτό,
κ' ἐν' αὐτό,
κ' ἐν' αὐτό,

ὅσον νὰ ᾀθ' ἢ Παρκοῦ
μὴ τοῦ κο-
κινού τ' αὐτό.

Ὁ κομπογιάννης ὡς ἐξῆς φωνάζεται μὲ τὴν κίχλαν:

- Κίχλα, κίχλα, πάρε μ' ἄντρα.
- Δὲ σὲ παίρνω, κομπογιάννη,
ποὺ πατεῖς τ' ἐπὶ τῆς γῆς καὶ κλάνεις
καὶ τὰ μάγαρα σειγιοῦνται
κ' οἱ ἀβατσινιῖς κοντιοῦνται.
- Κίχλα, κίχλα, πάρε μ' ἄντρα,
κ' ἐγὼ εἶμαι παλληκάρη,
τὰ παχιά μου, τὰ χοντρά μου,
ρακοκάζανα γιομίζινα.

Πρὸς δὲ τοὺς βατράχους, ὅταν φωνάζουν, ἐν Χαλκιδικῇ λέγονται οἱ ἐξῆς στίχοι:

- Βάθρακε, θέλεις γυναῖκα;
- Μα κα καὶ νὰ ᾀχα καὶ δέκα.
- Πεθερὰ καὶ πεθερό;
- Βάχ! κακό! - βάχ! κακό!

(¹) Οἱ στίχοι εὐρίσκονται καὶ εἰς τὰ χελιδονίσματα, ἀλλὰ καὶ αὐτοτελῶς.

Πλὴν ὅμως τῶν φωνῶν τῶν ζώων, καὶ ἄλλων πραγμάτων οἱ ἦχοι ἀποτελοῦν ὑποκείμενον παιδικῶν στίχων. Οὕτω π.χ. ὅταν ἀκούουν τὴν καμπάναν λέγουν

Ντάγκ, ντάγκ, ντάγκ,
τὸ χαϊβάν',
ὁ μερμπέρ',
ὁ ἀσ'ίξ',
ὁ κοκκινομούστακος.

(Κύζακος).

Ἐκτὸς νῦν τῶν πρὸς τὰς φωνὰς τῶν ζώων σχετικῶν τούτων ἁσμάτων καὶ ἄλλα ἁσμάτια ἔχουν ὡς ὑποκείμενον αὐτῶν τὰ ζῶα. Οἱ ἐξῆς π.χ. παιδικοὶ ἐξ Αἰγίνης στίχοι ὁμιλοῦν περὶ τῆς εὐκολίας ἢ δυσκολίας τῆς ἀλειείας ἰχθύων·

Χάρος εἶμαι χάνομαι,
πέρα εἶμαι πιάνομαι,

μαῦλος εἶμαι σὲ γελῶ
ὁ γὰρ δὲ δόλωμα σοῦ τρώ.

"Ἄλλοι στίχοι εἶναι σκιαστικοὶ, ἀντιπροσωπεύοντες ὥρισμένα τοῦ ζώου ἑλκυστικά. Τοιαῦτα εἶναι οἱ ἀνατρεφτικοὶ τοῦ κομπογιάννη παρατεθέντες. Περί τῶν οὐρεστικῶν ὑπάρχουν οἱ ἐξῆς·

Ἀσπρογίτος εἰμ' ἐγώ,
τὸ ποδάρι μ' τὸ χοιρὸν

τὰ χάλκωμα γεμίζ',
τὸ ἕνα γάμο μπισολετίζ'.

"Ἄλλοι στίχοι, ἀπευθυνόμενοι ἐπίσης πρὸς τὰ ζῶα, ἀποτελοῦν αὐτόχρημα ἐπῳδίας, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ τὸ παιδίον νὰ συλλάβῃ ἢ νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸ ζῶον νὰ κάμῃ κάτι τι. Οὕτω διὰ νὰ συλλάβουν πυγολαμπίδα λέγουν

Ἐλα δὲ κωλοφωτιά,
νά σε ρήξω 'ς τὰ γναλιά,
νά σε φᾶν τὰ ψάρια
καὶ τὰ καλαμάρια.

(Ἥπειρος).

Διὰ νὰ ἐξαναγκάσουν δὲ τὸν κοχλίαν νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κελύφους του λέγουν

Σάλιαγκα μάλιαγκα,
βγάλ' τὰ κιρατούδια σ',
νά ζήσουν τὰ πιδοῦδια σ'.

(Θράκη).

Τοιαύτας δ' ἐπιδράς μεταχειρίζονται καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις, ὁσάκις προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν κάτι τι. Οὕτως, ὅταν προσπαθοῦν νὰ στεγνώσουν ταχέως τὴν πλάκα των, λέγουν

Στέγνωσε, πλακοῦλα μου,
κι ἀποκουλοκοῦλα μου,
μὴν τὸ πῶ τοῦ Μπάριπα-Γιάννη
καὶ σοῦ κόψη τὸ κεφάλι
καὶ τὸ ρήξῃ μέσ' εἰς τὴ στέρνα
καὶ τὸ φάν τὰ μαῦρα ψάρια
καὶ τὰ κόκκινα σκοινίγια.

(Κεφαλληνία).

Ὅταν προσπαθοῦν νὰ κατασκευάσουν τὰς ἐκ φλοιοῦ σφυρίκτρας των λέγουν

Ζούμ, ζούμ, | κάρασάν
πιε νερό | καὶ νὰ ὀσάν
νὰ λαλῆς | σὰν τὸ ὕδωρ

Ἐκπονετὶ τὴν ἰδέαν, ὅτι αὐτὰς οὐ σφυρίκτρας εἰναι ἀλλὰ καλὴ καλύτερα. Ἐν Ὁρτάκιοι τῆς Βιθυνίας τὰ ἐπὶ τοῦ φλοιοῦ ἐλαφρὰ ρυθμικὰ κτυπήματα, ὅσα καὶ τῶν ὁποίων μέλλει οὗτος ν' ἀποσπασθῇ, συνοδεύουν με μολύβδιαν μόνον ἄνευ λέξεων, τὴν ἐξῆς, διὰ τῆς ὁποίας πιστεύουν ὅτι ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ φλοιοῦ ἀπὸ τοῦ κλάδου κατορθοῦται εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον·

Adagio (♩=104)

(Παχτικός, σ. 187 ἀριθ. 127)

Πλὴν τῶν πρὸς τὰ ζῶα στίχων ὑπάρχουν στίχοι καὶ διὰ τὰ ἄνθη, τῶν ὁποίων ὅμως πολὺ ὀλίγοι εἶναι γνωστοί. Οὕτω τὰ παιδιά «κρατοῦντα φυτὸν, ἔχον πολλοὺς στήμονας εἰς

ὅξυ ἀπολήγοντας, στρέφουσι τούτους διὰ τῶν δακτύλων καὶ ἔπειτα ἀφήνοντα, λέγουν ⁽¹⁾

Νιάνι-νιάνι, κοκοράκι,
γύρισε καλοκαιράκι.»

Οἱ στίχοι οὗτοι ἔχουν ὄψιν ἐπωδῆς.

Πλὴν τούτων καὶ τὰ διάφορα μετεωρολογικὰ φαινόμενα ἔχουν τοὺς παιδικούς των στίχους, τῶν ὁποίων δυσδιήγνωστος πολλάκις εἶναι ἡ ἀρχή. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν παρουσιάζονται σήμερον ὥς σκωπτικοί, οἷον

ὅταν βρέχη,

Βρέχει, χιονίζει,
τὰ μάσκαρα ποτίζει,

πόντικας χορεύει
γάτα μαγειρεύει.

διὰ τὸ οὐράνιον τόξον,

Δόξα, δόξα, δόξα,
τί θα φάσκει ὁ οὐρανός;

ἄλλοι ὥς παροιμιώδεις, οἷον

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ἐλπίς καὶ ἔσχατος
τοῦ θεοῦ εὐχή,
ἥλιος καὶ ἀντάρα
τοῦ θεοῦ κατάρρα.

ΔΟΗΝΩΝ

Πίλος καὶ Διόνιος
ἀντιθέουσι οἱ φτωχοί,
ῥαῖς καὶ χιονί,
παντρέουσι οἱ ἀρχόντοι.

(Ἑπειρος).

ἄλλοι ὥς ἐπωδαί, οἷον ὅταν φανῇ τὸ οὐράνιον τόξον, τὰ χορίτσια, ἐνῶ τρανοῦν τὰ μαλλιά των διὰ νὰ μεγαλώσουν, λέγουν

Δόξα, δόξα, δόξα,
τὰ μαλλιά μου τόσα,
τόσα κι ἄλλα τόσα
κι ἀκόμα καμπόσα.

(Ἑπειρος).

ὅταν ὑπάρχη ὁμίχλη,

Κατοαφάρα ⁽²⁾ φάρα,
θὰ σὲ βάλουν 'ς τὴν πιθάρα,
νὰ σὲ τρώουν τὸ καλοκαίρι
μὲ πηρούνι, μὲ μαχαίρι
καὶ μὲ τὸ δεξί μου χέρι.

(Μάνη).

(1) Ἐκ τοῦ ὕλικου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Ἡ περιγραφή τοῦ τε ἱνυτοῦ καὶ τῆς πράξεως εἶναι ἀσαφής.

(2) Ὁμίχλη.

διὰ νὰ ἀποδιώξουν τὸν καπνόν,

Το ἐκεῖ, το ἐκεῖ, καπνέ,
ὅπου σφάζουν τὸ λαγόν,
νὰ σοῦ δώσουν τὴ νουρά,
νὰ τὴ φᾶς τὴν Πασκαλιά
μὲ τὰ κόκκινα τ' ἄβγά
μὲ τὰ τρυφερά τ' ἄρνιά.

Πολυάριθμα εἶναι καὶ τὰ σκωπικὰ παιδικὰ ἄσμάτια, τὰ ὅποια τόσον πολὺ συναρμόζονται πρὸς τὸν κατ' ἐξοχὴν φιλοπαίγμονα καὶ φιλοσκώμονα τοῦ παιδίου χαρακτῆρα. Εἶναι δὲ ταῦτα ποικιλώτατα. Δι' ἄλλων σκώπτονται ἔθνη, π. χ. οἱ Ἑβραῖοι,

Ὅβριέ, ὁ κυλλόβριέ,
ποῦ 'ν' ἡ κόττα τὸν λειψέ;
'ς τὸ βροχὸν τὸν λειψέ;
κι Ὅβριέ, ὁ κυλλόβριέ,
ἡ κόττα τὸν λειψέ;
'ς τὸ βροχὸν τὸν λειψέ;

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

οἱ ἄλλων ἐπαγγέλματα, ὡς οἱ ἑλπίται.

ΑΘΗΝΩΝ

Ράφτης εἶπα, τίναί με,
ψωμί γροεῦο, δώδε με,
εἶδα τριῖμα κ' εἶρεμα,
οὐδὲ τόσο πείναγα,
εἴτοιμο τὸ ζακόνι μου.

(Ἕπειρος).

δι' ἄλλων ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, οἷον

Γιάννη, Γιάννη, Γιαννακό,
πόφαγες τὸν ποντικό,
μὲ τὸ λάδι, μὲ τὸ ξύδι,
μὲ τὸ κόκκινο κρομμύδι.

Βασιλάκα λάκα,
τραῦνα τὴ νιαλάκα.

δι' ἄλλων τέλος διάφορα σωματικά ἐλαττώματα, οἷον

Κουτσουμνί', πλατσουμνί',
κόφι ξύλα κάμι σπί'.

(Ἕπειρος).

Καιοδιάρη μ' κενεφέ,
πόσ' πουλοῦνε τὸν καφέ;
— Πέντε γρόσια κ' ἓνα δυνάο'
— Ἀφίρι μ' τὸν καοιδιάρ'.

(Βιθυνία).

Τοιαύτης εὐτραπέλου καὶ σκωπτικῆς φύσεως εἶναι καὶ οἱ
σχετικοὶ πρὸς τὰ παραμύθια σίχοι, οἷον τὸ γνωστότατον·

Νὰ σοῦ πῶ 'να παραμῦθι,
τὸ κονκκὶ καὶ τὸ ρεβῦθι,
κτλ.

ἢ Ἐγὰν καιρὸ κ' ἔνα ζαμάν'
πάδριβαν δὸν γουτζιαμάν'
μὴ τοῦ τρύπιον τοῦ καζάν',
μὴ τοῦ βρώμιον τοῦ σαζάν'.
(Θράκη).

Ἀκριβῶς δ' ἔνεκα τῆς ἀποστοφισμοῦ ταύτης τοῦ παι-
δίου διαθέσεως καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ παιδικὰ Ῥομάτια περιήλ-
θον εἰς τὰ παιδία καὶ διακρίνονται ἀπ' αὐτῶν, ὡς τὰ κα-

Γκέλω, Γκέλω, καὶ κενεφέ,
ἀπ' τὴν πόρτα τὴν ἀπὸ τοῦ
τὸ σκελλὶ σου μὲ πολεμεῖ.
ἄντρας σου μὲ πολεμεῖ.

(Ἡπειρος).

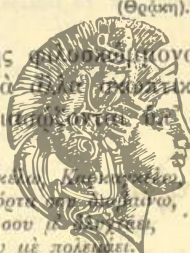
Τώρα βγῆκε νέα μόδα
τοῦ γαιδάρου τὴν οὐρὰ
νὰ τὴν παίρνουν τὰ κορίτσια
νὰ τὴν κάνουν κατσαρά.

(Ἀδριανούπολις).

Ἡ Μανιὼ ἓνα κακὸ
ἔχει μόνο ἡ καϋμένη,
ποῦ ἀγαπᾷ τοὺν ἀστακὸ
καὶ γιὰ τοῦ χοιροῦ πιθαίνει.

(Ἀδριανούπολις).

Τοιαύτης παιγνιώδους καὶ σκωπτικῆς φύσεως εἶναι καὶ
αἱ παιδικαὶ παρωδίαι, ἐξ ὧν ἄλλαι μὲν εἶναι πραγματικῶς
παιδικαί, ἐνῶ ἄλλαι, καὶ ἰδίαι τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ῥομάτων,
εἰς τοὺς μεγάλους ἔχουσαι τὴν ἀρχήν, περιήλθον εἰς τὰ παι-

δία καὶ ἔλαβον μορφὴν παιδικήν. Τοιαῦται παιδικαὶ παρφο-
δία εἶναι π. χ. αἱ τοῦ ἀλφαθηταρίου,

Ἄλφα, βῆτα
κόψε πίτα,
φάε καὶ οὐ
καὶ δῶσ' καὶ τς γάτας.
(Ἥπειρος).

Ἄλφα, βῆτα καὶ ρό ρό,
τὸ κεφάλι σου ξερό.

τῶν ἀριθμητικῶν ᾠσμάτων, οἷον

Ἐνα. Νὰ σὲ κόψ' τὸ αἷμα.
Δύο. Νὰ σὲ κόψ' πιροβολεῖο.
Τρία. Νὰ σὲ φάν τὰ σκνλία.
Τέσσερα. Ἀπ' τὰ μαλλία σ' ἔσυρα,
καὶ τὸ κεφάλι σου (Μάνη).

αἱ τῶν προσευχῶν καὶ μυστικῶν τῶν Πατέρων ἡμῶν,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Πατριάρχης
Ἱεροσολύμων
καὶ ὁ
ἐπίσκοπος
Ἀθηνῶν

ΑΘΗΝΩΝ

Παναγιώτης ὁ
πῶτε θα φανῇ ἁγίας;

αἱ τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν εὐχῶν, οἷον

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν,
οὐπίσ' ᾧ τὴν πόρτα κρυβηθῶμεν.

Ἐπὶ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης,
καὶ τῆς κάτωθεν Κατερίνης.

ὥς καὶ αἱ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ᾠσμάτων, οἷον

Ἡσαΐα χόρρευε,
σοῦρ το, ρε καλόγερε.

Τῷ ἀναγαγόντι,
μοῦ πεσε τὸ δόντι,
πῆγα νὰ τὸ πάρω,
μοῦ πεσε καὶ τ' ἄλλο

Ἐπειτα πολλὰ εἶναι τὰ παιδικὰ ᾠσμάτια, τὰ συνοδεύοντα
παιδιάς. Ἀλλὰ περὶ τούτων θέλομεν ὁμιλήσει εἰς τὸ περὶ

παιδιῶν κεφάλαιον, τῶν ὁπρίων ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστον μέρος. Ἐνταῦθα ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος μόνον περὶ τῶν ἁσμάτων, δι' ὧν γίνονται αἱ κληρώσεις κατὰ τὰς παιδιάς. Τὰ ἁσμάτια ταῦτα πολλάκις εἶναι περιεργότατα, διότι ἀποτελοῦνται ἐκ λέξεων ἐντελῶς ἀκατανόητων. Φαίνεται δ' ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἔχουν ξένην προέλευσιν, παραληφθέντα δὲ ὑπὸ τῶν παιδιῶν παρεφθάρησαν φρικωδῶς καὶ κατέστησαν ἀκατανόητα ψελλίσματα καὶ ὥς τοιαῦτα ἐξακολουθοῦν νὰ λέγονται. Τοιοῦτόν τι π. χ. εἶναι τὸ συνηθέστατον

Ἄ-στρού-ντάμ
πίκι-πίκι-ράμ
πούρι-πούρι-ράμ
Ἄ-στρού-ντάμ.

Τελευταῖον ἔχομεν καὶ μερικὰς λαϊκὰς παιδικὰς προσευχάς, τὰς ὁποίας διδάσκονται οἱ ἄγιοι καὶ ἀποβλέπουν πρὸ τῆς κατακλίσεως τὰ παιδιά. Τινὲς ἐξ αὐτῶν διασφύζουσιν ἔχνη λογιωτέρας προελεύσεως, ἄλλαι ὅμως εἶναι καθαρῶς λαϊκαί, φέρουσιν ἀπαρακλῆτον ἐμπροσθὴ καὶ κινεῖται ὁ ἄνθρωπος τοῦ κρηματιῶν λαϊκῶν δοξασιῶν καὶ παραδόσεων ἰδίως ὡς παράδειγμα·

Πέφτω, κάνω ὁ ἄνθρωπος μου,
ἄγγελό 'χω 'ς τὸ ἄστρον σου,
δοῦλος τοῦ Θεοῦ λογιούμαι.
καὶ κανένα δὲν φοβοῦμαι.
Ἡ κερά ἡ Παναγιά
κι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ,
ποὺ τὰ διώγει τὰ κακὰ
κι ὅλα τὰ δαιμονικά.

Ὅς ἓνα σταυρὸ γεννήθηκα, 'ς ἓνα σταυρὸ πιστεύω,
πιστεύω καὶ 'ς τὰ πάθη του καὶ 'ς τὴν ἀνάστασί του
καὶ 'ς τὴν κυρά τὴν Παναγιά καὶ εἰς τὸν ἅγ. Γιάννη,
ποὺ δέχεται τὰ ἁμαρτωλοὺς καὶ χαίρεται τοὺς δίκιους.
Δέξε καὶ τὴν ψυχούλα μου δεξιά τοῦ παραδείσου.

(Σταματιάδου, Σαμασκὰ Ε 262).

Ἰδοὺ καὶ ἕτερον λαϊκώτερον·

Τοῦ Χριστοῦ τὸ κονταράκι
βάνω γὼ προσκεφάλάκι,
φύγε σὺ κακὸ ἀπὸ πά,
κι ὁ Χριστὸς εἰν' ἐπαδά,
ποὺ ξορκίζει τὰ κακὰ
κι οὐλα τὰ ποτηρικά.

(Λεονίδης, Ρέθυμνος Κρήτης).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων προκύπτει σαφῶς ἡ σπουδαιότης τῶν παιδικῶν ἐν γένει ᾠματίων. Ταῦτα εἶναι ἄξια πολλῆς προσοχῆς καὶ ἐπιμελοῦς ἐρεῦνης καὶ συλλογῆς, οὐ μόνον διότι ἀποτελοῦν πολλάκις λίαν ἐνδιαφέροντα λείψανα τοῦ παρελθόντος, οὐ μόνον διότι καὶ καθ' ἑαυτὰ εἶναι χαριέστατα πολλάκις τοῦ λόγου μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ διότι ἀποτελοῦν ὕλικὸν πρώτης τάξεως, ἐξ αὐτῆς τῆς ψυχῆς τοῦ παιδίου ἀπορρέον, τὸ ὁποῖον θὰ ἡδύνατο ἄριστα νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ καλλιεργηθῇ πρὸς σκοποὺς παιδαγωγικοὺς διὰ τὴν τρυφερωτέραν τοῦ παιδίου ἡλικίαν. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι διὰ νὰ εἶναι ἡ συλλογὴ ἄρτια πρέπει οὐ μόνον τὸ κείμενον τοῦ ᾠματος νὰ σημειώνεται ἀκριβῶς, καθὼς καὶ ἡ περίστασις, καθ' ἣν λέγεται, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀπαγγέλεται ἢ ᾄδεται. Ἡ μετὰ τὰς ἰδίαις σημειώσεις, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ μελωδία εἶναι ἀπαραίτητος καὶ προσεγγίξῃ μᾶλλον πρὸς τὴν ἀπαγγελίαν, εἶναι ἀπαραίτητος. Κατὰ τοῦτο δὲ ἵστασθαι δύναται ὅτι τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦδε γεννημένου πενήντη ἄλλως, ἑλληνιστῶς καὶ παιδικῶς ᾠμάτων συλλογὰι. Ὅταν δὲ πρόκειται περὶ ἀπαικῶν συνοδευόντων παιδιὰς, τότε πρέπει νὰ περιγράφεται σαφῶς μὲν, ἀλλὰ μὲ πᾶσαν δυνατὴν σαφήνειαν ἡ παιδιὰ. Ἐὰν δὲ συνοδεύεται αὕτη καὶ μὲ διάφορα ὄργανα ἢ κατασκευάσματα, πρέπει νὰ περιγράφεται οὐ μόνον ἡ περιγραφή, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰκὼν.

δ') Τῆς Ἀγάπης.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας πολυάριθμον καὶ σπουδαίαν τάξιν ᾠμάτων ἀποτελοῦν τὰ ἐρωτικά, τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης. Ἐκ τούτων πολλὰ μὲν εἶναι τὰ ἔχοντα πλείονας στίχους, πλείστα ὅμως ἢ μᾶλλον ἀπειράριθμα εἶναι τὰ δίστιχα. Εἶναι δὲ τὰ πλείστα τῶν ἐρωτικῶν ᾠμάτων χορευτικὰ καὶ διὰ τοῦτο, πλὴν τῶν διστίχων, καὶ ποικίλα κατὰ τὸ μέτρον, μὴ περιοριζόμενα μόνον εἰς τὸν δεκαπεντασύλλαβον. Τὰ δὲ δίστιχα δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποτελοῦν ξεχωριστὴν ἐν γένει τάξιν ἐντὸς τῆς ὅλης δημοτικῆς ποιή-

σεως. Πλεῖστα βεβαίως ἐξ αὐτῶν λέγονται κατὰ παράδοσιν, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἐπίσης εἶναι τὰ αὐτοσχέδια. Αὐτοσχεδιάζονται δ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ταῦτα κατὰ τοὺς χοροὺς καὶ τὰς συναναστροφάς, κατὰ τὰς ὁποίας διαστανροῦνται ὡς εἰς πραγματικὸν ποιητικὸν ἀγῶνα μετὰ θαυμαστῆς εὐχερείας καὶ δξύτητος. Ἰδίως αἱ νῆσοι διακρίνονται εἰς τὴν ποιητικὴν ταύτην ἄσκησιν. Εἰς τινὰς μάλιστα νήσους, ὡς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον, συνάπτονται μεταξὺ τῶν ποιητάρηδων, ὡς λέγονται ἐν Κύπρῳ οἱ ποιηταὶ καὶ δὴ οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος, ἢ τῶν ριμαδόρων, ὡς λέγονται ἐν Κρήτῃ, ἀληθεῖς ποιητικοὶ ἀγῶνες. Μνημονεύονται δὲ τοιοῦτοι ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΣ' αἰῶνος⁽¹⁾.

Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον εἶναι ποικιλώτατα, ἐκφράζοντα μὲ θαυμαστὴν πολλὰκις ἐπιγομένην συντομίαν καὶ χάριν ὅλα τὰ πολυποίκιλα τῆς στιμῆς ἀγαθήματα. Ὅθεν εἶδη αὐτῶν ἔχοντες ποικίλα καὶ διαφόρα ποικίλῃ, γνωμικά, παιγνίματα, περιμυτικά, κτλ. καὶ ὅλα τὰ ἀρίστην ποιήσιν αὐτῶν εἶναι κυρίως ἐρωτικά. Περὶ τῶν δίστιχα κατὰ τόπους διάφορα ὀνόματα, λιανόμυθον, μανέδες ἢ ἀμανέδες ἢ κοτσάκια⁽²⁾, μαντινάδες δὲ (ἢ μαντικαὶ) ἢ πατινάδες λέγονται τὰ κωμαστικά δίστιχα, τὰ ὁποῖα, ὡς τὰ παρακλαυσίθρυρα τῶν ἀρχαίων, τραγουδοῦν οἱ νέοι ὑπὸ τὰ παράθυρα τῶν ἐκλεκτῶν τῶν.

Ἡ ἐρωτικὴ αὕτη ποίησις τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος εἶναι ἀρκετὰ παλαιά. Βεβαίως ἥσματα δημῶδη ἐρωτικά δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔλειψαν, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει λαός, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας χρόνων. Ἀλλὰ τὰ πρῶτα δείγματα δημῶδους νεοελληνικῆς

(1) *Crusii*, *Turcograecia* σ. 209. Addidit (Stamatius Donatus) (tum mihi vocabula ἐν βίῳ Apollonii et Tarsiae exponeret) in insulis moris esse: mares inter se certare vicissim talib. carminibus: quismam plures ex iis versus recitare possit. Sic etiam inter se honeste certare juvenem et virginem charam, intra aedes. Adesse auditores, qui annotent. Fieri haec animi causa, accedere convivia, choreas, cantus.

(2) Τὰ ὀνόματα ταῦτα εἶναι τουρκικῆς προελεύσεως.

ἐρωτικῆς ποιήσεως ἔχομεν ἀπὸ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου. Εἰς τὰ ἐρωτικῆς ὑποθέσεως δημώδη ἔμμετρα βυζαντινὰ μυθιστορήματα διακρίνονται εὐκόλως δημοτικά ἐρωτικά ἄσματα, ὀνομαζόμενα *καταλόγια*, τὰ ὁποῖα φέρουν ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σημερινῆς δημώδους τεχνοτροπίας⁽¹⁾. Ἀλλὰ καὶ ἄσματα ἢ δίστιχα σημερινὰ αὐτούσια ἐπανευρίσκομεν εἰς τὰ *Καταλόγια*, συλλογὴν βυζαντινῶν ἐρωτικῶν ἁσμάτων, τὴν ὁποίαν πρῶτος ἐξέδωκεν ὁ Γουλιέλμος Βάγνερ τῷ 1879 ἐκ χειρογράφου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ὑπὸ τὴν πλαστὴν ἐπιγραφὴν Ἀλφάβητος τῆς ἀγάπης, τελευταῖον δ' οἱ γνωστοὶ νεοελληνισταὶ Hesseling καὶ Pernot ὑπὸ τὴν ἐπίσης πλαστὴν ἐπιγραφὴν Ἐρωτοπαίγνια. Εἰς τὰ *καταλόγια* ταῦτα πλὴν ἄλλων ἀνευρίσκομεν καὶ ὁλόκληρον ἀριθμητικὸν ἐρωτικὸν ἄσμα, φερόμενον μέχρι τῆς σήμερον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ εἰς πολυπληθεῖς παραλλαγὰς ὑπὸ τοῦ ὀνόματος *κατόλογα*. Εἰς τὸ ἄσμα ταῦτο, ὡς συνήθως εἰς τὰ ἀπλοῦς ἄσματα, ὁ λυγρὸς προσηλκεῖ εἰς τὸν κινεητὸν τῆς τοῦ αἰῶνος ἀντιλήψεως, εἰς τὸν ὑπ' αὐτῆς ἀπαγγελλόμενον ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ 1 μέχρι τοῦ 10 καὶ ἐκείθεν κατὰ δεκάδας μέχρι τοῦ 100 νὰ ἀπαντᾷ διὰ στίχων, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχὴν ἀποτελεῖ ὁ ἀπαγγελλόμενος ἀριθμὸς, οἷον

— Ἐνα τοῦ λέγ' ἡ λυγρὴ κι ὁ νιὸς ἀηλογαῖται.

— Μιὰ σ' εἶδα, μιὰ σ' ἀγάπησα καὶ μιὰ τὸν νοῦ μου πήρες,
τὰ λογικά μου σήκωσες, 'ς τὰ ὄρη τὰ ἐπῆγες.

Τὸ ἄσμα εἶναι ἀρκετὰ μακρόν, ἰδίως εἰς τὸ χειρόγραφον, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐτοσχέδιον τῆς στιγμῆς δημιουργήμα, ἀπλῆ ἀπόρροια στιγμιαίας ποιητικῆς διαθέσεως οἴουδῆποτε ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ. Μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς δείγμα ἀρκετὰ ζωηρᾶς ποιητικῆς κινήσεως εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν ἐξ ἐπαγγέλματος λαϊκῶν ποιητῶν, ἱσταμένων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν λαὸν πνευματικοῦ ἐπιπέδου, ὡς οἱ Guslar τῶν Σέρβων ἢ οἱ σημερινοὶ Κυπριακοὶ ποιητάρηδες. Δυστυχῶς τῆς ποιητικῆς ταύτης κινήσεως τὰ λεί-

(1) Ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐδημοσίευσεν ἐν δείγμα εἰς τὰς Ἐκλογάς του σ. 247-248.

ψανα εἶναι ἀραιά, αἱ δ' ὀλίγαι ἐπ' αὐτῶν γενόμεναι ἔρευ-
ναι δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν ἀκόμη νὰ σχηματίσωμεν σαφεῖς ἰδέαν
αὐτῆς. Τῆς ποιητικῆς ταύτης κινήσεως ἀπόρροιαί φαίνονται
καὶ ἄλλα παλαιότερας ὑποθέσεως ἄσματα, αἱ καλούμεναι
παραλογαί, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν ὁμιλήσει κατωτέρω.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ δίστιχα συχνόταται εἶναι αἱ μνεῖαι
αὐτῶν εἰς συγγραφεῖς καὶ περιηγητὰς τῶν χρόνων τῆς τουρ-
κοκρατίας.

ε') Τοῦ Γάμου.

Συγγενῇ πρὸς τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης καὶ ὥς πρὸς
τὴν διάθεσιν καὶ ὥς πρὸς τὴν ἔκφρασιν εἶναι τὰ γαμήλια,
ἐκ τῶν ὁποίων πλείστα εἶναι δίστιχα ἢ ἐκ διστίχων συγκε-
κροτημένα ἄσματα. Ὑπόθεσις αὐτῶν εἶναι αἱ τελούμεναι
πράξεις, τὰς ὁποίας συνοδεύει ἡ μετοχή τοῦ κάλλους, τῆς
ἐγγενείας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀντικειμένων τῶν μελλον-
των καὶ ἐπιδεικνύμεναι ἀπὸ τῶν ἑαυτῶν διὰ τὴν μελλον-
σαν αὐτῶν εὐτεκνίαν καὶ εὐδαιμονίαν. Οὐχὶ δὲ σπανίως
ἀναμειγνύεται εἰς αὐτὰ καὶ τὸ πικρὸν μητρικὸν παρὰ-
πονον διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ πεφίλημένου τέκνου.

Συνοδεύουν δὲ τὰ ἄσματα ταῦτα τὸν γάμον εἰς ὅλα αὐ-
τοῦ τὰ καθέκαστα, τῶν ὁποίων οὕτως ἐνισχύουν τὸν τελετουρ-
γικὸν χαρακτῆρα. Τὸ ἄλεσμα τοῦ σίτου, τὸ κοσκίνισμα τῶν
ἀλεύρων, τῶν προωρισμένων διὰ τοὺς ἄρτους τοῦ γάμου, τὸ
παραγέμισμα τῶν στρωμάτων καὶ τῶν προσκεφαλαίων, τὸ
ξύρισμα τοῦ γαμβροῦ καὶ ὁ καλλωπισμὸς τῆς νύμφης, ἡ
ἀναχώρησις τῆς γαμηλίου συνοδείας πρὸς παραλαβὴν τῆς
νύμφης, ἡ ἀναχώρησις τῆς νύμφης ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας,
ἡ ἀφίξις αὐτῆς εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμβροῦ κτλ. ὅλα συνο-
δεύονται ὑπὸ καταλήλων διὰ τὴν περιστάσιν ἁσμάτων.

ς') Τῆς ξενιτειᾶς.

Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν ἁσμάτων ἐν τῇ δημώδει νεοελ-
ληνικῇ ποιήσει ἀποτελοῦν τὰ λεγόμενα τραγούδια τῆς ξενι-

τείας. Τὰ ἄσματα ταῦτα, εἰς τὰ ὅποια διεκτραγωδοῦνται μετὰ τὰ μελανώτερα χρώματα ὅλα τὰ βάσανα, τὰ ὅποια ἔχει ὁ ξενιτεμὸς καὶ δι' ἐκείνον ποῦ φεύγει καὶ δὲν θὰ ἔχη εἰς τὰ ξένα τὰς περιποιήσεις τῆς οἰκογενείας του καὶ ἰδίως εἰς ὥρας ἀσθενείας, καὶ δι' ἐκείνους ποῦ μένουν καὶ θὰ περιμένουν ἐπὶ χρόνους μακροὺς καὶ πολλάκις ἴσως ἐπὶ ματαίῳ τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἀγαπητοῦ των, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, μερικὰ δὲ καὶ ἀρκετὰ παλαιά. Ἰσως νὰ φθάνουν καὶ μέχρι τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικώτατα διὰ τὸν ἑλληνικὸν βίον καὶ τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς τούτους χρόνους. Ἡ τουρκικὴ κατάκτησις, ἰδίως κατὰ τοὺς πρώτους αὐτῆς αἰῶνας, εἶχε καταστρέψει τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν αὐτάρκειαν τῆς χώρας. Πολλοὶ μὲν τῆς Ἑλλάδος δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ θρέψουν τοὺς ἀλλοεθνικοὺς κατοίκους των, οἱ ὅποιοι, γητίσιοι ἀπόγονοι τῶν πατρῶν, εὐκίνητοι καὶ φιλοπαίῃδες ὡς ἄνθρωποι, ἐκείνοις ἀποφασίζον νὰ ἀναζητήσουν τύχην εἰς τὰ ξένα. Ἡ Αὐστρία, ἡ Ρωσία, καὶ ἰδίως ἡ Ρουμανία, ὡς ἡ Ἀμερικὴ σημεῖον ἀποσεύκνον ἀθρόους τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ἀδυνατοῦντας νὰ ζήσουν Ἕλληνας.

Ἄλλ' ὁ ξενιτεμὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο καὶ διὰ τὸν ξενιτευόμενον καὶ διὰ τὴν οἰκογένειάν του ἰσοδύναμος πρὸς τὸν θάνατον. Διότι ὁ ξενιτευόμενος σπανίως ἐπανέβλεπε τὸ πατριον ἔδαφος. Δὲν ὑπῆρχον τότε αἱ σημεριναὶ εὐκολίαι. Τὰ ταξίδια ἦσαν μακρὰ καὶ κινδυνώδη. Λησταὶ ἐλυμαίνοντο τὴν στερεάν, ἡ δὲ θάλασσα ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ἀγριότητα παντοεθνῶν πειρατῶν καὶ ἰδίως τῶν ἀπαισίων Μπαρμπαρέζων, οἱ ὅποιοι διήρπαζον τὰ πλοῖα καὶ ἀπῆγον τοὺς συλλαμβανομένους ὡς αἰχμαλώτους εἰς τὰς μακρινὰς τῶν χώρας, ὁπόθεν σπανίως ἐπανάρχοντο. Ὅσοι δ' ἄπαξ εὗρισκον τύχην εἰς τὰ ξένα καὶ ἐγκαθίσταντο εἰς αὐτὰ καὶ ἀνέπνεον ἐλευθερώτερον ἀέρα, ἐδυσκολεύοντο πλέον νὰ ἐκτεθοῦν εἰς τοὺς κινδύνους μακρινοῦ ταξιδίου, διὰ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν κατατρυφνουμένην πατρίδα, ὅπου οὐδεμίαν ἀσφάλειαν θὰ εἶχον οὔτε διὰ τὸν ἑαυτὸν των, οὔτε καὶ διὰ τὴν

περιουσίαν των, τὴν διὰ τόσων κόπων καὶ στερήσεων ἀποκτηθεῖσαν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ὁ λαὸς τὴν ξενιτειὰν ἐθεώρησε βαρυτέραν καὶ αὐτοῦ ἀκόμῃ τοῦ θανάτου.

*Παρηγοριά' ἔ' ὁ θάνατος καὶ λησμοσύν' ὁ χάρος,
ὁ ζωντανὸς ὁ χωρισμὸς παρηγοριά δὲν ἔχει.*

Ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων πολλά, ὅπως εἵπομεν, εἶναι παλαιὰ καὶ πατροπαράδοτα, πολλά ὅμως ἦσαν καὶ τὰ αὐτοσχέδια. Ἐποιοῦντο δὲ συνήθως κατὰ τὸ ἀποχαιρετιστήριον δεῖπνον. Ἐκεῖ συνεκεντρῶνοντο ὅλοι οἱ οἰκεῖοι καὶ ἄφηναν νὰ ἐκχυθῇ ἡ μελαγχολία των εἰς παθητικώτατα πολλάκις αὐτοσχέδια τραγούδια. Ἐξηκολούθουν δὲ ταῦτα καὶ κατόπιν εἰς τὸν δρόμον, διότι ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια νὰ ξεπροβοδοῦν τὸν ἀναχωροῦντα εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ χωρίου ἀπόστασιν. Πλεῖστα ἔκ τῶν ἁσμάτων ταῦτων ἀκούγονται ἔκ τῆς Ἡπείρου, ἡ ὁποία, ὅπως δὲ καὶ σήμερον, τότε καὶ τότε ἦ κατ' ἐξοχὴν χώρα τοῦ ξενιτεμοῦ, πολλοὶ δ' ἔκ τῶν νησιῶν, ὅπου ἐπίσης λόγῳ τοῦ ναυτικοῦ ἦτο ἐκτετατός ἦτο συνηθέστατος, τινὰ δὲ εἶναι καὶ πανέξοχα καὶ δύσκολον εἶναι σήμερον νὰ ἀνεύρῃ τις τὴν ἀρχαίαν πατρίδα των. Ὡς πρὸς τὸν τόνον πλησιάζουν πάρα πολὺ τὸν μελαγχολικὸν τόνον τῶν μοιρολογίων.

ζ) Μοιρολόγια.

Σπουδαιοτάτην καὶ πολυαριθμοτάτην κατηγορίαν ἁσμάτων ἐν τῇ δημῳδῇ νεοελληνικῇ ποιήσει ἀποτελοῦν τὰ μοιρολόγια, διὰ τῶν ὁποίων αἱ γυναῖκες ἀποδύρονται τὸν θάνατον τῶν συγγενῶν των. Τὰ μοιρολόγια, ὡς ἅσματα θρηνητικά, εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένα εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς κατὰ φύσιν λαούς, συνδέονται δὲ καὶ στενῶς πρὸς τὴν παγκόσμιον λατρείαν τῶν νεκρῶν. Βεβαίως πλὴν τῶν πρὸς τὸν θάνατον συνδεομένων μοιρολογίων, καὶ πᾶσα οἷαδήποτε ἀπώλεια οἷονδήποτε πράγματος, καθὼς καὶ πᾶν οἷονδήποτε βαθέως μελαγχολικὸν συναίσθημα δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ εἰς

ἄσμα θρηνητικόν, εἰς μοιρολόγι. Τὰ πλεῖστα ὅμως πάντοτε καὶ τὰ κάλλιστα εἶναι γεννήματα τοῦ πόνου τοῦ θανάτου.

Ὑπὸ τὴν μᾶλλον πρωτόγονον αὐτῶν μορφὴν ἀποτελοῦνται συνήθως ἀπὸ μίαν ἐπιφωνηματικὴν φράσιν διαρκῶς ἐπαναλαμβανομένην. «*Ποῦ εἶναι τὸ ἀνιψάκι μου, τὸ μονάκριβο;*» λέγουν καὶ ξαναλέγουν καὶ μοιρολογοῦν αἱ αὐστραλαὶ γυναῖκες. Εἰς ἄλλην περίπτωσιν αἱ νέαι γυναῖκες μοιρολογοῦσαν.

Ἀδελφούλη μου!

αἱ γραῖαι,

Γιουῦλη μου!

καὶ κατόπιν ὁμοῦ ἐν χορῷ,

*Δὲ θὰ αἰ σὺ γὰρ πιά,
δὲ θὰ αἰ σὺ γὰρ πιά!*

Βαθυιδὸν ὅμως, ὅπως ἔκαστος συνέβη καὶ εἰς ὅλα τὰ ἔτη τῆς ποιήσεως, ἐπλάττειται καὶ τὸ περικολλητικόν, τὸ εἰς ἐννοίας περιεχόμενον τῶν αὐτοφώνων. Εἰς τὰς ἐπιφωνήσεις ταύτας, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τῆς τὴν συναισθηματικὴν μόνον ἐκδήλωσιν τῆς βαθυτάτης ἐπὶ τῷ θανάτῳ ὀδύνης, προσετέθησαν ἀφ' ἐνὸς μὲν περιγραφαὶ τῆς θλιβερᾶς μοίρας, ἢ ὅποια περιμένει καὶ τοὺς ἐπιζῶντας, ἀπορφανιζομένους ἀγαπητοῦ προσώπου, πολλάκις δὲ καὶ ἰσχυροῦ προστάτου, καὶ τὸν ἀποθανόντα εἰς τὸ σκοτεινὸν καὶ κρυερὸν καὶ ἀποτρόπαιον βασίλειον τοῦ ἄδου, ἀφ' ἑτέρου δ' ἔπαινοι διὰ τὰς ἀρετὰς τοῦ τεθνεῶτος. Οὕτως ἐμορφώθη τὸ μοιρολόγι εἰς τέλειον ποίημα, καὶ ὥς τοιοῦτον ἦτο γνωστὸν εἰς ὅλους ἀρχαίους λαοὺς. Ἐπεὶ δὲ ὅμως ὥς τέλειον ἀκριβῶς ποίημα ἀπῆται καὶ ἰδιαιτέραν πλέον δεξιότητα καὶ ἔμπνευσιν, ταχέως ἐσχηματίσθη καὶ ἰδιαιτέρα τάξις ποιητριῶν, — διότι τὸ μοιρολόγι πάντοτε ἀνῆκεν εἰς τὰς γυναῖκας — μοιρολογιστριῶν, αἱ ὅποιοι, ἔχουσαι ἀποτεθησαυρισμένα εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν πολυάριθμα μοιρολόγια καὶ στίχους, ἔχουσαι δ' ἄμα καὶ τὴν δεξιότητα νὰ διασκευάζουν αὐτὰ καταλλήλως καὶ στίχους νὰ συνδυάζουν καὶ ἐν ἀνάγκῃ καὶ νέους διὰ τὴν πε-

ρίστασιν νὰ δημιουργοῦν, ἀνελάμβανον ἀντὶ ἀμοιβῆς τὸ μοιρολόγι.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα δείγματα μοιρολογίων καὶ μοιρολογίστριες ἔχομεν ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου, ὃ δ' ἀναγινώσκων τοὺς στίχους, τοὺς περιγράφοντας τὴν περιποιήσιν τοῦ νεκροῦ τοῦ Ἑκτορος, νομίζει ὅτι ἔχει ἐνώπιόν του σύγχρονον εἰκόνα. Ἡ περιγραφή ἀπεικονίζει πιστῶς ὅ,τι καὶ σήμερον γίνεται, οἱ δὲ γόοι τῶν θρηνουσῶν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐκφραζόμενα ἀντιστοιχοῦν πληρῆστα πρὸς ὅ,τι καὶ σήμερον μοιρολογοῦν αἱ Ἑλληνίδες. Τὸ ἔθιμον διετηρήθη καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, δὲν ἔπαυσε δὲ καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλως τε προέρχεται καὶ ἡ λέξις *μοιρολόγιον*, διὰ τὰ θρηνητικὰ ἐν γένει ἄσματα. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἐπίσης ἦτο ἀκόμῃ ἀκμαιότατον, οἱ δὲ ἀρχαῖοι τῶν χρόνων ἐκείνων συγγράματα τὰ ἀναφέροντα καὶ τὰ περιγράφοντα Σήμειον ἔχον, ἀναγινόμενα ἐν ὑποχωρήσει. Οἱ τοὺς πόλεις δὲν ἀκούεται πλέον τὸ μοιρολόγι, μόνον ἐν τῇ χωρίᾳ εὐρίσκει ἀκόμῃ καλλιέργειαν καὶ ταύτην οὐχὶ παύσαντα τὴν ἰδίαν.

Ἰσχυρότατον μόνον ἀκμάζει τὸ ἔθιμον εἰς τὴν Μάνην, ὅπου καὶ τὰ μοιρολόγια εἶναι ἐντελῶς ἰδιόρρυθμα καὶ ὀλόκληρος ἐθυμοτυπία δι' αὐτὰ ἐπικρατεῖ. Ἐκεῖ μόλις ἀποθάνῃ κανεὶς εἴτε παρὼν εἴτε καὶ εἰς τὰ ξένα, ὅλαι αἱ γυναῖκες τοῦ χωρίου θὰ πὰν ᾿ς τὸ κάθισμα, ᾿ς τὸ μοιρολόγι. Κάθηνται γῦρο γῦρο κατὰ γῆς καὶ ἀρχίζουσιν ἐν εἶδος διαλόγου, εἰς τὸν ὅποιον τονίζουν εἰς στίχους ὅ,τι ἀκριβῶς θὰ εἶχον νὰ εἴπουν καὶ εἰς πεζόν. Αἱ συγγενεῖς ἐπαινοῦν τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀποθανόντος, διηγοῦνται τὰ τοῦ θανάτου του, πρὸ πάντων ἐὰν ἀπέθανε φονευθεὶς, καὶ ὁμιλοῦν περὶ ἐκδικήσεως, αἱ δὲ παριστάμεναι, λαμβάνουσαι καὶ αὐταὶ μέρος κατὰ διαδοχὴν εἰς τὸ μοιρολόγι, παρηγοροῦν, συμβουλεύουσιν ἢ λαμβάνουσιν ἀφορμὴν νὰ διηγηθοῦν τὰς ἰδίας συμφορὰς καὶ νὰ ἐνθυμηθοῦν τοὺς ἰδίους νεκρούς.

Τὴν μοιρολογοῦσαν δὲν δύναται κανεὶς νὰ διακόψῃ ἄνευ ἀδείας. Ζητεῖται δὲ ἡ ἄδεια ὡς ἑξῆς· α') ἡ προτιθεμένη

νὰ μοιρολογήσῃ, ἂν παρακάθῃται παρὰ τὴν μοιρολογοῦσαν, φέρει ἡρέμα τὴν κεφαλὴν τῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτῆς, β') ἂν εὐρίσκωνται εἰς ἀπόστασιν, λαμβάνει τὴν χεῖρά της καὶ γ') ζητεῖ τὴν ἄδειαν δι' αὐτοσχεδίου μοιρολογίου, εἰς τὸ ὅποιον ἀπαντᾷ ἢ μοιρολογοῦσα δι' ἐτέρου, παρέχουσα τὴν αἰτουμένην ἄδειαν.

Τὰ μοιρολόγια εἶναι ἐκ τῶν καλλίστων, παθητικωτάτων καὶ ποιητικωτάτων προϊόντων τῆς δημώδους ἐλληνικῆς μουσικῆς. Μόνον τὰ μανιάτικα ὑστεροῦν ποιητικῶς. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι περὶ στιχουργήματα εἰς ὀκτασυλλάβους, εἰς τὰ ὅποια αἱ μοιρολογοῦσαι λέγουν ὅ,τι καὶ ἐν τῷ συνήθει διαλόγῳ θὰ ἔλεγον. Δὲν ἀνευρίσκει κανεὶς εἰς αὐτὰ τὰς ἐν εἴδει παραληρήματος λυρικὰς ἐκ τοῦ πόνου ἐξάρσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι τόσον συνήθεις καὶ τὰ ἄλλα. Καὶ ὅμως καὶ μεταξὺ αὐτῶν οὐχὶ σπανίως ἀνευρίσκονται ποιητικοὶ ἀδάμαντες. Ἐν ταιούτῳ ἐφημέριον εἰς τὸ βιβλίον μου «Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν» (19).

Τὰ πλεῖστα τῶν μοιρολογίων ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ τρόπου τῆς ποιήσεως αὐτῶν εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι αὐτοσχέδια καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐφήμερα. Ἰδίως αὐτοσχέδια εἶναι τὰ μανιάτικα, τὰ ὅποια, ὥς εἵπομεν, ἀποτελοῦν εἶδος διαλόγου μεταξὺ τῶν μοιρολογουσῶν, ὁ ὁποῖος σπανίως ἐξαίρεται εἰς ποιητικὸν ὕψος. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἀρκετὸς θησαυρὸς μοιρολογίων ἐκ παραδόσεως, τὸν ὅποιον διαφυλάττουν καὶ πλουτίζουν διαρκῶς καὶ αἱ ἐξ ἐπαγγέλματος μοιρολογίστριαι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι γυναῖκες, τῶν ὁποίων μερικαὶ πολλάκις, κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Faugier, κατὰ τὴν ὥραν τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, παίζουσαι συνθέτουν μοιρολόγια διὰ φανταστικὰς αἰτίας. Κυρίως ὑπάρχει ἀρκετὸν πλῆθος τυπικῶν προοιμίων, μὲ τὰ ὅποια συνήθως ἀρχίζουν τὰ μοιρολόγια αἱ γυναῖκες. Ἴδου ἓν παράδειγμα ἐκ Μάνης:

Ὁ χάρος ἐβουλήθηκε πύργο νὰ θεμελιώσῃ.

*Βάζει τοὺς νιὸς πατώματα, τοὺς γέροντας ἀγκωνάρια,
βάζει καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ πόρτες καὶ παραθύρια.*

Πατέρα μου, χρόσέ γονῇ,
 ὁρμήνεια μου καὶ συμβουλή,
 τί 'ταγε τοῦτο, ποῦ ἔκαμες;
 κτλ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω οἱ τρεῖς πρῶτοι στίχοι ἀποτελοῦν προοίμιον, δυνάμενον νὰ προταχθῇ οἰουδήποτε μοιρολογίῳ, ἀπὸ δὲ τοῦ τετάρτου ἀρχίζει τὸ ἰδιαίτερον μοιρολόγι.

Πλὴν ὅμως τῶν ἐκ παραδόσεως γνωστῶν τούτων μοιρολογίων καὶ προοιμίων καὶ πολλὰ ἐκ τῶν αὐτοσχεδίων δὲν χάνονται, ἰδίως ὅσα ἔκαμαν κάποιαν ἰδιαίτεραν ἐντύπωσιν. Ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ταῦτα στερεοποιοῦνται καὶ εἰσέρχονται βαθμηδὸν εἰς τὸν κύκλον τῶν παραδεδομένων ἔχομεν ἐκ Μάνης. Ἐκεῖ θεωρεῖται ἐντροπή διὰ τὰς γυναῖκας ὄχι μόνον νὰ μὴ γχωρίζουν νὰ μοιρολογοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ δύνανται ἀπολαύειν αὐτοσχεδίως εἰς τὰ μοιρολόγια ἄλλων γυναικῶν. Ὡς ἐπὶ τοῦτο τὰ κορίτσια προσπαθοῦν μὲ κάθε τρόπον νὰ ἀποτρέψουν τὴν ἐκδήλησιν τῆς ἀπακολούθησιν συνελθούσας κηδείας καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀπομνημονεύσουν ὅσα τὸ θάνατον περισσότερα μοιρολόγια. Ταῦτα ἐπαναλαμβάνουσιν κατόπιν εἰς τὰς ἐργασίας των καὶ ἰδίως εἰς τὸν χειρόμυλον, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον βαθμηδὸν τὸ αὐτοσχέδιον μοιρολόγι μεταβάλλεται εἰς αὐτοτελὲς ἄσμα καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν παράδοσιν. Ἐντεῦθεν ἔξηγεῖται καὶ ἡ διατήρησις ἐν Μάνῃ μοιρολογίων ἐντελῶς προσωπικῶν καὶ ἡ ἐπίδοσις τοῦ ὀνόματος μοιρολόγι ὡς ὀνόματος γενικωτέρου, δηλοῦντος τὰ τραγούδια.

Πλὴν ὅμως τῶν καθαυτὸ τούτων μοιρολογίων πολλάκις χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν γυναικῶν μὲ ἑλαφρὰς τροποποιήσεις ἢ καὶ αὐτούσια ὡς μοιρολόγια καὶ ἄλλα ἄσματα καὶ πολλάκις διηγηματικά, ἀρκεῖ μόνον τὸ περιεχόμενον αὐτῶν νὰ εἶναι θλιβερόν, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ περίστασις. Οὕτω π.χ. τὸ ἄσμα τῆς πάλης τοῦ Διγενῆ πρὸς τὸν Χάρον καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ εὗρηται συχνότατα ὡς μοιρολόγι.

Οὕτω τὸ μοιρολόγι, δεδομένης τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ ἐθίμου εἰς παλαιότερους χρόνους καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἀπετέλεσε σπουδαιότατον παράγοντα ἐν τῇ

δημῶδει νεοελληνικῇ ποιήσει. Πλεῖστα ἄσματα εἰς ὀρισμένα πρόσωπα ἀναφερόμενα καὶ φέροντα τὴν μορφήν ἱστορικοῦ ἄσματος δὲν εἶναι διόλου ἀπίθανον νὰ προέρχωνται ἀπὸ μοιρολογία· πολλὰ ἐποιήθησαν ὀρισμένως κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν τῶν μοιρολογίων, καὶ ἀντιστρόφως ἄλλα ἄλλης ἀρχῆς καὶ ἄλλης φύσεως, χρησιμοποιεθέντα ὡς μοιρολόγια, ἔλαβον τὴν μορφήν καὶ τὸν τόνον αὐτῶν, ἀπεμοιρολογοποιήθησαν. Ἐνεκα τούτου τὸ μοιρολόγι εἶναι ἄξιον πολλῆς σπουδῆς καὶ μελέτης. Ἐκτὸς ὅμως τούτου ἰδιαίτερος ἄξια μεγίστης προσοχῆς εἶναι καὶ τὰ αὐτοσχέδια καὶ πρὸ παντὸς τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ποιοῦνται, διότι τότε εἰς αὐτὰ συλλαμβάνομεν τὸ ἄσμα ἐν τῇ γενέσει του, συλλαμβάνομεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ λαὸς ἐργάζεται εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἄσμάτων του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μεγίστην ἔχει σημασίαν διὰ τὴν κατανόησιν τῆς αἰτιατικῆς ποιήσεως καὶ τῆς τεχνοτροπίας αὐτῆς.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Μεγίστην τέλος καὶ ἀνυπόστατην πασῶν, χαρακτηριστικωτάτην δὲ διὰ τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος τάξιν ἄσμάτων αποτελοῦν τὰ λεγόμενα κλέφτικα. Τὰ τραγούδια ταῦτα εἶναι γεννήματα τοῦ βίου τοῦ κλέφτικου καὶ ἀρματωλικοῦ, ὃ ὁποῖος ἀνεπτύχθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Ὅ,τι δροσιζει κάπως τὴν ἀποπνικτικὴν ἀτμόσφαιραν τῆς τουρκικῆς δουλείας, ὅ,τι φωτίζει κάπως τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως εἶναι ἀκριβῶς ὃ βίος οὗτος, εἶναι ἡ δροσιά, ἡ ὁποία πνέει ἀπὸ τὰ ἀνυπότακτα ἑλληνικὰ βουνά, εἶναι ὃ σπινθήρ τῆς ἐλευθερίας, τὸν ὁποῖον οἱ πολεμοχαρεῖς οὔτοι ἄνθρωποι τῶν ἀρμάτων διετήρησαν ἄσβεστον εἰς τὰ στήθη των, ἀγωνιζόμενοι κατὰ τοῦ κατακτητοῦ σκληρὸν καὶ ἀδιάκοπον ἀγῶνα. Καὶ τὰ κατορθώματα τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐγκωμιάζουν τὰ κλέφτικα τραγούδια ἢ μοιρολογοῦν τὸν θάνατόν των.

Τὰ κλέφτικα ταῦτα τραγούδια εἶναι κατὰ τὸν Fauriel ἔργον κατὰ τὸ πλεῖστον τυφλῶν ραψωδῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν

λύραν των περιεφέροντο ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον καὶ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ τραγουδοῦσαν κυρίως εἰς τὰ πανηγύρια παλαιὰ καὶ νέα τραγούδια.

Ἐφερε δὲ δόξαν τὸ τραγούδι εἰς τὸν ἐγκωμιαζόμενον ἥρωα. Ἀπόδειξις ἡ εὐχή, τὴν ὁποίαν ἔδιδον αἱ γυναῖκες εἰς τὰς μητέρας ἀρρένων βρεφῶν: *Νὰ σοῦ ζήσῃ τὸ παιδί, νὰ σοῦ γίνῃ ἀρματωλὸς καὶ καπετάνιος καὶ νὰ τοῦ βγάλουν καὶ τραγούδι.* Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἦτο προσφυλὲς εἰς τοὺς ἥρωας, καὶ οἱ ὑπερήφανοι καπετάνιοι πολλάκις ἀδρότατα ἐπλήρωνον τοὺς τυφλοὺς, διὰ νὰ τοὺς βγάλουν τὸ τραγούδι.

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι πλὴν τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος τούτων ἀοιδῶν καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἔχοντες ποιητικὴν τινα δεξιότητα, ἠδύνατο νὰ βγάλουν τραγούδι. Καὶ παλληκάρια δὲ καὶ καπεταναῖοι πολλάκις ἔδραζαν τραγούδια καὶ τραγουδοῦσαν κατὰ τὰ κατὰ των κατορθώματα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο καὶ ἀσκόλον.

Εἰς τὴν δημώδη ποίησιν σπανίως δημιουργεῖται τι ἔντελόν. Ὅπως ἐκρηγνέται τὸ ἔντελόν, καὶ εἰς τὴν ποίησιν τῶν μοιρολογίων, οἱ λαϊκοὶ ποιηταὶ δὲν φροντίζουν νὰ δημιουργήσουν κάτι τι ἐντελῶς ἀνθρώπινον, κάτι ἐντελῶς ἰδικόν των. Ὅ,τι χρήσιμον ἠμποροῦν νὰ παραλάβουν ἀπ' ἄλλου, δὲν τὸ περιφρονοῦν. Διαθέτουν εἰς τὴν μνήμην των κληθὸς τραγουδιῶν καὶ στίχων, διαθέτουν μελωδίας γνωστάς, ἔχουν δὲ καὶ συνείδησιν τῆς συνήθους ποιητικῆς τεχνοτροπίας, καὶ πρὸς τοῦτοις καὶ τὸ συναίσθημα καὶ τὴν ψυχικὴν σύστασιν οὐχὶ διάφορον πρὸς τὸ σύνολον τοῦ λαοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν. Δὲν ἔχουν λοιπὸν παρὰ νὰ παραλάβουν ἐκ τῶν στίχων τούτων, ὅσους θέλουν, νὰ τοὺς συναρμολογήσουν κατὰ τὸν γνωστὸν εἰς αὐτοὺς τρόπον καὶ νὰ τοὺς προσαρμόσουν εἰς μίαν γνωστὴν μελωδίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνήθως βγαίνει τὸ καινούργιο τραγούδι. Ἐνίοτε ὁλόκληρα ἱσμια αὐτούσια ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καπετάνιου μεταφέρονται εἰς ἄλλον, μεταβαλλομένων μόνον τῶν ὀνομάτων. Δημιουργία ἐντελῶς νέα καὶ ἐξ ὑπαρχῆς αὐτοτελῆς εἶναι εἰς τὴν δημώδη ποίησιν σπανιστάτη, διὰ νὰ μὴ εἴπω ἀνύπαρκτος. Τούναντίον, ζήτημα εἶναι

ἂν δύναται νὰ εὑρεθῇ καὶ ἐν μόνον ᾄσμα, τοῦ ὁποίου στίχοι εἰς οὐδὲν ἄλλο νὰ εὑρίσκονται. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ δημώδης ποίησις καὶ μάλιστα εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια, παρ' ὅλον τὸ πλῆθος τῶν ἐπὶ μέρους ᾄσμάτων, παρουσιάζεται ὡς ἐν ἑνιαῖον καὶ ὁμοιομερές ὅλον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαπνέει καὶ ἡ αὐτὴ τεχνοτροπία διέπει.

Συνίσταται δ' ἡ τεχνοτροπία αὕτη εἰς τὸ ἑξῆς. Τὰ κλέφτικα τραγούδια, μολονότι εἰς ἱστορικά γεγονότα ἀναφερόμενα, δὲν ἔχουν τίποτε τὸ ὁποῖον νὰ ὑπομινήσκη τὴν διήγησιν, νὰ τὰ πλησιάζῃ πρὸς τὰ ἔπη. Εἶναι κυρίως ᾄσματα. Ἐκ τοῦ γεγονότος, τὸ ὁποῖον ἔχουν ὡς ὑπόθεσιν, λαμβάνουν μόνον τὸν πυρῆνα ἢ τὸ πολὺ πολὺ κυρίας τινὰς γραμμάς· τὰ λοιπὰ ἐκθέτουν κατ' ἴδιον ἐντελῶς τρόπον, εἰσάγοντα συνάμα ἄφθονον τὸ λυρικόν, ὅσον εἶον διὰ τῆς ἐξογκώσεως τῶν μορφῶν καὶ τῶν ἐκφράσεων καὶ τῆς λιτῆς μὲν καὶ ἀπερίττου, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ ὡς δυνάμει παύου, τὴν ἡλικίαν καὶ δραματικότητος ἀναφύοντος τῶν. Συνίσταται δ' ὁ ἀνωτέρω τρόπος εἰς τὴν ἀνάγκαν τοῦ διαλόγου ἐκθεσιν τῶν γεγονότων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐκφυγχάνει ὁ λαϊκὸς ποιητὴς διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τυπικῶν προσώπων, ὡς λ. χ. παπαδιᾶς, παπαδοπούλας κτλ. ἢ διὰ τῆς ἐμψυχώσεως τῆς φύσεως. Τὰ βουνά, τὰ δάση, τὰ δένδρα, ὁ ἀήρ, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, τὰ ζῷα, ὅλος ὁ κόσμος, ἔμψυχος καὶ ἄψυχος καὶ πρὸ πάντων τὰ πουλάκια ἐμψυχοῦνται, λαμβάνουν φωνὴν εἰς τὸ ᾄσμα καὶ κάτι ἔχουν νὰ μᾶς εἰποῦν, κάτι νὰ μᾶς ἀναγγείλουν διὰ τὸν ἥρωα ἢ τὸ συμβάν. Βεβαίως καὶ εἰς ἄλλα ᾄσματα ἐπεμβαίνουν τὰ πουλάκια· ἀλλ' ὅ,τι ἐκεῖ εἶναι σπάνιον, ἐδῶ ἀποτελεῖ σταθερὸν μέσον τῆς τέχνης. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὸ ἑξῆς ᾄσμα τοῦ Δράμαλη.

Εἶναι γνωσταὶ αἱ περιπέτειαι τοῦ Τούρκου πασᾶ, ὅστις, ἀναγκασθεὶς ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τροφίμων νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκ τοῦ Ἄργους πρὸς τὴν Κόρινθον, κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὸ στενὸν τῶν Δερβενακίων. Ἴδου πῶς τραγουδεῖ τὸ τραγούδι τὴν καταστροφὴν·

Τῆς Ρούμελης οἱ μπέηδες καὶ τοῦ Μωριά οἱ ἀγάδες
 ἔς τὸ Ντερβενάκι κοιτοῦνται κορμιὰ δίχως κεφάλια.
 Στρώμα ἔχουνε τῇ μαύρῃ γῆς, προσκέφαλο μιά πέτρα
 καὶ ἀπουπανωσκέπασμα τοῦ φεγγαριοῦ τῇ λάμπῃ.

Κ' ἓνα πουλάκι πέρασε καὶ τὸ συγγορωτᾶνε:
 «Πουλί, πῶς πάει ὁ πόλεμος, τὸ κλέφτικο ντουφέκι;
 — Τί νὰ σᾶς πῶ, μαῦρα κορμιὰ, τί νὰ σᾶς μολογήσω!
 Μπροστὰ πάει ὁ Νικηταρᾶς, πίσ' ὁ Κολοκοιτρώνης
 καὶ παρὰ πίσω οἱ Ἕλληνες μὲ τὰ σπαθιά ἔς τὰ χέρια
 καὶ πέφτουν λιανοτούφεκα σὰν ἄμμος τῆς θαλάσσης».

Μόλα ταῦτα ἐντὸς τοῦ ἐνιαίου καὶ ὁμοιομεροῦς τούτου
 τῶν ᾠμάτων τῶν κλεφτῶν πρέπει νὰ γίνῃ κάποια διάκρι-
 σις, τὴν ὁποίαν ὑπεδηλώσαμεν ἀνωτέρω, καὶ ἡ ὁποία προέρ-
 χεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν ᾠμάτων τούτων. Ὡς εἴπο-
 μεν, τὰ κλέφτικα τραγούδια δὲν ἐγκωμιάζουν μόνον κατορ-
 θώματα, πολλάκις μοιρολογοῦν καὶ θανάτους. Καὶ διὰ τοῦτο,
 ἐνῶ τὰ πρῶτα εἶναι ᾠματα ἐγκωμιαστικά, ἀλαλαγμοὶ νίκης
 κατὰ τοῦ τυράννου, τὰ δευτέρω ἐκκηρύττουν πολὺ πρὸς τὸ
 μοιρολόγι, τοῦ ὁποίου τὸ ἀπαραπόνητον τόνον ἔχουν. Ὡς
 εἰπαμεν, δὲ καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ λαοῦ εἰς τὰς ἐπι-
 στήχους μὲ τοὺς ὁποίους ἀντὶ τούτου

Τρία πουλάκια κάθονταν ἐπὶ τῇ γῇ ἔς τὸ λημέρι,
 τὸ νὰ τηράει τὸν Ἄλμυρὸ, τὸ ἄλλο κατὰ τὸ Βάλτο,
 τὸ τρίτο τὸ καλύτερο μοιρολογαεὶ καὶ λέγει,

(Passow, I).

Ἄλλο τραγούδι ἀρχίζει ὡς ἐξῆς:

Τὸ λέν οἱ κοῦκκοι ἔς τὰ κλαδιὰ κ' οἱ πέρδικες ἔς τὰ πλάγια,
 τὸ λένε κ' οἱ Πλαγιώτισσες τὸ μαῦρο μοιρολόγι.

(Passow, LXIX).

Ἄλλο ὡς ἐξῆς:

Ποῖός θ' ἔν' ἀκούσῃ κλάματα, δάκρυα καὶ μοιρολόγια,
 μοιρολογεῖται μιά κυρὰ, τοῦ Κύλπειτ' ἢ γυναῖκα.

(Passow, CLXIII).

Καὶ ἂν δὲ ἀκόμη θὰ ἡδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τολ-
 μηρὰ καὶ πρόωρος καὶ ἔχουσα ἀνάγκην ἀποδείξεως ἡ ὑπό-
 νοια ὅτι τὰ δευτέρω ταῦτα κλέφτικα τραγούδια ἔχουν τὴν

ἀρχὴν τῶν εἰς τὴν ποίησιν τῶν μοιρολογίων, δὲν δύναται ὁμῶς, πιστεῦω, νὰ θεωρηθῇ τοῖμῃρὰ ἡ ἰδέα, ὅτι ἔχουν σημαντικώτατα ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὴν ἄλλοτε εὐρύτατα διαδεδομένην καὶ ἀκμαΐζουσαν ταύτην ποίησιν.

Γεωγραφικῶς ἡ ποίησις τῶν ἁσμάτων τῶν κλεφτῶν ἀνεπτύχθη καὶ ἤκμασεν εἰς τὰς χώρας, ὅπου ἤκμασε καὶ ὁ κλέφτικος καὶ ἀρματωλικὸς βίος καὶ συνέβησαν τὰ σπουδαιότατα γεγονότα τῆς μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων πάλης μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἶναι δὲ αἱ χώραι αὗται ἡ Πελοπόννησος, ἡ Στερεὰ, ἡ Ἡπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Νότιος Μακεδονία καὶ ἡ Χαλκιδική. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἱστορικὴ αὕτη ποίησις δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κατ' ἐξοχὴν Ἑλλαδικὴ ποίησις. Αἱ νῆσοι ἅπασαι, ἡ Θράκη καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία ἔμειναν ἀμέτοχοι εἰς αὐτήν. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν ἁσμάτων τούτων. Σήμερον ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, Ἡπείρου καὶ Νοτίου Μακεδονίας κλέφτικα ἥματα μόνον σποραδικῶς εὐρίσκονται εἰς ἄλλας χώρας τῆς Ἑσπερίας, ὡς τὰ παλαιότερα καὶ ἀκριτικὰ εἶναι τὰ ἀπὸ τῆς ἑσθου διαδεδομένα, ἀπὸ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας μέχρι τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας.

Χρονολογικῶς ἐπίσης ἡ ποίησις αὕτη εἶναι σαφῶς περιωρισμένη. Εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Μόλα ταῦτα προσεκτικωτέρᾳ ἐξέτασις πείθει ὅτι μ' ὅλον τὸν ἰδιαιτέρον καὶ σαφῶς περιγεγραμμένον χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ἔχει, δὲν εἶναι καὶ τελείως αὐτοτελής. Ἐν πολλοῖς ἀποτελεῖ συνέχισιν ἐπὶ ἄλλων πλέον δεδομένων καὶ ἐντὸς ἄλλου περιβάλλοντος ἄλλων χρόνων τῆς παλαιότερας δημοτικῆς ποιήσεως τῶν ἀκριτικῶν ἁσμάτων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Στίχοι πολυάριθμοι καὶ μεγαλύτερα ἀποσπάσματα, ἐπεισόδια πολλάκις ὁλόκληρα, προερχόμενα ἐκ τῆς ἀρχαιότερας ταύτης ποιήσεως, ἐχρησίμευσαν διὰ τὴν συγκρότησιν τῶν νεωτέρων ἁσμάτων τῶν κλεφτῶν. Τὸ ἔθνος εἶχε πάντοτε τοὺς ἥρωάς του, τοὺς ὁποίους ἤθελε νὰ ψάλλῃ. Τοὺς ἀκρίτας καὶ τοὺς ἄθλους

των διεδέχθησαν οἱ κλέφται μὲ τὰ κατορθώματά των. Τί τὸ παράδοξον ἂν καὶ τὰ κλέφτικα τραγούδια ἐσυνέχισαν τὰ ἀκριτικά; Ἡ μόνη διαφορὰ, ὀφειλομένη καὶ αὐτὴ εἰς τὴν διαφορὰν τῶν χρόνων καὶ τῶν κοινωνικῶν ὄρων, εἶναι ὅτι τὰ κλέφτικα παρέμειναν ἄσματα, ἐνῶ τὰ ἀκριτικά ἦσαν ἄλλοτε ἔπη, τὰ ὁποῖα καὶ ὡς ἄσματα ἀκόμη διετήρησαν τὸν διηγηματικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα.

Συνέχειαν τῶν ἁσμάτων τῶν κλεφτῶν τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας ἀποτελοῦν τὰ ληστρικά τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Ἐλευθέρου Βασιλείου, ὅπως καὶ οἱ λησταὶ ἀποτελοῦν τὰς τελευταίας ἀποφυάδας τοῦ κλέφτικου καὶ ἄρματωλικοῦ βίου, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανε μαζὶ μὲ τὴν τουρκοκρατίαν. Ταῦτα μόνον κατὰ τὰ ψαλλόμενα πρόσωπα διαφέρουν ἀπὸ τὰ κλέφτικα. Κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι, ὡς εἴπομεν, ἀπλῆ συνέχεια αὐτῶν χωρὶς καμμίαν ἀνέκδοκον οὔτε εἰς τὴν καθόλου συγκρότησιν οὔτε εἰς τὴν ἀνέκδοκον.

Τὰ ληστρικά ταῦτα ἄσματα ἀποτελοῦν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Ἐλευθέρου Βασιλείου, ὅπως καὶ ἡ ληστεία ἤκμαζε, κατέστησαν βανερὰν καὶ κατώτερα, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ ληστεία ἐξέλειπεν. Ἐκ τῶν ληστρικῶν τῶν τελευταίων χρόνων τὰ πλεῖστα προέρχονται ἀπὸ Θεσσαλίας, ὅπου ἔνεκα τῆς γειτνιάσεως πρὸς τὰ τουρκικὰ σύνορα ἡ ληστεία διετηρήθη περισσότερον χρόνον, προσέτι δ' ἐκ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Νοτίου Μακεδονίας, ὅπου λόγῳ τῆς τουρκοκρατίας ἡ ληστεία ἤκμαζε περισσότερον. Σήμερον σχεδὸν ἐξέλιπον.

θ') Ἱστορικά.

Μετὰ τὰ κλέφτικα ἔχομεν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ καὶ διάφορα ἄλλα ἄσματα ἱστορικά, ἀναφερόμενα εἰς πολιορκίας καὶ ἀλώσεις πόλεων, ἐπιδρομὰς ληστῶν καὶ πειρατῶν, λεηλασίας καὶ καταστροφὰς καὶ φόνους καὶ σεισμοὺς καὶ ἐν γένει εἰς γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν κάποιαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαὸν καὶ συνεκίνησαν ἰσχυρῶς τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν. Οὕτω ψάλλει ὁ λαὸς τὸ κοῦρσος τῆς Ἀντριανόπολης, τὸ πάρσιμο τῆς

Πόλης, τὴν πολιορκίαν τῆς Μάλτας καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου, τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Πάργας καὶ τὰς καταστροφὰς τῆς Χίου, τὴν πρώτην ὑπὸ τοῦ Καρᾶ Ἀλῆ καὶ τὴν δευτέραν ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ, τὴν ἐπανάστασιν τῆς Θεσσαλίας κτλ.

Εἶναι δὲ τὰ ἱστορικά ταῦτα ἄσματα ἀρκετά, ὅχι ὅμως καὶ πολυάριθμα, ὅπως εἶναι τὰ κλέφτικα. Πολλὰ ἔχομεν ἐκ τῆς μεγαλονήσου Κρήτης, ὅπου ὁ μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀγὼν παρεῖχε κατάλληλον δι' αὐτὰ ἔδαφος ἀναπτύξεως, ἄλλα δὲ καὶ ἐκ Κύπρου. Ὅφειλομεν ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ τεχνοτροπία τῶν ἱστορικῶν τούτων ἁσμάτων δὲν εἶναι πάντοτε πολὺ ὁμοία πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν τῶν Ἑλλαδικῶν. Εἶναι τεχνοτροπία μᾶλλον διηγηματικὴ. Μάλιστα τὰ ἐκ Κρήτης καὶ Κύπρου εἶναι τελείως διηγηματικά καὶ διὰ τοῦτο περὶ αὐτῶν θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τούτων τῶν ἱστορικῶν ἁσμάτων δύνανται νὰ ὑπαχθῶν καὶ μερικοὶ στίχοι, δίστιχα ἢ καὶ μεγαλύτερα ὁμαίδια, τὰ ἐκ τῶν ἑλλήνων, ὅπως λέγει ὁ ποιητής, εἰς διαφοροὺς πολιτικὰς περιστάσεις. Οὕτω π. χ. ὅταν οἱ χωρικοὶ τῆς Ἡπείρου ἐκτελέσει κεφαλῆς τὸν ἐπίσκοπον Τρίκκης Διονύσιον τὸν φιλοσώφον, τὸν σκωπτικῶς ἐπιλεγόμενον *σκυλόσοφον*, ἐξηγέρθησαν κατὰ τῶν Τούρκων τὸ 1611 καὶ εἰσήλασαν εἰς τὰ Ἰωάννινα πλὴν τοῦ Κύριε ἐλέησον ἔψαλλον καὶ τοὺς ἐξῆς στίχους:

Χαράτζι, χαρατζόπουλον
καὶ ἀναζουλόπουλον (¹).

ὑπονοοῦντες τὸν ἐπιβληθέντα τότε ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως φόρον. Ἐπίσης διαρκούσης τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως, ὅτε κατὰ τὸ 1827 κατέπλευσε τὸ πρῶτον ἀτμοκίνητον πλοῖον, ἡ «Καρτερία», ὁ λαὸς διὰ τοῦ ἐξῆς διστίχου ἐξεδήλωσε τὴν ἐκ τοῦ θαυμασίου τούτου καταπληκτικὴν του ἐντύπωσιν:

Ὅλα τ' ἄρμενα ἀρμενίζον μὲ ἄερα, μὲ κουπιά,
τοῦ Κοκράνη τὸ βαπόρι ἀρμενίζει μὲ φωτιά.

(ῥῳλ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου).

(¹) Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς σ. 213.

Πλεῖστα τῶν ἁσμάτων τούτων, ἐμπνεόμενα ἀπὸ τὸ πολιτικὸν καὶ τὸ κομματικὸν πάθος εἶναι σατυρικά, ψάλλονται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπάνω εἰς γνωστὰς μελωδίας. Ἀνάλογα πρὸς ταῦτα ἔψαλλον ἄλλοτε οἱ δῆμοι ἐν τῷ Βυζαντίῳ εἰς βάρος διαφόρων πολιτικῶν προσώπων καὶ πολλάκις καὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Τὰ πολιτικοσατυρικά ταῦτα δίστιχα καὶ ἁσμάτια, τὰ ὅποια καὶ σήμερον εἰς τοὺς δρόμους ἀκούομεν, ἰδίως ὅταν ὀξύνονται τὰ πολιτικά πάθη καὶ μάλιστα κατὰ τὰς ἐκλογάς, δὲν εἶναι ἀνάξια προσοχῆς καὶ συλλογῆς καὶ διὰ τὸ σατυρικὸν πνεῦμα τοῦ λαοῦ, τὸ ὅποιον ἐκδηλοῦται ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκδηλώσεις, συνδεόμεναι πρὸς τὸν ἱστορικὸν βίον τοῦ ἔθνους.

ι) Σατυρικά.

Πλὴν τῶν πολιτικοσατυρικῶν τῶν ἁσμάτων ψάλλει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ πλῆθος αἰνιγματικῶν ἁσμάτων, πολ-

 λ-
 λίκως ὁσέων ὅποια εἶναι ἐν τῷ ἀρχαίῳ καὶ ὅποια
 ἀνεκρέμασεν ἡδὴ πολλὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων γεωγράφων, σατυ-
 ρίζοντα διάφορα ἑλαττώματα καὶ ἁσμάτων ἢ συνθεστάτα ἠθικά
 γυναικῶν, γραιῶν, σπανῶν, παρῶν, καλογήρων, καλογραιῶν
 κτλ., οἷον τὴν ὀκνηρίαν, τὴν λαμπραγίαν, τὴν μωρίαν, τὴν
 ὑποκρισίαν καὶ τὴν λαγνεΐαν κττ. Ἄλλα σατυρίζουν ὀνομα-
 στί ἐντελῶς τοπικά πρόσωπα καὶ γεγονότα. Ὁ λαὸς δὲν ἀνέ-
 χεται εὐκόλως παρεκτροπὰς ἀπὸ τῆς κοινῆς καὶ παραδεδο-
 μένης ἠθικῆς. Ἀρκεῖ μικρὰ ἀπ' αὐτῆς παρέκκλισις διὰ νὰ
 ἐκπηδήσῃ ἀμέσως ὡς διαμαρτυρία τὸ σατυρικὸ τραγούδι.

Δὲν εἶναι δὲ ἀνάγκη πάντοτε νὰ μεταχειρίζεται σατυρικάς
 λέξεις διὰ νὰ εἶναι σατυρικόν. Ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀναφέρῃ γε-
 γονότα καὶ πρόσωπα, καὶ ἡ δημοσίευσις αὐτῆ, ἢ καταγγελία
 αὐτῇ τοῦ ἐκτροπῶν ἐνώπιον τῆς κοινωνίας καὶ μόνῃ ἔχει τὴν
 δύναμιν τῆς σατύρας, εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ φέρῃ ἐντροπὴν
 εἰς τὸν παρεκτραπέντα. Ἡ φράσις τὸν ἔβγαλαν τραγούδι,
 ὅπως διὰ τοὺς κλέφτες ἔθεωρεῖτο τιμητικὴ, οὕτως ἔξ ἀντι-
 θέτου διὰ τοὺς παρεκτρεπομένους ἰσοδυναμεῖ καὶ ἰσοδυναμεῖ
 πρὸς μέγιστον ὄνειδος καὶ ἐντροπὴν.

Εἰς δὲ τὴν κοινωνίαν τῶν πόλεων πλὴν τῶν σατυρικῶν ἄσμάτων συνηθέσταται κατὰ τῶν παρεκτρεπομένων εἰς παλαιότερους μάλιστα χρόνους ἦσαν καὶ αἱ σάτυραι, τὰ σατυρικά δηλαδὴ ποιήματα. Ταῦτα ἐγράφοντο εἰς φύλλα χάρτου καὶ ἐτοιχοκολλῶντο κρυφίως τὴν νύκτα ἢ διεσπείροντο ἀνὰ τὰς ἀγυιάς. Ἦτο δὲ ἡ σάτυρα ἐν ἀπὸ τὰ συνηθέστερα μέσα ἐκδικήσεως ἀτυχούντων ἑραστῶν κατὰ τῶν ἀντιζήλων τῶν ἢ καὶ πολιτευομένων κατὰ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων τῶν.

ια') Γνωμικά.

Καθ' ὃν τρόπον ὁ λαὸς ἀρέσκεται νὰ καυτηριάξῃ διὰ τοῦ σατυρικοῦ ἄσματος πᾶσαν ἀπὸ τῶν κοινῶς παραδεδωμένων ἐκτροπὴν, οὕτως εὐχαριστεῖται καὶ νὰ δίδῃ συμβουλὰς καὶ νὰ διατυπώνῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ μόνον εἰς τὰ ἀπειράριθμα γνωμικά καὶ τὰς ἀποφθέγματα, ἀλλὰ καὶ εἰς διάφορα γνωμικὰ ἄσματα, τὰ ὅποια ἀναφέρονται διὰ τὴν γενικὴν συνένοιαν τοῦ ἔθνους καὶ πρὸς τὴν συμβολὴν τοῦ πολεμικοῦ εἶναι πάντοτε μία ἀρνητικὴ συμβολή—πολλάκις ἔχουν κάπως σατυρικὸν χαρακτῆρα, ὥστε νὰ ἀμφιβάλλῃ κανεὶς ποῦ πρέπει νὰ τὰ κατατάξῃ, εἰς τὰ σατυρικά ἢ εἰς τὰ γνωμικά.

Δίδουν δὲ συμβουλὰς καὶ διατυπώνουν γνώμας τὰ γνωμικὰ ταῦτα ἄσματα περὶ ποιικιλωτάτων πραγμάτων, περὶ τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀπολαύσεως τοῦ ὀλίγου χρόνου τῆς ζωῆς, περὶ τῶν ἡλικιῶν τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τοῦ ἀληθινοῦ φίλου, περὶ τῆς καλῆς συζύγου, περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸν ἔρωτα κτλ. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι μακρότερα ἄσματα, τὰ περισσότερα ὅμως εἶναι δίστιχα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα ἔχουν καταντήσῃ καὶ παροιμιώδη. Ὡς παράδειγμα ἂς εἶναι τὸ ἐξῆς:

Χαρήτε, νιοί, τίς ἔμορφε καὶ νῆς τὰ παλληκάρια,
καὶ σεῖς οἱ χαμογέροντες, χαρήτε τὰ παιδιὰ σας.

Σὰν ὄνειρο, ποῦ εἶδα χιτὲς κοντὰ νὰ ξημερώσῃ,
εἶς' εἶναι τοῦτος ὁ νιονιάς, ὁ ψευτικός ὁ κόσμος.

Ὡς αὐτὸν τὸν κόσμο ποῦ μαστε ἄλλοι τὸν εἶχαν πρῶτα,
ὡς ἐμᾶς τον παραδώσανε κι ἄλλοι τὸν καρτεροῦνε.

- Καλόνυχά εἶναι τὰ βουνά, ποτέ τους δὲ γεροῦνε,
τὸ καλοκαίρι πράσινα καὶ τὸ χειμῶνα χιόνι,
καὶ καρτεροῦν τὴν ἀνοιξί, τ' ὁμορφο καλοκαίρι,
10 νὰ μπουμπουκιάσουν τὰ κλαδιά, ν' ἀνοιξοῦνε τὰ δέντρα,
νὰ βοῦν οἱ στάνες ἔς τὰ βουνά, νὰ βοῦν κ' οἱ βλαχοπούλες,
νὰ βοῦν καὶ τὰ βλαχόπουλα, λαλῶντας τίς φιλογέρες.

(Πολίτου, Ἑκλογαὶ σ. 232 ἀρ. 224).

καὶ τὸ ἐξῆς δίστιχον·

Τὰ λόγια σου, πρὶν νὰ τὰ πῆς, μέτρα τα ἕνα ἕνα,
καὶ τῆς καρδιάς σου τὰ κλειδιά μὴ δίνῃς ἔς τὸν καθένα.

(Πολίτου, Ἑκλογαὶ σ. 236, ζ').

ιβ') Περιστατικά.

Παρά τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας ἁσμάτων βγάζει ὁ λαὸς καὶ τραγουδεῖ ποικίλα ἄλλα ποικίλα διὰ ποικίλας καὶ διαφόρους περιστάσεις καὶ διὰ τὸν ἑαυτοῦ ἐνδιαφέροντος γεγονότα. Τὰ αὐτοσχέδια περιστατικά ἅσματα, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ποικίλουν καὶ αὐτοῖς τὸν ὅρον τοῦ ποιητικοῦ θοῦντα καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἐπὶ τῆς μερίδος ἀνάξια λόγου ποιητικῶς, εἶναι ἄξια προσοχῆς καὶ συλλογῆς, ὡς δείγματα ἐντελῶς πρωτογόνου καὶ ἀδιαπλήρου λαϊκῆς ἐμπνεύσεως, ἐξ ἧς βαθμηδὸν καὶ μόνον κατόπιν πολλῶν προσπαθειῶν καὶ μακρᾶς παραδόσεως ἀνεπτύχθη ὠρισμένη λαϊκὴ ποιητικὴ τέχνη, ἐκ τῆς ὁποίας εὐθὺς ὡς ἀπομακρυνθῇ ὁ λαὸς ἐπανερχεται εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀγροικίαν.

ιγ') Θρησκευτικά.

Τελευταῖον εὐρίσκονται παρὰ τῷ λαῷ καὶ διαφόρα ἅσματα καὶ ποιήματα θρησκευτικά. Δὲν εἶναι ὅμως ταῦτα πολυάριθμα, οὔτε καὶ ὅλα ἀνήκουν εἰς τὰ κυρίως ἅσματα. Οὕτω π. χ. ὁ θρῆνος τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκτίθενται τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἅσμα τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τινὰ ἄλλα συναξαριακῆς φύσεως ἀνήκουν μᾶλλον εἰς τὰ διηγηματικά ἅσματα. Οὔτε δὲ εἶναι καὶ γνήσια τῆς λαϊκῆς ψυχῆς δημιουργήματα. Ἐν πολλοῖς εἶναι κακότεχνα στιχουργήματα καλογηρικῆς ἐμπνεύ-

σεως ἡμιμαθῶν ποιητῶν, τὰ ὅποια καὶ δημώδη γενόμενα, διατηροῦν τὰ ἔχνη τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ τῆς κακοτεχνίας. Τὰ ἑορταστικά ἀνήκουν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ ἀγρυπτικά, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἤδη.

Ὡς θρησκευτικά ἐπίσης δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν τὰ *ψυχωφελῇ ἀλφαριθμητάρια καὶ ἀριθμητικά*, περὶ τῶν ὁποίων ὡσαύτως εἵπομεν εἰς τὰ παιδικά.

Ἐπειτα ἔχομεν λαϊκάς τινας προσευχάς, λεγομένας πρὸ τοῦ ὕπνου ἢ εἰς ἄλλας διαφόρους περιστάσεις, καθὼς π. χ. ὅταν ἴδουν ὄνειρον, ὅταν θέλουν νὰ ἐπιτύχουν κάτι τι κτλ. Καὶ τῶν προσευχῶν τούτων αἱ πολλαὶ φέρουν κατάδηλα τὰ σημεῖα καλογηρικῆς ἐμπνεύσεως, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἀκραιφνῶς λαϊκαί, αἱ ὁποῖαι ὡς καὶ αἱ παιδικαί, διακρίνονται διὰ τὸν ἐπωδικὸν χαρακτῆρα των. Οὕτω π. χ. ἐν Σύμῃ αἱ γυναῖκες, καθ' ἃν αἱ εἰς τὸν ὕπνον νὰ κοιμηθοῦν εἰς τὰ βουνὰ κατὰ τὴν διαίτησιν καὶ θεομιστὴν ἔχουσιν ἁποστατικὸν ἔργασίον λέγουσιν τὴν εἰς τὸ πρῶτον ἐφορῶν ὁμοίαν οὕσαν, προσευχήν·

*Ἄι Γιάννη Πάτερ μου,
Πρόδρομε καὶ πρόσομε,
δέσε καὶ κομπόδεσε
τὸν ὄφιογ καὶ τὴν ὄφγισσα
καὶ τῇ μερμερίτισσα,
τὸ μικρὸν τὸ σκορπιονλλάκι
ἀπὸ κατ' ὀπὸ τὸ πετραδάκι.*

(Ὁ ἐν Κωνσταντίνῳ Σύλλογος ΙΘ' σ. 231, 3.)

Ὅταν ἴδουν ὄνειρον διὰ νὰ ἀποβῇ τοῦτο εἰς καλὸν λέγουσιν τὴν ἑξῆς·

*Ὅνειρον εἶδα,
τ' ἀγγέλου μου τὸ πα,
κι ὁ ἄγγελος τῆς Παναγῆς, κ' ἡ Παναγὰ τοῦ Γυιοῦ της,
κι ὁ Γυιὸς της μοῦ τὸ ἐήρησε καλὸγ κ' εὐλοημένο.*

(Αὐτ. σ. 231, 4)

Περὶ τῶν παιδικῶν προσευχῶν εἵπομεν ἤδη. Τελευταῖον ἀπαντοῦν καὶ τινὰ κατηχητικά ποιήματα, τῶν ὁποίων ὅμως πρόδηλος εἶναι ἡ κακότεχνος, ἡ μὴ καθαρῶς λαϊκή, ἀλλ' ἐξ

συνεκίνουν τὴν καρδίαν τοῦ ἔθνους, ὡς οἱ ἄθλοι τῶν κλεφτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας.

Εἰς τοὺς ἄθλους τούτους, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ μεγάλου γνώστου τῆς δημοτικῆς ποιήσεως Ν. Γ. Πολίτου «ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐγκατέπλεξε μύθους, ὧν τοὺς πλείους παρέλαβεν ἀνακαινίσασα ἐκ τῆς πλουσίας μυθικῆς κληρονομίας τῆς ἀρχαιότητος ⁽¹⁾ καὶ ἀπήρτισε τὸν ἰδεώδη τύπον ἥρωος νεαροῦ ὡς ὁ Ἀχιλλεύς, κραταιοῦ ὡς ὁ Ἡρακλῆς καὶ ἐνδόξου ὡς ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐν κεφαλαίῳ δ' εἰπεῖν εἰς τὸν Διγενῇ Ἀκρίταν ἀποκορυφοῦνται οἱ πόθοι καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, διότι ἐν αὐτῷ συμβολίζεται ἡ μακραίων καὶ ἄληκτος πάλη τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον».

Τὰ ἄσματα, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ αὐτοῦ, εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ σφωζομένου ἔθνους. Τὰ ἴσχιον «οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰ μὴ διασκευὴ τῶν ἀκριτικῶν ἁσμάτων, ἔχουσα τὴν ἐπίφαναν ἰστορικὴν καὶ ἀπληκτοῦς ἰστορικῆς διηγήσεως. Οὐκ παρέλαβον οἱ διασκευασταὶ μόνον, ὅτι ἐνομίσθη ἔχον ἱστορικὴν ὑπόστασιν, ἐξωβέβησαν δὲ πᾶν ὅ,τι ἐθεωρήθη φανταστικὸν καὶ ἀπίθανον, καὶ προσέθεσαν, ποικίλλοντες τὴν ἱστορικὴν ἔκθεσιν, ρητορικά κοσμήματα καὶ ἠθικὰ διδάγματα καὶ ψυχωφελεῖς παραινέσεις» ⁽²⁾.

Ἐν τούτοις ὅπως παρουσιάζονται σήμερον τὰ ἄσματα ταῦτα παρέχουν τὴν ὄψιν λειψάνων, συντριμμάτων πραγματικοῦ ἐπικοῦ κύκλου, τοῦ ὁποίου τὴν ἀρχικὴν μορφήν σήμερον τοῦλάχιστον δὲν δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἄγουσιν ἡμᾶς καὶ οἱ ἀνωτέρω τεθέντες γενικοὶ μεθοδικοὶ λόγοι, καθ' οὓς ὁ λαὸς δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ πέραν τῆς δημιουργίας βραχέων ἐπεισοδιακῶν ἁσμάτων, οἷα π. χ. τὰ κλέφτικα καὶ τὰ ἀπειρόκαλα πολλάκις

⁽¹⁾ Πιθανώτατα εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀκριτικῶν ἁσμάτων δὲν λείπουν καὶ ἐπιδράσεις ἀνατολικαί, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο δὲν ἔγιναν ἀκόμη αἱ ἀπαραίτητοι ἐρευναι.

⁽²⁾ Λαογραφία Α' 169 κ.ε.

ἄσματα, τὰ τοπικὰ περιστατικὰ ἀφηγούμενα. Ἡ ποίησις μακροτέρων διηγηματικῶν ἁσμάτων προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν χωριστῆς τάξεως λαϊκῶν ποιητῶν, καὶ καταλλήλων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διατήρησιν τῆς τάξεως ταύτης κοινωνικῶν ὄρων. Τούτου τεθέντος οὐδαμῶς εἶναι παράδοξος ἡ ἀνωτέρω ἐξενεχθεῖσα ὑπόθεσις, ὅτι τὰ σημερινὰ ἀκριτικά ἄσματα εἶναι λείψανα ἡρτίου ἐπικοῦ κύκλου, διαφόρου πάντως καὶ ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ σφισμένου λογισματικῶν βυζαντινοῦ ἔπους, διαμορφωθέντος κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους τῶν ἀκριτῶν καὶ τῶν ἀγερώχων παραμεθορίων βυζαντινῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων, τῶν Μελισσηνῶν, τῶν Δουκῶν καὶ Ἀνδρονίκων καὶ Πορφυρίων καὶ Κωνσταντίνων, εἰς τὰς αὐλὰς τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι εὔρισκον εὐμενῇ ὑποδοχὴν καὶ ἀκρόασιν οἱ λαϊκοὶ ἄρχοντες, οἱ ψάλλοντες τῶν ἰδίων τοὺς ἄθλους, κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν Ἀράβων ἐμιρῶν καὶ βραδύτερον τῶν Φράγκων βασιλέων. Τὸ ἡρωϊκὸν περιεῖλον τῶν ἀκριτικῶν ἁσμάτων θεμελιώδης κατὰ τὴν ἀρχαίαν ῥήσιν τοῦ Kambūd, ἐπίσης καὶ ἡ ἀρχὴ διὰ τὴν γέννησιν τῆς μεγάλης πολεμικῆς ποιήσεως, ἡτοῦ ἡ Γαλλία κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πρώτων Καπετινῶν. Μαρτυρίαν παλαιὰν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιούτων ποιητῶν ἔχομεν ἐκ τῶν σχολίων τοῦ περιφήμου ἐπισκόπου Καισαρείας Ἀρέθα (850 — 932), ὅστις σχολιάζων τοῦ Φιλοστράτου τὰ εἰς Ἀπολλώνιον Τυανέα (93, 11 κ.έ.) καὶ θέλων παραστατικώτερον ἐκ τῶν συγχρόνων νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν λέξιν ἀγύρτης λέγει. «Τοὺς ἀγείροντας λέγει ἡτοι ἀγύρτας, ὧν νῦν δεῖγμα οἱ κατάρατοι Παφλαγῶνες ᾠδὰς τινας συμπλάσαντες πάθη περιεχοῦσας ἐνδόξων ἀνδρῶν καὶ πρὸς ὀβολὸν ἄδοντες καθ' ἐκάστην οἰκίαν» (1).

Τὰ ἀκριτικά ἄσματα, ὥς ἐκ τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ συμπεράνωμεν, ἔχουν τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἡ ὁποία δύναται νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ Γ' αἰῶνος. Εἶναι δὲ τὰ περισσότερον ἐξ ὅλων

(1) Σ. Κοντιά, Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις, Λαογρ. Δ' 239.

τῶν ἁσμάτων διαδεδομένα. Εὐρίσκονται ἅπανταχοῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀπὸ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας μέχρι τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου, εἰς παραλλαγάς, ἀφισταμένας ἀλλήλων πολλάκις μέχρι τοῦ ἀδιαγνώστου, ὧν ἀριώτεραι καὶ ἐκτενέστεραι εἶναι αἱ ἐκ Πόντου καὶ Καππαδοκίας καὶ ἰδίως αἱ ἐκ Κύπρου προερχόμεναι, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ αἱ τὰ πλεῖστα ἐπικὰ στοιχεῖα ἔχουσαι.

Εἶναι δὲ τὰ ἀκριτικά ταῦτα ἅσματα ἐκ τῶν καλλίστων τῆς δημόδους ἑλληνικῆς ποιήσεως διὰ τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας ἐν ταῖς περιγραφαῖς καὶ τὴν τόλμην ἐν τῇ ἐκφράσει καὶ τῇ δημιουργίᾳ γραφικωτάτων κοσμητικῶν ἐπιθέτων, τὴν ὁποίαν ἐπαυξάνει τὸ σύντομον καὶ ἁλματικὸν τῆς διηγήσεως, ἐξ ἧς καὶ τὸ ὅλον ἅσμα λαμβάνει μορφὴν δραματικὴν. Ἡ δὲ ἡρωϊκὴ πνοὴ τῆς ἑστῆς ἐξακολουθεῖ νὰ τὰ διαπνέῃ παρὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων καὶ τὰς ἀναποφρεύκτους ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολὰς τὰς ὁποίας ὑπέστησαν, μετατρέποντες ἡμᾶς εἰς τοὺς παλαιούς, τὴν ἀκαταμάχητον περιπετειώδεις τῆς πείσινος καὶ θαυραίνοντος παλῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν μουσικὸν καὶ κόσμον εἰς τὰ σκοτεινὰ βάθη τῆς Ἀσίας παρὰ τὰς ἀσφαλείας ὄχθας τοῦ Εὐφράτου καὶ ἐπὶ τῶν κλεισουργῶν τοῦ Ταύρου, καὶ ἀναπλάττουσα ἐν τῇ φαντασίᾳ τὰς πελωρίας μορφὰς τῶν ἡρωϊκῶν καὶ ἀκαταδασίων ἀντρωμένων⁽¹⁾, τῶν προμάχων ἐκεῖ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐπαυξάνει ἔτι μᾶλλον τὸ θέλγητρον αὐτῶν⁽²⁾.

Κατ' ἐξοχὴν ἥρως τῶν ἁσμάτων τούτων εἶναι ὁ Διγενής, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα πολυτρόπως ἔχει παραμορφωθῆ εἰς τὰ ἅσματα, υἱὸς Ἀραβὸς ἐμίρου ἐκχριστιανισθέντος καὶ τῆς θυγατρὸς Βυζαντινοῦ ἄρχοντος. Τὰ ἅσματα δὲν μᾶς διηγοῦνται ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν του, τὴν ὁποίαν μανθάνομεν ἐκ τοῦ ἔπους. Μᾶς διηγοῦνται ὅμως τοὺς ἔρωτάς του, τὴν ἀπαγωγὴν τῆς συζύγου του, τοὺς τρομεροὺς ἀγῶνας

(1) Περὶ τούτων θέλομεν πραγματευθῆ προσεχῶς εἰς ἰδιαίτηραν πραγματείαν.

(2) Πρὸς. Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λογογραφίαν σ. 43.

καὶ τοὺς ἄθλους του κατὰ τῶν ἀπελατῶν καὶ τῶν Σαρακηνῶν. Ἡ δύναμις του εἶναι ὑπεράνθρωπος, αἱ δὲ διαστάσεις του Τιτᾶνος. Ὁ κύβος τοῦ ροπαλίου του, ὅταν παλαίῃ πρὸς τὸν Σαρακηνόν, ἀκούεται ὡς βροντή, ὁ γρόνθος του πλήττων διαρρηγνύει βράχον, μ' ἐν δὲ ράπισμα ἀναγκάζει δράκοντα νὰ μεταβληθῇ εἰς φύλακα τῆς συζύγου του. Καὶ αὐτὸν τὸν Χάρον νικᾷ. Ἀλλ' ἡ θεία δύναμις καὶ ἡ μοῖρα ἦσαν ἀνώτερα πάσης ἀνθρωπίνης ἀντιστάσεως. Ὁ Διγενὴς ψυχομαχεῖ. Περὶ τὴν κλίνην του συναθροίζονται ὅλοι οἱ ἀντρεϊωμένοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀφηγεῖται τοὺς ἄθλους του. Ἀποθνήσκων παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν Ἀδην καὶ τὴν σύζυγόν του. Τὰ ἄσματα, ἰδίως τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν θάνατόν του, εἶναι πολυαριθμότατα, συνεχέντρωσε δ' αὐτὰ ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐν Λαογραφίᾳ, τ. 1, σ. 69 κέ. Ἄλλοι ἀκριταί, τῶν ὁποίων συνηθέστατα ἐμμελῶς τὰ ὀνόματα καὶ ψάλλονται τὰ κατορθώματα εἰς τὴν ἑορτήν, εἶναι ὁ υἱὸς τῆς ἑορτῆς ὁ Πουρᾶν, ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Κρονστίνης, ὁ Οὐρφυλάκιος καὶ ἄλλοι.

Ἐν τέλει παρατηροῦμεν ὅτι ἀκριτικά ἄσματα καὶ αἱ ἀκριτικαὶ παραδόσεις δὲν ἐμμελῶς τιμᾷ μόνον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐνωρὶς διεδόθησαν καὶ εἰς τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς, τοὺς Ρώσους, τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Σέρβους, τῶν ὁποίων ὁ μυθικὸς ἦρως Μάρκος Κράλιεβιτς ἔχει πολλὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλλήνος Διγενῆ.

β) Πλαστά.

Μετὰ τὰ ἀκριτικά ἔχομεν καὶ ἄλλα διηγηματικά ἄσματα, τῶν ὁποίων αἱ ὑποθέσεις στηρίζονται ἐπὶ λαϊκῶν παραδόσεων ἢ φαίνονται τελείως πλασταί. Τοιαῦτα εἶναι π. χ. τὸ ἄσμα τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἀρτῆς, τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ξενιτεμένου καὶ τῆς πιστῆς συζύγου, τὸ περίφημον ἄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τοῦ καραβιοῦ, πὺν τὸ πνίγει ὁ βοριάς, καὶ πολλὰ ἄλλα. Ποία ἡ προέλευσις τῶν ἁσμάτων τούτων καὶ πότε ἐποιήθησαν πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον δὲν εἶναι γνω-

στόν. Ὅτι ὅμως καὶ ταῦτα ὅπως καὶ τὰ ἀκριτικά, πρὸς τὰ ὅποια παρουσιάζουν μεγάλην ὁμοιότητα, προϋποθέτουν ποιητικὴν ὥριμότητα καὶ τέχνην καὶ ἐπομένως ξεχωριστὴν τάξιν λαϊκῶν ποιητῶν δὲν δύναται, νομίζω, νὰ τεθῇ ἐν ἀμφιβόλῳ. Ἐπίσης οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ περὶ τῆς παλαιότητος τῶν πλείστων τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ εὐρυτάτη αὐτῶν διάδοσις οὐ μόνον καθ' ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πλησιοχώρους ξένους λαούς, σλαβικοὺς καὶ ἄλλους.

Εἶναι δὲ ἡ μελέτη τῶν ἁσμάτων τούτων τοσούτῳ μᾶλλον σπουδαία, καθ' ὅσον ἐπεκτεινομένη καὶ εἰς τὰ ὅμοια ποιητικὰ προϊόντα καὶ ἄλλων λαῶν παρέχει ἀσφαλὲς μέτρον τοῦ κάλλους καὶ τῆς ὑπεροχῆς τῆς δημόδους ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐκδηλουμένης πνευματικῆς τῶν συναισθημάτων τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ποίησιν καὶ τὴν ψυχὴν τῶν γειτονικῶν λαῶν. Ἐπειδὴ ἅσματα ταῦτα κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἀποτίμησιν καὶ ἐκτίμησιν τοῦ λαοῦ ἐδόθησαν μετὰ περισσῆς ποικιλίας, καὶ ἐν τῇ ἐκτίμησιν καὶ δυνάμει. Πολλῶν ἐξ αὐτῶν αἱ ὑποθέσεις ἔχουσιν ἀπὸ τῶν ἀληθινῶν τὰ κάλλιστα καὶ εὐγενέστατα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς συναισθήματα, τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην, τὴν συζυγικὴν πίστιν, τὴν δύναμιν τοῦ πρώτου ἔρωτος κτλ. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων αἱ ὑποθέσεις εἶναι τραγικαὶ καὶ πολλάκις καὶ ἄγριαι, ὅπως π.χ. εἶναι ἡ ἐγκατόρυξις τῆς συζύγου τοῦ πρωτομάστορα τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἀργεῖς, μετριάζεται ἡ ἐντύπωσις τοῦ φρικτοῦ καὶ ἀγρίου διὰ τῆς ἐγκαταμείξεως ἐπεισοδίων εἰδυλλιακῆν ἀποπνεόντων χάριν καὶ συναισθημάτων εὐγενῶν καὶ φιλανθρώπων.

Ὡς πρὸς τὸ κάλλος καὶ τὴν τεχνοτροπίαν διακρίνει αὐτὰ ἡ αὐτὴ πρὸς τὰ ἀκριτικά δύναμις τῆς φαντασίας ἐν ταῖς περιγραφαῖς, ἡ αὐτὴ τόλμη ἐν τῇ ἐκφράσει, ἡ αὐτὴ γραφικότης τῆς γλώσσης, ἡ αὐτὴ συντομία καὶ δραματικότης ἐν τῇ διηγήσει. Ἄν δὲ δὲν διαπνέῃ αὐτὰ ἡ αὐτὴ ἡρωϊκὴ πνοή, ἡ ὁποία ζωογονεῖ τὰ ἀκριτικά, ἀναπληροῖ ταύτην ἡ ἄγνῃ πνοή τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, ἡ ὁποία προσδίδει εἰς αὐτὰ θέλγητρον ἀνυπερέβλητον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

γ') Ρίμεις.

Πλὴν ὅμως τῶν δύο μεγάλων τούτων κατηγοριῶν διηγηματικῶν ἁσμάτων φέρονται παρὰ τῷ λαῷ καὶ διάφορα ἄλλα διηγηματικὰ ποιήματα μᾶλλον ἢ ἁσματα, ἐντελῶς ὅμως διαφόρου καὶ χαρακτῆρος καὶ τεχνοτροπίας. Ἐπειδὴ δ' εἰς τὰ ἁσματα ταῦτα κυριαρχεῖ ἡ *ρίμα*, ἡ ὁμοιοκαταληξία, ἕνεκα τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς εἶναι ἱκανὸς καὶ τὴν γλωσσικὴν καὶ τὴν λογικὴν ἔκφρασιν νὰ στρεβλώσῃ, διὰ τοῦτο καὶ πολλοῦ μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι γνωστά, *ρίμες*.

"Ο,τι χαρακτηρίζει αὐτὰ δὲν εἶναι οὔτε ἡ φαντασία οὔτε αἱ εἰκόνες ἐν ταῖς περιγραφαῖς οὔτε τὰ γραφικὰ ἐπίθετα οὔτε κἂν ἡ τόσον συνήθης εἰς τὴν νεοελληνικὴν δημώδη ποίησιν δραματικότης ἐν τῇ διμυθῇ παρὰ μόνον ἡ χρονογραφικὴ καὶ συνήθως ἄτετος ἐκ τῶν γεγονότων ἀφήγησις, ἢ ἄμετρος πολλάκις πολυλογία, ἢ ἄλλοις πάσης ποιητικῆς εὐπρεπείας καὶ ἀντικειμένου προσπλάσια ὅπως αὐτὰ πάντα ὑποταχθούσιν εἰς τὴν ἀπαιτητικὴν εἰρήν. Συνθέστατα ἀογίζουσιν μὲ μίαν γὰρ ἰδέαν

Στὰ χίλια ὀχτακόσια εἰκοσὶ τέσσαρα, μιὰ Τρίτη,
ἀπουγκραοῦντε τὰ οὐς πρὸς τὴν μαύρην Κοῆτην,
σύνταξιν κάρον οἱ βασιλεῖς καὶ πάντες τὸ Πασιόσι,
τὰ κάμουντε συνέλευσιν τί τὰ γενῇ ἡ Κοῆτη.

(Πολίτου, Ἐκλογαί σ. 25 ἀρ. 1ε)

Ἄλλοτε εὐχεται ὁ ποιητής, ὥς οἱ ὀμηρικοὶ ἀοιδοὶ εἰς τὸν θεὸν νᾶ τὸν βοηθήσῃ εἰς τὴν ποιητικὴν τοῦ γεγονότος ἔκθεσιν, καὶ ἄλλοτε περιορίζεται νᾶ προσκαλέσῃ μόνον τοὺς ἀκροατὰς εἰς τὴν ἀκοάσιν.

Παρακαλῶ σε θε μου νὰ μ' ἀφήσεις,
τὸ τοῦ καὶ λοιπὸς μου νὰ βουηθῇσῃς,
τοῦ Σούδας τὸ τραγουδὶ ν' ἀρχινῇξω,
μὲ θλιβερὸ σκοπὸ νὰ τὸ πινῇσω.

Jeannarakī, "Λόγια Κρητικά σ. 12 ἀρ. 15)

Ἀφρονεασθῆτε τὰ ὁδὸς πρὸς ἓνα μεγάλο θᾶμα,
γὰρ τὸ Τζανάκη ᾗς ἐν φιλακή εἶναι τὸν ἀποκάμα.

(Λύτ. 10, 14)

Εἰς ὅλον δὲ τὸ ποίημα, καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἐκ Κύπρου
προερχόμενα, εἶναι καταφανὴς ἡ ἀγωνιώδης προσπάθεια
πρὸς ὅσον ἔνεστιν ἀκριβῇ καὶ ἀνελλιπῇ τῶν γεγονότων ἀφή-
γησιν. Ἐνῷ δὲ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα δημώδη ἄσματα, ὅπως δὲ
καὶ εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ὁ ποιητὴς οὐδαμοῦ ἐμφανίζεται
οὐδὲ διακόπτει τὴν συνέχειαν τῆς διηγήσεως, ἡ ὁποία ῥεεῖ
ἀδιάκοπος ἐκ τοῦ θεοῦ στόματος τῆς προσκληθείσης Μού-
σης, εἰς τὰς *ρίμες* ὁ ποιητὴς ὅχι μόνον προβάλλει εἰς τὸ
προοίμιον, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλον τὸ ποίημα παρεμβαίνει, πα-
ρουσιάζων ἑαυτὸν ὡς τὸν ἀφηγούμενον καὶ βεβαιῶν ὅτι τὰ
πάντα λεπτομερῶς ἔχει ἐξακριβώσει καὶ μετ' ἀκριβείας θέλει
διηγηθῇ. Οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ εἰς κρίσεις ἐπὶ τῶν γενομέ-
νων ἐκτρέπεται καὶ συμβουλὰς καὶ γνώμας ψυχοφελεῖς δια-
τυπώνει καὶ ὡς διδάσκαλος τὰς ἀκοαστῶν του παρουσιάζει-
ται. Εἰς δὲ τὸ τέλος δὲν παύεται ἐν ἐπιλόγῳ νὰ ἀνα-
φέρῃ τὸ ὄνομα του καὶ τὴν πόλιν του καὶ νὰ ζητήσῃ
ἀπὸ τῶν ἀκοαστῶν του ἀνταπόδομα ὅχι μόνον τῆς τιμῆς
αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν ἀποβλεπόντων ἀποστημάτων του.

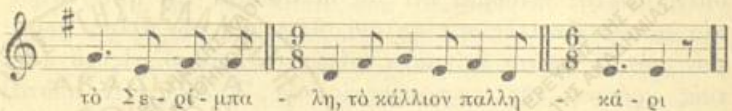
Ὡς ὑποθέσεις ἔχουν ἀντικεινόμενα ἱστορικά γεγονότα ἐθνικῆς ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑποθέσεως καὶ συνηθέστατα καὶ πολλὰ ἐντελῶς τοπικῆς φύσεως, φόνους, σεισμούς, ναυάγια κτλ. Καὶ τὰ μὲν πλεῖστα ἔχουν τὸν τύπον ἱστορικῶν χρονολογικῶν στιχουργημάτων, εἶναι ὅμως καὶ μερικά, ἰδίως εἰς ἐθνικὰς συμφορὰς ἀναφερόμενα, τὰ ὁποῖα λαμβάνουν τὸν τύπον *Θρήνον*, παλαιότερα ὑποδείγματα τῶν ὁποίων ἔχομεν τοὺς διαφόρους *Θρήνους*, τοῦ *Ταμερλάνου*, τῆς *ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, τῶν *Ἀθηνῶν*, τοῦ *θανατικοῦ τῆς Ρόδου* κτλ.

Στίχος αὐτῶν συνήθης εἶναι ὁ δεκαπεντασύλλαβος. Οὐχὶ σπανίως ὅμως μεταχειρίζονται καὶ ἄλλους, ὧν συνηθέστερος εἶναι ὁ ἑνδεκασύλλαβος ἱαμβικὸς καταληκτικὸς, οἷον τὸ ἀνωτέρω παρίδειγμα

Τοῇ Σούδας τὸ τραγούδι ν' ἀρχινήξω

Ὁ δὲ τρόπος τῆς ἀπαγγελίας αὐτῶν εἶναι μὲν ἁσματικὸς, ἀλλ' ἐντελῶς μονότονος, οὐδὲν κοινὸν ἔχων πρὸς τὰ

μελωδίας τῶν ἄλλων ἁσμάτων, κλέφτικων, χορευτικῶν κτλ.
Ὡς δείγμα παραθέτομεν τὸ ἐκ Κρήτης μὲν προερχόμε-
νον, ἐκ Χίου δὲ ὑπὸ τοῦ Pernot ἀποθησαυρισθὲν ἄσμα
τῆς Σούσας.

(Pernot, Rapport sur une mission scientifique.
Nouvelles Archives des Miss. Scient. XI σ. 230 ἀρ. 109).

Τὰ ἀνωτέρω νομίζω ὅτι εἶναι ἄρκετά, διὰ νὰ ἐννοήσῃ
ὁ ἀναγνώστης τὸ εἶδος τῶν ποιημάτων τούτων. Πρόκειται
περὶ στιχοθερημάτων μᾶλλον ἡμιλαϊκῶν παρὰ περὶ δημοτι-
κῶν ἁσμάτων, ἔστω καὶ διηγηματικῶν.

Ὅπως δὲ τὰ κλέφτικα ἔχουν ὠρισμένην ἀκτῖνα διαδόσεως, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ οἱ ρίμες ἔχουν ἰδιαιτέραν γεωγραφικὴν περιφέρειαν, ἐκτὸς τῆς ὁποίας διαδιδόμεναι ἐκφυλλίζονται βαθμηδὸν εἰς πραγματικά δημῶδη ἄσματα. Ἡ γεωγραφικὴ αὕτη περιφέρεια εἶναι αἱ νῆσοι καὶ ἐξ αὐτῶν κυρίως ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος, ἡ ὁποία ἔξακολουθεῖ καὶ σήμερον νὰ παράγῃ ἀφθονίαν τοιούτων, τὰ ὅποια ὁμως δὲν γίνονται καὶ δημοτικά. Φορεῖς δὲ αὐτῶν καὶ ποιηταί ἐν Κύπρῳ εἶναι ἐξ ἐπαγγέλματος ποιηταί, ποιητάρηδες ἐπιτοπίως καλούμενοι. Ἀνάλογοι πρὸς τούτους ἦσαν ἴσως ἄλλοτε οἱ ἐν Κρήτῃ λεγόμενοι ριμαδόροι. Διάδοχοι δὲ τῶν ἐπαγγελματιῶν τούτων ποιητῶν τελευταῖοι εἶναι οἱ τυφλοὶ ἐπαῖται, οἱ ὅποιοι εἰς τοιαύτας ρίμας θρηνηλογοῦν τὰ παθήματά των.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ποιητικὴ τὴν τεχνοτροπία δὲν ἔμεινε κτῆμα μόνον τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ποιητῶν, ἐπέραςεν ἐν μέρει καὶ εἰς τὸν λαόν, ἀνθρώποις τῶν λαῶν, ἔχοντες ὁμως πάντοτε κατὰ τὸν τοπικὸν ἥθη καὶ ἠθρολογικὰ ἰδιαιτέρας τοποῦς καὶ πρὸ πάντων τῆς τοπικῆς φωνῆς, ὅπου ἡ στιχουργικὴ δεξιότης ἀκμάζει λόγῳ τῆς ἐξέλιξινος τῆς ποιήσεως τῶν ὁμοιοκαταλήκτων διστίχων, ἐποιοῦντες καὶ ποιοῦν κατὰ τόπους τοιαύτας ρίμας διὰ τοπικὰ γεγονότα διαφόρου φύσεως.

Πότε καὶ πῶς ἀνεπτύχθη ἡ τοιαύτη ποιήσις δὲν ἠρευνήθη ἀκόμη, καθὼς δὲν ἠρευνήθη καὶ ἡ ἱστορία τῶν φορέων αὐτῆς, τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ποιητῶν. Ἐκ τῆς ἰδίας ὁμως μελέτης πείθομαι ὅτι καὶ οἱ ποιηταί καὶ ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν εἶναι ἐπίσης παλαιά, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἄσματων, τὰ δὲ πρῶτα δείγματα αὐτῆς ἀνευρίσκω εἰς τὸ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (ΙΔ' αἰῶνα) ποιηθὲν χρονογραφικὸν ποίημα τῆς κατακτήσεως τοῦ Μωρέως ὑπὸ τῶν Φράγκων, τὸ γνωστότατον ὑπὸ τὸ ὄνομα *χρονικὸν τοῦ Μωρέως*. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνομοιοκατάληκτος, παρέλαβεν ἀκολουθῶς καὶ ἐχρησιμοποίησε τὴν φραγκικῆς προελεύσεως ρίμαν καὶ διεμορφώθη εἰς τὸν τύπον, ὑπὸ τὸν ὁποῖον μᾶς παρουσιάζεται σήμερον. Τῆς ποιήσεως ταύτης δείγματα παλαιότερα ἔχομεν ἀρκετά, καὶ τινὰ καὶ ὄχι ἀνά-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ξια λόγου ποιητικῶς. Ἐν τῷ συνόλῳ ὅμως, ὅπως εἵπομεν, ἡ ποιητικὴ ἀξία τῶν προϊόντων τῆς ποιητικῆς ταύτης τεχνολογίας καὶ μάλιστα τῶν νεωτέρων εἶναι πολὺ ὀλίγη.

Γ') Δραματικά παραστάσεις.

Παρὰ τὰ ἄσματα τέλος δύνανται νὰ ἐξετασθοῦν καὶ διάφορα δραματικά παίγνια καὶ παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι πολλὰ τοῦ τῆς Ἑλλάδος τελοῦνται κυρίως κατὰ τὰς Ἀπόκρεως. Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα περὶ τινων δραματικῶν παραστάσεων, ἔχουσιν λατρευτικὸν χαρακτήρα καὶ συνδεομένων πρὸς τὴν γονιμότητα τῆς φύσεως, ὥς εἶναι οἱ *καλόγηροι* ἐν Θράκῃ. Αἱ παραστάσεις, περὶ ὧν ἐνταῦθα πρόκειται, εἶναι καθαρῶς δραματικά παραστάσεις, ὧν ὁ λαὸς ὑποκαθιστᾷ τὸ θέατρον, αἱ δὲ ἐκτελούσιν αὐτῶν εἶναι ἐντελῶς ποιητικά, εἰλημμένοι ἐκ πολλοῦ χρόνου εἰς τὸν λαὸν ποιητικῶν ἔργων. Καταρτίζονται παλαιά, π.χ. εἰς τὸν ἔκτομον Ἐρωτοκριτον, τῆς Ἐρωφίλης τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀβραάμ, τῆς Χρυσανγῆς καὶ τοῦ Μυρτιάδου, τοῦ Παναράτου καὶ εἰς τις ἄλλαι.

Εἶναι δὲ ἀξιοὶ προσοχῆς αἱ παραστάσεις αὗται, οὐ μόνον δι' ὅσα ἐν αὐταῖς λέγονται, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐνδυμνασίαν τῶν λαϊκῶν ὑποκριτῶν, τὴν διάταξιν αὐτῶν καὶ τὴν ὑπαίθριον ἐν γένει σκηνοθεσίαν, τὸν τρόπον τῆς ὑποκρισεως καθὼς καὶ τὴν θέσιν τοῦ ἀκροατηρίου. Διὰ τοῦτο ὁ συλλογεὺς τοιούτων δραματικῶν παιγνίων, ἐὰν θέλῃ νὰ δώσῃ τι πλήρες, πρέπει νὰ μὴ περιορισθῇ μόνον εἰς τὰ λεγόμενα ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ νὰ παράσχῃ καὶ πᾶσαν δυνατὴν πληροφορίαν περὶ ὅλων τῶν ἀνωτέρω.

Ἄξιον ἐπίσης προσοχῆς καὶ μελέτης εἶναι καὶ τὸ λαϊκὸν θέατρον τοῦ Καραγκιόζη, τὸ ὅποῖον παραλαβὼν ὁ λαὸς παρὰ τῶν Τούρκων διέπλασε βαθμηδὸν εἰς ἑλληνικόν.

(¹) *Λαογρ.* Β' 418-50, 451, 674.

W Τελευταῖαι παρατηρήσεις.

Αὕτῃ εἶναι ἡ δημώδης ἑλληνικὴ ποίησις, δένδρον πολύκλαδον, ἀειθαλές καὶ αἰωνόβιον, τοῦ ὁποίου αἱ ρίζαι ριζοῦνται εἰς τὸ γόνιμον ἔδαφος τῆς ἀρχαιότητος, ὃ κορμὸς γιγαντοῦται εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς τοῦ Βυζαντίου χρόνους, οἱ δὲ κλάδοι ἀναθάλλουν εἰς τοὺς χρόνους τῆς κλεφτουριάς καὶ τῶν ἐπαναστάσεων. Τέκνον γνήσιον τῆς ἀγνῆς καὶ ἀπεριτέχνου λαϊκῆς ψυχῆς ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς, τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας, ὑπῆρξεν ἡ μόνη σχεδὸν πνευματικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐκδήλωσις, ἡ μόνη αὐτοῦ καλλιτεχνικὴ ἀπόλαυσις. Ὡς κύριον αὐτῆς χαρακτηριστικὸν ἔχει τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ συναίσθημα, τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρίνην τῆς ἑκφρασίης. «Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διανγεστάτων ἀρχαίων τῆς γλώσσης, παρατηρεῖ ὁ Πολίτης⁽¹⁾ ἡ δημώδης ποίησις ἀντελεῖ πραγματικὴν δύναμιν καὶ ἐντύπωσιν, ἐγγυημένην ἀποφικεμένη εἰς τὴν φύσιν, δέχεται ἀκραιφνεστέραν καὶ ἐντύπωσιν ἐντύπων. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδές ἢ τὸ παρρησιον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλῆ, ἀλλ' ἀκριβής, ἡ δ' ἑκφρασίς τῶν παθῶν ἀπερικόσμητος, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθής... Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπληρώνει τὴν ἑλλείπουσαν τέχνην».

Ἡ φράσις αὐτῆς κατὰ τὸν Fauriel εἶναι ἀπλῆ, νευρώδης καὶ ἀπερίστροφος καὶ χωρεῖ διὰ περιόδων βουχειῶν καὶ σχεδὸν ἴσων. Ἐκαστος στίχος ἀποτελεῖ καθ' ἑαυτὸν αὐτοτελῆ ἔννοιαν ἢ εἰκόνα πλήρη, οὕτως ὥστε ἡ συνέχεια τῶν στίχων, ἀπαγγελλομένη ἢ ἀδομένη ἐνώπιον πλήθους πολυαριθμοῦ καὶ κατὰ τύχην συνηθροισμένου, οὐδὲν σχῆμα, οὐδεμίαν λέξιν παρουσιάζει, ἥτις νὰ μὴ γίνεται σαιφῶς καὶ εὐκόλως ἀντιληπτὴ εὐθὺς ἀπαγγελλομένη.

(1) Γνωστοὶ ποιεῖται δημοτικῶν ῥιμάτων, ἐν Λαογρ. Ε' 489 κ.ε.

Ἡ γλῶσσα τέλος αὐτῶν κατὰ τὸν ἴδιον Fauriel ἢ ὅποια εἶναι ἡ γνησία γλῶσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὰς συστηματικὰς προσπαθείας τῶν συγγραφέων ὅπως πλουτίσουν καὶ τορνεύσουν αὐτήν, εἶναι γλῶσσα ἀξιόλογος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ὁμογενὴς ὡς ἡ γερμανικὴ καὶ πλουσιωτέρα αὐτῆς, σαφὴς ὡς ἡ γαλλικὴ, μᾶλλον εὐκαμπτos τῆς ἰταλικῆς καὶ ἁρμονικωτέρα τῆς ἰσπανικῆς, ἔχει πᾶν ὅ,τι χρειάζεται διὰ νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ τοῦδε ὡς ἡ ὠραιότητι γλῶσσα τῆς Εὐρώπης. Ἀναμφιβόλως δ' εἶναι ἡ πλέον ἐπιδεκτικὴ τελειοποιήσεως. Ἐὰν φαίνεται κατωτέρα, παραβαλλομένη πρὸς τι ἰδίωμα, τοῦτο εἶναι μόνον τὸ ἰδίωμα, ἐξ οὗ προέρχεται, καὶ τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τὴν νέαν φάσιν. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐλάττωσις ἔχει τὴν ἀρχὴν της μᾶλλον εἰς τὰς περιστάσεις παρὰ εἰς τὰ πρόσωπα.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Προκειμένου νυν περὶ τῆς ἰσότητος τῶν ᾠμάτων ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς. Πρῶτον τὸ δημοτικὸν ᾠσμα εἶναι ᾠσμα, εἰς τὸ ὅποιον τὸ κείμενον αἱ λέξεις, εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμέναι πρὸς τὴν μελωδίαν, τελεία συλλογὴ ᾠμάτων θὰ ἦτο ἐκείνη, ἡ ὅποια θὰ μᾶς ἔδιδε λέξεις ὁμοῦ καὶ μελωδίαν. Δυστυχῶς τοῦτο δὲν εἶναι εὐκόλον, διότι αἱ μὲν λέξεις σημειοῦνται εὐκόλως, τὴν μελωδίαν ὁμως μόνον μουσικὸς δύναται νὰ σημειώσῃ καὶ μάλιστα καλός. Διότι αἱ καὶ μουσικαὶ ἀποδόσεις φυσικὰ δὲν δύνανται νὰ ἔχουν οὐδεμίαν διὰ τὴν ἐπιστήμην σημασίαν. Διὰ τοῦτο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ὅπως ἔξασφαλισθῇ ἡ ἀκρίβεια τῆς ἀποδόσεως, ἐκρησιμοποιήθη διὰ τὴν καταγραφὴν τῶν δημοδῶν μελωδιῶν ὁ φωνογράφος, τοῦ ὁποίου αἱ πλάκες εἰς ἐκάστην στιγμὴν δύνανται νὰ ἐπαναλάβουν τὸ αὐτὸ μέλος καὶ ἐπιτρέπουν οὕτω τὸν ἔλεγχον τῆς ἀκριβείας τῆς γραπτῆς μουσικῆς ἀποδόσεως.

Ὡς πρὸς τὸ κείμενον παρατηροῦμεν ὅτι, καθὼς καὶ εἰς ὅλα τὰ δημῳδῆ κείμενα, ἡ καταγραφὴ πρέπει νὰ εἶναι

πιστὴ καὶ ἀκριβής, οὐδὲν μεταβάλλουσα καὶ οὐδὲν προσθέτουσα οὐδ' ἀφαιροῦσα. Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὰς λέξεις, ἀλλὰ καὶ φθογγικῶς ἢ καταγραφὴ δέον νὰ εἶναι πιστὴ. Ἰδίως δὲν πρέπει νὰ παρασύρεται ὁ καταγράφων ἀπὸ τὸ ἐπιτόπιον ἰδίωμα καὶ νὰ προσαρμόζῃ τὸ ᾄσμα εἰς αὐτό. Καθὼς παρατήρησα καὶ ἐγὼ καὶ ἄλλοι προσεκτικοὶ συλλογεῖς, ἢ γλῶσσα τῶν ᾄσμάτων καὶ γραμματικῶς καὶ φθογγικῶς δὲν προσαρμόζεται τελείως πρὸς τὸ τοπικὸν ἑκασταχοῦ ἰδίωμα. Ἡ ποίησις διετήρησε κάποιαν παράδοσιν εἰς τὴν γλῶσσαν, ἢ ὁποία τὴν ἐμποδίζει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ ἰδίωμα. Ἐπειτα τὰ ᾄσματα, ἅπαξ ποιηθέντα, μεταφέρονται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, δὲν εἶναι δὲ εὐκόλον κυρίως ἔνεκα τοῦ μέτρου νὰ προσαρμόζεται τελείως εἰς τὸ ἑκασταχοῦ κρατοῦν ἰδίωμα. Ἡ προσαρμογὴ αὐτῶν δὲν εἶναι μὴ σχετικὴ, οὐδέποτε δὲ πλήρης. Πλὴν τούτου τὰ ᾄσματα πολλὰκις διετήρησαν καὶ ἀρχαιοπρεπεστέρας λέξεις, καὶ ἑτέρας ἢ σημασίαι ἔχει λησμονηθῇ καὶ διὰ τοῦτο ποιεῖται ἀνεύθυναν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὅπως δαυτέονται ἐν τῇ ἀποστολῇ αὐτῇ. Πιθανοὶ εἰσι ὅτι καὶ τὰς λέξεις ταύτας ἡ ἀποστολὴ πρέπει νὰ σημειώσῃ ἀκριβῶς, ὡς λέγονται, προβάλλουσα καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς λέξεως, τὴν ὁποίαν δίδουν εἰς αὐτὴν οἱ χωρικοί, οἵαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἢ χαρακτηρίζων αὐτὴν ὡς ἀγνώστου σημασίας, ἔαν ὁ χωρικὸς οὐδὲν περὶ αὐτῆς ἔχῃ νὰ εἴπῃ.

Ἐπειτα εἶναι ἀνάγκη ὁ συλλογεὺς νὰ προσέχῃ καὶ νὰ σημειώσῃ καὶ ἄλλα τινὰ πράγματα, ἀπαραίτητα ἵνα ἡ συλλογὴ αὐτοῦ ἔχῃ ἀναμφισβήτητον ἀξίαν. Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ σημειώνεται ἀκριβῶς ὁ τόπος, ἐξ οὗ κατεγράφη τὸ ᾄσμα, καθὼς καὶ τὸ ὀνοματεπώνυμον, ἢ ἡλικία καὶ ἡ καταγωγὴ τοῦ ὑπαγορευσαντος. Πλὴν τούτων ἀπαραίτητον εἶναι ἐπίσης νὰ σημειώνεται καὶ ἡ περίστασις, καθ' ἣν τὸ ᾄσμα ᾄδεται, ἔαν δὲ εἶναι δυνατόν, ὅσάκις εἶναι ἀδύνατος ἢ καταγραφὴ τοῦ μέλους, νὰ δηλοῦται κατὰ τινὰ τρόπον καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ᾄδεται. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον παρατηρῶ ὅτι αὐτὸς ὁ λαὸς κατὰ τόπους χαρακτηρίζει τὰ διάφορα ᾄσματα ἀναλόγως τῆς περιστάσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν

ἄδονται εἰς τραγούδια τῆς τάβλας, τσομπάνικα ἢ κλέφτικα, τοῦ χοροῦ, τοῦ δρόμου ἢ τῆς τάβλας, τοῇ ξεφάντωσης, τοῇ στράτας κτλ. (¹). Αἱ δὲ τοιαῦται πληροφορίες μᾶς δίδουν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχει εἰς τὸ βίον τοῦ λαοῦ τὸ ᾠσμα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μᾶς βοηθεῖ ἐξαιρετικῶς εἰς τὴν ἐξήγησιν διαφόρων φαινομένων ἐν τε τῇ δημιουργίᾳ καὶ τῇ παραδόσει τῶν κειμένων τῶν δημοτικῶν ᾠμάτων. Οὕτως ὁ εὐρισκόμενος ἐνώπιον τοῦ καταπληκτικοῦ πλήθους τῶν διατίχων οὐδέποτε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀφθονον ταύτην παραγωγὴν, ἐὰν ἡγνόει τὴν πολλαπλὴν τοῦ διατίχου χρῆσιν εἰς τὸν κλήδοναν, εἰς τοὺς χορούς, εἰς τοὺς γάμους καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ποιητικοὺς ἀγῶνας. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον σημειῶνω ὡς παράδειγμα τὸ ἐξῆς. Ὁ διερχόμενος τὴν συλλογὴν τῶν κρητικῶν ᾠμάτων τοῦ Γιάνναρη ἀπορεῖ πῶς, ἐνῶ ἐν Κρήτῃ σφόδρα μακρὰ ᾠσματα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει πρὸς τὴν ἐκεί ποίησιν δὲν πρὸς ἐξέσιν εἰς πρᾶγμα, ὅπως ἐκεῖ σφαιραίνει ἐν τοῖς ποίησι, ἀπαρτίζονται καὶ πλεῖστα τὰ ᾠματά, φαινόνται ὅχι ὡς λείψανα ἐκ στίχων λησιμονηθέντων, ἀλλ' ὡς ᾠσματα περικεκομμένα, ᾠσματα, τὰ ὁποῖα ἐκείνων ἀφῆκεν ἀτελείωτα. Οὕτω π.χ. τὸ ᾠσμα τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ (σ. 104 ἀρ. 93) φέρεται εἰς τρεῖς μόνον καὶ ἥμιον στίχους.

*Ὁ Διγενὴς ψυχομαχεῖ καὶ ἡ γῆς τότε τρομασσεῖ
βροντᾷ καὶ τρέμ' ὁ οὐρανὸς καὶ οὐεῖ' ἀπ' αὐτὸν κόσμος,
καὶ ἡ πλάκα τὸν ἀνατριχίῃ, πῶς θὰ τότε σκεπάσῃ,
πῶς θὰ σκεπάσῃ τέθιοιο νιό.*

Τὸ πρᾶγμα μοῦ ἐξήγησε Κρής ἐκ τῆς ἐξῆς συνηθείας, κρατούσης ἐν Κρήτῃ. Τὰ ᾠσματα ταῦτα ἄδονται ἐν συμποσίοις τῇ συνοδείᾳ λύρας, ἐπειδὴ δὲ πάντες οἱ παρόντες ἐκ περιτροπῆς πρέπει νὰ τραγουδήσουν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν θὰ κατωρθοῦτο ἂν ἕκαστον ᾠσμα ἔφθανε μέχρι τοῦ τέλους, ἕκαστος τῶν παρόντων ἄδει τρεῖς μόνον κοινυλιές (²). Οὕτω

(¹) Λαογρ. Α' 139 κέ.

(²) Τί ἀκριβῶς ἐννοεῖ ἡ φράσις δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω.

τὸ ᾄσμα μένει ἀτελείωτον. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸ εἶναι τὸ συνήθως συμβαῖνον, τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ᾄσματος περιπίπτει οὕτως εἰς ἀχρησίαν, λησμονεῖται καὶ τὸ ᾄσμα ἀπομένει κολοβόν.

Ἐξ Αἰγίνης ἔχομεν τὴν πληροφορίαν (Λαογρ. Η', 69 σημ. 1), ὅτι εἰς παλαιότερους χρόνους οἱ αἰοδοί, φιλοτιμούμενοι νὰ ψάλουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα τραγούδια, διὰ νὰ ἀκούσουν ἐγκώμια καὶ ἐπαίνους, ὥς πολλὰ γνωρίζοντες, καὶ διὰ χρηματικὰς ἀκόμη ὠφελείας, ἐτεμάχιζον τὰ τραγούδια καὶ συνήρμοζον τὰ τμήματα εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ἡ προᾶξις των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργοῦντο βραχύτεραι παραλλαγαί.

Ἐπεὶ εἰς τὸ αὐτό, ἀνωτέρω παρατεθέν, ᾄσμα, παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι τελειώνει εἰς ἡμισὺν στίχον, πρᾶγμα τὸ ὅποιον καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα ᾄσματα παρατηρεῖται. Τοῦτο πάλιν ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ ᾧ οἱ ἀρχαῖοι συνήθιζον νὰ ψάλλουν τὰ ᾄσματα ταῦτα, ὅποῖον ἢ μελωδίαν καταλάμβανον εἰς τὴν ἡμιστίχον των πρῶτον στίχον, ἀλλ' ἐπαναλαμβάνον τὸν ἐκείντον τελευταῖον προηγούμενον ἡμιστίχον, καὶ συνεπῶς εἰς τὸ πρῶτον ἡμιστίχον τοῦ ἀκολουθοῦντος στίχου, κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον:

Τοῦ Κάσον ἡ μάνα κάθονταν ἔς τὴν ἄκρη ἔς τὸ ποτάμι,
 μὲ τὸ ποτάμι μᾶλλον
 μὲ τὸ ποτάμι μᾶλλον καὶ τὸ πετροβολοῦσε
 ποτάμι μ' γιὰ λιγότερη,
 ποτάμι μ' γιὰ λιγότερη, κιλ.

Τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα εἶναι, πιστεύω, ἀρκετὰ διὰ νὰ καταδείξουν τὴν σπουδαιότητα τῶν πληροφοριῶν, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλήσαμεν.

✱ ✱

Ἀσμάτων συλλογαί ἔχουν δημοσιευθῇ πλεῖσται μέχρι τοῦδε καὶ ὑπὸ ξένων καὶ ὑπὸ ἡμετέρων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὰς σπουδαιότητας. Πρώτη σπουδαία συλλογὴ εἶναι ἡ τοῦ Γάλλου *Fauriel*, δημοσιευθεῖσα κατὰ τὸ 1824 μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως τῶν κειμένων. Ἡ συλλογὴ αὕτη διατηρεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὴν ἀξίαν της διὰ

τὴν μακρὰν εἰσαγωγὴν, ἡ ὁποία προτάσσεται, καθὼς καὶ δι' ἄλλας σπουδαιοτάτας παρατηρήσεις τοῦ Γάλλου συγγραφέως καὶ ἐρευνητοῦ. Μετ' αὐτὴν ἔρχεται ἡ τοῦ *Tommaso*, *Canti popolari*, Venet. 1842 τόμ. IV, ἡ τοῦ *Μανούσου*, *Τραγούδια ἔθνικα*, Κέρκυρα 1850, ἡ τοῦ *Ζαμπελίου*, ᾠσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος, Κέρκυρα 1852—οὗτος ὁμως πολλαχῶς ἔφθειρε τὰ κείμενα αὐθαιρέτως διορθῶν—ἡ τοῦ *Ίατρίδου*, Συλλογὴ δημοτικῶν ᾠμάτων παλαιῶν καὶ νέων, Ἀθῆναι 1859. Ἐπειτα αἱ συλλογαὶ τοῦ *Kind*, *Neugriechische Poesien*, Leipzig 1833.—*Anthologie*, Leipzig 1844.—*Neugriechische Volkslieder*, Leipzig 1840, τοῦ *Marcellus*, *Chants du peuple en Grèce*, Paris 1851.

Πάσας τὰς ἀνωτέρω συλλογὰς ἐκ τῆς τοῦ *Μανούσου* καὶ *Ίατρίδου*, καθὼς καὶ τὰς ὁποῖαι εἶχον δημοσιευθῆ εἰς περιοδικὰ καὶ περὶ λαογραφίας, ἱστορίας, τοπογραφίας καὶ λαογενέσεως, ἀποσπείλοντες τὴν συλλογὴν αὐτοῦ, *Τραγούδια Παλαιὰ καὶ Νέα*, *Populæria carmina Græciæ recentioris*, Lipsia 1857. Ἀλλὰ καὶ ἔκτοτε πλείσται συλλογαὶ ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς αὐτοτελῆ βιβλία καὶ εἰς γενικωτέρας λαογραφικὰς συλλογὰς καὶ εἰς περιοδικὰ καὶ ἡμερολόγια καὶ εἰς διαφόρους πραγματείας.

Αὐτοτελεῖς συλλογὰς ἀξίας λόγου σημειοῦμεν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰς ἑξῆς: *Γ. Χασιώτου*, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον δημοτικῶν ᾠμάτων, Ἀθῆναι 1866.—*Μ. Δελέκου*, Δημῶδης ἀνθολογία, Ἀθῆναι 1868.—*Jeannarakis*, ᾠσματα Κρητικά, Leipzig 1876.—*Π. Ἀραβατινοῦ*, Συλλογὴ δημῶδων ᾠμάτων τῆς Ἠπείρου, Ἀθῆναι 1880.—*Legrand*, *Recueil de chansons populaires grecques*, Paris 1882.—*Lagarde*, *Neugriechisches aus Klein Asien*, Göttingen 1886.—*G. F. Abbott*, *Songs of Modern Greece*, Cambridge 1900.—*Α. Α. Γουσίου*, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, Θεσσαλονίκη 1901.—*Παχίικου*, 260 δημῶδη ἑλληνικὰ ᾠσματα, Ἀθῆναι 1905.—*Θέρου*, Δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθῆναι 1909.—*Κριάρη*, Κρητικὰ ᾠσματα,

ἐν Χανίοις 1909. — *M. Μιχαηλίδου*, Καρπαθιακά δημοτικά ᾠσματα, Κωνσταντινουπόλις 1913.

Βιβλία, περιέχοντα πλὴν ἄλλου λαογραφικοῦ ὕλικου καὶ συλλογὰς ἀξίας λόγου διὰ τὸ πλῆθος τῶν ᾠσμάτων, σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὰ ἀκόλουθα. — *Σταματιάδου*, Τὰ Σαμιακά τόμ. Ε', Σάμος 1887. — *B. Schmidt*, Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder, Leipzig 1877. — *Παπαζαφειροπούλου*, Περισυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, Πάτριαι 1887. — *Δελέκου*, Ἐπιδόρπιον, Ἀθῆναι 1888. — *Σακελλαρίου*, Κυπριακά, Ἀθῆναι 1890. — *Κανελλάκη*, Χιακά ἀνάλεκτα, Ἀθῆναι 1890. — *Βλαστοῦ*, Ὁ Γάμος ἐν Κρήτῃ, Ἀθῆναι 1893. — *Μανωλακάκη*, Καρπαθιακά, Ἀθῆναι 1896. — *Pernot*, Rapport sur une mission scientifique en Turquie, Paris 1903. — *Abbott*, Macedonian Folklore, Cambridge 1903. — *Λάσκαρη*, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της, Πάρις 1910. *Λονδουποῦλου*, Συλλογὴ λαϊκοῦς ἠθῶν καὶ δημοτικῶν ᾠσμάτων, Βάρνα 1903. — *Dieterich*, Sagen und Volksüberlieferungen der südlichen Griechen. Wien 1908.

Περιοδικὰ τέλος, ἐν τοῖς ἑστέροις ἐδημοσιεύθησαν πλούσιαι συλλογαί ᾠσμάτων, εἶναι ἡ *Πανδώρα* (τ. Α' - KB', 1850-1872), ὃ *Παρνασσὸς* μετὰ τῶν Νεοελληνικῶν ἀναλέκτων αὐτοῦ (1871-2), ὃ ἐν *Κωνσταντινουπόλει* ἐλληνικὸς φιλολογικὸς Σύλλογος, σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ ταῦ ὁμωνύμου συλλόγου, μετὰ τοῦ *Ζωγραφείου ἀγῶνος*, τὸ *Λελίτιον* τῆς *Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας* καὶ τὸ εἰδικὸν διὰ τὰ λαογραφικὰ περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, ἡ *Λαογραφία*, τῆς ὁποίας οἱ ἔξ μεχρὶ τοῦδε ἐκδοθέντες τόμοι περιέχουν ἀφθονώτατον καὶ ἀξιόλογον ὕλικόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΠΩΔΑΙ

Γένικα.

Αἱ Ἐπωδαί, ὅπως καὶ ἡ λέξις δεικνύει, εἶναι ἄσματα μαγικά, τῶν ὁποίων ἡ ἀπαγγελία μόνη ἢ συνοδευομένη ἐνίοτε καὶ ὑπὸ μαγικῶν πράξεων ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐκδιώκῃ τὸ κακὸν ἐν γένει ἢ καὶ νὰ τὸ ἐμβάλλῃ ὅπου θέλει. Ἰσως φανῇ παραξενὸν ὅτι τὰς Ἐπωδάς ὀρίζομεν ὡς μαγικά ἄσματα, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ σήμερον ὅλα εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀκόμη οἱ ἐπάδοντες ὄχι μόνον τὰς Ἐπωδάς, ἀλλὰ μόλις ψιθυρίζουν τὰς λέξεις, ὅπως αὐταὶ ἐν τῷ παρελθόντι ἀκουσταί. Δικαιοῦς ὁ λόγος τὸν ὁριστὸν ἡ ἀρχὴ τῶν Ἐπωδῶν, ὅτι ὅπως λείψανον εἶναι καὶ ἡ σημερινὴ ἀρχὴ τοῦ πλείστον ἑμμετροῦς αὐτῶν μορφῇ.

Ἡ Ἐπωδὴ εἰς τὰς ἀρχάς της εἶναι πραγματικὸν ἄσμα κατὰ τὸν τρόπον, ἐννοεῖται, τῶν κατὰ φύσιν λαῶν, συνοδευόμενον ὑπὸ μαγικοῦ χοροῦ μετὰ διαφόρων μιμικῶν μαγικῶν κινήσεων, αἱ ὁποῖαι σκοπὸν ἔχουν νὰ καταναγκάσουν τὸν δαίμονα νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ μάγου. Βαθμηδὸν μὲ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν μαγικῶν τελετῶν παρελείφθησαν οἱ μαγικοὶ χοροὶ καὶ ἔμειναν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μόνον αἱ λέξεις, ὡς μέσον μαγικόν, δυνάμενον νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν διαφόρων δαιμονίων, ἐπὶ τῶν ἀσθενειῶν, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὰς ὁ λαὸς ἐξακολουθεῖ νὰ φαντάζεται ὡς ὄντα προσωπικὰ κακοποιά, δηλ. ὡς δαίμονας, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς πέριξ φύσεως, ἑμφύχου καὶ ἀψύχου.

Πλὴν τῆς μεταβολῆς ταύτης μὲ τὴν ἀνάπτυξιν ἀνωτέρων περὶ τοῦ θείου ἰδεῶν ὑπέστησαν καὶ ἄλλην μεταβολὴν αἱ Ἐπωδαί, καθ' ὅσον εἰς αὐτὰς εἰσῆλθε καὶ νέον στοιχεῖον,

ᾠ χρόνους ἰδιαιτέρα τάξεις ἐξορκιστῶν, οἵτινες εἶχον τὴν δύναμιν διὰ τῶν ἐπωδῶν αὐτῶν νὰ ἐκβάλλουν δαίμονας καὶ νὰ θεραπεύουν ἀσθενείας. Τόση δὲ ἦτο ἡ πίστις εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἐπωδῶν, ὥστε καὶ πατέρες τῆς ἐκκλησίας νηφάλιοι καὶ φιλοσοφικώτατοι, ὡς π.χ. ὁ Ὀριγένης, οὐ μόνον ἀναγνωρίζουν τὴν δύναμιν τῶν λέξεων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πλάττουν τοιαύτας, στηριζομένας εἰς τὴν δύναμιν τῶν χριστιανικῶν ὀνομάτων πρὸς χρῆσιν τῶν χριστιανῶν. Οἱ ἐξορκισμοὶ τοῦ βαπτίσματος, οἱ εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον ἀποδιδόμενοι ἀφορκισμοί, καὶ αἱ ποικίλαι εὐχαὶ εἶναι ἡ συνέχεια τῶν ἐπωδῶν ἐντὸς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν γένει, ὡς εἵπομεν ἤδη, εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ εἰς ὅλα τὰ θρησκευόμενα ἢ μαγικῇ ἐπωδῇ ὑπῆρξεν ἡ μήτηρ τῆς θρησκευτικῆς εὐχῆς, τῆς προσευχῆς καὶ τοῦ ὁμήρου, καθόσον ὁ ἄνθρωπος ἐσχημάτιζε βαθμηδὸν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὸ τοῦ θεοῦ ἰδέαν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΠΩΔΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Α') Ὀνομα καὶ διαιρέσεις.

Εἰς ἡμᾶς τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνας αἱ ἐπωδαὶ εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ τὰ ὀνόματα ξόρκια, γητέματα, γητιεὺς κτλ., συνοδεύονται δὲ συνηθέστατα ὄχι βέβαια ὑπὸ μαγικῶν χορῶν, ἀλλὰ ὑπὸ διαφόρων κινήσεων καὶ πράξεων, αἱ ὁποῖαι καὶ αὐταὶ ἔχουν μαγικὴν σημασίαν. Τοιαῦται π.χ. εἶναι τὸ μούτζωμα, τὸ φτύσιμο, τὸ φύσημα, τὸ γλείψιμο τοῦ μετώπου, τὸ χριστιανικώτερον σταύρωμα, ἢ κροῦσις πυρολίθων πρὸς παραγωγὴν σπινθήρων, ἢ χρῆσις τοῦ μαυρομάνικου μαχαριοῦ κ.τ.λ. Λέγονται δὲ ψιθυριστὰ καὶ φυλάττονται μυστικά, διότι ἄλλως χάνουν τὴν δύναμίν των.

Εἶναι δὲ αἱ νεοελληνικαὶ ἐπωδαὶ πολλαὶ καὶ ποικίλαι, ἄλλαι εἰς ἄλλας μαγικὰς ἀντιλήψεις ἔχουσαι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Θὰ ἡδύνατο βεβαίως νὰ διαιρέσῃ τις καὶ κατατάξῃ αὐτὰς ἀναλόγως τῆς χρησιμοποίησεώς των. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη διαιρέσις δύναται νὰ διασπᾷ τὰ ὅμοια, καθόσον οὐχὶ σπα-

νίως ἢ αὐτὴ ἐπῳδὴ αὐτοῦσία ἢ μὲ μικρὰν τροποποίησιν χρησιμοποιεῖται διὰ πολλαπλᾶς αἰτίας. Ὅθεν ἀνάγκη πᾶσα νὰ προηγήται ἡ συγκέντρωσις τῶν ἐπωδῶν κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν κειμένων. Τὰ ὅμοια κείμενα δὲν πρέπει νὰ διασπῶνται. Πρέπει μόνον νὰ σημειώνεται παρ' ἐκάστω καὶ ἡ χρῆσις αὐτοῦ.

Τὴν συγκέντρωσιν ταύτην πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ταξινόμησις συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἐπωδῶν, συμφώνως πρὸς τὰς μαγικὰς τοῦτ' ἔστιν ἰδέας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐνεπνεύσθησαν. Τοιαύτην τινὰ διαίρεσιν ἐφήρμοσεν εἰς τὰς ἀρχαίας ἐπῳδὰς ὁ συγκεντρώσας αὐτὰς Heim. Διὰ ταύτης χωρίζονται αἱ ἐπῳδαὶ εἰς διαφόρους κατηγορίας, τῶν ὁποίων ἐκάστη ἐκφράζει καὶ ἰδιαίτερον εἶδος ἀντιλήψεως ὡς πρὸς τὸν τρόπον, δι' οὗ προκαλεῖται ἡ ἐπιθυμία ἐνέργεια, μᾶς δίδεται δὲ τοιουτοτρόπως ἡ εἰκὼν τῶν ἐργασίων ἐν ταῖς ἐπῳδαῖς ἰδεῶν. Κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην ἐχομεν εἰς τὰς νεοελληνικὰς ἐπῳδὰς

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΔΟΗΝΩΝ

α) τὰς ἄμεσους, δηλ. ἐκείνας ἐκ τῶν ὁποίας μόνῃ ἡ μνεῖα τῆς ἐπιθυμίας εἶναι ὁ κύριος σκοπὸς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῆς. Οὕτω π. χ., ὅταν θέλουν ποῦναι καὶ κατσοῦλες, λέγουν

Ὅλο ποῦλες
καὶ κατσοῦλες.

β') τὰ κυρίως ξόρκια, καθ' ἃ ὁ ἐπῳδὼν καλεῖ, ἐπιτάσσει ἢ ἐξορκίζει τὸ κακὸν νὰ φύγῃ, οἷον

Ἀστὲρα μελανέ,
μελανέ μελαχροινέ,

Φά τὸ γάλα, φά τὸ μέλι,
κι ἄφες τοῦ παιδιοῦ τ' ἀντέρι.

(Λαογρ. Δ' 58 γ').

Τοῦ ἐξορκισμοῦ προηγεῖται ἐνίοτε καὶ τὸ ὄνομα ἀγίου ἢ ἁγίῳ, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ὁ ἐξορκιστὴς ξορκάει, π. χ.

Μὰ τὸν ἅγιο Σπυρίδωνα,
μὰ τὸν ἅγιο Παντελεήμονα,
ξορκάω τὸ κονάκι,
νὰ πάῃ 'ς τὰ ὄρη, 'ς τὰ βουνά,
'ς τῆς Παναγίᾶς τὸ γάλα.

γ') Τὰς ἐπιδάς, αἱ ὁποῖαι συνοδεύονται καὶ ὑπὸ ἀπειλῶν, ὅτι δηλ. αὐτὸς ὁ ἐπιδὼν ἢ ὁ ἄγιος, ὃν ἐπικαλεῖται, ἢ δαίμων ἢ θηρίον τι, θέλουσι κακοποιήσει τὴν ἀσθένειαν, ἐὰν ἐξακολουθῇ νὰ παραμένῃ, π. χ.

Ἄμ, ἄμ κριθαράκι, γιατί εἶμαι πρῶτο παιδί της μάνας μου καὶ σε τρώω.

ἢ

Φεύγα λούγκα, σὲ κνηγάει ἡ δροῦγκα.

δ') Τὰς ἐπιδάς, ἐν αἷς ὁ ἐπιδὼν καλεῖ τὸν Χριστὸν ἢ τοὺς ἁγίους ἢ καὶ οὐράνια σώματα, ἔχοντα ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄστρα, τὰ ὁποῖα πολ-
λάκις κατὰ δημῶδεις δοξασίας καὶ πέμπουσι τὰς ἀσθενείας. Π. χ. οἱ ἔχοντες μυρμητζίλλες (ἀκροχορδόνας) εἰς τὰς χει-
ρας ἢ τοὺς πόδας λέγουν τὰ ἐξῆς ρίπτοντες ἅμα ὀπισθέν
των χαλίκια

Ἄστρο μου, ἄστρο μου,
μοῦ δώσε τὸν Χριστόν σου,
τὰ φύλαξέ με, ὅπως
να μὴ περῶ τα ὁδοῦ σου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ε') Τὰ νοματίσματα, τὰς ἐπιδάς, ἐν αἷς ἀνα-
φέρεται τὸ ὄνομα τοῦ πάσχοντος παρὼν ἢ μετὰ τοῦ ὀνόμα-
τος τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας κτλ. ἢ καὶ μόνον τὸ ὄνομα
τοῦ Χριστοῦ κ.τ.λ. Π. χ. Χριστός, Παναγία, Ἀηγιάννης καὶ
ὁ (δεῖνα) κ.τ.τ.

ς') Τὰς ἐπιδάς, ἐν αἷς ὁ πάσχων προσπαθεῖ νὰ μετα-
δώσῃ τὸ καιὸν εἰς ἄλλα ὄντα, π. χ. ζῶα, δένδρα κτλ., νομί-
ζων ὅτι οὕτω θέλει ἀπαλλαγθῇ ὁ ἴδιος. Π. χ. ὅταν ἔχουν
γαρδαβίτσες (ἀκροχορδόνας τῶν χειρῶν), ὅταν ἴδουν καθαλ-
λάρη μὲ ἄσπρο ἄλογο λέγουν

Ἐ! καθαλλάρη μὲ τὸ γρίβο σ' ἄλογο
Φιού! γαρδαβίτσες 'ς τὸν κ. σου.

ζ') Τὰς ἐπιδάς, ἐν αἷς διὰ τῶν ὁμοίων ἐπράδονται τὰ
ὅμοια, π. χ.

Καθὼς σαρώνται ἡ οὐκὺπα νὰ φύγῃ ὁ πόνος.

Συνήθως αἱ ἐπῳδαὶ αὗται συνοδεύουν καὶ ἀντιστοίχους μαγικὰς ὁμοιοπαθητικὰς πράξεις ἐξαγγέλλουσαι τὰ τελούμενα. Π. χ. ὁ πάσχων ἀπὸ μαρδαβίτσες (ἀκροχορδόνας) κρατῶν εἰς τὴν πάσχουσαν χεῖρά του ἀλάτι χύνει αὐτὸ εἰς τὸ ὕδωρ λέγων

Ὅπως λειώνει τὸ ἀλάτι, γὰ λειώσουν κι οἱ μαρδαβίτσες μου.

Ἐπίσης, ὅταν πλακώνεται τὸ βυζί, ἀνοίγουν μιὰ κασσέλα καὶ λέγουν

Ὅπως ἀνοίγω τὴν κασσέλα, εἶσι γὰ ξεπλακωθῇ τὸ βυζί.

Συνήθης δὲ εἶναι καὶ ἡ συσχετίσις πρὸς φυσικὰ φαινόμενα, π. χ.

Ὡς ὅχχ' ὁ ἥλιος τς' ἀχτίνες του,
κ' ἡ θάλασσα τὰ κύματα,
κι ὁ τράος τὰ πηδήματα,
κι ὁ μαῦρος βασιλὸς τὰ βήματα
κ' ἡ μαῦρ' ἀεὶς τὰ βήματα,
γὰ ὅχχ' καὶ τὸ δεινὸν τὸ δεινὸν
τοὶ μαργαριτάρηδες τὰς

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

η') Ἡ αὐτὴ ἰδέα τῆς ὁμοιοπαθητικῆς θεραπείας ὑπόκειται καὶ εἰς ἐπῳδὰς, αἱ ὅποιας εἰσὶν τὴν μορφήν μικρᾶς διηγήσεως. Ταύτας ὁ Heim ἀποκαλεσε *historiolas*, τὸ δὲ θέμα αὐτῶν, σχετικὸν πάντοτε πρὸς τὴν περίστασιν, ἄλλοτε μὲν εἶναι εἰλημμένον ἐκ θρησκευτικῶν μύθων, πρὸ ἢ μεταχριστιανικῶν, ἄλλοτε δὲ καὶ πεπλασμένον.

Συνήθως εἰς τὰς διηγήσεις ταύτας δύναται γὰ διακρίνη τις δύο μέρη. Τὸ πρῶτον ἀποτελεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἱστορικὸν τῆς νόσου, δηλ. πῶς κάποιος ἔπαθε τὴν αὐτὴν πρὸς τὸν πάσχοντα νόσον, τὸ δὲ δεύτερον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐγένετο ἡ θεραπεία τῇ ὑποδείξει τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας ἢ ἀγίου τινός.

Γιὰ τὸ φλέμονα τῶν ὀξῶ.

Ἀη Μάμας κλαίει καὶ θρηνᾶται,
τοῦ Θεοῦ παραπονᾶται.

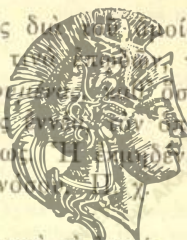
Ἄγγελος τὸν ἐρωτᾷ

«Εἰδὰ χεῖς ἂν Μάμα καὶ κλαίεις καὶ θρηνᾶσαι,
τοῦ Θεοῦ παραπονᾶσαι;

- Ἀποῦ χα χίλια πρόβατα καὶ πεντακόσια γίδια
καὶ πῆα τὰ κάτω ἔς τὸ γαῖο ἔς τὸ περιγιάλι,
νὰ φάνε βοτρυῖλι νὰ χορτάσουνε
καὶ τὴ δρόχα δως ν' ἀλλάξουνε.
Κ' ἐκεῖνα φάγα καὶ ψοφήσανε.
— Κοιδὸ καὶ δὲν εὐρέθηκεν ἄνθρωπος,
βαφτισμένος, μυρωμένος,
τοῦ Θεοῦ παραδομένος,
νὰ πιάσῃ μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι
νὰ κόψῃ ἑφτακόδνυλο καλάμι,
νὰ καμῇ ἐννιά πηρουν,
νὰ καρφώσῃ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ τῶν ὀζῶ τὸ φλέμονα,
τὸν ἄσπρο, τὸ μαῦρο, τὴ σπλήνα, τὸ σκῶτι,
ἔς τὴ καρδιά, ἔς τὸ αὐτί,
καὶ τὸ κάθε κακὸ
νὰ λείψ' ἀποῦ τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ τῶν ὀζῶ».

(Λαογρ. Δ 517, 14)

θ') Ἡ αὕτῃ ἰδέα τῆς διὰ τοῦ κοῦρου θεραπεΐας ὑπόκειται καὶ εἰς κατηγορίαν τῶν ἐπιδῶν, τὰς ὁποίας θὰ ἡδύνετο νὰ ὀνομάσῃ τις μειούμεναι, καὶ ὅσων λαμβάνουν ἀριθμὸν τῶν ἀδυνάτων, ἀνιήθωσι καὶ τῶν ἀποτὸν ἀλυστῶν, ἀνιήθωσι μέχρις ἐκμηδένισεω. Ἡ ἐκμηδένισις αὕτη σημαίνει καὶ τὴν ἐκμηδένισιν τῆς νόσου. Π. χ.

Σόρκι γιὰ τὸ λαϊμό.

Μία φορὰ ἦταν ἐννιά ἀδέρφια, ἀπὸ τὰ νιά μείνανε ὀκτώ, ἀπὸ τὰ ὀκτὼ μείνανε ἑπτὰ, ἀπὸ τὰ ἑπτὰ μείνανε ἑξι, ἀπὸ τὰ ἑξι μείνανε πέντε, ἀπ' τὰ πέντε μείναν τέσσαρα, ἀπ' τὰ τέσσαρα μείναν τρία, ἀπ' τὰ τρία μείναν δύο, ἀπ' τὰ δύο μείναν ἓνα, ἴσ κανένα.

(Λαογρ. Δ' 48, 7).

ι') Ἡ αὕτῃ ἐπίσης ἰδέα ὑπόκειται καὶ εἰς ἐπιδάς, αἱ ὁποῖαι, ἔχουσαι τὴν μορφήν διηγήσεως, διηγοῦνται πράγματα ἀδύνατα καὶ συμπεραίνουν ἔπειτα ὅτι, ὅπως ἐκεῖνα δὲν εἶναι δυνατά, οὕτω καὶ τὸ κακὸ νὰ μὴ κρατήσῃ. Π. χ.

Παίρνω στριφτοσιέκουρα
καὶ πάω ἔς τὸ στριφτολόγγο,
νὰ κόψω στριφτόβεργες,
νὰ φτιάσω στριφτοκάλαθο.
Ὅσο νερὸ κρατεῖ τὸ στριφτοκάλαθο,
τόσο νὰ σὲ κρατήσῃ ὁ στριφόφος.

Ἄλλαι, διηγούμεναι τὸ ἀδύνατον, καλοῦν τὸ κακόν, ἂν δὲν πιστεύῃ, νὰ ἐξέλθῃ διὰ νὰ ἴδῃ ἢ νὰ πράξῃ τι, δι' οὗ ἀπαλλάσσεται ὁ πάσχων τῶν ἐνοχλήσεών του.

Γήτεμα ἅμα δὲ μπορῇ νὰ κατουρήσῃ.

Κάτω 'ς τὰ κίτρινα λ'βαδάκια,
ἦταν κίτρινα κλαράκια,
κ' ἦταν κίτρινα πουλάκια,

Χωρὶς ποδάρια πῆγα,
χωρὶς χέρια τά πιασα,
χωρὶς μαχαίρι τὰ σφαξα,
χωρὶς σούβλα τὰ σούβλισα,
χωρὶς φωτιά τὰ ψησα,
χωρὶς στόμα τὰ φαγα.
Σὰ δὲν πιστεῖς λειτουριά,
χέσι καὶ κατοῦρα.

Ὑπάρχουν ὁμως καὶ ἐπὶ τὰς ὁποίας λείπει ἐν-
τελῶς ἡ διάνοις, περιορίζοντες τὸν ἑαυτὸν εἰς ἁπλοῦν πη-
ραλισμὸν πρὸς τὸν ὅτι, ποῦ ἀναρῶν. (Π. χ., ὅταν ἔχουν
λειχήνας, ἀλείφουν αὐτὰς μετὰ τοῦ καὶ τὸ πρῶτ' λέγουν

*Καλημέρα σου, λειχά.
Ὅσο εἶναι καλημέρα,
τόσο νὰ σ' εὖρ ἢ ἄλλη μέρα.*

τὸ δὲ βράδυ

*Καλημέρα σου, λειχήνα.
Ὅσο εἶναι καλημέρα,
τόσο νὰ σ' εὖρ ἢ ἄλλη μέρα.*

ια') Ὡς ἐπῳδαὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ διάφορα τροπά-
ρια ἢ φράσεις αὐτῶν ἢ χωρία τῆς γραφῆς, παρουσιάζοντα
σχέσιν τινά, ἔστω καὶ ἐντελῶς ἐξωτερικὴν, ὡς πρὸς τὸ ἐπα-
δόμενον. Οὕτω π. χ. ὡς ἐπῳδὴ διὰ τὸ δέσιμον ἀντρογύννου
χρησιμοποιεῖται ἡ ἐκ τοῦ τροπαρίου τῆς Πεντηκοστῆς φρά-
σις, λύει τὰ δεσμὰ καὶ δροσίξει τὴ φλόγα. Ἐπίσης συνηθέ-
στατα χρησιμοποιεῖται ὡς ἐπῳδὴ καὶ τὸ τροπάριον τῶν
Ἀγίων Ἀναργύρων, τοῦ Σταυροῦ κ.τ.λ. (Λαογρ. Δ' 534).
Εἰς πολλὰ δὲ βλέπει τις καὶ ἀστείας παρανοήσεις. Οὕτω
π. χ., ὅταν ὁ ἱερεὺς λέγῃ τὸ Ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας

ἀχράντων κτλ., αἱ ἔχουσαι πόνον γραῖαι τρίβουν τὸ πογοῦν μέρος ἐπιλέγουσαι, *Ξερανέ το Παναγία μου*.

ιβ') Τελευταῖον ἔχομεν ἐπῳδὰς, ἀπαρτιζομένας ἐκ λέξεων ἀγνώστων, βαρβαροφώνων, ξενοφώνων καὶ μαγικῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ σημασία εἶναι δυσδιάγνωστος. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον τινὲς ἐξ αὐτῶν νὰ διετηρήθησαν καὶ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἴτε διὰ τῆς προφορικῆς ὁδοῦ, εἴτε πιθανώτερον διὰ τῶν διαφόρων μαγικῶν βιβλίων καὶ ἱατροσοφίων, τὰ ὁποῖα ἐκυκλοφόρουν καὶ κυκλοφοροῦν ἀκόμη παρὰ τῷ λαῷ. Διότι, ὡς εἴπομεν, εἰς τὴν ἀρχαιότητα πολλοὶ ἦσαν οἱ ξένοι ἀγύρται, οἱ ἀσκοῦντες τὸ ἔργον τοῦ ἐπῳδοῦ ξένα τινὰ καὶ βαρβαρικὰ ρήματα ὑποτονθορίζοντες, τὰ ὁποῖα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἦσαν βαρβαρικά, ἐθεωροῦντο καὶ δραστικώτερα. Ἡ δὲ μετάφρασις αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ὡς ἐξασθενίζουσα αὐτά. «Οἱ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἐπῳδῶν δεινὸν ἀποφασίζει ὁ Ὁριγένης, ἱστοροῦσιν ὅτι τὴν αὐτὴν ἐπῳδὴν οἱ Ἕλληνες μὲν τῇ οἰκείᾳ διαλέκτῳ, ἔστιν ἐνεργῆσαι ὅπερ ἐπῳδὴν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἢ ἐπῳδὴν μεταβαλόντες ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἔστιν ἰδεῖν ἰατρικὸν καὶ οὐδὲν δυναμένην καὶ ἐντετυχεῖν». «Οὕτως οὐ τὰ σημαινόμενα κατὰ τῶν πραγμάτων ἀλλ' αἱ τῶν φωνῶν ποιότητες καὶ ἰδιότητες ἔχουσί τι δυνατόν ἐν αὐταῖς πρὸς τάδε τινὰ ἢ τάδε». Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἐξῆς:

Διὰ νὰ μὴν φοβᾶσαι τὸν ὄφιν, ὅταν τὸν πιάσῃς ἢ καὶ ἂν σὲ δαγκάσῃ κι ὄλα.

Ἀστονάζω μέγα· ἀγατοῦκου· ἀστονάζω· ἀγατοῦκου χασιὰ· μηνητὴν κτλ.

(Λαογρ. Δ' 379 κ. ἐ.)

ιγ') Πλὴν τῶν ἀδιαγνώστων τούτων ἔχομεν καὶ ἄλλας ἐπῳδὰς ἐξ ἀλλογλώσσων, ἀραβικὰς, τουρκικὰς κτλ., αἵτινες μόλιστα, καθὼς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις αἱ βαρβαρικαί, θεωροῦνται ὡς περισσότερον δυνάμεναι τῶν ἐλληνικῶν. Διότι ἐν γένει ἔχει παρατηρηθῇ ὅτι οἱ ἀνώτεροι κατὰ τὸν πολιτισμὸν λαοὶ ἀποδίδουν εἰς τοὺς κατωτέρους, ὡς π. χ. γενικῶς εἰς τοὺς Ἀθιγγάνους, ἐν τινι μέτρῳ καὶ δικαίως, πολὺ πλείονα ἐμπειρίαν περὶ τὰς μαγικὰς τέχνας, καὶ ἐντεῦθεν καὶ μαγικὰς δυνάμεις πολλάκις μάλιστα κακοποιούς.

ιδ') Ἐπῳδὰς τέλος ἀνευρίσκομεν ὡς λαογραφικὰ ἐγκαταλείμματα εἰς τὸ στόμα τῶν παιδίων ὡς παιδικὰ ῥομάντια, περὶ τῶν ὁποίων εἵπομεν ἤδη ⁽¹⁾, ἥ καὶ ὡς πραγματικὰς ἐπῳδάς. Οἷον, ὅταν πρόκειται τὰ παιδία νὰ κοιμηθοῦν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν ἐφιάλτην, λέγουν τὴν ἑξῆς ἐπῳδὴν·

*Μώρα, μώρα καὶ μωρή
καὶ μωρή καὶ κακαειδοῦ,
μέτρα τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ
καὶ τὸν ἄμμο τς θάλασσης
κ' ἓνα κόσμινον κεχρὶ
κι ἀπὲ νὰ ρθῇς νὰ μὲ πλακώσης.*

Β') Προέλευσις.

Ποία ἡ προέλευσις τῶν λαογραφικῶν τούτων ἐπῳδῶν δὲν δύναται γενικῶς νὰ λεκτεῖ. Ὅσον δὲν ἔγιναν καὶ αἱ πρὸς τοῦτο δέουσαι μελέται. Ὅτι, ὅμως, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἤδη εἰς παλαιότερους χρόνους ἤσαν γινώσκουσι ἐν ἡμῶν γλῶσσῃ καὶ ἐν λατινικῇ γλῶσσῃ μαρτυρεῖται ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ Πολίτου περὶ τῶν ἐπῳδῶν ἐν Λαογραφίᾳ Α' 366 κέ. καὶ τῶν συγκρίσεων τῶν τὰς τοῦ Heim, τὰς ὁποίας ἔκαμα προκειμένου περὶ τινῶν κυπριακῶν ἐπῳδῶν, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν ἐν Λαογραφίᾳς Γ' 603 κέ. Εἶναι δὲ πολλοὶ ἐπῳδαὶ κοινὰ οὐ μόνον εἰς ἡμᾶς καὶ τοὺς παλαιότερους Ἑλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους εὐρωπαϊκούς λαοὺς.

Συλλογὴ καὶ Συλλογαί.

Ἡ περισυλλογὴ νῦν καὶ μελέτη τῶν ἐπῳδῶν εἶναι πολλοῦ λόγου ἀξία, οὐ μόνον διότι καὶ καθ' ἑαυτὰς ἀποτελοῦν μίαν ἀπὸ τὰς σπουδαιότερας ἐκδηλώσεις τῶν δοξασιῶν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ περιεχόμενον αὐτῶν συνδέεται πολυχῶς πρὸς τὸν θρησκευτικὸν καὶ τὸν μυθολογικὸν κόσμον.

(1) Βλ. ἀνωτέρω σ. 45, 51.

Εἶναι ὁμως ἡ περισυλλογὴ αὕτη δύσκολος, διότι οἱ γινώσκοντες αὐτὰς σπανίως πείθονται νὰ τὰς ἀνακοινώσουν, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τὴν κρατοῦσαν πρόληψιν, ὅτι χάνει τὴν δύναμιν τῆς ἡ ἐπωδῆς, ἀνακοινουμένη εἰκῇ καὶ ὥς ἔτυχεν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὸν φόβον μὴ γελοιοποιηθοῦν. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ συλλογαὶ ἐπωδῶν δὲν εἶναι πολλαί, ὅσας θὰ ἡδύνατό τις νὰ περιμένῃ ἀπὸ τὴν ἐν γένει συλλεκτικὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία ἔχει γίνεαι μέχρι τοῦδε.

Ἐπειδὴ δέ, ὡς εἶπομεν, πολλὰς τῶν ἐπωδῶν συνοδεύουν καὶ διάφοροι συμβολικαὶ ἢ μαγικαὶ πράξεις, χειρονομίαι, φτύσιμο κτλ., ἐνίοτε δέ, καὶ μάλιστα ὁσάκις πρόκειται περὶ ἀσθενειῶν, καὶ διάφοροι χειρουργικαὶ ἢ ἄλλαι ἱατρικαὶ ἐνέργειαι ἢ καὶ φάρμακα, ὁ συλλογεὺς πρέπει καὶ ταῦτα νὰ προσέχῃ καὶ νὰ σημειώσῃ, ὡς ἐπίσης πρέπει νὰ σημειώσῃ καὶ τὰς διαφόρους δοξασίας, τὰς ὁποίας περὶ τῶν ἐπωδῶν. Οὕτω π. χ. πιστεύεται ὅτι ἡ ἀσθενεία πρέπει νὰ τηρῇται μυστική, διότι ἄλλως χάνει τὴν ἐνέργειάν της. Διὰ τὴν διατήρησιν δὲ τὴν δύναμιν της μὴ ἐκποῦν, τρεῖς μετὰ ταῦτα νὰ παραδίδεται ἀπὸ ἀνδρὰ εἰς γυναῖκα καὶ ἀπὸ γυναῖκα εἰς ἀνδρὰ, ἄλλως ἀτονεῖ ἡ δύναμις της. Ἐπίσης ἐνιαχοῦ πιστεύεται ὅτι δὲν πιάει, ἐὰν ὁ ἐπώδων λατῇ εἰς χεῖρας τὴν ἀμοιβὴν κτλ. Εἶδομεν δὲ καὶ πῶς οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον ὅτι μεταφραζομένη δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν δύναμιν.

Συστηματικαὶ συλλογαὶ ἐπωδῶν ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ Ἑβδομάδι τομ. Α' καὶ εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς τόμους τῆς *Λαογραφίας*. Πλὴν τούτου εὐρίσκει τις πολλὰς καὶ εἰς διάφορα βιβλία καὶ πραγματείας λαογραφικοῦ περιεχομένου, ὡς π. χ. *N. Γ. Πολίτου*, Βασκανία, ἐν Ἀνατολικῇ Ἐπιθεωρήσει 1873. Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ ἀσθένειαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας Α' 1 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, Νεολληνικὴ Μυθολογία. *Γ. Καλαϊσάκη*, Κρητικαὶ προλήψεις, ἐν τῷ ἀνωτέρῳ Δελτίῳ Β' σ. 121 κέ. *Δελέκου*, Ἐπιδόρπιον κτλ. Τὰς ἀρχαίας ἐπώδὰς συνέλεξεν ὁ *Heim* ὑπὸ τὸν τίτλον *Incantamenta magica Graeca latina* ἐν *Jahr. für Philologie Supp. Band XXI*, βυ-

ζαντινὰς δ' ἐδημοσίευσεν ὁ *Fr. Pradel*, Griechische und Süditalienische Gebete, Beschwörungen u. Rezepte des Mittelalters, Giessen 1907, ὁ *Vassiliev*, εἰς τὰ *Anecdota Graecobyzantina*, καὶ ὁ *Legrand* ἐν *Bibliothèque grecque vulgaire* II σ. 25.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΕΥΧΑΙ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΑΙ.

Γενικά.

Συγγενεῖς πρὸς τὰς ἐπωδὰς ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν εἶναι καὶ αἱ εὐχαὶ καὶ κατάραι. Ἀμφότεραι ἔχουν μαγικὴν ἀρχήν. Στηρίζονται ἐπὶ τῇ αὐτῇ πίστιν εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τῆς λέξεως καὶ ἐπὶ τῇ ἐκείνης ἐγγένει καὶ τὰς ἐπωδὰς καὶ τὰς καταράς εἰς τὰς αὐτὰς ἐκείνων καὶ τὰς ἐπωδῶν καὶ τὰς καταρῶν πράξεις, αἱ ἀπὸ τῆς αὐτῆς δυνάμεως τῶν.

Ὅχι δὲ μόνον τὴν ἀρχήν καὶ τὴν φύσιν ἔχουν ὁμοίως πρὸς τὰς ἐπωδὰς, ἀλλὰ καὶ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν. Διότι καθὼς εἰς τὰς ἐπωδὰς μὲ τὴν ἀνάπτυξιν ἀνωτέρων θρησκευτικῶν ἰδεῶν εἰσέρχεται ἡ ἐπίκλησις τοῦ θείου, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ εἰς τὰς εὐχὰς καὶ τὰς καταράς, καθόσον ἀνεπτύσσονται αἱ ἀνώτεροι περὶ τοῦ θείου, ὡς ἐπόπτου καὶ δικαστοῦ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ δοτιῆρος παντὸς ἀγαθοῦ, ἰδέαι, εἰσηλθεν ἡ ἐπίκλησις τοῦ θείου ὡς παρόχου παντὸς ἀγαθοῦ ἅμα καὶ ἐκδικητοῦ, χωρὶς ὅμως καὶ διὰ τοῦτο νὰ ἐξάλειφθῶν τὰ γνωρίσματα τῆς πρωτογόνου μαγικῆς αὐτῶν καταγωγῆς.

Νεολληνικαὶ εὐχαὶ καὶ κατάραι.

Αἱ εὐχαὶ καὶ αἱ κατάραι εἰς τὸν βίον τοῦ σημερινοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι συνηθέσταται. Ἀποτελοῦν δὲ σήμερον

ἐκδηλώσεις τῶν συναισθηματικῶν διαθέσεων τῆς στιγμῆς, εἰς τὰς ὁποίας δίδουν τὴν μορφήν καὶ τὴν κατεύθυνσιν, ἅψ' ἐνὸς μὲν ἢ ἀντίληψις καὶ ἐκτίμησις, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ λαὸς διὰ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ τῆς παρούσης καὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, ἅψ' ἐτέρου δὲ αἱ θρησκευτικαὶ αὐτοῦ ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι μόνον χριστιανικαί, ἀλλὰ κρᾶμα χριστιανικῶν διδασκαλιῶν καὶ λειψάνων παλαιῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν, ὅσαι ὡς προλήψεις ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν ζωὴν πραγματικὴν καὶ πολλάκις πλήρη ἐνεργείας εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ.

Καὶ πραγματικῶς αἱ φράσεις αὗται, τῶν ὁποίων ἡ ποιικιλία εἶναι μεγάλῃ, ἐξηγοῦνται ἅψ' ἐνὸς μὲν ἐκ τῆς περιστάσεως, καθ' ἣν λέγονται καὶ τοῦ προσώπου εἰς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνονται, ἅψ' ἐτέρου δ' ἐκ τῆς ἐκτιμήσεως, ἣ ὁποία κρατεῖ παρὰ τῷ λαῷ περὶ τῶν διαφανοῦς ἔργων τῆς ζωῆς, ὡς καὶ τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ ἐκτιμήσεων. Οὕτως ἄλλαι εἰχαὶ δίδονται κατὰ τὸν γάμον, τὴν βαπτισμὴν, ἄλλαι κατὰ τὸν ἀποθανόντα, ἄλλαι κατὰ τὸν νεκρὸν καὶ αὐτὰς εἰς τοὺς γονεῖς αὐτῶν κτλ. ὅπου ἡ ἐκτιμὴ καταρᾶται τὰ τέκνα τῆς καὶ ἄλλως τοὺς ὁποῖους ἀδικήσαντας, ζημιώσαντας ἢ βλάψαντας ὁ ἀδικηθεὶς καὶ μάλιστα ἡ ἀδικηθεῖσα.

Εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, Ἄγραφα, Τσουμέρκα κτλ., ὅπου ἦκμασεν ὁ ἀρματωλικὸς βίος καὶ τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνδρὸς ἦτο ὁ καπετάνιος, τοῦ ὁποίου τὰ κατορθώματα ἐξύμνει ἡ λαϊκὴ μοῦσα, αἱ γυναῖκες ἠῦχοντο εἰς τὰς μητέρας διὰ τὰ βρέφη των, νὰ σὲ ζήσῃ τὸ παιδί, νὰ σοῦ γίνῃ ἀρματωλὸς καὶ καπετάνιος καὶ νὰ τοῦ βγάλουν καὶ τραγοῦδι, ἐνῶ ἄλλαχού, ὅπου ὀλιγώτερόν πολεμικὸς ἦτο ὁ βίος, τὸ δὲ ἰδεῶδες ἀπετέλει τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέως, καλλίστη εὐχὴ διὰ τοὺς νέους ἐθεωρεῖτο, καὶ παπᾶς. Αἱ δὲ κατάραι, γυναῖκας πρόσωπο νὰ μὴ ἐλέπῃς (βλέπῃς), κοντσίδα νὰ μὴ ἰδῇ ᾧς τ' ποκιφαλάδα τ' (προσκεφάλι), ἀντροῦ πρόσωπο νὰ μὴ ἐλέπῃς, νὰ δώσῃ ὁ θεὸς νὰ μὴ δῆς παιδί εἰς τὴν παρασιὰ σου, δευνύουν τὴν ἀποστροφὴν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν ἄγαμον καὶ ἄτεκνον βίον.

Ὅταν εὐχῶνται διὰ τοὺς ἀποθανόντας, νὰ ἀγιάσῃ τὸ κοκκαλάκι των, βεβαίως τοῦτο ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς χριστιαν-

νικὰς ἀντιλήψεις, ὅταν ὅμως καταρῶνται, γὰρ τὸν εὖρη κακὴ ὥρα, τοῦτο βεβαίως ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς παμπалаίας, πολὺ πρὸ τοῦ Χριστοῦ, ἀστρολογικὰς δοξασίας, αἱ ὁποῖαι μέχρι τῆς σήμερον σφίζονται παρὰ τῷ λαῷ ὡς προλήψεις.

Συνοδεύονται δὲ ἢ συνοδεύουν αἱ τε εὐχαὶ καὶ κατάραι διαφόρους χειρονομίας ἢ καὶ πράξεις, ἐκ τῶν ὁποίων πολλάκις ἐξηγεῖται καὶ ἡ μορφή αὐτῶν καὶ αἱ ὁποῖαι ἀκριβῶς δεικνύουσιν καὶ τὴν πρωτόγονον μαγικὴν αὐτῶν προέλευσιν. Οὕτω πολλαχοῦ εὐχόμενοι ἢ καταρώμενοι ἀφαιροῦν τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Αἱ γυναῖκες καταρώμεναι κατὰ παλαιότητα ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου γνωστὴν συνήθειαν, συνδεομένην πρὸς τὴν ἐπικλήσιν καταχθονίων δαιμόνων, τύπτουν διὰ τῆς παλάμης τὴν γῆν, μητέρες δὲ καταρῶνται τὰ τέκνα των ἰστάμεναι πρὸ τῆς εἰκότος ἀπογυμνοῦσαι πρὸ αὐτῆς τοὺς μαστοὺς των. Ὑποχόμενοι ἐπιθέτουν τὰς χεῖρας, ὁπόθεν ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀρχαία λέξις τὴν εὐχή μου ποῦ τα εἰκοσὶ μου γυναικας, εἰς τὴν ἑσθλαίαν ἐκείνην γυναικα ἐν τῷ μεταξὺ οἶνον ἐπιθέσονται γὰρ χυθούν τὰ μυαλά των ἐχθρῶν μας.

Συχνάκις αἱ τὰς εὐχὰς ἢ κατάρας συνοδεύουσαι αὐται πράξεις εἶναι μιμικαί, ἄλλοτε πάλιν συμβολικαί. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ περὶ τὸ Πάγγαιον χώρα αἱ μητέρες μετὰ τὸ κτένισμα καὶ τὸ πλέξιμο τῆς κόμης τῶν θυγατέρων των ἐπιλέγουν πάνω τὸ κορίτσι, κάτω τὰ μαλλιά, σύρουσαι τρεῖς ἄνω καὶ κάτω τοὺς πλοκάμους. Εἰς πολλὰ μέρη τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἢ οἱ ἐπισκέπται κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸ νέον ἔτος εὐχόμενοι ἀποθέτουν ταυτοχρόνως ὀγκώδη λίθον, διὰ γὰρ εἶναι γεροὶ σὰν τὴν πέτρα. Συνηθέσταται εἶναι αἱ ὑπὸ τοιούτων συμβολικῶν πράξεων συνοδευόμεναι εὐχαὶ κατὰ τοὺς γάμους, εἰς τὰς λεχωίδας, τὰ νεογέννητα κττ. Ὅταν πηγαίνουν γὰρ ἐπισκεφθοῦν λεχώ, αἱ ἐπισκέπτριαι ρίπτουν κατὰ γῆς κάρνα, εὐχόμεναι γὰρ περιπατήσῃ τὸ παιδίον ταχέως.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, αἱ εὐχαὶ καὶ κατάραι εἶναι φράσεις, αἱ ὁποῖαι ἐκστομίζονται, λέγονται. Πλὴν ὅμως τούτου ὑπάρχει ἡ συνήθεια παρὰ τοῖς χωρικοῖς, καθ' ὃν τρόπον ὑπῆρχε

καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, νὰ ἐπιγράφουν ἐπὶ διαφόρων πραγμάτων ἐκτεθειμένων εἰς τὸν κίνδυνον τῆς κλοπῆς διαφόρους κατάρας, ἐλπίζοντες ὅτι ὁ φόβος θέλει ἐμποδίσαι τὴν κλοπὴν αὐτῶν. Ὅποιος τὸ πάρη νὰ ἔχη τὴν κατάρα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ ὄλων τῶν ἁγίων, ἐπιγράφουν. Τὴν συνήθειαν ταύτην ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς μαθητάς, οἱ ὅποιοι, ἀκολουθοῦντες παλαιὸν ἔθος, ἐπιγράφουν εἰς τὰ βιβλία των διαφόρους ἐμμέτρους ἀράς, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν κλοπὴν. Ἐνθυμοῦμαι τοὺς ἑξῆς στίχους:

Ἐτοῦτο τὸ βιβλίον
ἐμὸν ὑπάσχει κήρυμα
καὶ πρὸς μελέτην χοῦμα,
καὶ ὅστις μοῦ τὸ κλέψῃ
ἢ μᾶλλον τ' ἀφαιρήσῃ
ἢ μύτην τοῦ ἁγίου
ἢ ὁ θεὸς νὰ ποῖ.

Εἰς ἀρχαίους χριστιανικοὺς βιβλίους ἐπίσης εὐρίσκομεν ἐκτεθειμένας κατάρας, διὰ νὰ ἐμποδίσαι εἰς τὴν κλοπὴν τοῦ βιβλίου τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ θεοῦ νὰ ἀνοίξῃ ἢ νὰ σπλήσῃ τὸν τάφον.

Ὡς ἔχουν σήμερον αἱ κατάραι καὶ αἱ εὐχαί, θὰ ἦτό τις διατεθειμένος νὰ νομίσῃ ὅτι αὗται εἶναι κυρίως ἀπόρροιαί τῆς πίστεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὴν ἀπόλυτον δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀδιάλειπτον πρόνοιαν τοῦ θεοῦ διὰ τὰ ἀνθρώπινα. Καὶ πραγματικῶς πλεῖστα εἶναι αἱ εὐχαί καὶ κατάραι, εἰς τὰς ὁποίας προτάσσεται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας ἢ τινος τῶν ἁγίων, ὅστις καλεῖται νὰ ἐκτελέσῃ τὴν εὐχὴν ἢ τὴν κατάραν, συνήθεις δὲ εἶναι καὶ αἱ εὐχαί, εἰς τὰς ὁποίας τὴν ἀνταπόδοσιν τοῦ καλοῦ ἀναθέτει ὁ εὐχόμενος εἰς τὸν θεόν, οἷον ὁ θεὸς νὰ σοῦ τὸ ἀνταποδώσῃ, καὶ αἱ κατάραι, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἀδικούμενος, μὴ δυνάμενος ἄλλως νὰ ἀμυνθῇ κατὰ τοῦ ἀδικοῦντος, εἰς τὸν θεὸν ἀναθέτει τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἐκδίκησιν, οἷον ὁ θεὸς νὰ σὲ κρίνῃ ἢ νὰ σὲ τιμωρήσῃ. Αἱ δοξασαί ὅμως, τὰς ὁποίας ὁ λαὸς συνδέει ἐν γένει πρὸς τὰς εὐχὰς καὶ τὰς κατάρας, μᾶς ὁδηγοῦν πλησιέστερον εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῶν ἀρχήν, τὴν μαγικὴν.

Αἱ πλείσται τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν ἐκφέρονται ἀπλῶς, χωρὶς νὰ ἐπικαλοῦνται τὴν ἐπέμβασιν ἀνωτέρας τινὸς δυνάμεως, πιστεύεται δὲ ὅτι αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ ἐνεργήσουν ἢ, ὅπως λέγει ὁ λαὸς, *πιάνουν*, ἐὰν μάλιστα προέρχωνται ἐκ προσώπων σεβαστῶν, οἱοι οἱ γέροντες, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ γονεῖς. *Νά χῃς τὴν εὐχή μου ἢ νά χῃς τὴν κατάρα μου*, λέγουν ἀπλῶς οὗτοι, ἡ δὲ εὐχή αὕτη ἢ κατάρα εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ προστατεύσῃ ἢ καταδιώξῃ τὸν λαβόντα.

Εὐχή γονέων ἔπαρε καὶ ἔς τὰ βοντὰ περπάτει.

λέγει δημῳδῆς παροιμία. Καὶ πάλιν, *κατάρα τό χει καὶ δὲ βλέπει προκοπή*, λέγει ὁ λαὸς διὰ τὸν μὴ δυνάμενον νὰ εὐδοκιμήσῃ.

Τόση δὲ εἶναι ἡ πίστις εἰς τὴν αὐτοτελῆ δύναμιν τῆς εὐχῆς, ὥστε καὶ ἐπροσωποποιήσας αὐτὴν ὁ λαὸς. Εἰς παραμύθιον ἐκ Θήρας⁽¹⁾ παραμύθιον ἐκ Πόντου διὰ τοῦ ἑλίου καὶ σκυλάκι, εἰς ἄλλο παραμύθιον ἐκ Πόντου διὰ τοῦ ἑλίου καὶ ἀπὸ τὴν ἡφίον διὰ τοῦ ἑλίου καὶ τοῦ ἑλίου, καὶ τὸν ἑλίου νὰ καθιστᾷ ἀόρατον τὸν φέροντα⁽²⁾. Οὕτω καὶ ἡ κατάρα δύναται καθ' ἑαυτὴν νὰ ἐνεργήσῃ. Ἐκτείνει ἡ σφῆζομένη παρὰ τῷ λαῷ παλαιὰ ἀστρολογικὴ δοξασία, ὅτι ὑπάρχον καὶ ἰδιαίτεροι ἡμέραι καὶ ὥραι, κατὰ τὰς ὁποίας αὕτη ἐκφερομένη πιάνει ἀμέσως. Οὕτω διηγοῦνται τὸν ἐξῆς μῦθον·

Μία μάγνα καταριώταν μιὰ φορὰ τὸ παιδί της. Ἦτανε ἡμέρα Τρίτη. Τὴν ἄκουσε μιὰ κακὴ γειτόνισσα καὶ τῆς εἶπε· «Ἄν θέλῃς νὰ καταραστῇς τὸ παιδί σου, ἐγὼ νὰ σοῦ πῶ πότε πιάνει ἡ κατάρα». Καὶ ὕστερα ἀπὸ λίγη ὥρα τῆς φώναξε· «Γειτόνισσα, τώρα νὰ τὸ καταραστῇς καὶ πιάνει». — «Μπᾶ, πὸν νὰ χυθῶν τὰ μάτια σου καλύτερα, ὅχι γὰρ θὰ καταραστῶ τὸ παιδί μου!» εἶπεν ἡ μάγνα. Καὶ ἡ κακὴ γειτόνισσα ἀμέσως ἐστραβώθηκε⁽³⁾.

Τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν δεικνύει καὶ ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου προσπαθοῦν νὰ ἀποτρέψουν τὴν κατάραν, λέγοντες

νὰ γυρίσῃ ἔς τὸ κεφάλι σου,

(1) Παρνασ. Ζ' 556-7.

(2) Λαογρ. Ε' 633.

(3) Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικά Σύμμεικτα Α' 43.

ὥσει ἥτο τι ἔμψυχον, ὃν αὐτοτελές, δυνάμενον νὰ λάβῃ ὠρισμένην κατεύθυνσιν. Ἐπίσης καὶ ὁ τρόπος τῆς διαλύσεως αὐτῆς τίποτε δὲν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς ἀνωτέρας περὶ τοῦ θείου δοξασίας. Δὲν γίνεται διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ θείου, ὅπως παύσῃ τὴν καταδιώξιν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἐπαράτου, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἐντελῶς μαγικόν, διὰ τῆς διαλύσεως ἄλατος. Ἐάν τις θέλῃ νὰ ἀνακαλέσῃ ἢ ἐκμηδενίσῃ τὴν κατάραν, τὴν ὁποίαν ἔξεστόμισε, πληροῖ ἀγγεῖόν τι ὕδατος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ρίπτει ἄλας, ταράσσων δὲ διὰ τινος κοχλιαρίου ἢ ξυλαρίου καὶ τὸ ἄλας εἰς τὸ ὕδωρ διαλύων ἐπιλέγει, "Ὅπως λειώνει τ' ἀλάτι, ἔτσι νὰ λειώσ' ἢ κατάρα μου (1)".

Κατάταξις

Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν, δύσκολον εἶναι νὰ εὐρεθῇ ἐν αἰσθητικῇ καὶ λογικῇ καὶ εὐεπισκόπητῇ καὶ ἡμετέρῃ συμφωνίᾳ πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν φράσεων τούτων. Εἶναι δὲ αἱ δυσκατατάξις καὶ τὴν περισσώτερον διὰ τὰς κατάρας, ὅχι μόνον διὰ τὴν μεγαλύτεραν αὐτῶν ποικιλίαν καὶ τὸ μέγα πλῆθος, ὅσον καὶ διὰ τὴν χρῆσιν πολλῶν μεταφορῶν, τὰς ὁποίας δυσκολεύεται κανεὶς νὰ κατατάξῃ.

Ὁ περὶ τῶν ἑλληνικῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν γράφας ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης διακρίνει αὐτὰς εἰς μεγάλας ὁμάδας, οἷον τὰς ἀναφερομένας α') εἰς τὴν ψυχὴν, β') εἰς ὄλικά ὠφελήματα, γ') εἰς ἡθικά ὠφελήματα καὶ δ') εἰς σωματικὰ παθήματα. Ἡ τοιαύτη κατάταξις, ἀποβλέπουσα εἰς τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖόν τις εὐχεται ἢ καταρᾶται, εἶναι βεβαίως ὀρθή, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ πλῆθους τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς ἑκάστην ὁμάδα ἀνήκουν, δὲν εὐκολύνει διόλου τὴν πρόχειρον εὐρεσιν τῶν καθ' ἑκάστην φράσεων.

Συμφωνοτέρα πρὸς τὴν φύσιν τῶν φράσεων τούτων καὶ προτιμωτέρα διὰ τὸ εὐεπισκόπητον ἦθελεν εἶναι διὰ τὰς εὐχὰς διπλὴ κατάταξις, μία μὲν ἀδρομερὴς κατὰ τὰς περιστά-

(1) Λαογρ. Β' 198.

σεις, καθ' ἃς λέγονται καὶ τὰ πρόσωπα, εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρονται, δευτέρα δὲ ἐντὸς ἐκάστης ομάδος κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν, ὡς τοῦτο γίνεται εἰς τὰς παροιμίας.

Παραθέτομεν ἐνταῦθα πρόχειρον ὑποτύπωσιν ἁδρομεροῦς κατατάξεως, ἥ ὁποία πολλαχῶς δύναται νὰ συμπληρωθῇ ἐκ πληρεστέρου ὕλικου.

Εὐχαί.

1. Εἰς παιδιά.
2. Εἰς νέον.
3. Εἰς νέαν.
4. Εἰς ἄνδρα ἑγγαμιν.
5. Εἰς γυναῖκα ὑπανδρον.
6. Εἰς συζύγους α') γενικῶς, β') ἔχοντας τέκνα, γ') ἀτέκνους.
7. Εἰς μεσήλικας ἀγάμους ἢ γαμμένους.
8. Εἰς γέροντας.
9. Εἰς κληρικούς.
10. Κατὰ τὴν ἀνστέϊαν α') πρὸς τοὺς ἀνταυθέντας (β') πρὸς τοὺς γονεῖς, γ') πρὸς τοὺς νεογέννητον κατὰ τὴν γέναν.
11. Κατὰ τὸν γάμον α') πρὸς τοὺς γονεῖς, β') πρὸς τὸν κουμπάρον, γ') πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς παρευρισκομένους ἀναλόγως τῆς ἡλικίας, ε') ὅταν ὁ γάμος εἶναι δεύτερος.
12. Εἰς ἔγκυνον.
13. Κατὰ τὸν τοκετὸν α') διὰ τὴν δυστοκοῦσαν, β') διὰ τὴν γεννήσασαν, γ') διὰ τὸ νεογέννητον, δ') διὰ τὴν μαῖαν.
14. Κατὰ τὸ σαράντισμα.
15. Κατὰ τὴν βάπτισιν α') εἰς τὸν βαπτίσαντα, β') εἰς τοὺς γονεῖς, γ') διὰ τὸ βαπτισθέν.
16. Κατὰ τὴν ἀσθένειαν α') πρὸς τὸν ἀσθενοῦντα, β') πρὸς τοὺς οἰκείους.
17. Κατὰ τὸν θάνατον α') εἰς τοὺς συγγενεῖς, β') διὰ τὸν ἀποθανόντα, γ') διὰ τὰ ὄργανα.
18. Κατὰ τὰ μνημόσυνα καὶ διὰ τοὺς ἀποθανόντας ἐν γένει.
19. Κατὰ τὸ ταξίδιον α') προπεμπτικαὶ εὐχαὶ πρὸς τὸν ἀναχωροῦντα, β') πρὸς τοὺς μένοντας οἰκείους — 1) ὁ ἀναχωρῶν, 2) οἱ παριστάμενοι, γ') εἰς τὸν ἐν τῇ ξένῃ, δ') διὰ τὸν ἐν τῇ ξένῃ πρὸς τοὺς συγγενεῖς, ε') κατὰ τὴν ἐπάνοδον — 1) πρὸς τὸν ἐπανελθόντα, 2) πρὸς τοὺς οἰκείους.
20. Λι' ἀπόντα, ὅταν ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του.
21. Κατὰ τὰς ἐορτάς, π. χ. Χριστούγεννα, Φῶτα, Ἀπόκρεω, Πάσχα, ἐορτὰς ἁγίων κτλ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

22. Κατὰ τὰς ὀνομαστικὰς ἑορτὰς καὶ τὰς ἐπισκέψεις α') πρὸς τὸν ἑορτάζοντα, β') πρὸς τοὺς οἰκείους.
23. Κατὰ τὰς συγκεντρώσεις πρὸς ἐστίαις ἢ ἄλλην διασκέδασιν α') ἀρχομένης τῆς ἐστιάσεως, β') κατὰ τὴν πόσιν οἴνου, γ') ληγούσης τῆς ἐστιάσεως.
24. Πρὸς ἐσθίωντας ἢ πίνοντας.
25. Διὰ τοὺς φιλονικούντας.
26. Εἰς τοὺς προσφέροντάς τι καὶ ἰδίᾳ καρπούς.
27. Κατὰ τὴν γεῦσιν ἀπαρχῶν καρπῶν.
28. Εἰς τοὺς δυστυχοῦντας.
29. Εἰς τοὺς λουομένους, ξυριζομένους, ἀλλάξαντας ἐνδύματα, φοροῦντας καινουργῇ κττ.
30. Εἰς τοὺς ἐργαζομένους, ἀναλόγως τῆς ἐργασίας, π. χ. α') εἰς τοὺς ἐμπορευομένους—1) γενικῶς, 2) κατὰ τὴν ἀνάληψιν ἐπιχειρήσεως, 3) κατὰ τὴν ἀγοραπωλησίαν, β') εἰς χειρῶνακτας—1) γενικῶς κατὰ τὴν ἐργασίαν, 2) μετὰ τὴν συνάγεισιν αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν πληρωμὴν, γ') εἰς τοὺς ἀσχολουμένους ἐν γεωργικῇ ἐργασίᾳ, π. χ. καλλιεργοῦντας, ἀλωνίζοντας, ἀφαιρῶντας, κλαδεύοντας, τρυγῶντας, συγκομίζοντας καρπὸν, δ') εἰς τοὺς ποιμένας καὶ τοὺς ἀσχολουμένους εἰς γαλακτοποιήσας ἐργασίας, ε') εἰς γυναῖκας ἀσπασσύντας, ζ') εἰς οἰκιστάς, η') εἰς ἐκδόκους, θ') εἰς ἀνιόντας, εἰς κοιτῶσας βάρβιλα κττ.
31. Πρὸς πταρνιζόμενον.
32. Κατὰ τὴν εἰσκόμισιν τοῦ λυχνίου ἐν ἑσπέραν.
33. Ἐν τῇ ρύμῃ τοῦ λόγου α') ὅταν ἀναφέρεται κακόν τι, β') ὅταν ὁ ἀκούων διακόπη, π. χ. σ' ἔκοπα. — ἀπάντ. πάντα κακοῦ ἀποπαρῶμαι σ'.
34. Ἀστεῖαι, περιπαικτικαί, εἰρωνικαί κττ.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι παρ' ἑκάστην τῶν εὐχῶν τούτων πρέπει νὰ σημειώωνται καὶ αἱ ἀπαντήσεις τῶν ἀντευχομένων.

* * *

Διὰ τὰς κατὰρας εἶπομεν καὶ ἀνωτέρω ὅτι εἶναι πολὺ δυσκολώτερον νὰ εὑρεθῇ σύστημα κατάταξως, ἀπηλλαγμένον ἐλαττωμάτων. Ἡ κατάταξις κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ πρόσωπα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατος καὶ ματαία, διότι καὶ αἱ περιστάσεις εἶναι ποικιλώταται καὶ πολυαριθμόταται καὶ τῶν καταρῶν αἱ πλεῖσται χρησιμοποιοῦνται ἀδιακρίτως εἰς πᾶσαν περίστασιν καὶ ρέουσιν πολλάκις ἀλλεπάλληλοι καὶ χειμαρρῶδεις ἐκ τοῦ στόματος μερικῶν γυναικῶν.

ναίων καὶ ἰδίᾳ γραϊδίων ἐναντίον τοῦ αὐτοῦ προσώπου καὶ εἰς τὴν αὐτὴν περίστασιν, πολὺ δὲ ὀλίγαι εἶναι αἱ κατάραι, αἱ ὁποῖαι εἰς ὠρισμένα μόνον πρόσωπα εἶναι δυνατόν νὰ ἀπευθύνωνται καὶ τὰς ὁποίας, ἂν θέλῃ τις, δύναται νὰ συγκεντρώσῃ καὶ χωριστά, μολονότι ἡ τοιαύτη συγκέντρωσις εἶναι πῶς ἄσκοπος, καθ' ἣν στιγμὴν τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν καταρῶν ἔχει καταταχθῇ ἄλλως.

Ἐπίσης χωριστὰ δύναται τις νὰ συγκεντρώσῃ καὶ τὰς εἰρωνικὰς, ὡς π. χ. ὁ θεὸς νὰ τοῦ δέῃ πολλὰ χρόνια καὶ λίγες μέρες, ὡς καὶ τὰς κατάραις, αἱ ὁποῖαι ἐν εἵδει λογοπαιγνίου στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ἡ κατάρα, π. χ.

ἀπάντ. πῆρα... — κατάρα, νὰ παρῇς χεροπόδαρ.
 » ὄχι... — » νὰ σὲ φάῃ.
 » ἔφταιξα... — » νὰ στήσῃς αἷμα.

Μίαν κατάταξιν θὰ ἡμεῖς ἀποδοῦμεν ἐν τῇ χειρὶ καθεὶς κατὰ γένειον κατηγορίας κατὰ τὸν ὅσον τοῦ ἀντικειμένου, ὅτι, εἰς κατάστα ἀνεπισκεψίας α') εἰς τὴν ψυχὴν, β') εἰς ὑλικά κακά, γ') εἰς ἠθικά κακά, δ') εἰς σωματικά παθήματα. Τὰς κατηγορίας ταύτας δύναται ἀναλόγως τοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον ἔχει τις ἐνώπιον αὐτοῦ, νὰ αὐξήσῃ καὶ νὰ ὑποδιαιρέσῃ διὰ τὸ μᾶλλον εὐεπισκόπητον τῶν καθ' ἑκάστην καταρῶν. Ἄλλ' ὅσαιδῆποτε ὑποδιαιρέσεις καὶ ἂν γίνουν, ἡ κατάταξις αὕτη θέλει μὲν παρέχει σαφῇ εἰκόνα τοῦ τί καταρᾶται ὁ λαὸς καὶ θέλουσιν ὑπάρχει οὕτω πρόχειρα τὰ στοιχεῖα διὰ μίαν ἠθολογικὴν μελέτην περὶ τῶν κακῶν, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴν φοβεῖται καὶ ἀποστρέφεται ὁ ἑλληνικὸς λαός, δυσχεραίνει ὅμως τὴν εὑρεσιν τῶν καθ' ἑκαστον διὰ τὸ πλῆθος τῶν εἰς ἑκάστην κατηγορίαν ἀνηκουσῶν καταρῶν.

Ἀπομένει ἡ κατάταξις κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν, καθ' ὃν τρόπον γίνεται καὶ εἰς τὰς παροιμίας, μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν κατάραν πρέπει νὰ σημειώνεται, ὅπου εἶναι δυνατόν, καὶ ἡ περίστασις, καθ' ἣν λέγεται αὕτη, καὶ τὸ πρόσωπον, εἰς ὃ ἀπευθύνεται, ὡς καὶ ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς, ὅπου εἶναι ἀνάγκη τοιαύτης.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κατάρταξις αὕτη ἔχει δυσχερείας διὰ τὰς πολλὰς μεταφορὰς καί, τὸ σπουδαιότερον, διὰ τὰς συντόμους πολλάκις ἔκφορὰς τῶν καταρῶν, τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἔχῃ τις ὑπ' ὅψιν τὸν πληρέστερον τύπον. Π. χ. ἡ πλήρης κατάρτα λέγεται τὴν κακὴν σου ἡμέραν, ἥτις θὰ καταταχθῇ βεβαίως εἰς τὴν λέξιν ἡμέραν, ἀλλὰ λέγεται καὶ συγκεκριμένως τὴν κακὴν σου, τὴν κακὴν σου καὶ τὴν ψυχρὴν σου, αἱ ὁποῖαι καὶ αὐταὶ πρέπει νὰ καταταχθοῦν εἰς τὴν λέξιν ἡμέραν, παρὰ τὸν πληρέστερον τύπον, ἕξ οὗ προήλθον. Ἐν τῇ περιπτώσει δὲν εὐρίσκει τις τὸν πληρέστερον τύπον, ἃς κατατάσσει αὐτὰς κατὰ τὴν σπουδαιότεραν τῶν περιεχομένων λέξεων ἢ ἃς συγκεντρῶνῃ ὑπὸ ἰδιαίτερον τίτλον ἀκαθόριστοι καὶ ὁ ἐργαζόμενος εἶτα ἐπὶ πληρεστέρου ὕλικου θέλει μεταφέρει αὐτὰς εἰς τὴν θέσιν των.

Εὐχεταικαὶ κατάρτακαὶ λέξεις.

Ἐν τέλει παρατηροῦμεν ὅτι καὶ εὐχὰς καὶ κατάρτα συγκεντρώνονται πολλάκις εἰς μιαν ἀποκρίνην λέξιν, ὁποῦθεν ἔχομεν λέξεις εὐχεταικὰς ἢ κατάρτακὰς. Οὕτω π. χ. ἐκ τῆς εὐχῆς πολλὰ χρόνια νὰ ζήσης, ἔχομεν τὴν λέξιν πολυχρόνος καὶ πολυχρονεμένος, ἐκ τῆς εὐχῆς καλὴ μοῖρα νὰ ἔχῃς, τὴν λέξιν καλομοῖρα καὶ οὕτω καθεξῆς. Καὶ ὀνόματα δὲ κύρια ἔχομεν ἕξ εὐχῶν, οἷον Ζήσης, Πολυχρόνης, Πολυζώης, περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν εἰς τὰ περὶ ὀνομάτων.

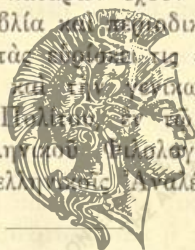
Πολὺ περισσότεραι καὶ ποικιλώτεραι εἶναι αἱ ἐκ καταρῶν λέξεις, ὡς π. χ. ὀλιγοζώητος, ἐκ τῆς κατάρτας ὀλίγη ζωὴ νὰ ἔχῃ, κοψοζώητος, ἐκ τῆς κατάρτας νὰ σοῦ κοπῇ ἡ ζωὴ, μαυρομαντήλου, ἐκ τῆς κατάρτας νὰ σὲ δῶ μὲ μαῦρο μαντήλι (νὰ χηρεύσῃς), ταφιασμένο, νεκροστολισμένο, ἀστραποκαμμένο, μακελλωμένο, ἀχαῖρεντο, θεόστοραβο κτλ. (¹).

(¹) Περὶ τοιούτων λέξεων προβλ. Χατζιδάκι, Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα τόμ. Γ' Μέρ. Α' Γενικὴ Γλῶσσικὴ σ. 232.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται τί πρέπει νὰ προσέχη ὁ συλλογεὺς κατὰ τὴν συλλογὴν εὐχῶν καὶ καταρῶν. Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ σημειῶνεται τὸ πρόσωπον, ὑπὸ τοῦ ὁποίου λέγεται, ὥς καὶ τὸ πρόσωπον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται ἡ εὐχή ἢ ἡ κατάρα, ἡ περίστασις, κατὰ τὴν ὁποίαν λέγεται, αἱ χειρονομίαι καὶ αἱ πράξεις, τὰς ὁποίας συνοδεύουν ἡ ὑπὸ τῶν ὁποίων συνοδεύονται, αἱ δοξασαί, πρὸς τὰς ὁποίας σχετίζονται, ὥς καὶ αἱ δοξασαί, αἱ ὁποῖαι παρὰ τῷ λαῷ κρατοῦν περὶ τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας αὐτῶν.

Συλλογαί εὐχῶν καὶ καταρῶν ἔχουν δημοσιευθῇ πολλαὶ σποραδικῶς εἰς πολλὰ βιβλία καὶ περιοδικά, περιέχοντα λαογραφικὰς εἰδήσεις. Ἀρκετὰ εἰσὶν καὶ εἰς τοὺς τόμους τῆς Λαογραφίας, ἔχομεν δὲ καὶ τὴν ἐκτενέστεραν περὶ αὐτῶν πραγματείαν τοῦ Ν. Γ. Παλιού, καὶ περιοδῶν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ἑλληνικοῦ Βιβλίου Συλλογῶν 321 κέ. καὶ ἐν τοῖς Νεοελληνικοῖς Διαλέκτοις Β' 369-408.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΑΦΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΘΕΜΑΤΑ

Παρὰ τὰς κατάρας πρέπει νὰ συνεξετάζωνται οἱ ἀφορισμοὶ καὶ τὰ ἀναθέματα. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἀμφότερα ταῦτα ἔχουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν ἐντὸς τοῦ θρησκευτικοῦ κύκλου, ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης ἀληθές ὅτι ἐκτραπέντα τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῶν προορισμοῦ πολλαχῶς ἐξελαϊκεύθησαν, ὁ δὲ λαὸς ποικίλας δοξασίας πρὸς αὐτὰ συνέδεσε.

Ἀφορισμοὶ ἐγίνοντο, ἐδιαβάζοντο, ὅπως ἔλεγον, ἐπὶ πληρωμῇ ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐπ' ἐκκλησίας συνοδευόμενοι ὑπὸ

διαφόρων πράξεων καὶ λαϊκῶν καταρῶν δι' ὑποθέσεις ἰδιω-
τικὰς καὶ πολλάκις ἐντελῶς ἀσημάντους, ὅπως ἀναγκασθῶν
οἱ ἄγνωστοι κλέπται ἢ ὀπωσθήποτε ἀδικοῦντες νὰ ἀποδώ-
σουν τὸ κλαπὲν ἢ νὰ ἀπόσχουν τῆς ἀδικίας. Ἰδίως δὲ ἐφό-
βιζε τὸν λαὸν ἡ συνοδεύουσα τὸν ἀφορισμὸν κατάρα νὰ μὴ
λειώσῃ μετὰ θάνατον τὸ σῶμα τοῦ ἀφοριζομένου.

Τὰ δὲ ἀναθέματα, τῶν ὁποίων σημασία εἶναι ἡ τῆς
ἀναθέσεως εἰς τὸν διάβολον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀναθεματιζομέ-
νου, ἔχουν, ὥς πρὸς τὴν λέξιν τοῦλάχιστον, ἐκκλησιαστικὴν
ἀρχὴν καὶ ἐγίνοντο κατ' ἀρχὰς ἐναντίον αἵρετικῶν καὶ ἀπο-
στατῶν ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, συνοδεύοντα συνή-
θως τὸν ἀφορισμὸν. Τὴν λέξιν ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην
μετεχειρίσθη πρῶτον ὁ Παῦλος. Σήμερον ἡ λέξις ἀνάθεμα
αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ κατάραν, συνηθέστατα δὲ προ-
τάσσεται ἄλλων καταρῶν.

Πλὴν τούτου τὰ ἀναθέματα ἔχουσι καὶ ἰδιαιτέραν σημα-
σίαν, δηλοῦντα τὰς κατάρας καὶ ἐπὶ τῶν γίνονται ὅχι πλεόν
ὑπὸ ἀνάθεμα ἡμῶν, ἀλλ' ὑπὸ ἀνάθεμα τοῦ κυρίου καὶ τῶν
τῶν ὀπωσθήποτε κακουργησάντων κατ' αὐτῆς. Ὡς τοιαῦτα
τὰ ἀναθέματα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς δημοσίας ἀράς τῶν
ἀρχαίων, τὰς ἀράς δηλ. ἐκεῖνας τὰς ὁποίας ἀπηύθυνεν ὁ
δῆμος ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ ἐναντίον τῶν παραβαινόντων
ὁρισμένας αὐτοῦ ἐντολάς.

Πλὴν ὅμως τούτου ὁ λαὸς εἰς παλαιότερους χρόνους
καὶ σήμερον ἀκόμη τοὺς ἀδίκους προεσιῶτας ἀναθεματίζει
ρίπτων εἰς ἓνα χώρον λίθους, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται σωρός. Ὡς
τόπος ἐκλέγεται τὸ μέρος, ὅπου ἐτάφη ὁ κακουργήσας. Συνη-
θέστερον ὅμως πολὺ, ἐπεὶ τὰ ἀναθέματα γίνονται ζῶντος
τοῦ ἀναθεματιζομένου, ὥς τόπος ἐκλέγονται αἱ τρίοδοι, αἵτι-
νες θεωροῦνται ὡς κατ' ἐξοχὴν συχνάζόμεναι ὑπὸ πονηρῶν
πνευμάτων. Οἱ τόποι οὗτοι καὶ σήμερον φέρουσι τὸ ὄνομα,
ἀνάθεμα, ἀναθεματοῦριον, ἀναθεματοῦρον, ἀναθεματίστρα, ἀνα-
φέρονται δὲ πλεῖστοι καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, περὶ ἐκά-
στου τῶν ὁποίων ἐπιχωριάζουν ἰδιαιτεροὶ παραδόσεις. Ὡς
παράδειγμα ἀναφέρω τὰ ἑξῆς. Ἐν Ἱμβρῳ ὑπάρχει σωρὸς

τοιούτων λίθων φέρων τὸ ὄνομα ἀναθεματίστρα, λέγεται δὲ περὶ αὐτοῦ ἡ ἑξῆς παράδοσις·

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἰμβρου εἶχαν μεγάλην παράτονα γιὰ ἓναν ἄδικο προεστό. Σηκώθηκαν λοιπὸν μαζὶ μ' αὐτὸν καὶ κίνησαν γιὰ τὸ λιμάνι, νὰ μπούν σὲ καράβι νὰ πάν 'ς τὸ Τσανάκαε 'ς τὸν βαλὴ. 'Σ τὸ δρόμο μαλώσανε μὲ τὸν προεστό καὶ τόσο πολὺ θύμωσαν ἀπ' τὰ λόγια του, ποὺ πῆραν πέτρες καὶ μ' αὐτὲς τὸν σκότωσαν καὶ εἶπαν νὰ χη ἀνάθεμα ὅποιος Ἰμβριος περᾶσῃ ἀπὸ κεῖ καὶ δὲ ρήξει 'ς τὸ σωρὸ μιὰ πέτρα. Κ' ἔτσι ἀπὸ τοῖτε ὅποιος περᾶ ἀπὸ κεῖ ρήχνει καὶ μιὰ πέτρα κ' ἔγινε αὐτὸς ὁ σωρός, ποὺ τὸν λέν ἀναθεματίστρα.

Εἰς τὸ ἔθιμον ἀναθέματος ἀναφέρεται καὶ ἡ συνηθεστάτη φράσις, θὰ ρήξω πέτρα, τὴν ὁποίαν λέγει ὁ φεύγων δυσηρεστημένος ἔκ τινος μέρους.

Ἐὰν τὸ ἀνάθεμα ὡς λέξις ἔχει χριστιανικὴν ἀρχήν, βεβαίως τὸ ἔθιμον τῆς λιθοβολίας δὲν εἶναι χριστιανικόν. Εἶναι ἔν χρήσει εἰς πλείστον τῶν ἐθνικῶν λαοῦ καὶ μὴ, παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησιν ἡ ἡλικία αὐτοῦ ἀναφέρεται μέχρι καὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ὁ Ἑρμῆς ἀναφέρεται τὸν Δία περὶ τοὺς Τρῶας ὡς δειλοὺς, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἐνεδύετο μέχρι τοῦδε χιτῶνα λίθινον δι' ὅσα κακὰ ἔποιε.

Ἀλλὰ μάλα Τρῶες δειδήμαρες ἢ τέ κεν ἦδη
λαῖνον ἔσσο χιτῶνα, κακῶν ἔνεχ', ὅσα ἐοργας.

Εἰς τὰς μυθικὰς παραδόσεις ἀναφέρεται ὅτι οἱ θεοὶ δικάζοντες τὸν Ἑρμῆν διὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀργου, φοβούμενοι δὲ καὶ τὸν Δία, κατ' ἐντολὴν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐνεργήσει ὁ Ἑρμῆς, «προσέρριψαν τὰς ψήφους ὁ καθένας τῶν κρείττωνων ἡρέμα τῷ Ἑρμῇ, βάλλοντες ὅλον ἐκείνον λίθοις, καὶ οὕτω τοῦ φόνον ποιήν ἄφροσύναν» (1). Τὴν δ' ὑπαρξιν τοῦ ἔθιμου ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις μαρτυρεῖ ὁ θεῖος Πλάτων ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ ἀναφέρων νόμον, κατ' ὃν οἱ καταδικασθέντες ἐπὶ πατροκτονίᾳ, ἀδελφοκτονίᾳ ἢ παιδοκτονίᾳ, φρονεούμενοι μετεφέροντο εἰς τρίοδον ἐκτὸς τῆς πόλεως, αἱ δὲ

(1) Εὐστάθιος, σ. 1809 ed. Rom.

ἀρχαὶ ἀντιπροσωπεύουσαι τὴν πόλιν ὅλην φέροντες ἕκαστος λίθον ἔρριπτον αὐτὸν κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ ἀφοσι-
οῦντες οὕτω τὴν πόλιν ὅλην, μετὰ δὲ τοῦτο ἔρρίπτετο ἐκτὸς
τῶν ὁρίων τῆς χώρας ἄταφος κατὰ τὸν νόμον (¹).

Ἐκ τῆς συνεξετάσεως δὲ πασῶν τῶν περὶ τοῦ ἐθίμου
εἰδήσεων φαίνεται ὅτι ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὸν πραγμα-
τικὸν φόνον τῶν κακουργούντων κατὰ τῆς κοινότητος, τῶν
ὁποίων ἵνα ἐξουδετερώσουν τὴν μετὰ θάνατον κακοποιὸν
δύναμιν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ φόβητρον τῶν κατὰ φύσιν
λαῶν, ἐπισωρεύουν ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν τοὺς λίθους τούτους.

Τὴν τοιαύτην ἀρχὴν βεβαίως καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν
τάφων τῶν ἀποθανόντων βίαιον θάνατον, τοὺς ὁποίους κατ'
ἐξοχὴν ἐφοβοῦντο ὡς πνεύματα λίαν κακοποιὰ συνήθιζον
ἐπίσης νὰ ἐπισωρεύουν λίθους.

Βραδύτερον, ὅτε ἀνεπτύχθησαν περὶ τῶν τιμωρῶν θεῶν
τοῦ Ἄδου ἰδέαι, ἡ ἐπισώρευσις τῶν λίθων ἐδήλωσε τὴν κα-
θοσίωσιν τῶν κακούργων ἐκ τῶν ἐκείνων θεότητος καὶ ἰδέαι
εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Ἄδην. Ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν ἀποδεδειγμένον μετὰ
λαγῆς τῶν σχολῶν ἔθετον ἡσυχίας καὶ τῶν οἱ σωροὶ οὗτοι
ἱεροὶ τοῦ Ἑρμοῦ, ἡ δὲ βολὴ τοῦ λίθου εἰς αὐτοὺς ὡς προσ-
φορὰ εἰς τὸν ὑποχθόνιον θεόν. Κατοπιν τῶν μεταβολῶν τού-
των εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἐθίμου ἠδύναντο νὰ ἐπισωρεύων-

(¹) Πλάτωνος Νόμοι θ' XII 873. «Εἰ δὲ τινες οὕτως ἀθλία ξυμ-
φορὰ καταλάβοι, ὥστε πατὴρ ἢ μητὴρ ἢ ἀδελφῶν ἢ τέκνων ἐκ
προνοίας ἐκουσίως ψυχὴν τολμῆσαι ἀποστερεῖν σώματος, ὁ παρὰ τοῦ
Θνητοῦ νομοθέτου νόμος ὧδε περὶ τῶν τοιούτων νομοθετεῖ, προορρή-
σεις μὲν τὰς περὶ νομίμων εἰργεσθαι καὶ ἐγγύας τὰς αὐτὰς εἶναι,
καθάπερ ἐρρήθη τοῖς ἔμπροσθεν, ἐὰν δὲ τις ὄφλη φόνου τοιούτου,
τούτων κτείνας τινά, οἱ μὲν τῶν δικαστῶν ὑπηρετᾷ καὶ ἀρχοντες ἀπο-
κτείναντες εἰς τεταγμένην τρίοδον ἔξω τῆς πόλεως ἐκβαλλόντων γυ-
μνόν, αἱ δὲ ἀρχαὶ πᾶσαι ὑπὲρ ὅλης τῆς πόλεως, λίθον ἕκαστος
φέρων ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ βάλλων ἀφοσιούτω τὴν πόλιν
ὅλην, μετὰ δὲ τοῦτο εἰς τὰ τῆς χώρας ὄρια φέροντες ἐκβαλλόντων
τῷ νόμῳ ἄταφον».

ται σωροί, δηλοῦντες τὴν καθοσίωσιν ταύτην εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ Ἄδου καὶ ζώντων ἀκόμη τῶν κακουργησάντων, καθ' ὃν τρόπον καὶ σήμερον καθοσιουσι τὸν ἀναθεματιζόμενον εἰς τὸν διαύθολον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΟΡΚΟΙ

Γενικά.

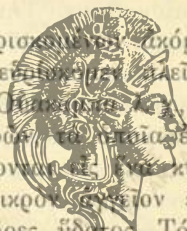
Ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς κατάρτας ἔχουν οἱ ὅρκοι. Ὁρκος εἶναι κατάρα, τὴν ὁποίαν ἐκφέρει καθ' ἑαυτοῦ ὁ ὁμνύων, θέλει δ' ἔχει αὕτη ἰσχὺν ἐκ τῆς ἀποδείξεως δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅ,τι οὗτος ἰσχυρίζεται ἢ ἐκ τῆς ἀποδείξεως ὑπόσχεσιν ταυ. Ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὅρκου φαίνεται ὅτι ὁ ὀρκιστὴς ἀρχὴ καὶ ἡ κατόπιν ἐξέλιξις τῆς ἐκείνου ἐξιδρασιν τῶν βαθμηδὸν ἀναπτυσσομένων ἀνωτερότερον τοῦ θείου ἰδεῶν, ὡς δικαιοκρίτου καὶ ρυθμιστοῦ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ ἀνταποδότου πάσης ἀγαθοεργίας καὶ τιμωροῦ πάσης ὑπερβασίας. Διδακτικώτατον παράδειγμα διὰ τὴν τοιαύτην ἐξέλιξιν τοῦ ὅρκου ἀποτελεῖ ἡ ὁμηρικὴ περιγραφὴ τῶν μεταξὺ τῶν Τρώων καὶ Ἑλλήνων ὀρκίων ἐν τῷ Γ τῆς Ἰλιάδος. Προσάγονται δύο ἄρνια καὶ οἶνος, τὸν ὁποῖον οἱ κήρυκες ἐν κρατῆρι ἀναμειγνύουσι μεθ' ὕδατος, ὅπως ἐγίνετο εἰς τὰς σπονδάς. Ὁ Ἀγαμέμνων ἀποκόλπει, ὡς ἐγίνετο καὶ κατὰ τὰς θυσίας, τρίχας ἐκ τῆς κεφαλῆς ἁρνίων, τὰς ὁποίας οἱ κήρυκες διανέμουν μεταξὺ τῶν ἀρίστων, Τρώων καὶ Ἑλλήνων. Ἀκολουθῶς ὑψῶν τὰς χεῖρας ἐπικαλεῖται τοὺς ἐφόρους τοῦ ὅρκου θεοὺς, τὸν Δία καὶ τὸν Ἥλιον, τὸν τὰ πάντα βλέποντα καὶ ἀκούοντα, ὡς καὶ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὴν Γῆν καὶ τοὺς καταχθονίους θεοὺς, οἵτινες τοὺς ἐπιόρχους μετὰ θάνατον τιμωροῦν, ὡς μάρτυρας καὶ φύλακας τῶν ὀρκων.

Ἀναφέρει ἔπειτα τὴν συνομολογηθεῖσαν συμφωνίαν καὶ μετὰ τοῦτο σφάζει τὰ ἀρνία. Ἀκολουθεῖ δευτέρα προᾶξις. Λαμβάνουν πάντες οἱ παριστάμενοι διὰ ποτηρίων οἶνον ἐκ τοῦ κρατήρος καὶ χύνουν κατὰ γῆς εὐχόμενοι τὰ ἑξῆς: «Ζεῦ ἐνδοξότατε μέγιστε καὶ ἄλλοι ἀθάνατοι θεοί, ὅποιοι πρωτύτερα ἤθελον βλάψει παρὰ τοὺς ὄρκους, εἴθε ὁ ἐγκέφαλος τῶν νὰ χυθῇ κατὰ γῆς, ὅπως ὁ οἶνος οὗτος, καὶ αὐτῶν καὶ τῶν τέκνων τῶν, αἱ δὲ σύζυγοί τῶν νὰ πέσουν εἰς χεῖρας ἄλλων».

Ὡς παρατηρεῖ τις τὸ μὲν πρῶτον μέρος τοῦ ὄρκου εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν σύμφωνον πρὸς τὰς ἀνωτέρας περὶ τοῦ θεοῦ ἰδέας, ἐνῶ εἰς τὸ δεύτερον καλοῦνται μὲν καὶ οἱ θεοί, ἀλλὰ τὸ βάρος ὅλον κεῖται εἰς τὴν μαγικὴν προᾶξιν τῆς χύσεως τοῦ οἶνου.

Τοιοῦτων ὄρκων, εὐρισκόμεθα ἀκόμη εἰς τὴν μαγικὴν βαθμίδα, παραδείγματα εἰδικότερα παρ' ἑαῖστα εἰς τοὺς κατὰ τῶν λαοῦ. Εἰς τοὺς Οὐρανίους καὶ λαὸν Ἀσσυριακὸν ἡ ἀπεσταμένη τῶν μερῶν τοῦ ὄρκου περιγράφει νὰ συνάψουν φιλίαν συγκεντρώνοντες ἐν τῷ κύκλῳ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται μικρὸν ὄγκον ἐκ πηλοῦ ἀπεξηραμένον εἰς τὸν ἥλιον πλήρες ὕδατος. Τότε εἰς ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος λαμβάνει ράβδον εἰς τὰς χεῖρας καὶ ἀρχίζει νὰ ὀμιλῇ περὶ τῶν φιλικῶν διαθέσεων τῆς μερίδος του κρούων ταυτοχρόνως διαρκῶς ἐπὶ τοῦ ἄγγειου. Μετὰ τοῦτον λαμβάνει τὸν λόγον εἰς ἐκ τῆς ἀντιθέτου μερίδος κρούων καὶ αὐτὸς διαρκῶς ἐπὶ τοῦ ἄγγειου. Ἀφ' οὗ τελειώσῃ καὶ οὗτος ἐγείρεται τις ἐκ τῶν παρισταμένων, λαμβάνει τὸ ἄγγειον εἰς τὰς χεῖρας καὶ ρίπτει αὐτὸ εἰς τὸ ἔδαφος λέγων, «Ἄν διαρρήξωμεν τὴν φιλίαν, τὴν ὁποίαν συνωμολογήσαμεν ἐδῶ, νὰ διαρραγῶμεν ὡς διερράγη τὸ ἄγγειον τοῦτο ἐνταῦθα».

Ἀλλαχοῦ σφάζουν πρόβατον, τοῦ ὁποίου θέλει ὑποστῇ τὴν τύχην ὁ παραβάτης τῶν ὄρκων. Τοῦτο ἐρμηνεύει καὶ τὴν ὀμηρικὴν παρὰ τοὺς ὄρκους συνήθειαν τῆς σφαγῆς τῶν ἀμνῶν, τὴν ὁποίαν εἶδομεν ἥδη. Ἐὰν δέ τις θέλῃ νὰ παρὰ τὸν ὄρκον χωρὶς νὰ ὑποστῇ τὰς ἀκολουθίας τῆς παρα-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΔΟΗΝΩΝ

βάσεως, προσπαθεῖ νὰ διαλύσῃ τὴν μαγικὴν δύναμιν τοῦ ὅρκου δι' ἄλλης μαγικῆς πράξεως. Ἔρχεται κρυφὰ εἰς τὸν τόπον, ὅπου συνωμολογήθη ἡ φιλία, σφάζει πρόβατον καὶ χύνει μέρος τοῦ αἵματος αὐτοῦ εἰς σύντριμμά τι τοῦ κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης θραυσθέντος ἀγγείου, ἢ ραντίζει τὸν ὅλον τόπον μὲ αἶμα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λύεται ἡ μαγικὴ δύναμις τοῦ ὅρκου.

Ἐκ τῶν μαγικῶν τούτων ἀρχῶν ὁ ὅρκος ἐξειλίχθη κατόπιν, ὥς εἵπομεν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν βαθμηδὸν ἀναπτυσσομένων ἀνωτέρων περὶ τοῦ θεοῦ ἰδεῶν. Ἡ δὲ κατὰ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἐξέλιξις καὶ ἡ συντελεσθεῖσα σύνδεσις αὐτοῦ πρὸς τὴν θρησκείαν συνετέλεσεν ὅπως καταλάβῃ σπουδαιοτάτην ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου, ὥς καὶ ἐν τῇ ἀπονομῇ τοῦ δικαίου θέσιν. Ἐν δὲ θέσιν ταύτῃ ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῇ παρὰ τὰς ἀρχαίας αὐτοῦ παραβάσεις καὶ τὴν ἐξασθένωσιν τῶν ἰδεῶν αὐτῶν καὶ τὴν ἀσθενεῖαν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνετέλεστον ὅλον τὸν ἀποκαταστῶν καὶ ἀναντικαταστήσει τὸν ὅποιον τὴν τήρησιν ἐγγυᾶται καὶ ἐπιβάλλει ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βία τῶν κειμένων νόμων. Οὕτως ἔχομεν σήμερον ἐν τῷ πολιτικῷ ἡμῶν βίῳ, ἀκριβῶς ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, τὸν ὅρκον τοῦ στρατιώτου, τὸν ὅρκον τοῦ πολίτου, τὸν ὅρκον τοῦ ἐκλογέως, τοῦ ὑπαλλήλου, τοῦ δικαστοῦ, τοῦ μάρτυρος ἐν ταῖς δίκαις καὶ τοῦ διδάκτορος ἀκόμη ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.

Περὶ τῶν μορφῶν τῶν ἐπισήμως καθοριζομένων τούτων ὅρκων δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα. Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ὁ ὅρκος ὑπὸ τὰς μορφὰς καὶ τὰς δοξασίας, ὑπὸ τὰς ὁποίας παρουσιάζεται ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ τοῦ λαοῦ, καὶ ταύτις θὰ ἐξετάσωμεν ὅσον τὸ δυνατόν διὰ βραχέων.

Νεοελληνικοὶ ὅρκοι.

Συνήθεις ὅρκοι σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ εἶναι, α') οἱ μαγικοὶ ὅρκοι, οἱ ὅρκοι δηλ. ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι συνοδεύουν μαγικὴν πράξιν. Τοιοῦτοι ὅρκοι, μολονότι σπά-

νιοι, εὐρίσκονται ὅμως εἰσέτι σποραδικοὶ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Οὕτω π. χ. ὁσάκις τύχη νὰ πίνουν οἶνον, ὀρκίζονται ἀκριβῶς ὅπως ὀρκίζοντο οἱ ὀμηρικοὶ Ἕλληνες. Χύνουν δηλ. σταγόνας τινὰς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐπιλέγοντες

Ἔτσι γὰρ χυθῇ τὸ αἷμα μου, ἃ δὲ σου λέω ἀλήθεια.

ἢ Ἔτσι γὰρ χυθῇ τὸ αἷμά μου, ἃ δὲν εἶναι ὡς κατὰ πὺν σοῦ λέω.

Ἄναλόγος ὄρκος εἶναι ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἀκόλουθον εὐτράπελον διήγησιν·

Ἀνὸ ἀπὸ τὸν Ἀποκόρωνα πηγαῖνανε ἕς τὸ δρόμο μετ' ὁδοῦ φοριωμένα λάδι. Ἐς τὸ δρόμο βλέποντες ἀπὸ μακρὰν ἕς τὴ θάλασσα ἕνα καράβι. Λέει ὁ ἕνας, «Καράβι ῥαί». — Ὁῖ, καραβέλα ῥαί», λέει ὁ ἄλλος. — Ἔτσι γὰρ χυθῇ τὸ αἷμα μου, ἃ δὲν εἶναι καράβι». καὶ ἔμπηξε τὸ μαχαίρι τὸν ἕς τ' ἀσκιὰ καὶ χύθηκε τὸ λάδι. — Ἐδὼ ἄρα γὰρ χυθῇ καὶ ἐμένα τὸ αἷμά μου, ἃ δὲν εἶναι καραβέλα», καὶ ἔμπηξε καὶ αὐτὸς τὸ μαχαίρι ἕς τὰ δικά του τ' ἀσκιὰ.

Εἰς ἀνάλογον εὐτράπελον διήγησιν καὶ τοῦ ἑξῆς κλισιμένου ὀρκιστοῦ κατὰ γῆς πλάττειται καὶ ἡ ἀσκήσις

Νά, ἔτσι γὰρ χυθῇ τὸ αἷμά μου, ἃν κτλ.

Μαγικὸς ὄρκος εἶναι καὶ ὁ ἐν Εὐρυτανίᾳ ἐν χρήσει ὄρκος τῶν ψηφοφόρων διὰ λίθου⁽¹⁾. Ἐκαστος τῶν ψηφοφόρων διαδοχικῶς ὑψώνων ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν εὐμεγέθη πέτραν ὀμνύει, προσφέρων ἀρὰς καθ' ἑαυτοῦ βαρυντάτας ἐν περιπτώσει παραβάσεως τῶν ὑπεσχημένων, ὅτι θὰ εἶναι φίλος ὥρισμένου ὑποψηφίου, μεθ' ὃ κυλίνει τὸν λίθον, τὸν ὅποιον ἀναλαμβάνει ἄλλος ψηφοφόρος μέχρις ἐξαντλήσεως τοῦ ἀριθμοῦ. Τὸν τοιοῦτον ὄρκον οὐδεὶς παραβαίνει. Ὁμοιάζει δὲ ὁ ὄρκος οὗτος πρὸς τὸν διὰ λίθου ὄρκον τῶν Ῥωμαίων, καθ' ὃν ὁ ὀρκιζόμενος λαβὼν εἰς χεῖρας λίθον ἐξέφερε καθ' ἑαυτοῦ ἀρὰς καὶ ταῦτα εἰπὼν ἔρριπτε τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρός.

Τροποποιήσις τοῦ ὄρκου τούτου κατὰ τὰς χριστιανικὰς ἰδέας φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ ἐν Ξυλοκάστρῳ ἐν χρήσει, ὅταν

(1) Λαογρ. Α' 417.

ἐγερεθῇ ἀμφισβήτησις περὶ τῆς τιμῆς κατὰ τὴν ἀγοραπωλησίαν. Ὁ προκαλῶν, λαμβάνων κοινὸν λίθον λέγει πρὸς τὸν προκαλούμενον

Τὸ παίρνεις τοῦτο ἔς τὴν ψυχὴ σου;

Ὁ προκαλούμενος, ἔαν δεχθῇ τὸν ὅρκον, λέγει

Νὰ τὸ χωρὶς βάρους ἔς τὴν ψυχὴ μου καὶ νὰ χωρὶς τὸ Χριστὸ ἀντίδικον ἔς τὴ δευτέρᾳ παρουσίᾳ.

Ὁ ὅρκος λύει τὴν ἀμφισβήτησιν.

β) Συνηθέστεραι πολὺ τῶν μαγικῶν ὅρκων εἶναι αἱ αὐτοκατάραι, ὡς π. χ.

Νὰ μὴ χαρῶ τὴ μάνα μου, — τὸν πατέρα μου, — τὴ γυναῖκα μου, — τὰ παιδιὰ μου, — τὸ γνῖόν μου, ποὺ τὸν ἔχω μονάκριβον, — τὴν ἀδελφία μου. Νὰ βγοῦν τὰ μάτια μου. Νὰ μὴ μ' εὖρῃ ἡ ἀνγῆ. Νὰ μὴ προφτάσω νὰ βῶ ὅξ' ἀπ' τὴν πόσιν καὶ νὰ μὴ κάψῃ. Νὰ μὴ πιάσῃ ἑπτὰ λογιῶν συγγενικό. Νὰ μὴ μ' ἀπομεινῇ. Νὰ μὴ κάψ' ἡ φωτιά κτλ. κτλ.

Ὁ ὅρκος δὲ συμβαίνει καὶ ἐν καταστάσει τοῦ ἐκτελέσθαι τοὺς ὅρκους ἐκ πλημμελείας καλεῖται πολλακίς ὁ Θεός, ὁ Χριστός, ἡ Παρὰγία καὶ διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν κατάραν. Ὡς π. χ.

Νὰ μὴ κόψῃ ὁ Θεός, — ἡ Παρὰγία. Νὰ μὴ κόψουν τὰ δώδεκα Βαγγέλια. Ἄν ἐγὼ ἐποῖκα το, τῇ Χριστοῦ καὶ τῇ Παρὰγίας τὴν κατάραν νὰ ἔχω.

γ) Οἱ ὅρκοι, καθ' οὓς καλεῖται ὡς μάρτυς καὶ τιμωρὸς τοῦ ὅρκου πράγμα τι. Συνηθέστατος τοιοῦτος ὅρκος εἶναι ὁ ἐπὶ τοῦ ἄρτου, πυρὸς, ἡλίου, γῆς κτλ. Π. χ.

Μὰ τὸ φωμί. Μὰ αὐτὴ τὴ φωτιά. Μὰ τὸν ἥλιο. Μὰ τὴ γῆν, ποὺ θὰ μᾶς φάῃ.

Ἀνάλογοι εἶναι οἱ ἐπὶ τῶν ξιφῶν ὅρκοι τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης.

Συνοδεύουν δὲ πολλάκις τοὺς ὅρκους τούτους καὶ διάφοροι πράξεις, τῶν ὁποίων συνηθεστάτη εἶναι ἡ ἐπίθεσις τῆς χειρὸς ἐπὶ τοῦ πράγματος, εἰς τὸ ὁποῖον ὀρκίζεται τις. Οὕτω π. χ. ὁ ὀρκιζόμενος ἐπὶ τοῦ ἄρτου, ἔαν τύχῃ νὰ εὐρίσκηται ἐνώπιον αὐτοῦ τεμάχιον ἄρτου, τὸ λαμβάνει καὶ ὀρκιζόμενος ἀσπάζεται αὐτό.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

δ') Οἱ ὅρκοι, καθ' οὓς μνημονεύεται μόνον τὸ πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὀρκίζεται τις, δηλ. τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον θέτει παρακαταθήκην τῆς τηρήσεως τοῦ ὅρκου του καὶ ἐναντίον τοῦ ὁποίου θέλει ἐπέλθει ἡ τιμωρία ἐν περιπτώσει ἐπιπορκίας. Οἱ ὅρκοι δηλ. οὗτοι εἶναι κατὰ τοῦτο ἐλλιπεῖς, ὅτι δὲν καθορίζουν τὸ εἶδος τῆς ποινῆς ἐν περιπτώσει ἐπιπορκίας, τὸ ὁποῖον ἄλλως εἶναι καὶ εὐνόητον ἐκ τῶν συμφραζομένων.

Ὅρκίζονται δὲ συνήθως εἰς τὴν ἰδίαν ζωὴν ἢ τὴν ζωὴν τῶν τέκνων καὶ τῶν προσφιλῶν αὐτῶν, εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν, εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς ἰδίας ψυχῆς καὶ τῶν γονέων τῶν κτλ., οἷον

Ἔσ' τὰ μάτια μου. Ἔσ' τὸ φῶς μου. Ἔσ' τὴν ψυχὴν μου. Μὰ τὴν ψυχὴν ποὺ θὰ δώκω ἔς τὸ θεό. Ἔσ' τὴν ψυχὴν τῶν γονέων μου.

καὶ ἐπὶ τὸ ἀνδρικώτερον εἰς τὴν ἀνδρεία καὶ τὸ γένειον, οἷον
Νὰ μοῦ τὸ κόρνιν, ἂν δὲν... Ἐσθραζώσουν, ἂν δὲν...

ε') Οἱ ὅρκοι, καθ' οὓς μνημονεύεται παλαμίσματα τὸν Θεόν, καὶ τὸν ὅρκον τῆς Παναγίας, καὶ τὴν εὐχὴν τῶν μαρτύρων τῶν σταυροῦ, τὸ εἶναι τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν τῆς ἡμέρας, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμέραν, τὴν μετὰ τὴν ψιν κτλ., εἰς τὰ ὁποῖα πάντα, ὡς στενῶς συνδεδεμένα μετὰ τῆς θρησκείας, ἀποδίδει ὁ λαὸς θεῖαν δύναμιν. Π. χ.

Μὰ τὸ Θεό. Μὰ τὸ Χριστό. Μὰ τὴν Παπαγιά. Μὰ τὸ Σταυρό. Μὰ τὸν ἅγ. Γιώργη. Μὰ τ' ἐφ'τὰ βαγγέλια. Μὰ τ' ὅσημερὰ γράμματα. Μὰ τὴν σημερινὴ μέρα. Μὰ τὴν Πασχαλιά, ποὺ τὴν καρτεροῦμε ὅλοι οἱ Χριστιανοί. Μὰ τὴν μεταλάβωση. Νὰ χω ἀντίδοχο τὸ Θεό, —τὴ Παπαγιά κτλ.

Καὶ οἱ ὅρκοι οὗτοι συνοδεύονται πολλάκις ὑπὸ διαφόρων πράξεων, αἱ ὁποῖαι ἐνισχύουν τὴν σημασίαν τοῦ ὅρκου. Οὕτω π. χ. ὁ ὁμνύων συνοδεύει τὸν ὅρκον πολλάκις διὰ σταυροκοπήματος, ἢ ποιῶν διὰ τῶν δακτύλων τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἀσπάζεται αὐτό, καὶ ἐὰν τύχῃ πλησίον ἐκκλησία, εἰσερχόμενος παλαμίζει τὴν εἰκόνα, τοῦτ' ἔστιν ὁμνύει θέτων τὴν παλάμην ἐπὶ τῆς εἰκόνης, μεθ' ἧς ἀσπάζεται αὐτήν, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ ὁμνύοντες ἔθετον τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ καὶ τῶν ἱερῶν. Συνήθης

ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐπιθεσις τῆς χειρὸς ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου, ἔξ ἧς καὶ ὁ ὄρκος ἔσὸ βαγγέλιον χτυπῶ τὸ σ' ἐρι μ', παλαμίζω καὶ ἡ φράσις ἔχει δαγκώσει τὸ βαγγέλιο, ἡ ὁποία ἴσως ὑποδηλοῦ ἄλλον τρόπον ὄρκου.

Αἱ συνήθειαι αὗται δὲν εἶναι ἄγνωστοι καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Οὕτως ἀναφέρεται ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι μάντις, οἱ προειπόντες εἰς τὸν Λέοντα τὸν Ἰσαυρον ὅτι θὰ βασιλεύσῃ, τὸν ἠνάγκασαν πρῶτον νὰ ὀρκισθῇ θέτων τὴν χεῖρα ἐπὶ τῶν καγκέλων τοῦ θυσιαστηρίου καὶ δίδων ἐγγυητὴν τὸν μεγαλομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Θεόδωρον, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ὁποίου εὐρίσκετο. Περί τοῦ Ρωμανοῦ ἀναφέρεται ὅτι οἱ τοῦ παλατίου «ἀπέστειλαν τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ προσκυνήσας αὐτὸν καὶ ὀρκω βεβαιώσας αὐτοὺς ἀνῆλθε μετ' αὐτῶν ἐν τῷ παλάτιῳ», οἱ δὲ ἐπὶ τῷ σταυρῷ καλοῦνται σταυροπάται, ὡς καταπατήσαντες τὸν σταυρὸν τοῦ ὁποίου ὀρκίσθησαν.

Ὁ Καντακουζηνὸς συχνότατα ἐπιδεικνύσκει παρὰ τοὺς ὄρκους καὶ ἐγγείσσειν ἄρῳν ἐγκολύωντες τὸ θεῖον ὄνομα.

ΚΑΤΑΔΗΜΙΑ **ΔΟΤΗΝ**

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τὰς βυζαντινικοὺς χρόνους εἰς πολλοὺς λαοὺς παρὰ τοὺς ὄρκους μετεχειρίζοντο ὡς μέσον ἀποδεικτικὸν τῆς ἀλήθειας τὰς λεγομένας θεοδικίας. Ἐπιστεύετο δηλ. ὅτι τὸ θεῖον ἐπεμβαῖνον διὰ θαύματος ἠδύνατο νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων καὶ διὰ τοῦτο κατεδικάζετο ὁ ἐλεγχόμενος π. χ. νὰ κρατήσῃ πεπυρωμένον σίδηρον, νὰ ἐμβαπτίσῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς ζέον ὕδωρ κ.τ.λ. Ἐὰν δὲ διέμενεν ἀβλαβής, τότε ἔθεωρεῖτο ὡς ἀληθῆ ἰσχυριζόμενος. Ἡ τοιαύτη θεοδικία εἰς σπουδαίας περιστάσεις ἀπετέλει σπουδαιότατον συμπλήρωμα τοῦ ὄρκου καὶ ἔθεωρεῖτο ὡς ἀψευδὲς ἀποδεικτικὸν μέσον. Λείψανα τοιούτων ἀποδεικτικῶν μέσων ἔχομεν σποραδικά τινα εἰς ὁμοτικὰς φράσεις, οἷον ᾠς τὰ κάροβοννα πατω, ἂν δὲν εἶναι ἔτσι κτλ.

ζ') Ὡς ἰδιαιτέρα τέλος κατηγορία ὄρκων δύνανται νὰ θεωρηθῶν οἱ ὄρκοι, οἱ συννοθεύοντες τὴν λεγομένην ἀδελφοποίησιν, περὶ τῆς ὁποίας θὰ εἰπώμεν κατωτέρω, καὶ οἱ ὁποιοὶ ἀντικατέστησαν ἐν πολλοῖς τὰ διάφορα ἄλλα μέσα, δ' ὧν ἡμπεδοῦτο αὕτη.

Ἐπιτορκία.

Ὁ ὄρκος ἀπαξ γενόμενος συμφώνως πρὸς τὰ παραδεδομένα πρέπει νὰ τηρῇται, διότι ἄλλως ὁ ἐπίορκος κινδυνεύει νὰ ὑποπέσῃ εἰς πολλὰ δεινά. Πρὸς ἀποτροπὴν τούτων οἱ ἐπίορκοι προσεπάθισαν νὰ ἐξεύρουν διάφορα μέσα, ὅπως ματαιώσουν τὴν δύναμιν τοῦ ὄρκου. Εἶδομεν τί πράττουν οἱ Ἀφρικανοί, διὰ νὰ διαλύσουν τὴν μαγικὴν ἐνέργειαν τοῦ ὄρκου τῆς φιλίας. Παρ' ἡμῖν νομίζουν ὅτι δὲν πιάνει ὁ ὄρκος, ἐὰν ὁ ὀρκιζόμενος ἔχῃ μελανωμένην τὴν χεῖρα, τὴν ὁποίαν ἐπιθέτει ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ ἐὰν δὲν ἐπιθέτῃ αὐτὴν καλῶς, ἀλλὰ κρατῇ μετέωρον κ.τ.λ.

Κοιτάξεις

Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν καὶ τὴν δύναμιν νὰ παρα-
τηρήσωμεν τὰ αὐτὰ, τὰ ὅποια παρατηρήσωμεν καὶ διὰ τὰς
εὐχάς. Δύναται δηλ. νὰ γῶν ἡ πλήρ' κατάταξις αὐτῶν, ἀφ'
ἐνὸς μὲν γενικωτέρα, κατὰ τὴν ἀνωτέρω σημειωθέντα εἶδη,
ἀφ' ἑτέρου δὲ μερικωτέρα ἐντὸς ἐκάστου εἵδους κατὰ τὴν
κυρίαν λέξιν. Ὡς τοιαύτη δὲ πρέπει νὰ θεωρῇται ἡ λέξις,
ἡ δηλοῦσα τὸ πρᾶγμα, εἰς τὸ ὅποιον ὀρκίζεται ὁ ὁμνῶν,
οἷον ζωή, τέχνα, ψυχὴ κ.τ.λ., καὶ ἐν ἑλλείψει τούτου ἡ δη-
λοῦσα τὸ πρᾶγμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὀρκίζεται τις, οἷον Θεός,
Χριστός, ψωμί, γῆ κ.τ.λ.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Καὶ περὶ τῆς συλλογῆς ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ αὐτά, ὅσα παρατηρήσαμεν περὶ τῶν εὐχῶν καὶ τῶν καταρῶν, ὅτι δηλ. παρὰ τὴν φράσιν πρέπει νὰ προσέχη ὁ συλλογεὺς καὶ τὴν περίστασιν, καθ' ἣν ὁ ὄρκος γίνεται, καθὼς καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν γίνεται, καὶ τὰς πράξεις ὑπὸ τῶν ὁποίων συνοδεύεται.

Συλλογαί ὁρκων ἔχουν δημοσιευθῇ τινες ἐν Λαογραφίᾳ, ἐν Νεολληνικοῖς Ἀναλέκτοις (Β' 401 κῆ.) ἐκ Κεφαλληνίας καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Η' 461) ἐκ Λευκάδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

ΑΠΕΥΧΑΙ ἢ ΑΠΟΤΡΟΠΑΙ.

Συγγενεῖς κατὰ τὴν φύσιν πρὸς τὰς εὐχὰς καὶ κατάρας εἶναι καὶ αἱ ἀπευχαί, λεγόμεναι ἐκστομίζονται κατάραι ἢ καὶ ἀπλῶς ὅταν ἐν τῇ ῥοῇ τοῦ διαλόγου ἀναφέρεται κακόν τι, νόσος, θάνατος, ἐκστομιστὴς κ.τ.λ. μετὰ τὸν ὅρκον καὶ ἀποτροπὴν κακῶν ἢ καὶ τὴν ἀποτροπὴν κακῶν. Οὕτω π. χ. ὅταν ἐκστομισθῇ κατάραι κατὰ τινος, οὗτος διὰ τὴν ἀποτρέψῃ τὰ κατὰ τὸν κακὰ λέγει

Νὰ γυρίσῃ 'ς τὸ κεφάλι σου. ἢ ὅρη 'ς τὰ βουνά κ.τ.τ.

Καὶ ὅταν ἐν τῇ ῥοῇ τοῦ λόγου ἀναφέρεται κακόν τι, ἐπιλέγει εἴτε αὐτὸς ὁ ἐκστομίσας ἢ ὁ ἀκούων

Θεὸς φυλάξοι. Κύριε φύλαγε. Μακριὰ νὰ γέν' κ.τ.τ.

Εἰς τὰς ἀπευχὰς ἐμφανίζεται καλύτερον ἢ μαγικὴ φύσις ὅλων ἐν γένει τῶν φράσεων τούτων. Πιστεύεται δηλ. ὅτι τόσον στενὴ ὑπάρχει σχέσις μεταξὺ τῆς λέξεως καὶ τοῦ πράγματος, ὥστε ἀρκεῖ νὰ ἐκστομισθῇ ἢ λέξις διὰ τὴν προκαλέσῃ ἀναγκαίως καὶ τὸ πρᾶγμα. Διὰ τοῦτο τὴν μαγικὴν ταύτην δύναμιν τῶν λέξεων προσπαθοῦν νὰ ἀνατρέψουν δι' ἄλλων λέξεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουσαι ἀντίθετον μαγικὴν δύναμιν δύνανται νὰ ἀναχαιτίσουν τὸ κακόν.

Συνοδεύονται δὲ συνήθως αἱ ἀπευχαί καὶ ὑπὸ διαφόρων μαγικῶν πράξεων, ὥς εἶναι τὸ φτύσιμο, τὸ κτύπημα τῆς χειρὸς ἐπὶ τῆς τραπέζης κ.τ.τ., τοῦθ' ὅπερ δεικνύει καταφανέστερον τὴν μαγικὴν αὐτῶν ἀρχήν.

Λί ἀπευχαὶ συνήθως εἶναι φράσεις ἀπομακρύνσεως, ἀποτροπῆς καὶ ματαιώσεως δηλωτικά, ὡς π. χ.

Μακριὰ ἀπ' ἐδῶ. Ὅξ ἀπ' ἐδῶ. Ὅς τὰ ὄρη 'ς τὰ βουνά. Κούφια ἡ ὄρα, πού τ' ἀκούει. Πίσ' ἀπ' τὸν ἥλιο. Κλοῦβια κι ἀπιστία νὰ γίνουν (ἐπὶ κακῶν ὀνειρώων) κ.τ.τ.

Τούτων ἀντιστοίχους εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Οὕτως ἡ ἀπευχή

Ὅς τὰ ὄρη 'ς τὰ βνά, 'ς τ' ἀγριοπέλαγο.

ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν κατάραν

Κακὸς ἄνεμος νὰ σὲ μάση.

ἀνευρίσκεται ἤδη εἰς τὸν Ὅμηρον ἐκεῖ, ὅπου ἡ Ἑλένη καταρωμένη ἑαυτὴν λέγει ὅτι προσηγορεύον θὰ ἦτο, ὅτε ἐγεννήθη, κακὴ θύελλα ἀνέμου νὰ ἔφερεν αὐτὴν καὶ νὰ ἔφερεν εἰς ὄρος ἢ εἰς κῆμα πόλυτον καὶ ἰσχυρὴν θάλασσης. Ἐν δὲ τῷ ὁρφεϊκῷ ὕμνῳ πρὸς τὴν Ἑρμῆα ἀνευρίσκεται ὑπὸ τὴν

πέμπους δ' εἰς ὄρεων καὶ ὀρέων καὶ ἄλγη.

Ἐπίσης ἡ ἀπευχή

Ὅς τὴν ἄκρα τοῦ κόσμου.

ἀνευρίσκεται εἰς τὸν ὁρφεϊκὸν ὕμνον πρὸς τὸν Πᾶνα

ἐκπέμπων οἶστρον ἐπὶ τέρματα γαίης (!).

Συνηθέσταται εἶναι αἱ φράσεις αὗται εἰς τὰς ἐπιδάς, πολλῶν τῶν ὁποίων, ὡς ἐσημειώσαμεν ἤδη, ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα. Χρησιμοποιοῦνται δὲ καὶ ἐπὶ προσώπων, ὅποτε καθίστανται ἰσοδύναμοι πρὸς κατάρας καὶ ὑβρεῖς, π. χ.

Οὐ νὰ χαθῇς. Ὅς τὸν κόρακα. Πίσω 'ς τὸν ἥλιο κ.τ.λ.

Πλὴν ὅμως τούτων ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ περιγραφή διὰ λέξεων πράξεως, πρὸς ἀποτροπὴν γινομένης, ἢ ἀπλῶς μνεῖα πράγματος, ἀποτρεπτικὴν ἔχοντος

(¹) *Bernhard Schmidt*, Alte Verwünschungsformeln, Jahrb. f. Philologie, Fleckeisen, 1891 σ. 561 κέ.

δύναμιν. Οὕτω π. χ. ὡς ἀποτρεπτικὸν τῆς βασιανίας θεωρεῖται τὸ σκόρδον, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ματαιώῃ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κακοῦ ἡματιοῦ, ὅθεν καὶ ἀναρτῶσι τοιοῦτον εἰς τὰ πρόσωπα, τὰ ζῶα ἢ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα θέλουν νὰ προφυλάξουν ἀπὸ κακὸ μάτι. Ἀντὶ ὅμως τοῦ πράγματος δύναται καὶ ἡ λέξις νὰ ἐξασκήσῃ τὴν αὐτὴν μαγικὴν ἀποτρεπτικὴν ἐνέργειαν. Ὅθεν καὶ λέγεται πρὸς τοὺς θανμάζοντας καὶ ἐπαινοῦντας βρέφη, παιδία, ζῶα κ.τ.τ. σκόρδα ἔς τὰ μάτια σ', ἢ ἀπλῶς σκόρδα. Ἐπίσης λέγεται σιάχη ἔς τὰ μάτια σου, τροῦ νὰ μὴν ἀδασκαθῇ, τοῦθ' ὅπερ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ τῆς πράξεως, φτύσε ἔς τὸν κόρφο σου κτλ.

Ὅπως δὲ εἰς τὰς εὐχὰς καὶ τὰς κατάρας σὺν τῇ ἀναπτύξει τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν εἰσῆλθεν ἡ ἐννοια τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ θείου, κατ' αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς τὰς ἀπευχὰς, ὁπόθεν ἔχομεν τὰς ἀπευχὰς.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Πάναγιά. ἢ καὶ Παναγιά κ.τ.τ.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον καὶ τὰς εὐχαὶ καὶ κατάραι συγκεντρώνονται πολλάκις εἰς μίαν καὶ μόνην λέξιν, οὕτως ἔχομεν καὶ ἐκ τῶν ἀπευχῶν λέξεις ἀποτρεπτικὰς, ἀναλόγους πρὸς τοὺς εὐφημισμοὺς ἢ εὐφημίας τῶν ἀρχαίων, αἱ ὁποῖαι ἀντικατέστησαν πολλάκις τὴν κυρίαν λέξιν, ἧς φοβοῦνται τὴν κακὴν ἐνέργειαν καὶ δι' αὐτὸ ἀποφεύγουν νὰ τὴν ἐκστομίσουν. Οὕτω λέγεται ὁ διάβολος ὅξ' ἀπὸ δῶ, οἱ ποντικοὶ τὰ κουφὰ κ.τ.τ. Καὶ τὰς λέξεις ταύτας ὀφείλει νὰ προσέχη ὁ συλλογεύς, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς συνοδευούσας τὰς ἀπευχὰς πράξεις καὶ χειρονομίας, περὶ τῶν ὁποίων εἶπομεν ἤδη ἄνωτέρω.

Κατάταξις.

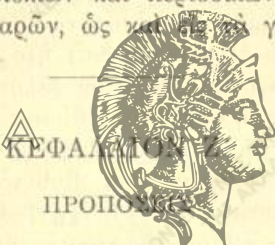
Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν ἀπευχῶν, μολονότι τὸ πλῆθος αὐτῶν εἶναι περιωρισμένον, καλὸν εἶναι νὰ κατατάσσονται, ὡς καὶ αἱ κατάραι, κατὰ τὴν κυρίαν αὐτῶν λέξιν, τὴν λέξιν δηλαδή, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς ἀποτροπῆς. Οὕτω

π. χ. ἡ ἀπευχὴ σκόρδα ᾗ τὰ μάτια σου θὰ καταταχθῇ εἰς τὴν λέξιν σκόρδο, ἡ ἀποτροπὴ στάχτη ᾗ τὰ μάτια σου εἰς τὴν λέξιν στάχτη, ἡ τφού νὰ μὴν ἀβασκαθῇ εἰς τὸ τφού, καὶ οὕτω κινθε-
ξῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πλὴν τῆς εὐκολίας τῆς εὐρέσεως
ἔχει τις καὶ προχείρους ὅλας τὰς λέξεις, τὰς πράξεις καὶ τὰ πρά-
γματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς ἀποδίδει ἀποτρεπτικὴν δύναμιν.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ὡς πρὸς τὴν συλλογὴν τῶν ἀποτροπῶν ἰσχύουν αἱ
αὐταὶ παρατηρήσεις, αἱ γινόμεναι καὶ περὶ τῶν εὐχῶν καὶ
καταρῶν. Συλλογαὶ ἰδιαίτεραι δὲ ἔχουν δημοσιευθῇ. Σπο-
ραδικῶς ἀνευρίσκει τις εἰς πολλὰ ἐκ τῶν περιεχόντων λαο-
γραφικὰς εἰδήσεις βιβλίων καὶ περιοδικῶν, κυρίως ἀναμεί-
κτους μετὰ τῶν καταρῶν, ὥς καὶ ἐν τῇ γλωσσάρια.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

ΠΡΟΠΟΣΕΙΣ

ΑΘΗΝΩΝ

Γενικά.

Προπόσεις εἶναι αἱ ὑπὲρ τοῦ ἔστιωντος ἐν τοῖς συμ-
ποσίοις εὐχαὶ ἢ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἢ ἐκά-
στου τῶν συνδαιτυμόνων, τὰς ὁποίας συνηθίζουν νὰ λέγουν,
καθ' ἣν στιγμὴν ὑψοῦν τὸ ποτήριον πλήρες οἴνου. Τὸ ἔθι-
μον τοῦτο εἶναι κοινὸν σήμερον εἰς ὅλους τοὺς εὐρωπαϊ-
κοὺς λαοὺς. Εἰς δὲ τοὺς παλαιοὺς χρόνους εἶναι γνωστὸν
ὅτι οἱ Θράκες καὶ οἱ Γερμανοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ὑστερώτερον ἐκ
τῆς Ἀσίας ἐξορμήσαντες Οὔννοι εἶχον τὸ ἔθιμον. Ὁ ἱστο-
ρικὸς Πρίσκοις, ὁ γράψας τὰ τῆς πρεσβείας τῶν Ρωμαίων
παρὰ τῇ Ἀττίλᾳ, περιγράφει συμπόσιον ἐν τῇ αἰλῇ αὐτοῦ,

εἰς τὸ ὅποιον αἱ προπόσεις ἀπετέλουν μέρος ἀπαραίτητον τῆς ὅλης ἐθιμοτυπίας (¹).

Παρ' ἡμῖν τοῖς Ἑλλήσι τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι παλαιότατον. Ἦδη εἰς τὸν Ὅμηρον οἱ ἥρωες δεξιοῦνται ἀλλήλους διὰ τῶν ποτηρίων. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ Ἰλιάδι γεμίσας ποτήριον οἴνου χαιρετίζει τὸν Ἀχιλλέα, Χαῖρ' Ἀχιλλεῦ, καὶ μετὰ τοῦτο ἄρχεται νὰ ὁμιλῇ. Κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους αἱ προπόσεις εἶχον καταντήσει ἢ μάλιστα τῶν συνδαιτυμόνων, ὥς προκαλοῦσαι ἄμετρον πολυποσίαν. Περιγραφὴν τοιούτων προπόσεων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν κακῶν μᾶς δίδει ὁ Κριτίας, τοῦ ὁποῖου τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα μᾶς διέσωσεν ὁ Ἀθήναιος. Ἐλέγετο δὲ τὸ ἔθος προπίνειν, φιλοτησίας ποιεῖσθαι ἢ προπίνειν, ἀποδωρεῖσθαι προπόσεις κτλ.

Τὸν ἑλληνικὸν τρόπον τῶν προπόσεων παρέλαβον φαίνεται καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ τὸ more Græco bibere (= πίνειν κατὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθος) ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ προπίνειν ὅπερ ἐλέγετο καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ῥήματι προπίνεσθαι. Τὸ ἔθος ἢ ἀρχὴ οὖν ἔθιμου.

Ἦδη παρὰ τῷ Ὅμηρῳ φαίνεται τὸ ἔθιμον ὡς ἀπλῇ φιλοφρόνησις ἀνεκτικῆς βαθυτέρας σημασίας. Καὶ ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἔχῃ βαθυτέραν τινὰ ἀρχήν, ὥς ὅλα σχεδὸν τὰ ἔθιμα. Εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης μετὰ μεγάλης πιθανότητος μᾶς ὁδηγοῦν ὁ ἀρχικὸς τρόπος, κατὰ τὸν ὅποιον ἐγίνοντο αἱ προπόσεις. Αὗται κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους ἐγίνοντο καθ' ὃν τρόπον καὶ σήμερον, δηλ. ὃ τε προπίνων καὶ ὁ προκαλούμενος ἔπινον ἕκαστος ἐκ τοῦ ἰδικοῦ του ποτηρίου. Ἐκ μαρτυριῶν ὅμως καὶ περιγραφῶν ἀρχαίων ἐξάγεται ὅτι δὲν ἦτο αὕτη ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ ἔθιμου. Ἀρχικῶς ὁ προπίνων, ἀφ' οὗ ἔπινεν ἐκ τοῦ ποτηρίου, ἔδιδεν ἀκολούθως τοῦτο εἰς τὸν χαιρετιζόμενον, ὅστις ἔπινε τὸν ὑπόλοιπον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ πρόποισις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ κοινωνία οἴνου ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου, καὶ ὡς τοιαύτη ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν, τὴν

ὁποῖαν ἔχει ἡ κοινωνία τῆς αὐτῆς τραπέζης, τοῦ ἄρτου, τοῦ ἁλατος κτλ.⁽¹⁾ Δηλοῖ δηλ. τὸν στενώτατον σύνδεσμόν, τὴν συναδέλφωσιν τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου ἀπογευομένων. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι καὶ τὸ ἐν Μεσσηνίᾳ γινόμενον, ὅπου παρὰ τὸν οἶνον προσφέρεται καὶ ἄρτος καὶ ἔδεσμα. Ἡ σημασία δ' αὕτη τοῦ ἔθιμου εἶναι καταφανὴς εἰς τὴν τελετὴν τοῦ γάμου, ἐν ᾗ πλὴν ἄλλων πρὸς στενώτερον τῶν νυμφευομένων σύνδεσμον ἐπιβάλλεται εἰς αὐτοὺς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ οἴνου ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου διὰ τῶν χειρῶν τοῦ εὐλογοῦντος αὐτοὺς ἱερέως.

Κατὰ ταῦτα τὸ ἔθιμον τῶν προπόσεων ὥς πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὰ ἔθιμα, τὰ χρησιμοποιούμενα παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς τῆς γῆς πρὸς δημιουργίαν συναδελφώσεως, ἐν οἷς σπουδαιοτάτην θέσιν κατέχουσι τὰ κοινὰ δεῖπνα. Εἰς αὐτὰ βεβαίως ἐπίνετο καὶ ἀνεκδοκίματα μάλιστα κατ' ἀρχὰς ἐκ τοῦ αὐτοῦ εὐμεγεθοῦς κρατοῦ ὑπὸ πάντων τῶν συνδαιτυμόνων, ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων εἰς πολλὰ γωρία, ὅπου ἀνὰ τὴν ἀρχαίαν μετὰ τὴν ἀρχαίαν ἀπογεῖναι καὶ εἰς ἀπογεῖναι τὰς αἰτίας, τὰ ὅποια δυνανταὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ πέραν τῆς ἀρχαίας⁽²⁾.

Βαθμηδὸν ὅμως, καθόσον ἐκτείνεται ἡ ἀρχικὴ σημασία τῶν κοινῶν δείπνων, τὰ ὅποια μᾶλλον καὶ μᾶλλον μετεβάλλοντο εἰς μέσα διασκεδάσεως, μετεβάλλετο καὶ ἡ σημασία τῆς ἀπὸ κοινοῦ ποτηρίου πόσεως. Ἡ πρόποσις ἐθεωρεῖτο ἀπλῇ ἔνδειξις τιμῆς καὶ ἰδιαιτέρας φιλίας, πρὸς ἑξαρσιν τῆς ὁποίας ὁ προπίνων ἐγκυριζὼν τὸ ποτήριον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ χαιρετιζομένου ἔδωρετο συνάμα εἰς αὐτὸν τοῦτο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον παρὰ τὸ ἔθιμον τῶν προπόσεων ἀνεπτύχθη νέον ἔθιμον, τὸ ἔθιμον τῶν φιλοδορημάτων κατ'

(1) Ἐντεῦθεν ἡ φράσις ἐφάγαμε ψωμί κι ἅλατι, περὶ τῆς σημασίας τῆς ὁποίας, καθὼς ἐν γένει καὶ τῆς κοινῆς τραπέζης, βλ. Πολύτου, Παροιμίαι Α' σ. 436.

(2) Ἐκ τῆς πόσεως ἐκ τοῦ αὐτοῦ δοχείου, τὸ ὅποion ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα μετέδιδεν ἕκαστος εἰς τὸν παρακαθήμενον, προήλθε πιθανῶς καὶ τὸ ἐνιαχοῦ κρατοῦν ἔθιμον (Κῶς, Αἶνος) αἱ πρόποσις νὰ ἀπευθύνωνται ἀπὸ παρακαθήμενου εἰς παρακαθήμενον, ὡς συνέβαινε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μὲ τὸ ἐνδέξια χύειν.

αὐταῖς, τὸ ὅποῖον ἀπὸ τῶν ποτηρίων ἐπεξετάθη βαθμηδὸν καὶ εἰς ἄλλου εἶδους πράγματα.

Αἱ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περὶ τούτου εἰδήσεις εἶναι πολυάριθμοι, θὰ ἀναφέρω δὲ ἑνταῦθα μόνον ὅσα διεξοδικῶς ἐξιστορεῖ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῇ Ἀναβάσει περὶ τοῦ συμποσίου τοῦ Θρακὸς βασιλέως Σεύθου, τὰ ὅποια παρέχουν σαφεῇ καὶ λεπτομερῇ εἰκόνα τοῦ ἔθιμου τούτου τῶν προπόσεων ἐν γένει. «Ἐπεὶ δὲ προυχώρει ὁ πότος, εἰσῆλθεν ἀνὴρ Θραξ, ἵππον ἔχων λευκόν, καὶ λαβὼν κέρας μεστὸν εἶπε. Προπίνω σοι, ὦ Σεύθῃ, καὶ τὸν ἵππον τοῦτον δωροῦμαι, ἐφ' οὗ καὶ διώκων, ὃν ἂν ἐθέλῃς, αἰρήσεις, καὶ ἀποχωρῶν οὐ μὴ δέισῃς τὸν πόλεμον.» Ἄλλος παῖδα εἰσαγαγὼν, οὕτως ἐδωρήσατο προπίνων, καὶ ἄλλος ἱμάτια τῇ γυναικὶ καὶ Τιμασίῳ προπίνων φιάλην τε ἀργυρᾶν καὶ τάπιδα, ἄξιαν δέκα μνῶν. Γνήσιππος δέ τις Ἀθηναῖος ἀναστὰς εἶπε· ὁ ἀρχαῖος εἶη νόμος κάλλιστος τοὺς μὲν ἔχοντας διδόναι τὸν βασιλεῖ τιμῆς ἕνεκα, τοῖς δὲ μὴ ἔχουσι διδόναι τὸν βασιλεῖ τιμῆς καὶ ἐγὼ, ἔσθ' ἔχω σοι δωροῦμαι καὶ τιμῆς. Ὁ γὰρ Σεύθῃς ἀποκρίσας· τί ποιεῖς; καὶ γὰρ ἐτύγγανεν, ὥς τιμωμένος· ἀπὸ πλησιαιτάτῳ δίφρῳ Σεύθῃ καθήμενος· ὁ δὲ Ἡρακλῆς ἐκέλευεν αὐτῷ τὸ κέρας ὀρέξαι τὸν οἰνοχόον. Ὁ δὲ Ξενοφῶν ἤδη γὰρ ὑποπεπωκὼς ἐτύγγανεν, ἀνέστη θαρραλέως δεξάμενος τὸ κέρας καὶ εἶπεν· Ἐγὼ δέ σοι, ὦ Σεύθῃ, δίδωμι ἑμαντὸν καὶ τοὺς ἔμους τοῦτους ἐταίρους φίλους εἶναι πιστούς, καὶ οὐδένα ἄκοντα, ἀλλὰ πάντας μᾶλλον ἔτι ἐμοῦ σοι βουλομένους φίλους εἶναι. Καὶ νῦν πάρεισιν οὐδέν σε προσαιτοῦντες, ἀλλὰ καὶ προῖέμενοι καὶ πονεῖν ὑπὲρ σοῦ καὶ προκινδυνεύειν ἐθέλοντες· μεθ' ὧν, ἂν οἱ θεοὶ θέλωσι, πολλὴν χώραν τὴν μὲν ἀπολήγῃ πατρῶαν οὖσαν, τὴν δὲ κτήσῃ, πολλοὺς δὲ ἵππους, πολλοὺς δὲ ἄνδρας καὶ γυναῖκας κατακτήσῃ, οὗς οὐ λήξῃσθαί σε δεήσει, ἀλλ' αὐτοὶ φέροντες παρέσσονται πρὸς σέ δῶρα. Ἀναστὰς ὁ Σεύθῃς συνεξέπυε καὶ κατεσκεδάσατο κατ' αὐτοῦ τὸ κέρας» (1).

(1) Ἀκολουθῶ τὴν γραφὴν τοῦ Πανταζίδου, ἥτις εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ θρακικὸν ἔθιμον τῆς κατασκεδάσεως τοῦ οἴνου ἐπὶ τῶν ἱμα-

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ὁ Ξενοφῶν δωρούμενος ἑαυτὸν ἐκ φιλοφρονήσεως, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνεται, ἐπανάφερε τὸ ἔθιμον εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ σημασίαν, τὴν σημασίαν συναδελφώσεως, τὴν ὁποίαν δεχόμενος ὁ Σεύθης ἐγείρεται καὶ συνεκπίνει μετὰ τοῦ Ξενοφῶντος τὸ ποτήριον, πράγμα τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς ἄλλους δὲν εἶχε κάμει.

Νεοελληνικαὶ προπώσεις.

Αἱ προπώσεις ἀποτελοῦν σήμερον σύνηθες ἔθιμον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ὀνόματα ὅμως ἰδιαίτερα δι' αὐτὰς ἐξ ὀλίγων μόνον μερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι γνωστά. Οὕτως εἰς τὴν Ἡπειρον καλοῦνται ἐντολές καί, ὅταν προπίνουν, λέγεται σηκώνουν ἐντολές, ἐπίσης λέγονται ἐνιαχοῦ γεμάτο, γεμάτα ἢ γιομάτο, γιομάτα, προδίδωσι, προδουμένης τῆς λέξεως τὰ ποτήρια, καθ' ὅσον φανταζομένης γίνονται μὲ πλήρη τὰ ποτήρια, ἐν Ἀρκαδίᾳ καλοῦνται ἀρκαδία καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ μεσσηνία.

Καὶ συνήθως μὲν γίνονται διαμαρτυρίας τοῦ γευματος ἄνευ πολλῶν διατυπώσεων. Ὁ οἰκοδεσπότης πρῶτος, ἀφ' οὗ πληρωθοῦν τὰ ποτήρια, ὑψῶν τὸ ποτήριον εὐχεται εἰς ὑγείαν, οἱ δὲ συνδαιτυμόνες ὑψοῦντες καὶ αὐτοὶ τὰ ποτήρια καὶ συγκρούοντες αὐτὰ πρὸς τὸ τοῦ οἰκοδεσπότου καὶ μεταξὺ των ἀντεῦχονται καὶ αὐτοὶ εἰς ὑγείαν. Συνήθως τὴν εὐχὴν ταύτην εἰς ὑγείαν παρακολουθοῦν ἐκ μέρους τῶν προπινόντων καὶ ἄλλαι εὐχαὶ ἀναλόγως τῆς περιστάσεως καὶ τῶν προσώπων, εἰς τὰς ὁποίας πάλιν δίδονται ἀνάλογοι ἀπαντήσεις ὑπὸ τῶν παρισταμένων. Μετὰ τοῦτο ἄλλος τις οἶκοςδῆποτε τῶν συνδαιτυμόνων, πάντοτε ὅμως ἐκ τῶν σεβαστοτέρων, ὑψοῖ τὸ ποτήριον καὶ προπίνει εἰς ὑγείαν τοῦ οἰκοδεσπότου καὶ ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτά. Σειρὰ τις ὠρισμένη καὶ κανονικὴ συνήθως δὲν τηρεῖται.

τίων τοῦ προπίνοντος. Τὰ χειρόγραφα ἔχουν συγκαισεκεδάσατο μετὰ τοῦτο τὸ κέρας, συγκαισεκεδάσε μ. τοῦτο τὸ κ. ἢ ο. μετ' αὐτοῦ τὸ κ.

Ἐνιαχοῦ ὅμως αἱ προλόσεις γίνονται καθ' ὥρισμένον ἔθιμον. Οὕτως ἐν Κρήτῃ κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Χουρμούζη⁽¹⁾ «προπίνει ὁ οἰκοδεσπότης προκαλὼν πρῶτος ἐκείνον ὁποῦ θὰ πῇ μετ' αὐτὸν οὕτω, τὴν ἀφεντιά σου. Ἐπειτα εὐχεται. Ἡ Παραγία νὰ μᾶς βλέπῃ καὶ νὰ μᾶς ξεμυστεῖν ἀπὸ κάθε κακὸ· βοήθεια μας καὶ ὁ ἅγιος δοποῦνε σήμερα. Χριστιανικὰ τέλη. καὶ σήμερα ἓνα χρόνον μὲ καλὸ. νὰ χαρῆς τὸ στεφάνι σου, τ' ἀρχοντόπουλα σου· κι' ὅπ' ἀγαπᾷς νὰ χαίρεσαι ὁ προκαλούμενος ἀποκρίνεται, μὲ ζωὴ σας, θὸς σχωρὲς' καὶ τὲς ψυχὰς ποῦ πόνεσ' ἢ ψυχὴ σου. Ἀφ' οὗ εἰπῇ ὅλα ταῦτα, πίνει ἀκολούθως ὁ καλεσθεὶς, ἀποτεινόμενος καὶ αὐτὸς μὲ τὰς ἰδίας εὐχὰς πρὸς ἄλλον καὶ καθ' ἑξῆς».

Ἐν Ἡπείρῳ εἰς τὴν παρακολουθοῦσαν τὸν γάμον ἐστίασιν πρῶτος ὁ κουμπάρος ἐγείρεται καὶ καλὼν ὅλους νὰ ἐγερθῶσι σηκώνει ἐντολήν, ἢ τοιοῦτον ὅτι ἐπὶ τῶν νεονύμφων, πίνουν δὲ ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ σταρωτὰ δηλ. διασταυροῦντες πρὸς ἀλλήλους τὰς κρατούσας τὰ ποτήρια. Ἐν Κρήτῃ συμπλέκεται καὶ ὁ κουμπάρος, ὅστις διευθύνει τὰς προλόσεις.

Ἐν Κύπρῳ⁽²⁾ κατὰ τὰς ἐξοχάς, αἱ ὁποῖαι γίνονται κατὰ τοὺς γάμους, τὸ βάπτισμα, τὰς ὀνομαστικὰς ἐορτὰς κ.τ.λ., κατὰ τὸ μέσον τοῦ γεύματος ὁ ἱερεὺς ψάλλει τὸ τροπάριον τοῦ ἐορταζομένου ἁγίου ἢ τινὰ τῶν καταβασίων, μετὰ τὸ τέλος τοῦ ὁποίου οἱ συνδαιτυμόνες κροτοῦν τὰ πιάτα μὲ τὰ πιρουνία. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς ἐγείρει πρόποσιν λέγων κατὰ τὰς περιστάσεις, ἐὰν π. χ. εἶναι γάμος, πίνομεν ἑναμ ποτήριον κρασὶν εἰς ὑεῖαν τοῦ ἀντροῦνου, ἐὰν εἶναι ἐορτή, πίνομεν ἑναμ ποτήριον κρασὶν εἰς ὑεῖαν τοῦ γιορταστοῦ, ἐὰν εἶναι βάπτισμα, —εἰς ὑεῖαν τοῦ νεοφωτίστου. Πάντες ὑψώνουν τὰ ποτήρια καὶ ἀναφωνοῦν εἰς ὑεῖαν του. Ἀμέσως μετὰ τὸν ἱερέα εἰς ἕκαστος τῶν συνδαιτυμόνων ἐκ περιτροπῆς πίνων ἐν ποτήριον ἐπαναλαμβάνει τὴν πρόποσιν τοῦ ἱερέως μὲ τὴν

(1) Κρητικὰ σ. 32

(2) Σακελλαρίου, Κυπριακὰ Α' σ. 714—5.

στερεότυπον φράσιν, κατὰ τοῦ διώρισεν ὁ αἰδεσιμώτατος, πίνῳ ἕναμ ποτήριον κρασὶν εἰς ὑείαν τοῦ ἀντροῦνον. Ἄφ' οὗ τελειώσουν ὅλοι τότε, ἐὰν ὑπάρχη καὶ δευτέρος ἱερεὺς ἢ διάκονος, ψάλλει νέον ἐκκλησιαστικὸν τροπάριον ἐγείρων πρόποσιν ὑπὲρ ἄλλων προσώπων, π. χ. τῶν γονέων τῶν μελλονύμφων ἢ τῶν συζύγων, τοῦ ἀναδόχου κτλ. Ἐκαστος δὲ ἐπαναλαμβάνει κατὰ τὴν προηγουμένην σειρὰν τὴν στερεότυπον πρόποσιν. Ἐκ τῶν λαϊκῶν συνήθως ὁ διδάσκαλος ψάλλει καὶ ἐγείρει πρόποσιν, σπανιώτερον δὲ ἄλλο πρόσωπον. Ἐν γένει δὲ μόνον πρόσωπα λίαν σεβαστὰ δύνανται νὰ ἐγείρουν πρόποσιν.

Ἐν Αἴνῳ, καθὼς περίπου καὶ ἐν Κρήτῃ, μέλλον τις νὰ πῇ, ἀποτεινόμενος πρὸς τινα τῶν παρισταμένων, συνήθως τὸν παρακαθήμενον λέγει, *καλῶς νὰ σ' εὖρω*, εἰς τὸ ὅποιον οὗτος ἀπαντᾷ, *καλῶς νὰ σ' εὖρω*. Πιὼν δὲ ὁ πρῶτος καὶ εὐχηθεὶς προσφέρει τὸ ποτήριον εἰς τὸν δευτέρον καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐνίοτε ἢ πρὸς τὸν πρῶτον καὶ ἢ ἀπάντησις ἀπαυτοῦ εἰς ὃν ἔρχεται, ὡς ἐστὶν

— *Καλῶς νὰ σ' εὖρω*.
— *Καλὸ 'ς τὴν χροσὴν*.

Ἐν Κῷ συμβαίνει τὸ αὐτό. Ὁ πίνων καὶ ἐπιθυμῶν νὰ πῇ καὶ ὁ παρακαθήμενος τοῦ χαιρετίζει αὐτὸν διὰ τοῦ *καλῶς νὰ σ' εὖρω*, εἰς τὸ ὅποιον οὗτος ἀπαντᾷ, *καλῶς νὰ ὀρίσης*, καὶ μετὰ τὴν κένωσιν τοῦ ποτηρίου εὐχεται, *μὲ τές ὑγεῖες σου*.

Ἐν Ἀρκαδίᾳ ὁ πρῶτος ἐγείρων πρόποσιν, ἐγειρόμενος καὶ ἔχων εἰς χεῖρας τὸ ποτήριον, ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς συνδαιτυμόνας λέγει, *ἂν εἶναι ὀρισμός σας, τὸ παρὸν γιομάτο τὸ πίνομε 'ς τὴν ὑγείᾳ καὶ χαρὰ καὶ εὐτυχίᾳ τοῦ Νικόλα*. Ἄς εἶναι γειὰ του, καὶ ἀποβλέπων πρὸς τινα τῶν παρακαθημένων λέγει, *καλῶς νὰ σ' εὖρω*. Οὗτος δὲ ἀποδεχόμενος ὀφείλει νὰ ἀποκριθῇ, *καλῶς νὰ κοπιήσης ἢ καλῶς νὰ ὀρίσης*, ἐγειρόμενος δὲ λέγει, *κατὰ τὸν ὀρισμό, ποὺ ὥρισεν ὁ (δεῖνα) τὸ πίνομε 'ς τὴν ὑγείᾳ καὶ 'ς τὴ χαρὰ τοῦ Νικόλα*. ἀποτείνεται δ' εἰτα διὰ τοῦ *καλῶς νὰ σ' εὖρω* εἰς

ἄλλον, συνήθως τὸν δεξιὰ παρακαθήμενον. Ὁ τελευταῖος προπιῶν ὀφείλει νὰ εὖρη τὸν ὑπὲρ οὗ ἡ πρόποσις, οὗτος δὲ δίδει τὴν εὐχάριστοις λέγων, κάπου εἶχα ἕναν φίλο πολὺ ἀγαπημένο καὶ σὰς ἐμπληγάρισε (=σὰς ἔβαλε σὲ κόπο) καὶ ἤπιατε γιὰ τὴν ὑγείᾱ μου. Πίνω κ' ἐγὼ ἔς τὴν ὑγείᾱ σας καὶ κατόπι σηκώνει τὸ κουπάρι ἄλλου. Ἐὰν ἡ πρόποσις γίνεται ὑπὲρ τοῦ νοικοκύρη, τότε συνήθως προτάσσονται τῆς προπόσεως ἄσματα καθαρογλωσσήματα, οἷον

«Ποτήρι διπλοτριπλοπλουμιστό,
ποιὸς ὁ ἐδιπλοτριπλοπλουμισεν,
ὅπου εἶσσι διπλοτριπλοπλουμισμένο;
—Ὁ γιὸς τοῦ διπλοτριπλοπλουμιστῆ κτλ.

ἢ

Ἐιοῦτ' τὸ ποτηράκι
ἔχει μέσα κρασάκι,
καὶ μέσα ἔς τὸ ποτήριον
εἶν' ἕνα ἀγκαθάρσιον
κι ἀπάνω ἔς τὸ ποτήριον
κάθεται ἕνα ποταμίον
κελαῖδει καὶ λυγρὸν
«Τίρι τίρι τὸ ποτήριον,
ἔς τὴν ὑγείᾱ τοῦ νοικοκύρη,
ὅποιος τὸ πιῇ καὶ δὲν τὸ εἴπῃ,
μπάτσες κλώτσους καὶ ραβδές,
κι ὅς' ἀπ' τοῦ νοικοκύρη τίς αὐλές».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐνίοτε ὁ ἐγείρων πρόποσιν δίδων τὴν ἐντολὴν εἰς τινὰ παραγγέλλει, καλῶς νὰ σ' εὖρω, Γεῶργο, καὶ μὲ τραγούδι. Τότε ὁ δεχόμενος ὀφείλει νὰ συνοδεύσῃ τὴν πρόποσιν μὲ ἄσμα, ὅθεν ἡ παροιμιώδης φράσις, θὰ τὸ πιῇς καὶ θὰ πῇς κ' ἕνα τραγούδι. Συνήθης δὲ εἶναι καὶ ἡ ἀπαίτησις, ὅπως ἐκκενουῖται τελείως τὸ ποτήριον.

Ἐν Μεσσηνίᾳ, ὅπου αἱ προπόσεις λέγονται καράβια, «κόπτουν γωνίαν τινὰ ἄρτου, ἐπὶ τῆς ὁποίας θέτουνσι τεμάχια κρέατος, κρόμμυα, ζαχαρωτὰ ἄνθη, φὰ καὶ εἴτι ἄλλο ἔδεσμα ἔχουν, στέλλουνσι δὲ ταῦτα εἰς τὸν χαιρετῶντα μετὰ ἀγγεῖον πλήρους οἴνου (τσούτρας), τὰ ὑποῖα γεύεται ὁ χαιρετῶν προ-

πίνων, ὁ δὲ χαιρετῶμενος ρίπτει πυροβολισμοὺς οἶονεὶ εὐχαριστῶν».

Ἐν Μακεδονίᾳ ἐπίσης γίνονται προπόσεις κατὰ ὁρισμένον ἔθιμον, τὸ ὁποῖον κατήντησε νὰ θεωρῇται παιδιὰ νὰ παίζωμε τὸ ποτήρ⁽¹⁾ λέγουν⁽¹⁾.

Συνηθεσιάτη κατὰ τὰς προπόσεις εἶναι ἡ φράσις, εἰς ὑγείαν σου, — τῶν νεονύμφων, — τοῦ γαμπροῦ, — τοῦ τάδε κτλ. Ἐπειτα ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα φράσις, καλῶς νὰ σ' εὔρω, — καλῶς νὰ ὀρίσης, ἡ φράσις, ὁ θεὸς τὸ καλὸ κ.τ.τ. Συνήθης ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐκ τῆς ἰταλικῆς λέξις βίβα καὶ εἰδίβα. Πλὴν τῶν τυπικῶν τούτων λέξεων καὶ φράσεων, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκ Κρήτης παρατεθείσης πληροφορίας, παρακολουθοῦν καὶ πλῆθος ἄλλο εὐχῶν, ἀναλόγων, ὡς εἴπομεν, πρὸς τὴν περίστασιν καὶ τὸ πρόσωπον, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἐγείρεται ἡ προπόσις.

Ἐκ Κρήτης ἔχομεν καὶ φράσεις ἐλαττοῦς προπόσεις καὶ ὁποῖον ἀπὸ αὐτῶν ἐκφράζεται πολλάκις εἰς ὁλοκληρὰ ποιημάτια⁽²⁾, οἶον

Τοῦτο τὸ ποτήρι τὸ κρατῶν ἐμὸν,
οὐλοὶ θὰ τὸ πιῶμε γεμιστό, ξεχειλιστό,
ᾧ τὴν ὑγείαν τοῦ νοικοκύρη,
ᾧ τοὶ χαρὲς τὸν πὺν κερνᾷ.
Ἄς τὸν ἀναβάσωμε
καὶ ἄς τὸν κατεβάσωμε,
πάνω ᾧ τὰ τριαντάφυλλα,
κάτω ᾧ τὰ γαρόφαλλα.

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι εἰς ἀρχαίους λαοὺς τὸ ἔθιμον τῆς προπόσεως συνωδεύετο καὶ ὑπὸ δωρεῶν τῶν προπινόντων. Τὸ ἔθιμον τοῦτο τῶν φιλοδωρημάτων ἀγνοῶ ἂν ὑφίσταται σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ· ἐν Μεσσηνίᾳ εἶδομεν ὅτι ἡ πρόποσις συνδυάζεται μὲ τὴν ἀποστολὴν ἄρτου, κρεάτων κ.τ.τ. Πραγματικὰ φιλοδωρήματα, ἐν τῇ εἰδικῇ ὁμως

(1) Περιγραφὴν βλέπε ἐν Λαογραφίᾳ τ' 141.

(2) Τοιαῦτα ἀρκετὰ παρὰ Βλαστῶ. Ὁ Γάμος ἐν Κρήτῃ σ. 127 κέ.

περιπτώσει τοῦ γάμου, ἀναφέρονται εἰς γαμήλιον ἐκ Κύ-
πρου ἄσμα (¹).

Τὸ ἄσμα διηγεῖται γάμον ἀρχόντων καὶ τὸ παρακολου-
θοῦν αὐτὸν συμπόσιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπρόσκλητος ἐμφανί-
ζεται πτωχὸς καλόγηρος, ὅστις προσφέρει καὶ τὰ μέγιστα
δῶρα.

"Οτε κ' ἐστεφανώσασιν, ἐκάτσασι νὰ φάσιν.

Ἐκάτσασι οἱ ἄρχοντες πάνω μερὰν τῶν τάβλων.

Κ' ἔναν φτωχὸν καλοῦρὸν καλιέται μανιχὸν τον,

κ' ἔσθωρεν καὶ ἔκατσε κατὼ μερὰν τῶν τάβλων.

Πάνω 'ς τὸ φᾶν, πάνω 'ς τὸ πκὲν εἶπαν νὰ τραγουδήσουν,

κ' ἐπάνω 'ς τὰ τραυῖδια τὸνε εἶπασιν νὰ χαρίσουν.

"Ἄλλος χαρίζει ἑκατὸν κι ἄλλος κατονπενήντα,

κι ὁ τρίτος ὁ καλύτερος χίλια καὶ πεντακόσια.

Καὶ τὸ νεπέτιν ἔπλεσεν πάνω 'ς τὸ καλοῦριν.

«Πές μας, μωρὲ καλόηρε, ὅτι νὰ χαρίσης ;

Ἐποιοήθην κι εἰπέν τον, ὅτι καὶ λαλεῖ τους.

«Εγὼ φτωχὸν καλοῦρα καὶ καλὸν χαρίσω ;

Χαρίζω καλλὴ τοῦ γαμήλιου καὶ τῆς τῆς τῆς,

καὶ ὅσα κ' εἴησι νὰ γὰρ καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ καλὸν.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν ὅτι καὶ διὰ τὰς προ-
πόσεις ἰσχύουν ὅσα παρειρηρήσαμεν καὶ διὰ τὴν συλλογὴν
τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν. Ὅτι δηλ. ὁ συλλογεὺς πρέπει νὰ
προσέχη ὄχι μόνον τὰς φράσεις, διὰ τῶν ὁποίων προπίνουν,
ἀλλὰ καὶ τὰς πράξεις, τὰς ὁποίας συνοδεύουν αἱ λέξεις. Ἡ
δὲ περιγραφή τῶν πράξεων τούτων πρέπει νὰ εἶναι ὅσον
τὸ δυνατόν σαφής, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δυστυχῶς λείπει ἀπὸ
τὰς περισσοτέρας τῶν περιγραφῶν, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἡδη.
Πρέπει δὲ νὰ σημειώνεται ἀκριβῶς καὶ τίς ὁ ἡγούμενος τῆς
προπόσεως ἐκάστοτε καὶ ποία ἡ σειρὰ τῶν προπινόντων,
ἂν ὑπάρχη τοιαύτη.

Προπόσεων συλλογὰς δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἐντελῶς πορ-
δικάς. Πολλαὶ εὐρίσκονται ἐγκατεσπαρμέναι εἰς τὰς δημο-

(¹) Σακελλαρίον, Κυπριακά Α' 724.

σιενομένας ἐκάστοτε συλλογὰς εὐχῶν. Δὲν ἐδόθη δὲ ἕως τῶρα εἰμὴ ἐλαχίστη προσοχὴ ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἐκασταχοῦ τρόπον, καθ' ὃν γίνονται αἱ προπόσεις, καὶ ἐὰν ταύτας παρακολουθοῦν τινα ἔθιμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Γενικά

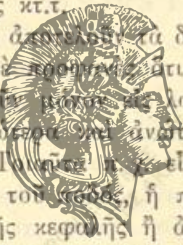
Χαιρετισμὸς εἶναι ἡ διὰ τῶν λέξεων ἐκδήλωσις τῶν πρὸς ἑλλήλους αἰσθημάτων τοῦ ἀνθρώπου. ὁ ἀνθρώπος ἀντιλαμβάνεται τὸν ὑποκειμένην παλάκας καὶ δυσπιστίας, κατὰ τὰς μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις καὶ τοὺς ἀποχωρισμούς. Ἀποτελεῖ δὲ μίαν τῶν σημαντικωτάτων ἐκδηλώσεων τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν λαῶν, στενωτάτα συνδεδεμένην πρὸς διαφόρους κοινωνικάς καταστάσεις, τῶν ὁποίων πολλὰς ἀποτελεῖ χαρακτηριστικώτατον καὶ οἶονεὶ ἅπτον καὶ ὀφθαλμοφανὲς γνῶρισμα.

Τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔχει τὸ ἔθιμον εἰς τὰ κοινωνικά συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι δὲ ὑπὸ ποικιλωτάτας μορφὰς διαδεδομένον εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Πρέπει δὲ νὰ διακρίνη τις εἰς τοῦτο δύο τινά, τὴν λέξιν, τὴν προσφώνησιν καὶ τὸ σχῆμα. Ἡ λέξις εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, καθὼς καὶ εἰς τὸν ἑλληνικόν, ἀποτελεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τυπικῶν εὐχῶν, εἰς τὰς ὁποίας δίδεται δι' ἀναλόγων εὐχῶν ἀπάντησις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξ ἀμοιβαίων ἐρωτήσεων περὶ τῆς διαθέσεως καὶ τῆς καταστάσεως τῶν χαιρετιζομένων. Εἶναι δὲ αἱ εὐχαὶ αὗται ἀνάλογοι κυρίως μὲν πρὸς τὴν ὥραν τοῦ ἡμερονηκτίου καὶ τὴν περίστασιν, ἐνίοτε δὲ καὶ πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὴν πρὸς αὐτὰ σχέσιν τοῦ χαιρετίζοντος.

Τὰ σχήματα καὶ αὐτὰ ἀρχικῶς εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὰ συναισθήματα, τὰ ὅποια θέλει νὰ ἐκφράσῃ ὁ χαιρετίζων. Διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς ἔχουν ποικιλωτάτην μορφήν, εἰς τινὰς δὲ τῶν κατὰ φύσιν λαῶν ἀποτελοῦν ὁλόκληρον, οὕτως εἰπεῖν, τελετήν, δυνάμεν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μίαν καὶ πλεον ὥραν. Οἱ ἐθνολόγοι ἐπεχείρησαν ποιᾶν τινὰ κατὰταξιν αὐτῶν, ἡ ὁποία ὅμως καὶ αὐτή, καθὼς παρατηροῦν οἱ ἴδιοι, πολλαχῶς δύναται νὰ συμπληρωθῇ.

Ὡς πρώτην ὁμάδα διακρίνουν τὰ σχήματα, τὰ δηλοῦντα συμπάθειαν καὶ φιλικὴν συνένωσιν, ὅποια π. χ. εἶναι ἡ κοινοτάτη εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς χειραψία, ἡ ὁποία βαθμηδὸν καθίσταται παγκόσμιος, ὁ ἐναγκαλισμός, τὸ φίλημα, ἡ προστριβὴ τῆς ρινὸς κ.τ.

Δευτέραν ὁμάδα ἀποκαλύπτει τὰ δηλοῦντα σεβασμόν, ὑποταγὴν κ.τ.τ. Εἶναι δὲ προσηγορικά τὰ σχήματα ταῦτα ἡδύναντο νὰ ἀναπτυχθῶσι μόνον ἐκ λαοῦ, ὅπου ἔχει διακροθῆναι καὶ κοινότητα εἰς κατοίκους. Ὁν ἀνώτερον σιγῶματα, εἰς τοὺς λαοὺς καὶ δεσπότας. Τὰ αὐτὰ π. χ. εἶναι ἡ ὑπόκλισις, ἡ γονυκλισία, ὁ ἀσπασμός τοῦ ποδός, ἡ πτώσις ἐπὶ πρόσωπον, τὸ ρίπτειν χῶμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἢ ἄλλων μερῶν τοῦ σώματος κ.τ.τ. Ἐνταῦθα ἐπίσης ὑπάγονται καὶ αἱ γυμνώσεις διαφόρων μερῶν τοῦ σώματος καὶ ἰδίως τῆς κεφαλῆς. Ἐπειδὴ δηλ. ἡ πλήρης ἐνδυμασία δεικνύει συνάμα καὶ τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐνδεδυμένου, διὰ τοῦτο πρὸ ἀνωτέρου τις εὐρισκόμενος ἀφαιρεῖ μέρος αὐτῆς εἰς ἐνδειξιν σεβασμοῦ καὶ ὑποταγῆς εἰς τὸ μεγαλύτερον ἀξίωμα. Κοινότατον παράδειγμα τοιαύτης ἀπογυμνώσεως εἶναι ἡ συνηθεστάτη παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ἀφαίρεσις τοῦ πύλου. Ἄλλοι λαοὶ ἀπογυμνοῦν ἄλλα μέρη τοῦ σώματος, π. χ. οἱ Νιγρίται τοὺς ὤμους ἢ καὶ ὅλον τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ σώματος, οἱ Ἀνατολίται τοὺς πόδας καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐπίσης εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκουν καὶ αἱ ἐκ τοῦ δρόμου παραμερίσεις, αἱ ἀποστροφαὶ τῆς κεφαλῆς ἐκ μεγάλης αἰδοῦς πρὸς τὸν ἀπαντῶντα ἀνώτερον, ὡς καὶ αἱ προσφοραὶ δώρων, ὡς ἐγίνετο εἰς τοὺς Πέρσας κ.τ.λ.

Τρίτην ὁμάδα ἀποτελοῦν τὰ σχήματα, τὰ ὅποια σκοποῦν νὰ ἀποτρέψουν ἀπὸ τοῦ συναντωμένου κακὰς μαγικὰς ἐπιδράσεις, ὡς εἶναι τὸ ἐνιαχοῦ κρατοῦν ἔθιμον τοῦ ἐμπυσμοῦ.

Τετάρτην τέλος ὁμάδα ἀποτελοῦν τὰ σχήματα, τὰ κατὰ τὴν ἐπάνοδον φίλων ἐκ ταξιδίων ἢ συναπάντησιν ἐντελῶς ξένων προσώπων, τὰ ὅποια προέρχονται ἐκ τῶν ἐπιφυλάξεων, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ λαμβάνῃ κανεῖς, ὅταν συναντᾷ ἄνθρωπον καὶ μάλιστα ξένον, ὅστις εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι καὶ ἐχθρός, ὡς εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι καὶ πνεῦμα, *συναπάντημα*, δυνάμενον νὰ βλάβῃ τὸν ἄνευ προφυλάξεως πλησιάζοντα πρὸς αὐτό. Ἡ δὲ τελευταία αὕτη δοξασία εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη εἰς ὅλους τοὺς λαούς, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας παλαιοτάτη. Ὁ ταλαίπωρος Ὀδυσσεὺς ἐξυπνήσας ἐκ τῶν κραυγῶν τῶν περὶ τὴν Νηλεΐδαν παρθένων, ἀμφιβάλλει ἂν αἱ κραυγαὶ αὗται εἶναι ἀνθρώπων ἢ τῶν νυμφῶν, καὶ ὅποια ἔχουν καὶ ἡγήλας κραυγὰς τῶν ὁρέων καὶ τὰς πηγὰς τῶν ποταμῶν. Ὅταν ὁ ἐννεσίμενος βλέπῃ τὴν Νηυσικᾶν καὶ θέλῃ νὰ ἀποταθῇ πρὸς αὐτήν, οἱ πρῶτοι τοῦ λόγου εἶναι, *σὲ παρακαλῶ γονατιστὴν βασιλίσσα· θεὰ εἶσαι ἢ ἄνθρωπος*; Τὸ εἶδος τῶν χαιρετισμῶν τούτων εἶναι καὶ τὸ πολυπλοκώτερον καὶ μακροχρονιώτερον.

Τὰ σχήματα ταῦτα τῶν χαιρετισμῶν δὲν μένουν ἀμετάβλητα. Βαθμηδὸν ἐξελίσσονται ἐπὶ τὸ συντομώτερον, ἐν τέλει δέ, καθόσον μάλιστα μεταβάλλονται καὶ αἱ ἰδέαι, αἱ ὁποῖαι ἐγέννησαν αὐτά, καταντοῦν ἀπλᾶι τινες καὶ σύντομοι χειρονομίαι, ἀμυδρὰ παλαιότερων πράξεων ἐγκαταλείμματα. Οὕτω π. χ. ἡ κοπιαστικὴ μετάνοια, ἡ ἐνδεικτικὴ τῆς δουλικῆς ὑποταγῆς, κατήντησε παρ' ἡμῖν ἀπλῇ ὑπόκλισις, καθ' ἣν ἐνίοτε φέρεται καὶ ἡ δεξιὰ ἐπὶ τοῦ στήθους.

Νεοελληνικοὶ χαιρετισμοί.

Οἱ νεοελληνικοὶ χαιρετισμοί, μολονότι δὲν εἶναι πλήρως γνωστοί, ἔχουν κατὰ τόπους ἄρκετὴν ποικιλίαν καὶ εἶναι

ἄξιοι πολλῆς προσοχῆς, ἐκ δὲ τῆς μελέτης αὐτῶν ἀρκετὰ δύναται τις νὰ συμπεράνῃ περὶ κοινωνικῶν καταστάσεων καὶ ἀντιλήψεων τοῦ ἡμετέρου λαοῦ, συγχρόνων ἢ καὶ παρωχημένων.

Καὶ ὥς πρὸς μὲν τὴν λέξιν συνήθης χαιρετισμὸς εἶναι κατὰ μὲν τὴν στιγμὴν τῆς συναντήσεως ἡ εὐχὴ *καλημέρα* καὶ τὸ ἐσπέρας *καλησπέρα*, κατὰ δὲ τὴν στιγμὴν τοῦ ἀποχωρισμοῦ τὴν μὲν πρωΐαν *ἀντίο σας* — ἀπάντ. *ἀντίο σας*, ἢ *᾽ς τὸ καλό*, μετὰ μεσημβρίαν *καλὸ βράδυ* — ἀπάντ. *ὦρα καλὴ*, *᾽ς τὸ καλό*, καὶ τὸ ἐσπέρας *καλὴ νύχτα* — ἀπάντ. *καλὴ νύχτα*, *καλὸν ὕπνο*, *καλὸ ξημέρωμα* κ.τ.λ. Συνήθης ἐπίσης χαιρετισμὸς εἰς πολλὰ μέρη εἶναι τὸ *πολλὰ τὰ εἶ* — ἀπάντ. *ὦρα καλὴ* ἢ καὶ ἀντιστρόφως *ὦρα καλὴ* — *᾽ς πολλὰ ᾽τ*. Καὶ ταῦτα μὲν ἀδιακρίτως πρὸς πάντας, τοὺς ἱερεῖς ὅμως εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ χαιρετίζουν ἄλλως, *καὶ εὐλογεῖτε*, *προσκυνῶ* τὴν ἀφεντιά σας ἢ ἀπλῶς *προσκυνῶ* κατάνοια, ἢ *εὐχὴ σας* κ.τ.λ. Τοὺς ἐγκαταμένους χαιρετίζουσιν ἀπλῶς διὰ τοῦ *καλῶς τὰ κύματα* ἢ *ἀπλῶς* καὶ ἀπαιτοῦν τὸν ἑαυτοῦ χαιρετισμὸν εἰς ἀποφθοροὶ χαιρετισμοί. Οὕτως καὶ τὰ Θεοφάνεια δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ὃ τε χαιρετίζονται ὁ ἀντιχαιρετισμὸς εἶναι *καλὴ μέρα*, κατὰ δὲ τὸ Πάσχα ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας μέχρι τῆς ἐορτῆς τῆς Ἀναλήψεως τὸ *Χριστὸς ἀνέστη* — ἀπάντ. *ἀληθῶς ἀνέστη*.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ σχῆμα εἶναι ἐν κοινῇ χρήσει ἡ ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων ἀκόμη συνήθης χειραψία, ἀνήκουσα εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν. Πλὴν ὅμως αὐτῆς ἔχομεν καὶ σχήματα, ἀνήκοντα εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν. Ἐν ἀφῆσσωμεν κατὰ μέρος τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ πύλου, ἡ ὁποία εἶναι ἔθιμον εὐρωπαϊκόν, εἰς πολλὰ μέρη ἔχομεν τὴν ἐλαφρὰν ὑπόκλινσιν πρὸ τοῦ χαιρετιζομένου μετὰ ἐπιθέσεως τῆς δεξιᾶς ἐπὶ τοῦ στήθους, ἡ ὁποία εἰς ἄλλας περιστάσεις χρησιμεύει καὶ εἰς ἔνδειξιν εὐχαριστίας. Ἡ ὑπόκλινσις αὕτη κατὰ τὰς τελευταίους χρόνους περιωρίσθη εἰς ἀπλὴν κλίσιν ἢ μᾶλλον κατάνευσιν τῆς κεφαλῆς. Ἐχομεν ἔπειτα τὴν ὑψωσιν τῆς δεξιᾶς χειρὸς μέχρι τοῦ μετώπου, τὸ ἐπὶ τοῦ στήθους σταύ-

ρωμα τῶν χειρῶν μετὰ τῆς ὑποκλίσεως, τὸ ὅποῖον ἔκαμνον αἱ νύμφαι, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ χαιρετίσουν τοὺς παρισταμένους, τὸ διὰ βαθείας ὑποκλίσεως προσκύνημα καὶ ἔτι περισσότερον τὴν μέχρι τοῦ ἐδάφους μετάνοιαν καὶ τὸν ἄσπασμόν τῆς χειρός, τὰ ὅποια γίνονται πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς ἱερεῖς, τοὺς γονεῖς εἰς ἑορτὰς καὶ ἄλλας ἐπισήμους περιστάσεις, ὡς καὶ τοὺς γέροντας. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀνάλογος ἦτο ἡ ἀπὸ τοῦ ἵππου κατάβασις καὶ ὁ ἄσπασμός τοῦ ποδὸς τοῦ βασιλέως.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, συναντῶμενοι πρὸς τοὺς Τούρκους, ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ παραμερίσουν ἐκ τοῦ δρόμου καὶ ἀφαιροῦντες τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς νὰ σταυρώσουν τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους. Βραδύτερον ἐχρησιμοποιήθη ὁ τουρκικὸς τεμενᾶς, καθ' ὃν ὁ χαιρετίζων ὑποκλίνεται βαθέως ἐκτείνων ὅσον εἰς ὀξείαν μέχρι τῶν ποδῶν τοῦ χαιρετιζομένου, ἐγειρομένην τὴν χεῖρα εἰς τὸ στόμα καὶ ἔπειτα εἰς τὴν κεφαλὴν ἀλλῶν δι' αὐτοῦ ὅτι ἀσπάζεται τὰς χεῖρας ἢ τὴν κεφαλὴν τοῦ χαιρετιζομένου καὶ θέτει αὐτοὺς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

Χαιρετισμοὶ γίνονται καὶ κατὰ τὴν ἀνατιθεμένην εἰς ἄλλον τῆς διαβιβάσεως αὐτῶν. Ἐνταύτῃ περιπτώσει ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον, ὅπως συνοδεύουν τοὺς χαιρετισμοὺς μὲ δῶρα, οἶον ὀπωρικά, ἄνθη κτλ., τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ ὀνομάζουσι χαιρετισμούς.

Περίεργον εἶναι τὸ ἔθιμον τοῦ χαιρετισμοῦ τῶν παίδων, ἰδίως ὅταν ἑορτάζουσιν. Συνηθίζουσιν τότε νὰ τραποῦν τὰ ἄρτια τοῦ παιδιοῦ γὰρ νὰ μεγαλώσῃ. Τὸ ἔθιμον εἶναι ἀρχαῖον ἐλληνικόν, μνημονευόμενον παρὰ πολλῶν, ἐκαλεῖτο δὲ ὁ τοιοῦτος ἄσπασμός χύτρα.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ὁ λαογράφος συλλογεὺς πρέπει νὰ προσέξῃ οὐ μόνον τὰς λέξεις, ἀλλὰ καὶ τὰ σχήματα, τῶν ὁποίων πρέπει νὰ δίδῃ ἀκριβῆ περιγραφὴν,

τοσούτω μᾶλλον καθ' ὅσον συλλογὴν τῶν σχημάτων τούτων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ οὐδεμίαν ἔχομεν, σποραδικὰς δὲ μόνον μνείας εἰς διαφόρους περιηγητὰς καὶ συλλογεῖς. Ἐπίσης φράσεων χαιρετισμῶν συλλογὰς εἰδικὰς ἐλαχίστας ἔχομεν. Συνήθως εὐρίσκομεν χαιρετισμοὺς ἀναμιξ μετ' εὐχῶν καὶ ἄλλων συγγενῶν φράσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΥΒΡΕΙΣ ΒΛΑΣΦΗΜΙΑΙ ΚΑΙ ΥΒΡΙΣΤΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

Α) Ὑβρεις καὶ βλασφημίαι.

Τί εἶναι ὕβρις δὲν ἐπὶ τῇ ἀρχῇ νὰ ὀρίσωμεν ἐνταῦθα. Βλασφημίαι δὲ λέγονται τὰ ῥηθόμενα ὕβρις, ὅπου θυνοῦνται πρὸς τὰ ἱερά καὶ τὴν θεοῦ τοῦ ὑβρίζοντος. Ἐὰν δὲ ἡ ἐξέτασις τῶν κατασκευῶν ἄλλων διαφωτίζει ἡμᾶς ὥς πρὸς τὰ πράγματα, τὰ ὅποια κατ' ἐξοχὴν κακὰ θεωρεῖ ὁ λαὸς καὶ φρίττει, ἡ ἐξέτασις τῶν ὕβρεων καὶ βλασφημιῶν μᾶς φανερώνει τὴν περὶ τοῦ ἀπρεποῦς, τοῦ αἰσχροῦ καὶ τοῦ γελοίου, φυσικοῦ τε καὶ ἠθικοῦ, ἀντίληψιν αὐτοῦ, δηλαδὴ τίνα εἶναι τὰ πράγματα, αἱ πράξεις καὶ τὰ ἐλαττώματα, σωματικὰ ἢ ἠθικὰ, τὰ ὅποια ὁ λαὸς θεωρεῖ κατ' ἐξοχὴν ἀπρεπῆ, αἰσχρὰ καὶ ἄξια στιγματισμοῦ καὶ σκώμματος.

Ἐχει δὲ ἀξιοθαύμαστον δύναμιν ὁ λαὸς εἰς τὴν δημιουργίαν ὑβριστικῶν καὶ σκωπτικῶν λέξεων ἐκ ποικιλωτάτων πηγῶν ἀρϋόμενος. Τὸ φυτικὸν καὶ ἰδίᾳ τὸ ζωϊκὸν βασιλειον, τὰ διάφορα ἀγγεῖα, σκεύη, ἐργαλεῖα, τὰ ἐνδύματα, τὰ φαγητὰ καὶ ἡ τροφή, τὰ σύνοικα ἔθνη, ἡ ἱστορία καὶ αἱ θρησκευτικαὶ παραδόσεις, αἱ ἀσθένειαι, ὁ κόσμος τῶν παραδόσεων, τῶν μύθων, παραμυθιῶν, δοξασιῶν καὶ δεισιδαιμονιῶν κτλ., ὅλα χρησιμεύουν εἰς τὸν λαὸν ὡς πηγὴ, ἐκ

τῆς ὁποίας ἀρύεται χαρακτηριστικώτατα ἐπίθετα διὰ τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα θέλει νὰ σκώψῃ καὶ ὑβρίσῃ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ὑβρεων καὶ σκωμμάτων καὶ βλασφημιῶν προσλαμβάνει ποικίλην σημασίαν καὶ δύναται νὰ κινήσῃ πολυμερές ἐνδιαφέρον, καθ' ὅσον αὗται καθίστανται πηγὴ διὰ διαφόρους κλάδους τῆς λαογραφίας καὶ ἐκτὸς τῆς λαογραφίας καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν.

Ἀναφέρω νυνὰ παραδείγματα διὰ νὰ καταστῇ τὸ πρᾶγμα σαφές. Ἡ λέξις *Βούλγαρος* ἰσοδυναμεῖ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι πρὸς τὸ *χονδροκέφαλος*, ἐνῶ παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ἡ λέξις *Bougre* ἀπὸ τοῦ μεσαίωνος ἐδήλου τὸν αἰμοχαρῆ καὶ βάρβαρον, ἡ λέξις *Βλάχος* καὶ *Μπαστοννόβλαχος* δηλοῖ τὸν χονδροειδῆ τοὺς τρόπους, αἱ λέξεις *Κατελάνος*, *Σαρακηνός* εἶναι ἐπίσης ὑβριστικαί, δηλοῦσαι τὸν ἀπὸ τοῦ τυραννον. Τὰ ὀνόματα τοῦ *Καϊάφα* καὶ τοῦ *Ἀρτίου* καὶ τοῦ *Ἀρείου* καὶ τοῦ *Φωκᾶ*, τοῦ φονέως τοῦ *Μαρκίου* καὶ τοῦ ἄρπαγος τοῦ θρόνου καὶ τῆς ἀρχῆς, ὑβριστικαὶ λέξεις, τὰς φωνὰς αὐτῶν πολυάριθμοι εἶναι τὰ παραδείγματα τῆς ἐκτενέστατης ἡ ὑβρις *γάδαρος* καὶ μὲ τὰ διάφορα ὀνόματα *κῦρ Μέντιος*, *τριφυλλίος* κτλ., ἔπειτα ἡ ὑβρις *βόδι* ἐπὶ τῶν ἀνοήτων, *ἀγελάδα* ἐπὶ γυναικῶν παχυσέρκων, *ἀχταπόδι* ἐπὶ ἡλίθιων, *ἀχλάδα* ἐπίσης, *ἀλαφρόπετρα* ἐπίσης, *καρακάξα* ἐπὶ γυναικῶν δυσμόρφων καὶ κακῶν κτλ. κτλ. Ἐκ τῶν ἀγγείων, σκευῶν, ἐργαλείων κ.τ.τ. συνηθεστάτη εἶναι ἡ ὑβρις *λαδικὸ* λεγομένη διὰ τὰς γραιάς, *τσουκάλι*, *ἀγγειὸ* καὶ λογιώτερον *αἰσχρὸν ἀγγεῖον*, *καφέμπρικο*, *ζάγκλη* (=δρέπανον), *κοντοπίθαρος* κτλ. Ἐκ τῶν φαγητῶν αἱ λέξεις *χαλθᾶς* καὶ *λαπᾶς* δηλοῦσιν ὑβριστικῶς τὸν μαλθακόν, τὸν ἄνανδρον καὶ τὸν ἡλίθιον, ἡ δὲ λέξις *μπομποταναθρεμμένος* δηλοῖ τὸν εὐτελοῦς καταγωγῆς. Ἐκ τῶν ἐνδυμάτων ἡ λέξις *τσουμπές* διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ *ποδογύρι* διὰ τὰς γυναῖκας εἶναι ὑβριστικαί.

Πολυάριθμοι τέλος εἶναι αἱ ἐκ τοῦ κόσμου τῶν μύθων, τῶν παραδόσεων καὶ τῶν δοξασιῶν κτλ. ὑβρεις, ὡς π. χ. αἱ λέξεις *Στρίγγλα*, *Γοργόνα*, *Λάουρα* ἢ *Φαράλια* τῆς

Αττάλειας, σκυλοπρόσωπος, διαβολόσπαρμα, ξόγανο, είδωλο, νεραϊδιάρικο, πανούκλα, χολέρα κτλ. κτλ.

Πλὴν τούτου πολλάι τῶν ὕβρεων ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς ποινάς, αἵτινες ἄλλοτε ἐπεβάλλοντο ὑπὸ τῶν δικαστικῶν ἀρχῶν ἢ καὶ ὑπὸ τῶν κοινοτήτων εἰς τοὺς ὅπωςδήποτε πταίνοντας, κακουργοῦντας ἢ ἀσχημονοῦντας, ἢ ἐξέτασις τῶν ὁποίων μᾶς ἀποκαλύπτει μίαν πτυχήν τῆς περὶ τοῦ δικαίου, τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς καὶ τῶν ποινῶν ἰδεῶν καὶ συνηθειῶν τοῦ λαοῦ, τὰς ὁποίας ἐκληρονόμησεν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Τοιαῦται π. χ. εἶναι αἱ λέξεις *πομπή*, *πομπευμένος*, *κουρεμένος* κττ.

Ἔχουν δέ τινα σχέσιν αἱ ὕβρεις καὶ βλασφημίαι πρὸς τὰς κατάρας, καθόσον πολλάκις κατάραι μετέπεσαν εἰς ὕβρεις καὶ ἀντιστρόφως ὕβρεις μετέπεσαν εἰς κατάρας. Οὕτω π. χ. ἡ φράσις δὲν πᾶς νὰ κοινοποιεῖται καὶ ἀπλῶς νὰ κουρεύεσθαι εἶναι ὑβριστικὴ ὥς ἐπὶ τὴν ἀπὸ τῆς διαπόμπευσις, χρησιμοποιοῦνται ὡς κατάραι. Ὁμοίως καὶ ἡ φράσις νὰ βατενιῆς, κακά του κουρενιῆς. Ἀντιστρόφως αἱ φράσεις ὅς τὸ διάβολο, νὰ παρὼς ὁ διάβολος τὸν πατέρα σου, αἱ ὁποῖαι κυρίως εἶναι κατάραι, χρησιμοποιοῦνται σήμερον ὡς ὕβρεις.

Β') Ὑβριστικὰ σχήματα.

Παρὰ τὰς ὕβρεις καὶ τὰς βλασφημίας συνεξεταστέα καὶ τὰ διάφορα ὑβριστικὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα καὶ καθ' ἑαυτὰ δηλοῦν ὕβριν, πολλάκις δὲ καὶ συνοδεύουν τὴν ἐκστόμισιν τοιούτων. Τοιαῦτα ὑβριστικὰ σχήματα, ἔχοντα τὴν προέλευσιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὑπάρχουν ἀρκετὰ ἴδια παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Τοιούτον π. χ. εἶναι τὸ πολυσυνήθιστον *φασκέλλωμα* ἢ ἡ *μουντζα*, ἢ ὁποῖα ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὴν κατὰ τὴν πομπὴν ἀσβόλωσιν τοῦ προσώπου τοῦ πομπευομένου, τὸ *παρμάκι*, ἢ ἔκτασις δηλαδή τοῦ μέσου δακτύλου, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἄλλοι εἶναι συνεσφιγμένοι, τὸ *σαμάρκο*, ἢ ἐπίδειξις δηλαδή τοῦ

ἀντίχειρος καὶ τοῦ δείκτου τῆς δεξιᾶς τεταμένων, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἄλλοι δάκτυλοι εἶναι συνεσφιγμένοι κτλ.

Τῶν τοιούτων ὑβριστικῶν σχημάτων πολλάκις γίνεται χρῆσις καὶ εἰς τὰς ἐπιδράς καὶ τὰς μαγικὰς πράξεις, θεωροῦνται δὲ καθ' ἑαυτὰ ὡς ἔχοντα ἀποτρεπτικὴν δύναμιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ προσέχη ἐπίσης ὁ λαογράφος συλλογεύς.

Κατάταξις.

Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν βλασφημιῶν καὶ ὕβρεων, παρατηροῦμεν ὅτι, ὅπως καὶ εἰς τὰς κατάρας, οὕτω καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ γίνεται αὕτη κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν, ἣτις εἶναι καὶ ἡ δηλοῦσα τὴν ὕβριν. Συνήθως τὸ πρᾶγμα καταντᾷ πολὺ ἀπλοῦν, διότι τὴν ὕβριν ἀποτελεῖ μία καὶ μόνη λέξις, δὲν λείπουν ὅμως ἐνίοτε καὶ ὑποφάσεις, αἱ ὁποῖαι προέρχονται κυρίως ἐκ τῆς συγκατασκευῆς τῶν ὑβριστικῶν φράσεων καὶ τῶν ἀποφαινετικῶν λέξεων. Ἐν τούτῳ περικυβερτῶν, εἰς τὴν κατάταξιν, ἐὰν μὲν ὁ συλλογεὺς γινώσκῃ καὶ πληρέστερον τύπον, δύναται περὶ αὐτὸν νὰ συγκεκομμένους τοὺς συγκεκομμένους, ἄλλως, ἅς κατατάσῃ κατὰ τὴν συνουσιαστέραν ὑπάρχουσαν λέξιν ἀφήνων τὴν τελικὴν κατάταξιν εἰς τὸν μέλλοντα νὰ ἐξετάσῃ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν τὰς ὕβρεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ὡς πρὸς τὴν συλλογὴν ἰσχύουν αἱ αὐταὶ παρατηρήσεις αἱ γενόμεναι καὶ περὶ τῶν καταρῶν.

Συλλογαὶ ὕβρεων ἰδιαίτεραι δὲ ἔχουν μέχρι τοῦδε δημοσιευθῇ. Εὐρίσκει τις ὅμως τοιαύτας εἰς τὰ διάφορα λεξιλόγια, τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε ἔχουν δημοσιευθῇ. Περὶ τῶν ὑβριστικῶν σχημάτων ἔχομεν ἄριστον βοήθημα τὴν περὶ αὐτῶν πραγματείαν τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τὸν τίτλον 'Υβριστικὰ σχήματα ἐν τῷ Δ' τόμῳ τῆς Λαογραφίας σ. 601-668.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Γενικά.

Α΄) Τί εἶναι παραδόσεις.

Παραδόσεις λέγοντες ἐννοοῦμεν τὰς μυθικὰς διηγήσεις, τὰς ὁποίας ὁ λαὸς πλάττει καὶ συνδέει πρὸς ὠρισμένους τόπους καὶ χρόνους ἢ πρὸς ὠρισμένα φυσικὰ φαινόμενα καὶ ὄντα, ὡς καὶ πρὸς ὠρισμένα πολλάκις ἱστορικὰ πρόσωπα, πιστεύει δὲ αὐτὰς ὡς ἀληθινὰ.

Εἶναι δὲ αἱ διηγήσεις αὗται ὅλα τὰ μὲν τῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅλα τὰ δὲ ἐκείνης ἣ ὅποιά ἐχοντα τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκ τῆς ἀμελλομένης ἰδιότητος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τὰς ἰδικὰς τῶν θεῶν καὶ τὰ ἰδικά της συναισθήματα καὶ ἐνεργείας νὰ ἀναφέλλῃ εἰς τὰ περὶ αὐτὴν ὄντα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δέχεται τὰς ἐντυπώσεις, δίδει ζωὴν καὶ ἐνέργειαν καὶ πρόσωπον, μὲ μίαν λέξιν προσωποποιεῖ, καθὼς λέγομεν, τὸν περιβάλλοντα τὸν ἀνθρώπον κόσμον. Δι' αὐτῆς ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, παλαιοὺς καὶ συγχρόνους, πεπολιτισμένους καὶ ἀπολιτίστους, ἐδημιουργήθησαν οἱ εὐεργετικοὶ καὶ κακοποιοὶ δαίμονες, οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες καὶ ὅλος ὁ περὶ αὐτοὺς μυθικὸς κόσμος, δι' αὐτῆς καὶ σήμερον ὁ κληρονόμος τοῦ ἀρχαίου πνεύματος νεοελληνικὸς λαὸς ἐξακολουθεῖ, εἴτε διατηρῶν τὰς παλαιὰς μορφάς, εἴτε δημιουργῶν νέας, νὰ χαρίζῃ ψυχὴν ἐκ τῆς ψυχῆς του εἰς τὴν περὶ αὐτὸν ἄψυχον φύσιν. Δι' αὐτῆς ὁ ἀπὸ τοῦ Πανασσοῦ πνέων ὀρμητικώτατος ἄνεμος, ὁ φοβερὸς Κατεβατός, μεταβάλλεται εἰς ἄγριον ἀσπρομάλλην γέροντα, ἔχοντα παλάτι ἀπὸ κρύσταλλο ὥς τις κορυφὴς τῆς Λιάκουρας. Ἡ φοβερά καὶ καταγιγίσουσα πνοή του εἶναι ἡ πάλῃ, τὴν ὁποίαν

συγκροτεῖ μὲ τ' ἄλλα στοιχεῖά, τὰ δ' ἐκ τοῦ Παρνασσοῦ καταρρέοντα ὕδατα, τὰ δάκρυά του, διότι ὁ νότος μὲ τὴν ἀπαλὴ καὶ ἥσυχη πνοή του τοῦ ἔλειωσε τὸ καύχημά του, τὸ χρυσταλλένιο του παλάτι. Δι' αὐτῆς ἡ ἡχὼ ἐγένινεν ὁμορφος βοσκός, μὰ κλέφτης, ποὺ γι' αὐτὸ μαρμάρωσε, καὶ τώρα ὅ,τι φωνὴ ἀκούει τὴ λέει κι αὐτὸς πάλι. Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη μεταβάλλονται εἰς συζύγους ἢ ἀδελφούς καὶ ἔχουν τὴ μάννα των καὶ τὸ παλάτι των, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπιστρέφουν ἀπὸ τὸν οὐράνιον δρόμον των διὰ νὰ φάγουν καὶ νὰ ἀναπαυθοῦν. Τὰ δένδρα ἀποκοτῶν ψυχὴν, τὴν ὁμορφη πρασινομαλλοῦσα νεράϊδα, ποὺ πονεῖ καὶ κλαίει, ὅταν τῆς κόφτουν τὰ κλαριά, ἡ τὸ φοβερὸ στοιχεῖό, ποὺ βλάπτει καθέναν, ποὺ θὰ κοιμηθῇ ἔς τὸν ἥσκιο του. Κάθε βρῦση, κάθε ρεματιά, κάθε ποτάμι, κάθε πηγάδι, κάθε σπίτι, κάθε βουνό, κάθε σπηλιά, κάθε χωριὸ ἔχει τὴν ψυχὴ τοῦ στοιχείου του, τὴ νεράϊδα του. Ὁ ψίθυρος τῶν καλαμιῶν ἔχει τὸ πέρασμά των, ὁ ἀπὸ τῶν φυλάκων καὶ ἡ τὸς ἐξ ἀεμοῦντος ἡμιμοτικὸς χορὸς των. Δι' αὐτῆς ἡ νεράϊδα μεταβάλλεται εἰς τὸν ἀπαίσιον βρικόλακα, ὁ ἐφιάλτης εἰς τὸν φοβερὸν δαίμονα βραχνᾶν, αἱ ἀσθένειαι εἰς εἰδεχθεὶς τρεῖς καὶ αἱ μάγισσαι εἰς τὶς φοβερὲς στρίγγλες. Δι' αὐτῆς ὁ λαὸς ἀκούει τοὺς στίλους τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς νὰ κλαίονν κάθε νύκτα τὴν ἀδελφή τους, γιατί ὁ βόϊθοντας τῆς Ἀθήνας ἔρρηξε μὲ κολόννα ἀπὸ τὶς τέσσερες, ποὺ ἦταν χωριστὰ ἀπ' τὶς ἄλλες. Δι' αὐτῆς τὰ φυσικὰ κοιλώματα τῶν βράχων γίνονται σημάδια, ποὺ ἄφησε τὸ πόδι τοῦ Διγενῆ ἢ τὸ χέρι τῆς Παναγίας. Ὁ θαλαρσοδαρμένος σκόπελος γίνεται καράβι, ποὺ μαρμάρωσε, καὶ οἱ κοινοὶ λίθοι τῶν βουνῶν γιὰ μὲ τὰ κατσίκια της, ποὺ τὴν μαρμάρωσε ὁ Μάρτης μὲ τὸ πολὺ του κρούο, γιατί τὸν καταφρόνησε. Δι' αὐτῆς καὶ αἱ ἐλπίδες τοῦ λαοῦ λαμβάνουν σάρκα καὶ ὅσῃ. Πίπτει ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ Πόλη, ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν χάνει τὰς ἐλπίδας του περὶ ἀνακτήσεως αὐτῆς καὶ αἱ ἐλπίδες αὗται ἐνσωματοῦνται εἰς τὸν πεσόντα τελευταῖον αὐτοκράτορα, τὸν ὁποῖον φαντάζεται μαρμαρωθέντα ἢ κοιμώμενον ὕπνον βαθύν, ἀπὸ τὸν

ὅποιον, ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, ὁ ἄγγελος θὰ τὸν ξυπνήσῃ καὶ θὰ τοῦ δώσῃ ἔς τὸ χέρι πάλι τὸ σπαθί, πὺν εἶχε ἔς τὴ μάχην. Καὶ θὰ σηκωθῇ ὁ βασιλεὺς καὶ θὰ μῆνῃ ἔς τὴν Πόλιν ἀπὸ τῆ Χρυσόπορτα καὶ κινηγῶντας μὲ τὰ φρουράτα του τοὺς Τούρκους, θὰ τοὺς διώξῃ ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά.

Διὰ τὸν λαὸν ὅλος αὐτὸς ὁ μυθικὸς κόσμος δὲν εἶναι κόσμος ψεύτικος, εἶναι κόσμος ἀληθινὸς καὶ μάλιστα, δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ, ἀληθινώτερος καὶ πραγματικώτερος τοῦ αἰσθητοῦ, ἀφ' οὗ αὐτὸς ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν, τῆς ὁποίας ἀπλὴ ἐκδήλωσις εἶναι ὁ αἰσθητός. Οὕτω χωρὶς νὰ τὸ ἐπιζητῇ καὶ χωρὶς νὰ τὸ αἰσθάνεται καλὰ καλὰ ὁ λαὸς διὰ τῆς μυθοπλαστικῆς του φαντασίας ἐδημιούργησε καὶ μίαν μυθολογικὴν ἀντίληψιν, μίαν μυθολογικὴν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν φυσικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἐρμηνείαν, τὴν ὁποίαν μετὰ τόσους κόπους καὶ μετὰ τὸν πόσον χρόνον καὶ μετὰ τόσας ἐρεῦνας προσπαθεῖ τὰ ἀνθρώποις διὰ τὸν κόσμον ἀνακατασκευάσαι τὴν φαινομένην αὐτοῦ ἡ φύσιν, ἐπιστήμη καὶ ἡ φιλοσοφία. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐπιστήμη ἐργάζεται ἀπὸ σκοποῦς θέσασα ὡς πρόβλημα δι' ἑαυτὴν τὸ διατί τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων, ἡ μυθοπλαστικὴ φαντασία πλάττει αὐθορμήτως καὶ ἐλευθέρως τὰς μυθικὰς αὐτῆς μορφὰς καὶ ἐνεργείας, τὰς ὁποίας ὑποκαθιστᾷ εἰς τὰ ὄντα καὶ εἰς τὰ φαινόμενα.

Μόλα ταῦτα δὲν δύναται κανεὶς νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἐνίοτε παρουσιάζονται καὶ ἐντὸς τοῦ μυθικοῦ κόσμου τάσεις ὅπως τεθοῦν προβλήματα. Ἀλλὰ τὰ τιθέμενα προβλήματα λύονται κατὰ τὸν αὐτὸν μυθολογικὸν τρόπον καὶ πολλάκις διὰ τῶν αὐτῶν μυθικῶν μορφῶν, ὅσας ἔχει πλάσει ἤδη ἡ μυθοπλαστικὴ φαντασία δι' ἄλλας ἀναλόγους περιστάσεις. Ἐντεῦθεν ἔχομεν κατηγορίαν ὁλόκληρον παραδόσεων, τῶν αἰτιολογικῶν λεγομένων, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι νὰ δώσουν τὸν λόγον μορφῆς τινος ἢ ἐνεργείας. Οὕτως ἐρμηνεύονται τὰ μαυράδια τοῦ φεγγαριοῦ ὡς χούφτα μὲ λάσπη, πὺν τοῦ ἔρρηξε ἔς τὸ πρόσωπο, γιὰτὶ μαλώσανε, ὁ ἀδερφός του ὁ ἥλιος, ἡ ἀκαταστασία τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν Μάρτιον ἐκ τῆς μέθης τοῦ

πονηροῦ Γερομάρτη, πὺν γέλασε τὰ ἔντεκα ἀδέρφια του, τοὺς ἄλλους μῆνες, καὶ τοὺς ἤπιε τὸ κρασί, αἱ φωναὶ τῶν πτηνῶν ὡς κραυγαὶ ἀνθρώπων μεταμορφωθέντων εἰς πτηνὰ κτλ.

Αἱ πλείσται τῶν διηγήσεων τούτων εἶναι σοβαραί, δὲν ἔλειψαν ὅμως καὶ οἱ ἄστειοι, οἱ ὅποιοι διὰ πᾶν ὅτι φαίνεται ἄστεϊον καὶ περίεργον ἐδημιούργησαν καὶ ἄστεϊας παραδόσεις. Οὕτως ἐπλάσθησαν παραδόσεις, γιατί τῆς χελώνας ἡ σὺρὰ μοιάζει μὲ καρφί; γιατί τὰ σκυλιὰ μυρίζεται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο; γιατί γκαρίζει ὁ γάϊδαρος; γιατί οἱ γυναικες ἔχουν ψύλλους; γιατί οἱ Καραγκούνισσες φοροῦν περικεφαλαία καὶ οἱ ἄντρες τοὺς μαῦρα μαντήλια; κτλ.

Παρὰ τὰς καθαρῶς μυθικὰς ταύτας παραδόσεις πρέπει νὰ συνεξετάζωνται καὶ διάφοροι ἄλλαι διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι, ἔχουσαι τὴν πηγὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἱστορικὴν μνήμην, διασφύζουσι τὴν ἀνάμνησιν, συνήθως ἀπαιτοῦν καὶ συνηθέστερον ἐπὶ τὸ μυθικώτερον ἡλλοιωμένον ἱστορικῶν γεγονότων, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν καὶ ἄλλων περιστατικῶν γεγονότων, τὰ ὅποια πρὸ πολλοῦ ἐπέλασαν. ἔχουν δὲ κατὰ τοῦτο σχέσιν αἱ διηγήσεις αὗται πρὸς τὰς παραδόσεις, καθότι αἱ τὸν πυρῆνα αὐτῶν ἀποτελοῦσαι διηγήσεις συνήθως εἶναι ἀμυδρόταται, τοῦθ' ὅπερ παρέχει ἐλευθερον ἔδαφος εἰς τὴν μυθοπλαστικὴν φαντασίαν νὰ ἡλλοιώσῃ καὶ ἐπὶ τὸ μυθικώτερον διαπλάσῃ αὐτὰς ἢ καὶ ἐντελῶς νὰ ἀποκαταστήσῃ διὰ μυθικῶν πλασμάτων. Οὕτως ἡ ἀνάμνησις τῶν καταστροφῶν, τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν ἐν Ἡλείῳ ἡ βασίλισσα τῶν Ἰλλυριῶν Τεύτα, ἐδημιούργησεν ἐξ αὐτῆς καὶ τῶν παλαιῶν περὶ Ἀμαζόνων μύθων τὴν μυθικὴν μορφήν τῆς Μοροβύζας, ἡ ἀνάμνησις τῆς τυραννίας τῶν Σαρακηνῶν τοὺς κακοὺς ἐν Κρήτῃ δαίμονας Σαρακηνοὺς κτλ. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται ὅλαι αἱ παλαιαὶ ἱστορίαι, ὅσας κατὰ τόπους διηγοῦνται διὰ τοὺς πρώτους οἰκιστὰς τῶν νήσων καὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, δι' ὧν συνήθως προσπαθοῦν νὰ εὑρουν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὀνόματος αὐτῶν, διὰ τὰς καταστροφὰς πόλεων καὶ χωρῶν, ὡς καὶ διὰ τὴν καταπληκτικὴν δύναμιν, τὸ μέγεθος καὶ τὰ κατορ-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

θώματα τῶν παλαιῶν ἀνθρώπων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ξεχωρίζει ἡ ἥρωϊκὴ μορφή τοῦ Διγενῆ.

Ὑπῆρξαν δὲ αἱ τοιαῦται παραδόσεις πολυπληθεῖς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, αὐταὶ δὲ ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα, ὅστις ἔδωκεν εἰς τὴν ἐπικὴν διήγησιν τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς μορφήν, καὶ ἐν πολλοῖς καὶ τὸ περιεχόμενον, καθὼς καὶ τὸν σπόρον, ἐκ τοῦ ὁποίου βαθμὴν ἀνεβλάστησαν ἡ ἱστοριογραφία καὶ ἡ ἱστορία.

Πλὴν τούτων καὶ περὶ τὰ διάφορα θρησκευτικὰ πρόσωπα, τὸν Χριστὸν καὶ τὰ πάθη του, τὴν Παναγίαν καὶ τοὺς ἁγίους, ἐπλάσθησαν κατὰ τόπους καὶ καίρους διάφοροι θρησκευτικαὶ παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν πραγματικὴν ἱερὰν ἱστορίαν, ἀλλ' εἶναι δημιουργήματα τῆς αὐτῆς μυθολογικῆς φαντασίας, ἡ ὁποία ἔπλασε καὶ τὰς λοιπὰς παραδόσεις περὶ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐνταῦθα τὴν κατεύθυνσιν αὐτῆς ἐπὶ τὸν ἁγίον συνήθως αἱ κρατοῦσαι πρὸς τὸν λαὸν θρησκευτικαὶ ἐκκλησιαστικαὶ δυνάμεις τῶν παραδόσεων εἶναι καὶ τὰς ἀρχαίας ἐκείνης πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν προσελεύσαντο καὶ μάλιστα ἀλλοτρίων δοξασίων, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ λαοῦ περιεσφαιρήσαν περὶ τὰ πρόσωπα τῶν προσφιλῶν αὐτῷ ἁγίων, πολλὰς δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία ἡναγκάσθη νὰ παραδεχθῇ ὡς ἀληθεῖς. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρω τὸ γνωστότατον θαῦμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τὸ ὁποῖον ὁ λαὸς ψάλλει καὶ ὡς ἄσμα, τὸν φόνον τοῦ δράκοντος ἢ τῆς λάμιας, πὺν κρατοῦσε τὸ νερὸ καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς βασιλοπούλας, ἡ ὁποία εἶχε προσφερθῇ ὡς θῦμα, θέμα κοινότατον ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἀκόμη, προσφιλέστατον δὲ καὶ εἰς τὰ παραιμύθια καὶ εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ⁽¹⁾.

* *

Αἱ παραδόσεις εἶναι τὰ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὰ μνημεῖα, τὰ μνημεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα καλύτερον παντὸς ἄλλου ἀπεικο-

(1) Βλ. *Πολίτων*, Τὰ δημώδη ἑλληνικὰ ἄσματα περὶ τῆς δράκοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, Λαογραφία Δ' 185 κέ.

νίζουν τὴν ψυχὴν ἐκάστου λαοῦ. Βεβαίως πλείσται ἐξ αὐτῶν, ἔχουσαι τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς θεμελιώδεις λειτουργίας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, δύνανται νὰ γεννηθοῦν καὶ γεννῶνται ἐπίσης παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς ἐν οἵαδήποτε βαθμίδι πολιτισμοῦ, πολλαὶ δὲ καὶ ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν μεταδίδονται, ἢ περαιτέρω ὁμῶς διαμόρφωσις καὶ διάπλασις αὐτῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ψυχικῆς πλέον ἰδιοφυΐας ἐνὸς ἐκάστου λαοῦ, τῆς ὁποίας καὶ φέρει τὴν σφραγίδα.

Β') Σχέσεις τῶν παραδόσεων πρὸς τὴν λατρείαν.

Ὡς προϊόντα τῆς μυθολογικῆς τοῦ ἀνθρώπου φαντασίας αἱ παραδόσεις στενὴν ἔχουν σχέσιν πρὸς ἄλλο προϊόν αὐτῆς, τὴν μαγείαν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς προϊόντος τοῦ πολιτισμοῦ ἀναπτυχθεῖσαν λατρείαν. Ὁ Σόφοτος ἀνέκαθεν προσεπάθησε διὰ διαφορῶν πράξεων καὶ ἐκτενέων, μαγικῶν, ἐξευμενιστικῶν καὶ ἄλλων, νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὴν ἐνέργειαν ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἀποδοτικῆς τῆς λατρείας τῶν ἀνωτέρων δυνάμεων, ἐξ ὧν πιστεύει ὅτι προέρχεται πᾶν ἀγαθόν, ὥς καὶ πᾶσα ξημία καὶ βλάβη. Εἶναι οὖν τὰ ἀνώτεροι αὐταὶ δυνάμεις οὐδὲν ἄλλο ἢ τὰ δημιουργήματα τῆς μυθολογικῆς αὐτοῦ φαντασίας, οἱ διάφοροι δαίμονες, περὶ τοὺς ὁποίους περιστρέφεται μέγα μέρος τῶν μυθικῶν διηγήσεων, τὰς ὁποίας ὠνομάσαμεν παραδόσεις. Οὕτω π. χ. πλείστα ἀγαθὰ, ἀλλὰ καὶ πλείστα κακὰ δύνανται νὰ προκαλέσουν οἱ δαίμονες νεκροί, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦτο ἔχουν ἀνάγκην ἐξλεώσεως καί, ἐὰν αὕτη δὲν ἰσχύη, μέτρων δραστηκῶν κατ' αὐτῶν, ἐξορκισμῶν, ἀποδιοπομπῶν καὶ ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ καὶ καταστροφῆς τῶν λειψάνων τοῦ σώματός των. Ἐπειτα πολλαὶ ἀσθένειαι αἰφνίδιαι καὶ ἰδίως ὀξεῖς ρευματισμοί, ἐκ τῶν ὁποίων συχνὰ ὑποφέρουν οἱ ἐν ὑπαίθρῳ βιοῦντες, ἀπεδοθησαν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν νεράιδων ἢ ἄλλων δαιμόνων, διὰ νὰ θεραπευθῇ δέ τις πρέπει νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν πλήξασαν ἢ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτὴν διὰ διαφορῶν μαγικῶν μέσων νὰ ἀποδώσῃ τὴν ὑγείαν εἰς τὸν παθόντα.

Αἱ ἐνέργειαι αὗται, μαγικαὶ καὶ ἐξευμενιστικαί, ἦσαν ἐν χρήσει κοινῇ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὁπόθεν ἀνεπτύχθη καὶ ἡ λατρεία τῶν δαιμόνων τούτων, εἶναι δὲ ἐν χρήσει καὶ σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ παραλλήλως καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς κρατούσης χριστιανικῆς λατρείας. Εἶναι δὲ τόση ἡ ἰσχὺς αὐτῶν, τὴν ὁποίαν ἐπιτείνει ἡ δύναμις τῆς συνηθείας ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ φόβος ἀφ' ἑτέρου, ὃ ἐκ τῶν δαιμόνων τούτων, οἱ ὁποῖοι ζῶσιν εἰσέτι καὶ δρῶσιν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ, ὥστε καὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἠναγκάσθη πολλὰς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τούτων νὰ δεχθῇ καὶ ἄλλας νὰ δημιουργήσῃ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν δοξασιῶν τοῦ πληρώματος. Τινὰς τῶν ἐνεργειῶν τούτων σημειούμεν κατωτέρω ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον, πρέπει δὲ νὰ προσέχουν αὐτὰς οἱ συγγραφεῖς.

Γ) Διαίρεσις τῶν παραδόσεων.

Ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν τῶν παραδόσεων θὰ ἡδυνάτο τις κατὰ τὰς ἀποστάσεις διὰ διακρίνειν τὰς ὁμάδας τῶν ἡρώων τῶν καθαρῶς μυθολογικῶν (πρωτόγονων) ἢ τῶν προσωποποιήσεων, τὴν ὁμάδα τῶν αἰτιολογικῶν, τὴν ὁμάδα τῶν ἱστορικῶν καὶ τὴν ὁμάδα τῶν θρησκευτικῶν. Ἀλλ' αἱ ὑποδιαίρέσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔπρεπε νὰ εἰσαχθοῦν εἰς τὰς ὁμάδας ταύτας, εἶναι τοσαῦται καὶ αἱ διασταυρώσεις μεταξὺ αὐτῶν τοιαῦται, ὥστε εἶναι προτιμότερον νὰ ἀκολουθήσῃ τις τὴν κατὰ τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται, κατάταξιν, ἢ ὁποία καὶ εὐπερίληπτος εἶναι καὶ τὸν συλλογέα καθοδηγεῖ ἐπαρκῶς ἐν τῇ ἐρευνῇ καὶ δὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὴν φύσιν τῶν παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι πᾶσαι τὴν αὐτὴν ἔχουν ἀρχικὴν πηγὴν, τὴν μυθολογικὴν φαντασίαν.

Τὴν διαίρεσιν ταύτην ἠκολούθησεν ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ περὶ παραδόσεων ἔργῳ ὁ Ν. Γ. Πολίτης⁽¹⁾ καὶ ταύτην παραθέτομεν κατωτέρω συνοδεύοντες ἐκάστην τῶν κατηγο-

(¹) Ν. Γ. Πολίτου, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις. Ἀθῆναι 1904. Τόμοι 2.

ριῶν μὲ ὅσον τὸ δυνατόν εὐσυνόπτους παρατηρήσεις, διὰ νὰ δώσωμεν ἰδέαν τινὰ τῶν εἰς ἐκάστην κατηγορίαν ὑπαγομένων παραδόσεων.

Νεοελληνικαὶ παραδόσεις.

Αἱ νῦν φερόμεναι εἰς τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πολυάριθμοι παραδόσεις εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν κληρονομία ἀρχαία καὶ ἐν πολλοῖς κοινὴ καὶ πρὸς ἄλλους λαούς, ἀφ' ἑτέρου δὲ νεώτερα δημιουργήματα τῆς αὐτῆς, ὥς εἵπομεν, μυθοπλαστικῆς φαντασίας, ἡ ὁποία ἐπλασε καὶ τοὺς ἀρχαίους μύθους καὶ ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ πλήρης δυνάμεως καὶ ἐνεργείας καὶ παρὰ τῷ σημερινῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Κατὰ δὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ Πολίτου διακρίνονται εἰς τὰς ἀκολουθοῦσας τριᾶκοντα καὶ ἑννέα κατηγορίας, περὶ ὧν ἐκάστης τῶν ὁποίων παρέχομεν ἀπαραιτήτους τινὰ παραδόσεις πρὸς διαφώτισιν καὶ διευκόλυνσιν τῶν λαογραφικῶν ἐρευνῶν εἰς τὸ ἔργον τῆς

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Κατηγορίαι νεοελληνικῶν παραδόσεων.

α') Παλιᾶς ἱστορίαις.

Ὅπως καὶ προηγουμένως ἀνεφέραμεν, εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις, ἀδιάφορον ἂν πραγματικὰς ἢ μυθοποιηθείσας. Οὕτω π. χ. διηγοῦνται εἰς τὴν Χίον περὶ τοῦ Ὀμήρου, ποῦ εἶχε τὸ σχολεῖόν του καὶ δεικνύουν καὶ τὴν δασκαλόπετραν· εἰς τὴν Ἀττικὴν διασφύζονται ἀμυδραὶ ἀναμνήσεις τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Μαραθωνοδρόμου· εἰς τὴν Ἡπειρον ἀνεπτύχθη ἡ μυθικὴ μορφή τῆς Μονοβύζας, καὶ ἐν γένει εἰς κάθε πόλιν, εἰς κάθε χωρίον ἔχουν νὰ διηγηθοῦν καὶ νὰ δεῖξουν ποῦ ἦτο ἡ προτερινή του θέσις καὶ διατί ἐκτίσθη εἰς τὴν τωρινὴν καὶ πότε καὶ ποῖος τὸ ἔκτισε καὶ ποῖοι κατόικουν εἰς τὴν ἀρχήν, καὶ πότε καὶ πῶς τὸ πῆραν οἱ Τούρκοι. Ἐπίσης διηγήσεις περὶ ληστρικῶν καὶ πειρατικῶν ἐπιδρομῶν δὲν εἶναι ἀσυνήθεις.

Οἱ παλιᾶς αὐτὲς ἱστορίαι τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ἱστορικὰς τοπικὰς παραδόσεις τῶν ἀρχαίων, τὰς κτίσεις πόλεων κ.τ.τ., ἐκ τῶν ὁποίων βαθμιδόν, ὡς εἴπομεν, ἀνεπτύχθη καὶ ἡ ἱστοριογραφία καὶ τῶν ὁποίων δείγματα εὐρίσκομεν κατεσπαρμένα εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ μάλιστα τοὺς ἱστοριογράφους καὶ γεωγράφους. Αἱ νῦν φερόμεναι εἰς τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τοιαῦται παραδόσεις εἶναι μὲν καὶ νεώτεραι, εἶναι ὅμως καὶ παλαιαὶ εἴτε καθ' ὁλοκληρίαν εἴτε καὶ ὡς πρὸς τινὰ μόνον στοιχεῖα αὐτῶν.

β') Ἡ Πόλη καὶ ἡ Ἀγία Σοφία.

Ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ καρδιά τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ τὸ ὄνειρον τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, μετὰ τὸ παλλάδιον τῆς Ὁρθοδοξίας, τὸν περικαλλὴ ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀπετέλεσαν κέντρον πολλῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἐκκένωσις αὐτῆς μετὰ τὴν διασποράν θάυμαστον γεγονός, εἶναι γεγονὸς τοῦ Μπλεῦν, τὸ ὁποῖον πηδῆσαν ζωντανὰ ἀπὸ τοῦ ἑθνικοῦ νερό, γὰρ νὰ πιστέψῃ ὁ καλὸς γερὸς, ποὺ τὰ τηγανίσαν πῆραν οἱ Τοῦρκοι τὴν Πόλιν, ἔπειτα τὸ μαρμάρωμα τοῦ τελευταίου Παλαιολόγου, ἡ ἐξαφάνισις τοῦ λειτουργοῦντος ἱερέως μετὰ τὰ ἱερὰ σκεύη κτλ. Καὶ ὅλαι αὐταὶ αἱ παραδόσεις συνδέονται πάντοτε μετὰ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ῥθῃ ἕνας καιρὸς, ποὺ θὰ ξαναπαρθῇ ἡ Πόλις, θὰ ζωντανέψῃ ὁ βασιλεὺς, ὁ καλὸς γερὸς θ' ἀποτηγανίσῃ τὰ ψάρια καὶ ὁ πάπᾶς θὰ συνεχίσῃ τὴ λειτουργίαν του. Ἰδιαιτέρως δὲ διὰ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, τῆς ὁποίας ἡ θαυμαστὴ οἰκοδομὴ ἐθάμβωνε τὰ ὄμματα τῶν ἀπλοϊκῶν καὶ ἐξῆλπε τὴν φαντασίαν των, ἐμορφώθη ἡ παράδοσις ὅτι τὸ σχέδιον αὐτῆς ἔχει θεῖαν ἀρχήν, διότι τὸ ἐφιλοτέχνησε μέλισσα μετὰ τὴν χάριν τοῦ ἀντιδώρου, ποὺ ἔπεσε ἀπὸ τὸ χεῖρ τοῦ Πατριάρχη.

γ') Χῶρες καὶ τόποι.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ παραδόσεις, ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τὴν οἰκισιν καὶ τὴν ὀνομασίαν πό-

λεων και τόπων, καθὼς καὶ τὴν καταστροφὴν καὶ ἐρήμωσιν αὐτῶν, ἀντίστοιχοι ἐν πολλοῖς πρὸς ἀρχαίας τοπικὰς παραδόσεις, τῶν ὁποίων καὶ στοιχεῖα διασφύζουσιν. Αἱ πλεῖσται τῶν παραδόσεων τούτων εἶναι τοπωνυμικά. Καθὼς δὲ οἱ ἀρχαῖοι δι' ἐκάστην πόλιν καὶ τόπον ἐπλαττον καὶ ἓνα οἰκιστὴν ἐπώνυμον, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ αἱ νεώτεραι παραδόσεις ἐρμηνεύουν τὸ ὄνομα πόλεων καὶ χωρίων καὶ τόπων ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν πρώτων οἰκιστῶν ἢ μυθολογούμενων βασιλέων καὶ βασιλοπαίδων. Οὕτω π. χ. ἡ Τήνος, ὀνομαζομένη πρότερον Φειδοῦσσα, ὀνομάσθη Τήνος ἐκ τοῦ ὀνόματος βασιλόπαιδος, ἐξορισθείσης εἰς αὐτήν, ἡ Χίος ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κρήτης Χιόνας, τὴν ὁποίαν ἀπήγαγε τὸ βασιλόπουλο τῆς Νικαριᾶς, τὸ Ἀργυρόκαστρον ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς κτισάσης βασιλίσσης Ἀργύρας καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Εἰς τινὰς τῶν τοπωνυμικῶν παραδόσεων ἀνευρίσκει τις τὴν ἀπὸ τῆς ἀπὸ τῶν κοινοτικῶν ἐθελῶν, ἐκ τῶν τῶν πολλῶν, ὅσα καλεῖται ἡ χαμηλότερη κορυφὴ τοῦ Παρνασσοῦ Γεργιόνην, διότι ἐκεῖθεν κατεκρημνίζοντο οἱ ἄχρηστοι καταπονετοὶ γέροντες. Ἡ παράδοσις ἀναφέρεται εἰς πραγματικὸν ἔθιμον, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ πολλὰ παραμύθια καὶ ἄλλαι διηγήσεις διηγοῦνται καὶ τὸ ὁποῖον κρατεῖ καὶ σήμερον εἰς τινὰς τῶν κατὰ φύσιν λαῶν, δὲν ἦτο δὲ φαίνεται ἄγνωστον καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους, καθόσον δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τοῦ νόμου τῶν Κείων, καθ' ὃν οἱ ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα ἔτη γέροντες ἀπέθνησκον πίνοντες τὸ κώνειον.

δ') Βουλιαγμένοι τόποι καὶ πολιτεῖες.

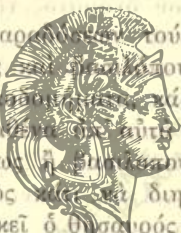
Συνηθέσταται εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ τόπων καὶ πολιτειῶν, αἱ ὁποῖαι κατεβυθίσθησαν καὶ σήμερον εἶναι λίμναι ἢ καλύπτονται ὑπὸ τῆς θαλάσσης διὰ τὴν ἀδικίαν τῶν κατοίκων των. Πανταχοῦ, ὅπου ὑπάρχουν λίμναι ἢ χάσματα καὶ ὅπαι καὶ γῆς κοιλώματα, ἀνευρίσκει τις αὐτάς, εἰς τὴν Κω-

παῖδα, τὸν Ὁξερὸν, τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων, τὴν Βουλιαγμένην τῆς Ἀττικῆς. Γνωστότατον παράδειγμα τοιαύτης παραδόσεως εἶναι ἡ γραφικὴ διήγησις περὶ τῆς καταβυθίσεως τῶν Σοδόμων καὶ τῶν Γομόρων. Παραδόσεις τοιαῦται καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ἐφέροντο πολυπληθεῖς. Ἐχουν δὲ τὴν ἀφετηρίαν των εἰς τὴν παρατήρησιν πραγματικῶν τοιούτων καταβυθίσεων, ἔπειτα δὲ καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους, ὅπου χάσματα καὶ λίμναι φαίνονται προεληοῦσαι ἐκ καθιζήσεων. Πολλαχοῦ ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι ὑπὸ τὰ ὕδατα τῆς λίμνης καὶ τῆς θαλάσσης διακρίνονται τὰ οἰκοδομήματα τῶν καταβυθισθεισῶν πόλεων.

ε') Βασιλιάδες καὶ ρηγάδες καὶ βασιλόπουλα.

Αἱ πλεῖσται τῶν παροιμιῶν τούτων, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς βασιλιάδες καὶ βασιλόπουλα, συνδέονται πρὸς διάφορα ὑποκειμμένα οἰκιστικὰ καὶ πόλεμικά κείμενα καὶ τύραγους καὶ τοιχείαν παλαιοῦ βασιλέως ἢ βασιλοπούλας, διὰ τὴν ὁποίαν εὐρίσκει πάντοτε ὁ λαὸς καὶ διηγηθῇ. Ἐδῶ εἶναι ὁ λουτρὸς τῆς ρήγαινας, ἐκεῖ ὁ ὕψιστός της, ἐκεῖ ἡ αὐλή της, ἐκεῖ ὁ σπῆλιος της, ἐκεῖ ἐμάλωσε μὲ τὸν ἀγαπητικὸν της τὸ Διγενῆ, ἐκεῖ ἐμαρμάρωσε. Ἐὰν τύχη δύο ἐρεῖπια νὰ εὐρίσκωνται κάπως κοντὰ ἢ ἀπέναντι ἀλλήλων, σχετίζονται ἀμέσως ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ὡς τὸ ἓνα κάθονταν τὸ βασιλόπουλο καὶ ὡς τὸ ἄλλο ἡ βασιλοπούλα. Εἰς πολλὰ δημιουργεῖται καὶ μυθική τις ὑπόγειος δίοδος, διὰ τῆς ὁποίας συνεκοινῶνουν οἱ πύργοι καὶ οἱ ἔρασταί ἐβλεπον ἀλλήλους.

Συνηθεστάτη παράδοσις, ἡ ὁποία ἀπεδόθη εἰς πολλὰ κάστρα εἶναι ἡ τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς, τὴν ὁποίαν ψάλλει καὶ τὸ ὁμώνυμον πανελλήνιον ἄσμα. Τὸ κάστρο τὸ πολιορκοῦν οἱ Τοῦρκοι, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ παρθῇ. Ἐνδύεται τότε ὡς καλόγηρος τοιρκόπουλο καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὴν ὡραίαν κυρίαν τοῦ κάστρου τὴν χάριν νὰ τὸ δεχθῇ ἐντός. Ἀνοίγουν οἱ πόρτες, ἀλλὰ μὲ τὸ ἀνοιγμα χίλιοι μῆχανες.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸ κάστρο πάρθηκε καὶ ἡ Ὀριά του κρημνίζεται ἐκ τῶν ἐπάλξεών του, διὰ νὰ μὴ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων.

ς) Ἕλληνες, Ἀντρειωμένοι, Γίγαντες.

Αἱ παραδόσεις αὗται πηγὴν ἔχουν τὴν κοινὴν παρὰ τοῖς λαοῖς πίστιν, ὅτι τὰ παλαιότερα ἦσαν καὶ καλύτερα, πίστιν, τὴν ὁποίαν εἰς σύστημα ἀναπτύσσει ὁ Ἡσίοδος εἰς τοὺς περὶ τῶν ἐποχῶν τοῦ κόσμου μύθους. Εἰς τὴν Ἰλιάδα ὁ γέρον Νέστωρ ἐνθυμεῖται τοὺς παλαιούς ἥρωας, τῶν ὁποίων οἱ ἄθλοι ἦσαν πολὺ ἀνώτεροι τῶν συγχρόνων του, ὁ δὲ ποιητὴς παριστᾷ τοὺς ἥρωάς του ὡς ὄντα κατὰ πολὺ ἀνώτερα τῶν συγχρόνων του. Πάλλουν καὶ ἐκσφενδονίζουσι λίθους, τοὺς ὁποίους οὐδὲ δύο ἐκ τῶν συγχρόνων του θὰ ἠδύναντο νὰ μετακινήσουν. Τὴν αὐτὴν ταύτην ἐνίσχυν καὶ τὰ σφζόμενα ἐρείπια παλατιῶν καὶ ἀκροπόλεων, οἷα τὰ τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Τροίας, καὶ τοῖς ὁποίοις τὸν σκόδον ἔδωκεν ἡ φύσις εἰς τοὺς αἰῶνας ἐκείνους ἀνθρώπων ὑπερφυοῦς δυνάμει καὶ μεγέθει τελευτήσαντες. Ὅλους ἐπίστευον οἱ ἀρχαῖοι τοὺς Κύκλωπας. Ἐκραταῖα δὲ ἡ πίστις αὐτὴ καὶ ἐκ τῶν παλαιοντολογικῶν εὐρημάτων ὁσῶν ἐκλιπόντων ἐλεφάντων, μαμμούθ, τὰ ὁποῖα ἐξελαμβάνοντο καὶ ἐκλαμβάνονται ἀκόμη ὡς ὁστᾶ ἀνθρώπινα. Τοιαῦτα τεράστια διηγείται ὁ Ἡρόδοτος ὅτι ἦσαν τὰ ἐν Τεγέα εὐρεθέντα ὁστᾶ τοῦ Ὁρέστου.

Κατ' ἀνάλογον τρόπον ὁ νεώτερος ἑλληνικὸς λαὸς ἐμόρφωσε τοὺς Ἕλληνας του, τοὺς Ἀντρειωμένους, τοὺς Σαραντάπηχους καὶ τοὺς Γίγαντας.

Οἱ Ἕλληνες μιὰ φορὰ ἦσαν ἄνθρωποι θηρία, ὅχι σὰν ἐμῶς τοὺς κακὰν-τράχηδες. Σήκωναν βουνὰ ἀέροαια. Δὲν τηροῦν τὰ παλιὰ τὰ κάστρα μὲ τὶ πέτρες εἶναι χτισμένα; Ἐκκεῖς τίς πέτρες τίς σήκωναν μὲ τὰ χεῖρά τους καὶ τίς ἀπλοῶσαν.

Φαντάζεται δὲ πάντας τούτους ὁ λαὸς ὡς πολὺ ὑψηλοῦς, σαράντα πήχεις, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα Σαραντάπηχος, σὰν

κυπαρίσσια, σὰν τὶς ψηλότερες λεῦκες καὶ πολὺ δυνατούς. Ἦδύναντο νὰ μετακινοῦν καὶ νὰ ἐκσφενδονίζουν εἰς μεγάλας ἀποστάσεις λίθους βαρεῖς, βράχους ὀλοκλήρους, ἀγωνιζόμενοι ἢ παίζοντες πρὸς ἀλλήλους, τοὺς ὁποίους δεικνύει μέχρι σήμερον ὁ λαός, οἱ δὲ πόδες των, αἱ ὀπλαὶ τῶν ἵππων των, ὅπου ἐπάτουν ἐπὶ τῶν βράχων, ἄφηνον ἵχνη ἀνεξίτηλα. Τὰ διασκελίσματα καὶ τὰ πηδήματα αὐτῶν ἦσαν τεράστια, ὅπως τεράστιον ἦτο καὶ τὸ μέγεθός των. Ὁ Διγενὴς εἰς τὴν Κρήτην διασκελίζει ὄρη, εἰς δὲ τὴν Κύπρον μὲν ἐν πῆδημα εὐρίσκεται ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Τροόδους εἰς τὴν ἀκροθαλασσιάν. Χαρακτηριστικὸν αὐτῶν γνώρισμα κατὰ τινὰς τῶν παραδόσεων εἶναι τὸ δασύτριχον καθ' ὅλον τὸ σῶμα καὶ διακριτικὸν σημεῖον ἡ μικρὰ οὐρά.

Ἐνῶ δὲ τοιοῦτοι ἦσαν, ἀπὸ τοῦ θανάτου ἐκ κώωπος. Ἐγνώριζον τὸν χρόνον τοῦ θανάτου των καὶ μόνοι των παρεσκεύαζον τὸν τάφον τῶν. Ἦσαν εἰσέρχοντο ἐντός, ἐσκούριζαν ἐνὰ κοινῇ, ὥστε οἱ ἄλλοι νὰ ἀπεθάνωσι. Ἐπὶ τῆς ἀσθενήσεως, ἂν κατὰ τὴν ἐκείνην εὐκαιρίαν νὰ ὀλοοῦντο καὶ νὰ πέσουν, καὶ δι' αὐτὴν τὸν σκοπεύοντος τῶν ὄρκος ἦτο, νὰ πέσω, ἂν δὲν λέω ἀλήθειαν.

Σύνηθες αὐτῶν ἔργον, ὅπως καὶ τῶν παλαιῶν Κυκλώπων, ἦτο νὰ κτίζουν πύργους καὶ ἄλλα κτίρια, τὰ ὁποῖα δεικνύει μέχρι σήμερον ὁ λαός, ὅπως δεικνύει καὶ διαφόρους ἄλλους λίθους, τοὺς ὁποίους θεωρεῖ ὡς ἐργαλεῖα ἢ παιγνίδια τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω δεικνύουν ἐν Κύπρῳ τὸ *λεγγρὶν* τοῦ Διγενῆ, ἄλλοι τὰ *ἀδράχια* τῶν Ἑλληνιστῶν κ.τ.λ. Ἐπίσης δεικνύει ὁ λαὸς καὶ τοὺς τάφους των, ὑψώματα γῆς φέροντα λίθους, τὴν δ' ἐξαφάνισιν αὐτῶν ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς ἄλλαι παραδόσεις διηγοῦνται ἄλλως. Οὕτω κατ' ἄλλας κατηράσθη αὐτοὺς ὁ Θεός, διότι ἐπεχείρησαν νὰ κτίσουν πύργον μέχρις αὐτοῦ, κατ' ἄλλην, διότι ἦσαν ἀσεβεῖς καὶ εἰδωλολάτραι, κατ' ἄλλην ἐκεραυνώθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διότι ἔλαβον λίθους καὶ τοὺς ἔρριπτον κατ' αὐτοῦ, κατ' ἄλλην τοὺς ἐξωλόθρευσεν κατακλυσμὸς κ.τ.λ.

Ἀνήκουσι δὲ αἱ μορφαὶ αὗται τῶν Ἑλλήνων, Ἀντρείω-

μένων, Γιγάντων καὶ Σαρανταπήχων οὐχὶ πᾶσαι εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Ἀρχαιότατοι εἶναι οἱ Γίγαντες, οἵτινες διέτηρησαν τὸ παλαιὸν τῶν μυθικῶν ὄνομα, ὥς διέτηρησαν καὶ ἀναμνήσεις τῶν παλαιῶν περὶ αὐτῶν μύθων, οἱ Ἕλληνες εἶναι αὐτοὶ οἱ τῆς ἀρχαιότητος γιγαντοποιηθέντες, οἱ Ἀντρειωμένοι εἶναι οἱ ἀκριτικοὶ βυζαντινοὶ ἥρωες, μεταξὺ τῶν ὁποίων συνηθέστατα μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Διγενῆ. Οἱ Σαραντάπηχοι εἶναι παραστατικὴ τοῦ μεγέθους ὀνομασία τῶν γιγαντιαίων τούτων ὄντων.

Τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ τάσις τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ μεγαλοποιεῖν τὰ παρελθόντα, ὥστε καὶ ἱστορικοὶ ἥρωες τοῦ ἐγγύς παρελθόντος κινδυνεύουν νὰ γιγαντοποιηθῶν. Οὕτως ἐν Χίφ φέρεται παράδοσις περὶ τινος Διάκου Πολεμάρχου, ὁ ὁποῖος εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ἐπὶ τῆς ἑλληνιστικῆς ἀναστάσεως, ὅτι παλαιῶν πρὸς δράκον ἔρριψεν ἑνὶ βράχῳ, δεικνύμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων περὶ αὐτοῦ.

Αἱ τελευταῖαι τῶν παραδόσεων αὐτῶν συνδέονται μετὰ τῆς ἐρείπια καὶ ὀγκολίθους, ἡδυνάτωσαν τὸν λαὸν καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Πάντοτε ὅμως εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν εἶναι φανερὰ τὰ ἴχνη τῶν παλαιῶν περὶ Γιγάντων καὶ Κυκλωπῶν μύθων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι μονομάτηδες ἢ τρίματοι εἶναι γνωστοὶ εἰς τὸν λαὸν ὥς *Μονομάτηδες* ἢ *Τρίματοι*.

ζ') Ἀρχαῖα κτίρια καὶ μάρμαρα.

Εἰς τὰς περὶ ἀρχαίων κτιρίων παραδόσεις ἐμφανίζεται ἡ ζωηρὰ μυθοπλαστικὴ δύναμις τοῦ λαοῦ. Τὰ λείψανα τῶν παλαιῶν οἰκοδομῶν ἐμποιοῦν ὅλως ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Τὰ φαντάζεται ὥς ζωντανὰ καὶ ὥς ἔχοντα καὶ ἀσκοῦντα μυστηριώδη δύναμιν ἐναντίον παντός, ὅστις θέλει νὰ τὰ μετατολίῃ ἢ νὰ τὰ καταστρέψῃ. Τὰς κόρας τοῦ Ἐρεχθεῖου κατὰ τὴν παράδοσιν δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἀποσπάσουν οἱ Τοῦρκοι ἐκ τῆς θέσεώς των, διότι ἐφοβήθησαν τοὺς γογγυσμοὺς καὶ τὰ κλάματά των, οἱ κολόν-

νες τῆς Λαμψάκου, τὰς ὁποίας οἱ Τοῦρκοι μετετόπισαν ἐκ τῆς θέσεώς των, ἐπανῆλθον εἰς αὐτήν.. Ἀλλαχοῦ τὰ ἀρχαῖα ταῦτα λείψανα ἀπετέλεσαν τοὺς προστάτας τοῦ τόπου, τοὺς ἀγαθοὺς δαίμονας, τὰ στοιχεῖα τοῦ χωριοῦ, ἡ δὲ μετακόμισις αὐτῶν ἀλλαχοῦ ἐπιφέρει καταστροφὰς εἰς αὐτόν, ἀλλιχοῦ θεωροῦνται ὡς τὰ παλαιὰ τελέσματα, κάτωθεν τῶν ὁποίων ἔχουν ταφῇ αἱ διάφοροι ἀσθένειαι.

Εἶναι δὲ πολυάριθμοι αἱ διηγήσεις, τὰς ὁποίας ἕκασταχοῦ διηγῆται ὁ λαὸς περὶ τῆς κτίσεως τῶν κτιρίων τούτων καὶ τῶν κτιστῶν καὶ δεσποτῶν των. Συνηθεστάτη εἶναι ἡ παράδοσις, ὅτι τὰ ἔρειπια ταῦτα εἶναι λείψανα πύργων, τοὺς ὁποίους ἔκτισαν τὰ βασιλόπουλα, ἀγωνιζόμενα νὰ τύχουν τῆς χειρὸς τῆς βασιλοπούλας. Ὁ ἕνας ἔκτισε τὸν πύργον καὶ ὁ ἄλλος ἔφερε τὸ νερό. Περὶ τῆς μνήμης δὲ καὶ ἱστορικῶς ἡ μυθικῶς πρόσωπα, ὅσων διαφέρει τῆς μνήμης ὁ λαὸς, συνδέονται πρὸς τὰ διάφορα κτιρία καὶ τοὺς τόπους. Οἷται εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν ἀρχαίων καὶ τοῦ Τούρκου, εἰς τὴν ἱστορίαν ἡ ἑλληνικὴν τοῦ δικαίου, εἰς τὴν Κω τὸ σπῆτι τοῦ Ἱπποκράτους καὶ τὴν Ἰθάκην τὸ παλάτι τοῦ Τηλεμάχου καὶ τῆς Πηνελόπης εἰς τοὺς Φιλίππους ἡ φάτνη τοῦ Βουκεφάλου. Πολλὰ βεβαίως τῶν παραδόσεων τούτων ἔχουν λογιωτέραν προέλευσιν, οὐχ ἥττον ὅμως ὁ λαὸς παραλαβὼν τὰς νιοθέτησε καὶ σήμερον παρουσιάζονται ὡς λαϊκαί.

ἡ) Ἀρχαῖοι θεοὶ καὶ ἥρωες.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται εὐάριθμοί τινες καὶ σπάνιαι παραδόσεις, εἰς τὰς ὁποίας σφύζονται ἀμυδραὶ καὶ συγκεχυμέναι ἀναμνήσεις περὶ τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ ἡρώων. Οὕτω π. χ. σφύζεται ἀμυδρὰ ἀνάμνησις περὶ τινος παλατίου εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ὀλύμπου, ἄλλη θέσις ἐν Ἡπείρῳ λέγεται Θεόστρουγκα, διότι ἐκεῖ οἱ θεοὶ μαζεύνονταν καὶ κάθονταν σὰν ἄθρωποι καὶ ἀποφάσιζαν ὅ,τι ἤθελαν νὰ κάμουν γὰρ τὸ καλὸ τοῦ τόπου. Ἐν Κρήτῃ ὑπάρχει ἀκόμη τοποθεσία λεγομένη τοῦ Δία τὸ μνημεῖον, ἐν δὲ τῇ Βοιωτίᾳ

διηγούνται τὸν ἀρχαῖον περὶ εὐρέσεως τοῦ οἴνου ὑπὸ τοῦ Διονύσου μῦθον.

θ') Ὁ Χριστὸς καὶ τὰ πάθη του.

Ὡς εἵπομεν καὶ ἀνωτέρω, ὁ Χριστὸς καὶ τὰ πάθη του ἀπετέλεσαν κέντρον πολλῶν παραδόσεων. Οὕτω διηγούνται πῶς τὰ δένδρα ἠρνήθησαν νὰ παράσχουν ξύλον διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σταυροῦ πλην τῆς λοιδοριᾶς, ἡ ὁποία ἔκτοτε εἶναι κατηραμένη, ὅπως κατηραμένοι εἶναι καὶ οἱ Γύφτοι, διότι αὐτοὶ ἔκαμαν τὰ καρφιά. Πολυάριθμοι εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ τοῦ περιπλανωμένου Ἰουδαίου, εἰς δὲ τὴν Κρήτην δεικνύεται τὸ μνήμα τοῦ Καϊάφα, ὅστις ναυαγήσας καὶ ἀποθανὼν ἐκεῖ ἔμεινεν ἄλειωτος καὶ γι' αὐτὸ μαζεῖν ὅλος ὁ λαὸς καὶ μὲ κατάρες καὶ βλακήμες ἔρρηξαν λιθάρια καὶ τὸν κατάχωσαν.

Καὶ ὡς αἰτιολογικὴ ἀποκρίσις ἐχρησίμευσεν ὁ Χριστὸς. Οὕτω διηγούνται ὅτι ὁ Χριστὸς ἀπέβη ἐκ τοῦ ὕδατος, ὅτι ἐπρόδωκε εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστόν, πού εἶχε κρυφθῇ κάτω της.

ι') Ἅγιοι.

Παρὰ τὸν Χριστόν οἱ ἅγιοι ἀπετέλεσαν τὸ κέντρον πολυπληθῶν παραδόσεων. Ἦδη εἰς τὰ συναξάρια ἀνενερίσκει κανεῖς πληθος παραδόσεων λαϊκῆς προελεύσεως, ὡς καὶ μύθους ἀρχαίους, οἱ ὁποῖοι ὡς περὶ νέους πυρῆνας περιεσωρεύθησαν περὶ τοὺς ἁγίους. Πλὴν ὅμως τούτων φέρονται καὶ ἄλλαι, κατὰ τόπους διάφοροι, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν καταγωγὴν καὶ τὸν βίον τῶν ἁγίων, ὡς καὶ εἰς διάφορα αὐτῶν θαύματα. Οὕτως ἐν Σέρραις δεικνύεται ἐπὶ βράχου, κειμένου εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ὅστις φέρει τὸ ὄνομα Ἀρμενόπετρα, ὁ τύπος τῆς χειρὸς τῆς Παναγίας, ἣτις ἐκράτησεν αὐτὸν κυλιόμενον πρὸς τὴν πόλιν, ἐν Ἀττικῇ ἢ Παναγία ἢ Χελιδονοῦ ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν ἀποκρουσιν τῶν Τούρκων, ἐν Καρδαμύλῃ ἐξέτρεψεν αὐτοὺς τῆς καταδιώξεως γυναικοπαίδων καὶ τοὺς κατεκρήμνισε.

Εἶναι πολλαὶ αἱ διηγήσεις περὶ ἁγίων, οἵτινες δέρουν ἢ ἄλλως τιμωροῦν τοὺς ἀσεβοῦντας περὶ τὰς εἰκόνας των ἢ λησιμονοῦντας τὰ τάγματά των, ὥς καὶ περὶ ἁγίων, οἱ ὁποῖοι περιφέρονται τὰς νύκτας ὡς ἄνθρωποι καὶ βοηθοῦν πολυτρόπως τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ ἐν Κερκύρα λείψανον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καταστρέφει κάθε τόσο τὰ ὑποδήματά του, ὁ ἅγιος Βασίλειος τὴν νύκτα τῆς πρώτης τοῦ ἔτους εἰσέρχεται εἰς τὰς οἰκίας καὶ εὐλογεῖ ὅσα γίνονται διὰ τὴν μνήμην του.

Ἐπίσης περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἁγίων διάφορα καὶ ἄσχετα πρὸς τὸν πραγματικὸν των βίον διηγεῖται ὁ λαός. Οὕτως ὁ ἅγιος Νικόλαος μεταβάλλεται εἰς βαρκάρην, τὸ δὲ περιεργότερον καὶ ὁ προφήτης Ἡλίας, ὅστις διὰ τοῦτο ἀποστραφεῖς τὴν θάλασσαν κατόικησεν εἰς τὰ ὑψηλότερα βουνά.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην εἰσέρχεται καὶ αἱ διάφοροι περὶ θαυματουργῶν ἁγίων παραδόσεις, αἵτινες ἀναφέρονται εἴτε εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν κύριον εἰς σπύλιν, καὶ ἐν δένδρῳ, ἐν τῇ γῇ καὶ ἐν τοῖς ὕδασι, εἴτε εἰς ἰσχύματα ἢ κλάματα αὐτῶν, εἰς μετατοπίσεις καὶ εἰς διάφορα ἱαματικὰ θαύματα.

ια') Ἐκκλησίαι.

Ὅπως δι' ὅλα τὰ κτίρια, οὕτω καὶ διὰ τὰς ἐκκλησίας του ἔχει κάτι νὰ διηγηθῇ ὁ ἑλληνικὸς λαός. Δι' αὐτὸν αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν καὶ ἰδίως αἱ παλαιότεραι εἶναι ἀριστουργήματα, ὃ δὲ ἀρχιτέκτων, ἐὰν δὲν εἶναι ὁ κτίσας τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, πάντως θὰ εἶναι ὁ μαθητὴς του, ὁ ὁποῖος ἐκτελεῖ τὸ σχέδιον καλύτερον τοῦ προϋσταμένου του καὶ διὰ τοῦτο οὗτος ἐκ φθόνου τὸν κατακρημνίζει ἐκ τοῦ ὕψους τῆς οἰκοδομῆς, παρασύρεται ὅμως καὶ αὐτὸς καὶ οὕτως ἀποθνήσκουν ἀμφότεροι. Ἄλλοι ἀναφέρονται ἐκκλησίαι καὶ μοναστήρια κερωσμένα, ἄλλοι δεικνύονται τζαμιά, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἄλλοτε ἐκκλησίαι, καὶ ἄλλοι δεικνύεται τὸ κοκκινωπὸ σημάδι, μέχρι τοῦ ὁποῖου ἔφθασε τὸ αἷμα τῶν Χριστιανῶν, ὅταν πῆραν τὸν τόπον οἱ Τοῦρκοι.

ιβ') Ὁ οὐρανός, τ' ἄστρο κ' ἡ γῆ.

Εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, ἀρχαίους καὶ νέους, ὁ οὐρανὸς μετὰ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων, ὥς καὶ ἡ γῆ, ἀπετέλεσαν ἀφετηρίαν ποικιλωτάτων μυθικῶν παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸν τύπον ἀπωτάτης ἀρχαιότητος καὶ ἐντελῶς πρωτογόνου ἐμπνεύσεως. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα παρίστανται ὥς ὄντα ζωντανὰ καὶ προσωπικά, ἂν ὅχι ἀνθρωπόμορφα, αἱ δὲ παραδόσεις περιστρέφονται περὶ τινὰς ιδιότητας αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμποιοῦν τὴν περισσοτέραν ἐντύπωσιν καὶ διεγείρουν περισσότερον τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Οὕτω πιστεύεται ὅτι ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ θάλασσα ἦσαν ποτε σχεδὸν κολλημένοι. Ἐπειδὴ ὁμως τοῦτο προϋξένει μεγάλην ἀποχωρίαν εἰς ἀμφοτέρους, συνεφώνησαν νὰ δώσουν ἕνα καὶ τὸν ἄλλον κλωτσιές, ὅσο πού νὰ πάρῃ ὁ οὐρανὸς τὸ ἑλίκιον καὶ ἡ θάλασσα τὸ βάθος, καὶ ἐκείνη τὴν ἀποχωρίαν. Ἐπειδὴ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ θάλασσα ἀκριβῶς τὴν συμφωνίαν, ἀπὸ τοῦ ἑλίκιον ἐχάλινωσεν αὐτὴν μὲ τρεῖς τρίχας ἀπὸ οὐρὰν αὐτοῦ. Ὡς τότε ἡ θάλασσα μουγκρίζει φοβερίζοντας τὸν οὐρανόν. Ἐως τώρα κατῴρθωσε νὰ κόψῃ τὰς δύο τρίχας, ἐὰν κόψῃ καὶ τὴν τελευταίαν, τότε θὰ ξαπολυθῇ καὶ θὰ πνίξῃ ὅλη τὴν οἰκουμένην. Τὸ αὐτὸ διηγοῦνται καὶ περὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο τόσον χαμηλά, ὥστε τὸν ἔγλυφαν τὰ βόδια. Ὁ οὐρανὸς ἀνοίγει μία ἢ δύο φορές τὸ χρόνο κ' εὐτυχισμένος ὁποῖος ἐπιτύχῃ ἕως τὸ ἀνοιγμα νὰ ζητήσῃ ὅ,τι θέλει. Τὸ βρίσκει τὸ πρῶτ' ἕως τὸ προσκέφαλό του. Τὴ γῆ βαστάει ἕνας στῦλος σιδερένιος, πού τὰ δαμόνια (καὶ οἱ καλλικαντζάροι) τὸν τρῶν ὅλον τὸν χρόνο καὶ τὰ Χριστούγεννα πάλι ξαναγίνεται.

Ὁ ἥλιος παρίσταται ὥς ὃν ὀργίλον καὶ ἀδηφάγον, ἔχει δὲ τὰ ἀνάκτορά του εἰς τὴν ἄκρα τοῦ κόσμου καὶ ἐκεῖ πού τελειώνει ὁ οὐρανὸς καὶ ἀκουμπᾷ ἕως τὴ γῆ. Ἐκεῖ εἶναι μία ὀπή, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἥλιος εἰσέρχεται, διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰ παλάτια του. Ἐκεῖ τὸν περιμένει κάθε βράδυ ἡ μάννα του, ἡ ὁποία τοῦ ἔχει ἐτοιμάσει σαράντα καρδέλεια ψωμί, γιὰ νὰ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

τὸν προφτάσῃ, γιὰτὶ ἂν δὲν βρῇ ἔτοιμα τὰ ψωμιὰ τρώει καὶ αὐτὴ τὴ μάννα του. Καὶ γι' αὐτὸ πολλὰς φορὰς βγαίνει κόκκινος. Εἶναι ἀπὸ τὸ αἷμά της. Ἔχει ἀδελφὴν ἢ σύζυγον τὴν σελήνην, τὴν ὁποίαν ζηλεύει καὶ δι' αὐτὸ αὐτὴ δὲν βγαίνει παρὰ τὴν νύκτα, ὅταν αὐτὸς ἀναπαύεται. Κάποτε μάλωσε μαζί της καὶ τῆς ἔρρηξε λάσπη ἢ σθουριά ᾧ τὸ πρόσωπο καὶ γι' αὐτὸ ἀπὸ τότες ἔχει τὰ μαυράδια ᾧ τὸ πρόσωπό της καὶ βλέπει καὶ θολά. Καί' ἄλλας τὸ φεγγάρι ἐχτύπησε καὶ αὐτὸ τὸν ἥλιο καὶ τοῦ βγαλε τὸ ἓνα μάτι καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἥλιος ἓνα μάτι ἔχει. Καὶ ἄλλα ἐπίσης διηγοῦνται γιὰ τὰ μαυράδια τοῦ φεγγαριοῦ. Ἐκεῖ ἐπάνω εἶναι τὸ δένδρο, πὺν βαστάει τὴ γῆ, εἶναι καὶ ὁ Κάιν, ὁ ὁποῖος κατεδικάσθη αἰωνίως νὰ τὸ πελεκᾷ. Τὸ φεγγάρι εἶναι ὁ τόπος τῆς ἐξορίας τοῦ Κάιν, διὰ τοῦτο ἔχειτε ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ τὸ κομμάτι ἐκεῖνο τῆς γῆς καὶ ἔχειτε ἡ ἀδελφοκτονία, καὶ τὸ ὁποῖον κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοῦ ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς γῆς καὶ ἔκτετε καὶ εἰς τὸν οὐρανόν. Ἡ σελήνη ἀνέκαθεν εἶναι κατεδικασμένη ἐσχέτισθαι πρὸς τὴν μαγείαν, συνηθέσεται δὲ καὶ τὴν διηγήσεις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ σήμερον περὶ τῶν ἁγίων, αἱ ὁποῖαι κατορθώνουν διὰ τῶν ἐπιδῶν των νὰ τὸ καταβιβάσουν εἰς τὴν γῆν, διὰ νὰ ζητήσουν τὴν συμβουλὴν του ἢ νὰ τὸ ἀρμέξουν, καθ' ὅσον κατέρχεται ὡς ἀγέλας, καὶ νὰ μεταχειρισθοῦν τὸ γάλα του εἰς τὰ μαγικά των φάρμακα. Διὰ τῆς καταβιβάσεως αὐτῆς τοῦ φεγγαριοῦ ἐξηγεῖ πολλάκις ὁ λαὸς καὶ τὰς ἐκλείψεις.

Διὰ τὰ ἄστρα διηγοῦνται διάφορα, ἀνάλογα πρὸς τοὺς καταστερισμοὺς τῶν ἀρχαίων. Ἡ Πούλια ἦταν ἓναν καιρὸ ἑπτὰ ἀδερφάδες, ἡ μεγάλη ἄρκτος βασιλοπούλα, ἡ ὁποία ἔγινε ἀρκουδα καὶ τὸ τομάρι της ἐκάρφωσαν ᾧ τὸν οὐρανόν, ὁ γαλαξίας εἶναι τὸ κλεμμένο ἄχυρο, ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ζεὺς οἱ δύο ἀγαπητικοί, ὁ Γιάννης καὶ ἡ Μάρω.

Ἐπίσης διάφορα διηγοῦνται διὰ τοὺς σεισμούς, π. χ. πὺς τὴ γῆ τὴ βαστάζουν τέσσαρα βόδια, καὶ ὅταν κανένα ἀπ' αὐτὰ κουνήσῃ τ' ἄφτιά του γίνεται σεισμὸς κ. τ. λ.

ιγ') Οἱ καιροί.

Οἱ καιροί ἐπίσης ἀπετέλεσαν ἀνέκαθεν ἀφειτηρίαν ποικίλων μυθοπλαστιῶν. Τοὺς ἀνέμους ἐφαντάσθησαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ φαντάζονται ἀκόμη οἱ Ἕλληνες ὡς ὄντα προσωπικά καὶ ἀνθρωπόμορφα. Τὰ σύννεφα ἐπίσης εἶναι ζωντανὰ καὶ αἱ γραῖαι ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ ἀκούουν, ὅταν καταβαίνουν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ πάρουν νερό, τὴν βροντὴν καὶ τὴν ἀστραπὴν ὡς ποδοβολητὸν τοῦ ἄρματος τοῦ Προφήτου Ἡλίου, ποὺ κυνηγᾷ τὴ Λάμια, τοὺς ἀνεμοστροβίλους ὡς χοροὺς τῶν νεραΐδων καὶ τὰς καταιγίδας ὡς μαλώματα τῶν στοιχειῶν. Ἡ δὲ Ἴρις τέλος καὶ αὐτὴ ἐθεωρήθη ὡς δοξάρι τῆς καλογριᾶς, ἡ ζωνάρι τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς Παναγίας, ἡ καμάρα τοῦ Θεοῦ.

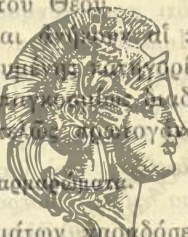
Καὶ αἱ παραδόσεις αὗται εἰς τὰς ἀρχαίας πλεῖσται τοῦλάχιστον, ὡς καὶ αἱ τῆς προηγουμένης ἀρχαιότητος, εἰς τὴν τάξιν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι, σχεδὸν πανταχοῦ ἀποδεδομέναι, διασφύζονται καὶ καταπνύονται τὰ ἐν τῇ ἐννεῳστικῇ ἀποστολῇ τοῦ Θεοῦ.

ιδ') Μαρμαρώματα.

Εἰς τὰς περὶ μαρμαρωμάτων παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ παλαιόταται καὶ παγκόσμιοι εἶναι, ἀφορμὴν ἔδωκε τὸ ἰδιότροπον πολλάκις σχῆμα πολλῶν λίθων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ εὐέξαπτος φαντασία τοῦ λαοῦ διακρίνει ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Τοιαύτης παραδόσεως ἀρχαῖον ὑπόδειγμα εἶναι ὁ γνωστὸς μῦθος τῆς Νιόβης. Σήμερον, ὅπου ὑπάρχουν βράχοι καὶ λίθοι, δεικνύει ὁ λαὸς ἑδῶ μίαν γυναῖκα, ποὺ ἐμαρμάρωσε, ἐκεῖ ὁλόκληρο συμπεθερεί, ἄλλοι τὴ γριὰ μὲ τὰ κατσικάκια τῆς, ἄλλοι τὸ πετροκάραβο καὶ ἄλλοι τέλος τὸ λιθωμένο φίδι. Συνήθεις ἐπίσης εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ τῆς ἀποτυπώσεως ἰχνῶν ἡρώων ἢ ἁγίων ἐπὶ διαφόρων λίθων.

ιε') Φυτά.

Τὰ φυτὰ διὰ τὸν λαὸν δὲν εἶναι ἀδρανεῖς ὁργανισμοί. Ἔχουν τὴν ψυχὴν τοὺς, τὴν πραιοινομαλλοῦσα νεραΐδα τοὺς,

τὸ στοιχείό τους, τὸ ὁποῖον, ὅπως καὶ ὅλα τὰ στοιχεῖα, παρουσιάζεται ὑπὸ διαφόρους μορφάς.

Εἶναι δὲ ἐπικίνδυνα τὰ στοιχεῖα αὐτά. Βλάπτουν τοὺς κοιμωμένους εἰς τὴν σκιὰν τοῦ δένδρου των, ὥς καὶ πάντα, ὅστις τολμήσῃ νὰ κόψῃ κλάδον ἐξ αὐτῶν ἢ τὸν κορμόν των. Διὰ τοῦτο οἱ ξυλοκόποι, ὅταν τὸ ἴδουν νὰ γέρῃ γιὰ νὰ πέσῃ, πέφτουν προύμντα κατὰ γῆς καὶ δὲ βγάνουν μιλιὰ, γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἐννοήσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου καὶ τοὺς λαβῶσῃ. Καὶ ὅς τὸν κορμὸ ὅς τὴ μέσῃ βάζουν μιὰ πέτρα, γιὰ νὰ μὴν ἔβγῃ με ὀρμὴ ἡ ψυχὴ τοῦ δένδρου καὶ τοὺς κάμῃ κακὸ.

Ἐπειτα ὁ σχηματισμὸς πολλῶν δένδρων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς διαφόρους παραδόσεις. Πολλῶν π. χ. δένδρων οἱ κορμοὶ εἶναι κεκλιμένοι ἔνεκα τοῦ συνήθως πνέοντος βορρᾶ, δι' αὐτὰ λέγεται ὅτι προσεκύβηται τὴν Παναγίαν, ὅταν διέβαιναν ἐκεῖθεν. Πολλὰ δὲ εἶναι καὶ αἱ αἰτιολογικαὶ παραδόσεις, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν κορυφὴν διαφόρων φυτῶν.

Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἀκροπόλεως ἀνίσταται καὶ ἡ κορυφὴ τοῦ ἱεροῦ, ὡν τινὲς ἔλκυσαν τὴν κορυφὴν ἀπὸ τῶν δοξασιῶν τῶν ἀρχαίων χυμεντῶν, καὶ τῶν ὁμασίων τινῶν φυτῶν, οἷα π. χ. ἡ λαμπιδούσα καὶ τὸ τριφυλλοστόχο, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ μεταβάλλῃ εἰς χρυσὸν πᾶν, ὅτι ἐγγίξει, τὸ δὲ δεύτερον ἀνυίγει κάθε κλειδωνιὰ καὶ γκρεμίζει κάθε τοῖχο.

Καὶ αἱ παραδόσεις αὗται κατὰ μέγα μέρος εἶναι κοιναὶ εἰς πλείστους λαοὺς σημερινούς, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους.

ιβ') Ζῳα.

Τὰ ζῳα με τὰς παραδόξους αὐτῶν μορφάς καὶ τὰς ἀξιωματώτους ιδιότητας, αἱ ὁποῖαι ἰδιάζουσιν προξενοῦν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, εἰς πολὺ μεγαλύτερον βαθμὸν ἢ τὰ φυτὰ ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ νὰ πλάσῃ περὶ αὐτὰ διαφόρους παραδόσεις. Ἡ φωνὴ τῶν ἰδίως, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς διακρίνει διαφόρους ἀνθρωπίνους φωνὰς καὶ λέξεις, ἀπετέλεσε τὴν ἀφρητηρίαν πο-

λυαρίθμων περὶ μεταμορφώσεων παραδόσεων. Ἡ δεκοχτούρα ἦτο κόρη, τὴν ὁποίαν κατηγόρησεν ἡ μητρυνιά της ὅτι ἔχασε ἓνα ψωμί, ἐνῶ τὰ ψωμιά ἦταν δεκαοχτώ, καὶ ἔκτοτε μεταμορφωθείσα εἰς πτηνὸν φωνάζει δεκοχτώ, ὁ γκιώνης ἐσκότωσε τὸν ἀδελφόν του καὶ τὸ μετενόησε καὶ γι' αὐτὸ ἐγινε πουλὶ καὶ τώρα φωνάζει τὸν σκοτωμένο του ἀδελφὸ Γκιών! Γκιών! κ.τ.τ.

Τῶν παραδόσεων τούτων πολλαὶ εἶναι πλάσματα τοῦ νέου ἑλληνικοῦ λαοῦ, πολλαὶ ὅμως ἐλέγοντο ἤδη καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὥς εἶναι αἱ περὶ μεταμορφώσεως τῆς χελιδόνος καὶ τῆς ἀηδόνης.

ιβ') Θηρία.

Θηρία παρὰδοξα καὶ φοβὰ ἀρχαίαν ἢ φαντασίαν τοῦ λαοῦ ἐκ λόγων, οἱ ὅποιοι δὲ ἀπὸ τῆς ἀρίπτωσιν πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ἰδιαίτερος. Οἱ παλαιὸι Ἕλληνας καὶ Ἰσχυρᾶς ἀνδρὸς τοῦ ἐθνικοῦ λαοῦ ἀσκήσαντες ἡλικίαν πέντε καὶ τὸ πολλαχὺ ταυρομόρφον καὶ ἰππομόρφον θηρίον, τὸν Ἥτανρον. Συνήθεις δὲ εἶναι καὶ αἱ παραδόσεις περὶ Κυνοκεφάλων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς παλαιὰς πιθανῶς ναυτικὰς περιηγητικὰς διηγήσεις τῶν ἀρχαίων.

ιγ') Δράκοντες καὶ ὄφεις.

Ὁ τρόμος, τὸν ὅποιον ἐμπνέουν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ ἐρπετά, ἐξῆλπε τὴν φαντασίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ οὕτως ἔπλασε μορφὰς ὄφεων καὶ δρακόντων φοβερὰς. Οἱ δράκοντες οὗτοι ἔχουν μέγεθος τεράστιον, φέρουν κέρατα καὶ πτερά, πολλάκις κεφαλὴν βοῦς. Δύνανται νὰ καταλίνουν καὶ ἐξ ἀποστάσεως νὰ ροφήσουν ζῶα καὶ ἄνθρωπους, εἰς δὲ τὴν φαρμακερὰν πνοήν των οὐδὲν δύναται νὰ ἀντισταθῇ. Αἱ διηγήσεις αὗται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, συνδεδεμέναι πρὸς διαφόρους τόπους, ὑπάρχουν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, αἱ δὲ δρακοντοκτονίαι εἶναι συνήθεις ἀθλοὶ ἡρώων καὶ θεῶν. Κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους τοὺς

ἄθλους τούτους ἐκτελοῦν οἱ ἄγιοι, πολυάριθμοι δὲ εἶναι εἰς τὰ συναξάρια αἱ παραδόσεις περὶ τοιούτων δρακοντοκτονιῶν, τῶν ὁποίων ὁ λαὸς δεικνύει σήμερον τὸν τύπον.

ιβ') Δράκοι.

Οἱ δράκοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀπαραίτητοι σχεδὸν εἰς κάθε παραμύθι, εἶναι ἐπίσης συνήθεις καὶ εἰς τὰς παραδόσεις. Ὁ λαὸς πολλαχθῶς δεικνύει τὸν τύπον τῆς διαμονῆς αὐτῶν, πολλαὶ δὲ τοπωνυμῖαι ἔχουν σχέσιν πρὸς αὐτούς, οἷον Δρακότρυπα, Δρακοσπηλιά, Δρακόλμινη, Τὰ σπίτια τοῦ δράκου κτλ. Οἱ δράκοι ἔχουν βέβαια τὸ ὄνομα ἐκ τῶν πραγματικῶν δρακόντων, τῶν ὄφεων, ἀλλ' ἡ μορφή αὐτῶν εἶναι ἐντελῶς ἀνθρωπίνη. Ἐχουν μέγεθος καὶ δύναμιν ὑπερβολικὴν, δυνάμενοι νὰ ἐκσπενδονίσουν ὕδατος καὶ νὰ φέρουν ἐπὶ τῶν ὤμων δένδρα ὁλόκληρα, ὡς καὶ ὅμως καὶ ἀκατάβλητοι, ἡ δὲ διανοητικὴ των δραστηριότης πολὺ μικρά. Ζοῦν εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐν τοῖς ἕρμιας ἐρημικοῖς ἀντικείμενοι καὶ ταῖς λατίαις, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ ἐκτίσθαι συνήθως κατὰ ομάδας ἐκ τεσσαράκοντα ἀδελφῶν. Ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῶν εἶναι τὸ κυνῆγιον καὶ αἱ ἀρπαγαὶ καὶ ἡ λείψαια τῶν περιουσιῶν τῶν ἀνθρώπων, ἐξ ὧν συγκεντρώνουν ἄπειρα πλούτη. Ἀγαποῦν θνητὰς καὶ συνηθέσταται εἶναι αἱ ἀπαγωγὰ νεανίδων ὑπ' αὐτῶν. Πάντα δ' ἐν γένει τὰ γνωρίσματα αὐτῶν τοὺς χαρακτηριστοὺς ὡς δαίμονας ὀρεινοὺς, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸν νεώτερον ἑλληνικὸν λαὸν ἀντικατέστησαν ἀναλόγους δαίμονας τῆς ἀρχαιότητος, οἷοι π. χ. οἱ Κένταυροι.

κ') Θησαυροὶ καὶ Ἀράπηδες.

Ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν θησαυρῶν κεκρυμμένων εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς, συνήθως δὲ εἰς ἐρείπια ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη εἰς τὸν σημερινὸν λαόν, ὡς ἦτο καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους. Ἐχει δὲ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν οὐχὶ ἀσυνήθη ἀνακάλυψιν τοιούτων πραγματικῶν θησαυρῶν εἴτε ἐντὸς τάφων εἴτε καὶ ἀλλαχοῦ, καθό-

σον ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν ἢ συνήθεια νὰ συνοδεύουν τοὺς νεκροὺς μὲ πτερίσματα, ὡς καὶ νὰ κατορύσσουν τὰ χοήματα αὐτῶν πρὸς ἐξασφάλισιν ἀπὸ πάσης κλοπῆς. Οἱ ἀρχαῖοι κυρίους τῶν θησαυρῶν τούτων ἐθεώρουν τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς χθονίους ἐν γένει δαίμονας, ὡς καὶ τοὺς δράκοντας, καὶ μάλιστα τὸν Ἑρμῆν, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἦτο καὶ χθόνιος θεὸς καὶ ἔφορος τῶν ῥόδων, ὅθεν καὶ ἔρμαια ἐλέγοντο· αἱ δὲ δοξασίαι αὗται διετηρήθησαν μέχρι τοῦ νῦν, ἂν καὶ ἡλλοιωμέναι.

Σήμερον ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι κύριοι τῶν θησαυρῶν τούτων εἶναι τὰ ζῶα ἢ οἱ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους ἔσφαξαν ἐπὶ τοῦ τόπου οἱ κατορύξαντες τὸν θησαυρόν, ὅπως γίνουν τὰ στοιχειά, οἱ φύλακες τοῦ θησαυροῦ, οἱ ὁποῖοι συνήθως ἐμφανίζονται ὡς Ἀράπηδες. Οἱ θησαυροὶ ἀνακαλύπτονται συνήθως ἐξ ὀνείρων. Ὁ ἀράπης ὁ ἴδιος ἢ ἅγιός τις ὑποδεικνύει καθ' ὕπνου τὸν τόπον, ἐκεῖ καίτοι ὁ θησαυρὸς καὶ ὅπου κατὰ τινας παραδόσεις ἀνακαίνονται καὶ φλόγες ἔσβηστοι. Ἄλλ' ἵνα γίνῃ τὰ κτήνη τοῦ θησαυροῦ, ποιεῖται νὰ μεταβῇ τὸν τόπον ἐκεῖνον αἰετὸς ἢ ὄρνις ἢ ζῶον, συνήθως μαύρου πετεινοῦ ἢ κόττου. Ἐπὶ τούτῳ ὑποδείξει ὁ Ἀράπης, τοῦθ' ὅπερ καὶ αὐτὸ δευτέρως ἐπίσης τὴν σχέσιν πρὸς τοὺς χθονίους δαίμονας. Ἄλλως τὰ φλωριά μετὰ φοβεροῦ κρότου εἰσέρχονται ἐτι βαθύτερον εἰς τὴν γῆν ἢ μεταβάλλονται εἰς ἀνθρακας. Οἱ Ἀράπηδες οὗτοι ἢ Μῶροι, ὅπως λέγονται ἐν Ἑλτανήσῳ, παρουσιάζονται καὶ ὡς τὰ στοιχειὰ τοῦ σπυτιοῦ, οἱ οἰκουροὶ δαίμονες, οἱ ὁποῖοι φέρουν τὴν εὐτυχίαν εἰς τοὺς περιποιουμένους αὐτούς, τὴν δυστυχίαν δὲ εἰς τοὺς ἀποδιώκοντας ἢ παραμελοῦντας αὐτούς.

κα') Στοιχειὰ καὶ στοιχειωμένοι τόποι.

Αἱ περὶ στοιχειῶν παραδόσεις ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὰς παγκοσμίους δοξασίας περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ψυχῶν ἀνθρώπων καὶ ζώων, αἱ ὁποῖαι ἀπολυόμεναι τοῦ σώματος ἀποκτοῦν δύναμιν ὑπερφυσικὴν, δυνάμεναι πολλαχῶς νὰ εὐεργετήσουν ἢ νὰ βλάψουν τοὺς ἀνθρώπους. Συνδέον-

ται δὲ αἱ ψυχαὶ αὗται στενωῶς πρὸς τὸν τόπον, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἢ τὸ ζῶον ἀπέθανε, καὶ ἀποβαίνουν κύριοι, φύλακες καὶ προστάται αὐτοῦ. Ἡ πίστις αὕτη ἐγέννησε διττὰ ἔθιμα. Ἄλλοῦ μὲν ὑπερίσχυσεν ὁ φόβος καὶ ἐγκαταλείπονται αἱ καλύβαι, ὅπου συνέβη νὰ ἀποθάνῃ τις, ἄλλοῦ ὑπερίσχυσεν ἡ πίστις ἐπὶ τὴν εὐεργετικὴν δρασὶν τῶν ψυχῶν καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐφοδιάσουν τὰ οἰκήματα αὐτῶν διὰ τοιούτων στοιχείων θυσιάζοντες κατὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ θεμελίου λίθου κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνθρώπους, ἔπειτα δὲ ζῶα.

Σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν στοιχειὰ εἶναι αὐταὶ αἱ ψυχαὶ τῶν φονευθέντων ἀνθρώπων ἢ ζῶων, αἱ ὁποῖαι θεωροῦνται καὶ κύριοι καὶ φύλακες τοῦ τόπου, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἢ τὸ ζῶον ἐφονεύθη. Τὸν τόπον τοῦτον εὐεργετοῦν πολλαχῶς, εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ τόπου αὐτοῦ, ἐὰν δὲ ποτε ἀναγκασθοῦν ἐκ κακῆς μετεωρολογίας νὰ ἐγκαταλείβουν αὐτὸν ἢ συμβῇ νὰ ἀσθενήσῃ, τότε σπρίνει οὗτος ὡς ζῶον, ἀποβάλλει τὰ ψυχαί.
 Τα γενικὰ αὐτῶν ἔθιμα εἰς τὰ στοιχεῖα, κατὰ τοποὺς ὅμως ὑπάρχουν καὶ διάφορα ἔθιμα, ὡς ζοῦδιο, ἥσκιος, ζοῦζονλο, ζοῦμπερο, θεριό, ἡλινό, πτελεσίμ (τὰ παλαιὰ τελέσματα), περγάντα, γοργόνη κτλ.

Ἐμφανίζονται δὲ τὰ στοιχειὰ ὑπὸ ποικίλης μορφῆς, ἀνθρώπου καὶ μάλιστα ἀράπη, ζῶου ἢ θηρίου καὶ συνήθως ὄφως, εἶναι δὲ ἱκανὰ καὶ νὰ μεταβάλουν ὄψεις. Διαφέρουν δὲ τῶν βρικολάκων, καθόσον οὗτοι εἶναι ψυχαί, μὴ ἀποχωρισθεῖσαι τοῦ σώματος, εἶναι δὲ καὶ πάντοτε κακόποιοί.

Στοιχειὰ ἔχουν ὅλοι οἱ τόποι, σπίτια, ἐκκλησίαι, σπῆλαια, χωράφια, πηγάδια, γεφύρια, δένδρα καὶ τὰ χωριά ἀκόμη. Ὅταν τὸ στοιχεῖο τοῦ τόπου εἶναι καλὰ, εὐημερεῖ καὶ ὁ τόπος καὶ εἶναι στερεὸν τὸ κτίριον, ὅταν τοῦναντίον ἀσθενήσῃ ἢ πειραχθῇ ἢ νικηθῇ παλαῖον πρὸς τὸ στοιχεῖο γειτονικοῦ χωριοῦ, τότε ἡ εὐτυχία τοῦ τόπου καταστρέφεται, ἐὰν δὲ πρόκειται περὶ χωριοῦ, οἱ κάτοικοι ἀποθνήσκουν καὶ τὸ χωρίον βαθμηδὸν ἐρημοῦται. Δι' αὐτὸ περιποιοῦνται πολὺ τὰ στοιχειὰ καὶ μάλιστα τῶν οἰκῶν. Τὴν νύκτα

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

γεμίζουν ὅλες τὰς στάμινες νερό, γιὰ νὰ ἔχη τὸ στοιχειὸ νὰ πίνη καὶ νὰ μὴ διψᾷ. Συνηθέσεται δὲ εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ πάλης στοιχειῶν γειτονικῶν χωρίων, τὰ ὅποια πολλὰ-κίς καλοῦν εἰς βοήθειαν αὐτῶν καὶ ἀνθρώπους.

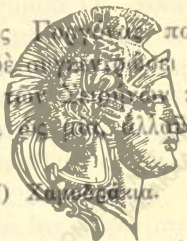
Πλὴν τῆς κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον στοιχειώσεως δύνανται ἀνθρώποι καὶ ζῶα νὰ στοιχειώσουν τρώγοντα καρδίαν ἢ ἄλλα μέλη στοιχειῶν ἢ θαυμασίας τινὰς βοτάνας ἢ πίνοντα τὸ ἀθάνατο νερό. Καὶ ἡ δοξασία αὕτη ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸν κύκλον τῶν περὶ τὴν ψυχὴν δοξασιῶν, καθ' ἃς ἡ βρῶσις τῆς καρδίας ἢ ἄλλου μέλους τοῦ σώματος ζῴου ἢ ἀνθρώπου μεταδίδει εἰς τὸν τρώγοντα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ φονευθέντος. Ἐὰν δὲ τὸ μέλος εἶναι μέλος στοιχειοῦ, τότε καὶ ὁ τρώγων στοιχειώνει. Ὁ τοιοῦτος, αἰσθανόμενος μόνος τὴν διαφορὰν τοῦ ἀπὸ τοῦς ἀλλοῦς ἀνθρώπου, δὲν δύναται πλέον νὰ ζήσει μεταξύ των ἀλλοτρίων καὶ συνήθως πηδᾷ εἰς λίμνην ἢ τὴν θάλασσαν καὶ ἐκεῖ ἀναίγει ἐκεῖ τὸν βίον καὶ ἀποκτενίζει τὴν διψήσαντα καὶ ἡλιδέσαντα ψυχὴν Μυκάλου Ἀλεξάνδρου πίουσα τὴν ἀθάνατον νερό καὶ ριφθεῖσα εἰς τὴν θάλασσαν ἔγινεν ἡ Γοργόνα καὶ ποιμὴν φαγὼν τὴν καρδίαν στοιχειοῦ ἐστοίχειωσε καὶ αὐτὸς καὶ ἔπεσεν εἰς παρακειμένην λίμνην, τῆς ὁποίας ἀπέβη τὸ στοιχειό. Αἱ παραδόσεις αὗται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ δὲν εἶναι καινοφανεῖς. Ἦδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐλέγετο περὶ πλείστων ἐναλίων δαιμόνων ὅτι ἦσαν ποτε ἀνθρώποι, οἱ ὅποιοι πεσόντες εἰς τὴν θάλασσαν μετεβλήθησαν εἰς δαίμονας.

κβ') Στοιχειὰ καὶ στοιχειωμένοι τόποι τῆς θάλασσης.

Καθ' ὃν τρόπον ἡ ξηρὰ οὕτω καὶ ἡ θάλασσα ἔχει τὰ στοιχεῖά της, τὰ ὅποια εὐρίσκονται καθ' ἅπασαν αὐτῆς τὴν ἔκτασιν ἢ συνδέονται πρὸς ὠρισμένους τόπους. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἔχουν ὅλως διάφορον ἀρχήν. Δὲν ἔχουν οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὰς ψυχὰς τῶν τεθνεώτων, ἀλλ' εἶναι αὐτοὶ οἱ ἐνάλιοι τῆς ἀρχαιότητος δαίμονες, τῶν ὁποίων τὴν μνήμην διέσωσεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ εἰς τῶν ὁποίων τὴν

ὑπαρξιν πιστεύει, ἑξακολουθῶν νὰ πλέκη περὶ αὐτοὺς παλαιὰς καὶ νέας παραδόσεις. Τοὺς ἐναλίους τούτους δαίμονας φαντάζεται κατὰ μὲν τὸ ἄνω ἡμῖς ἀνθρώπους, κατὰ δὲ τὸ κάτω ἰχθεῖς. Συνηθεστάτη πασῶν εἶναι ἡ μορφή τῆς Γοργόνας, ἡ ὁποία ἐγείρει τοὺς ἀνεμοστροβίλους καὶ καταποντίζει τὰ καράβια ἢ ἄρπάζει καὶ κατατρῶγει τοὺς ναύτας. Ὁ λαὸς συγγέων ταύτην πρὸς τὰ στοιχεῖα καὶ θέλων νὰ δικαιολογήσῃ τὸ στοιχειῶμα αὐτῆς παραδίδει ὅτι εἶναι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἡ ὁποία ἔπιε τὸ ἀθάνατο νερὸ καὶ ἔκτοτε ζῇ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐρωτᾷ τοὺς ναυτιλλομένους ἂν ζῇ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ἢ ἀπέθανε. Καὶ ἐὰν μὲν τῆς ἀπαντήσουν, ζῇ καὶ βασιλεύει, τοὺς ἀφήνει ἡσύχους, ἄλλως τοὺς καταποντίζει.

Ἡ μορφή αὕτη τῆς Γοργόνας παρουσιάζεται καὶ εἰς πολλὰ παραμύθια, ἔχει δὲ ἀναφορὰν περὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς τὰ λείψανα τῶν μύθων τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῆς Σκύλλης καὶ τοῦ Πάνος. Ἡ μορφή αὕτη εἶναι ἀπομεινωμένη καὶ ἀποτυπώματα τῶν ποδῶν καὶ τῶν ὀνύχων τοῦ δαιμονίου.

κγ') Χαμοδράκια.

Τὰ χαμοδράκια εἶναι οἱ ποιμενικοὶ δαίμονες τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ὡς ὁ Πάν καὶ οἱ Σάτυροι ἦσαν τῶν παλαιῶν, ἡ δὲ συγγένεια τῶν νέων πρὸς τοὺς παλαιούς εἶναι καταφανὴς ἔκ τε τῆς μορφῆς καὶ ἔκ τῶν ἀποδιδωμένων εἰς αὐτοὺς ἰδιοτήτων κατὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ σήμερον.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τοιούτων δαιμόνων ἔδωκεν ἡ λοιμώδης νόσος τῶν ζώων, ὁ ἀνθραξ, ὅστις θερίζει πολλάκις τὰ ποίμνια. Ἡ νόσος ἀπεδόθη εἰς δαίμονας ζοομόρφους, δυναμένους νὰ μεταβάλουν μορφήν ἀναλόγως τῶν προσβαλλομένων ζώων. Οἱ δαίμονες οὗτοι βατεύουν τὰ ζῶα, ἀποτελέσμα δὲ τῆς βατεύσεως ταύτης εἶναι ὁ ἄμεσος θάνατος αὐτῶν. Τὸ ζῶον μανρίζει, ἐξοιδαίνεται καὶ ἀποθνήσκει πολλάκις ἀκαριαίως. Οἱ ποιμένες δεικνύουν μεταξὺ τοῦ δέρματος καὶ τῆς σαρκὸς εἰς τὸ λεγόμενον ζήλιο τὰ ἀποτυπώματα τῶν ποδῶν καὶ τῶν ὀνύχων τοῦ δαιμονίου. Ἐνοχλοῦν

δὲ πολλάκις καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐπιβαίνοντες αὐτῶν καὶ ὀδηγοῦντες εἰς κρημνοὺς. Ὡς φάρμακον κατ' αὐτῶν συνιστᾶται μόνον ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ ποιμνίου ἐκ τοῦ τόπου ἐκείνου, τὰ ἁγικά καὶ οἱ ἔξορκισμοὶ καὶ τὰ καπνίσματα διὰ δυσωδῶν οὐσιῶν.

Τὰ χαμοδράκια ἐνιαχοῦ πιστεύεται ὅτι εἶναι νοθογένητα παιδιά, ταφέντα εἰς τόπους ἐρήμους, καὶ διὰ τοῦτο ἐμφανίζονται ὡς μικρὰ παιδιά. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔχομεν συμφυρμὸν τῶν περὶ ποιμενικῶν δαιμόνων δοξασιῶν πρὸς τὰς περὶ βρικολάκων.

Τὰ χαμοδράκια φέρουν κατὰ τόπους καὶ τὸ ὄνομα σμερδάκια, πλὴν δὲ τούτου γίνεται πρὸς δήλωσιν αὐτῶν χρῆσις καὶ ἄλλων γενικῶν διὰ τοὺς δαίμονας ὀνομάτων, ὡς εἶδουλο, ζουλάπι, λάβωμα, διάβολος, ἀμελέτητο, ἀρμαδιακό, ἀποκορωμένο κτλ., αἱ δὲ παραδόσεις ἀφθονοῦν ἰδίᾳ εἰς τοὺς κτηνοτρόφους καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ποιμένες.

κδ') Καλλικάντζαροι.

Οἱ καλλικάντζαροι εἶναι δαίμονια νεοελληνικά, δημιουργήματα τῆς νεοελληνικῆς φαντασίας, ἔχοντα τὴν ἀφετηρίαν των κατὰ τὴν πιθανωτάτην γνώμην τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου εἰς τὰς μεταμφιέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ δωδεκαημέρου, κατὰ τὰς ὁποίας ἀκριβῶς καὶ ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι ἐμφανίζονται οἱ Καλλικάντζαροι. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὰς περὶ αὐτῶν παραδόσεις συνέφυρε σὺν τῷ χρόνῳ ὁ λαὸς καὶ διάφορα ἄλλα μυθικὰ στοιχεῖα ἐξ ἄλλων δαιμονίων, ὡς καὶ ἐκ τῆς λυκανθρωπίας.

Τὸ συνηθέστατον αὐτῶν ὄνομα εἶναι καλλικάντζαροι. Πλὴν ὅμως τούτου κατὰ τόπους φέρουν καὶ διάφορα ἄλλα ὀνόματα, τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν εἶναι διαλεκτικαὶ ἐκφοραὶ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, ἄλλα δὲ καὶ παντελῶς διάφορα. Τοιαῦτα ὀνόματα π. χ. εἶναι καλλικάντζαρος, καρκάντζαλος, καρκάτζαλος, καρκαντσέλια, καλιτσάγγαρος, καρτσάγγαρος, λυκανάντζαρος, κολιτσάγγαρος, ἔπειτα παγανὸς καὶ τὰ παγανά, πα-

ρωρίτες, κωλοβελόνηδες, πλανήταροι, τοιλικρωτά, καλιοντζήδες, κήδες, καλλισπούδηδες, κακανθρωπίσματα, σιβότης ἢ σιφώτης, χρυσαφαντάδοι κτλ.

Φαντάζεται δὲ αὐτοὺς ὁ λαὸς ὡς κατ' ἐξοχὴν δυσμόρφους καὶ κακομούρηδες, ἰσχνούς, ἄλλους ὑψηλοὺς καὶ ἄλλους μικροσώμους, φέροντας κόμην μακρὰν καὶ αὐχμηράν, ὄνυχας μακροὺς, δι' ὧν σπαράσσουν τὰ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων, πόδας δὲ διαστρόφους ἢ τραγείους ἢ ὄνειους ἢ τὸν ἓνα ἀνθρώπινον καὶ τὸν ἄλλον ὄνειον, χωλὸν δὲ φαντάζεται τὸν μεγάλον καλλικάντζαρον, τὸν ἀρχηγὸν ὄλων. Καθένας ἀπ' αὐτοὺς, λέγει ἡ παράδοσις, ἔχει κι ἀπὸ να κουσουρι, καθὼς καὶ τὰ ζῶα τους. Ἄλλοι εἶναι κουτσοί, ἄλλοι στραβοί, ἄλλοι μονομάτοι, μονοπόδαροι, στραβοπόδαροι, στραβοστόμοι, στραβοπρόσωποι, στραβομούρηδες, στραβοὶ, ἔπλαισμένοι, τσακισμένοι καὶ κοντολογὴς ὅλα ἀπὸ τῶν κακῶν καὶ τὰ σακατλίκια τὰ βόϊσκεις ἐπάνω τους. Ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν, ἄλλοι φέρουν αὐτοὺς γυναικίους, ἄλλοι ὄνυχιστοὺς μερικὴν φέροντας ὑποδήματα σιδηρᾶ ἢ σιδηροῦς, καπόταν καὶ σκούφιαν ἀπὸ γουρουνότριχες. Τρεφοῦνται, ὅτι εὗρουν καὶ συνήθως μαγαρισμένα πράγματα, ὄφεις, σαύρας, βατράχους, ἀσφοδέλους κτλ., ἀρέσκονται ὅμως παρὰ πολὺ εἰς τὸ χοιρινὸν κρέας, τὰ λουκάνικα, τοὺς λαλαγγίτες, τοὺς τηγανίτες καὶ τὰ ἄλλα πλακούντια, τὰ ὅποια παρασκευάζονται κατὰ τὰ δωδεκαήμερα. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ οἰκοδέσποιναι, διὰ νὰ ἐξευμενίσουν αὐτοὺς καὶ ἀποφύγουν τὰ πειράγματα καὶ τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας φέρουν εἰς τὰς τροφάς καὶ τὰ ἐνδύματα, ρίπτουν ἐνιαχοῦ ἐπὶ τῆς στέγης ξεροτήγανα καὶ λουκάνικα.

Ἡ βασιλεία τῶν καλλικαντζάρων ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων καὶ λήγει τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων, καθ' ἣν οὗτοι φεύγουν, διότι φοβοῦνται τὸν ἁγιάζοντα παπᾶν. Φεύγοντες δὲ λέγουν τὸ ἐξῆς ᾠσμάτιον·

Φεύγετε νὰ φεύγουμε
γιατ' ἦρθε ὁ διαβολόπαπας
μὲ τὴν ἁγιαστούρα του
καὶ μὲ τὴ βρεχτούρα του.

Οἱ καλλικάντζαροι εἶναι δαιμόνια κακὰ καὶ πονηρά, μὰ δὲν μποροῦν νὰ βλάψουν τοὺς ἀνθρώπους· γι' αὐτὸ καὶ οἱ γυναικες ἀκόμη τὰ περιτταῖζουν καὶ τὰ βρίζουν καὶ τὰ λέν στα-
 χτοπόδηδες, σταγιάδες, κατουρλήδες κι ἄλλα πολλά. Οὕτω δὲν εἶναι μὲν πολὺ ἐπικίνδυνοι, εἶναι ὅμως κατ' ἐξοχὴν ἐνο-
 χλητικοί, ἡ δὲ σπουδαιοτέρα ἐνόχλησις αὐτῶν εἶναι ἡ μίαν-
 σις τῶν τροφῶν καὶ τοῦ ὕδατος καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων. Οὕρουν εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ ὕδατος, τοῦ οἴνου, τοῦ ἐλαίου, μαγαρίζουν τὰ φαγιά καὶ τὰ ἄλλα πράγματα καὶ δι' αὐτὸ αἱ οἰκοδόσποινα δὲν φυλάγουν προζύμι κατὰ τὸ δωδεκαῆ-
 μερον. Ἰδίως εὐχαριστοῦνται νὰ οὕρουν εἰς τὴν ἐστίαν, διὰ νὰ σβήσουν τὸ πῦρ, καὶ διὰ τοῦτο ἡ στάκτη τοῦ δωδεκαῆ-
 μέρου θεωρεῖται μιανὰ. Ἀρπάζουν δὲ καὶ μικρὰ παιδιὰ ἀντικαθιστῶντες αὐτὰ διὰ τῶν ἰδίων ἰσχνῶν καὶ καχεκτικῶν. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο εἶναι κοινὸν μετὰ τῶν νεραϊδῶν, περὶ τῶν ὁποίων κατωτέρω. Ἐπειὴ τῶν γυναικῶν ἀπαιτοῦν ὥρισμένας ἐργασίας, μετὰ τὰς ἄλλας σπουδαιοτάτη εἶναι ἡ καὶ ἡ ἀποπνοὴ τοῦ σπυρμένου καὶ τοῦ ὀρεοῦ καὶ τὰς ἄλλας ἁ-
 λαχοῦ κρεμοῦν εἰς τὴν ἐστία καὶ τὰ βλέπουν οἱ καλ-
 λικάντζαροι, ὅταν κατέρχωνται εἰς τὴν καπνοδόχου.

Διὰ νὰ προφυλαχθοῦν ἀπ' αὐτοὺς μεταχειρίζονται διάφορα ἀποτρεπτικὰ μέσα χριστιανικῆς ἢ μαγικῆς προελεύσεως, τὰ ὁποῖα φοβοῦνται οἱ καλλικάντζαροι. Οὕτω π. χ. φοβοῦνται τὸν σταυρόν, τὸν χαρασσόμενον ἐπὶ τῶν θυρῶν καὶ τῶν δο-
 χείων, τὸ θυμίαμα καὶ τὸν ἁγιασμόν, τὰς ἀσέμνους φράσεις, τὸ πῦρ καὶ τοὺς δαυλοὺς, ὡς καὶ τοὺς ἐξορκισμούς καὶ τὰς δυσώδεις ὁσμὰς. Ἐπίσης δὲν δύνανται νὰ ὑποφέρουν τὴν ὁσμὴν τοῦ χαμολίου, διὰ τοῦτο χρίουν δι' αὐτοῦ τὰς θύρας τῶν οἰκῶν σχηματίζοντες τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὅταν δὲ τὸ ἴδουν φεύγουν λέγοντες

*Χαμολιὸς μυρίζει ἐδῶ!
 Νὰ χαθῇ τέτοιο χωριό!*

Φοβοῦνται δὲ καὶ τὰ ἀκανθώδη φυτά, ὅθεν δι' αὐτῶν ἀπο-
 φράττουν τὰς ὁπὰς, δι' ὧν εἶναι δυνατόν νὰ εἰσέλθουν. Ἐπί-
 σης τὸ χοιρινὸν ὁστοῦν καὶ ἄλλα περίεργα, ἀναρτώμενα εἰς

τὰς θύρας, ἐμποδίζουν τὴν εἵσοδόν των. Φοβοῦνται τέλος καὶ τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι. Ὅταν δὲ συλληφθῇ κανεῖς, τὸν ὑποχρεώνουν νὰ μετρήσῃ κόσκινο, δένοντες αὐτὸν ἐκ τοῦ ποδὸς δι' ἐρυθρᾶς κλωστῆς ἢ διὰ ψαθοσχοίνου, τὰ ὅποια δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κόψῃ.

Ἐπικίνδunami εἶναι οἱ καλλικάντζαροι εἰς τὸ ὑπαιθρον. Συχνάζουν εἰς τοὺς μύλους καὶ εἰς τὰ τρίστρατα καὶ τὰ δάση καὶ καταδιώκουν τοὺς νυκτερινούς διαβάτας, τοὺς καβαλλικεύουν, τοὺς ἀναγκάζουν νὰ χορεύουν μαζί των τὸν δαιμονικὸν χορόν των καὶ πολλάκις καὶ τοὺς κατασπαράττουσιν διὰ τῶν ὀνύχων των. Φεύγουν δὲ μόλις λαλήσῃ ὁ τρίτος πετεινός, ὁ ὁποῖος φέρει τὴν ἡμέραν.

Ὅσον δὲ εἶναι εὐκίνητοι τὸ σῶμα καὶ ἐνοχλητικοί, τόσον εἶναι καὶ ἡλίθιοι, καὶ εὐκόλως δύνανται νὰ ἐξαπατηθοῦν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

Ἐνιαχοῦ φαντάζεται αὐτοῖς ὅτι εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς ἀρσενικοὺς καὶ θηλυκοὺς, γεννῶντας τέκνα καὶ καταστὰς μαῖαν τὴν ὁποίαν ἀπελπίουν ὅτι οὐ κατασπαράσσουσιν τὰ γεννηθέντα μὲν εἶναι θῆλυ.

Πολλαχοῦ πιστεύεται ὅτι οἱ καλλικάντζαροι εἶναι ἄνθρωποι, οἱ γεννηθέντες τὸ δωδεκάμηρον, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον μεταβάλλονται κατὰ τὰς νύκτας εἰς δαίμονας. Αἱ τοιαῦται δοξασίαι ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰς παλαιὰς καὶ εἰς πολλοὺς λαοὺς διαδεδομένας δοξασίας περὶ λυκανθρωπίας, ἥτοι τὰς δοξασίας, καθ' ἃς ἄνθρωποι τινες εἰς ὥρισμένους χρόνους καὶ περιστάσεις μεταβάλλονται εἰς λύκους. Ἡ μεταβολὴ αὕτη θεωρεῖται ἐνιαχοῦ ὡς μανία τις, ἡ ὁποία καταλαμβάνει ὥρισμένους ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων ἡ βράπτισις δὲν ἐγένετο κανονικὴ ἔνεκα ἀγραιμματοσύνης τοῦ ἱερέως, καὶ φεύγουν ἐκ τῶν οἰκιῶν των καὶ περιφέρονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ἐνιαχοῦ πιστεύεται ὅτι τὸ σῶμα αὐτῶν καλύπτεται ὑπὸ τριχῶν, αἱ ὁποῖαι καταπίπτουν μόλις λαλήσῃ ὁ πετεινός καὶ οὕτω μεταβάλλονται εἰς ἀνθρώπους.

Οἱ καλλικάντζαροι φεύγουν κατὰ τὰ Φῶτα. Διὰ νὰ καθαρισθῇ δὲ ὁ τόπος ἀπὸ τοῦ μολύσματος αὐτῶν, τὴν μὲν

στάκτην τῆς ἐστίας περισυλλέγονν καὶ ρίπτουν ἐκτὸς τῆς οἰκίας, ὁ δὲ ἱερεὺς περιερχόμενος ἀγιάζει πάσας τὰς οἰκίας καὶ τὰ καταστήματα καὶ ἐργαστήρια. Ἐνιαχοῦ τὴν παραμονὴν ἀνάπτονται καὶ πυραί, ὅπως συντελεσθῇ πλήρης ἡ ἐκδίωξις τῶν περιέργων τούτων δαιμονίων.

Αἱ περὶ τῶν καλλικαντζάρων παραδόσεις εἶναι πολυαριθμότητες, ἐπαναλαμβανόμεναι κατὰ τόπους ὑπὸ ὀλίγον παραλλάσσουσιν μορφήν, ὥς συνήθως συμβαίνει μὲ τὰς τοιούτου εἶδους παραδόσεις. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρῃ κανεὶς τὸ ὄνομα των, διὰ νὰ ἀκούσῃ διὰ πολλούς, οἱ ὅποιοι εἶδαν καὶ ἔπαθαν μὲ τοὺς καλλικαντζάρους, τὰς αὐτὰς περίπου ἱστορίας.

κβ') Ἀνασκελάδες.

Ἀνασκελάδες ἢ ἀτζουμπάδες καλεῖσθαι ἰδιαίτερα τις τάξις δαιμονίων, τὰ ὅποια ἐκείνην ἰσχυρὰν συνήθως κατὰ τὴν νύκτα ὑπὸ τὴν μορφήν ὄντων ἐκτεταπτός διαβάτης τὸν καὶ καλεῖται. Ὁ δὲ ὄνος αὐτῶν εἶναι ὡς καὶ γινεῖται ἑξῆς ὑψηλότερος καὶ δυνατόν νὰ ἰσχυρῇ τὸν ἄνθρωπον, ἂν οὗτος διὰ διαφόρων μέσων, χριστιανικῶν ἢ ἄλλων, δὲν κατορθώσῃ νὰ τὸν δαμάσῃ. Πολλοί, ὥς πρὸς τὸν ὅλον λαόν, κατορθώνουν νὰ δαμάσουν αὐτοὺς καὶ τοὺς μεταχειρίζονται κατόπιν εἰς τὰ ἔργα των ὥς ζῶα φορηγὰ.

Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης τῶν ἀνασκελάδων εἶναι τὰ πηδήματα, τὰ λακτίσματα καὶ οἱ σπινθῆρες. Ἐνίοτε ἐμφανίζονται καὶ ὥς ἄσκοι πλήρεις μέλιτος. Τὸ ὄνομα των εἶναι παραφθορὰ ἐκ τοῦ ἀρχαίου *δνοσκελῆς*, ἐπιθέτου τὸ ὅποιον ἀπεδίδετο εἰς τὴν Ἐμπουσάν καὶ ἄλλους δαίμονας, τοὺς ὁποίους οἱ ἀρχαῖοι ἐφαντάζοντο ἔχοντας πόδας ὄνου, ὥς καὶ σήμερον φαντάζεται ὁ λαὸς τοὺς καλλικαντζάρους καὶ τὰς νεραΐδες.

Τίς ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνομόρφου τούτου δαίμονος δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον. Τοῦτο μόνον εἶναι γνωστόν, ὅτι ἤδη εἰς μνη-

(*) Περί τῶν ὀνομάτων αὐτῶν βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Τὰ ὀνόματα τῶν νεραΐδων καὶ τῶν ἀνασκελάδων, ἐν τῷ Ε' τόμῳ τοῦ Λεξικογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς μέσης καὶ νέας ἑλληνικῆς, καὶ εἰς ἰδιαίτερον φυλλάδιον.

μεῖα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς οἱ ὀνοκέφαλοι δαίμονες εἶναι συνηθέστατοι. Ὅνοσκελῆς δέ, ὡς εἶπομεν, ἐπικαλεῖται ἡ Ἑμπουσα, καὶ μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἡ ὑπὸ τὸν μικρὸν παραλλάσσοντα τύπον Ὅνοσκελία ἀναφέρεται ἴδιος δαίμων κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους. Γνωστὴ δὲ εἶναι καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἡ Ὅνοσκελῆς ἡ Ὅνοσκελοῦ. Καὶ εἰς ἔργα δὲ τέχνης τῶν ὑστέρων χρόνων καὶ τῶν μεσαιωνικῶν δὲν εἶναι ἄγνωστοι αἱ παραστάσεις τῆς ὀνοσκελοῦς ἢ ὀνοσώμου δαίμονος.

ως κγ) Νεράϊδες.

Οἱ νεράϊδες τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ, αἱ νύμφαι τῶν ἀρχαίων, εἶναι αἱ χαριέσταται τῶν προσωποποιήσεων, ὅσας ἔπλασεν ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ καὶ δι' ὧν ἐξωογόνησε τὴν περιβάλλουσαν φύσιν. Κάθε πύρρῃ καὶ κρήνῃ, κάθε ρεματιά καὶ κάθε βράχος, κάθε δένδρῳ καὶ κάθε δάσος, καθὼς καὶ ἡ ἀπέραντος θάλασσα, ἔπεισεν τὰς νεράϊδες τῆς, τὰ χαριτωμένα καὶ ὡραιότατα αὐτὰ ὄντα ἡρώδησαν ἢ τοὺς ἑλφύλλιοι εἶναι, καὶ ἡ φαντασία καὶ πεινῶν μὲν ὅτι καὶ ἀπὸ τῆς ρεματίας, ἔπάνω ὡς τὸν ἀφρὸ τῆς θάλασσης καθὼς καὶ ὡς τὸν γαλάζιο αέρα. Οἱ ἑξαφνικοὶ ἀνεμοσύνετοι, οἱ ὅποιοι ἑξαφνα σχηματίζονται εἰς τὸν διανυγῇ αἰθέρα, εἶναι οἱ τρελλοὶ χοροὶ τῶν.

Οἱ ἀρχαῖοι διέκρινον διάφορα εἶδη νυμφῶν ἀναλόγως τοῦ μέρους, εἰς τὸ ὅποιον ἀνήκον, π. χ. τὰς νηρηίδας τῆς θαλάσσης, τὰς ναϊάδας τῶν κρηνῶν, τὰς δρυάδας καὶ ἁμαδρυνάδας τῶν δένδρων, τὰς ὀρεστιάδας τῶν ὀρέων. Σήμερον ὑπερίσχυσε τὸ ὄνομα τῶν θαλασσίων νυμφῶν, τῶν νηρηίδων, καὶ ὠνομάσθησαν μὲ τὸ γενικὸν αὐτὸ ὄνομα νεράϊδες ὅλα τὰ εἶδη, ἐκλιπόντος τοῦ ἀρχαίου γενικοῦ ὀνόματος τῆς νύμφης. Φέρεται δὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ὑπὸ διαφόρους τύπους, ὡς νεράϊδα, νεράδα, ἀνεράϊδα καὶ ἀνεράδα, ἀνεραγίδα, ραγίδα, ἀγεραγίδα, ἀβραγίδα, ἀναράδινα, νεράϊσσα καὶ ἀνεροῦσα καὶ εἴ τι ἄλλο ⁽¹⁾. Πλὴν τούτων ὅμως φέρουν ἐνιαχοῦ καὶ ἄλλα

(1) Βλέπε τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν πραγματείαν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου.

δνόματα. Οὕτω π. χ. καλοῦνται *ἐξωτικές* καὶ *ξωτικές* καὶ *ξου-
θιές*, ὄνομα γενικόν, σύνηθες καὶ δι' ἄλλα δαιμόνια (*ἐξω-
τικά*), ἔπειτα *ἀγερικά* καὶ *ἀνεμικές*, ὡς μετὰ τοῦ ἀνέμου φε-
ρόμεναι, *ξωνέρια*, ὡς διαμένουσαι εἰς τὰ ὕδατα, καὶ *μάγισσαι*
διὰ τὴν κακοποιὸν αὐτῶν δύναμιν. *Γαλλοῦδες* δὲ καὶ *ἀγγελ-
λοῦδες* καλοῦνται ἐνιαχοῦ ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας δαι-
μονος *Γελλοῦς*. Ἐπειτα κατ' εὐφημισμὸν καλοῦνται κατὰ
τόπους *κνράδες*, *κνράτσες*, *ἀρχόντισσες*, *καλές κνράδες*, *κα-
λοκνράδες*, *καλομοῖρες*, *καλότυχες*, *καλοῦδες*, *χαριτωμένες*, *κο-
ράσια*, *κοπέλλες*, *μελιτένιες* κτλ. Ἔνα ὀνόματα πρὸς δήλωσιν
τῶν νεραΐδων μόνον εἰς τινὰ μέρη τῆς βορείου Μακεδονίας
καὶ τῆς βορείου Θράκης ἐχρησιμοποιήθησαν τὸ σλαβικὸν *σα-
μαντίβα* ἢ *σαμοβίλα*. Πλὴν τῶν γενικῶν τούτων ὀνομάτων
πολλαχοῦ μνημονεύονται καὶ προσωπικὰ ὀνόματα νεραΐδων,
ἄλλα ἀρχαῖα καὶ ἄλλα νεώτερα, ὡς *Καλλιόπη*, *Οὐρανία*, *Λαμ-
πετία*, *Ἀστέρω*, *Ζουγρόρα*, *Περσένη*, *Κανέλλα* κτλ.

Τὲς νεραΐδες φαντάζονται ὡς γυναῖκες ἑξαιτίας
τοῦ ὅτι μετὰ χρυσὰ καὶ ἀσημένια κάπτουσι, τὰ
ὅποια χενίζουν μὲ χρυσὰ καὶ ἀσημένια ἀμυγδαλωτά, κά-
ποτε σχισμένα πρὸς τὰ κάτω μέρη ἀσπρογυμνές, μὲ πέπλο
λεπτὸ ὡς τὸ κεφάλι. Εἰς μερικὰ μέρη πιστεύουν ὅτι ὑπάρχουν
καὶ μαῦρες νεραΐδες μὲ φτερά σὰν ἀετοῦ, συνήθως δὲ εἶναι
ἡ δοξασία, ὅτι τὸ ἓνα πόδι των εἶναι γαῖδουρινό. Ἐνῶ ὅμως
τοιαύτη εἶναι ἡ μορφή των, δύνανται νὰ ἐμφανίζωνται ὑπὸ
ποικίλλας ἄλλας μορφάς καὶ ἰδίᾳ ζῶων. Μόνον ὅμως οἱ ἀλα-
φροήσκιωτοι σαβατογεννημένοι δύνανται νὰ τὰς διακρίνουν,
καθὼς διακρίνουν καὶ τὰ ἄλλα ἐξωτικά.

Ζοῦν σὲ λαγκάδια, λιβάδια, ἀλώνια, μύλους, γεφύρια,
πηγάδια, βρύσες, ρεματιές καὶ εἰς τόπους ἐν γένει, πού ἔχουν
δένδρα πολλὰ καὶ νερά. Ἐπειτα εἰς λουτροὺς καὶ εἰς τὴν
θάλασσαν. Ἀπὸ τὰ δένδρα ἀγαποῦν συνήθως τὲς καρυδιές
καὶ τὲς συκιές καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἥσκιος αὐτῶν τῶν δένδρων
εἶναι ἐπικίνδυνος. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ὠρισμένους τόπους συγνά-
ζουν, διὰ τοῦτο καὶ ὠρισμένα τοπωνυμῖα ἐπλάσθησαν, ὡς
νεραϊδολίθι, *νεραϊδόσπηλιος*, *νεραϊδότροντα*, *νεραϊδόκηποι*, *νε-*

ραΐδοθούνη, νεραϊδόραχη κτλ. Μολονότι δὲ δύνανται νὰ κινουῦνται ἐλεύθερα καὶ γλήγορα, ἔχουν ὅμως πάντοτε ὠρισμένην περιοχὴν, τῆς ὁποίας τὰ ὅρια δὲν δύνανται νὰ ὑπερβοῦν.

Οἱ νεράϊδες εἶναι καλύτερη πλάση ἀπὸ μᾶς, λέγει ὁ λαός. Ἡ καλύτερη δὲ ἀπὸ ὅλες εἶναι ἡ Κυρά Κάλω, ἡ ἀρχηγὸς καὶ βασιλίσσα τῶν, ὅπως ἡ Ἀρτεμις ἦτο ἡ ἀρχηγὸς τῶν παλαιῶν νυμφῶν. Ἀγαποῦν τὰς χαρὰς καὶ τὰ γλέντια καὶ γι' αὐτὸ ἀρπάζουν τραγουδιστάδες καὶ λυράρηδες καὶ ὁμορφα παλληκάρια, γιὰ νὰ παίζουν καὶ νὰ τὰς τραγουδοῦν ὡς τοὺς χορούς των. Πολλοὶ λυράρηδες, ποὺ παίζουν πολὺ πιδ ὁμορφα ἀπὸ ὅλους, τοὺς ἔχουν μάθει οἱ νεράϊδες. Τὰ τραγούδια των εἶναι θαῦμα γλυκύτητος καὶ μελωδίας, οἱ δὲ ἀερικοὶ χοροὶ των κάτι ἐξαιρετικὸν καὶ ὑπεράνθρωπον. Ὅταν περνᾷ ὁ ἀνεμοστρόβιλος, εἶναι οἱ νεράϊδες μέσα, ποὺ χορεύουν. Ὅταν περνοῦν θυμωμένες, ἀρπάζουν κέρας καὶ ξύλα καὶ τὰ ρήχνουν ὡς τοὺς ἀνθρώπους. Ὅταν περνοῦν ἐπὶ κεῖνον, ποὺ δὲν ξέρει νὰ φυλαχθῇ. Συνήθως εἰσέρχονται τὸ μεσημέρι καὶ τὰ μεσάνυχτα. Τραγουδοῦν δὲ ὅτε περνοῦν τὸ βράδυ, τὴν καὶ τὸν τοὺς στρώνουν κάτω ἀπὸ τὴν λεγόμεναι καὶ ὡς τ' ἀλώνια καὶ τρώγ, καὶ κάνουν κακὸ σὲ κεῖνον, ποὺ χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ πατήσῃ τὴν τάβλα τους. Τὸν λαβαίνουν καὶ δὲν μπορεῖ πιά νὰ γιάνη παρὰ με ξόρκια καὶ με ἀγικά. Λούζονται ὡς τὰ ποτάμια καὶ γι' αὐτὸ θολώνει ἄξαφνα τὸ νερὸ καὶ ὅποιος λουστῇ τότε λεπριάζει.

Διάφοροι ἀσθένειαι, κεφαλαλγίαι, κακοδιαθεσίαι, ἰδίως αἰφνίδιοι ὀξεῖς ρευματισμοί, οἱ ὁποῖοι εἶναι τόσον συνήθεις εἰς τοὺς ἐν ὑπαίθρῳ βιοῦντας καὶ κοιμωμένους, ἀποδίδονται ὡς τὰς νεράϊδες. Ὅποιον χτυπήσουν οἱ νεράϊδες πιάνεται ὁλόκληρος. Σὲ πολλοὺς χώνουν ἓνα βοῦρλο ἢ κλαρὶ ὡς τὸ πόδι ἢ ὡς τὸ χέρι καὶ τοὺς πιάνει πόνος ἀγιάτρευτος. Γι' αὐτὸ φυλάγονται νὰ μὴ τὰς πειράξουν. Πρὸς τοῦτο μεταχειρίζονται διάφορα μέσα. Ἀποφεύγουν νὰ ρίπτουν τὰ κουκούτσια τῶν ἐλαιῶν ἐκ φόβου μὴ τὰς χτυπήσουν, προτοῦ νὰ βγάλουν νερὸ ρήχνουν μέσα τρία χαλίκια καὶ ὅταν ὡς τὸ βουνὸ δοῦν μαυρίλα ἀπὸ μακριά, λέγουν, μέλι καὶ γάλα.

Ἐπίσης ἡ ὑπνοβασία, ὥς καὶ οἱ ἄλλοι φρενοπάθειαι καὶ ἰδίᾳ μελαγχολίαι καὶ ἀφασίαι ἐκτείνονται εἰς κτύπημα τῶν νεραΐδων. Οἱ νεραΐδες μετατρέπονται ἐν τῇ σπυγνῇ ἐκείνου, πού ἐκείνη ἀλλοιώνεται καὶ ἀποφέρει καὶ ἐκείνην ἀνάλογον ἀπόλητον. Οἱ παρμένοντες ἢ νεραΐδοπαρμένοντες ἀποδίδουν θεραπευτικὴν δύναμιν διὰ τοιαῦτα νοσήματα καὶ κατὰ τὸν ὅρον, τὸ νεραΐδόξνλο, ἓνα ξύλο, ἓνα χαμόκλαδο νὰ ποτίζῃ, πού φυτρώνει ἀπάνου ἔς τὰ ἔλατα. Αὐτὸ τὸ βάζουν σὲ ἀμίλητο νερὸ καὶ πίνει ὁ ἄρρωστος ὅσο νὰ γιάνῃ.

Τὰ παιδιά τους εἶναι καχεκτικά καὶ γι' αὐτὸ προσπαθοῦν νὰ τ' ἀλλάξουν μὲ παιδιά, ποὺ κλέφτουν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ μητέρες φυλάγουν τὰ παιδιά τους.

βηήματον Πανός ἐν Βάβη Ἀττικῆς

Τὰ κλεμμένα αὐτὰ παιδάκια τὰ ἔχουν κρεμασμένα μέσα σὲ κούνιες ἔς τὰ κλαριὰ τῶν δένδρων, ὅπου συγχάζουν καὶ ἔς τὰ κλωνάρια τῶν ὁπρίων συνηθίζουν νὰ κάθονται καὶ νὰ παίζουσιν.

Πλὴν τούτου αἱ παραδόσεις ἀναφέρουν ὅτι συνηθίζουν νὰ ἔρχονται τὴν νύκτα καὶ νὰ πίνουν τὸ αἷμα τῶν παιδιῶν, τὰ ὁποῖα κιτρινιάζουν, μαραίνονται καὶ ἀποθνήσκουν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παρατηροῦμεν ὅτι ἔχομεν σύμφυρσιν πρὸς τὰς περὶ τῆς παιδοπνικτρίας Γελλοῦς παραδόσεις.

Συνήθως ὅμως οἱ νεραΐδες ἀγαποῦν ὁμορφα παλληκάρια καὶ τ' ἀρπάζουν μέσα ἔς ἓνα σίφουνα καὶ τὰ ρήχνουν ἀπὸ στρῶμα σὲ στρῶμα ἀπάνω ἔς τὰ κλαδιά. Πολλοὶ ἔπειτα ἀπ' αὐτὸ μαραίνονται σιγὰ σιγὰ καὶ σθίνουν. Μ' ἄλλους γεννοῦν μαζί χωρὶς νὰ τοὺς πειράξουν. Καὶ ὅταν γεννήσουν, τὰ παιδάκια ντυμένα ἔς τὸ νύκτωρ ἀφήνουν ἔς τὰ κλαριά, γιὰ νὰ τὰ πάρῃ ὁ πατέρας τοῦ ἀνθρώπου. Πολλὰκις οἱ ἄνδρες κατορθώνουν νὰ ἀπάρκωσιν τὸν πέπλον τῆς νεραΐδας, καὶ ἀπὸ τὴν ἀπαιτησίαν, καὶ τότε αὐτὴ ἀναγνάζει καὶ τοῦ ἀπολουθήσῃ ἔς τὸ σπίτι των. Ἐστὶν γὰρ ἡ ἀρίστη σύζυγος καὶ γεννᾷ τέκνα ὡραιότατα καὶ ἀγαπᾷ καὶ τὸν οἶκον τῆς ἀρίστα. Ἀλλὰ κάποτε μὲ τὴν εὐπρωτίαν ἢ τὴν ἀπροσεξίαν τοῦ συζύγου τῆς κατορθώνει νὰ πάρῃ ὀπίσω τὸν πέπλον τῆς ἢ νεραΐδα. Τότε ἀρχίζει τὸν ἐξωτικὸ χορὸ τῆς καὶ ἐντὸς ὀλίγου παρὰ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν ἐξαφανίζεται εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἐπανερχεται εἰς τὰς συντροφους τῆς. Ἐπισκέπτεται ὅμως κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ συζύγου τῆς τὴν οἰκίαν καὶ περιποιεῖται τὰ τέκνα τῆς. Αὐτὰ εἶναι οἱ περίφημοι νεραΐδογεννημένοι καὶ πολλὰ οἰκογένειαι μνημονεύονται ὅτι ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς νεραΐδες, ὅπως ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε μητέρα τὴν Θέτιν. Λέγονται ὅμως καὶ παραδόσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ νεραΐδα, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν σύζυγόν τῆς, ἐπανερχεται καὶ φρονεῖ τὰ τέκνα τῆς.

Ὅπως οἱ νεραΐδες ἀγαποῦν ἄνδρας, οὕτω καὶ οἱ νέραῖδοι ἀγαποῦν γυναῖκας, αἱ ὁποῖαι τοὺς βλέπουν ὥς συζύγους των καὶ τρέχουν νὰ τοὺς συναντήσουν.

Ὅποις ὅλα τὰ ἐξωτικά, οἱ νεραΐδες πειράζουσι τοὺς μονήρεις ὁδοιπόρους, τοὺς ἐμποδίζουσι νὰ περιπατοῦν, ρήγνουν πέτρες, τοὺς δέρνουν, γελοῦν μαζί τους καὶ τοὺς πιάνουν ἕως τὸ χορό, ἀπὸ τὸν ὁποῖον μόλις ἐξέρχονται ζωντανοί. Εἰς τοὺς καλοὺς εἶναι καλαὶ καὶ πολλὰ καλὰ τοὺς διδάσκουν. Δίδουν π. χ. φυλαχτά, βοηθοῦν τοὺς ἄνδρας εἰς τὰ ἔργα των καὶ πρὸ πάντων διδάσκουν διάφορα ἱατρικὰ καὶ γητέματα ἀποτελεσματικώτατα.

Οἱ νεραΐδες δὲν παίζουν πάντα, ἔχουν καὶ τὰς δουλειὰς των. Νέθουν, ὑφαίνουν. Κάτι πράγματα σὰν ἀράχνες εἶναι τὰ παννιά τους. Κλέπτουν ἐπίσης καὶ κουκούλια καὶ βγάζουν μετὰξι. Τὰ ξερά, πού βρίσκονται ἀνάμεσα, εἶναι ἐκεῖνα, πού πατήσανε ἐπάνω, ὅταν πῆγαν γιὰ νὰ κλέψουν. Αὐτὰ τὰ φυλάγουν καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν ἀποδίδουσι ἕως τὰ κρεββάτια καὶ ἔτσι δὲ ματανεβαίνει ἡ νεραΐδα. Ἐπειτα πλύνουσι ἕως τὰ ποτάμια καὶ τὰς ἑσπέραιας ἀπορροῦναι τοὺς γιὺς νὰ κρεμῶσιν ἐπὶ τὰς πέτρας περὶ τὸν ὁποῖον ἀσπάζονται καὶ τὸν πειράζουσι.

Οἱ νεραΐδες, μολονότι καταστρέφουσι πολλὰ ἀπὸ μᾶς, δὲν εἶναι ἀθάνατοι. Πολλοὶ παραδόσεις ἀντιμονεύουσι τὸν φόνον ἢ τὸν θάνατον αὐτῶν.

Ὁ ἐκ τῶν νυμφῶν φόβος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐγέννησε τὴν λατρείαν των, ἢ ὅποια ἐὰν δὲν ἐξακολουθῇ ἐπισήμως ἀσκουμένη, ἀναγνωρίζεται ὅμως εἰς τὰς διαφόρους πράξεις, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθοῦν νὰ τὰς ἐξιλεώσουν, διὰ νὰ συγκατατεθοῦν ν' ἀπαλλάξουν τῆς νόσου τὸν ἐκ τῆς ἐπιγρίας των ἀσθενήσαντα. Οὕτω προσφέρουν μελόπιτες, ζαχαρόκουκκα, μέλι καὶ γάλα, καὶ ἰδίως μέλι, καὶ ἄλλα μειλίγματα, παραθέτουν δὲ καὶ δεῖπνα χάριν αὐτῶν. Τὰς προσφορὰς ταύτας τοποθετοῦν εἰς τὰ τρίστρατα, τὸν προσφιλεῖν τρόπον τῶν δαιμονίων, ἢ παρὰ τὴν θάλασσαν ἢ τοὺς τόπους, ὅπου νομίζει ὁ ἀσθενὴς ὅτι ἔπαθε, μετὰ δὲ τὴν τοποθέτησιν ἀπομακρύνονται χωρὶς νὰ ὁμιλήσουν καὶ νὰ στραφοῦν ὀπίσω. Ὑπάρχουν ὅμως ἐνιαχοῦ καὶ ὠρισμένοι τόποι, ὅπου γίνονται αἱ προσφοραὶ αὐταί, σπήλαια, πηγαί, κοῖται ποταμῶν

κτλ., ὅπου πιστεύεται ὅτι συχνάζουν οἱ νεραΐδες καὶ ὅπου πιθανῶς ἦτο καὶ τὸ μέρος τῆς παλαιᾶς αὐτῶν λατρείας.

Αἱ περὶ τῶν νεραΐδων παραδόσεις εἶναι πολυαριθμότητες, εἰς αὐτὰς δὲ ἀνευρίσκει τις ζωντανὰ τὰ στοιχεῖα τῶν παλαιῶν περὶ νυμφῶν μύθων. Πλὴν ὁμως τούτων καὶ δοξασαί περὶ ἄλλων δαιμονίων ἔχουν συμφυρθῇ πρὸς αὐτάς, ὡς π. χ. τῆς Ἑμπούσης, τῆς ὁποίας τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνευρίσκομεν εἰς τὸ γαῖδουρινὸ ποδάρι τῶν νεραΐδων, εἰς τὸ πνίξιμο παιδιῶν καὶ τὴν ἀπορρόφησιν τοῦ αἵματός των κτλ.

Εἰς τὸν σημερινὸν λαὸν ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν νεραΐδων εἶναι ζωηρά, πλείστοι δὲ ὅσοι ἀναφέρονται κατὰ τόπους, οἱ ὅποιοι εἶδον ἢ καὶ ἦλθον εἰς στενωτέρας σχέσεις πρὸς αὐτάς. Ὁ συλλογεὺς δὲ παραβὰ νὰ ἀνοίξῃ εἰς μίαν συναναστροφὴν χωρικῶν τῶν νεραΐδων ὁμιλίαν καὶ τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ συλλέξῃ, εἶναι πάντοτε ἱκανο-

ποικιτικόν.
ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Οἱ λάμιες σήμερον εἶναι ὁμιῶνες τῶν ὑδάτων συγγενεῖς πρὸς τὰς νεραΐδες, πρὸς τὰς ὁποίας πολλάκις καὶ συγγέονται. Τὸ ὄνομα λάμια εἶναι ἀρχαῖον, ἐδήλου δὲ εἰς τὴν ἀρχαιότητα κακοποιὸν δαίμονα, ὅστις ἔπνιγε τὰ παιδιά. Συνήθως ἐμφανίζονται μεμονωμένοι, κατέχουσαι ὠρισμένας πηγὰς ἢ κρήνας, πολλάκις ὁμως καὶ περισσότεραι. Ὁ λαὸς φαντάζεται αὐτάς ὡς γυναῖκας ὑψηλάς, εὐσώμους καὶ ὠραιότητας, μὲ μαστοὺς ὑπερμεγέθεις, ἐχούσας ὁμως πόδας πλείονας πολλάκις τῶν δύο καὶ τούτους διαφόρων εἰδῶν, ἓνα χαλκωματένιο, τὸ ἄλλο γαῖδουρινόν, τὸ ἄλλο βοϊδινόν ἢ κατοικήσιον ἢ ἀνθρώπινον ἢ ὅ,τι ἄλλο. Διαφέρουν δὲ οἱ λάμιες ἀπὸ τὰς νεραΐδες κατὰ τοῦτο, ὅτι εἶναι δαίμονες πάντοτε κακοποιοί. Κρατοῦν τὰ νερά καὶ δὲν τ' ἀφήνουν, ἐὰν οἱ ἀνθρώποι δὲν τοὺς ἀποστείλουν ὡς θῦμα ἀνθρώπων, τὸν ὁποῖον κατατρῶγουν. Ἡ δὲ πολυφαγία των εἶναι παροιμιώδης. Πνίγουν ἐπίσης τὰ μωρὰ καὶ τῶν ζώων ροφοῦν τὸ αἷμα. Εἰ-

ναι δὲ καὶ αὐταὶ θνηταί, ὅπως οἱ νεραῖδες, καὶ ἡμπορεῖ κανεῖς νὰ τὰς σκοτώσῃ πυροβολῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς.

Τόπος τῆς διαμονῆς αὐτῶν εἶναι αἱ πηγαί, αἱ κρήναι, τὰ φρέατα καὶ οἱ ποταμοί, οὐχὶ σπανίως ὅμως καὶ τὰ δένδρα. Ἐπίσης ἡ θάλασσα ἔχει τὴ Λάμια ἢ τὶς λάμιες τῆς. Ἡ Λάμια εἶναι ἡ βασίλισσα ἑς τὰς νεραίδες καὶ κάνει κακὸ ἑς τὰ καράβια, κάνει τὰ σιφονικά καὶ τ' ἀνεμορούφουλα. Οἱ λάμιες χορεύουν καὶ πηδοῦν ἑς τὰ κύματα καὶ μὲ τὰ τραγούδια τοὺς πλανεύουν τὰ καράβια.

Κατὰ ταῦτα εἰς τὰς περὶ Λάμιας παραδόσεις ἀνευρίσκει τις στοιχεῖα καὶ τῆς παλαιᾶς Λαμίας-Ἐμπούσης καὶ τῆς Λάμιας τῶν ὑδάτων καὶ τῶν σημερινῶν νεραίδων καὶ τῶν παλαιῶν Σειρήνων.

κη' Στρίγγλη

Στρίγγλης ἢ στρίγγλες εἶναι γυναῖκες γράϊαι, τὰ ὅποια ἡ φαντασία τοῦ κακοῦ, ἐξασπασμένη ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς φρίκης διὰ τὴν μυστηριώδη καὶ ἀκατοποίητον τῶν δυνάμιν, ἐδαιμονοποίησε.

Ἦδη εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχαιότητα ἐπιστενέτο ὅτι γυναῖκες γράϊαι, ἀσχολούμεναι περὶ τὴν μαγείαν, εἶχον τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλλωνται συνήθως εἰς πτηνά, ἀόρατοι νὰ εἰσδύουν εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ βλάπτουν τὰς γυναῖκας καὶ ἰδίως τὰ παιδιά, τῶν ὁποίων ἔπινον τὸ αἷμα. Ἐκαλοῦντο δὲ αὐταὶ μὲ τὸ σημερινὸν περίπου ὄνομα *στρίγγαι* (¹).

Σήμερον ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι οἱ στρίγγλες κατοικοῦν εἰς τὰ βουνὰ ἢ καὶ εἰς ὠρισμένους τόπους καὶ χωρία, ὡς π. χ. τὴν Μύκονον καὶ τὸ Πραστειὸ τῆς Μάνης, τὸ ὅποιον λέγεται καὶ *Στρίγγλοχωρι*. Εἶναι δὲ γριεὲς φτωχὲς μὲ νύχια σουβλερά, σὲ μαγικά παραδομένες. Ἐν τινι παραδόσει μνημονεύονται τρεῖς, ἔχουσαι ἓνα κοινὸ δόντι, ἓνα ἀφτὶ καὶ

(¹) Στρίγγλος ἐλέγετο ὁ νυκτοκόραξ.

ἓνα μάτι, ὥς αἱ Γραῖαι ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Περσέως. Περιπατοῦν κατὰ τὰς νύκτας καὶ ἀόρατοι εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀνθρώπων, ὅπου βυzaίνουσι τὰ μωρὰ καὶ μάλιστα τ' ἀβάφτιστα καὶ τ' ἀφήνουσι ξερά. Πειράζουσι ἐπίσης τὰς γυναῖκας καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀνδρας. Σχίζουσι καθ' ὕπνου τὸ στήθος καὶ ἐξάγουσι τὰ ἐντόσθια, τὰ ὁποῖα κατατρώγουσι. Ὁ ἄνθρωπος κτρινίζει καὶ ἀποθνήσκει. Ἐνιαχοῦ πιστεύουσι ὅτι καὶ μερικαὶ μητέρες στριγγιάζουσι καὶ τρώγουσι τὰ παιδιὰ τους, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι ἐμυθολόγουσι διὰ τὴν Λάμιαν. Εἶναι αἱ μητέρες, τῶν ὁποίων δὲν ζοῦν τὰ παιδιὰ. Εἰς τὰ παράλια μέρη κατὰ τὰς νύκτας ἐπιβαίνουν πλοιαρίων καὶ ταξιθεύουσι μέχρι τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὴν πρωτὴν ἐπιστρέφουσι.

Ὡς μέτρον προφυλακτικὸν κατ' αὐτῶν συνιστᾶται ἡ διὰ κρότων καὶ κυττημάτων ἀποφυγῆς τῶν ἐκ τοῦ δωματίου, ὅπου εὐρίσκεται τὸ παιδίον, καὶ τῆς ἀφρικῆς παρ' αὐτὸ παραμονή, ἕως ὅτου τοῦτο κλεισθῇ ἀπὸ στρίγγλες ἀνασέσουσι τὸν ἄνθρωπον ὅπως προσέειπεν καὶ εἰς τὰ παραμύθια ὅπως ἀναφέρεται νεογέννητον παρὰ τὴν βασιλέως, τὸ ὁποῖον τὰς νύκτας στριγγιάζει καὶ κτρινίζει πρῶτον τοὺς ἵππους, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς ἀδελφούς καὶ τοὺς γονεῖς του, καταδιώκει δὲ τὸν μόνον διασωθέντα μικρότερον ἀδελφόν του.

κθ') Ἡμέρες.

Μία ἀπὸ τὰς περιεργότερας προσωποποιήσεις εἶναι τῆς Παρασκευῆς. Ἡ Παρασκευή, ἡμέρα ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἁγίαν Παρασκευήν, εἶναι ἡμέρα ἱερὰ διὰ τὰς γυναῖκας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπαγορεύεται πᾶσα ἐργασία ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τῆς Πέμπτης. Εἰς τὰς μὴ τηρούσας τὴν ἀπαγόρευσιν ἐπιφαίνεται ἡ ἁγία Παρασκευή ἢ ἡ Περταργὰ ὑπὸ μορφὴν φοβερὰν, γραιὰ ὑψηλὴ μὲ μεγάλα δόντια καὶ ἀδράχτια εἰς τὸ χέρι, ἢ ὁποία τιμωρεῖ τὴν παραβάτιν. Ἡ τοιαύτη προσωποποιήσις ἡμερῶν δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς.

λ') Μάγοι καὶ μάγισσες.

Ἀφρηθρίαν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τῶν παραδόσεων ἔδωκεν ἡ παγκόσμιος πίστις εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἀσκούντων τὴν μαγείαν. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει νὰ διηγηθῇ πολλὰ θαυμάσια διὰ τοὺς μάγους καὶ τὰς μαγίσσας. Δένουν τὰ φρίδια, κάνουν τοὺς ἀνθρώπους νὰ φαντάζονται πὺς βλέπουν διάφορα πράγματα, ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ φανεύσουν ἀκόμη ἀνθρώπους μὲ τὰ μαγικά των κ.τ.λ.

λα') Διάβολος.

Ἡ μορφή τοῦ διαδόλου εἰσῆλθεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις διὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἔχει δὲ τὴν ἀρχὴν της εἰς τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἰουδαίων, ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν Ἰουδαίων ὡς πρὸς τὸν πνεύματος τοῦ ἀποστόλου καὶ τοῦ πονηροῦ πνεύματος καὶ ἄλλων. Ἀλλ' ἐν ταῖς νεοελληνικαῖς παραδόσεσιν ὁ διαβολὸς ἔλαβε τὸν ἀρχικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα, τοῦ πονηροῦ καὶ ἀκαθάρτου πνεύματος, τοῦ ἀμειλίκτως καταδιώκοντος τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ παραλαβὼν πλεῖστα στοιχεῖα ἐκ τῆς νεοελληνικῆς μυθολογίας, μετεβλήθη εἰς κοινὸν δαιμόνιον, πολλάκις κωμικὸν καὶ ἡλίθιον, τοῦ ὁποίου τὰ χαρακτηριστικά, ὥς καὶ αἱ ἐνέργειαι, εἶναι παρόμοιαι πρὸς τὰς τῶν ἄλλων νεοελληνικῶν δαιμονίων. Μεταξὺ δὲ τῶν παραδόσεων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν διάβολον, ἀνευρίσκει τις καὶ ἀκεραίας καὶ ἀναλλοιώτους παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι χαρακτηριστικαὶ ἄλλων δαιμονίων, νεράιδων κτλ. Τὴν σύγχυσιν ταύτην ἐπέτεινεν ἴσως καὶ ἡ γενικότης τοῦ ὀνόματος δαίμονας καὶ δαιμόνιο, τὸ ὁποῖον ἐξ ἴσου ἀποδίδεται καὶ εἰς τοὺς διαδόλους καὶ εἰς ὅλα τὰ ἐξωτικά.

Τὸ κύριον αὐτοῦ ὄνομα εἶναι διάβολος ὑπὸ διαφόρους κατὰ τόπους διαλεκτικὰς μορφάς. Πλὴν τούτου ὅμως φέρει καὶ πληθὺν ἄλλων ὀνομάτων, ἄλλων μὲν ἐκ διαφόρων γρα-

φικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐκφράσεων εἰλημμένων, ὡς π. χ. ἐχθρός, ἄλλων εὐφημιστικῶν, ὡς π. χ. ὁ καλὸς ἄνθρωπος, ὁ τάδε, ὁ τάδε ποιος κτλ., ἄλλων ἀποτρεπτικῶν, ὡς π. χ. ὁ δξαποδῶς, καὶ ἄλλων ὕβριστικῶν, ὡς ὁ ἀφωρισμένος, ὁ περιδρομος, ὁ καταραμένος, ὁ ἀναθεματισμένος κτλ. Ὁ διάβολος ἦ εἶναι εἰς, ὡς ἐκπροσώπησις τοῦ πονηροῦ πνεύματος, ἦ καὶ πολλοί, τάγματα ὁλόκληρα. Φαντάζεται δὲ αὐτοὺς ὁ λαὸς ὡς ὑψηλοὺς, λιγνοὺς, μὲ πόδια σὰ γίδια καὶ οὐρά, μὲ κεφάλι στενομάκρουλο καὶ κέρατα πελώρια. Παραδίδεται δὲ ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν διαβόλων εἶναι καὶ κουτσός, διότι τοῦ ἔφαγε τὸ πόδι τὸ δημιούργημά του, ὁ λύκος, κατὰ διαταγὴν τοῦ Χριστοῦ. Ἔχουν ὅμως τὴν δύναμιν, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ἐξωτικά, νὰ παρουσιάζωνται ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ὡς γραῖαι, τράγοι, αἶγες, μύες κτλ.

Ὡς τόπον διαμονῆς καὶ συνείστας αὐτῶν ἔχουν ἡρειπωμένα κτίρια, μύλους, ὅπως ὁ δάσκαλος, σπήλαια κ.τ.τ., ὅθεν καὶ διάφοροι τοποθυμιακοὶ ἄνθρωποι, ὡς ἀνδράκλιον, διαβολοσπηλιά κτλ.

Οἱ διάβολοι, ὅπως καὶ οἱ ἀγγέλοι, τρῶν ὡς τὴν τάβλα τὸ μεσημέρι, τὴν δὲ νύκτα ἔχουν ἀντικεινὸν τοὺς καὶ πουλοῦνε κρέας, τὸ ὁποῖον τὴν ἡμέραν ἐξαφανίζεται, ὅπως καὶ αὐτοί. Κάμνουν παιδιὰ μὲ τίς στρίγγλες, τὰ διαβολόπουλα, πολλαχοῦ δὲ πιστεύεται ὅτι κατὰ τὴν νύκτα συνευρίσκεται ὁ διάβολος μετὰ τῶν γυναικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ γεννῶνται τέκνα. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ ὕβρεις, διαβολόσπαρμα, διαβολόσπορος κτλ.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκστρατεύουν, διὰ νὰ ἐκτελέσουν τοὺς διαφόρους ἄθλους τῶν εἰς βάρος τῶν ἀνθρώπων, τὴν δὲ νύκτα συνέρχονται συνήθως εἰς δένδρα, ὅπου ἀφηγοῦνται τὰ κατορθώματά των εἰς τὸν ἀρχηγόν των. Πειράζουν δὲ τοὺς ἀνθρώπους πολλαχῶς καὶ πολυτρόπως. Διάφορα τυχαῖα δυστυχήματα, πτώσεις, ὀλισθήσεις, αἰφνίδιοι ὀξεῖς ρευματισμοὶ καὶ ἀσθένειαι ἀποδίδονται εἰς αὐτούς. Ἐπίσης αἱ ἀπώλειαι πραγμάτων ἐντὸς τοῦ οἴκου πολλάκις εἰς αὐτὸν ἀναφέρονται, ὅταν δὲν ἀποδίδονται εἰς τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ. Εἰς

τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ἐλίση· ἀποδίδονται καὶ τὰ διάφορα παραπτώματα τῶν ἀνθρώπων.

Παρὰ πᾶσαν ὁμῶς τὴν πονηρίαν αὐτοῦ ὁ διάβολος εἶναι καὶ ἡλίθιος. Οἱ δὲ μοναχοὶ σφραγίζοντες αὐτοὺς διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ τοὺς καθιστοῦν ἐντελῶς ὑποχειρίους, ὥπως εἶχε καταστήσει αὐτοὺς καὶ ὁ Σολομών. Ὁ διάβολος ἔρχεται καὶ εἰς συμφωνίαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, δι' ἧς αὐτὸς μὲν ὑπόσχεται νὰ κάμῃ πᾶν, ὅ,τι ἐπιθυμήσῃ ὁ ἄνθρωπος, ὁ δὲ ἄνθρωπος παραδίδει εἰς αὐτὸν τὴν ψυχὴν του.

Εἰς τὸν διάβολον ἀποδίδει ὁ λαὸς τὴν δημιουργίαν ζώων, ὥς τοῦ λαγωοῦ, τοῦ ὄνου, τῆς αἰγός, τοῦ λύκου, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἐφεύρεσιν διαφόρων ὀργάνων καὶ ἐργαλείων, τὰ ὅποια κατὰ τὴν γνώμην τοῦ λαοῦ ἀπαιτοῦν ἐξαιρετικὴν δεξιότητα. Οὕτω κατὰ τὰς λαϊκὰς παραδόσεις αὐτὸς εἶναι ὁ εὐρὼν τὴν σφυρίκτραν καὶ δι' αὐτὴν πρέπει νὰ σφυρίζουν τὴν νύκτα, διότι μαζεύονται αἱ ψυχαὶ, τὰ τύμπανα, διὰ νὰ εὐθυμοῦν καὶ εὐρίθουν αἱ ἀνέμους⁽¹⁾, ἐπίσης ἔδειξεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν χρῆσιν αὐτοῦ τοῦ μύλου τοῦ κατιστέρου κ.τ.λ. Δι' αὐτὸ καὶ τὰς μηχανάς, ἐκπλήττουσα τὸν λαὸν διὰ τῆς εὐφροῦς αὐτῆς δημιουργίας, καλεῖται διαβολομηχανή.

λβ) Φαντάσματα.

Τὰ φαντάσματα εἶναι αἱ ψυχαὶ τῶν τεθνεώτων καὶ μάλιστα τῶν φρονευθέντων ἢ αἱ ψυχαὶ αἱ κολασμέναι, αἱ ὁποῖαι συχνάζουν εἰς τοὺς τόπους, εἰς τοὺς ὁποίους ἔζησαν ἢ ὅπου ἐτάφησαν. Αἱ περὶ αὐτῶν παραδόσεις ἔχουν ὥς ἀφετηρίαν τὰς αὐτὰς περὶ ψυχῆς δοξασίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐγεννήθησαν καὶ αἱ περὶ τῶν στοιχειῶν παραδόσεις. Εἰς δὲ τὴν γένεσιν αὐτῶν

(1) Εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς εὐρέσεως τῶν μουσικῶν ὀργάνων εἰς τοὺς δαίμονας πολὺ πιθανῶς συνετέλεσεν καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἀσκητισμὸς τῶν πατέρων, οἵτινες πάντα ταῦτα ἐχαρκτηρίζον ὡς ἔργα τοῦ διαβόλου πρὸς παραπλάνησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ.

πιθανώτατα συνετέλεσαν καὶ αἱ ἐκ τῶν ὀνείρων παραστάσεις. Εἰς τὰ ὄνειρα ἐμφανίζονται οἱ νεκροί, ἡ δὲ ἐμφάνισις αὐτῶν πιστεύεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς ἀληθῆς· διατὶ νὰ μὴ ἐμφανίζονται καὶ ἐν ἐγρηγόρει καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἐξεγειγερμένας ὑπὸ τοῦ φόβου φαντασίας;

Διαφέρουν δὲ τὰ φαντάσματα τῶν στοιχειῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι οὐδεμίαν κυριότητα ἀσκοῦν ἐπὶ τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὅποιον ἐμφανίζονται, οὐδὲ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ καὶ τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῷ. Συνήθως δὲ οὐδὲ παρενοχλοῦν τοὺς ἀνθρώπους. Ἐὰν δὲ οὗτοι παθαίνουν ἐξ αὐτῶν, τοῦτο ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τὸν φόβον, τὸν ὅποιον δοκιμάζουν ἐπὶ τῇ θεᾷ των. Ρίπτουν ὅμως πολλάκις λίθους, ἔχουν δὲ καὶ τὴν δύναμιν διὰ τῆς πνοῆς των νὰ σβέσουν τὰ φῶτα ἢ καὶ βαρέα πράγματα νὰ ἀνατρέψουν, ἀνοίγουν κλεισμένας θύρας καὶ περιπατῶντα σύρουσιν ἐν πόδας κατὰ γῆς. Πολλάκις ἀκούεται ὡς ἦχος ἡρώδου καὶ ὁποίας σύρουν κατόπιν των.

Ἐμφανίζονται δὲ καὶ οἱ ἀνδρες καὶ γυναῖκες, ἄρρηκτοι, μαυροφορεμένοι καὶ ἀσπιδωτοὶ, σκυθρωποὶ καὶ ἀμίλητοι. Οὐχ ἦττον, καθὼς καὶ ἅλα τὰ ἐξωτικά, δύνανται νὰ ἐμφανισθοῦν καὶ ὑπὸ διαφορῶν μορφῶν ζώων καὶ ἰδίως ὡς ἐρίφια. Οἱ τόποι, ὅπου διαμένουν, εἶναι διάφοροι καὶ κυρίως ἐρείπια πύργων καὶ φρουρίων καὶ μάλιστα παλαιαὶ οἰκίαι. Ἡ πίστις εἰς τὰ φαντάσματα καὶ αἱ περὶ αὐτῶν παραδόσεις, ὡς καὶ αἱ περὶ ψυχῆς δοξασίαι, ἐξ ἧς ἔχουν τὴν ἀρχήν, εἶναι καὶ παλαιόταται καὶ παγκόσμιαι.

λγ') Βραχνᾶς.

Ὁ βραχνᾶς ἢ σβραχνᾶς εἶναι ὁ ἐφιάλτης τῶν ἀρχαίων, δηλαδὴ ἡ προσωποποίησις τοῦ ἔνεκα ἀσθενείας ἢ ἀπλῶς κακῆς πολλάκις χωνεύσεως βαρέος καὶ ἀγωνιώδους ὕπνου. Τὸ αἶσθημα τοῦ βάρους καὶ τῆς πίεσεως, τὸ ὅποιον αἰσθάνεται ὁ κοιμώμενος καὶ τὰ φοβερὰ ὄνειρα μὲ τὰς φοβερὰς μορφάς, τὰ ὅποια βλέπει κανεὶς σὰν νὰ κάθωνται ἐπάνω του

καὶ σὰν νὰ πλάκωσαν τὸ στήθος τοῦ ἦσαν ἀρκετὴ ἀφορμή, ὅπως δώσουν τὴν γένεσιν εἰς τὴν μυθολογικὴν μορφήν τοῦ ἐφιάλτου τῶν ἀρχαίων καὶ τοῦ βραχνᾶ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων.

Τὸ ὄνομα τοῦ ἐφιάλτου παρ' ἡμῖν εἶναι κατὰ τόπους διάφορον. Τὸ συνηθέστερον εἶναι τὸ βραχνᾶς, τοῦ ὁποίου ὁ ἀρχικὸς τύπος διετηρήθη ἐν Κύπρῳ, βαρυπνᾶς, ἐξ οὗ γλωσσικῶς προήλθον τὸ βαρυπνᾶς, βαρυχνᾶς, βραχνᾶς, σβραχνᾶς. Πλὴν τούτων ὑπάρχει τὸ ὄνομα μύρα, ἔτι δὲ καὶ ἥσκιος, τὸν πλάκωσε ἡ μύρα, — ὁ ἥσκιος.

Ἡ μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν φαντάζονται τὸν βαρυπνᾶν, δὲν εἶναι ὠρισμένη. Ἄλλοι φαντάζονται αὐτὸν ὡς μικρὸν παιδίον, ἄλλοι ὡς λάμιαν, ἄλλοι ὡς μαλλιαρὸν καὶ ἄσχημον. Χαρακτηριστικὸν δὲ αὐτοῦ εἶναι τὸ σκουῖνος ἢ τὸ φέσι, τὸ ὁποῖον φορεῖ καὶ διὰ τὸ σκουῖνος καταύεται ὅτι, ἐάν τις κατορθώσῃ νὰ τοῦ τὸ ἀρπάξῃ, καταύεται παρ' αὐτοῦ ὅσα

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

λδ') Ἀσθενείας

Τὰς ἀσθενείας ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀκολουθῶν παλαιότητας παγκοσμίους δοξασίας ἀπέδιδε πάντοτε εἰς τὴν ἐπήρειαν δαιμονίων, ἐξωτικῶν. Μερικὰς ὅμως ἐκ τῶν φοβερωτέρων ἀσθενειῶν αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς ἐπροσωποποίησεν. Αἱ ἀσθενεῖαι αὗται εἶναι ἡ Πανούκλα, ἡ Χολέρα, τὸ Χτικιό, ἡ Βλογιά, ἡ Θέρμη, ἡ Γαστέρα ἢ Ἀστέρα ἢ Στέρα καὶ εἴ τις ἄλλη. Αἱ μορφαί, ὑπὸ τὰς ὁποίας φαντάζεται αὐτάς, εἶναι διάφοροι. Συνήθως εἶναι γυναῖκες φοβεραὶ τὴν ὄψιν, ἐνίοτε τυφλαὶ (πανούκλα), αἱ ὁποῖαι κτυποῦν τοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι δὲ ὠρισμένα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα κινοῦν τὴν ὀργὴν τῶν καὶ διὰ τοῦτο πρέπει ταῦτα νὰ ἀποφεύγωνται. Οὕτω π. χ. εἶναι Βλογιά ὥς ἓνα σπίτι οὔτε τὰ σκουτιά εἶναι

(¹) Ν. Γ. Πολίτου, Τὸ σκουῖν τοῦ βαρυπνᾶ. Λιθογραφικὰ Σύμμεικτα, Δ' σ. 58 κέ.

καλὸ νὰ ζεματίζουν, ἢ νὰ κοπανίζουν, οὔτε τὰ ζῶα τοὺς νὰ σφάζουν, οὔτε τὰ σκυλιὰ νὰ ἀφήνουν ἐλεύθερα, διότι ἡ Βλογιὰ θυμώνει.

Προσπαθοῦν δὲ διὰ διαφόρων μέσων καὶ ἰδίως μειλιγμάτων νὰ ἀποτρέψουν ἢ νὰ καταπραΰνουν αὐτάς. Οὕτω βάζουν ἔς τὶς πόρτες τῶν σπιτιῶν ἀγγεῖα μὲ μέλι, γιὰ νὰ τὰ βρῇ ἡ Βλογιὰ σὰν ἔρθη, νὰ τὰ φάγῃ, νὰ εὐχαριστηθῇ καὶ νὰ περάσῃ γλήγορα.

Πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν ἐπιδημιῶν ἐφαρμόζουν διάφορα μέσα, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότατον εἶναι τὸ παλαιότατον ἔθιμον τῆς περιαιροτριώσεως τῶν χωρίων διὰ ζεύγους βοῶν ἀδαμάστων, τοὺς ὁποίους κατόπιν θάπτουν, ὥς καὶ ἡ κατόρυξις τῶν ἀσθενειῶν καὶ ἡ ἴδρυσις ἐπ' αὐτῶν τελεσμάτων (1).

λε' Μοῖρα καὶ Τύχη.

Εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὰς Μοῖρας ὁ ἄνθρωπος ἀσθενεῖται ἑαυτὸν καὶ τὰ ὑπάρχοντά του ἐξηρησμένον καὶ διαρκῶς ὑποχείριον διαφόρων δαιμόνων δυνάμεων, εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδει πᾶν ἀγαθὸν καὶ πᾶν κακόν, πᾶσαν ἀσθένειαν καὶ τὸν θάνατον. Ἐντεῦθεν ἀνεπτύχθη ἡ δοξασία περὶ κακοποιῶν ἢ προστατευτικῶν δαιμόνων, οἵτινες ἤδη ἀπὸ τῆς γεννήσεως παρακολουθοῦν τὸν ἄνθρωπον δι' ὅλου αὐτοῦ τοῦ βίου. Ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἐξ ἀνωτέρων δυνάμεων, τῶν προστατευτικῶν ἢ κακοποιῶν δαιμόνων, διὰ διαφόρων βαθμίδων διελθοῦσαι, ἀνεπτύχθησαν αἱ περὶ μοίρας καὶ Μοιρῶν δοξασίαι, ὥς δαιμόνων ἢ θεοτήτων, καθορίζουσιν τὴν εἰμαρμένην τοῦ ἀνθρώπου.

Αἱ νεοελληνικαὶ περὶ Μοιρῶν δοξασίαι ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς παλαιάς. Ὅπως εἰς τοὺς ἀρχαίους ὑπάρχει τις

(1) Περὶ τῶν ἀσθενειῶν κατὰ τὰς δοξασίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἔχομεν ἤδη τὴν ποιητικεῖαν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, Αἱ ἀσθένειαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας, Α' σ. 1 κέ.

διακύμανσις μεταξὺ τῆς ἀτομικῆς μοίρας ἐκάστου καὶ τῶν δαιμόνων ἢ θεῶν Μοιρῶν, αἵτινες καθορίζουν τὸν βίον πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀνθρώπων, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσι λέγεται καὶ περὶ τῆς μοίρας ἑνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου καὶ περὶ τῶν Μοιρῶν, τῶν τριῶν, αἱ ὁποῖαι ἐρχόμεναι παρὰ τὸ λίκνον τοῦ νεογεννήτου μοιραίνουσι αὐτό.

Τὰς Μοῖρας ταύτας φαντάζεται ὁ λαὸς ὡς γραίας ἀσχήμους μὲ μεγάλα δόντια, ποὺ περπατοῦν πάντα μαζί κουκουλωμένες. Θυμώνουν εὐκολα. Μπαίνουν πάντα τὴ νύχτα ἔς τὸ σπῆτι, ποὺ εἶναι μωρὸ παιδί· καμμιὰ φορὰ μπαίνουν καὶ τὴν ἡμέρα, ἀλλ' ὅταν κοιμᾶται ἡ λεχώνα καὶ δὲν εἶναι κανεὶς μπροστά. Ἐρχονται δὲ κατὰ τὴν τρίτην ἢ πέμπτην ἢ ἑβδόμην ἡμέραν μετὰ τὴν γέννησιν. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν νύκτα ἐκεῖνην τοποθετοῦν τράπεζαν δι' αὐτὰς μὲ διάφορα μελίγματα, διακοσμοῦν δὲ καὶ τὸν τοῦ βρέφους διαφοροτρόπως, διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὰς Μοῖρας καὶ μοιράνουν μὲ καλὴν μῆτρα τὸ παιδί. Ἐκείνην παραδόσεις οἱ Μοῖρες ἔχοντες ἀπὸ τῶν τυφλῶν, γέρων ὡς ἡ μεγάλη γυνὴ, ἡ ἀγὰρ ἀδράχτι καὶ ἡ τρίτη ρόκα ἡ ἀνύκτις. Στὸ μοίραμα ἀπάνω ἢ μία μὲ τὴ ρόκα γνέθει, ἡ ἀνύκτις μὲ τ' ἀδράχτι τυλίγει τὴν κλωστή καὶ κάθε τυλιξιὰ εἶναι κ' ἑνὲς χρόνος· ὅταν τελειώσῃ τὸ μοίραμα, ἡ μεγάλη μὲ τὸ ψαλίδι κόβει τὴν κλωστή. Ἄν σπάσῃ ἡ κλωστή προτοῦ νὰ τελειώσῃ τὸ μοίραμα, παύουν κ' οἱ Μοῖρες καὶ φεύγουν· καὶ τὸ παιδί θὰ ζήσῃ τόσα χρόνια, ὅσες τυλιξιᾶς ἔχει τὸ ἀδράχτι, καὶ θὰ γενοῦν ὅσα προφτάσανε νὰ τὸ μοιράνουνε οἱ Μοῖρες. Ἐνιαχοῦ πιστεύεται ὅτι ἡ Μοῖρα ἐπιφαίνεται ὡς μύγα καντερὴ καὶ παρδαλή, ἡ ὁποία κάθεται ἔς τὴ μύτη τοῦ παιδιοῦ, καὶ ἂν εἶναι καϊμένη ἡ μύτη τοῦ παιδιοῦ, τότε θὰ πῇ πὼς ἔχει νὰ περάσῃ πολλὰ βάσανα.

Κατοικία τῶν Μοιρῶν εἶναι ἐρημίαι καὶ ὄρη δυσπρόσιτα, ὅπου κατὰ τινες παραδόσεις ἔχουν τὸ παλάτι των, κατὰ τινα δὲ ἐπωδὴν κατοικοῦν εἰς τὸν Ὀλυμπον.

Ἡ δὲ Τύχη, ἡ θεὰ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, εἶναι κατὰ τὰς παραδόσεις ἄσκημη καὶ μαύρη· κάθεται συχνὰ ἔς τὸ δρόμο μόνη καὶ ἀπὸ κεῖ ὁδηγᾷ καλὰ ἢ κακὰ τὸν ἀνθρώπο. Εἶναι

στραβὴ ἢ ἔχει δεμένα τὰ μάτια τῆς μὲ μαντήλι καὶ περιπατεῖ ἄσκοπα, σὰν ἀνόητη, περιπατεῖ πάντοτε καὶ ὅποιον πέσῃ ἀπάνω τὸν κάνει εὐτυχισμένο. Γιὰ κεῖνο λέν, τὸ περ' ἡ στραβὴ ἡ Τύχη.

Πολλάκις ἡ Τύχη συγγέεται μὲ τὴν μοῖραν καὶ οὕτω πιστεύεται ὅτι, καθὼς κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴ μοῖρα του, ἔτσι ἔχει καὶ τὴν τύχη του, ποὺ τὸν ἀκολουθεῖ ὅλη του τὴ ζωὴ. Ἡ Τύχη γεννιέται, ἅμα γεννηθῇ καὶ ὁ ἄνθρωπος· ὥστε κάθε ἄνθρωπος ἔχει καὶ τὴ δική του Τύχη ἢ Μοῖρα ξεχωριστὰ ἐκεῖ ὅς τὸ βουνό, ὅπως ἐδῶ ὅς τὴ γῆ ἔχει κοντά του τὸν φύλακά του ἄγγελο. Ὁ καλὸς τύχος εἶναι καλὸς τύχος καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, ὅθεν προέκυψεν ἡ δοξασία περὶ καλοῦ ποδαρικοῦ καὶ ἡ συνήθεια νὰ ἐπιζητοῦν ἰδίως κατὰ τὴν πρωτοχρονιάν, ὡς καὶ τὴν ἑναρξιν διαφόρων ἐργασιῶν, ὡς πρώτην ἐπίσκεψιν τὴν ἐπίσκεψιν ἀνθρώπων, ἐχόντων καὶ καλὸ ποδαρικό.

λς') Νεκροὶ καὶ ψυχές.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Αἱ περὶ τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ψυχῶν παραδόσεις ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὰς παλαιότητας περὶ νεκρῶν καὶ ψυχῶν δοξασίας. Ὁ ἄνθρωπος ἐὰν ἀπέθανεν, ἡ ψυχὴ του ὅμως ζῇ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὰ μέρη, ὅπου ἄλλοτε διέμενεν. Ἐὰν μάλιστα πρόκειται περὶ φονευθέντος, τότε ἡ ψυχὴ προσδένεται εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἐχύθη τὸ αἷμα καὶ βογκάει κατὰ τὰς νύκτας ζητοῦσα ἐκδίκησιν. Ἐχουν δὲ τὴν δύναμιν οἱ νεκροὶ νὰ βλάψουν, ὡς ἔχουν καὶ τὴν δύναμιν νὰ ὠφελήσουν. Πειράζουν ζῶα καὶ ἀνθρώπους, ὅσοι κατεπάτησαν τὸ ἔδαφος, τὸ ὅποιον ἐξουσιάζουν. Ὡς κατοικοῦντες δὲ εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς εἶναι καὶ ἔφοροι τῶν κεκρυμμένων θησαυρῶν καὶ ἀποκαλύπτουν αὐτοὺς εἰς τοὺς εὐνοούμενους των.

Κατὰ τὰς χριστιανικὰς δοξασίας αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν μεταβαίνουν εἰς τὸν παράδεισον ἢ εἰς τὴν κόλασιν. Ὑπάρχουν ὅμως παραδόσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ὡς τόποι κολάσεως ἀναφέρονται τόποι ἐπίγειοι, βουνὰ ἢ νῆσοι, εἰς τοὺς ὁποίους αἱ ψυχαὶ ἀποτίουν ὑπὸ μορφὴν πολλάκις ζώων τὰς ποινὰς

των. Ἐν γένει δὲ εἰς τὰς περὶ νεκρῶν παραδόσεις ἀνευρίσκει τις παραλλήλως πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἢ καὶ ἐν συμφύρσει πρὸς αὐτὰς οὐ μόνον ἀρχαῖα περὶ ψυχῶν μυθολογήματα, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς πρωτογόνους ἀρχαιοτάτας δοξασίας.

λξ') Βρικόλακες.

Οἱ βρικόλακες εἶναι οἱ νεκροί, οἱ ὅποιοι τοῦτο ἔχουν τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ ψυχὴ των δὲν ἀπεχωρίσθη τοῦ σώματος καὶ τὴν μὲν ἡμέραν ἀναπαύονται ἢ ἐργάζονται ἐν τὸς τοῦ τάφου των, κατὰ δὲ τὰς νύκτας περιφέρονται καὶ πολλαχῶς παρενοχλοῦν καὶ κακοποιοῦν ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Ἔχουν δὲ αἱ περὶ βρικόλακων παραδόσεις τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἀφετηρίαν των εἰς παλαιοτάτας καὶ παγκοσμίους περὶ νεκρῶν καὶ ψυχῶν δοξασίας, καθ' ἃς τὸ νεκρὸν σῶμα καὶ ἂν ἔχασεν ἀκόμῃ τὴν κίνησιν αὐτοῦ, δὲν ἔλαυσεν ὅμως νὰ ζῇ καὶ νὰ ἔχη ἀνάγκας καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ, καὶ νὰ μεταβῇ τοὺς ἀνθρώπους.

Κατὰ τὰς δοξασίας ταύτας ἡ ψυχὴ συνάφῃς οὐσα πρὸς τὸ σῶμα, οὐδέποτε παύει νὰ εὐρισκῇ εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς αὐτό, οὐδέποτε ἀποχωρίζεται τελείως ἀπ' αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον τοῦτο διατηρεῖται ἀκέραιόν. Ἐκ τῶν δοξασιῶν τούτων προέκυψαν πολλαὶ καὶ πολλάκις ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι περὶ τὴν μεταχείρισιν τῶν νεκρῶν συνήθειαι. Οὕτω π. χ. ἐνῶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας τὸ σῶμα κατακαίεται διὰ νὰ δυνηθῇ ἡ ψυχὴ νὰ μεταβῇ εἰς τὸν ἄδην καὶ ἡσυχάσῃ καὶ αὐτῇ, ἀφήσῃ δὲ ἡσύχους καὶ τοὺς ἐπιζῶντας, εἰς τοὺς Αἰγυπτίους πᾶσα προσπάθεια καταβάλλεται, διὰ νὰ διατηρηθῇ τὸ σῶμα, τοῦ ὁποίου ἡ καταστροφή θὰ ἐσήμαινε καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς ψυχῆς. Εἰς τὰς δοξασίας ταύτας ἔχουν τὴν ἀρχὴν των καὶ αἱ περὶ βρικόλακων ἰδέαι καὶ παραδόσεις.

Τὸ σύνθηδες ὄνομα, διὰ τοῦ ὁποίου δηλοῦνται οἱ κακοποιοὶ οὗτοι νεκροὶ εἶναι βρικόλακας, τοῦ ὁποίου κατὰ τύπους ὑπάρχουν διάφοροι διαλεκτικοὶ τύποι, ὡς βρονκόλακας, βουρκόλακας κτλ., ἔπειτα τὸ ὄνομα βουρδούλακας καὶ βουρ-

δούλακας, βαρβάλακας κτλ. καὶ τέλος τὸ ὄνομα καταχανᾶς ἐν Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ συνήθης μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν φαντάζεται αὐτοὺς ὁ λαός, εἶναι αὕτῃ ἡ τοῦ νεκροῦ, ἐπὶ τὸ φοβερώτερον διαπλασθεῖσα. Ὁ βρικόλακας εἶναι μαῦρος, ἄγριος, μὲ νύχια μιὰ πιθαμὴ καὶ βαμμένα ᾿ς τὸ αἷμα, τὰ μαλλιά μακρὰ καὶ τὰ γένεια ἄγρια. Ἐν δὲ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ χαρακτηριστικῶν εἶναι τὸ φρούσκωμα τῆς κοιλίας. Ὅθεν ἐνιαχοῦ πιστεύεται ὅτι ἐμφανίζονται ὥς ἄσκοι πλήρης αἵματος, κἀτι σὰν τουλούμι ὀρθό, σὰν δερμάτια καὶ πηγαινόντων κυλιῶντα. Πλὴν τούτου ἐμφανίζεται καὶ ὥς βάρθρακας, σὰ φωτιά, ἀπ' αὐτές, πὺν βγαίνουν ἀπάνω ᾿ς τὰ μνήματα, σὰ σκύλος μαῦρος καὶ φοβερός κλπ. Εἷς τινὰς δὲ παραδόσεις εἶναι προφανῆς καὶ κάποια σύγχυσις πρὸς μορφὰς ἄλλων δαιμονίων, καθόσον ἀποδίδονται εἰς αὐτοὺς πόδες ἄλογου ἢ μορφή ὄνου, οἷα ἐν τῇ ἀσκαλᾷ.

Πιστεύεται δὲ ὅτι γίνονται βρικόλακες ἢ ὅπως λέγει ὁ λαὸς βρικόλακιάζοντες, ὅτε ἐκ τῶν ἐκείνων νεκρῶν ἐπέδησε τίς τὸν τῶν ἐδιδάσκαλον ὄνον, ὁ δὲ παπὰς καὶ κυριῶς οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ μάλιστα οἱ ἀσεβεῖς ἐκείνων εἰς κατάραν ἱερέως, ἀφορισμὸν ἢ ἀνάθεμα, οἷται καὶ διὰ τοῦτο μένουν ἄλειωτοι καὶ τυμπανιαῖοι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τεκμήριον ἀναμφήριστον ὅτι ἔχουν βρικόλακιάσει.

Αἱ καταστροφαὶ καὶ τὰ κακά, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν οἱ βρικόλακες εἶναι ποικίλα καὶ φοβερά. Καταστρέφουν ἀνθρώπους καὶ ζῶα βυζαίνοντες τὸ αἷμα αὐτῶν καθ' ὕπνους ἢ κατασπαράσσοντες αὐτοὺς καὶ τρώγοντες τὰ ἐντόσθια, μωρὰ παιδιὰ τὰ πνίγουν καὶ προκαλοῦν ἐκτρώσεις εἰς τὰς γυναῖκας. Ἀκούων τις τὰς ὑπὸ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων περιγραφὰς τῶν κακῶν, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τῶν βρικόλακων, καὶ ἄκων ἀναμιμνήσκειται τῶν περιγραφῶν τοῦ Σοφοκλέους ἐν τῷ Οἰδίποδι Τυράννῳ περὶ τῶν μαστιζόντων τὰς Θήβας δεινῶν ἕνεκα τοῦ ἀνεκδικήτου φόνου τοῦ Λαίου. Ὅταν ἕνας ψυχολογᾷ, ἂν βλαστημήσῃ τὸν ἑαυτό του ἢ ἄλλος ὀχτρος τοῦ τὸν βλαστημήσῃ ἐκεῖνη τὴν ὥρα, αὐτὸς ὁ βλαστημισμένος σὰν πεθάνῃ, βρουκολακιάζει. Τὸ σῶμα του

δὲν μπορεῖ νὰ τὸ λειώσῃ ἡ γῆς καὶ αὐτὸς γυρίζει τὴ νύχτα καὶ πνίγει ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτὸ τὸ κακό· ὅσο δὲ βρίσκει ἡσυχία ἔς τὸν ἄδη αὐτός, πού μὲ τὴ βλαστήμια παρέδωκε τὸν ἑαυτό του ἔς τὸ διάβολο, τὸ χωριό του, πού τὸν ἔθαψαν, ὑποφέρει πολλές ἄλλες συφορές. Ἔρχονται ἀρρώστιες καὶ θανατικό, τὰ σπαρὰ καταστρέφονται, τὰ ἄνθη τὰ τρώει τὸ σκουλήκι, πέφτει ψόφος ἔς τὰ γιδοπρόβατα καὶ τὰ σκυλιὰ γυρίζουν κοπάδια κοπάδια ἔς τοὺς δρόμους καὶ οὐρλιάζουν. Τὸ κακὸ δὲν περνάει, ἂν μὲ εὐχὲς δὲ λειώσῃ ὁ νεκρὸς ἔς τὸν τάφο του. . . Ἕνας κάποιος Κούβελος, πάει πολὺς καιρὸς, ἐβουρκολάχιασε . . . ἐγύριζε μέρα καὶ νύχτα ἔς τὰ χωράφια καὶ τὴ χώρα καὶ ἐπνιγε ἢ ἐσπάραζε ἀνθρώπους καὶ ζωντανά. Μιὰ βραδιὰ ὁ ἀδερφὸς τοῦ Κούβελου ἐπλάγιασε γερός, χωρὶς νὰ ἔχη τίποτε, καὶ τὸ πρωὶ τὸν βρῆκαν πεθαμένο ἔς τὸ κρεβάτι του. Ἐπὶ καὶ μελανιάσματα ἔς τὸ λαιμό του ἐνόησαν πὺς καὶ ἐπνίγε μὲ τὰ δάχτυλά του ὁ Κούβελος. Πλὴν μὲρὰ πέρα πέρα καὶ ἐξάσκα γυναικῶν καὶ ἄλλων ἀποκτείναν, καὶ πέρα πέρα πέρα καὶ πέρα.

Πλὴν τούτου καὶ ἄλλαι ἐνοχλήσεις ἐλαφρότεραι ἀποδίδονται εἰς αὐτούς. Οὕτως εἰς τὰ νεκροταφεῖα πίνουν τὸ ἔλαιον τῆς κανδήλας τῶν νεκρῶν, εἰς τοὺς δρόμους ρίπτουν λίθους κατὰ τῶν διαβατῶν, εἰς δὲ τὰς οἰκίας εἰσερχόμενοι τρώγουν ὅ,τι εὔρουν. Εἶναι δὲ τόσαι αἱ ἐξ αὐτῶν ἐνοχλήσεις, ὥστε ἀναφέρονται χωρὶα ἐρημωθέντα ἢ ἐγκαταλειφθέντα ἐξ ἀφορμῆς τῶν βρικόλακων. Ἐπειτα εἰσερχόμενοι εἰς τὰς ἰδίας οἰκίας συνευρίσκονται μετὰ τῶν γυναικῶν των καὶ γεννοῦν καὶ τέκνα, τὰ ὅποια ἔχουν τοῦτο τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι δὲν ἔχουν κόκκαλα. Περί πολλῶν πιστεύεται ὅτι ἀποδημοῦν καὶ εἰς ἄλλους τόπους, ὅπου, ἄγνωστοι ὄντες, νυμφεύονται καὶ ἀποκτοῦν τέκνα καὶ ζοῦν μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ἕως ὅτου ἀνακαλυφθοῦν ὑπὸ τῶν συγχωρίων των, ὅποτε κατακαίονται καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ τέκνα των. Οἱ βρικόλακες μόνον τὸ Σάββατον παραμένουν εἰς τοὺς τάφους των.

Πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ἐνοχλήσεων αὐτῶν συνιστῶν-

ται διάφορα μέσα. Οὕτω γράφουν πεντάλφαν ἐπὶ τῶν θυρῶν, λιθοβολοῦν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ψιθυρίζουν διαφόρους ἐπωδὰς περιέρχους, οἷον *μπήκε τὸ γομάρι ᾿ς τὰ σκόρδα*. Τὸ ἀποτελεσματικώτερον ὅμως κατ' αὐτῶν μέσον εἶναι ἡ καταστροφή τοῦ νεκροῦ σώματος. Πρὸς τοῦτο ὑπάρχουν διάφοροι τρόποι, ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν χριστιανικῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν προερχόμενοι καὶ ἄλλοι ἐξ ἀρχαιοτάτων προχριστιανικῶν δοξασιῶν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ πιστεύεται ὅτι ὁ νεκρὸς μένει ἄλειωτος, διότι ὑπέπεσεν εἰς κατάραν, φροντίζουν διὰ διαφόρων δεήσεων ἱερέων καὶ ἐπισκόπων νὰ ἐπιτύχουν τὴν συγχώρησιν καὶ ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς κατάρας. Κατὰ τοὺς ἄλλους τρόπους ὁ νεκρὸς ἐκθάπτεται, διατρυνπᾶται ἡ τυμπανιαία αὐτοῦ κοιλία, σγίζεται τὸ στήθος καὶ ἀφαιρεῖται ἡ καρδιά, ἢ τὸ σῶμα ἢ καίεται ἢ μετακομίζεται εἰς ἐρημονήσιν, ἢ εἰς ἀπομεμακρυσμένους τόπους. Ἐπίσης ἐφαρμόζεται καὶ ἡ περιαροτρίωσις τοῦ νεκροῦ καταδείξαι ὅτι ἐνδοξάζει τὸν νεκρὸν νὰ βοηθῇ τοὺς ζῶντας. Ἐλέγη ὅτι αἱ νεοελληνικαὶ καὶ βρικόλακων δοξααίαι, ὡς καὶ τὸ ὄνομα, εἶναι σλαβικῆς προέλευσεως. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι διόλου ἀληθές. Ἀντιθέτως καὶ αἱ δοξααίαι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι μὲ διαφόρους παραλλαγὰς παγκόσμιοι, παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησι καὶ ἀρχαιοτάται, καὶ τὰ ὀνόματα καὶ αὐτὰ πιθανώτατα ἔχουν ἑλληνικὴν ἀρχήν. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὸ *καταχανᾶς*, τοῦ ὁποίου ἡ ἑλληνικότης εἶναι προφανής⁽¹⁾, καὶ τὸ *βουρδούλακας* καὶ ὅλοι οἱ ἐξ αὐτοῦ τύποι φαίνονται ἐπίσης ἑλληνικοί, προερχόμενοι ἐκ τῆς ἑλληνικῆς πεποιημένης λέξεως *βουρδούλα* ἢ *βουρδούλα*, ἣτις σημαίνει τὴν φλύκταιναν, τὴν φουσαλίδα, ὅθεν *βουρδούλακας* ἢ *βουρδούλακας* εἶναι ὁ ἐξοιδημένος, ὁ φουσκωμένος, ὁ τυμπανίτης, τοῦθ' ὕπερ ἀποτελεῖ ἐν ἐκ τῶν οὐσιωδεσιτέρων χαρακτηριστικῶν τοῦ βρικόλακα⁽²⁾.

(1) Ὁ Σβορώνος ἐν τῇ ὑπὸ τύπων Ζ' τόμ. τῆς Λαογραφίας σχετίζει τὸ *καταχανᾶς* τοῦτο πρὸς τὸ *καταχῆρη* τοῦ Πονχίου.

(2) Περὶ τούτων ὁ Σ. Λεινάκης ἐν τῇ ἀνωτέρῳ τόμῳ τῆς Λαογρ.

Παραδόσεις δὲ περὶ νεκρῶν, παρομοίας πρὸς τὰς σημερινάς, εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων, πλὴν τῶν περὶ ἀλιτηρίου δαίμονος παλαιωτάτων δοξασιῶν, ἀξιολογηθέντος διὰ τὴν ὁμοιότητα εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Φλέγοντος μνημονευομένη, καθ' ἣν ἡ νεκρὰ Φιλίννιον καταλείπουσα τὸν τάφον ἔρχεται νύκτωρ εἰς τὴν κλίνην τοῦ Μαχάτου, ἀνακαλυφθεῖσα δὲ κατακαίεται ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς χώρας ἀκριβῶς, ὅπως καὶ σήμερον γίνεται.

λη') Θάνατος. Κάτω κόσμος. Χάρος.

Εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς ὁ θάνατος καὶ ὁ μετὰ θάνατον βίος τῶν ψυχῶν ἀπησχόλησε τὸν νοῦν καὶ τὴν φαντασίαν καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν ποικίλων κατὰ τόπους δοξασιῶν καὶ παραδόσεων, αἵτινες καὶ ἂν ἐν ταῖς λεπτομερείαις διαφέρουν, κατὰ τὸν κοινὸν σκοπὸν αὐτῶν εἶναι παραπλήσιαι. Παντῶ ἐπίσταται ὁ ἄνθρωπος ὅτι ὑπάρχει ἕτερος κόσμος ἢ τὸς τοῦ ζῆντος, ὅπου μεταβαίνει οἱ νεκροί, πολλάκις κατόπιν μαθητῶν καὶ ξιδίων, τοῦ ὁποίου πλάττονται καὶ διάφοροι λεπτομέρειαι. Πολλαχοῦ δὲ ἐπλάσθησαν καὶ ὁδηγοὶ θεοί, οἱ ὅποιοι παραλαμβάνοντες ὁδηγοῦν τὰς ψυχὰς εἰς τὸν προωρισμένον δι' αὐτὰς τόπον, ὅστις εἰκονίζεται σύμφωνος πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν βαθμίδα τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἐν ᾧ ἕκαστος λαὸς εὐρίσκεται.

Εἰς τὸν νεώτερον ἑλληνικὸν λαὸν αἱ περὶ τούτων παραδόσεις ἀνατρέχουν εἰς τὰ ἀρχαῖα περὶ τοῦ ἕδου καὶ τῶν θεῶν τοῦ ἕδου μυθολογήματα, τὰ ὁποῖα ἐπηρέασαν καὶ αὐτὰς τὰς καθαρὰς χριστιανικὰς διδασκαλίας. Οὕτω πιστεύεται, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὅτι ὁ ἕδης εἶναι ὑποχθόνιος, ὅθεν λέγεται καὶ κάτω κόσμος, δεικνύουν δὲ καὶ σήμερον ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διάφορα ἄντρα καὶ ὁπάς, αἱ ὁποῖαι θεωροῦνται ὡς καταβάσεις εἰς τὸν ἕδην, εἰς τὸν ὁποῖον κατέρχονται διὰ βαθμίδων. Κατόπιν εὐρίσκεται τὸ τρίχνο γεφύρι, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ περάσουν οἱ νεκροί, διὰ νὰ εἰ-

σέλθουν εἰς τὸν ἄδην. Εἰσερχόμενοι πίνουν τὸ νερὸ τῆς λησμονιᾶς ἢ τὸ νερὸ τῆς ἄρτης καὶ ἀρνοῦνται καὶ λησιμονοῦν ὅλα τὰ ἐπίγεια. Εἰς ἄλλας παραδόσεις ἀνευρίσκει τις τὸν ἀσφοδελὸν λειμῶνα τῶν ἀρχαίων, τὴν Ἀλησμονιά, ἕνα λιβάδι, ποῦ ἔχει τὸ λησιμονοβότανο. Ἄμα περάσῃ ἀπὸ καὶ ὁ μαῦρος ἄνθρωπος, λησιμονάει τὸν κόσμον καὶ τίς στράτες καὶ τὰ διάβατά του.

Εἰς τὸν ἄδην ὁδηγεῖ τὰς ψυχὰς ὁ Χάρος, ὅστις εἶναι αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος Χάρων, ὁ ὁποῖος παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησιν ἀπετέλεσε τὴν προσωποποίησιν αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Ὁ Χάρος εὐρίσκεται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Θεοῦ, τὰς ὁποίας καὶ ἐκτελεῖ. Κάποτε, διηγεῖται ὁ λαός, ἤσθάνθη λύπην καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐντολήν. Ὅθεν κατηράσθη αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ ἔκτοτε ἐκωφάθη. Ὁ λαὸς ἰφταντάζεται αὐτὸν ὡς κατὰ τὴν μαῦρον, ὁ ὁποῖος ἀφαιρεῖ τὰς ψυχὰς τῶν ἐπιθανόντων καὶ σύρει αὐτὰς ἀγγελιδὼν εἰς τὸν ἄδην, τοῦ ὁποῖου τὰς ἐξόδων καὶ δεσπότης. Ὅσοι προκείται νὰ πάσῃ ἀποθνήσκουσιν εἰς πολλὰ κατὰ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου καὶ δια τὸ αὐτὸ καταθετοῦν καρῦδια ἐπὶ τῶν στεγῶν καὶ τὴν ἄλλην ἀνάστα τὰ σπάζουν καὶ ὅποιον εὐρεθῇ κούφιο, συμπεραίνουν ὅτι οὗτος θέλει ἀποθάνει ἐντὸς τοῦ ἔτους.

Ἀπὸ τὸν θάνατον καὶ ἀπὸ τὸν Χάρον οὐδεὶς εἶναι ἀπηλλαγμένος. Ὑπάρχει ὅμως κάπου καὶ τὸ ἀθάνατο νερό, τοῦ ὁποῖου ἡ πόσις καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἀθάνατον. Περὶ αὐτοῦ πολλὰ παραδόσεις διηγοῦνται καὶ εἰς πολλὰ δὲ παραμύθια ἔχει εἰσέλθει.

λθ') Αἷτια.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ αἰτιολογικαὶ λεγόμεναι παραδόσεις, ὅσαι δηλαδὴ ἐπλάσθησαν προφανῶς ὅπως ἐξηγήσουν κάτι τι. Εὐρίσκονται δὲ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ μάλιστα εἰς μερικούς, τοὺς ἀμερικανικούς, εἶναι αἱ ἐπικρατοῦσαι, εἰς τὰς ὁποίας πᾶσα διήγησις καταλήγει. Παρα-

μύθια εὐρωπαϊκά, διαδοθέντα παρ' αὐτοῖς, εἰς τὸ τέλος στρέφονται εἰς αἰτιολογικὰς παραδόσεις.

Πολλαὶ ἔξ αὐτῶν εἶναι σοβαραί, ὑπάρχουν ὅμως καὶ πλεῖσται, αἱ ὁποῖαι φέρουν ἐντελῶς εὐτράπελον χαρακτήρα. Οὕτω π. χ. διηγοῦνται διὰ τὰς γυναῖκας τοῦ Μάρτη, ἢ διὰ τὸ βουτσὶ τῶν δώδεκα μηνῶν, ἔξ ὧν ἐρμηνεύουν τὸ ἄστατον τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν Μάρτιον, ἔπειτα, *γιατὶ τὰ σκυλιὰ μυρίζονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, γιατί γκαρίζει ὁ γάϊδαρος κ.τ.λ.* Αἱ παραδόσεις αὗται, αἱ πλεῖσται τοῦλάχιστον, φαίνονται προϊόντα τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος. Εἶναι ὅμως ἀναμφισβήτητον ὅτι μεταξὺ αὐτῶν εὐρίσκει τις καὶ παλαιάς. Οὕτω π. χ. τὴν παράδοσιν, *γιατί ὁ γάϊδαρος κατοικεῖ ὅπου εὖρη νερό, ἀνευρίσκει τις ἀκεραίαν μεταξὺ τῶν Αἰσωπείων μύθων.*

Συλλογὴ καὶ Συλλογαί.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τοὺς ἀκατέρευτους ἐλέγχους καὶ κριτάς, τῶν (οὐκ) εἰρη-
ἀνάγκαται νὰ γνωρίζῃ ὁ ἐπιμαχόμενος, νὰ συλλέξῃ παραδόσεις,
ἡ δὲ συλλογὴ τοιούτων εἶναι καὶ ἐν εὐκολωτέροις, ἀρκεῖ
ὁ συλλογεὺς νὰ γνωρίζῃ νὰ σημειώσῃ ἐπιτηδεῖως τὴν συν-
διάλεξιν εἰς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος θέματα. Οἱ χωρικοὶ εὐχα-
ρίστως τότε διηγοῦνται ἕκαστος ὅ,τι γνωρίζουν διὰ φαντά-
σματα, νεράιδες, στοιχεῖα κτλ. Ἡ δὲ συλλογὴ παραδόσεων,
ἀναφερομένων εἰς τόπους, γίνεται εὐκολώτατα, ὅταν διατρέχῃ
τις τὴν χώραν μετὰ συνοδοῦ ἐντοπίου καὶ ἔχῃ τὴν περιέρ-
γειαν νὰ ἐρωτᾷ περὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἐρειπίου, τοῦ
βράχου κτλ.

Παραδόσεις νεοελληνικαὶ ἔχουν δημοσιευθῇ πλεῖσται, τὰς
ὁποίας πάσας, τὰς μέχρι τοῦ 1904, συνεκέντρωσεν ὁ ἀείμνη-
στος Ν. Γ. Πολίτης εἰς τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον, *Μελέται περὶ
τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις*, εἰς
τόμους δύο, ὧν ὁ μὲν πρῶτος περιέχει τὰ κείμενα, ὁ δὲ δεύ-
τερος τὰς σημειώσεις. Διὰ δὲ τὴν μελέτην αὐτῶν, ὡς πρὸς
τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν, πλὴν τῶν σημειώσεων τοῦ Πολί-
του, ἀξιανάγνωστα εἶναι τοῦ αὐτοῦ, *Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου*

τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Νεοελληνικὴ μυθολογία, εἰς τόμους δύο, ὡς καὶ τὰ ἔργα τοῦ *B. Schmidt*, Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Altertum. Leipzig, 1871 καὶ Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder. Leipzig, 1877, ὡς καὶ τοῦ Ἀγγλοῦ *John Cuthbert Lawson*, Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion. Cambridge, 1910.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

ΕΥΤΡΑΠΕΛΟΙ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Εὐτραπέλους διηγήσεις ἀκούμεν ἐννοοῦμεν τὰς διηγήσεις, τῶν ὁποίων σκοπὸς ὅταν γέλως καὶ τὸ σκῶμμα. Εἶναι δὲ αὗται προῖον τῆς ἀπὸ φιλοπαίγμονος καὶ κατ' ἐξοχὴν σκωπτικῆς διαθέσεως, ἡ ὅποια ἐγέννησε καὶ τὰ διάφορα σκωπτικὰ καὶ σατυρικὰ ἔσματα καὶ ἡ ὅποια χαρακτηρίζει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα τοῦ πλησιέστερον πρὸς τὴν φύσιν ζῶντος λαοῦ τῶν χωρίων.

Οἱ ἄνθρωποι τῶν μικροτέρων κοινωνιῶν καὶ μάλιστα οἱ χωρικοὶ εἶναι κατ' ἐξοχὴν φιλοσκώμμονες. Ὅταν δὲν ἔχουν τί ἄλλο νὰ κάμουν, σκώπτουν ἀλλήλους, κοτσομπολεύουν. Τὸ σκῶμμα ἀποτελεῖ δι' αὐτοὺς ἐν ἀπὸ τὰ κυριώτερα μέσα διασκεδάσεως. Τὸ παραμικρὸν ἐπεισόδιον, ὁ παραμικρὸς λόγος, ὃ ὁποῖος δύναται νὰ παράσχη λαβὴν εἰς σκῶμμα καὶ γέλωτα ἀποτελεῖ δι' αὐτοὺς εὖρημα. Τὸν ἀρπάζουν ἀμέσως, πολλάκις τὸν διαπλάττουν καταλλήλως καὶ ἐντὸς ὀλίγου κυκλοφορεῖ εἰς ὅλην τὴν κοινωνίαν. Ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν καὶ τὸ σκῶμμα προσελκύουν ἄτομά τινα, καταστάντα γνωστά διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους αὐτῶν ἡλιθιότητος ἢ διὰ τὴν πο-

νηρίαν των, διὰ τὴν ἀγροικίαν ἢ τὴν βαναυσότητα, τὴν νωθρότητα καὶ τὴν ἀβελτερίαν, τὴν λαιμαργίαν καὶ τὴν οἰνοποσίαν, τὴν φιλαργυρίαν ἢ τὴν σπατάλην καὶ ἄλλα διάφορα ἐλαττώματα. Τούτων αἱ πράξεις καὶ οἱ λόγοι, παράλογοι, ἀσυνήθεις, ἰδιότροποι, ἡλίθιοι, πάντοτε ὅμως χαρκτηριστικοὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ αἰτόμου, κινουῦντες τὸν γέλωτα καὶ τὸ σκῶμμα ὅλων ταχέως κυκλοφοροῦν, ἐπαναλαμβάνονται, πολλάκις διαπλάττονται καὶ εἰς τὸ τέλος στερεοποιοῦνται εἰς εὐτραπέλους τοπικὰς διηγήσεις.

Αἱ τοπικαὶ αὗται διηγήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς ἄτομα μεμονωμένα, ἔχουν συνήθως καὶ διάδοσιν περιορισμένην, σπανίως ὑπερβαίνουσιν τὰ στενὰ ὄρια τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἐπλάσθησαν, σπανίως δ' ἐπίσης ἀποκτοῦν καὶ μακροτέραν παράδοσιν. Πλὴν ὅμως τούτων φέρονται καὶ πληθος ἄλλο διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ λαοῦ κυκλοφοροῦν, ἀλλ' ἔχουν εὐρυτάτην ἐξάπλωσιν εἰς πλείστους λαούς καὶ παιδία, καὶ μακρὰν παράδοσιν, ποιεῖται ὁμογενὴς καὶ ἀκαταίτητος. Τῶν διηγήσεων αὐτῶν ἡ ἀποτέλευσις καὶ ἡ ἐξέλιξις δύσκολον εἶναι νὰ ἐξακριβώσῃς. Ὅπως δὴ ποτε ἡ πιθανωτέρα ἀρχὴ καὶ ἐξέλιξις αὐτῶν φανερὰ νὰ εἶναι ἡ ἐξῆς.

Τὴν σκωπτικὴν διάθεσιν, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω εἵπομεν, πολὺ ἐντονωτέραν ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαούς, τὰ μεγάλα ταῦτα παιδιά τῆς φύσεως, εἰς τοὺς ὁποίους μάλιστα εἶναι συναφῆς καὶ πρὸς τὸν παρατηρούμενον ὑπερμετρον αὐτῶν ἐγωϊσμόν καὶ τὴν μέχρι γελοίου ἔπαρσιν, ὅθεν προκύπτει ἡ καταφρόνησις καὶ τὸ σκῶμμα τῶν ἄλλων. Στρέφεται δὲ τὸ σκῶμμα τοῦτο καὶ ἡ καταφρόνησις ὄχι μόνον ἐναντίον τῶν πραγματικῶς ὑποδεεστέρων ἢ τῶν ὁμοίων, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῶν ἀνωτέρων καὶ μάλιστα ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἀκριβῶς περισσότερον φοβοῦνται. Διότι τοῦτο εἶναι φρυσικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ πολὺ περισσότερον τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον, καθὼς καὶ εἰς τὰ παιδιά, μόλις ἐκλείψῃ ὁ φόβος, νὰ ἔλθῃ ἡ καταφρόνησις, ἡ ὕβρις καὶ τὸ σκῶμμα. Ὁ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος, μόλις αἰσθανθῇ τὸν ἑαυτὸν του κάπως ἐν ἀσφαλείᾳ, ἀμέσως ἐκπαῖ εἰς

ὑδρεῖς καὶ σκώματα ἐναντίον ἐκείνου, τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου ἔτρεμε καὶ κατὰ βάθος τρέμει ἀκόμη, ἐνῷ ἀντιστρόφως μόλις λείψῃ τὸ αἶσθημα τοῦτο τῆς ἀσφαλείας, χάνει τελείως τὸ ἠθικόν του. Παραστατικώτατα ἐκφράζει τὸ πρᾶγμα τοῦτο ὁ ἀρχαῖος αἰσώπειος μῦθος τοῦ ἐρίφου καὶ τοῦ λύκου, παραδείγματα δὲ λίαν χαρακτηριστικὰ δυνάμεθα πλὴν ἄλλων καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας νὰ ἀντλήσωμεν. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπολιόρκει τὴν ἀπότομον καὶ ὑψηλὴν Σογδιανὴν πέτραν καὶ προσεκάλει τοὺς βαρβάρους νὰ παραδοθῶν, αὐτοὶ νομίζοντες ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς εἰς τὰ ὕψη ἐκείνα, τὸν ἔσκωπον καὶ τοῦ συνίστων νὰ εὗρῃ πτηνοὺς στρατιώτας. Ὅτε ὅμως τὴν ἄλλην ἡμέραν εἶδον ἀπροσδοκίτως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου ὀλιγαριθμοὺς στρατιώτας τοῦ Ἀλεξάνδρου, τόσον ἐτρόμαξαν ὥστε παρεδόθησαν ἀμαχητεῖ. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ Χαῖβοι καὶ οἱ Τεῦτονες, διερχόμενοι ἀνενόχλητοι πρὸς τὸν ἐστρατοπεδευμένων Ρωμαίων τὴν Μικράν, ἔσκωπον αὐτοὺς λέγοντες ὅτι πτηνὸν εἰς Γῶμην, διὰ τὰ εἰρηνικά χαρτίσματα εἰς τὰς γυναῖκας των.

Ἐννοεῖται ὅτι καὶ τῶν τρωμάτων τούτων τὰ πλεῖστα εἶναι τῆς στιγμῆς καὶ διὰ τοῦτο παρέρχονται καὶ λησμονοῦνται μαζὶ μὲ τὴν περίστασιν, ἣ ὁποία τὰ προुकάλεσε. Πλὴν ὅμως αὐτῶν ἔχομεν καὶ σκώματα *μονιμώτερα*. Τὰ σκώματα ταῦτα εἶναι ὅσα αἱ εὐρύτεραι ἢ στενότεραι κοινωνικαὶ ὁμάδες, φυλαί, χωρία, πόλεις, ἔθνη ἀπευθύνουν πρὸς ἄλλας κοινωνίας, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν καὶ μάλιστα τὰς γειτονικάς. Καθὼς δηλαδὴ τὰ ἄτομα ἐν ἑκαστῷ ἰδιαίτερος, οὕτω καὶ αἱ κοινωνικαὶ ὁμάδες τὸν αὐτὸν αἰσθάνονται ἐγωϊσμόν καὶ τὸ αὐτὸ συναίσθημα ὑπεροχῆς ἀπέναντι τῶν γειτόνων των καὶ σκώπτουν πᾶν, ὅτι ξενότροπον ἢ διάφορον παρατηρήσουν. Οὕτω σκώπτουν τὸ σῶμα καὶ τὴν τροφήν, τὴν γλῶσσαν, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὰς δοξασίας, τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν ἀμάθειαν, ὥς καὶ διάφορα, πραγματικὰ ἢ νομιζόμενα, σωματικὰ ἢ πνευματικὰ ἑλαττώματα, πολλάκις μάλιστα ὄχι μόνον διὰ λόγων ἀλλὰ

καὶ δι' ἔργων. Οὕτως ἀναφέρεται περὶ τῶν ἀμερικανικῶν φυλῶν τῆς βορειοδυτικῆς Ἀμερικῆς ὅτι κατασκευάζουν χονδροειδῆ ξόανα, σκώπτοντα τὰς γειτονικὰς φυλάς καὶ τοὺς Εὐρωπαίους, καὶ τὰ ὅποια μεταξύ των προκαλοῦν ἄσβεστον γέλωτα.

Εἶναι δὲ τὰ σκώμματα ταῦτα μονιμώτερα, ὥς ὅλα τὰ ὁμαδικὰ δημιουργήματα, ὅσα δὲν εἶναι προϊόντα στιγμιαίων καὶ παροδικῶν τῆς ψυχῆς διαθέσεων, ἀλλὰ στηρίζονται ἐπὶ χρονιωτέρων σχέσεων καὶ μονιμωτέρων διαθέσεων. Ἡ δὲ σημασία αὐτῶν διὰ τὴν λαογραφίαν εἶναι διττή. Διότι οὐ μόνον καθ' ἑαυτὰ εἶναι ἄξια προσοχῆς ὥς λαογραφικὰ προϊόντα τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν, τὸ ὁποῖον συνήθως ἀνταποκρίνεται πρὸς πραγματικὰς καταστάσεις τοῦ πολιτισμοῦ παλαιότερας καὶ βαθμιαίαν πρόοδον αὐτοῦ ἀπαρχαιωθείσας καὶ διὰ τοῦτο καθυστερούμενας ξενοτρόπους. Πολλοὶ δὲ τοιαῦτα διηγεῖται καὶ ὅποια λέγονται σήμερον ἄλλως ἢ ἡ σκοπτικὰ διηγήματα αὐτοχθόνων λαοῦ, ὅπως ἀρχικῶς πιθανώτατα ἐπλάσθησαν διὰ τὰ σκώψουν ἀπρηχαιωμένα ἥθη ἢ δοξασίας γειτόνων καθυστερημένων. Ἀνεφέραμεν ἄνωτέρω ἐν τοῖς περὶ ὄρκου διηγήματι διήγησιν, εἰς τὸ σκῶμμα τῆς ὁποίας ἐγκρύπτεται πραγματικῶς παλαιὰ συνήθεια μαγικῶν ὄρκων (1). Ἐπίσης ὅταν σκώπεται ὁ Ναστραντὶν Χότζας διὰ τὴν ἡλιθίαν γνώμην του, ὅτι τὰ παλαιὰ φεγγάρια τὰ κόπτει ὁ Θεὸς καὶ τὰ κάμνει ἄστρα, ἡ γνώμη αὕτη ἀποτελεῖ πραγματικὴν πίστιν εἰς κατώτερα στάδια πολιτισμοῦ, ὅθεν καὶ ἡ διήγησις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπλάσθη ὑπὸ κοινωνίας κάπως προηγμένης, ἵνα σκώψῃ γείτονας εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καθυστεροῦντας.

(1) Βλ. σ. 175. Τοιαύτη συνήθεια πλὴν τῆς ἐκεῖ μνημονευομένης ὀμηρικῆς ἔχομεν καὶ τὴν ἐξῆς τῶν Μολοσσῶν, μνημονευομένην ὑπὸ τῶν παροιμιογράφων (I 225): «Οἱ γὰρ Μολοττοί, ἐπειδὴν ὄρκια ποιῶνται, βοὺς παραστησάμενοι καὶ κώθωνας οἶνον πλήρεις, τὸν μὲν βοῦν κατακόπτοντες εἰς μικρά, ἐπαρῶνται τοῖς παραβησομένοις οὕτω κατακοπῆναι, τοὺς δὲ κώθωνας ἐκχέοντες οὕτως ἐκχυθῆναι τὸ αἷμα τῶν παραβησομένων.»

Πλὴν τῶν ἀνθρώπων τὸ σκῶμμα τῶν κατὰ φύσιν λαῶν προσεῖλκυσαν καὶ τὰ ζῳα καὶ πολλάκις ἐκεῖνα, τὰ ὅποια κατὰ τόπους περισσότερον φοβοῦνται ἢ περισσότερον σέβονται, ὅπως εἶναι π. χ. ὁ λύκος καὶ ἡ ἄρκτος εἰς τὴν Εὐρώπην, ὁ λέων καὶ ἡ λεοπάρδαλις εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἄλλα.

Τὰ σκώμματα νῦν ταῦτα δὲν ἦτο δύσκολον νὰ δώσουν ἀφορμὴν, ὅπως καὶ ἔδωκαν, εἰς τὴν μυθοπλαστίαν διαφόρων σχετικῶν σκωπτικῶν διηγήσεων ἀκριβῶς, ὅπως ἡ σοβαρότερα παρατήρησις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν μυθοπλαστίαν τῶν παραδόσεων. Οὕτω κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προῆλθον αἱ πρῶται καὶ πρωτόγονοι εὐτράπελοι διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι κυρίως εἶναι σκωπτικαί, ἀναφερόμεναι αἱ μὲν εἰς ἀνθρωπί-

νοὺς κοινωνικὰς ὁμάδας, αἱ δὲ εἰς διάφορα ζῳα. Κύριον δὲ αὐτῶν χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι καὶ τῶν πρωτογόνων παραδόσεων, ἡ βραχύτης τῆς ἀντιλήψεως καὶ ὁ περιορισμὸς εἰς ἓν καὶ μόνον εἶδος ἀφορμῆς. Ἀπὸ τοῦτο οὖν οὐκ ἐπὶ σκοπὸν ἦτο κατοπιν νὰ ὑποστήνῃ ἀποφάν ἐξελίξιν, τὴν ὁποίαν ὑφίστανται ὅλα τὰ τοιοῦτα κείνη πνευματικὰ τῶν λαῶν προϊόντα. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦτο εἰς στόμα διαδιδόμεναι ὄχι μόνον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς γειτονικοὺς καὶ μεμακρυσμένους, ἀπηλλάγησαν κατ' ἀνάγκην τῶν δεσμῶν πρὸς τοὺς ὥρισμένους ἀνθρώπους ἢ τὰ ὥρισμένα ζῳα, πρὸς τὰ ὅποια ἐν τῇ γενέσει των συνεδέοντο καὶ τὰ ὅποια ἦσαν ἄγνωστα εἰς τοὺς νέους τόπους τῆς διαδόσεως, ἀπεδόθησαν δὲ κατὰ τόπους εἰς ἄλλας συνήθεις ἐν αὐτοῖς κοινωνίας καὶ εἰς ἄλλα ζῳα.

Ἡ ἀπαλλαγὴ αὕτη ἀπὸ τῶν δεσμῶν πρὸς ὥρισμένους ἀνθρώπους καὶ ζῳα καὶ ἡ ἀπόδοσις ἐκασταχοῦ εἰς ἄλλα, ἔσχε σπουδαῖον διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν διηγήσεων τούτων ἀποτέλεσμα. Διότι ἀπ' ἐνὸς μὲν συνετέλεσεν ὥστε ν' ἀποκτήσουν αὐταὶ μεῖζονα αὐτοτέλειαν καὶ ἐλευθερίαν προσαρμογῆς· οὕτω δὲ διηκολύνθη οὐ μόνον ἡ δημιουργία πολυπληθῶν παραλλαγῶν ἀλλὰ καὶ νέων ἐντελῶς παρομοίων διηγήσεων, εἴτε ἐξ ὑπαρχῆς εἴτε καὶ διὰ τῆς μεταβολῆς αὐ-

χικῶς σοβαρωτέρων εἰς σκωπτικὰς, καθὼς κυρίως συνέβη εἰς πολλὰς παραδόσεις, ἀναφερομένας εἰς ζῶα· ἄφ' ἑτέρου δὲ συνέπεφερε καὶ ἄλλην βαθυτέραν μεταβολήν, ἐσωτερικὴν ταύτην, *ψυχολογικὴν*. Αἱ διηγήσεις δηλαδὴ αὗται, καὶ μάλιστα αἱ σκώπτουσαι κοινωνίας γειτονικάς, ἐφ' ὅσον ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν διεδίδοντο, καὶ ἀπὸ αἰῶνων εἰς αἰῶνας παρεδίδοντο, ἔχανον δ' οὕτω τὸν σύνδεσμόν των πρὸς τὰς ἀρχικάς κοινωνίας, αἱ ὁποῖαι εἶχον παράσχει τὴν ἀφορμὴν καὶ τὸν πυρῆνα τοῦ σκώμματός των, ἀπέβαλλον ταυτοχρόνως καὶ τὴν ἀρχικὴν σκωπτικὴν των σημασίαν. Ἡ ἔννοια τοῦ σκώμματός των, πρὸς ὥρισμένους τόπους καὶ ὥρισμένους χρόνους συνδεομένη, δὲν ἦτο πλέον νοητὴ εἰς ἄλλους τόπους καὶ εἰς ἄλλους αἰῶνας. Τὸ σκῶμμα οὕτως ἠτόνισεν, ὃ δὲ γέλως καὶ ἡ εὐθυμία, ἡ συνοδεύουσα αὐτὰς, συμφώνως πρὸς τὸ σύνηθες ἐν αὐτῇ προέκυψε, ὡς τῶν συναισθημάτων φαινόμενον τῆς ὑποκαταστάσεως τοῦ λατοῦ, ἐξετόπισε βαθμυδὸν αὐτὸ καὶ ἀπέβη αὐτὸν ὡς αἰὶνός καὶ ἀπείροτος τῶν διηγήσεων. Οὕτως ἀπὸ σκωπτικῶν μεταβλήθησαν αὗται εἰς εὐθύμους, εἰς πραγματικῶς ἀπὸ τῆς εὐτράπελους. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἐξηκολούθουν ἢ καὶ ἐξακολουθοῦν ἀκόμη ν' ἀποδίδονται εἰς κοινωνίας, διατηροῦν καὶ κάποιαν σκωπτικὴν χροιάν. Πολλαχοῦ ὅμως ἀπώλεσαν καὶ τὸν σύνδεσμόν τοῦτον πρὸς τὰς κοινωνίας καὶ ἀπεδόθησαν εἰς ἄτομα, τὰ ὁποῖα κατὰ τόπους ἀπετέλεσαν τὸν τύπον τοῦ γελοίου καὶ τοῦ κουντοπονήρου, ὅπως π. χ. εἶναι ὁ Ναστραντὶν Χότζας εἰς τοὺς Τούρκους, οὕτω δ' ἔχασαν καὶ τὸ τελευταῖον ἵχνος τοῦ σκώμματος καὶ ἀπέβησαν ἐντελῶς εὐτράπελοι.

Αἱ εὐτράπελοι αὗται διηγήσεις βαθμυδὸν, καθ' ὅσον ἀνεπτύσσετο ἡ διήγησις ὡς μέσον ψυχαγωγίας, ὡς λογοτεχνικὸν δηλαδὴ λαϊκὸν εἶδος, ἀπετέλεσαν καὶ αὗται παρὰ τὰ σοβαρώτερα παραμύθια διηγηματικὸν εἶδος καὶ ὡς τοιαῦται πλέον ἐκαλλιεργήθησαν, ἰδιαιτέρως μάλιστα εἰς μερικοὺς λαούς, καὶ ἐπλουτίσθησαν καὶ μὲ ἄλλα πλὴν τῶν πρωτογόνων θέματα. Πλὴν τούτου πολλαχοῦ οἱ λαϊκοὶ ἀφηγηταὶ συγκεντρώνοντες εἰς ἓν πρόσωπον ἢ εἰς μίαν κοινωνίαν ἢ εἰς ἓν

ζῶον τὰς διαφόρους ἐπεισοδιακὰς ταύτας διηγήσεις ἀπήρτισαν αὐτὰς εἰς συνεχῇ ἀφήγησιν καὶ ἐδημιούργησαν οὕτω πολλαχοῦ μακροτέρας ἐν εἶδει παραμυθίων διηγήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὅμως πολλάκις εὐκόλως διακρίνει κανεῖς τὰ ἀνεξάρτητα ἐπεισόδια, ἐξ ὧν ἀπετελέσθησαν.

Ἐπειτα καθ' ὃν τρόπον πρωτόγονοι περὶ ζῶων παραδόσεις ἔλαβον σκωπτικὴν μορφήν, οὕτως εἰς κάπως προηγμένα στάδια καὶ ἄλλαι διηγήσεις σοβαρώτεραι καὶ δὴ τὰ παραμύθια, τῶν ὁποίων δὲν ἦτο πλέον πιστευτὸς ὁ φανταστικὸς κόσμος, ἐπαρωδήθησαν ὑπὸ τῶν ἀφηγητῶν καὶ ἔλαβον εὐτραπέλον μετὰ σκώμματος χαρακτῆρα. Κλασσικὸν παράδειγμα εἰς τὴν διηγηματικὴν ποίησιν ἔχομεν τὴν παρωδίαν τῆς Ἰλιάδος, τὴν Βατραχομουμαχίαν. Οὕτως ἐπλάσθη ἀρκετὸν πλῆθος εὐτραπέλων διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ἔσχον εὐρυτάτην εἰς τοὺς λαοὺς διάδοσιν. Πολλὰ καὶ ἐξ ἑνὸς ἐνωρὶς συνεκεντρώθησαν καὶ κατεγράφησαν ἐν ἑκατέρῳ ποικιλώνυμα βιβλία, τὰ ὁποῖα καὶ σήμερον ἀκόμη ἔχουσιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν λαῶν ὡς κατὰ. Ἀρκετὰ δ' ἐπὶ τοῖς καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν παρέσχον ὕλην, καθὼς ἀντιπροσέφθη, λογοτεχνικὴν ἔχουσαι ἀρχήν, διεδόθησαν καὶ πάλιν εἰς τὸν λαὸν ὡς λαϊκά. Μία δὲ τοιαύτη πλουσία λογοτεχνικὴ πηγὴ, ἡ ὁποία πιθανώτατα πολλὰς διηγήσεις παρέσχεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς πλείστους ἄλλους, εἶναι, ὡς κατωτέρω θὰ δείξωμεν, τὸ λαϊκὸν θέατρον τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, οἱ μῦμοι.

Τοιαύτη τις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπῆρξεν ἡ ἐξέλιξις τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων. Ἀφοῦ ὅμως ἅπαξ αὕτη συνετελέσθη καὶ ἀπηρτίσθη τὸ πλῆθος τῶν διηγήσεων, λόγῳ τῆς στενῆς συγγενείας μεταξὺ τῶν σκωπτικῶν καὶ τῶν κυρίως εὐτραπέλων δὲν ἔλειψαν καὶ αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἀντιστρόφως πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς ἐξελίξεως διηγήσεις ἐξ ὑπαρχῆς εὐτραπέλοι ἀπεδόθησαν εἰς ὠρισμένους τόπους καὶ πρόσωπα καὶ ἔλαβον οὕτω χαρακτῆρα σκωπτικόν.

* *

Ἐξ ὧν εἵπομεν δύναται νὰ ἐννοήσῃ κανεῖς πόσον δύσκολον εἶναι νὰ ὀρισθῇ ἐκάστοτε ἡ ἀρχικὴ προέλευσις μιᾶς

ἐκάστης τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων, ὅσαι σήμερον φέρονται εἰς τὸ στόμα τῶν λαῶν. Ἐφ' ὅσον δηλαδὴ αὐταὶ εὐρίσκονται διαδεδομένα εἰς πλείστους λαοὺς, εὐρίσκονται δὲ πολλάκις καταγεγραμμένα καὶ εἰς βιβλία ἀρχαῖα καὶ νεώτερα, δυσκολώτατον εἶναι νὰ ἐξακριβωθῇ εἰς ἐκάστην περίστασιν πότε πρόκειται περὶ ἀρχῆθεν λαογραφικοῦ ἢ λογοτεχνικοῦ μνημείου καὶ πότε περὶ αὐθιγενοῦς γενέσεως ἢ περὶ κοινῆς κληρονομίας ἢ περὶ μεταναστεύσεως καὶ δανεισμοῦ, καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει τίς ὁ δανεῖζων καὶ τίς ὁ δανειζόμενος καὶ ποῖον τὸ ἀρχικὸν κέντρον τῆς διαδόσεως.

Νεοελληνικαὶ εὐτράπελοι διηγήσεις.

Α') Ὄνομα καὶ διαίρεσις.

Αἱ εὐτράπελοι διηγῆσαι πρὸς τὸν ἑλληνικῷ λαῷ δὲν
 ἔχου ἰδιαίτερον ὄνομα, ἀλλὰ ἐκείνηται μετὰ τὰ ὀνόματα με-
 τὰ τὰ ἑλληνικά δηλοῦνται καὶ ἄλλα ἀπὸ τῶν οἷον ἡ μασάλια, ἡ
 παραμύθια, μῦθοι. Ὁ μασάλιος κάπως εἶναι ἐν χρή-
 σει τὰ ὀνόματα μονοσυλλαβῆς καὶ δισυσυλλαβῆς.

Ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν αὐτῶν διακρίνομεν καὶ παρὰ τῇ ἑλληνικῇ λαῶ τὰς κατηγορίας, τὰς ὁποίας ὑπεδείξαμεν ἄνω-
τέρῳ, δηλαδὴ πρῶτον τὰς ἐντελῶς τοπικάς, τὰς σκωπτικάς
δυσάδων, τὰς κυρίως εὐτραπέλους, καὶ τὰς διεξοδικὰς ἐν εἵδει
παραμυθιοῦ ἢ τὰ εὐτράπελα παραμύθια. Πρέπει ὅμως νὰ
σημειωθῇ ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη ἀποβλέπει ἀποκλειστικῶς εἰς
τὴν σημερινὴν μορφήν τῶν διηγήσεων καὶ λαμβάνει αὐτὰς
ἀκριβῶς, ὅπως παρουσιάζονται σήμερον ἐνώπιον ἡμῶν, οὐ-
δεμίαν δ' ἔχει ἀναφορὰν οὐδ' ἀνατρέχει εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐ-
τῶν προέλευσιν.

α') Τοπικά.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι κατ' ἐξοχὴν καὶ ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος φίλος τοῦ σκώμματος καὶ τοῦ γέλωτος, αἱ δὲ κατὰ τόπους φερόμεναι εὐτράπελοι τοπικαὶ διηγήσεις εἶναι πολυ-

ἀριθμοὶ. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ πραγματικότης εἶναι πάντοτε πλουσία πηγὴ εἰς ἀφορμὰς πρὸς γέλωτα καὶ σκῶμμα. Κάθε δὲ τόπος καὶ κάθε χωρίον ἔχει ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ τὸν κομικόν του ἥρωα, ὁ ὁποῖος παρέχει τὴν ὕλην καὶ τὴν ἀφορμὴν, ὅπως γεννηθοῦν ποικίλαι διηγήσεις εἴτε ἐκ τοῦ φρυσικοῦ εἴτε πολλαίκις καὶ πλασταί. Οὕτω π. χ. διηγοῦνται ἐν Κερκύρα περὶ τινος μωροῦ ποιμένου *Μιχαλῆ τ' Ἀρζάλη*, ὅτι εἰσῆλθε κάποτε εἰς ἓνα παρεκκλήσι καὶ ἔπαιξε τὸ σουραῦλι του, κατόπιν δὲ προσεκάλει καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας νὰ παίξῃ καὶ αὐτή. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἰσηκούετο, ἐσήκωσε τὸ σουραῦλι, διὰ νὰ κτυπήσῃ τὴν εἰκόνα. Σηκώνοντας ὁμως τὸ χέρι του ἐκτύπησε μὲ τὸ σουραῦλι τὴν κανδήλα, ἡ ὁποία ἀποσπασθεῖσα κατέπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του. Εἰς τὴν Γκιουμουλτζίναν τῆς Θράκης ὑπῆρχε πρὸς ἑτῶν περιφημὸς τις μωρὸς *Λέτσιους* (= Ἀλέξανδρος) καὶ ἀκωπτικῶς *Μανταλέτσιους* (= Βουβαλολέτσιος) καλεσθεὶς, πρὸς τοῦ ὁποίου πλὴν ἄλλων διηγοῦνται καὶ τὸ παρακάτω:

Μὰ φορὰ ἔκλονε ἡ μάστιγ' ἀπὸς πάλι κοιμώσαν κονιά τς.
Κεῖ ποὺ ἔβριχι τὸν χέρι τς, γὰρ ἔσπρεψε τὴν ρόκα τς, πιτάζονταν σταλαματιές 'ς τὰ μούτρα τ'. Στύπρεψε ἡ σπατεὺ' τοῦ μούτρου τ', οὐγρό.
«Μάρνα, λέει, ἰδοὺ τὸν ὄνειρον, ἰδοὺ καὶ τὸν θάμα.— Ἀμ τί εἶνι, μπρε Λέτσιους;— Νά! εἶδα πὼς ἤμας 'ς δούν' Ἰονοδάνη πονταμό κι βαφτήσ' κα.
"Ἄν δὲ σπειύς, νὰ κι τὰ ν'ιρά».

Αἱ τοιαῦται διηγήσεις, συνήθως δὲν ὑπερβαίνουν τὰ στενὰ τοπικὰ ὅρια, καὶ διὰ τοῦτο καὶ πολὺ ὀλίγον εἶναι γνωσταί, οἱ δὲ συλλογεῖς σπανίως τὰς προσέχουν. Μόλα ταῦτα δὲν λείπουν καὶ παραδείγματα εὐρυτέρας αὐτῶν διαδόσεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπέρχεται βαθμηδὸν ἡ λήθη τῶν προσώπων, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς συνεδέοντο. Οὕτω χάνουν αἱ διηγήσεις τὸν τοπικὸν αὐτῶν χρωματισμόν, καθίστανται ἀπλῶς εὐτράπελοι. Τοιαύτη τις π. χ. φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

Μὰ φορὰ ἓνας τὸν καιρὸ τοῦ τρύγου πῆγε μαζὶ μὲ τὸ δούλο του 'ς τὸ σπιτάκι, ποὺ εἶχε 'ς τὰ χωράφια. Τὸ βράδυ, ποὺ κοιμηθήκανε, λέει ὁ ἀφέντης τοῦ δούλου νὰ τὸν σηκώσῃ πολὺν πρωτὶ. Τὴν ἄλλη μέρα δούλος

καὶ ἀφεντικὸς ξυπνήσανε καὶ ἦταν νύχτα ἀκόμα. «Ἄνοιξε, τοῦ λέει ὁ ἀφεν-
τικός, τὸ παράθυρο νὰ δῆς ἂν ξημέρωσε». Πάει ἐκεῖνος· εἶσι πού ἦταν ζα-
λισμένος ἀπ' τὸν ὕπνο καὶ ἀνοίγει τὸ ντουλάπι, πού ἦταν κατάτοιχα καὶ μὴ
βλέποντας φῶς καὶ ἀκούοντας τὴ μυρουδιά τοῦ τυριοῦ, πού φύλαγαν ἐκεῖ,
γυρίζει καὶ λέει τοῦ ἀφεντικοῦ τον, «Σκοτάδι! Ἄδης! καὶ μυρίζει τυρίλες».

Δὲν εἶναι ὅμως πάντοτε εὐκόλον νὰ καθορισθῇ, ἂν μία
τοιαύτη διήγησις πράγματι καὶ ἐξ ἀρχῆς ἦτο τοπικὴ καὶ δὲν
προέρχεται ἐκ παραδόσεως. Διότι καὶ εἰς τὰς περιστάσεις ἀκόμη
ἐκείνας, καθ' ὥς ἡ διήγησις εἰς ὀρισμένον τοπικὸν πρόσωπον
ἀναφέρεται, δύσκολον εἶναι ν' ἀποφανθῇ κανεὶς ὀριστικῶς
περὶ τοῦ τοπικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος, ἀφ' οὗ εἶναι γνωστὸν
ὅτι ὁ λαός, ὁσάκις εὖρη τὸν στόχον τοῦ σκώμματός του,
συνηθίζει νὰ περισωρεῖ περὶ αὐτὸν ὅσα καὶ ἐκ παραδόσεως
ἀκόμη σκώμματα γνωρίζει.

Τὸ ὕφος τῶν διηγήσεων, ὡς καὶ τῶν σκωπτι-
κῶν ἐν γένει, εἶναι σύντομον καὶ ἐκφραστικόν. Ὁ δὲ σκωπτι-
κὸς αὐτῶν χαρακτὴρ καὶ ὁ σκοπὸς τῶν ἐλαττώ-
ματων ἀποτελεῖσαι πρὸς ὅσον γρηγοροῦσιν καὶ ὡς κα-
ραδειγματικαὶ καὶ καταντήσαντες εἰς παροιμιώδεις, ἐκ τῶν
ὁποίων καὶ παροιμίαι πολλαὶ ἀποβύθησαν, καθὼς θέλομεν
εἶπει εἰς τὰ περὶ παροιμιῶν.

β') Σκωπτικαὶ ὁμάδων.

Ἐκ τῶν σκωπτικῶν πολυπληθέστεραι εἶναι αἱ εἰς διά-
φορα κατὰ τόπους χωρία ἀναφερόμεναι, τὰ περιπαίγματα
τῶν χωριῶν. Καθ' ὃν δηλαδὴ τρόπον καὶ εἰς τοὺς κατὰ
φύσιν καὶ εἰς ὅλους ἐν γένει τοὺς λαοὺς οἱ γείτονες συνή-
θως ἀποτελοῦν τὸν στόχον τῶν σκωμμάτων, κατὰ τὸν αὐτὸν
τρόπον καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα διάφορα κατὰ τό-
πους χωρία ἀπετέλεσαν τὸν στόχον τῶν περιοίκων καὶ διη-
γοῦνται περὶ αὐτῶν διάφορα σκωπτικὰ ἀνέκδοτα, σκώπτον-
τες τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα, τὴν ἀμάθειαν, τὴν ἀγνοίαν καὶ
τὴν ἡλιθιότητα, τὴν ἀγροικίαν, τὴν ἀφέλειαν, τὴν φιλαργυ-
ρίαν, τὴν νωθρότητα καὶ ἄλλα παρόμοια ἐλαττώματα. Οὕτω

π. χ. εἰς τὴν ἀκόλουθον σκωπτικὴν διήγησιν σκώπτεται τὸ ἰδίωμα τῶν Βικιανῶν τῆς Χίου·

Ἀνὸ Βικιανοὶ ἄρρωστοὶ ἦσαν εἰς τὸ εἰσοκομεῖον ⁽¹⁾ ἔς τὴν ἴδιαν κάμαρην Ὅ ἓνας ἐφώναζεν τοῦ εἰσοκόμου, «Ἄ τσουννίσω ⁽²⁾, ἃ τσουννίσω». Ὁ εἰσοκόμος, ἔν ἐκαταλάβαινε. Ἀρωτᾷ τὸν ἄλλον γὰ τοῦ ξηγήσῃ, καὶ ὁ ἄλλος ἐπηγεν κοντά του καὶ τοῦ λέε, «Εἴντα θέε, μωρὲ πατριώτῃ;» Δέ πάλι ἐκεῖνος, «Ἄ τσουννίσω». Δε ὁ ἄλλος τοῦ εἰσοκόμου, «Φέρε του τὴν πάπιαν ⁽³⁾, ἀγώριμ μου».

Ἡ ἀκόλουθος σκώπτει τὴν ἀγροικίαν τῶν Βυτινιωτῶν τῆς Γορτυνίας·

«Ρέ, ἔλεγε ἓνας ξυλοκόπος ἀπὸ τῆ Βυτίνα ἔς τὸν ἄλλον, γὰ γίνουμε συμπεθέροι. Ρέ, ἔχω τοιούπα ⁽⁴⁾ καλή. Ὅταν ἔρχεται ὁ μουσαφίρης καὶ βαίνει τὸ τραπέζι, λέει καλῶς ὠρίσατε, καὶ ὅταν τὸ σηκῶνῃ πάλι λέει καλῶς ὠρίσατε». (Ἐκ τοῦ ἀνεκδότου ὕλικου Ν. Λάσκαρη).

Ἡ ἀκόλουθος σκώπτει τὴν ἀγροϊκὸν βωμολοχίαν τῶν Νεοχωριτῶν τῆς Χίου·

Ἐνας εἰς τὴν λιτανείαν ἀπεστέλλεται τὸ κόμισμα τοῦ Ἁγίου Νικόλα. Ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ἀνὰ πλεονεξία καὶ ἡσυχίαν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ἀπαυμένον, ἐχτύπησεν τὰ χεῖρά του γὰ μανιὰ του καὶ εἶπεν, «Πά ἔς τὸ διάβολο ὁ μεγαλόχαρος!»

Εἰς τὴν ἀκόλουθον σκώπεται ἡ βλακεία τῶν Βικιανῶν·

Ἐνας ἀβυζῆς ⁽⁵⁾ Βικιανὸς γλέπει ἓναν κόρακαν εἰς τὸ δέντρον καὶ τοῦ τραυήξεμ, μὰ ἐκεῖνος τὸ σκασεν καὶ ἐπέταξε. Δέ του καὶ ἐκεῖνος, «Πετῆς ἐσύ, μὰ πετῶ καὶ ἐγώ», καὶ παίρνει δρόμον γὰ τὸμ πιύση. Πά ἔς τὴν ἀκρία τοῦ κρεμμοῦ καὶ ἐχτύπησεν τὰ χεῖρά του σὰ φτερά, γὰ γὰ μάθῃ γὰ πετᾷ, καὶ ἐπῆρεν του καὶ ἤρεν κάτω.

Εἰς τὴν ἀκόλουθον ἡ φιλαργυρία τῶν Καστρινῶν τῆς Χίου·

Ἐνας Καστρινὸς τοιγγοῦνης ἤδωκεν ἓνα κομμάτι παννὶ ἔς ἓνα μάστορη γὰ γὰ τὸν κάμῃ καλονπλάκι. Τὸν ἐρώτησεν, «Πόσα θὰ σοῦ δώκω;». Δέ του ὁ μάστορης, «Δέκα γρόσα». Δέ ὁ τοιγγοῦνης Καστρινός, «Ὅχι, γιατί εἶν ἀκριβὰ. Θὰ σοῦ δώκω δέκα γρόσα, γὰ μοῦ κάμῃς δυό». Δέ ὁ μάστορης, «Σοῦ κάμνω. — Κάμνεις μου πέντε, ἔξι, ἐφτά, ὀχτώ, ἐννιά, δέκα, με τοὺς ἴδιους παράδες;» Ὁ μάστορης ἐπαρადέχτηκεν γὰ τοῦ κάμῃ δέκα κα-

(1) Νοσοκομεῖον.—(2) Θὰ οὐρήσω.—(3) Οὐροδοχεῖον.—(4) Κόρη.
(5) Κυνηγός.

λουππάκια ἀφ' τὸ ἴδιο παννὶ μὲ τοὺς ἰδίους παραδες. Τὴν ἄλλην ἡμέραν τοῦ φέρονει ὁ μάστορης δέκα καλονππάκια μικρά. «Βρέ, τοῦ λὲ ὁ Καστρι- νός, εὐτά ναι γιὰ μωρουδάκια, τί λογίως θὰ τὰ φορέσω ἐγώ;» *Ο μάστο- ρης τοῦ λέ, «Κατὰ πῶς πού μοῦ πες τὰ καμα, ἀφέντη. Δὲν μοῦ πες δέκα νὰ βγάλω ἀφ' τὸ ἴδιο παννί; — Βρέ, μὰ τόσοι μικρὰ σοῦ πα νὰ μοῦ τὰ κάνης; Στάσουν νὰ δῆς». Ἐκεῖ ἔισακωθήκατε κι ἐκάμανε τὰ καλονππάκια τως φτιλία φτιλία.

Εἰς τὴν ἀκόλουθον ἡ ἄγνοια συνηθεστάτων πραγμάτων

Ἔνας ἀπὸ τῆ μέσα Μάνη δὲν ἤξερε τί ἦταν τὰ χλωρὰ οὐκα. Μιὰ φορὰ, πού ἔτυχε νὰ πάη 'ς τὴν Καλαμάτα, βρῆκε ἕναν πατριώτη του καὶ τοῦ γύριρε νὰ τοῦ δείξη νὰ τὰ ἰδῇ. Ἐκεῖνος τότε παίρνει καὶ τὸν πάει 'ς ἕνα συκοπερίβολο, πού ἦτον συκίες μὲ γινομένα οὐκα, καὶ αὐτὸς νὰ σκαρφαλώσῃ ἀπάνου καὶ νὰ τοῦ ῥίχνῃ ἀπὸ κεῖνα κεῖ, καὶ τοῦ τὰ δείξε, νὰ τὰ φάῃ, νὰ δοκιμάσῃ. Κάθησε λοιπόν ὁ Μανιάτης, ὅπως τοῦ εἶπε, καὶ ὁ σύντροφός του ἀνέβη 'ς τὴ συκιά, καὶ τοῦ ῥηξε ἕνα οὐκο. Ἐφαρνε ὁ καλὸς σου ὁ Μανιάτης νὰ τὸ πάρῃ. Ἀλλὰ κεῖ ἦταν ἕνα μικρὸ οὐκο, καὶ ἀντὶ νὰ πάρῃ τὸ οὐκο, γελάσθηκε κ' ἔπιασε ἕνα βάθρακα, καὶ ἔβαλε τὸν κείνος πράσιнос κ' ἔμοιαζε μὲ τὸ οὐκο, τὸν ἔσκισε κ' ἔφαγε τὸ οὐκο. Τὸν πολυάρεσε ὁμως, εἶδε καὶ ἄλλοι τοῦ ῥηξάναι καὶ πᾶσι τοῖς πατριώταις τὸ ὡνεύονταν. «Ἐχεῖ ὁ ποταμὸς ἀντέρα;» Ἐκεῖνος ἀπεκρίθη, «Ὁ ποταμὸς φωνάζει, «Ἐχεῖ μελι τοαὶ τοεχρεῖ;» Ὑότερα ὁμως, καθὼς ἔφυγε μὲ τὸ βάθρακα, πού κρατοῦσε ἀκόμα 'ς τὸ χέρι ὁ ἄλλος, τοῦ λέει, «Ὁ ποταμὸς φωνάζει, τὸ μελεοῦτοο ἔφαγες!»

Μεταξὺ τῶν σκωμμάτων τούτων ὑπάρχουν βεβαίως καὶ πολλὰ, ὅπως π. χ. τὸ πρῶτον παρατεθὲν παράδειγμα, κυρίως σκώμματα, νωστὶ πλασθέντα, ἀκριβῶς ὅπως σκώψουν, πλεῖ- στα ὁμως εἶναι κοινότατα καὶ εὐρύτατα διαδεδομένα σκω- πτικαὶ καὶ πολλάκις κυρίως εὐτράπελοι διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ τόπους περὶ ὠρισμένους στόχους περισωρεύονται. Οὕτω π. χ. τὴν ἀκόλουθον περὶ τῶν Πυργουσίων τῆς Χίου λεγο- μένην σκωπτικὴν διήγησιν λέγουσιν ἐν Γκιουμουλτζίνῃ τῆς Θράκης περὶ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Κιουτσιουκιοῖ καὶ ἀλλαχοῦ περὶ ἄλλων τόπων.

Μιὰ Πυργούσαῖνα ἐρωτᾷ μὴν ἀρραβωνιασμένην, «Πότε θὰ παντρευ- τῆς; — Τὴν Τουριατοῇ (¹). — Το' ἐὼ (²) τὴν ἄλλη Τουριατοῇ. — Το' εἴντα θὰ σφάξης; — Βοῦν (³). — Βοῦν το' ἐὼ, βοῦν το' ἐού».

(¹) Κυριακή. — (²) Ἐγώ. — (³) Βόδι.

Ἡ ἀκόλουθος, λεγομένη ὡς σκωπτικὴ τῶν Καλαμωτού-
σων τῆς Χίου, ἔχει τὴν προέλευσίν της ἐκ τοῦ Ναστραντίν
Χότζα:

Οἱ Καλαμωτούσοι εἶδαν τὸ φεγγάρι μεσ' εἰς τὸ πηγάδι καὶ ἔφεραν μιὰ
πολυποδιά ⁽¹⁾, γιὰ νὰ τὸ πιάσουν. Ἡ πολυποδιά ἤμπλεξεν κάτω εἰς τὸ πάτο
τοῦ πηγαδιοῦ καὶ τρανιῶντας τρανιῶντας ἤσπασεν τὸ σκοινὶ καὶ ἤπλεσαν
ἀνάσκελα. Εἶδαν τὸ φεγγάρι εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθαυροῦσαν πὺς ἐκεῖνοι τὸ
πέταξαν ἐκεῖ ἀπάνω. Ἐφώνησαν λοιπὸν, «Καλέ, μάννα μου, ἕνας φέγγα-
ρος! γιὰ ⁽²⁾ εἰς τοὺς ἐπιτάξαμεν!»

Πλὴν τῶν κατὰ τόπους χωριῶν καὶ τὰ σύνοικα ἔθνη,
π. χ. οἱ Γύφτοι, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Τούρκοι, οἱ Ἀλβανοὶ ἀπε-
τέλεσαν τὸν στόχον διαφόρων σκωπτικῶν διηγήσεων, ἐν αἷς
σκώπτονται ὀρισμένα αὐτῶν ἐλαττώματα, οἷον τῶν Γύφτων
τὰ ἐπαγγέλματα καὶ ἡ πτωχεία τῶν Τούρκων ἢ αὐθαιρε-
σία, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ ἀκαταστασία, ἡ ἀφέλεια καὶ ἡ
εὐπιστία, τῶν Ἑβραίων ἡ φανταστικότητα, ἡ πινουργία καὶ ἡ
δειλία, τῶν Ἀλβανῶν ἡ ἀκαταστασία καὶ τὸ ἡσυχαστικὸν κ.τ.λ.

Ἐνας γύφτος ἤλεγι ⁽³⁾ μιὰν ἑβραίαν, ὁρᾷ ντελὶ βοριά ⁽⁴⁾ φοῆς ἰὸν
φωῶν καὶ ἐγὼ νὰ ἰδοῦμι ποιὸς θ' ἔσται. Κι ὅαν ἐγὼν' ὁ ντελὶ βοριάς
κακώπιρος, οὐ γύφτος ἤλεγι, «Φύσα, κατένει ντελὶ βοριά, νὰ πάς γύφ' ἐκ
π' χή, νὰ ἰδῶ τί θὰ καταλάβς;» καὶ ξινηχοῦσι.

Τὸ ἀκόλουθον ἐκ Πόντου προσερχόμενον, σκώπτει τὴν
γλῶσσαν τῶν Ἀρμενίων ⁽⁵⁾:

Τὸ προμὶ παραπρόεθηκε εἰς τὸ Θεόν «Ἐγὼ εἶμαι πὺν συντηρῶ τοὺς
ἀνθρώπους καὶ οἱ Ἀρμένιοι γιὰτί με λένε με ἀσκημο ὄνομα χάτς;» Κι ὁ
Θεὸς πάλι εἶπε, «Ἀμ' ἐγὼ καλά, δὲ θυμώνω πὺν με λένε ἀστράφτς;»

Ἐπειτα ἐν αὐτῇ τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ διάφοροι κοινω-
νικαὶ τάξεις ἰδιαιτέρως προσεῖλκυσαν τὸ σκῶμμα καὶ ἀπέ-
βησαν τὸ κέντρον καὶ ὁ στόχος διαφόρων σκωπτικῶν διη-
γήσεων. Τοιαῦται κοινωνικαὶ τάξεις εἶναι πρωτίστως οἱ κλη-

(1) Ἀράγη. — (2) Ἐλεγε. — (3) Θὰ νικήσῃ.

(4) Μεταφράζω ἐκ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου.

ρικοί, τῶν ὁποίων σκώπτεται ἡ ἀγραμματοσύνη, ἡ φιλο-
χρηματία, ἡ λαιμαργία, ἡ λαγνεΐα κτλ., ἔπειτα οἱ χωρικοὶ
ἐν γένει διὰ τὴν ἀγροικίαν καὶ τὴν χωρικὴν ἀμάθειάν των,
αἱ γυναῖκες διὰ τὴν νωθρότητα, τὴν πολυλογίαν, τὴν προσ-
ποίησιν καὶ τὰ ἐλαφρά των ἦθη, τέλος οἱ ἔχοντες διάφορα
σωματικὰ ἢ ἠθικὰ ἐλαττώματα, οἷον κωφοί, ψεῦσται κτλ.
Οὕτω π. χ. διὰ τὴν ἀγραμματοσύνην τῶν ἱερέων διηγοῦνται
τὸ ἑξῆς:

“Ἐνας πατῆς ἀγράμματος τὴν Πασκαλιὰ μετὰ τὸ Χριστὸς ἀνέστη χή-
χουνταν (¹) αὐτὸς πρῶτα καὶ κοντὰ ᾿ς αὐτὸν κ’ οἱ ἄλλ’ οἱ χουριανοὶ κ’ ἔτο’
ἔβγαναν τὴν ἐκκλησιά, γιατί δὲν ἤξειρο τί ἄλλον τὰ πῆ. Μιὰ χρουνιά ᾿ς τὴν
ἐκκλησιὰ ἐκείνου τοῦ χουριοῦ ἔλαχι κ’ ἔνας ξενους. Οὐ πατῆς κατὰ τὴ συν-
ῆθεια θυμίασε πρῶτα, ἀλλὰ σὰν τοὺν πῆρι του μάτι τ’ τοὺν ξένου, ἔκατο
τότε μέσα ᾿ς τὴν ἀγία τράπεζα. «Νιέ, πατῆς, ἔν οἱ χουριανοὶ, δὲ θὰ κά-
νομι Πασκαλιὰ φέτου;» Ματαβγή, ἀπὸ τὴν πάλι κὶ κοιτάξι, κὶ σὰν
τοὺν ξαναεῖδι, λέει, «Ὅσον εἶν’ οὐκ ἔστιν ἔτι φέτου οὔτε τοῦ χρόν’ Πα-
σκαλιὰ». Κ’ ἔτο’ οἱ χουριανοὶ ἔβγαναν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ κ’ ἔκα-
το κατὰ τὴν συνῆθειαν τὴν Πασκαλιὰ φέτου. (Κυρίως, π. ΛΑ, 54, 11)

Τὸ ἀκόλουθον σκώπτει τὴν ἀγνοίαν των, συνάμα δὲ καὶ
τὴν ὀλιγωρίαν των πρὸς τὰ ἴδια.

Κάποιος πατῆς κἀνοντας ἀγιασμό, ἀφῆκε τὸ διάβασμά του καὶ ρωτᾷ
κεῖν’, πὺν ἔκανε τὸν ἀγιασμό. «Το’ λογαριάσεις γιά, Βαρσαῆ, πόσοι γίντι;
— Πέντε, λέει ἡ Βαρσαῆ». Κ’ ἔτοι ξακολούθησε πάλι ὁ πατῆς τὸ διά-
βασμά του. (Κυρίως, π. ΛΑ, 54, 11)

Τὸ ἀκόλουθον σκώπτει τὴν ἄγνοιαν τῶν χωρικῶν.

Μιὰ χωριάτισσα ἦρθε ᾿ς ἕνα σπιτί κ’ ἐκεῖ πὺν ἔοικε εἶδε τὸν ἑαυτό
της καὶ τοὺς ἄλλους μέσα ᾿ς τὸν καθρέφτη. Ἐνόμισε πὺς ἦταν παραθύρι
καὶ ᾿ς τὸ ἄλλο σπιτί καθονταν ἄλλοι. Ἐοίμωσε λοιπὸν ᾿ς τὸν καθρέφτη καὶ
εἶπε, «Καλῶς κάθεστε» (²).

(Ἐκ τοῦ Ποντ.κοῦ).

Τὸ ἀκόλουθον τὴν πολυλογίαν τῶν γυναικῶν.

Μιὰ γυναῖκα φορτωμένη μιὰ μεγάλη στάμνα νερὸ ἀπάντησε μιὰν ἄλλην
καὶ ἑφτά μέρες χωράτεναν χωρὶς τὰ κατεβῶσθ τὴ στάμνα ἀπ τὸν ὄμο της.

(¹) Πηδοῦσε.

(²) Τὸ σκῶμμα εἶναι ἤδη ἀρχαῖον, λεγόμενον περὶ τῆς Ἀκκοῦς,
προερχόμενον ἐκ τῆς δωρικῆς κωμωδίας.

Κε διαν πιά πήγαιναν γὰ χωριστοῦν, λέει ἡ ὑπερινή, «Στάσου, καίμένη, λιγάκι ἀκόμα. Κάτι κι ἄλλο θὰ σοῦ λεγα καὶ τὸ ξέχασα».

(Ἐκ τοῦ Ποντικοῦ).

Παρὰ τὰς διηγήσεις ταύτας, τὰς εἰς ἀνθρώπους ἀναφερομένας, εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν σκωπτικῶν διηγήσεων ὑπάγονται καὶ αἱ διάφοροι αἰτιολογικαὶ παραδόσεις, ὅσαι ἐπλάσθησαν, ὅπως περιπαίξουν διάφορα ἀστεῖα ἐλαττώματα ἀνθρώπων ἢ ζώων καὶ περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἤδη εἰς τὰ περὶ παραδόσεων, ὡς ἐπίσης καὶ διάφοροι ἄλλαι σκωπτικαὶ διηγήσεις ζώων, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν ὠμилήσει κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ μύθων.

Κοινὸν νῦν χαρακτηριστικὸν ἀπασῶν τῶν ἀνωτέρω σκωπτικῶν διηγήσεων εἶναι τὸ σύντομον καὶ ἀνεκδοτικὸν τοῦ ὕφους καὶ ὁ περιορισμὸς ἐν καὶ μόνον ἐπεισὸδιον. Ὅτι δὲ παρατηρήσῃς ἐν γὰρ περὶ τῶν διηγήσεων τούτων, ὅτι ἀπὸ στόματος εἰς ἀντὶ καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταφέρονται καὶ ἀναδύονται καὶ περιπαίγονται πολυλάκις ἐκασταχοῦ εἰς ἄλληλ' ἑαυτὰς, τοῦτο ἰσχύει ἐπίσης καὶ διὰ τὰς νεοελληνικὰς καὶ μάλιστα τὰ περιπαίγματα τῶν χωριῶν. Αἱ αὐταὶ ἱστορίαι ἐκασταχοῦ εἰς ἄλλα χωρία ἀποδίδονται. Ὅπως δ' αἱ τοπικαὶ διηγήσεις, οὕτω καὶ αὐταὶ εἰς πολὺν μείζονα μάλιστα βαθμὸν κατήντησαν παροιμιώδεις καὶ συνεπτύχθησαν πολλάκις εἰς παροιμίας.

γ') Κυρίως εὐτράπελοι διηγήσεις.

Πολλαὶ τούτων, καθὼς καὶ ἐν τοῖς γενικοῖς παρατηρήσαμεν, προέρχονται ἢ μᾶλλον συνήθως εἶναι αὐταὶ αὐταὶ αἱ σκωπτικαί, ἄλλοτε μὲν αὐτούσαι, ἄλλοτε δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τροποποιημέναι, αἱ ὁποῖαι, ἀποσπώμεναι ἀπὸ ὠρισμένου στόχου καὶ ἀορίστως λεγόμεναι ἢ εἰς ὠρισμένους τύπους ἀποδιδόμεναι, οἷος λ. χ. ὁ Ναστραντὶν Χότζας, μεταβάλλον τὸν σκωπτικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα εἰς ἁπλῶς εὐτράπελον. Ἐπειδὴ ὅμως, ὅπως εἴπομεν, πολλάκις καὶ τὸ ἀντίστροφον συμβαίνει, ἐξ ἀρχῆς δηλαδὴ εὐτράπελοι διηγήσεις

ἀποδιδόμεναι εἰς ὠρισμένους τόπους λαμβάνουν χαρακτηρὰ σκωπτικόν, δὲν εἶναι εὐκόλον πάντοτε ν' ἀποφανθῇ κανεὶς ποῖος ἦτο ὁ ἀρχικὸς χαρακτηρ τῆς διηγήσεως καὶ ποῖα ἡ ἀρχικὴ προέλευσις. Ὅθεν εἰς ἑκάστην περίστασιν εἶναι ἀνάγκη ἰδιαιτέρας ἐρευνῆς.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν κυρίως εὐτραπέλων διηγήσεων εἶναι βραχὺ καὶ ἀνεκδοτικόν, αἱ δὲ διηγήσεις φέρονται ἢ ἀνω-νύμως ἢ συνηθέστερον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πασιγνώστου εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν Ναστραντίν Χότζα, ἀδιαφόρον ἂν ἀρχικῶς ἀνῆκον εἰς αὐτὸν ἢ ὄχι.

Πλὴν ὅμως τούτων ἔχομεν καὶ ἀρκετὰς ἄλλας διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι φαίνονται τοῦλάχιστον ὅτι ἐξ ὑπαρχῆς ἐπλάσθησαν εὐτραπέλοι. Αἱ διηγήσεις αὗται περιστρέφονται περὶ τὰ αὐτὰ ἀνθρώπινα ἐλαττώματα, περὶ τὰ ὅσα καὶ αἱ σκωπικαί, μετὴν διαφορὰν ὅτι λαμβάνουν ὡς ἀφετηρίαν τὸ ἐλάττωμα καὶ πλάττουν ἐπ' αὐτοῦ κωμικὰ ἐπεισόδια, διὰ νὰ σκώψουν, ἀλλ' ἁπλῶς διὰ νὰ προκαλέσιν ὀνείματα καὶ τὴν εὐθυμίαν. Τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ γὰρ ἀναφέρονται βέβαια τὸ ἐλάττωμα, λείπει ὅμως ἀπ' αὐτὰ τῆς σκωπτικῆς τάσεως. Οὕτως αἱ διηγήσεις αὗται μᾶς παρουσιάζουσιν κωμικούς, οἷον τοῦ ἀμαθοῦς ἢ τοῦ ἀπατημένου συνύγου, τοῦ πανούργου ἢ τοῦ ἡλιθίου ἢ πείσμονος ὑπηρέτου, τοῦ ἀσελγοῦς κληρικοῦ, ἢ καὶ γενικώτερον, τοῦ ἡλιθίου, τοῦ κουτοπονήρου κτλ. Πολλάκις λαμβάνονται ὡς ἀφετηρία χαρακτηρὲς καὶ ἐλαττώματα συνοίκων λαῶν καὶ πλάττονται διηγήσεις, ἐν αἷς μᾶς παρουσιάζονται ὡς τύποι ὁ ἄδικος καὶ αὐθαίρετος Τοῦρκος ἢ ὁ δωροφάγος κατήρ, ὁ πανοῦργος Ἑβραῖος κτλ. Τοιαύτη διήγησις εἶναι π. χ. ἡ ἐπομένη, ἔχουσα ἀφετηρίαν τὴν ἀγροῦ-κον ἀμάθειαν τῶν ὀρεσιβίων ποιμένων.

Ἐν τῷ χωρίῳ ἐκεῖνο τὴν ἡμέρην αὐτὴ φιλοξενούσεν ὁ Μπαρμπαγιάννης τὸ σέμπρο του τοσμπάνη Μήτηρο, πον εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὸ μαντεῖ νὰ φέρῃ τὴν μπαησιὰ ᾧ τὸ σέμπρο του κουμπάρου Γιάννο. Κατὰ πού τυχε αὐτὴ ἡ εὐκαιρία νὰ ρθῇ ὁ τοσμπάνης ᾧ τὸ χωριὸ τῆ μέρα πού ρθε καὶ ὁ Δεσπότης, λέει ὁ Γιάννος τοῦ σέμπρου του Μήτηρον, «Δὲν πᾶς σήμερα, ρὲ Μήτηρο, καὶ ἀπ' τὴν ἐκκλησιά, νὰ δῆς πού ἦρθε ὁ Δεσπότης καὶ ἀπολειτουργα

νά ρθῆς νά κολατοίσουνμε;» Σάν ἄκουσε ὁ Μήτρος πὺς ἦρθε ὁ Δεοπότης καὶ λειτουργάει ἔς τὴν ἐκκλησιά, σηκώθηκε καὶ πήγε.

Δὲν πέρασε μιὰ ὥρα καὶ νά ὁ τον πάλι κ' ἔρχεται καὶ μπαίνει ἀντρεωμένος. «Καλὸ ἔς τὸ Μήτρο, φωνάζει ὁ Μπαρμπαγιάννης, κάτσε τώρα νά μᾶς πῆς τί εἶδες καὶ σὺ ἔς τὴν ἐκκλησιά, ποὺ λειτουργοῦν ὁ Δεοπότης.— Τί νά σοῦ πῶ, κουμπάρε Γιάννη! Τὸ προφαντικὸ ποὺ εἶδα, δὲν τὸ χα ξαναῖδῃ ἔς τὴ ζωὴ μου. Μπαίνω μεσ' τὴν ἐκκλησία, ποὺ ἦτανε οὐλο τὸ χωριὸ σας μαζωμένο καὶ κόλλησα κ' ἐγὼ οἱ μιὰ γωνιά, μέσα βαθιά· ἐβγήκε ἀπὸ μιὰ πόρτα ὁ παπᾶς μαζί μὲ κατὶ ἄλλους ἀλλιώτικα ντυμένοι. Νά ὁ' καὶ βγαίνει κ' ἓνας τρανὸς καὶ φόρειγε ἀπάνω του τὰ ἱγκλία καὶ τὰ πανίγκλια καὶ τὸ μπελᾶ τοῦ κεφαλιοῦ του. Βάσταγε ἔς τὰ χέρια καὶ μιὰ κλίτσα καὶ στάθηκε ἔς τὴ μέση. Σηκώνει μωρὲ μονομιᾶς τὸ χέρι του καὶ μᾶς μούτζωσε οὐλους καὶ μᾶς εἶπε, «Οὐ νά χαθῆτε!» Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τῆς ἐκκλησιᾶς· κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἦτανε κι ἀπὸ ἓνας ἄνθρωπος καὶ μαλώνανε· λέγανε, λέγανε, φωνάζανε, βρίζοντανε, ποὺ πιάστηκε ὁ λαμὸς τους. Ἀφριγκαζόμουννα κ' ἐγὼ ν' ἀκούσω τί λέγανε, μὰ ὁ Θεὸς νά πάρω λογο. Ἐνα σοκόλι ἔφευγε ἀπὸ τὸν ἓνα καὶ πήγαινε ἐπὶ τὸν ἄλλον καὶ ὅλο κατὶ σπιγουνιὲς τοὺς ἔβανε καὶ θυμώνανε ἐκεῖνοι ἐπὶ τοὺς ἄλλους. Μὰ δὲ βάσταξε πλιά μέσα κείνος ὁ παπᾶς καὶ θυμώθηκε καὶ φωνάζει, «Ποῦ εἶστε ποὺ κοροϊφτεῖτε τὸν Θεὸν;» Μὰ κείνοι, κουμπάρε Γιάννη, ἀκούσανε δὲν τὸ χανε. Ἐσκάσα μὲ κείνο τὸ σοκόλι, ποὺ οὐλο τοὺς ρουφάει καὶ τὸν ἄρε ὁ καβγᾶς. Καλὸ ἦτανε, ποὺ δὲν ἦρθανε ἔς τὰ χέρια, μὰ δὲν τοὺς ἔβγαλε ἀπὸ μέσα κείνος ὁ τρανός, γιατί ὅλο καὶ τοὺς μάλωνε. Ἐ! ἔς τὰ τελευταῖα δὲ βάσταξε καὶ βγήκε μὲ θυμὸ, κρατώντας μιὰ σιδερένια ρόκα, ποὺ ἔβγαλε φωτιὲς, καὶ κάποια μεγάλη κουβέντα θὰ τοὺς εἶπε, γιατί ἀμέσως σωπάσανε. Ἐ, μωρὲ μάτια μου, οὐλοὶ καὶ μεῖς, ποὺ ἤμαστε ἔς τὴν ἐκκλησιά μαζωμένοι, πράστ! δώκαμε μιὰ καὶ φύγαμε. Τί γίνεται τώρα, κουμπάρε Γιάννη, καὶ μέρα κ' ἐγὼ δὲν ξέρω. Μὰ εἶδα τὸν δήμαρχο, ποὺ κάλεσε κείνον τὸν τρανὸ καὶ λέω πὺς θὰ τοὺς συμβάσῃ».

Ἡ ἀκόλουθος εἰκονίζει τύπον πείσμονος ὑπηρέτου·

Μιὰ φορὰ ἓνας καλόγερος εἶχε ἓνα καλογεροπαίδι ἀνάποδο. Ὁ,τι τοῦ ἔλεγε νά κάμῃ δὲν τὸ ἔκανε, ἀλλὰ ἔκανε τὸ ἀντίθετο. Τοῦ ἔλεγε χάριν λόγον νά μαγειρέψῃ, δὲν ἔμαγέρευσεν, τοῦ ἔλεγε νά σαρώσῃ, δὲν ἐσάρωνεν. Εἶδε κι ἀπὸεἶδε ὁ καλόγερος καὶ τοῦ ἔλεγε τὰ ἀντίθετα. Τοῦ ἔλεγε χάριν λόγον, «Τῆρα μὴ μου φτειᾶσῃς καρέ!» Ἀμέσως τὸ καλογεροπαίδι τοῦ ἔφτιανε. «Τῆρα μὴ μαγερέψῃς σήμερα!» Ἀμέσως τὸ καλογεροπαίδι ἔμαγέρευσεν. Τοῦ ἔλεγε νά μὴ ζυμώσῃ; ἐζύμωνεν. Τοῦ ἔλεγε νά μὴν πλύνῃ; ἐπλυνεν. Κ' ἔτοι ἐπέτραψε καλὰ ὁ καλόγερος.

Μιά ἡμέρα ἐρχότανε ἔς τὸ μοναστήρι μὲ τὸ καλογεροπαίδι του καὶ ἔς τὸ δρόμο ἔπιασε βροχή δυνατὴ καὶ κατέβασε τὸ ποτάμι καὶ δὲν ἤμποραγε ὁ καλόγερος νὰ πάη ἔς τὸ μοναστήρι. Τί νὰ κάμῃ δὲν ἤξερε· ἄρχισε κ' ἐμοῦρ-
 τώσωνε ⁽¹⁾. Λέει ἔς τὸ καλογεροπαίδι «Τήρα, βρέ, μὴ μὲ περάσῃς τὸ ποτάμι
 ἔς τὴν πλάτη σου!» Ἀμέσως τὸ καλογεροπαίδι ἐπῆρε τὸν καλόγερο καλλι-
 κούτσα ⁽²⁾ καὶ ἄρχισε νὰν τὸν περνᾷ τὸ ποτάμι. Ὅντας ἔφτασε ἔς τὴ μέση,
 πού ἦτανε ἡ μεγάλη λαμπάδα ⁽³⁾, τοῦ λέει ὁ καλόγερος, «Τήρα μὴ μὲ ρήξῃς
 μέσα!» Τότες τὸ καλογεροπαίδι τοῦ λέγει, «Τόσα χρόνια, γέροντα, δὲ σὲ
 ἄκουσα σὲ τίποτα, τώρα θὰ σ' ἀκούσω;» καὶ τοῦ δίνει μιὰ τοῦ καλογέρον
 καὶ τὸν ῥήχνει ἔς τὸ ποτάμι καὶ τὸν ἔπνιξε.

Ἡ ἀκόλουθος χαρακτηρίζει Τούρκους καὶ Ἑβραίους·

Ἐνας Τούρκος οἰχῆς ἦταν ἄρρωστος καὶ κανένας δὲν μποροῦσε νὰ τὸν
 κάμῃ καλά. Ἐνας Ἑβραῖος τοῦ ὑποσχέθηκε πὼς θὰ τὸν κάμῃ καλά κι αὐ-
 τὸς τοῦ εἶπε πὼς θὰ τοῦ δώσῃ κάτι, πού δὲν ἀπόχτισε κανένας Ἑβραῖος
 ὡς τώρα. Ὅταν ἔγινε καλά, ὁ Ἑβραῖος τοῦ δώκεν ἅπαντα τὰ χρήματα, ἀλλὰ ὁ
 σέχης τοῦ δωκε ἕνα χαρτί γιὰ τρεῖς ἡμέρας ἔς τὸν παράδεισο. Ὁ Ἑ-
 βραῖος πῆγε καὶ τὸ δειξε ἔς ἕναν Τούρκο ὁποῖος ἦμα τὸ διάβασε, γύρεψε
 τὸν παλῆον καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Τὸν παλῆον ἔλεγε καὶ οἱ ἄλλοι, εἰς
 τὴν ἑσπέραν τοῦ ἑσπέραν ὡς ὅσα γιὰ τὸν ἑσπέραν καὶ ἄλλες οὐκ ἀπὸ πηγῆς.

Ὅταν ἔμαθε ὁ οἰχῆς πὼς ὁ Ἑβραῖος πῆγε τὸν τόπο, πού τοῦ χά-
 ρισε ἔς τὸν παράδεισο, τὸν φώναξε καὶ τὸν κάλεσε. Ὁ Ἑβραῖος ἀπάντησε,
 «Τί νὰ κάμω, ἀφέντη μου; σκέφτηκα, τί ἐνὶ κάμω ἔς τὸν παρόδεισο ἐγώ;
 μήνα θὰ ναι κι ἄλλος Ὁβριὸς σὰν ἐμένα; Ἐκεῖ θὰ νὰ σιε ὅλο ἡ ἀφεντιά
 σας καὶ θὰ μ' ἔχετε ἐμένα σὰ σκυλλί· φτιοῦ! ὁ ἕνας ἀπὸ δῶ, τοιφοῦτι!
 φτιοῦ! ὁ ἄλλος ἀπὸ κεῖ, τί ζωὴ θὰ νὰ ναι αὐτὴ γιὰ μένα;»

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν καὶ αἱ διαφοροὶ
 περὶ παθημάτων τοῦ διαβόλου διηγήσεις, ὁ ὁποῖος μολο-
 νότι πονηρὸς συχνότατα τὴν παθαίνει ἀπὸ πονηροτέρους
 ἀνθρώπους καὶ μάλιστα ἀπὸ γυναῖκας. Τοιαύτη π. χ. εἶναι
 ἡ ἀκόλουθος·

Ἐνας μιὰ φορὰ ἐπερπατοῦσε ἔς τὸ δρόμο καὶ τὸν ἔπιασε βροχή· ἐπειδὴ
 ἦταν καλοκαιρινὴ βροχή καὶ σὲ λίγο θὰ πέραγε, γιὰ νὰ μὴ βραχοῦν τὰ
 ρούχα του, τὰ ἔβγαλε, τὰ ἔβαλε μέσθ' ἐν μιᾷ στάμνῳ, πού βατοῦσε, καὶ τραῦ-
 ηξε τὸ δρόμο του. Ὅταν ἐπέρασε ἡ βροχή, τὰ φόρεσε πάλι. Ἐκεῖ τὸν ἀπάν-
 τησε ὁ διάβολος. «Πῶς εἶναι στεγνὰ τὰ ρούχα σου, τὸν ρωτᾷ, καὶ δὲν ἐβρά·

(1) Ἐνύχτωνε. — (2) Καβάλλα ἔς τὴν πλάτη του. — (3) Ρεῦμα.

χηκαν με τόση βροχή; — Ξέρω μιὰ τέχνη καὶ δὲ βρέχομαι, τοῦ λέει ἐκεῖνος. — Θὰ μοῦ τὴν πῆς καὶ μένα; — Δὲ σ τὴ μαρτυρῶ». Μὲ τὰ πολλὰ ἐζήτησε νὰ καβαλλικένη τὸ διάβολο, νὰ πῇ ἓνα τραγούδι 'ς τὸ οὐέροχο του, καὶ ὕστερα νὰ τοῦ τὴν πῇ τὴν τέχνη. Ἐδέχτηκε ὁ διάβολος, ἐκαβαλλίκεψε ἐκεῖνος καὶ ἄρχισε νὰ τραγουδῇ λα λα λά, πού δὲν εἶχε τελειωμό, ὥστε πού ἔσκασε ὁ διάβολος (¹).

Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἐπίσης δύνανται νὰ ὑπαχθοῦν καὶ εὐτράπελοί τινες διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι παρὰ τὸν εὐτράπελον αὐτῶν χαρακτηρὰ ἀφήνουν νὰ διαφαίνωνται καὶ κάποιαι διδακτικαὶ τάσεις. Αἱ τοιαῦται διηγήσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων πλεῖστοι εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰ κατορθώματα γυναικῶν καὶ περὶ τῶν ὁποίων θὰ εἴπωμεν καὶ κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ μύθων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρχικῶς ἦσαν μῦθοι διδακτικοί, λόγῳ δὲ τοῦ εὐτραπέλου αὐτῶν χαρακτηρὸς σήμερον ἄλλοτε μὲν λέγονται ὡς εὐτράπελοι καὶ ἄλλοτε ὡς διδακτικαί. Τοιαύτη π. ε. εἶναι ἡ κατωτέρω, τῆς ὁποίας ὁ διαφαινόμενος σκοπὸς εἶναι νὰ ἐκπύξῃ ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι πάντοτε ἀγαπῆμος καὶ ἀγαπητὰ διὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Μία φορὰ ἓνας ἡγούμενος τῆς κοινότητος ἐπῆρε ἓναν ὑποτακτικὸν καὶ τὸν ἐδιόταξε νὰ μὴ λή ποιὸν ἔργον. Τὸ παιδί τὸν ἄκουσε. Μία μέρα ὁ ἡγούμενος ἔμπασε 'ς τὸ κελλί τοῦ ἐργατηκῆς του. Οἱ ἄλλοι καλόγεροι, πού ἦταν ἀντίθετοι τοῦ ἡγουμένου, τὴν εἶδαν καὶ ἐπῆραν 'ς τὸ κελλί καὶ ἐρώτησαν τὸν ὑποτακτικόν, πού ἐστεκότανε ἀπ' ὧς, «Ποῦ εἶναι ὁ ἡγούμενος; — Μέσα, εἶπε τὸ παιδί. — Μὲ ποιὸν εἶναι; ἐρώτησαν οἱ καλόγεροι. — Μὲ τὴν ἀγαπητικὴν του, εἶπε τὸ παιδί. — Μωρὲ μίλα καλὰ, τοῦ λένε οἱ καλόγεροι, γιὰ ξαναπές το». Τὸ παιδί ἐπανάλαβε τὸ ἴδιον, ὅτι ὁ ἡγούμενος ἦτανε μέσα 'ς τὸ κελλί του μὲ τὴν ἀγαπητικὴν του. Τότες οἱ καλόγεροι ἐτρέξαν νὰ φέρουνε τὸ ἡγουμενοσυμβούλιον, γιὰ νὰ τὸν πιάσῃ 'ς τὰ πρᾶσα τὸν ἡγούμενον.

Ὅντας ἐφύγαν ἐκεῖνοι, αἰοῖζε τὸ κελλί ὁ ἡγούμενος καὶ ἐρώτησε τὸ καλογεροπαιδί τί ἔτρεξε. Τὸ καλογεροπαιδί τοῦ εἶπε τὴν ἀλήθειαν, ὅ,τι ἔγινε. «Βρὲ, τοῦ λέει ὁ ἡγούμενος, γιὰ νὰ πῇς ὅτι εἶμαι μὲ τὴν ἀγαπητικὴν μου; — Δὲ μοῦ εἶπες, τοῦ λέει τὸ καλογεροπαιδί, νὰ λέω τὴν ἀλήθειαν; — Ναι!

(¹) Ἡ παρατιθεμένη παραλλαγή ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἐπεισοδίων, τοῦ ἐπεισοδίου τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ τραγουδιοῦ, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται καὶ ἀνεξάρτητα.

τοῦ λέει ὁ ἡγούμενος, μὰ ὄχι καὶ τέτοιες ἀλήθειες! — Νὰ λέω καὶ ψέματα; τὸν ρωτᾷ τὸ καλογεροπαίδι. — Νὰ λὲς κάπου κάπου, τοῦ ἀπαντᾷ ὁ ἡγούμενος. — Καλὰ, τοῦ λέει τὸ καλογεροπαίδι».

Σὲ λιγάκι ἔφτασε τὸ ἡγουμένοσυμβούλιο μὲ τοὺς καλογέρους καὶ ρωτᾷνε τὸ παιδί, «Ποῦ εἶναι ὁ ἡγούμενος; — Μέσα ᾽ς τὸ κελλί του, λέει τὸ παιδί. — Μὲ ποίονε; τὸν ξαναρωτᾷνε. — Μὲ τὴν κάπα τῆ δικῆ του, λέει τὸ καλογεροπαίδι. — Μωρὲ μίλα καλὰ, τοῦ λένε οἱ καλογέροι. Τί μᾶς εἶπες πρωτότερα; — Αὐτὸ σᾶς εἶπα, λέει τὸ καλογεροπαίδι. — Μωρὲ δὲ μᾶς εἶπες μὲ τὴν ἀγαπητικὴν του; τοῦ λέν οἱ καλογέροι. — Ὅχι, τοὺς λέει τὸ παιδί, μὲ τὴν κάπα τῆ δικῆ του σᾶς εἶπα». Ἔτσι φιλονικήσανε κάμποσο καὶ ἐφύγανε καὶ τὴν ἐγλύτωσε ὁ ἡγούμενος μὲ τὸ ψέμα τοῦ παιδιοῦ.

Τὸ ὕφος τοῦ εἰδους τῶν διηγήσεων τούτων, ὡς παρατηρεῖ μόνος του ὁ ἀναγνώστης, οὔτε πολὺ σύντομον καὶ ἀνεκδοτικὸν εἶναι, ὅπως τῶν προσηγορικῶν, οὔτε ὅμως καὶ πλατὺ, παραμυθιακόν. Τὰ ἐπεισόδια εἶναι πλείονα, ἀλλὰ στενῶς εἰς ἓν ὅλον συνδεδεμένα. Ὅπως καὶ διηγῆσεις αὐταὶ κατεῖχον μὲσον τι μετὰ τῆς προσηγορίας τῶν ἐπεισοδίων ἀνεκδοτικῶν πρωτοπόρων διηγήσεων καὶ τοῦ πλάτους τῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ παραμυθιοῦ διαμορφωθείσων διεξοδικῶν, τῶν παραμυθιακῶν.

γ') Εὐτράπελα παραμύθια.

Ταῦτα καὶ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ὡς καὶ ἐν γένει παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω, δύνανται νὰ διακριθῶν εἰς δύο εἶδη· ἅφ' ἑνὸς μὲν εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἐπλάσθησαν ἐν εἴδει παραμυθιοῦ διὰ τῆς παραθέσεως καὶ συμπλοκῆς καὶ οἰονεὶ συσσωρεύσεως πλειόνων ἐπὶ μέρους ἐπεισοδίων εἰς ἓν πολυσύνθετον ὅλον, ἅφ' ἑτέρου δὲ εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν οἰονεὶ παρῳδίαν τοῦ παραμυθιοῦ. Τοιαῦτα τοῦ πρώτου εἰδους εἶναι π. χ. τὸ παραμῦθι τοῦ ἡλιθίου, ὁ ὅποιος ἐρωτᾷ τί νὰ εὐχεται εἰς τοὺς ἀπαντῶντας, ἐπαναλαμβάνει δὲ κατόπιν τὴν εὐχὴν ὅλως διόλου εἰς ἀκατάλληλον περίστασιν καὶ δέρεται διαρκῶς, τὸ παραμῦθι τῶν κωφῶν, εἰς τὸ ὅποιον συσσωρεύονται διάφοροι ἀστεῖαι παρανοήσεις καὶ ἐπεισόδια

κωφῶν καὶ τοῦ ὁποίου παραλλαγὴν παραθέτω ὡς παράδειγμα.

Ἦταν ἓνας πιστικὸς μιά φορὰ μὲ τὰ γίδια του 'ς ἓνα λόγγο καὶ τὰ ἔβροκε. Ὅταν ἦρτε ὁ καιρὸς γιὰ γιομά, ἄφησε τὰ γίδια του ἐκεῖ καὶ πάει σπιτι του, 'ς τὸ χωριό, ποὺ ἦταν οἰμά, νὰ φάῃ ψωμί. Ἀφ' οὗ ἀπόφραε, γύρισε πάλι 'ς τὰ γίδια. 'Σ τὸ δρόμο βρίσκει ἓνα, ποὺ δούλευε μὲ τὸ ζευγάρι 'ς τὸ χωράφι του καὶ τὸν ρωτᾷ, «Μὴ μοῦ εἶδες τὰ γίδια; — Ἐδῶ σπέρνω σῆδρο, ἐδῶ κριθάρι, ἐδῶ ἀραβοσίτι, εἰπε αὐτός. — Χαῖντε, τοῦ εἶπε κι ὁ τσιομπάνος, τὴν ὥρᾳ ποὺ μοῦ τὰ ἔδειξες, ἂν τὰ βρῶ ἀλήθεια, θὰ σοῦ χαρίσω μιά γίδα».

Κινᾷει καὶ πάει 'ς τὸ λόγγο καὶ βρίσκει τὰ γίδια 'ς τὸν τόπο, ποὺ τὰ εἶχε ἀφήσει. Παίρνει τότε μιά, ποὺ εἶχε τὸ κέρατο τοακισμένο, καὶ πηγαίνει 'ς αὐτόν, ποὺ δούλευε. «Πάρε τὴ γίδα, ποὺ σῶταξα, γιατί τὰ 'βρα, καθὼς μοῦ εἶπες τὰ γίδια, τοῦ εἶπε. — Ἐγώ, τοῦ ἀπαντᾷ ἐκεῖνος, μήτε γίδια σοῦ εἶδα, μήτε κέρατο καμιαντῶ. — Ἐγὼ τὰ τσάκισα. — Μὴρ' ἐγώ, τοῦ λέει ὁ πιστικὸς, μιά σῶταξα, δὴν εἶδα, ποὺ τὴν ἔβρα, ποὺ νὰ σκάψω!»

Δῶς το, πᾶρ το, σηκώνηκε καὶ πῆγε νὰ κριθοῦν. 'Σ τὸ δρόμο ἀντιμέτωποι ἔχον ἄνθρωπο γέροντα καὶ τὸν λέει ὁ πιστικὸς, «Πάρε τὴ γίδα, ποὺ σῶταξα, λέει ἀντιμέτωπος 'ς τὸ δουλεντή. — Οὔτε γίδια σοῦ εἶδα, οὔτε κέρατα τσάκισα, ἀντιμέτωπος. — Ἄν εἶναι τὸ ἄλογο δικό σας ἀλήθεια, τοὺς λέγει ὁ καβαλλάρης, ποὺ σῶταξα, ποὺ τὴν ἔβρα, ποὺ νὰ σκάψω!»

Πιάστηκαν καὶ μὲ τοῦτον καὶ ὅλοι μαζί κίνησαν νὰ πᾶν νὰ κριθοῦν. 'Σ τὸ δρόμο βρίσκουν ἓνα γέροντα, ποὺ τὸν ψεῖριζε 'ς τὸ κεφάλι ἢ γριὰ του καὶ ὁ καθένας εἶπε τὰ δικά του λόγια, καθὼς καὶ πρωτύτερα τὰ εἶπαν. «Μὴρ' ὄχι τρεῖς, τοὺς λέει ὁ γέροντας, ποὺ ἔχετε ἐρθεῖ, ἀλλὰ δεκατρεῖς νὰ ἐρθῆτε, ἐγὼ τὴ γριὰ δὲν τὴ χωρίζω!»

Σηκώνησαν καὶ μὲ τοῦτον καὶ πῆγαν 'ς τὸν κατὴ καὶ ὁ καθένας τοῦ λέει τὰ δικά του. Τότε εἶχαν τρεῖς μέρες ὅπου εἶχαν πιάσει οἱ Τοῦρκοι τὴ νηστεία τους, τὸ ραμαζάνι, καὶ σὰν τοὺς ἄκουσε ὁ κατὴς, ἐπειδὴ ἦταν καὶ αὐτὸς κομφός, εἶπε, «Τρεῖς ἄνθρωποι φθάνουν γιὰ μαρτυρία, ποὺ εἶδαν τὸ φεγγάρι, γιὰ νὰ γίνῃ μπαϊράμι. Σεῖς ἔχετε ἐρθεῖ τέσσαροι. Ἀν πειραξεῖ. Ἀῦριο χωρὶς ἄλλο ἔχομε μπαϊράμι, καθὼς λέτε». Κ' ἔβγαλε φειφὰ ὅτι ἦταν τὴν ἄλλῃ μέρα μπαϊράμι.

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ παραμύθια τῶν σπανῶν, οἱ ὁποῖοι παρὰ τὴν ἐγνωσμένην πονηρίαν τῶν ἑξαπατῶνται οἰκτιρότατα καὶ χονδροειδέστατα, ὡς καὶ

διάφοροι ἄλλαι διηγήσεις ἐν εἵδει παραμυθίων εἰς. βάρος κληρικῶν, κλεπτῶν, ψευστῶν κτλ.

Τοῦ δευτέρου εἵδους κυρίως εἶναι τὰ παραμύθια, ἐν οἷς διαγωνίζονται ψεῦσαι (ἐνίοτε ἀντ' αὐτῶν παρουσιάζονται σπανοί), τίς νὰ εἴπῃ τὸ μεγαλύτερον ψεῦδος. Καὶ λέγονται τότε διάφορα ψεῦδη, τὰ ὁποῖα ἐξεταζόμενα ἐν ἑκαστον ἰδιαιτέρως οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ παραμυθιοῦ. Ὅταν π. χ. λέγεται καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ψεῦδος ὅτι φυτρώνει δένδρον, οἱ κλάδοι τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦν κλίμακα διὰ τὸν οὐρανόν, τοῦτο εἶναι κοινὴ καὶ σοβαρὰ πίστις εἰς τὰ παραμύθια καὶ τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις.

Ἐνίοτε αἱ παρωδίαὶ αὗται συμπύσσονται εἰς ὀλίγας λέξεις, αἱ ὁποῖαι λαμβάνουν καὶ μετρικὴν μορφήν καὶ ἀποτελοῦν εἰς τὸ ἐξῆς κατακλείδας ἢ προλόγους παραμυθίων. Τοιοῦτοι ἀσιεῖοι πρόλογοι εἶναι καὶ οἱ ἀνθήεις εἰς τουρκικὰ παραμύθια. Εἰς τὰ ἑλληνικὰ εἶναι πολλοὶ περιορισμένοι, ὥστε φαίνονται μᾶλλον ὡς εὐτράπελα ἢ ἡμιτακτεῖς παίζουσα καὶ εἰς τὸν αὐτὸν γὰρ ψεῦδι τοῦ παραμυθιοῦ, πρὸς συμπύκνους μακροτέρας παρωδίας.

Ὡς πρὸς τὸ ὕψος τῶν εὐτράπελων τούτων παραμυθίων παρατηροῦμεν ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κυρίως χαρακτηρίζει αὐτὰ ἀπέναντι τῶν ἄλλων εἰδῶν τῶν εὐτραπελῶν διηγήσεων εἶναι ἡ κοινὴ πρὸς τὰ παραμύθια τάσις πρὸς δημιουργίαν διηγηματικοῦ πλάτους. Ἡ τάσις αὕτη παρατηρεῖται ἤδη καὶ εἰς σκωπτικὰς τινὰς διηγήσεις, ὅπως π. χ. εἰς τὴν ἀκόλουθον, τῆς ὁποίας ἐκάστη παράγραφος, ὅπως ἐνταῦθα σημειώνεται, ἀποτελεῖ καὶ χωριστόν, ἀνεξάρτητον ἐπεισόδιον.

Ἔνας ἄλλος (Καλαμοτούσης) ἐπῆγεν εἰς τὴν χώραν. Ἐπῆγεν εἰς ἓνα μαννάβικο γιὰ ν' ἀγοράσῃ καρπούζι. Ἐρωτᾷ τὸν μαννάβιν, «Πόσα τὸ καρπούζι;» Δέει τοῦ ἐκείνος, «Δέκα γρόσα. — Καὶ γιάντα ἐν τόσων ἀκριβόν; — Γιατί ἐν μουνδρομάννα καὶ ἐν γκαστρομένην».

Τὸ γόρασεν ὁ Καλαμοτούσης. Ὡς τὸ δρόμον τοῦ πλεσε καὶ ἤσπασεν. Νὰ καὶ πειτεῖται ἓνας λαγὸς ἀπὸ τὸν τράφον. Ὁ Καλαμοτούσης ἐθάρρην πῶς ἦταν τὸ μουνδρομάν, ποῦ ἐγέννησεν τὸ καρπούζι, καὶ ἐφώναζεν, «Ψοῦρι (!) καὶ δικόμ μου ν' εἶσαι. Μὰ ὁ λαγὸς ποῦ νὰ τὸν πιάσῃς!

(!) Στάσου.

Παίρνει τὸ σπασμένο καρπούζι καὶ πὰ ᾿ς τὸ σπίτι του. Σὰν τὸν εἶδεν ἡ γυναῖκα του, τοῦ λέγει, «*Αὐτὰ εἶναι ᾿ν' εὐτό;*» Ἀὐτὸς, «*Μουλαρομάννα εἶν.* Ἐποβάρτηκεν ⁽¹⁾ ᾿ς τὸ δρόμο καὶ μοῦ φυνε τὸ μουλαραῖ». Ἀὐτὴ, «*Κοῖμα! πού θεν νὰ καίῃ* ⁽²⁾ ἀπάνω νὰ πηλαῖω ᾿ς τὰ παναῦρια». Ἐκεῖνος ἄμα τὸ κουσεν σηκώννεται ἀπάνω καὶ τὴν δέσκει καὶ τῆς ἔλεγεν καὶ ὅλας, «*Μωρὴ διαβόντρον κόρη, καὶ ἃ μοῦ τὸ κωλοκόφηθαι θεις;*»

Τὸ πρῶτ' πρῶτ' σηκώννεται ἡ γυναῖκα του κλαμένη γιὰ νὰ τὸ πῇ τοῦ πατέρα της. Βλέπει τὸν πατέρα της μὲ μιὰ στάμνα λάδι ᾿ς τὸ νῶμο καὶ τοῦ τὰ περ ὅλα. Ἐκεῖνος ρίχνει κάτω τὴν στάμνα μὲ τὸ λάδι καὶ τῆς λέ, «*Νά! ἔτσι νὰ χυθῇ τὸ αἷμα μου, ἂν ἀφήκω τὸ μουλαραῖν του νὰ τὸ δέσῃ ᾿ς τὴν ράπτειμ μου.*»

Ἄλλ' ἡ πλήρης τῆς τάσεως ταύτης ἀνάπτυξις προϋποθέτει τὴν παρὰ τῷ λαῷ ἀνάπτυξιν τῆς διηγήσεως ὥς μέσον ψυχαγωγίας καὶ διὰ τοῦτο ἀπαντᾷται μόνον εἰς τὰ παραμύθια. Ἐπιτυχάνεται δὲ τὸ διηγηματικὸν πλάτος, καθὼς εἶπομεν, ὅπως καὶ εἰς τὰ παραμύθια, διὰ τῆς ἐντέχνου πλοκῆς τῶν γεγονότων καὶ τῆς ἐντέχνου τῶν χαρακτήρων, ἀλλὰ κατὰ ἐντελῶς πρωτόγονον τρόπον διὰ τῆς παρατάξεως καὶ ἀντιθέσεως τῶν γεγονότων καὶ τῶν χαρακτήρων.

Β) Προέλευσις.

Ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ εὐρισκόμεθα εἰς τὴν αὐτὴν δύσκολον θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται ὅλοι οἱ ἐρευνηταὶ ὅλων τῶν ἔθνων, ὅσαςκις πρόκειται περὶ λαογραφικῶν τοῦ λόγου μνημείων, τὰ ὁποῖα ἔχουν εὐρυτάτην διάδοσιν καὶ εἰς νεωτέρους καὶ εἰς ἀρχαίους λαοὺς. Μέρος βέβαια αὐτῶν καὶ μάλιστα τῶν τοπικῶν, ἔχουν πηγὴν αὐτὴν τὴν ζωὴν καὶ τὴν πραγματικότητα, ἡ ὁποία, ὥς εἶπομεν, δὲν παύει ποτὲ νὰ παρέχῃ τὰς καταλλήλους ἀφορμάς. Μέρος ἄλλο εἶναι βέβαια πλασταί, ἀλλὰ φέρουν ἐντελῶς νεοελληνικὸν χρωματισμὸν καὶ φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως ὥς γνήσια νεοελληνικά πλάσματα. Τοιαῦται π. χ. εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἀμά-

(1) Ἀποβάλθηκε. — (2) Καθίζω.

θειαν καὶ τὰ ἄλλα ἐλαττώματα τοῦ κλήρου, ἐκ τῶν ὁποίων πάλιν μία κατηγορία ἔχει προφανῶς τὴν προέλευσίν της εἰς τὸν λογιώτερον κλήρον ἢ τοὺς περὶ τὸν κλήρον ὅπωςδῆποτε λογιωτέρους. Ἐννοοῦμεν ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς ὑποκείμενον αὐτῶν παρανοήσεις καὶ παραναγνώσεις τῶν ἱερῶν κειμένων. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

Ἔνας παπᾶς διαβάζοντας τὸ μεγαλοβδόμαδο τὸ Βαγγέλιο σὲ παλιὸν τύπο, ἐκεῖ ποὺ λέει «*Ι. Χ. τὸν λεγόμενον Χ' ἡγαγον εἰς τὸν Καϊάφαν*» τὸ ἐδιάβαζε «*Γιῶτα χ'ι, τὸν λεγόμενον χωνί ἡγαγον εἰς τὸν Γιάν' Κάλφα*», ἐπειδὴς τὸ Καϊάφας ἦταν πολὺν μεπερδεμένα γραμμένο.

Ἐπειτα ὅσαι σκώπτουσαι τὴν ἀγραμματοσύνην τῶν χωρικῶν ἀναφέρονται εἰς παρανοήσεις ὑπ' αὐτῶν λέξεων ἐκκλησιαστικῶν, λογιωτέρων ἢ ἔχουσῶν διττὴν σημασίαν. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἐξῆς:

Ἦσαν δυὸ ἀδέρφια, *Δῆμος καὶ Γιωργος*, καὶ ὁ *Γιωργος* ἀκούοντας ἔς τὴν ἐκκλησίαν πάντα νὰ φέλουν, «*Τὸν ἀπὸ τοῦ *Δῆμος* κατεπλάγη κτλ.*», ἔρρεται μὴ μόνον ὁ παπᾶς καὶ τοὺς ἄλλους ἀλλὰ καὶ τὸν *Δῆμον* ἑαυτὸν, ὁποῖον ἐκκαταλάλει τὸν ἀγγέλου ὁ *Δῆμος*, ὁλοένα;» *Κι ὁ παπᾶς τότε, ἀφοῦ τὸν *Δῆμον* παραδες, ἄλλαξε τὸ τροπᾶρ κ' ἤλεγε καὶ τοὺς δυο. «Τὸν ἀπὸ τοῦ *Δῆμος* κατεπλάγη ὁ *Γιωργος*».*

Μόλα ταῦτα καὶ εἰς αὐτὰς ἀκοίην, τὰς ἐχούσας νεοελληνικὸν χρωματισμόν, διηγήσεις ἀνευρίσκονται μερικάι, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὰ παρὰλληλα αὐτῶν εἴτε εἰς ἄλλους σημερινοὺς λαοὺς εἴτε εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Οὕτω π. χ. ἡ ἀκόλουθος χιακὴ διήγησις εἰς βάρος τῶν Βρονταδούσων, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τοὺς χρόνους τῶν σφαγῶν τῆς Χίου κατὰ τὸ 1822 καὶ φέρει ἐντελῶς νεωτερικὴν ὄψιν, ἔχει τὸ πρότυπον αὐτῆς ἤδη εἰς τὸν Φιλόγελων Ἱεροκλέους:

Ἐκάμαν κι ἄλλη μπαταρία καὶ ἀφ' τὴς τρεῖς χιλιάδες ἔμειναν τρεῖς μόνον. Ὁ πρῶτος ἐκρύφτηκεν ἀπάνω ἔς ἓνα δέντρο, ὁ δεύτερος ἀπάνω ἔς ἓνα δῶμα καὶ ὁ τρίτος πίσω ἔς ἓναν τοίχο. Ἐπεροῦσαν τὰ ταγκαλάκια μπουλουνκία μπουλουνκία καὶ δὲν τοὺς εἶδανε. Ἐσαν ταγκαλάκι πίσω πίσω ἐγρίπησεν τὸ τοιμπούκι του ἔς τὸ δέντρο, γιὰ νὰ πέσῃ ἡ σιάχτη. Ἐκεῖνος ποῦ ταν ἀπάνω ἔς τὸ δέντρο ἐθάρρεφεν πὼς τὸ τοιμπούκι ἐν σπαθὶ καὶ πὼς θὰ κόψῃ τὸ δέντρο. Τοῦ φωνάζει λοιπὸν ἀφ' τὸ δέντρο, «*Στάσου,*

κατηβαίνω, ἀφεντάκη μου». Ἐκατήβηκεν καὶ τὸν ἥσφαζεν τὸ ταγκαλάκι. Εἶδεν τὸ αἷμα τοῦ πῶς ἦταν μαῦρο καὶ εἶπε, «Μαῦρο ποὺ 'ν' τὸ αἷμα τοῦ γκισαούρη!». Ὁ δεύτερος κρυμμένος ἀπάνω 'ς τὸ δῶμα ἐφώναζεν «Ἐλῆς ἦφασεν, ἀφεντάκη μου, καὶ τοῦ λεγα νὰ μὴν τις φά. — Ἀ! ἐδῶ εἶσαι καὶ σύ; κατήβα κάτω», τοῦ λὲ τὸ ταγκαλάκι. Κατηβαίνει καὶ τὸν σφάζει κι αὐτόν. Ὁ τρίτος, ποὺ ἦταν πίσω ἀφ' τὸν τοῖχον εἶπε, «Κάλλια γὼ, ποὺ 'ἐμ μιλω!». Τὸν ἥσφαζεν κι αὐτόν τὸ ταγκαλάκι.

Τὸ ἐν τῷ Φιλόγελῳ πρότυπον ἔχει ὥς ἑξῆς·

Σχολαστικοὶ δύο δεῖλοι, ὁ μὲν ἔκρουπεν αὐτὸν εἰς φρέαρ, ὁ δὲ εἰς καλαμῶνα. Χαλασάντων οὖν κράνος τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἀρύσασθαι, νομίσας στρατιώτην κατιέναι, ἰκετεύον ἐλήφθη. Ὡς δὲ ἔφασαν οἱ στρατιῶται ὅτι εἰ εἰσώπησε, παρῆλθον ἀν' αὐτόν, ὁ δὲ ἐν τῷ καλαμῶνι κρυβόμενος «Οὐκοῦν, εἶπεν, ἐμὲ παρέλθετε· σιωπῶ γάρ».

Μέρος αὐτῶν, τῶν ὁποίων τὰ πρότυπα εὐρίσκομεν ἤδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα, εἶναι βεβαίως παλαιὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κληρονομία. Αὐταὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν φαίνεται ὅτι ἔχουν διπλὴν τὴν ἀρχήν, καθ' ἣσαν ἡλικίαν μὲν εἶναι ἐντελῶς λαϊκά, ἄλλαν δὲ ἐκ τῶν λογοτεχνικῶν προέλευσιν. Ὁ μὲν οὖν ἀρχαῖος τρόπος καὶ σήμερον ὁ λαὸς ἀπαιτεῖ καὶ ἐπισωρεύει εἰς βάρος τάξεων τινῶν ἢ χωρίων ἀπαιτεῖ περιπαίγματα, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἱ Βοιωτοὶ οἱ Συβαρίται, οἱ Κυμαῖοι, καὶ πρὸ παντὸς οἱ περίφημοι Ἀβδηρίται ἀπετέλεσαν τὸ ὑποκείμενον διαφόρων τοιούτων περιπαιγμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων μᾶς περιεσώθησαν μερικὰ καὶ ἄλλως καὶ μάλιστα διὰ τῆς εἰς τὸν Ἱεροκλέα καὶ Φιλάγριον ἀποδιδομένης συλλογῆς τοιούτων εὐτραπέλων, τοῦ Φιλόγελου. Εἶδος δὲ λογοτεχνικὸν ἀρχαῖον, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε πηγὴν τοιούτων εὐτραπέλων διηγήσεων ὑπῆρξαν οἱ μῦθοι.

Οὗτοι μὲν τὰ παίγνια καὶ τὰ γελοῖα τῶν καὶ τοὺς κωμικοὺς τύπους, τοὺς ὁποίους ἔπλασαν, ἦσαν ἀγαπητότατοι εἰς τοὺς ἀρχαίους, ἐκ δὲ τῶν ἀστείων αὐτῶν πολλὰ, ὅπως σήμερον ἐκ τῶν ἀστείων τοῦ καραγκιόζη, θὰ παρελαμβάνοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ θὰ εἰσῆρχοντο οὕτως εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὅψιν ἡ ἀνὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον εὐρυτάτη κίνησις τῶν μίμων τούτων μέχρι τοῦ βάθους τῆς

Ἀνατολῆς, ἐξηγεῖται καὶ ἡ εὐρυτάτη ἀνὰ τοὺς λαοὺς διάδοσις πολλῶν ἐκ τῶν ἀστείων τούτων διηγήσεων. Συλλογὴν τοιούτων μιμικῶν γελοίων πιθανώτατα ἔχομεν εἰς τὸν καὶ ἀνωτέρω μνημονευθέντα *Φιλόγελων*.

Ὑπάρχει ἡ γνώμη, ὅτι τὴν συλλογὴν ταύτην κατήρτισεν αὐτὸς ὁ περίφημος μιμογράφος Φιλιστίων· καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανον πράγματι ὁ Φιλιστίων νὰ προέβη εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν δημοφιλεστέρων αὐτοῦ ἀστείων. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ἀληθής, ἡ παρέλασις ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ πλείστων κωμικῶν τύπων, σχολαστικῶν, φαλακρῶν, κουνρέων, λατρῶν, διδασκάλων, γραμματικῶν, εὐτραπέλων, δυσκόλων, δειλῶν, ὀκνηρῶν, φθονερῶν, λιμοξήρων, μεθύσων, ὀξοστόμων, μισογυναιῶν, πορνικῶν γυναιῶν καὶ τῶν τοιούτων, οἱ ὅποιοι πιθανώτατα ἔχουν τὴν προέλευσίν των ἐκ τῶν μίμων, συνηγοροῦν τοῦλάχιστον ὑπὲρ τῆς γνηστίας, ὅτι ἐκ τῶν μίμων προέρχονται καὶ αἱ διηγήσεις αὐτῆς, αἱ περιέχονται εἰς τὴν συλλογὴν ταύτην καὶ περιπατάσθαι κατασκευαστὰς ἀπὸ τῶν ὁδῶν τῶν Ἀθηναίων, Κυμαίων, ἢ Σιδωνίων, ὡς ὅποια, ὅπως εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, ἠδύναντο καὶ οἱ λαοὶ ἀρχαίους καὶ ἄνευ τῶν μίμων νὰ γεννηθοῦν καὶ νὰ ἐκτελεσθῶν. Ἐπειτα πολλαὶ διηγήσεις εἰς αὐτὴν τὴν τόσον μικρὰν συλλογὴν ἐπαναλαμβάνονται δις καὶ τρίς, ἀποδιδόμεναι ἄλλοτε εἰς σχολαστικὸν καὶ ἄλλοτε εἰς Ἀθηναίαν ἢ Κυμαίαν ἢ Σιδωνίον, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη, χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν λαϊκῶν διηγήσεων. Ἀλλὰ ταῦτα ἀφοροῦν τὴν συγκρότησιν τῆς συλλογῆς, δὲν ἐμποδίζουν δὲ καθόλου τὰς λοιπὰς διηγήσεις νὰ προέρχωνται ἐκ τῶν μίμων. Ἐπειτα πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ μῦμοι ἔφερον κατ' ἐξοχὴν λαϊκὸν χαρακτήρα, δὲν ἀποκλείεται δέ, καθὼς πολλὰ ἐκ τῶν ἀστείων αὐτῶν περιήλθον εἰς τὸν λαόν, οὕτω καὶ πολλὰ ἐξ ἀρχῆς τοῦ λαοῦ νὰ ἐκρησιμοποιήθησαν ὑπ' αὐτῶν. Ἡ δὲ συνύπαρξις αὐτῶν σήμερον ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ μαρτυρεῖ ἴσως τοῦτο, ὅτι οἱ ἐκάστοτε διασκευασταὶ τοῦ ἀρχικοῦ Φιλόγελου, καὶ θὰ εἶναι πλείονες, εἶχον ὑπ' ὄψιν καὶ ἄλλας συλλογὰς τοιούτων εὐτραπέλων διηγήσεων, ἀγνώστους

εἰς ἡμᾶς σήμερον, τὰς ὁποίας καὶ ἐχρησιμοποίησαν καὶ συνεχώνευσαν διὰ τὴν συγκρότησιν τῆς παραδοθείσης.

Μέρος προέρχονται ἐκ διηγήσεων τουρκικῶν, καὶ ἰδίως τῶν περὶ τὸν Ναστραντίν Χότζαν. Ὡς πρὸς τὰς τελευταίας τὴν προφορικὴν ὁδὸν ὑπεβोधήθησε καὶ τὸ πολὺ ἀγαπητὸν παρὰ τῷ λαῷ δημῶδες βιβλίον τοῦ ρηθέντος Χότζα. Ἄλλαι ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὸν ἰταλικὸν Μπερτόλδον. Δὲν δύναται ὅμως νὰ βεβαιώσῃ κανεὶς ἀπολύτως εἰς πᾶσαν περιπτῶσιν ὅτι αἱ τοιαῦται διηγήσεις δὲν ὑπῆρχον καὶ πρότερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ἀφ' οὗ πολλάκις εὐρίσκονται καὶ εἰς τὸν Φιλόγελων, ἐκ τοῦ ὁποίου, ὡς εἴπομεν, καὶ ἄλλαι, μὴ περιλαμβανόμεναι εἰς τὸν Ναστραντίν Χότζαν, ἐσώθησαν. Οὕτω π. χ. ἡ ἀκόλουθος εὐρίσκεται ἤδη εἰς τὸν Φιλόγελων.

Μία φορὰ ὁ Ναστραντίν Χότζα ἔβλεπε τὸ ὄνειρό του πὼς τοῦ δύνανται ἐννεα ἄσπρα καὶ αὐτὸς φιλονικίᾳ καὶ ἐπὶ τὸ νὰ τοῦ τὰ κάμουν δέκα. Ὅσον αὐτὸ ἀπάνου ξύπνησε. Βλέπετε, ὁ Χότζα δὲν ἔχει τίποτε. Κλείνει πάλι τὰ μάτια του ἀπλῶς τὸ χεῖρ τοῦ ὁμοῦ τοῦ ἑαυτοῦ. Ἄσπρα, ἔ, εἶναι καὶ ἐννεα ἰδίου καὶ ἡ διήγησις (τοῦ) Φιλόγελου.

Ἀβδηρῆτης κατ' ὄναρ χοιριδιὰν ἀπαιτεῖ καὶ ἐξήτει δηνάρια ἑκατὸν. Διδόντος δὲ τινος πεντήκοντα, μὴ βολόμενος λαβεῖν, δι᾽ ἔπινσε. Καμύνας οὖν καὶ τὴν χεῖρα προτείνας εἶπε, «Δὸς κἂν τὰ πεντήκοντα».

Ἄλλαι τέλος εἶναι ἀκαθορίστου προελεύσεως, φερόμεναι σήμερον εἰς πλείστους λαοὺς, χωρὶς νὰ εἶναι πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον δυνατὸν νὰ καθορισθῇ πόθεν τὸ πρῶτον προῆλθον.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται τί ἄλλο ἔχει νὰ προσέξῃ ὁ συλλογεὺς πλὴν τῆς ἀκριβοῦς καταγραφῆς τοῦ κειμένου τῆς εὐτραπέλου διηγήσεως. Τοῦτο εἶναι ἡ χρῆσις αὐτῶν, πῶς δηλ. καὶ ποῦ καὶ πότε χρησιμοποιοῦνται· ὡς μέσον γέλωτος, ὡς σκῶμμα, ὡς παροιμιώδεις μῦθοι, ἢ ὡς παραμύθια; κατὰ πᾶσαν στιγμὴν, ἢ εἰς ὁρισμένας περιστάσεις; εἰς συγκεντρώ-

σεις, εἰς καφενεῖα, ἢ εἰς οἰκίας; ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ γυναικῶν, ἢ μόνον μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν; καθόσον πολλαὶ ἐξ αὐτῶν ἔχουν βωμολογικὸν χαρακτῆρα.

Συλλογὰς τοιούτων εὐτραπέλων διηγήσεων αὐτοτελεῖς ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ δὲν ἔχομεν. Εὐρίσκονται ὅμως διασκορπισμέναι εἰς διάφορα καὶ ποικίλα δημοσιεύματα πολλάκις ἀναμειβόμεναι μετ' ἄλλου ὕλικου. Ἀρκεταὶ ἔχουν δημοσιευθῇ ἐν τῷ Δ' καὶ Γ' τόμῳ τῆς Λαογραφίας ἐκ Χίου ὑπὸ τοῦ Στυλ. Βίου, ὅπου φέρονται κυρίως ὡς περιπαίγματα χωριῶν. Ἐν τῷ Ζ' ἐδημοσιεύθησαν ἀρκεταὶ ὑπὸ τοῦ *Hepding*, ἐν δὲ τῷ Α' τόμῳ ἐδημοσίευσεν τοιαύτας πλατυτέρας ὁ Τραυλαντώνης. Πλὴν τούτων εὐτράπελοι διηγήσεις φέρονται καὶ εἰς τινα λαϊκὰ βιβλία. Τοιοῦτόν τι ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1899 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «90 μουραμπᾶδες, ἦτοι χαζομάρες καὶ ἐξυπνάδες τοῦ Γέρο-Κούτρα».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

ΑΘΗΝΩΝ

ΜΥΘΟΙ

Γενικά.

Τί εἶναι μῦθοι καὶ διαίρεσις αὐτῶν.

Ἡ λέξις μῦθος καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ σήμερον ἔχει περισσοτέρας σημασίας καὶ δὲν δηλοῖ ἓν καὶ μόνον εἶδος μνημείων τοῦ λόγου. Συνηθέστερον διὰ τῆς λέξεως ταύτης ὀνομάζονται αἱ περὶ θεῶν καὶ ἡρώων παραδόσεις τῶν ἀρχαίων, ὅθεν καὶ μυθολογία ἐλέγχθη ἢ περὶ τοὺς τοιούτους μύθους ἀσχολουμένη ἐπιστήμη. Ἀλλ' ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ τῶν τοιούτων μύθων. Μύθους ἐνταῦθα λέγοντες ἐννοοῦμεν τὰς παροιμιώδεις διηγήσεις, αἱ ὅποιαι, ὡς καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν κατὰ

τὸ πλεῖστον προελθοῦσαι παροιμίαι, ἣ ἐπιλέγονται εἰς διαφόρους, συνήθως ἰδιοτρόπους, λόγους καὶ πράξεις ὡς παραδειγματικαὶ παρομοιώσεις, διὰ νὰ χαρακτηρίσουν αὐτὰς συνήθως ἐπὶ τὸ σκωπτικώτερον, ἢ λέγονται ὡς συμβουλαὶ παραδειγματικαὶ πρὸς νουθεσίαν ἢ ἐπὶ κρίσιν. Ὅθεν καὶ δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τοὺς μῦθους εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς ἀπλῶς παροιμιώδεις, ἐκείνους δηλαδή οἱ ὅποιοι χρησιμεύουν ἀπλῶς ὡς παραδειγματικαὶ παρομοιώσεις, καὶ τοὺς κυρίως διδακτικούς, τῶν ὁποίων καταφανεῖς εἶναι οἱ γνωμολογικοὶ καὶ συμβουλευτικοὶ σκοποί.

Α') Ἀπλῶς παροιμιώδεις μῦθοι.

Οἱ ἀπλῶς παροιμιώδεις μῦθοι εἶναι διηγήσεις ποικίλης προελεύσεως, προελθοῦσαι ὡς ἐπαπειλώσαμεν ἤδη, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν σκωπτικῶν καὶ εὐτράπελων διηγήσεων. Συνέτελεσε δ' εἰς τὴν διαμόρφωσιν αὐτῶν εἰς παραδειγματικὰς καὶ ἀπλῶς παροιμιώδεις τὸ τοῦ λαοῦ ἄφρων καὶ ἄπειρος καὶ ἄπειρος τὰς ἐγέννησε. Διότι ὁ λαὸς ἀκούσας καὶ εὐτράπελος ὅπως εἶναι, ὁσάκις ἴδῃ πράξεις αὐτῶν καὶ ἰσχυρὰς ἢ ἀκούσῃ λόγους γελοίους, δὲν ἀργεῖ νὰ εὗρῃ τοὺς ἀναλόγους τῶν εἰς τὰς διαφόρους σκωπτικὰς διηγήσεις, ὅσας ἔχει ἀποτεθησαυρισμένας εἰς τὴν μνήμην του καὶ αἱ ὅποιαι τοσάκις ἐκίνησαν τὸν γέλωτά του. Ἀλλ' οὕτως αἱ διηγήσεις αὗται, ἐπιλεγόμεναι ἐκάστοτε εἰς παρομοίας περιστάσεις, μεταβάλλονται βαθμηδὸν εἰς τυπικὰς παρομοιώσεις, εἰς παραδείγματα, γίνονται δηλαδή παροιμιώδεις. Οὕτω π. χ. ἐγιναν παροιμιώδεις ὅλαι σχεδὸν αἱ διηγήσεις τοῦ Ναστραντίν Χότζα καὶ ἐπιλέγεται αἴφνης σήμερον τοῦ Ναστραντίν Χότζα ὁ φοῦρνος, ὁσάκις πρόκειται περὶ σχεδίου, τὸ ὅποιον πολλάκις μετεβλήθη ἔνεκα τῆς πολυγνωμίας τῶν συμβουλευόντων καὶ τοῦ ἀναποφασίστου τοῦ πράττοντος. Διὰ τῶν τοιούτων διηγήσεων ἐπιτυγχάνει ὁ λαὸς τὸν χαρακτηρισμὸν πράξεων καὶ λόγων πολὺ ζωηρότερον καὶ παραστατικώτερον, παρ' ὅσον θὰ ἐγίνετο μὲ λέξεις ἀφηρημένας καὶ ἀχρωματίστους.

Ἐχρησιμοποιήθησαν δὲ ὡς παραδειγματικαὶ παροιμιώσεις παντὸς εἵδους καὶ πάσης φύσεως εὐτράπελοι διηγήσεις, τοπικαί, σκωπτικαί, κυρίως εὐτράπελοι, παραμυθιακαί. Ἰδιαιτέρως ὁμως καὶ κατὰ προτίμησιν ἐγένετο χρῆσις τῶν διηγήσεων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ ζῶα, τῶν μύθων τῶν ζώων. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς φύσεως τῶν ἄλλων εἵπομεν ἤδη εἰς τὸν οἰκειὸν τόπον, περὶ δὲ τῶν μύθων τῶν ζώων, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν πολυάριθμον καὶ εὐρύτατα διαδεδομένην ὁμάδα, εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνη ἰδιαίτερος λόγος ἐνταῦθα.

Μῦθοι τῶν ζώων.

Προχειρότατον παράδειγμα μύθων τῶν ζώων εἶναι οἱ πασίγνωστοι μῦθοι τοῦ Αἰσώπου. Ταῦτοι μῦθοι, οἱ αὐτοὶ ἢ ἀνάλογοι πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς παροιμιακοὺς εἰς πλείστους πεπολιτισμένους καὶ ἀπολιτισμένους λαοὺς. Περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν πολλὰ καὶ οἰκνῆσαι γνώμην καὶ διαλέσειν ἔστιν ἐπὶ βέβαιον. Οὕτως πεσστηρίχθη ὅτι εἶναι αἱ παλαιότατοι εἰσοδοὶ τῶν ζώων ἐκ τῶν χρόνων, καθ' οὓς οὐδεὶς ἔτι εἰσέτι διασπασθῇ ἡ Ἀρία ὁμοφυλία (Grimm), ἄλλοι τινες παροιμιώδεις μῦθους καὶ εἰς Ἰνδικὰ βιβλία ἐθεώρησαν τὴν Ἰνδικὴν ὡς πατρίδα αὐτῶν, ὁπόθεν κατὰ τὴν γνώμην των ἐξηπλώθησαν εἰς τὴν Δύσιν (Wagner), ἄλλοι τέλος ἐθεώρησαν αὐτοὺς ὡς προϊὼν καθαρῶς ἑλληνικὸν (Weber, Benfey). Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι ἡ λύσις τοῦ ζητήματος εἶναι δυσχερής, διότι καὶ ἡ παράδοσις εἶναι ἑλλιπής καὶ τὰ λαϊκὰ ταῦτα μνημεῖα ποικίλας ὑπέστησαν κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων μεταβολάς, αἵτινες ἀπέσβεσαν τὰ ἴχνη τῆς πορείας τῆς ἐξελιξέως αὐτῶν. Ὅπως δὲ ποτε ἢ πιθανώτερα γνώμη φαίνεται ἡ ἐξῆς:

Διηγήσεις διάφοροι, εἰς τὰς ὁποίας τὰ δρῶντα πρόσωπα νὰ εἶναι ζῶα, ἠδύναντο ν' ἀναπτυχθοῦν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, τοὺς ζῶντας βίον κατὰ φύσιν. Εἰς τὸν βίον τοῦτον ἡ παρατήρησις τῆς φύσεως καὶ ἰδίως τῶν ἡθῶν τῶν ζώων, τὰ ὅποια ὡς θηράματα μὲν ἀποτελοῦν τὴν τροφὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς κατοικίδια δὲ τὴν χαρὰν καὶ διασκέδασίν του, εἶναι

οὐ μόνον ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς καθημερινῆς ἔξεως ὀξεῖα καὶ ἀκριβής. Εἰς τοὺς Ἰνδοὺς λ. χ. τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, διηγείται Ἰνδὸς ἐξημερωθεὶς, τὸ παιδίον, μόλις ἀρχίσῃ νὰ δύναται νὰ τρέχῃ, ἄσκειται εἰς τὴν παρατήρησιν τῆς φύσεως. Αἱ γυναῖκες καὶ οἱ ἄνδρες τῆς οἰκογενείας του τὸ διδάσκουν νὰ διακρίνῃ τὰς φωνὰς τῶν ζῶων καὶ ἰδίᾳ τῶν πτηνῶν, διότι ταύτας μεταχειρίζονται οἱ ἐχθρικοὶ κατάσκοποι ὡς συνθήματα. Καθ' ἑκάστην ἐσπέραν ὑποβάλλεται εἰς μακρὰν ἀνάκρισιν περὶ τῶν παρατηρηθέντων κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ τὸ παιδίον ἐκθέτει λεπτομερῶς τὰς παρατηρήσεις του. Ὀνομάζει ὅλα τὰ νέα πτηνά, τὰ ὅποια εἶδε, καὶ περιγράφει τὸ χρῶμα, τὴν μορφήν τοῦ ράμφους, τὸ σχῆμα καὶ τὴν θέσιν τῆς φωλεᾶς, ὡς καὶ τὸ ἄσμα των. Ὅταν πωρομένη ἡ ἡλικία, αἱ ἐρωτήσεις γίνονται δυσκολώτερες καὶ ἀπαιτοῦται δὲ τὸ παιδίον εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πτηνῶν καὶ τῶν πανουργιῶν τῶν ζῶων. Αἱ δὲ δύναται νὰ τὰς ἀπεργάζῃ εἰς τὴν μετέπειτα βίον.

Πόσῃ δ' ἐντύπωσιν ἔρχεται εἰς τὸν κατὰ φύσιν ζῶντα ἄνθρωπον τὰ ἥθη τῶν ζῶων καὶ αἱ διάφοροι αὐτῶν πανουργίαι, δύναται κανεὶς νὰ τὸ συμπεράνῃ καὶ ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς χωρικοὺς, οἱ ὅποιοι εὐχαρίστως διηγοῦνται καὶ ἀκούουν διάφορα πραγματικὰ ἐκ τοῦ βίου τῶν ζῶων ἐπεισόδια, πολλάκις ζωηρότερον χρωματισμένα, διὰ τὰ κατορθώματα τῶν σκύλων των, τὴν πονηρίαν τῆς ἀλώπεκος καὶ τῶν ἄλλων ἀγρίων ζῶων, τὰ ἥθη καὶ τὴν εὐφυΐαν τῶν κατοικιδίων καὶ τῶν ἀγρίων, τῶν τετραπόδων καὶ τῶν πτηνῶν.

Ἐπειτα εἰς τὴν κατωτέραν βαθμίδα τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ὁ κατὰ φύσιν βίος, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν σημερινῶν ἀκόμη χωρικῶν ἔν τινι μέτρῳ, ἐπικρατεῖ ὁ ἰνθρωπομορφισμὸς καὶ ἡ προσωποποιΐα, τὸ δὲ ζῶον θεωρεῖται πρόσωπον, ὄχι διάφορον τοῦ ἀνθρώπου, ἰσοτιμον καὶ ἐν πολλοῖς ὑπέρτερον αὐτοῦ, πεπροικισμένον μὲ τὰς αὐτὰς ἢ καὶ ἀνωτέρας νοητικὰς δυνάμεις καὶ ὑπερτέρας μαγικὰς ἰδιότητας, μὴ στερούμενον δὲ καὶ γλώσσης, ἀδιὰ-

φορον ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐννοῇ αὐτήν. «Ὅποιος ἔζησε μετὰ τῶν χωρικῶν, παρατηρεῖ ξένος λαογράφος ἐρευνητῆς, γνωρίζει ὅτι ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὰ ζῶα εἶναι πολὺ περισσότερον στενὴ παρ' ὅσον ὁ πεπολιτισμέτος ἄνθρωπος φαντάζεται. Ὁ χωρικὸς ὁμιλεῖ μὲ τὰ ζῶα του ὥς μὲ λογικὰ ὄντα καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτὰ τὰ ἰδικὰ του συναισθήματα καὶ τὴν ἰδικήν του διανοητικὴν δύναμιν. Ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους δὲν ἦτο βέβαια ἀδύνατον ν' ἀναπτύχθουν, ὅπως καὶ ἀνεπτύχθησαν, ποικίλαι περὶ ζῶων διηγῆσεις, ἐν αἷς ταῦτα δρῶσιν ἐξ ἴσου μετὰ τοῦ ἀνθρώπου ἢ καὶ καθ' ἑαυτά, σύμφωνα πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς ἰδιότητες, τὰς ὁποίας ἀποδίδει εἰς αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος, πάντοτε ὅμως ἀνθρωπομορφικῶς. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον ἀνεπτύχθησαν καὶ διάφοροι δραματικαὶ παραστάσεις, εἰς αἷς ταῦτα δρῶντα πρόσωπα εἶναι ζῶα, καθὼς καὶ οἱ ἀνθρωπομορφοί, ἀπομιμούμενοι τοὺς τρόπους καὶ τὰ ἦθη τῶν ζῶων».

Ἐπειδὴ δὲ αἱ διηγήσεις αὐταὶ ποικίλουν χαλεπότερα, καθὼς ὁν τρόπον ποικίλη εἶναι καὶ ἡ θέσις τοῦ ὁποῖαν τὸ ζῶον εἶχεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ πρῶτος διὰ τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ μυστηριώδεις ὄν, τὸ πλήρες ἀγνώστων δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων, ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐν πολλοῖς ὁ σεβαστὸς πρόγονος τῆς φυλῆς, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ἀποτελεῖ ἐν ἀπὸ τὰ προσφιλέστερα παιγνίδιά του. Ἡ προσεκτικωτέρα τοῦλάχιστον ἐξέτασις τῶν κατὰ φύσιν λαῶν ἀπέδειξεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐξημερώνει τὰ ζῶα ὄχι διὰ τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν, ἀλλὰ διὰ νὰ παίξῃ, τὰ δὲ πρῶτα ἐξημερωμένα ζῶα δὲν εἶναι τὰ ὠφέλιμα, ἀλλὰ τὰ μᾶλλον παιγνιώδη. Εἰς κάθε καλύβην Ἰνδοῦ τῆς Ἀμερικῆς, ἀναφέρουν οἱ περιηγηταί, ὑπάρχουν πολυάριθμα ζῶα, πίθηκοι, ψιττακοί, μυρμηκοφάγοι κτλ., ἕκαστον δὲ μέλος τῆς οἰκογενείας ἔχει τὸ ἰδικόν του. Τὰ παιδιά ἀπὸ πρῶτας μέχρις ἐσπέρας ἀναστρέφονται παίζοντα μὲ τὰ ζῶα τῆς καλύβης. Ἀλλὰ μήπως τὸ αὐτὸ δὲν συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς σημερινοὺς πεπολιτισμένους λαούς; Πόσοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἐκ συμπαθείας συνήθως ἀπλῆς τρέφουν διάφορα

εἶδη κυνῶν, γαλῶν καὶ ἄλλων τετραπόδων, πολὺ δὲ περισσότερον πτηνῶν!

Πλὴν τούτου τὸ ζῷον ταχέως προσεῖλκνυσε καὶ τὸ σκῶμμα. Ἦδη εἰς τοὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι φοβοῦνται εἰσεῖν καὶ σέβονται τὰ ζῷα, ὑπάρχουν καὶ εἶδη, τὰ ὅποια καταφρονοῦνται καὶ σκώπνυνται. Οὕτω π.χ. οἱ Koriak τῆς Σιβηρίας σέβονται τὸν λύκον καὶ τὴν ἄρκτον καὶ ὅταν φονεύσουν καμίαν ψάλλουν ᾠσματα καὶ ζητοῦν συγγνώμην ἀπὸ τὴν φονευθεῖσαν ἐπιρρίπτοντες εἰς τοὺς Ρώσσους τὸν φόνον, κακομεταχειρίζονται ὁμως καὶ εἰρωνεύονται τὴν ἀλώπεκα. Ἐπειτα εἰς ἄλλους αὐτὰ ταῦτα τὰ φοβερά καὶ ἀξιοσέβαστα ζῷα, τὰ ὅποια, ἐννοεῖται, δὲν ἀποφεύγουν διὰ τοῦτο νὰ τὰ κυνηγῶν, μόλις ἐκλείψῃ ὁ φόβος, καθίστανται ἀμέσως ὑποκείμενον σκώμματος καὶ λοιδοριῶν. Οὕτω π.χ. οἱ Dayak τῆς νήσου Borneo, ὅταν συλλάβουν κροκόδεινον τὸν ἀμιλοῦν μὲ σεβασμόν, ἔως ὅτου τοῦ δέσουν τοὺς ποταμὸν ἀπὸ τὸν εἰρωνεύονται καὶ τοὺς ὑποκρίνοντες ἑαυτοὺς.

Τὸ δὲ σκῶμμα τοῦτο εἶναι μᾶλλον καὶ μᾶλλον κερδίζει ἔδαφος, ἐφ' ὅσον προχωρᾷ ὁ πολιτισμὸς καὶ ἀτονεῖ ὁ σεβασμὸς καὶ ὁ φόβος πρὸς τὸ ζῷον μὲ τὰς μυστηριώδεις τοῦ ιδιότητος. Ἡ περιέργος διὰ τὸν ἄνθρωπον σωματικὴ διάπλασις τῶν ζώων, ἡ τόσον διαφέρουσα τῆς ἀνθρωπίνης, καθὼς καὶ αἱ διαφοροὶ πνευματικαὶ τῶν ιδιότητες, ὡς ἡ νοηθρότης καὶ ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ ἀνοησία τῶν μέν, ἡ εὐκίνησις καὶ ἡ ἐπιδεξιότης καὶ ἡ πανουργία τῶν ἄλλων, τὰ ὅποια πάντα τόσον καλὰ προσέχει καὶ παρατηρεῖ ὁ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος, δὲν προκαλοῦν πλέον τὸν πλήρη φόβου καὶ σεβασμοῦ θαυμασμόν καὶ τὴν ἀπορίαν του, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον κεντοῦν τὴν σκωπτικὴν καὶ εὐτράπελον αὐτοῦ διάθεσιν.

Συμφώνως νῦν πρὸς τὴν τριττὴν ταύτην τοῦ ζώου θέσιν ἐν τῷ βίῳ τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου, τριττὸς εἶναι καὶ ὁ χαρακτηριστικὴ τῶν διηγήσεων. Αἱ μὲν ἔξ αὐτῶν εἶναι σοβαραί, αἱ διαφοροὶ αἰτιολογικαὶ καὶ ἄλλαι περὶ ζώων παραδόσεις, ἄλλαι παιγνιώδεις καὶ εὐτράπελοι, αἱ διαφοροὶ ἐκ τοῦ βίου τῶν ζώων ἐπεισοδιακαὶ διηγήσεις, ἄλλαι τέλος σκωπτικαί, αἱ σκώ-

πτουσαι ἦθη καὶ ιδιότητας τῶν ζώων εἴτε ὑπὸ τὸν τύπον λοιδοριῶν εἴτε ὑπὸ τὸν τύπον εὐτραπέλων αἰτιολογικῶν παραδόσεων. Καὶ περὶ μὲν τῶν πρώτων, τῶν παραδόσεων, εἵπομεν ἤδη εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον, περὶ δὲ τῶν δευτέρων, τῶν ἐπεισοδιακῶν, παρατηροῦμεν ἑνταῦθα τὰ ἑξῆς·

Ἐκ τῶν διηγήσεων τούτων πολλαὶ βεβαίως δύνανται νὰ εἶναι πλασταί, πολλαὶ ὅμως ἐξάπαντος θὰ ἔχουν τοῦλάχιστον τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς ἐπεισόσια πραγματικά. Ἡ περαιτέρω διαμόρφωσίς τῶν δύναται πλέον νὰ εἶναι καὶ φανταστική. Τοιούτων ἐπεισοδιακῶν διηγήσεων παραδείγματα εὐρίσκονται ἀρκετὰ εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαούς. Οὕτω π. χ. οἱ Βοσιμάνοι διηγοῦνται ὅτι κάποτε ἡ φυλὴ τῶν ἡναγκάσθη νὰ ἀλλάξῃ διαμονὴν διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν πείναν, ἡ ὁποία ἐμάστιζε τὸν τόπον. Μία μόνον γαστήρ καταλείφθη, διότι ἐκ τῆς πείνης δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπορρίψῃ. Ταύτην ἤρπασεν ὕαινα καὶ τὴν μετέφερεν εἰς τὸ ἕλκος διὰ νὰ τὴν φάγῃ. Ἐπεὶ οὖτως καὶ ἡ γαστήρ ἐφόνευσεν τὴν ταύτην, τὴν ἔφαγε καὶ τὴν ἐδυνάμωσε καὶ ἐπῆγε καὶ ἐνέσκηκε τὴν φυλὴν τῆς, ἡ ὁποία ἀκόμη ἐπείνα. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν αἰσωπειῶν μύθων παρ' ὅλας τὰς μεταβολὰς καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν, ἀνευρίσκομεν ὑπολείμματα τοιούτων διηγήσεων. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἑξῆς·

Ἀλώπηξ λιμώτιονσα ὡς ἐθεάσατο ἓν τινι θρῦος κοιλώματι ἄρτους καὶ κρέα ὑπὸ τινων ποιμένων καταλειμμένα, ταῦτα εἰσελθοῦσα κατέφαγεν· ἐξογκωθεῖσα δὲ τὴν γαστέρα, ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο ἐξελθεῖν, ἐστέναζε καὶ ὠδύρετο. Ἐτέρα δὲ ἀλώπηξ τῇδε παριούσα εἰσηκουσεν αὐτῆς τῶν στεναγμῶν, καὶ προσελθοῦσα ἐκυνθάνετο τὴν αἰτίαν. Μαθοῦσα δὲ τὰ γεγενημένα, ἔφη πρὸς αὐτήν· «Ἀλλὰ μενετεόν σοι ἑνταῦθα, ἕως ἂν τοιαύτη γένη ὁποία οὐσα εἰσῆλθες, καὶ οὕτω ραδίως ἐξελεύσῃ».

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τὰ χαλεπὰ τῶν πραγμάτων ὁ χρόνος διαλύει.

Ἡ διήγησις λόγῳ τοῦ προστεθέντος ἐπιμυθίου φαίνεται διδακτική, ἀλλὰ προφανῶς εἶναι ἐπεισοδιακή, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς ὅχι ἀσύνηθες ἐπεισόδιον. Δὲν εἶναι ἀνήκουστον οὐδὲ σπάνιον ἴσως εἰς τὸν βίον τῶν ζώων πρᾶγμα, νὰ διολισθήσουν διὰ τινος ὁπῆς καὶ κατόπιν, ἄφ' οὗ φάγουν

καὶ ἐξογκωθοῦν, νὰ μὴ δύνανται νὰ ἐξέλθουν. Τὸ ἐπεισόδιον εἶναι κοινὸς τόπος καὶ εἰς ἄλλους μύθους τοῦ λύκου καὶ τῆς ἁλεπούς, οἱ ὅποιοι εἰσέρχονται εἰς ἀποθήκην, κατόπιν δ' ὁ λύκος φαγὼν καὶ ἐξογκωθεὶς ἀδυνατεῖ νὰ ἐξέλθῃ καὶ δέρεται ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν προσδραμόντων. Ἴσως δὲ καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦτον παρόμοιον ἀρχικῶς τέλος θὰ εἶχε, τὸ ὅποιον κατόπιν μετεβλήθη, ἴσως ὅπως δοθῇ εἰς αὐτὸν διδασκτικὴ χροιά. Ἀλλ' ἡ μεταβολὴ δὲν φαίνεται ἐπιτυχής, ἀτυχεστάτον δὲ καὶ βεβιασμένον καὶ αὐτόχρημα μωρὸν εἶναι τὸ προσκολληθὲν εἰς τὸ τέλος ἐπιμύθιον.

Ὡς πρὸς τὴν τρίτην κατηγορίαν, τὰς σκωπτικὰς, εἵπομεν ἐπίσης εἰς τὰ περὶ παραδόσεων, τὰ δὲ παραδείγματα εἶναι πολυάριθμα. Εὐρίσκομεν δὲ πρῶτον καὶ παρὰ τῷ Αἰσώπῳ. Ὡς παράδειγμα ἃς χρῶμεθα, ἡ ἀκόλουθος:

Ἔοικε ποτὲ ἀχθόμενοι τῶν ποταμῶν ἀχθοφορεῖν καὶ ταλαιπωρεῖν, καὶ οὐδὲν ἔργον αὐτοῖς πρὸς τὸν ποταμὸν τῆς αἰτίας αὐτῶν ποταμῶν. Ὁ δ' αὐτοῖς ἐπιδείξει βουλόμενος (ὅτι οὐκ ἔστιν ἀδυνατόν εἶναι, ἔφη, τότε αὐτοὺς ἀπαλλαγῆσθαι τῆς κακοπατίας, ἡ δὲ οὐροῦντες ποταμὸν ποιήσωσι. Κακῶν αὐτὸν ἀλγεύειν ὑπολαβόντες, ἐπ' ἐκείνον καὶ μέχρι νῦν, ἐνθα ἂν ἀλλήλων οὖρον ἴδωσαν, ἐνταῦθα καὶ αὐτοὶ παριστάμενοι οὖρουσιν.

Καὶ τὰ τρία ταῦτα εἶδη δύνανται νὰ εἶναι ἐξ ἴσου ἀρχικά καὶ νὰ συνυπάρχουν ἐπίσης, ὅπως καὶ συνυπάρχουν. Ἐξ ὧν ὅμως μέχρι τῆς σήμερον γνωρίζομεν φαίνεται ὅτι εἰς τὰ παλαιότερα στάδια ἀφθονοῦν μᾶλλον αἱ σοβαρώτεραι διηγήσεις, αἱ παραδόσεις, ἴσως διότι συνδέονται καὶ πρὸς θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ διὰ τοῦτο ταχύτερον ἔλαβον μονιμωτέραν μορφήν καὶ ἐσχημάτισαν παράδοσιν, ἴσως δὲ καὶ διότι αὐτὰς ὥς προχειροτέρας ἐπρόσεξαν οἱ περιηγηταί, οἱ ὅποιοι πάντες δὲν ἦσαν καὶ ἐκ συστήματος ἐρευνηταί. Βαθμηδὸν ὅμως σὺν τῇ προόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ, ἐφ' ὅσον, ὥς εἵπομεν, ἀπέβαλλε τὸ ζῶον τὸν σοβαρὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, παρατηρεῖται ὅτι εἰσχωρεῖ βαθμηδὸν καὶ εἰς αὐτὰς τὸ εὐτράπελον καὶ σκωπτικὸν στοιχεῖον, οὕτως ὥστε καὶ παραδόσεις ἀρχικῶς σοβαρώτεραι λαμβάνουν σὺν τῷ χρόνῳ εὐτράπελον ὄψιν. Εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην ἴσως συνετέλεσε

καὶ τοῦτο, ὅτι σκωπτικόν τι καὶ παιγνιώδες ὑπάρχει πάντοτε ἐν τῇ μιμήσει, μίμησις δὲ εἶναι καὶ ἡ διήγησις ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως σημασίαν, διὰ δὲ τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς καὶ πραγματική, καθ' ὅσον οὗτοι προσπαθοῦν καὶ διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ στόματος καὶ τῆς φωνῆς καὶ διὰ διαφόρων ἄλλων μιμικῶν κινήσεων καὶ χειρονομιῶν νὰ δώσουν εἰς τὰς λέξεις τῆς διηγέσεως ζῶήν.

Πλὴν τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν ἀνευρίσκονται παρὰ τῷ Αἰσώπῳ ἴχνη καὶ ἄλλου τινὸς εἶδους σκωπτικῶν διηγέσεων, αἱ μεταξὺ τῶν ζῶων ἔριδες περὶ ὑπεροχῆς καὶ προτερημάτων καὶ ἀλληλολοιοδορίαί. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

Στάσις ἦλθε πᾶσι τοῖς τετραπόδοις,
καύχημα κατέχουσα εἰς παῖδων πλήθη.
Καὶ δὴ ἔφρασκον τῇ λαοφρονίᾳ πάντες·
«εἰπὲ καὶ σὺ τό, πόθεν ἔρχεται ἡ ἀρετή;»
Ἡ δὲ γελῶσα πρὸς αὐτοὺς ἀνέειπε·
«ἐκ τῶν ποδῶν ἕνα, καὶ ἐκ τῶν ὤτων ἕνα».

Τὰς ἀλληλολοιοδρίας ταύτας ἀνευρίσκωμεν κατόπιν εἰς πολὺν μεγαλύτερον βαθμὸν χρησιμοποιοούμενας εἰς δημώδη μεσαιωνικὰ ἑλληνικὰ ποιήματα, ὡς εἶναι ἡ Παιδιόφραστος διήγησις τῶν τετραπόδων ζῶων καὶ ὁ Πουλλολόγος, τὰ ὁποῖα ἀναμφισβητήτως περιέχουν καὶ στοιχεῖα δημοτικά.

Εἰς πάσας τὰς διηγέσεις ταύτας τὰ ζῶα ὁμιλοῦν καὶ πράττουν ἀνθρωπομορφικῶς, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα κατὰ τρόπον ἐντελῶς φυσικόν. Ἡ μαγεία καὶ τὸ ὑπερφυσικόν, τὰ δύο ταῦτα κυριώτατα χαρακτηριστικά, ὡς θὰ ἴδωμεν, τοῦ παραμυθιοῦ, λείπουν. Τὸ δὲ ὕψος τῶν διηγέσεων, διάφορον κατὰ τόπους καὶ κατὰ λαοὺς, εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σύντομον καὶ βραχύ, ὡς εἶναι ἐν γένει τῶν παραδόσεων καὶ τῶν εὐτραπέλων διηγέσεων.

(¹) Παρὰ Halm ὁ μῦθος εἶναι καταλογάδην γεγραμμένος. Ὅτι ὁμως πρόκειται περὶ στίχων, χωριζομένων ὡς ἀνωτέρω, δὲν ὑπάρχει, νομίζω, ἀμφιβολία.

Ἄφ' οὗ νῦν ἅπαξ ἐσχηματίσθησαν αἱ διηγήσεις αὗται καὶ ἀπετέλεσαν οὕτως εἰπεῖν ἴδιον λαογραφικὸν λογοτεχνικὸν εἶδος, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πολλαχῶς ὁ θησαυρὸς αὐτῶν ἐπλουτίσθη διὰ νέων ἐκάστοτε παρομοίων πρὸς τὰ πρότυπα δημιουργημάτων. Οὕτως ἀπετελέσθη ἱκανὸν κεφάλαιον τοιούτων σκωπτικῶν ἢ εὐτραπέλων διηγήσεων ζώων, αἱ ὁποῖαι ἔσχον περαιτέρω τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν ἔσχον καὶ αἱ εὐτράπελοι ἐν γένει διηγήσεις. Δηλαδή ἀφ' ἐνὸς μὲν λόγῳ τοῦ εὐτραπέλου καὶ σκωπτικοῦ αὐτῶν χαρακτήρος, ἂν μὴ πᾶσαι, ἀλλὰ μέγα τοῦλάχιστον μέρος αὐτῶν, κατήντησαν παροιμιώδεις, καὶ αὗται ἔμειναν ὅπως ἦσαν βραχεῖαι καὶ σύντομοι ἢ καὶ ἐβραχύνθησαν ἔτι μᾶλλον καταλήξασαι ἐν πολλοῖς εἰς παροιμίας. Ὡς παράδειγμα ἃς χρησιμεύσῃ ἡ ἐξῆς περὶ καμήλου ἀρχικῶς εὐτραπέλος αἰτιολογικὴ παράδοσις, ἡ ὁποία ἐξειλίχθη ἐκ παραμυθίου.

Κάμηλος, θαλασσίαν ταύραν ὡς ἀντὶ τῆς ἀναλλόμενης φθορήσεως ἀποκαλεῖται καὶ τὴν τοῦ σώματος ἀσυνέχειαν. Διὰ γὰρ παραμυθίαν πρὸς τὸν Δία τοῦτον ἐδέετο, ὅπως αὐτὴν εὐφρανέμεν καὶ ὁ Ζεὺς ἀγαπήσας καὶ αὐτῆς, εἴ γε μὴ ἀσυνέχεια μεγέθει τοῦ σώματος καὶ τῇ ἰσχύϊ, ἀλλὰ καὶ περισσοτέρων ἐπιθυμοῖ, οὐ μόνον αὐτῇ κέρατα οὐ προσέθηκεν, ἀλλὰ καὶ μέρος τι τῶν ὧτων ἀφείλετο.

Οὕτω πολλοὶ διὰ πλεονεξίαν τοῖς ἄλλοις ἐποφθαλμιζόντες λανθάνουσι καὶ τῶν ἰδίων στερούμενοι.

Ἄφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς ἀναπτύξεως τῆς διηγήσεως πολυλαὶ ἐπλατύνθησαν ὑπὸ τῶν ἀφηγητῶν εἰς παραμύθια, οὕτω δ' ἐμορφώθη τὸ παραμύθι τῶν ζώων. Καὶ μέρος μὲν τῶν παραμυθίων αὐτῶν εἶναι ἐντελῶς ἐπεισοδιακὰ καὶ διὰ τοῦτο ὅπωςδήποτε βραχεῖα. Τοιοῦτον π.χ. εἶναι τὸ ἀκόλουθον τοῦ Αἰσώπου.

Κύνων καὶ ἀλεκτρυνών, ἑταιρείαν ποιησάμενοι, ὥδεον. Ἐσπέρας δὲ καταλαβούσης, ὁ μὲν ἀλεκτρυνὼν ἐπὶ δένδρῳ ἐκάθηνεν ἀναβάς, ὁ δὲ κύων πρὸς τῇ ῥίζῃ τοῦ δένδρου, κοίλωμα ἔχοντος. Τοῦ δὲ ἀλεκτρυνόνος κατὰ τὸ εἰσὼδὸς νύκτωρ φωνήσας, ἀλώπηξ ἀκούσασα πρὸς αὐτὸν ἔδραμε, καὶ σταῖσα κάτωθεν πρὸς ἑαυτὴν κατελθεῖν ἠξίον ἐπιθυμεῖν γὰρ ἀγαθὴν οὕτω φωνὴν ζῶον ἔχον ἀσπάσασθαι. Τοῦ δὲ εἰπόντος, τὸν θυρωρὸν πρότερον

διωπνίσαι, ὑπὸ τὴν ῥίζαν καθεύδοντα, ὡς ἐκείνον ἀνοίξαντος κατελθεῖν, καὶ κείνης ζητούσης αὐτὸν φωνῆσαι, ὃ κύων αἰφνης πηδήσας αὐτὴν διεσπάραξεν (').

Μέρος ὅμως αὐτῶν, καθ' ὃν τρόπον καὶ εὐτράπελοι διηγῆσεις, δι' ἐπισωρεύσεως ἐπεισοδίων ἀνεπτύχθη εἰς τέλειον παραμύθι. Αὐτὰ δὲ τὰ παραμύθια πιθανώτατα κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐχρησίμευσαν ὡς πυρὴν τοῦ περιφήμου ἔπους τῶν ζώων, εἰς τὸ ὁποῖον πρωτεῦον πρόσωπον παίζουν ὁ λύκος καὶ ἡ ἀλώπηξ. Ἀμφότερα δὲ τὰ εἶδη καὶ ἰδίως τὰ ἐπεισοδιακὰ διακρίνονται περισσότερο καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα παραμύθια διὰ τὸν κατ' ἐξοχὴν παιδικὸν αὐτῶν χαρακτήρα, εἶναι δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν προσφιλῆ εἰς τὰ παιδιά, τὰ ὅποια, ὅπως τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον, ἰδιαίτερος ἐλκύει τὸ ζῶον, καὶ διὰ τοῦτο οὐδόλως εἶναι ἀπίθανον, ἂν ὅχι ὅλα, ἀλλὰ μερικὰ τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν ἐξ ἑξῆς παιδικὴν ἀρχήν.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν κατωτέρων τούτων εἰδῶν, ὅπως συγγήως συμβαίνει εἰς τὰ ἄνω καὶ ἁπλοῦς, δὲν ἐπηρεάζει καὶ τὴν κριτικὴν ἀποτίμησιν τῶν παλαιότερων, οὕτως ὥστε σήμερον ἰσχυροῦται ἐκ παραλλήλου καὶ αἰτιολογικαὶ παραδόσεις, σοβαροὶ καὶ εὐτράπελοι, καὶ ἐπεισοδιακαὶ διηγῆσεις καὶ μῦθοι παραμυθώδεις καὶ παραμύθια τῶν ζώων. Μίαν ἄλλην ἀκόμη ἐξέλιξιν σπουδαιοτάτην ὑπέστησαν οἱ μῦθοι τῶν ζώων, τὴν εἰς διδακτικούς, ἀλλὰ περὶ τούτων εὐθὺς κατωτέρω.

(') Καὶ ἐνταῦθα προστίθενται ἐπιμύθια, διὰ νὰ δοθῇ εἰς τὸν μῦθον διδακτικὴ χροιά, ἀλλ' ὅτι εἶναι πρόσθετα καὶ βεβιασμένα καὶ οἰοῦναι παράσιτα εἰς τὸ σῶμα τοῦ μύθου, ὡς χαρακτηρίζει αὐτὰ ὁ Tylor, δεικνύει ἡ κακὴ αὐτῶν ἢ μᾶλλον ἡ μωρὰ προσαρμογὴ. Οὕτω κατὰ τὴν μίαν διασκευήν, «Ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι οἱ φρόνιμοι τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἐχθροὺς ἐπελθόντας πρὸς ἰσχυροτέρους πέμπονσι παραλογιζόμενοι», κατὰ δὲ τὴν ἄλλην, «Ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ φρόνιμοι, ὅταν τι κακὸν αὐτοῖς ἐπέλθῃ, ραδίως πρὸς αὐτὸ ἀντιπαρτάσσονται».

β') Κυρίως διδακτικοὶ μῦθοι.

Κυρίως διδακτικούς μύθους ὀνομάζομεν, ὡς εἵπομεν, τοὺς μύθους, τῶν ὁποίων καταφανεῖς εἶναι οἱ γνωμολογικοὶ καὶ συμβουλευτικοὶ σκοποί. Τοὺς τοιούτους μύθους, φαίνεται, καὶ οἱ παλαιοὶ διέκρινον τῶν λοιπῶν, ἀποκαλοῦντες αἰνους. Οὕτω παρὰ Σουῖδα φέρεται· *Αἶνος διαφέρει μύθου, τῷ τὸν αἶνον μὴ πρὸς παῖδας ἀλλὰ πρὸς ἄνδρας πεποιῆσθαι, καὶ μὴ πρὸς ψυχαγωγίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ παραίνεσιν ἔχειν τινά. Βούλεται γὰρ ἐπικρυπτόμενος παραινεῖν τι καὶ διδάσκειν. Τοιοῦτος τις π. χ. εἶναι ὁ ἀκόλουθος ἐκ τοῦ Αἰσώπου*

Ὅρνιθά τις εἶχεν ὡὰ χρυσὰ τίκτουςαν καὶ νομίσας ἔνδον αὐτῆς ὄγκον χρυσίου εἶναι, κτείνας εὗρηκεν ὁμοίαν τῶν λοιπῶν ὀρνίθων. Ὁ δὲ ἀθρόον πλοῦτον ἐλπίσας εὗρήσειν, καὶ τὰς ὄρνιθας ἐστέργηται ἐκείνον.

Ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι δεῖ τοὺς ἀνθρώπους ἀρκεῖσθαι καὶ τὴν ἀπληστίαν φεύγειν.

Ἐπομένως οἱ διδακτικοὶ μῦθοι τῶν ἀρχαίων εἰσὶν ὅσοι ναμίαν τοῦ ὀλίγον προηγμένου ἀνθρώπου νὰ σκεφθῇ μὲ ἀφηρημένas λέξεις καὶ ἐννοίας καὶ τὴν ἐντεῦθεν τάσιν, ὅπως κάθε τι τὸ ἀφηρημένον ἐννοῇ εἰς συγκεκριμένas εἰκόνας, εἰς σύμβολα καὶ παραδείγματα.

Εἰς τὰ ὀλίγον δηλαδὴ προηγμένα στάδια ἡ παιδικὴ ἀκόμη τοῦ ἀνθρώπου διανόησις ἐργάζεται εἰσέτι μὲ τὰς παραστατικὰς εἰκόνας, ἡ δὲ λέξις ἔχει σημασίαν μόνον καθ' ὅσον συνδέεται πρὸς τὰς εἰκόνας ταύτας, καθ' ὅσον ἀποτελεῖ τὸ ἀκουστόν σύμβολον αὐτῶν. Λέξεις ἀφηρημέναι δὲν ὑπάρχουν, οὐδὲ εἶναι νοηταί. Ὅθεν καὶ κάθε διδασκαλία ἀφηρημένη, κάθε δίδαγμα ἠθικόν, διὰ νὰ γίνῃ νοητόν, πρέπει νὰ ἐνδυθῇ τὸ ἔνδυμα τῆς παραστατικότητος, πρέπει νὰ μεταβληθῇ εἰς εἰκόνα. Τοῦτο δὲ εἶναι δυνατόν μόνον διὰ τοῦ παραδείγματος. Ὅθεν καὶ ὡσάκις παρουσιάζεται ἀνάγκη νὰ διατυπωθοῦν γινῶμαι διδακτικά, δὲν ἐπιζητοῦνται λέξεις, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται ἢ καὶ ἐν ἀνάγκῃ πλάττονται πράξεις παραδειγματικαί, δημιουργοῦνται δηλαδὴ μῦθοι διδακτικοί.

Ἔχομεν δὲ ἄφθονα εἰς τοὺς λαοὺς τὰ παραδείγματα τοιούτων μύθων.

Προσηρμύσθησαν δὲ πρωτίστως εἰς σκοποὺς διδακτικούς καὶ ἐγένοντο διδακτικοὶ αὐτοὶ οἱ παροιμιώδεις μῦθοι, εἰς τοὺς ὁποίους εὐκόλως ἠδύνατο ν' ἀναπτυχθῇ ὁ διδακτικὸς χαρακτήρ. Οἱ μῦθοι οὗτοι, ὥς εἵπομεν, εἶναι εὐτράπελοι καὶ σκωπτικαὶ ἔξ ἀρχῆς διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦνται ὥς τυπικαὶ παρομοιώσεις καὶ παραδείγματα, διὰ νὰ χαρακτηρίσουν διαφόρους ἀνοήτους πράξεις ἢ λόγους μετὰ τινος εὐτραπείας καὶ σκώμματος. Ἄλλ' ἀκριβῶς εἰς τὸ σκῶμμα τοῦτο ἐνυπάρχει ἤδη ὁ σπόρος τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας. Διότι τὸ σκῶμμα ἐλέγχει πάντοτε ἐλάττωμα, ὃ δὲ παρακολουθῶν αὐτὸ εἰρωνικὸς γέλως ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον βῆμα ἀρνητικῆς ἠθικῆς διδασκαλίας, ἢ ὅποια κατόπιν ἀναπτύσσεται καὶ διατυπῶνται καὶ θετικῶς εἰς τὸ ἠθικὸν ἀγαθόν καὶ ἀγαθόν, τὸ παρακολουθοῦν τὸν μῦθον, τὸ ἐπιμύθιον, ὅπως ὁμῶς νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὰ ἐπιμύθια τὰ ἀπαινίως προέρχονται ἀπὸ τῶν λαοῦν, οἱ μῦθοι δ' ἐκ τῶν σοφῶν καὶ τῶν κατὰ τὴν φύσιν, ὥς θὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατωτέρω, χρησιμοποιοῦσαν τὸν μῦθον διὰ τὰς διδασκαλίας τοῦ λαοῦ καὶ τὸν λαὸν ὃ μῦθος διδάσκει καθ' ἑαυτὸν διὰ τοῦ παραδείγματος, ἢ δ' ἐν αὐτῷ ὑποκρυπτομένη διδασκαλία ἐκπηδᾷ αὐτόματος ἐκ τῆς εἰκόνης τοῦ μύθου χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ διατυπωθῇ εἰς ἀφηρημένον ἠθικὸν δίδαγμα. Ὡς πρὸς τοὺς ἀρχαίους τοῦλάχιστον αἰσωπεῖους μύθους τὰ ἐπιμύθια πιθανώτατα εἶναι ἔργον τῶν διὰ διαφόρους διδακτικοὺς σκοποὺς χρησιμοποιησάντων τοὺς μύθους καὶ πολλάκις ἴσως τῶν συλλογέων καὶ διασκευαστῶν κατὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους, καθὼς δεικνύει καὶ ἡ κακὴ καὶ βεβιασμένη αὐτῶν εἰς τοὺς μύθους προσαρμογή.

Τοῦ διδακτικοῦ τούτου χαρακτήρος τοῦ παροιμιώδους μύθου ἅπαξ παρατηρηθέντος, εὐκόλως εἶτα ἠδύναντο νὰ δημιουργηθοῦν καὶ ἄλλοι κατὰ τὸ πρότυπον τῶν παραδεδομένων, ἔξ ἀρχῆς πλέον φέροντες ἐν ἑαυτοῖς τὴν διδασκαλίαν ὥς σκοπόν. Ὅθεν καὶ δύσκολον εἶναι σήμερον εἰς πολλὰς

περιστάσεις νὰ ἀποφανθῇ κανεὶς ἂν μῦθος τις ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσθη διδακτικὸς ἢ προϋπάρχων ἐχρησιμοποιεῖται ὡς τοιοῦτος.

Παρὰ τοὺς μύθους, εἰς τοὺς ὁποίους κυρίως ἐκδηλοῦνται ἡ πρὸς τὴν δι' εἰκόνων διδασκαλίαν κλίσις τῶν λαῶν, πολ-
λάκις καὶ αὐτὰ τὰ κυρίως παραμύθια ὑφίστανται τὴν ἐπί-
δρασιν τῆς κλίσεως ταύτης. Ταῦτα, ὡς θὰ εἴπωμεν, εἶναι
ἀπλαῖ φανταστικαὶ διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι εἰς οὐδέναν ἠθικὸν
διδακτικὸν σκοπὸν ἀποβλέπουν. Δὲν δύναται ὅμως καὶ νὰ
ἀρνηθῇ κανεὶς ὅτι βασιλεύει εἰς αὐτὰ κάποια γενικωτέρα
ἠθική, καθ' ὅσον κατὰ κανόνα ἡ μὲν κακία τιμωρεῖται ἐν
αὐτοῖς, τὸ δ' ἀγαθὸν καὶ ἡ ἀρετὴ θριαμβεῖ. Τοῦτο ἤρκε-
σεν ὅπως ὁ λαὸς προσαρμόσῃ εἰς αὐτὰ ἠθικὰς ἐννοίας. Τὸ
τοιοῦτον παρατηρεῖται κατὰ κανόνα εἰς μερικὸν λαὸν τῆς
Ἀφρικῆς καὶ τῆς Μαδαγασκάρης, δὲν εἶναι ὅμως ἄγνωστον
καὶ παρ' ἡμῖν.

Τοιαύτην πιθανῶς ἄρνησιν ἔχει ὁ λαϊκὸς διδακτικὸς μῦ-
θος δὲν ἔμεινε μέχρι τοῦ ἐκείνου λαϊκοῦ. Οἱ παλαιοὶ σο-
φοὶ καὶ ποιηταὶ κληρονομήσαντες παρὰ τοῦ λαοῦ τὰς ἀντι-
πρὸς τὴν δι' εἰκόνων διανόησιν ἰδέας καὶ ἐντεῦθεν τὴν πρὸς
τὸν εἰκονικόν, τὸν παραδειγματικὸν μῦθον καὶ τὴν ἀλληγο-
ρίαν κλίσιν, ἐκαλλιέργησαν καὶ ἀπεπτυξαν αὐτὰς εἰς σύστημα,
καὶ παραλαβόντες τὸν λαϊκὸν μῦθον ἐκαλλιέργησαν αὐτὸν
ὡς μέσον ἐναργοῦς καὶ πειστικῆς διδασκαλίας μετὰ περισ-
σῆς ἀγάπης, καθ' ὃν τρόπον ἐκαλλιέργησαν καὶ τὴν ἀλληγο-
ρικὴν γνώμην καὶ τὸ αἶνιγμα, ὡς θέλομεν εἶπει εἰς τὸν οἰ-
κεῖον τόπον.

Οὗτοι δηλαδή, ὅσάκις ἤθελον νὰ πείσουν καὶ νὰ διδά-
ξουν ἀπ' εὐθείας, μετεχειρίζοντο εὐχαρίστως τὴν ἀλληγορίαν
τοῦ μύθου, ἢ ὁποία εἰς τὸν λαὸν εἶναι πάντοτε περισσό-
τερον καταληπτὴ καὶ ἡ διδασκαλία τῆς περισσότερον ἐναρ-
γῆς καὶ πειστικῆς καὶ ἀπὸ τὴν διεξοδικωτάτην καὶ σαφε-
στάτην ἀφηρημένην ἠθικὴν διδασκαλίαν. Χαρακτηριστικώ-
τατα εἶναι ὅσα λέγονται εἰς τὴν Ἰνδικὴν Χιτοπαδάσσαν. Ὁ
βασιλεὺς ζητεῖ οἱ δυσκίνητοι τὸν νοῦν υἱοῦ του νὰ παιδευ-
θοῦν ταχέως, ἡ δὲ πρὸς τοῦτο ἐπίτομος ὁδὸς εἶναι ἡ ὁδὸς

τοῦ μύθου, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ σοφὸς Βισνουσαρμάν, ὅστις ἐντὸς ἑξ μηνῶν ὑπόσχεται νὰ ἀποδείξῃ αὐτοὺς εἰδήμονας πάσης σοφίας, πολιτικῆς, οἰκονομικῆς καὶ ἠθικῆς, συγγράψας πρὸς τοῦτο τὴν *Παντισαίαντραν* ἢ *Χιτοπαδάσσαν*, τὸ περίφημον διδακτικὸν Ἰνδικὸν βιβλίον. Εἰς δὲ τὸν *Στεφανίτην* καὶ *Ἰχνηλάτην*, τὴν βυζαντινὴν μετάφρασιν τοῦ αὐτοῦ ἔργου, ὁ βασιλεὺς Ἀβεσσαλὼμ ζητεῖ παρὰ τοῦ φιλοσόφου νὰ ὑποδειγματίσῃ διὰ διηγήσεως διαφόρους πρακτικὰς ἀληθείας, οἷον τίνι τρόπῳ ὁ δόλιος καὶ πονηρὸς μεσολαβήσας εἰς ἔχθραν μεταβάλλει τὴν μεταξὺ τινῶν συστᾶσαν φιλίαν, ὃ δὲ σοφὸς διηγεῖται μύθους.

Μετεχειρίσθησαν δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον οἱ σοφοὶ ἢ ὑπάρχοντας ἤδη λαϊκοὺς μύθους παροιμιώδεις ἢ διδακτικούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐτόνισαν τὸ διδακτικὸν στοιχεῖον, ἢ καὶ ἐπλασαν τοιοῦτους ἐξ ἐπίτηδος. Ἐξ ἑκκα τούτου, ὥς παρετηρήσαμεν ἤδη, εἶναι πολλοὶ οἱ λόγοι ν' ἀποφανθῇ τις ἂν μῦθος τις ἐπλάσθῃ ἐξ ἀρχαίων ἢ ἀπὸ τῶν ἢ ὑπάρχον ἤδη ἐκρημασμένων τοιοῦτοι. Εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ἡ ἱστορία καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῶν μύθων καὶ μάλιστα τῶν μύθων τῶν ζῶων ὡς μέσου διδακτικοῦ εἶναι παλαιότατος καὶ ἀρχικῶς, φαίνεται, ἐντελῶς λαϊκῇ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς χαρακτηρίζει τοὺς ὡς εὖρημα τῶν ἀγελαίων ἀνθρώπων. Ἦδη εἰς τὸν Ὅμηρον ἔχομεν ὑπαινιγμοὺς εἰς τοιοῦτους μύθους, ὃ δὲ Ἡσίοδος εἰς τὰ *Ἔργα καὶ ἡμέρας* αὐτοῦ, θέλων νὰ διδάξῃ ὅτι ἀνόητος εἶναι ὁ θέλων νὰ ἐξισῶνῃ τὸν ἑαυτὸν του μετὰ τοὺς ἀνωτέρους του, παρὰ τοῦ λαοῦ πιθανώτατα παραλαβὼν διηγεῖται τὸν μῦθον τῆς ἀηδόνης καὶ τοῦ ἱέρακος. Ὁ Ἀρχίλοχος βραδύτερον καὶ ὁ Σιμωνίδης καὶ ἄλλοι ποιηταὶ μετεχειρίσθησαν ἐπίσης τὸν μῦθον ὡς μέσον ἀμέσου καὶ αποτελεσματικῆς διδασκαλίας τῶν συμπολιτῶν των. Βραδύτερον εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ ρήτορες συνηθέστατα μετεχειρίζοντο τοὺς μύθους, ὁσάκις ἤθελον νὰ προσελκύσουν ἀμέριστον τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν των ἐπὶ τινος σημείου καὶ νὰ δημιουργήσουν ζωηροτέραν παρ' αὐτοῖς ἐν-

τύπωσιν, ὃ δὲ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν Ρητορικὴν του καταλέγει αὐτοὺς μεταξὺ τῶν παραδειγμάτων, τὰ ὅποια δύναται νὰ μεταχειρίζονται οἱ ρήτορες, διὰ νὰ καταστήσουν περισσότερον πιστευτοὺς τοὺς λόγους των. Ὡσαύτως καὶ οἱ ὑπερρώτεροι ρητοροδιδάσκαλοι εἰς τὰ προγυμνάσματα αὐτῶν πραγματεύονται ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ μύθου ὥς προγυμνάσματος ρητορικοῦ.

Πόσον δὲ λαϊκὸς ἦτο ὁ μῦθος καὶ πόσῃ δυνάμει εἶχε νὰ διεγείρῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν δεικνύει τὸ ἑξῆς περὶ τοῦ ρήτορος Δημιάδου ἀνέκδοτον. Οὗτος ἐπειδὴ δὲν ἐπρόσχεον κάποτε οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς λόγους του, τοὺς παρεκίλεσε νὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ διηγηθῇ μῦθον. Οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ ἐπέτρεψαν καὶ ἤρχισε νὰ λέγῃ, «*Ἡ Δήμητρα, μία χελιδὼν καὶ μία ἔγχελυς ἐβάδιζον τὸν ἴδιον δρόμον. Ὅταν ἔφθασαν εἰς ἓνα ποταμόν, ἡ χελιδὼν ἐπέτασεν, ἡ δὲ ἔγχελυς ἐβυθίσθη εἰς τὰ νερά. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐσταμάτησε. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπείρασεν νὰ ἀκούσῃν τὸ τέλος τοῦ μύθου, νὰ ἐπενείμουν τὸν ἴδιον μῦθον ὡς ἀπένειμα. Ὁρίσθη ἐναντίον σας, ἀπενείμειν ἡ Δημιάδης, διότι ἀφήσατε τὰς ὑποθέσεις τῆς πόλεως καὶ ἐθέσθε καὶ ἀκούετε μύθους».*

Ἀλλὰ καὶ οἱ φιλόσοφοι μεταχειρίσθησαν τοὺς μύθους. Εἶναι γνωστὸς ὁ μῦθος τοῦ σοφιστοῦ Προδίκου περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, τὸν ὅποιον παραθέτει ὁ Ξενοφῶν εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του. Ὁ σοφώτατος Σωκράτης κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Πλάτωνος, ἐν τῇ φυλακῇ εὐρισκόμενος, εἴποι εἰς στίχους αἰσωπείους μύθους, εἰς δὲ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους οἱ λαϊκώτεροι φιλόσοφοι, οἱ κυνικοί, μετεχειρίζοντο κατὰ κόρον τοὺς μύθους, διὰ τῶν ὁποίων ἤθελον νὰ ἐπιδράσῃν ἐνκόλως καὶ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ πολλοῦ ὄχλου καὶ νὰ μεταδώσῃν εἰς αὐτὸν διαφόρους ἠθικὰς καὶ πρακτικὰς ἐκ τῆς φιλοσοφίας διδασκαλίας. Τόσῃ δὲ κατάχρησις ἐγένετο αὐτῶν, ὥστε ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς μετ' ἀγανακτήσεως ὁμιλεῖ περὶ τῶν κυνικῶν τούτων, διότι ἀντὶ τῶν πραγμάτων λέγουν εἰς τοὺς πολλοὺς μύθους.

Ἦδη δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ

εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν παίδων. Ἡ παιδαγωγικὴ αὐτῶν σημασία διὰ τὴν τρυφεράν παιδικὴν ἡλικίαν εἶχε κατανοηθῇ καλῶς, ὁ Πλάτων ἐπιδοκιμάζει τὴν χρῆσιν τούτων ὡς πρώτης βαθμίδος διδασκαλίας, τὸ δὲ τοῦ Ἀριστοφάνους, οὐδ' *Αἰσωπον πεπάτηκας*, ἦτο κοινὴ φαίνεται φράσις, ἡ ὁποία ἐδήλου τὴν τελείαν ἀγγραμματοσύνην.

Καθὼς οἱ Ἕλληνες οὕτω καὶ οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίσθησαν τὸν μῦθον πρὸς διδασκαλίαν, ὁ δὲ Ῥωμαῖος ρητοροδιδάσκαλος Quintilianus παρατηρεῖ περὶ τῶν αἰσωπείων μύθων, ὅτι προσελκύουν τὰς ψυχὰς καὶ μάλιστα τῶν ἀγροτῶν καὶ ἀμαθῶν, οἵτινες καὶ ἀφελέστερον τὰ πεπλασμένα ἀκούουν καὶ παρασυρόμενοι ὑπὸ τῆς εὐχαριστήσεως εὐκόλως συμφωνοῦν εἰς ἐκεῖνα, μὲ τὰ ὁποῖα εὐχαριστοῦνται. Ἀναφέρει δὲ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Μενινίου Ἀγρίππα, ὅστις διὰ μύθου ἔπεισε τοὺς πληβείους νὰ ἐκτελέσουν εἰς Ῥώμην, ὅταν δυσηρεστημένοι μὲ τοὺς πατριώτας, εἶχον ἀποχωρήσει εἰς τὸ Ἰερὸν ὄρος.

Κατ' ἐξέχουσαν ἔχρησιν τοῦ μύθου καὶ ἰδίαι-
 τερῶς τοὺς μῦθους τῶν ζώων, οἱ Ἕλληες ἔχρησαν ὡς μέσον δι-
 δακτικὸν διαφόρων ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἀληθειῶν εἰς τὰ
 φιλοσοφικὰ διδακτικὰ αὐτῶν βιβλία, ὅλον ἢ περίφημος Παν-
 τσατάντρα ἢ Χιτοπαδάσσα, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς μέσους αἰῶ-
 νας μετεφράσθη εἰς ὅλας τὰς ἀνατολικὰς γλώσσας καὶ ἐξ
 αὐτῶν καὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν ὑπὸ τὸν τίτλον *Στεφανίτης*
 καὶ *Ἰγνηλάτης*.

Εἶναι ὅμως διάφορος ἡ παρ' αὐτῶν χρησιμοποίησις τῶν μύθων ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν. Οἱ Ἕλληνες ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι παραλαβόντες παρὰ τοῦ λαοῦ τὸν μῦθον τὸ πολὺ πολὺ ἔδωκαν εἰς αὐτὸν λογοτεχνικὴν διατύπωσιν χωρὶς οὔτε τὴν ἀπλότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἀφέλειαν νὰ ἀλλοιώσουν οὔτε τὴν διήγησιν νὰ ἐπαυξήσουν ἐπὶ ζημίᾳ τῆς συνοπτικότητός του, διετήρησαν δὲ καὶ τὸν φυσικὸν χρωματισμόν, τὸν ζωϊκὸν χαρακτήρα τῶν ἐν αὐτοῖς δρώντων ζώων, ἡ δ' ἐκ τῶν μύθων τούτων διδασκαλία ἐκπηδᾷ αὐτόματος ἐκ τοῦ ὅλου μύθου ὡς παραδείγματος ἄνευ τῆς παρεμβολῆς ἠθικῶν γνω-

μῶν καὶ παραγγελμάτων. Ἀντιθέτως οἱ Ἰνδοὶ διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ μύθου διὰ τῆς παρεμβολῆς ἀφθονωτάτων γνωμικῶν καὶ ἠθικῶν διδασκαλιῶν, συνήθως δὲ καὶ ἄλλων μύθων, εἰσαγομένων εἰς τὸ στόμα τῶν προσώπων τοῦ ἀρχικοῦ μύθου, κατέστρεψαν τὴν συνοπτικότητα καὶ αὐτοτέλειαν αὐτοῦ, ἡλλοίωσαν δὲ καὶ τὸν φυσικὸν χαρακτῆρα τῶν ζώων, ὥστε ἐξ αὐτῶν δὲν μένει πλέον παρὰ μόνον τὸ ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὅποιον εἶναι εὐδιάκριτος ὁ ἄνθρωπος καὶ μάλιστα ὁ ἠθικολόγος σοφός. Τὰ ζῶα εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους εἶναι ζῶα, εἰς τοὺς Ἰνδικοὺς εἶναι διδάσκαλοι μὲ ὀνόματα ζώων.

Πλὴν τῆς Παντοσταντρᾶς καὶ τῶν μύθων τῶν ζώων καὶ ἄλλα Ἰνδικὰ βιβλία ὑπάρχουν, περιέχοντα μύθους διδακτικούς. Τοιοῦτον πασίγνωστον καὶ πολύχρηστον καὶ εὐρύτατα διαδεδομένον εἶναι τὸ *Ἱστορικὸν Συντίπα* τοῦ φιλοσόφου, εἰς τὸ ὅποιον ἐπὶ σοφοὶ ἀνθρώποι ἐκτρέφονται καὶ σῶσιν τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως, κινδυνεύοντες ἀπὸ τῶν διαβολῶν τῆς μητρείας, διηγούμενοι διαφόρους περιπέτειας καὶ κατηγορίας γυναικῶν διδακτικούς μύθους. Τοιαῦτα μύθοι εἶναι καὶ οἱ μύθοι τοῦ *Ρατακού*, αἱ ὁποῖαι καὶ ἰνδαὶ εἰς πλείστας γλώσσας ἔχουν μεταφρασθῇ καὶ εὐρύτατα ἔχουν διαδοθῇ.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν διδακτικῶν μύθων ἀνήκουν καὶ αἱ παραβολαί, αἱ ὁποῖαι ἐπίσης τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουν, δηλαδὴ τὴν αἰσθητοποίησιν εἰς διηγήσεις πλαστὰς γενικωτέρων διδασκαλιῶν. Προχειρότατον παράδειγμα τοιούτων εἶναι αἱ παραβολαὶ τοῦ Εὐαγγελίου.

Νεοελληνικοὶ μῦθοι.

Ὄνομα, εἰσαγωγή καὶ διαίρεσις.

Οἱ μῦθοι εἰς τὸν σημερινὸν ἑλληνικὸν λαὸν δὲν ἔχουν ἰδιαίτερον ὄνομα. Φέρονται δὲ συνήθως μὲ τὰ ὀνόματα, μὲ τὰ ὅποια φέρονται καὶ αἱ παροιμίαι, οἷον *λόγος*, *παραμῦθι*, *παροιμία*, τὸ τουρκικῆς προελεύσεως *μασάλι* καὶ εἴ τι ἄλλο. Εἶναι δὲ συνήθεις κατὰ τὰς συνομιλίας, ὥπως ἦσαν καὶ εἰς

τοὺς ἀρχαίους, καὶ εἰς μερικοὺς μάλιστα γέροντας ἰδιαιτέρως προσφιλεῖς, ἀποτελοῦντες τὸ ἅλας τῆς ὁμιλίας των. Εὐθύς ὡς παρουσιασθῇ περίστασις παρομοιώσεως πράξεως τινὸς ἢ λόγου πρὸς παροιμιώδη μῦθον ἢ ὁσάκις πρόκειται νὰ διατυπωθῇ γνώμη τις ἢ διδασκαλία ἀμέσως εἰσάγεται εἰς τὴν συνομιλίαν ὁ μῦθος. Ἀναφέρω παράδειγμα, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος ἤκουσα. "Οτε εὐρικόμην εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἐγευματίζον τακτικά μετ' ἄλλων συναδέλφων καθηγητῶν εἰς τὸ αὐτὸ ἐστιατόριον. Εἰς ἐκ τούτων παρεπονεῖτο τακτικά διὰ τὴν ποιότητα καὶ τὴν ποσότητα τοῦ φαγητοῦ. "Οτε λοιπὸν μίαν ἡμέραν δι' ἑκατοστὴν ἴσως φορὰν ἐξέφραξε τὰ παράπονά του, εἰς τῶν συντρωγόντων, Ἰωαννίτης, γνωστὸς διὰ τὴν εὐτραπέλιαν του καὶ τὸ πλῆθος τῶν διηγήσεων καὶ τῶν ἀνεκδότων του, διακόψας τοῦ λέγει.

Νὰ σ πῶ μιὰ παροιμία. Μιὰ φορὰ γὰρ ἔβλεπα ἕνα μλάρο κι κατέφκι 'ς τοῦ παζάρου, γιὰ νὰ τοῦ πλῆσ'. Ἐπὶ τὸν μλάρο λέει, τοῦ μλάρο; — Τὸν μλάρο; — Ἐπὶ τοῦ σαμποῦ κατέφκει τοῦ μλάρο. — Ἐπὶ τοῦ σαμποῦ κατέφκει τοῦ μλάρο; — Ματαλάβς κ' ὕστρα ἔλα». Φεύγ' ἱκετὸν, ἔφκει ἄλλους γιὰ νὰ τ' ἀγορεύσ'. Σήκονοι, τ λέει, τὰ πονδάρια τ νὰ τὰ πλῆσ'. Ἄν θέλς, τ λέει, νὰ σὶ σκουτώσ'! — Τοι τί τῶφρις, τ λέει, γιὰ νὰ τοῦ πλῆσς; — Ἀμ δὲ τῶφρις γιὰ νὰ τοῦ πλῆσσουν! Τῶφρις γιὰ νὰ ἰδῇ οὐ κόσμους τί τρανῶ! — "Εἰς τοῦ κάνς τῶρα κι σὺ.

Εἰσάγονται δὲ συνήθως οἱ μῦθοι διὰ φράσεων, οἷαι αἱ ἐξῆς: Ἐσὺν τὸ κάνεις τῶρα σὰν ἕναν μιὰ φορὰ, πού Ἐσὺν τὸ κάνεις τῶρα σὰν τὸν Ναστραντὶν Χότζα. Μιὰ φορὰ ὁ Ναστραντὶν Χότζας Ἐσὺν τὸ κάνεις σὰν τὸ παραμύθι Νὰ σοῦ πῶ ἕνα παραμύθι Νὰ σοῦ πῶ ἕνα μῦθο Νὰ σοῦ πῶ μιὰ παροιμία. Ἐνας μιὰ φορὰ . . . κ. τ. τ. Αἱ τελευταῖαι, Νὰ σοῦ πῶ ἕνα παραμύθι κτλ., χρησιμεύουν μᾶλλον διὰ τοὺς διδακτικούς, ἐνῶ αἱ πρῶται προσαρμόζονται καλύτερον εἰς τοὺς παροιμιώδεις.

Εὐρίσκονται δὲ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ὅλα τὰ εἶδη τῶν μύθων, ὅσα ἀνεφέραμεν εἰς τὰ γενικά, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ διαίρεσις δὲν εἶναι διάφορος τῆς γενικῆς διαιρέσεως, τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω διευκλώσαμεν.

α') Ἀπλῶς παροιμιώδεις μῦθοι.

Πάντα τὰ εἶδη τῶν εὐτραπέλων νεοελληνικῶν διηγήσεων, ὅσα ἐσημειώσαμεν εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον, τοπικά, σκωπτικά καὶ ὁμάδων, ἀπλῶς εὐτραπέλοι, εὐτράπελα παραμύθια δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ χρησιμοποιοῦνται κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὡς παροιμιώδεις μῦθοι, πολλὰ δὲ μᾶς ἔδωκαν καὶ παροιμίας, ὡς θὰ εἰπωμεν κατωτέρω εἰς τὰ περὶ παροιμιῶν. Οὕτω π. χ. ἤκουσα ἐν Αἰγίνῃ προκειμένου περὶ ἀδεξίου θωπείας·

Κόντρες νὰ τὸ κάρης σὰν τὸν Παυλάκα. Εἶχαμε ἔναν ᾿ς τὴν Αἴγινα, που πῆγε νὰ καμαρώσῃ τὸ παιδί του καὶ τοῦ βγαλε τὸ μάτι.

Ἄλλα παραδείγματα τοιαύτων εὐτραπέλων διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν παροιμιώδεις, θέλομεν παραθέσει εἰς τὰ περὶ παροιμιῶν.

Ἄλλα καὶ παρὰ τῶν ἑλλήνων καὶ ἑξαρετικὴν θέσαν ὡς μῦθοι παροιμιώδεις κατέχουσιν οὐ μόνον τῶν ζώων.

Νεοελληνικοὶ μῦθοι τῶν ζώων καὶ σχέσεις αὐτῶν
πρὸς τοὺς ἀρχαίους.

Ὅσα ἀνωτέρω ἐλέχθησαν γενικῶς περὶ τῶν μύθων τῶν ζώων ἰσχύουν βέβαια καὶ περὶ τῶν νεοελληνικῶν. Ἄλλ' οἱ πλεῖστοι τούτων κατόπιν τῆς μακρᾶς ἐξελέξεως, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν, εἶναι ἤδη παροιμιώδεις ἢ διδακτικοί. Μόνον παραδόσεις εἰσέτι ζῶν καὶ παραμύθια εὐρίσκομεν παρὰ τοὺς μύθους, διατηροῦντα τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν φύσιν.

Ἐχουν δ' οἱ νεοελληνικοὶ παροιμιώδεις μῦθοι τῶν ζώων ἀναμφισβητήτως σχέσιν πρὸς τοὺς παλαιούς. Οὔτε ὅμως οἱ ἀρχαῖοι ὅλοι ἀνευρίσκονται σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ἔξ ὧσων τοὐλάχιστον μέχρι τῆς σήμερον γνωρίζομεν, οὔτε καὶ ὅλοι οἱ νέοι ἔχουν τοὺς ἀντιστοίχους τῶν εἰς τοὺς περισωθέντας παλαιούς. Πολλάκις δ' οἱ νεώτεροι συμπληρῶνουν πολλαχῶς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ἢ ὁποία ἐνίστε ἔχνη μόνον τῆς ὑπάρξεως μερικῶν μύθων μέχρις ἡμῶν περιέσωσεν.

Οὕτω π. χ. σήμερον φέρεται ὁ ἐξῆς μῦθος τοῦ σκαντζόχερα καὶ τῆς ἀλεπούς·

Μιά φορά ὅπου ἔβροχε καὶ ἔπεφτε καὶ χαλάζι, ἓνας σκαντζόχερος εὐρέθη ᾧ τὸ λόγκον καὶ δὲν ἤξερε ποῦ νὰ τρυπώσῃ, γιὰ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ χαλάζι. Σὲ λίγο ἦνός μιά ἀλπότρουπα κ' ἐπῆγε γιὰ νὰ μπῇ μέσα. Ἀλλὰ ἡ ἀλπού, ποῦ ἦτανε μέσα, δὲν τὸν ἄφηνε. Ἐκεῖνος τῆς εἶπε παρακαλῶντας νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ βάλῃ τὸ κεφάλι του μόνον ᾧ τὴν τρούπα καὶ γιὰ τὸ κορμί του δὲν τὸν ἔμειλε. Ἡ ἀλπού μὲ τὰ πολλὰ τὸν ἄφησε καὶ ἔβαλε τὸ κεφάλι του μέσα. Ἀλλὰ ὁ σκαντζόχερος λίγο λίγο ἔμπαινε, καὶ ὄντας ἐξέγῳνε τὴν ἀλπού, ἐσῆκῳνε τ' ἀγκάθια του καὶ τὴν τρούπαρε. Ἡ ἀλπού, τί νὰ κάμῃ; ἐτρανιώτανε ᾧ τὴν ἄκρη, καὶ ὁ σκαντζόχερος οὐλο ἔμπαινε. Λίγο λίγο ἐπείταξε τὴν ἀλπού ἀπὸ τὴν τρούπα καὶ ἔμεινε ἐκεῖνος μέσα νοικοκύρης.

(Δαογραφία Α' 322).

Ὅτι ὁ μῦθος οὗτος ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα εὐστόχως εἶκασεν ὁ Crusius, ὁποῦ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν μεσαιωνικὴν παροιμίαν, ποῦ ἔλεγε ὅτι ἄνθρωπον ἵνα σε ποιήσω ἔξοικον καὶ ἐπῆλυν τὸν ἐνοικόν σου. Ἡ παροιμία αὕτη ἀναφέρεται πρὸς τὴν παλαιάν. Ἐάν μάλιστα συγκρίνῃ τις τὰς δύο, θὰ εὕρῃ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀρτιωτικὰ τὴν νεωτέραν. Ἡ παλαιὰ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν νεωτέραν φαίνεται πολλαχῶς συγκεχυμένη καὶ ἐξηλλοιωμένη. Παράδειγμα ὁ μῦθος τοῦ καρκίνου καὶ τοῦ ὄφεως. Ἡ ἀρχαία παράδοσις ἔχει ὡς ἐξῆς·

Ἄφες καρκίνῳ συνδιητᾶτο, ἑταιρείαν πρὸς αὐτὸν ποιησάμενος. Ὁ μὲν οὖν καρκίνος ἀπλοὺς ὢν τὸν τρόπον, μεταβαλέσθαι κάκεινῳ παρήγει τῆς παρουργίας· ὁ δὲ οὐδοτιοῦν ἑαυτὸν παρεῖχε πειθόμενον. Ἐπιτηρήσας δ' ὁ καρκίνος αὐτὸν ὑπνοῦντα, καὶ τοῦ φάργγος τῇ χελῇ λαβόμενος καὶ ὅσον οἶόν τε πιέσας, φορεῖται. Τοῦ δ' ὄφεως μετὰ θάνατον ἐκταθέντος, ἐκεῖνος εἶπεν «οὕτως ἔδδει καὶ πρόσθεν εὐθὺν καὶ ἀπλοῦν εἶναι» οὐδὲ γὰρ ἂν ταύτην τὴν δίκην ἔτισας». Ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι οἱ τοῖς φίλοις οὖν δόλῳ προσιώντες αὐτοὶ μᾶλλον βλάπτονται». (Halm 346).

Ἡ δὲ νεωτέρα ὡς ἀκολούθως·

Μιά φορά ὁ κάβουρας καὶ τὸ φίδι ἔγιναν κουμπάροι καὶ ἀποφασίσανε νὰ κυνηγήσουνε μαζί. Τὸ βράδυ ἐμμοιράσανε τὸ κυνήγι καὶ ἐφάγανε. Τὸ φίδι ἔφαγε οὐλο τὸ μερδικό του καὶ ὁ κάβουρας ὡς μικρότερος, ἔφαγε λιγώτερο καὶ ὅσο τοῦ ἔμεινε τὸ ἐφύλαξε γιὰ τὴν ἄλλη ἡμέρα. Τὸ φίδι

ἔβαλε βουλή νὰ φάῃ τὸν κάβουρα, γιὰ νὰ τοῦ φάῃ καὶ τὸ μερδικό του. Ὁντας ἀποφασίσανε νὰ κοιμηθῶντε, ὁ κάβουρας ἐμάζωσε τὰ πόδια του κατὰς δαγκοῦντες του καὶ ἤσυχασε· τὸ φίδι ἄρχισε νὰ κουλλοῦνιάζεται γῆρο ἀπὸ τὸν κάβουρα καὶ ὁλοένα ἔκανε τὴν κουλλούρα μικρότερη μὲ σκοπὸ νὰ σφίξῃ τὸν κάβουρα, νὰ τὸν σκάσῃ καὶ ὕστερα νὰν τὸν φάῃ. Ὁ κάβουρας τοῦ κατάλαβε καὶ τοῦ λέει, «Γιατὶ δὲν κοιμᾶσαι ἴσα, κουμπάρε;—Ἔτοι κοιμώμασθε ἐμεῖς τὰ φίδια» τοῦ λέει καὶ οὐλο ἐμικραине τὴν κουλλούρα. Τότες ὁ κάβουρας φυλάει ὅπου τοῦ ἔφερε τὸ φίδι τὸ κεφάλι του μπροστὰ ὅς τις δαγκοῦντες του καὶ ἀμέσως τὸ ἀρπάζει τὸ φίδι ἀπὸ τὸ λαμὸ σφιχτά. Τὸ φίδι ἀπὸ τὸν πόνο ἐτεντώθηκε. Τότε τοῦ λέει ὁ κάβουρας, «Τώρα εἶσαι ἴσα, κουμπάρε» καὶ δεύτερα τὸ φαγε. (Λαογρ. Α' 320).

Ὁ ἀναγνώστης καὶ μόνος του δύναται νὰ παρατηρήσῃ πόσον καλύτερον εἶναι δικαιολογημένη καὶ ὡς πρὸς τὸ ὄλον καὶ ὡς πρὸς τὰ μέρη ἡ νεώτερα προφορικὴ παράδοσις. Εἰς τὴν ἀρχαίαν ὅλα εἶναι ἀντιμαρτυρούμενα καὶ ἀόριστα. Ἡ δικαιολογία τοῦ φρόνου τοῦ καρκίνου, διότι δὲν πείθεται εἰς τὰς γενικὰς περὶ εὐθιότητος συμβουλὰς τοῦ καρκίνου, δὲν εἶναι ἐπαρκὴς, ὅσον δικαιολογεῖται δι' ἐπαρκὴς καὶ ἡ ἐπιμυθιακὴ φράσις τοῦ καρκίνου. «Οὕτως ἔδει καὶ πρόσθεν εὐθὺν καὶ ἀπλοῦν εἶναι» ἀλλ' ὅμως γὰρ ἂν ταύτην τὴν δίκην ἔτισας», ἡ ὁποία προϋποθέτει προηγουμένην σωματικὴν σχολιότητα τοῦ ὄφεως καὶ βλάβην πρὸς τὸν καρκίνον, ὅστις καὶ διὰ τοῦτο ἐκδικεῖται. Ἐνῶ εἰς τὸν νεώτερον καὶ ἡ δικαιολογία εἶναι εὐλογος, διότι ὁ καρκίνος ἐκδικεῖται τὸν δόλιον φίλον, ὅστις δολιευόμενος τὴν φιλίαν ζητεῖ νὰ τὸν καταφάγῃ, καὶ οἱ τελευταῖοι λόγοι τοῦ καρκίνου, «Τώρα εἶσαι ἴσα, κουμπάρε», δικαιολογοῦνται ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ὄφεως καὶ τοῦ προηγηθέντος διαλόγου, «Γιατὶ δὲν κοιμᾶσαι ἴσα, κουμπάρε;—Ἔτοι κοιμώμασθε ἐμεῖς τὰ φίδια».

Ἀμφότερα ταῦτα τὰ παραδείγματα ἀποδεικνύουν ὅτι ὑπάρχει μὲν σχέσις μεταξὺ τῶν νέων μύθων καὶ τῶν παλαιῶν, ἀλλ' ὅτι ἡ προφορικὴ παράδοσις εἶναι ἐντελὼς ἀνεξάρτητος τῆς γραπτῆς, τὴν ὁποίαν ἐν πολλοῖς διορθώνει καὶ συμπληροῖ.

Πλὴν ὅμως τῶν ἀρχαίων ἴσως παροιμιωδῶν τούτων μύθων ἀνευρίσκομεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ νεωτέρας τινὰς σκω-

πτικάς αἰτιολογικάς παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἔλαβον ἐνιαχοῦ χαρακτήρα παροιμιώδη. Οὕτω π. χ. λέγεται περὶ τῆς χελώνης ἡ ἐξῆς παράδοσις:

Μιά φορά μιὰ χελώνα ἐπέραγε ἀπόξω ἀπὸ 'να ἀλμπάνικο καὶ εἶδε πὺν ἐκαλιγώνανε διάφορα ἄλογα. Ζυγώνει τὸν ἀλμπάνη καὶ σηκώνει τὸ πόδι της τὸ πσιονὸ καὶ τοῦ λέει, « Βάλε μου κ' ἐμένα ἓνα καρφι 'ς τὸ πόδι μου». Ὁ ἀλμπάνης βλέποντας ἓνα τέτοιο πρᾶγμα ἐθύμωσε καὶ τῆς βάνει ἓνα καρφι ἀπὸ πίσω καὶ γιὰ τοῦτο ἡ χελώνα ἔχει ἀπὸ πίσω ἐκεῖνο τὸ μικρὸ πρᾶγμα, τὴν ρουρά της, πὺν λέμε.

Ἡ παράδοσις αὕτη ἐν Μάνη ἐγένετο παροιμιώδης καὶ μᾶς ἔδωκε τὴν παροιμίαν, βγαίνει κ' ἡ ἀχελώνα τὰ πόδια της κεῖ πὺν καλιγώνουν τ' ἄλογα ⁽¹⁾.

Παρὰ τοὺς παροιμιώδεις τούτους μύθους εὐρίσκομεν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ πλὴν τῶν παραδόσεων, περὶ τῶν ὁποίων εἴπομεν ἥδη, καὶ τὸ παραμῦθον τῶν ζώων. Εἰς παλαιότερους χρόνους τὸ παραμῦθον τοῦ ἀλμπάνικο ἐκαλλιεργήθη καὶ τοῦτο καὶ εἴκομεν τὴν περὶ τοῦ ἀλμπάνικο ἀνιμῶντος τοῦ γαϊδουράκι, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ἀπειροσθία, ἀνηκοντα εἰς τὸ μεσαιωνικὸν ἔπος τῶν ζώων. Πρὸς τὸ ἔπος τοῦτο ἔχουν σχέσιν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν φερουσθίων σήμερον εἰς τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παραμυθίων, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ κύριον πρόσωπον παίζει ὁ λύκος καὶ ἡ ἀλεπού. Τὰ παραμῦθια ταῦτα εἶναι κοινὰ εἰς πλείστους λαούς. Πλὴν ὅμως αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἄσχετα πρὸς τὸ ἔπος τοῦτο. Τοιοῦτόν τι π. χ. εἶναι τὸ ἀκόλουθον, τὸ ὁποῖον παραθέτω ἐν περιλήψει:

"Ενας παλᾶς ζευγολάτης ἄφηγε τὸ βράδν 'ς τὸ χωράφι τὸ ζυγόλουρο. Καὶ ἀλπουδίτσος τὸ μυριστήκανε καὶ πηγαῖνανε τὴ νύχτα καὶ τοῦ τὸ πέρανανε καὶ γι' αὐτὸ ἐλυπώτανε πολὺ. Σὰν τότε βλέπ' ἔτοι τὸ γαϊδουράκι του, τὸν ρωτᾷ τί ἔχει. Ὁ παλᾶς διηγῆθηκε τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ γαϊδουράκι ὑποσχέθηκε νὰ τοῦ φέρῃ ὅσα ζυγόλουρα εἶχε χαϊμένα. Πῆγε λοιπὸν καὶ ξαπλώθηκε σὰν ψόφιο μπροστὰ 'ς τὴ σπηλιά, πὺν ἦταν οἱ ἀλπουῖδες. Αὐτὲς τὸ ρομίσανε γιὰ ψόφιο καὶ ἀποφάσισαν νὰ δεθοῦνε ὅλες μὲ τὰ ζυγόλουρα

(1) Ὁ Πολίτης ἀντιστρόφως θεωρεῖ τὴν αἰτιολογίαν ἐν τῇ παραδόσει ὡς νεώτερον ἀνάπτνγμα.

τοῦ πατᾶ, νὰ δέσουν καὶ τὸ γαῖδουράκι καὶ νὰ τὸ τρανέξουν μέσα νὰ τὸ φάν. Μόλις ὅμως δεθήκανε καλὰ, τὸ γαῖδουράκι πετεινέται ὀρθὸ καὶ χορεύοντας ἔφτασε ἔς τὸ σπίτι τοῦ πατᾶ μὲ ὅλες τὰς ἀλεπονδίτσες. Ὁ παπᾶς ἐπῆγε τὸ γαῖδουράκι ἔς τὸ γρασίδι καὶ ἔγδαρε τὰς κυράδες καὶ πῆγε τὰ τομάρια τοὺς ἔς τὸ παζάρι.

Ὅλων τούτων τῶν παραμυθιῶν κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν παιδικὸς τόνος, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ὅχι μόνον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ὑφὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν πλοκὴν, ἡ ὁποία παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὰ παραμύθια συνήθειαν ἀποφεύγει τὸ πολὺ πλάτος καὶ τὴν συσσώρευσιν πολλῶν ἐπεισοδίων ἐκτεινομένη οὕτως εἰς μῆκος σύμμετρον πρὸς τὴν παιδικὴν ἀντίληψιν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ παραμύθια ταῦτα ἀκούονται λίαν μάλιστα εὐχαρίστως ἀπὸ τὰ μικρότερα παιδιά.

β') Κυρίως διδακτικοὶ μῦθοι.

Καθὼς εἰς τὰς ἄλλας τὰς ἐποχὰς, οὕτω καὶ εἰς τὴν νῦν ἑλληνικὸν λαὸν εὐρίσκομεν τὴν τάσιν πρὸς τὴν δι' εἰκονικῶν μύθων καὶ ἀλληγοριῶν ἀποστολίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἔχομεν καὶ διδακτικοὺς μύθους. Ἐκ τούτων ἄλλοι μὲν προφανῶς ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσθησαν διδακτικοί, ἄλλοι δὲ παροιμιώδεις ἐν ἀρχῇ ὄντες ἢ ἄλλην ἔχοντες ἀρχὴν προσηροδόθησαν εἰς σκοποὺς διδακτικούς. Οὕτω π. χ. ὁ ἐξῆς μῦθος φαίνεται ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσθη διδακτικός.

Ἐνας χωριάτης συνήθιζε νὰ μένῃ πολλὰς ὥρες μπροστὰ ἔς τὸ ἄλωνα τοῦ σπιτιοῦ του, ἐπᾶνω ἔς τίς πλάκες καὶ τοῦ ἤρχονταν καλά. Μιὰ μέρα καλοκαιρινή, ἐκεῖ πού καθόνταν πάλι ἔς τὰς πλάκες, ἓνα φίδι βῆκε ἀπ' ἐκεῖ κάτω καὶ τὸν ἐξύγωσε, νὰ τὸν δαγκάσῃ. «Μὴ τὸν δαγκάσῃς, τοῦ εἶπε ἡ πλάκα τοῦ φιδιοῦ. Ἄν τὸν δαγκάσῃς σὺ, θὰ φαρμακωθῇ καὶ θὰ πεθάνῃ ἀμέσως μὲ μιὰ, ἄφησε νὰ τὸν πεθάνω ἐγὼ ἀπὸ λίγο, λίγο». Ἔτσι κ' ἐγινε. Τὸ κρῖον κ' ἡ ὑγρασία τῆς πλάκας τοῦ φεραν ὑστερα ἀπὸ λίγον καιρὸ διάφορες ἀσθένειαι καὶ δὲν ἄργησε νὰ πεθάνῃ.

Νὰ μὴν καθόμαστε ἐπᾶνω ἔς τίς πλάκες.

(Ἡπειρος)

Ἡ ἐξῆς εὐτράπελος διήγησις, ὡς σκωπτικὴ ἐν Χίῳ λε-

γομένη διὰ τὸ χωρίον Θυμιανά, ἔλαβεν ἐν Πελοποννήσῳ
μορφὴν διδακτικὴν·

Ἐνάν ἀντρώγοντον ἐπῆγαινον εἰς τὸ παραγύριον. Ὡς τὸ δρόμον εἶδαν ἕναγ κότουφας ἀπάνω ᾗ τὸ δέντρον. Ἀὐτὸς ὁ ἄνθρωπος τῆς γυναίκας του, «Γιὰ δὲ ἕνας κότουφας!» Ἀὐτὴ ἐκείνη, «Ἐν ἑν κότουφας, κοτουφαρίνα ἔν.—Ὅχι! κότουφας ἔν.—Ὅχι! κοτουφαρίνα ἔν». Ὁ ἄνθρωπος κατεβαίνει ἀπὸ τὸ μυνλάριον, δέσνει τὴν γυναῖκα του καὶ γυρίζουν πίσω. Τοῦ χρόνου σὰν τέτοιαν μέραν ἐπῆγαιναν πάλι ᾗ τὸ ἴδιον παραγύριον. Ὡς τὸ ἴδιο μέρος λέει ἡ γυναῖκα, «Θυμᾶσαι ποῦ ἔδωκα εἶδαμεν μιὰν κοτουφαρίναν κ' ἐοῦ ἤλεγες πῶς ἔν κότουφας; —Βρὲ γυναῖκα, δὲν σοῦ πα πέρσι πῶς ἦταν κότουφας;—Ὅχι! λέει ἐκείνη, κοτουφαρίνα ἦταν». Κατεβαίνει πάλι κάτω ἀπὸ τὸ ξό, τὴν δέσνει καὶ γυρίζουν πίσω.

Τὸ αὐτὸ θέμα ἐν Πελοποννήσῳ ἔχει ἐν περιλήψει τὴν
ἐξῆς μορφήν, εἰς τὴν ὁποίαν κατατάσσονται αἱ διδακτι-
καὶ τάσεις:

"Ήταν ἓνα μοναστήρι ξακουστόν, ἐν τῇ πελοποννήσῳ, καὶ τὸ μὲρος μιά μερὰ μιά κα-
λάκι. Ἀπὸ κατὰ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ὁ ἓνας ἔλαβεν τὴν πελο-
πονησίαν ἡσυχίαν, ὁ ἄλλος δὲ τὴν πελοποννήσον. Τσακωθήκανε. Οἱ
ἄλλοι πατέρες, ἅμα τοὺς εἶδαν, ἔλαβαν τὴν πελοποννήσον, οἱ μισοὶ μὲ τὸ ἓνα
μέρος καὶ οἱ μισοὶ μὲ τὸ ἄλλο, καὶ μὲ τὸ ἓνα καὶ οἱ πατρίδια ἐκοιτοῦντο
οὐλοῦν. ἔμειναν δὲ οἱ δύο, πού ἐπρωταρχήσανε νὰ παλεύουν. Γιὰ νὰ
μὴ πάθουν τίποτε ἀπὸ τὴν ἐξουσία, φύγαν οἱ ἓνας ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ὁ
ἄλλος ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἐπειτα ἀπὸ τρία χρόνια θυμηθῆκανε νὰ γυρίσουν νὰ
δοῦν τι ἀπέγινε τὸ μοναστήρι καὶ κατὰ σύμπτωσιν ἔφτασε ὁ ἓνας ἔς τὸ μο-
ναστήρι, ἔφτασε καὶ ὁ ἄλλος. Εἶδαν τὴν ἐρήμωσιν τοῦ μοναστηρίου,
ἐκλάσανε καὶ ἐλέγαντε ὅτι ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ καταστραφῇ τὸ
καλὸ αὐτὸ μοναστήρι. Ἐκεῖ κοντὰ ἔς τὸ μοναστήρι ἦταν ἓνα ποτάμι,
ὅπου οἱ πατέρες εἶχανε καμωμένον ἓνα γιοφύρι γιὰ νὰ περνᾶν. Ἐκεῖ φι-
ληθῆκανε γιὰ νὰ φύγουν. Τότε ὁ ἓνας λέει, «Ἐὸν φίλῳ, Ἀκάκιε, γιατί
αὐτὸ τὸ διαβολόπονολον ἦτανε περισσότερο ἄσπρον, ἀλλὰ ἐὸν δὲν ἀκουγες.—
Ἄνθιμε! λέει ὁ ἄλλος, ὅτι τώρα ἐγίνε, ἐγίνε, ἀλλὰ μάθε ὅτι ἦτανε περισσό-
τερο μαῦρο.—"Ὅχι! λέει ὁ ἄλλος. Κι ἀπὸ τὰ λόγια ἐπιασθήκανε πλάτη
μὲ πλάτη ἀπάνω ἔς τὸ γιοφύρι καὶ ἐπέσανε κάτω ἔς τὸ ποτάμι καὶ ἐπι-
νεθῆκανε.

Εἰς τοὺς διδασκικοὺς τούτους μύθους οὐχὶ σπανίως ἐπι-
φέρεται ὡς ἐπιμύθιον ἢ ἐν αὐτοῖς ὑποκρυπτομένη διδασκικὴ

γνώμη. Τὰ ἐπιμύθια ταῦτα, συνήθη εἰς τοὺς αἰσωπεῖους μύθους, συχνὰ εἶναι σήμερον εἰς τὴν Ἑπειρον. Εἰσάγονται δὲ ἡ ἀπ' εὐθείας, ὅπως π. χ. εἰς τὸν ἀνωτέρω μῦθον τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς πλάκας, ἢ διὰ τυπικῶν τινων φράσεων, οἷον ἐν Ἑπείρῳ διὰ τοῦ, *Τώρα ὁ μῦθος δηλοῖ δηλαδή καὶ περιπλέον . . .* Π. χ. *Τώρα ὁ μῦθος δηλοῖ δηλαδή καὶ περιπλέον, πολλὰς φορὰς μαθαίνει κανένας τὸν ἄλλον γιὰ κακὸ δικό του.* Ἐπίσης εἰσάγονται διὰ τοῦ, *Ἔτσι εἶναι, οἷον Ἔτσι εἶναι, ὁ κάλφας δὲν μπορεῖ νὰ διαβῇ ποτὲ τὸ μάστορά του κι ἄς μὴ παυνέυεται, ἢ διὰ τοῦ, Κ' ἔτσι φανερώθηκε πῶς . . .* ἢ διὰ τοῦ, *Τί λέει τὸ παραμῦθι; Πολλοὶ βγάζουν τὰ κάστανα ἀπὸ τὴ φωτιά μὲ τὸ χέρι τ' ἄλλουνοῦ.* Καλοῦνται δὲ τὰ ἐπιμύθια ταῦτα ἐν Ἑπείρῳ πατινὸς λόγος, δηλαδή λόγος τελικὸς καὶ ἀποτελοῦν τὸν ἀκροτελεύτιον, τὸ ὁποῖον ὡς θριγγὸς συνέχει τὸ ὅλον τὸ πρὸς συγγραφέως περιέχον τὴν ἰδέαν, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ μῦθοι.

Διὰ τὴν προσθήκην τοῦ ἐπιμύθιοι καὶ παραμῦθιοι πολλὰκις προσέλαβον μίαν διδακτικὴν. Ἐχῶ ὑπ' ὄψιν μου παραλλαγὴν τοῦ ἀνωτέρω παραμυθιοῦ τῆς Σταχτοπούτας, τὸ ὁποῖον τελεῖται μὲ τὴν ἐξῆς ἠθικὴν παρατήρησιν· *Νὰ τί κάμνει ὁ θεὸς τὰ παιδιά, πὺν τιμοῦν τοὺς γονιούς των.* Ἐνίοτε αἱ διδακτικαὶ τάσεις προχωροῦν ἀκόμη περισσότερο καὶ ἐπηρεάζουν καὶ αὐτὴν τὴν πλοκὴν καὶ τὴν διασκευὴν πολλῶν παραμυθίων.

Ὑφος καὶ προέλευσις.

Ὡς πρὸς τὸ ὕφος τῶν νεοελληνικῶν παροιμιωδῶν μύθων δὲν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τίποτε περισσότερον τῶν ὅσων παρατηρήσαμεν διὰ τὰς εὐτραπέλους διηγήσεις, ἐκ τῶν ὁποίων κατὰ τὸ πλεῖστον προέρχονται. Εἶναι δηλαδή ἐν γένει πυκνὸν καὶ σύντομον, ἢ δὲ ὅλη διήγησις περιορίζεται εἰς ἐν καὶ μόνον ἐπεισόδιον. Προκειμένου ὅμως περὶ τῶν μύθων τῶν ζῶων δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν βραχύτητα καὶ τὴν πυκνότητα τῶν ἀρχαίων

ἐκτίθενται ἂν ὅχι μὲ περισσότερον πλάτος, ἀλλὰ τοῦλάχιστον μὲ περισσοτέραν ἄνεσιν. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ διὰ τοὺς διδασκτικούς.

Ἐν τούτοις δὲν λείπουν καὶ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας παρατηροῦνται τάσεις ἐπεκτάσεως καὶ δημιουργίας διηγηματικοῦ πλάτους κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν παραμυθιῶν. Αἱ περιστάσεις αὗται ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεως πολλὰκις τῶν μύθων ὅχι μόνον πρὸς διδασκτικούς σκοποὺς ἐν ἐπιλόγῃ, ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς ὡς διηγήσεων πρὸς διασκέδασιν, γὰρ νὰ περάσουν τὴν ὥρα, καθ' ὃν τρόπον χρησιμοποιοῦνται καὶ τὰ παραμύθια. Π. χ. Εἶναι γνωστὸς ὁ μῦθος τοῦ λέοντος, ὁ ὁποῖος πληροφορηθεὶς παρὰ τῆς ἀλώπεκος ἢ ἄλλου ζώου ὅτι τὸ ἰσχυρότατον πάντων τῶν ζώων εἶναι ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς ξυλοκόπον ἢ ἄλλο με πονηρίαν συγκλείσας τοὺς πόδας αὐτοῦ εἰς τὸν ἐκείνου κορμὸν τὸν ξυλοκοπεῖ ἀνηλεῶς. Ὁ μῦθος αὗτος ἐκτετατὴν παραλλαγὴν ἐκ Σάμου⁽¹⁾ ἐκτίθηται εἰς τέσσαρας νεοελληνικοὺς μύθους. Εἰς πρὸς δὲ τὴν προέλευσιν αὐτοῦ ἔστιν ἡ παραμυθία τῶν παροιμιῶν ἰσχύουν ὅσα εἵπομεν περὶ τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων ἐν γένει, περὶ τῶν μύθων τῶν ἑσθίων εἵπομεν ἤδη ἰδιαίτερος, περὶ δὲ τῶν διδασκτικῶν παρατηροῦμεν ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὰς αὐτὰς δυσχερείας, εἰς τὰς ὁποίας εὐρισκόμεθα προκειμένου καὶ περὶ τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἀποτελοῦν κοινὸν κτῆμα πολλῶν σημερινῶν λαῶν, εὐρίσκονται δὲ καὶ εἰς τὴν παλαιότεραν γραπτὴν παράδοσιν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ γενικὴ περὶ τῆς προελεύσεως πάντων ἀπόφασις, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχῃ ἀνάγκη ἰδιαίτερας δι' ἕκαστον ἑρεύνης. Ἐπεὶτα προκειμένου περὶ τῶν νεοελληνικῶν διδασκτικῶν μύθων προστίθεται καὶ αὕτη πρὸς τὸ παρὸν ἡ δυσκολία, ὅτι οὔτε συλλογαὶ τοιούτων ἐπαρκεῖς ἔχουν καταρτισθῇ καὶ δημοσιευθῇ οὔτε καὶ σχετικαὶ ἔρευναι ἔχουν γίνεαι. Ἐκ τῶν ἐλάχιστων μόνον, τὰ ὁποῖα ἔχω ὑπ' ὄψιν, δύναμαι νὰ ριποκινδυνεύσω ἄνευ ἀξιώσεων τὴν ἐξῆς γνώμην.

(1) Σταματιάδου, Σαμιακά Ε' 573.

Τοὺς νεοελληνικοὺς διδακτικοὺς μύθους θὰ ἡδύνατο κανεῖς νὰ διακρίνῃ ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν εἰς τρεῖς ὁμάδας. Τούτων ἡ πρώτη προέρχεται ἐκ διαφόρων βιβλίων, περιεχόντων μύθους, τὰ ὁποῖα ἦσαν λαϊκὰ καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ κατόπιν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Τοιοῦτον βιβλίον πασίγνωστον καὶ πολύχρηστον ἄλλοτε παρὰ τῷ λαῷ, τὸ ὁποῖον μεταφρασθὲν εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν ἐξεδίδετο ἄλλοτε ἐν Ἑνετίᾳ, ἐκδίδεται δὲ καὶ σήμερον ὡς λαϊκὸν βιβλίον, εἶναι τὸ Ἰνδικῆς προελεύσεως ἐκ τῆς συριακῆς μεταφρασθὲν εἰς τὴν ἑλληνικὴν *Ἱστορικὸν Συντίτα τοῦ φιλοσόφου*. Ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου φαίνονται ἔχοντες τὴν ἀρχὴν των πολυάριθμοι περὶ τῆς κακίας καὶ τῆς πονηρίας τῶν γυναικῶν μῦθοι. Ἄλλο τοιοῦτον βιβλίον, δημοτικὸν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ κατόπιν, εἶναι ὁ *Βίος τοῦ Αἰσώπου*, ὅστις οὐ μόνον εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν μεταφράσθη, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀραβικὰς, δυτικὰς καὶ ἀνατολικὰς γλώσσας. Ἐπείτα ὁ *Περσικὸς* καὶ *Ἰνδικὸς* ἄσος, ὅς εἰσάγει, εἶναι αὐτὴ ἡ περίφημος Πεντατακέντρα τῶν Ἰνδῶν, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ, ἀπετέλει φανερὰ προσφιλὲς δημοτικὸν βιβλίον, ἃν κρίνῃ τις καὶ ἐκ τῆς εἰς τὴν σλαβικὴν μεταφράσεως αὐτῆς, καθὼς καὶ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν.

Ἡ δευτέρα ὁμὰς διδακτικῶν μύθων εἶναι τουρκικῆς προελεύσεως, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν δρώντων προσώπων καὶ ἐξ ὄλων τῶν περιστατικῶν τῆς διηγήσεως. Φέρονται δὲ οἱ μῦθοι οὗτοι ἐνιαχοῦ ὑπὸ τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα *μεσελέδες* ἢ *μασάλια*, λέξιν τουρκικὴν, σημαίνουσαν τὸ *παράδειγμα*, δι' ἧς δηλοῦνται καὶ ἐν τῇ τουρκικῇ αἱ τοιούτου εἵδους διηγήσεις.

Ἡ τρίτη ὁμὰς τέλος φαίνεται νὰ εἶναι ἑλληνικῆς προελεύσεως καὶ ἐν τισι μάλιστα νεοελληνικῆς, μολονότι ἡ ἐξακρίβωσις τῆς προελεύσεως τῶν μύθων δὲν εἶναι πολὺ εὐκόλος, διότι πολλάκις παραλαμβάνων ξένους μύθους ὁ λαὸς ἀφομοιοῖ αὐτοὺς διασκευάζων καὶ προσαρμόζων εἰς τὸν ἴδιον βίον καὶ τὰς ἰδέας του, ὥστε νὰ φαίνωνται ὡς αὐτοφυῆ καὶ αὐτόχθονα γεννήματα.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων καταφαίνεται τί πλήν τῆς πιστῆς καὶ ἀκριβοῦς καταγραφῆς τῶν μύθων ἔχει νὰ προσέξῃ ὁ λαογράφος κατὰ τὴν συλλογὴν αὐτῶν. Ἐν πρώτοις διὰ νὰ κατανοηθῇ ὁ μῦθος καὶ μάλιστα ὁ παροιμιώδης, πρέπει νὰ σημειώνεται καὶ ἡ περίστασις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαστος λέγεται, καθὼς ἀκριβῶς συμβαίνει τοῦτο καὶ μὲ τὰς παροιμίας. Ἐπειτα ἄξιος παρατηρήσεως εἶναι καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον εἰσάγεται ὁ μῦθος, ὡς καὶ ἡ προσθήκη ἐπιμυθίων ἢ οὐ. Ἐν γένει δὲ ἀξιολογώταται εἶναι αἱ παρατηρήσεις περὶ τῆς χρήσεως τῶν μύθων, διότι μόνον ἐκ ταύτης ἐρμηνεύονται διάφοροι αὐτῶν ἰσχυρισμοί, συμπτώσεις εἰς παροιμίας ἢ ἐπεκτάσεις εἰς ἄλλας παροιμυθίων.

Συλλογὰς νεοελληνικῶν μύθων ὅσοις δὲν ἔχομεν πολλὰς οὕτως συμπληρωματικάς. Οἱ ἡμετέροις θεναὶς μὲν ἐπὶ τῇ κατεστραμμένῃ εἰς διάφορα μέρη καὶ περιοδικὰ λαογραφικοῦ περιεχομένου, οὗτοι μὲν εἶναι δύσκολος ἡ πλήρης ἀναγραφή των. Ἀρκετοὶ εὑρίσκονται καὶ εἰς διαφόρους συλλογὰς παροιμιῶν καὶ ἰδίως εἰς τὴν μεγάλην συλλογὴν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, καθ' ὅσον ἀποτελοῦν τὴν ἐρμηνείαν ἢ μᾶλλον τὸ σῶμα, ἔξ οὗ ἡ παροιμία ἀπέρρευσεν. Εὐάριθμοί τινες ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ Ἐπιδορπίῳ τοῦ Λελέκου (1888), τῇ Περισυναγωγῇ τοῦ Παπαζαφειροπούλου (1887), τῇ Λαογραφίᾳ καὶ τῷ ἐν Τραπεζοῦντι ἐκδιδομένῳ ἄλλοτε περιοδικῷ συγγράμματι Ἀστέρι τοῦ Πόντου (τ. Α'-Β'. 1885, 1886). Μύθους τινὰς διεσκεύασεν ἐμμέτρως καὶ ὁ Σκοπελίτης μοναχὸς Καίσαριος Δαπόντες κατὰ τὰ μέσα τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος ἐν τῇ Ἱστορικῇ γεωγραφίᾳ αὐτοῦ (*Legrand*, Biblioth. grecque vulgaire τ. III σ. 259 - 279).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Γενικά.

Α') Τί εἶναι παραμύθι.

Ὅπως ὑπὸ τὴν λέξιν μῦθος, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑπὸ τὴν λέξιν παραμύθι φέρονται διηγήσεις ποικίλης προελεύσεως, εὐτράπελοι, διδακτικαί, φανταστικαί καὶ εἴ τις ἄλλη, αἱ ὁποῖαι τοῦτον ἔχουν τὸν κοινὸν σκοπὸν, τὴν ἐκ τῆς διηγήσεως τέρψιν, καὶ τοῖσι τὸ κοινὸν χαρακτηριστικόν, τὸ ἔντεχνον τῆς διηγήσεως καὶ τὸ διηγηματικὸν πλάτος. Κυριῶς ὁμως παραμύθια θεωροῦμεν τὰς φανταστικὰς ἐκείνας τρεῖς μοῖαι διηγήσεις, αἱ αὐτὲς οὐτὰ πρὸς τὸν αὐτὸν πρὸς τὸν ὅσον ὡρισμένην συνίστανται, ὡς πρὸς δὲ τὸν χρόνον τοποθετοῦνται ἀορίστως εἰς τὸν παρελθόν (¹). Μία φορά κ' ἔσαν καιρὸ ἦταν ἓ ἕνα, ἓ ἕνας βασιλιάς, — ἕνας ἄνθρωπος, — μιὰ γυναῖκα κττ. εἶναι ἡ τυπικὴ φράσις, μετὰ τὴν ὁποῖαν ἀρχίζουν καὶ ἡ ὁποία αὐτὴ καὶ μόνη ἀρκεῖ διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ἀοριστίαν τοῦ κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον κινεῖται ὅλη ἡ διήγησις τῶν παραμυθιῶν.

Ὁ κόσμος τῶν παραμυθιῶν εἶναι κόσμος φανταστικός, ξεχωριστός, κόσμος ἐντελῶς ἰδιόρρυθμος, αὐτόχρημα ὀνειρώδης, ὁ ὁποῖος καμίας ἀπολύτως σχέσιν δὲν ἔχει μετὰ τὴν πεζότητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ὅτι τὸν χαρακτηρίζει κυριῶς εἶναι ἡ ἀοριστία τοῦ ὀνείρου καὶ ἡ παιδική, ὅπως λέγομεν, ἀντίληψις. Ὁ κόσμος τοῦ παραμυθιοῦ δὲν γνωρίζει τὴν μεσότητα, τὸ σύνηθες μέτρον τῶν ἀνθρώπων. Ὅπως εἰς τὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν ὅλα τὰ πράγματα κάμνουν κάποιαν

(¹) Περὶ τῶν παραμυθιῶν βλ. καὶ Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν σ. 76.

ἰδιαιτέραν, ἔξαιρετικὴν ἐντύπωσιν, ἡ ὁποία εἰς ἡμᾶς τοὺς μεγάλους, τοὺς ὁποίους ἡ πεῖρα ἐδίδασκεν, εἶναι ἐντελῶς ξένη, καὶ λαμβάνουν μορφὰς φανταστικάς, αἱ ὁποῖαι δὲν συμβιβάζονται καθόλου μὲ τὴν πραγματικότητα, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ εἰς τὸ παραμύθι ὅλα τὰ πράγματα ἔχουν ὄψιν ἔξαιρετικὴν. "Ὅλα κυμαίνονται μεταξὺ δύο ἀκροτήτων. "Ἡ εἶναι πολὺ μεγάλα ἢ εἶναι πολὺ μικρά, ἢ πολὺ ὠραῖα ἢ πολὺ ἄσχημα, ἢ πολὺ καλὰ ἢ πολὺ κακά, ἢ πολὺ ἔξυπνα ἢ πολὺ κουτά. Π. χ. Μορφαὶ πελώριαι σὰν τὸν Ἀράπη, πού τὸ ἓνα τὸ χεῖλι του ἔβαζε ἕς τὴ μιὰν ἄκρη τοῦ ποταμοῦ καὶ τὸ ἄλλο ἕς τὴν ἄλλη καὶ ρουφοῦσε ὁλόκληρο τὸ ποτάμι, ἢ σὰν ἔκεινον, πού ξερρίζωνε τὰ κυπαρίσσια καὶ τὰ κρατοῦσε σὰν καλάμια, καὶ πάλιν μορφαὶ σὰν τὸν Κοντορεβιθοῦλη μόνον εἰς τὰ παραμύθια εὐρίσκονται. Ἐπίσης τὸ ἰδεῶδες τῆς καλλονῆς, τὴν Πεντάμορφη καὶ τὴν μεγίστην ἀσχημίαν τὴν εὐρίσκει κανεὶς μόνον εἰς τὰ παραμύθια. Τὰ βουνὰ εἶναι τόσο ὑψηλὰ καὶ ἀπὸ τῶν κορυφῶν αὐτῶν ἄνθρωπος δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀνιῇ, παρὰ μόνον αἱ περὶ αὐτοὺς οἱ πύλοι, τὰ ὅποια τόσο πυκνά, πού πούλι περὶ αὐτῶν δὲν μπορεῖ νὰ περάσῃ ἀπὸ μέσα, καὶ τὰ ποτάμια καὶ τὰ θαλάσσης τόσο πλατειές, πού εἶναι ἀπέραστες. Αἱ ἀποστάσεις εἶναι τεράστιαι, καθαυτὸ ὄνειρώδεις, οἱ ἥρωες φθάνουν εἰς τὴν ἄκρη τοῦ κόσμου, ἐκεῖ πού δὲν ἀκούεται πλέον πετεινοῦ λαλιά, ὅπου ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι ἔχουν τὸ παλάτι των. Οἱ πλούσιοι ἔχουν τόσα, ὅσα δὲν ξέρουν πού νὰ τὰ βάλουν, φορτώματα, καμῖλες χρειάζονται, γιὰ νὰ τὰ κουβαλήσουν, καὶ οἱ φτωχοὶ εἶναι τόσο φτωχοί, πού δὲν ἔχουν ἕς τὸν ἥλιο μοῖρα. Μὲ τοὺς κοινούς ἀνθρώπους σπανίως ἀσχολεῖται τὸ παραμύθι. Τοῦ ἀρέσουν πάντα τὰ βασιλόπουλα καὶ οἱ βασιλοπούλες, ἢ οἱ πολὺ φτωχές, πού νὰ μὴν ἔχουν ψωμί νὰ φάν. Οὕτως εἰς τὰ παραμύθια ὅλα εἶναι ἔξαιρετικά. "Ὅλα φθάνουν εἰς τὸ ἄκρον.

"Ἐπειτα τὸ παραμύθι ἀγνοεῖ τί θὰ εἴπῃ ἀδύνατον. Οἱ φυσικοὶ νόμοι, οἱ ὁποῖοι ρυθμίζουν κατ' ἀνάγκην ἀνυπερβλήτον τὰ τοῦ κόσμου καὶ περιορίζουν τὴν ἀνθρωπίνην δρα-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

σιν ἐντὸς ὠρισμένων ὁρίων, εἶναι διὰ τὸ παραμύθι ἄγνωστοι, δὲν ἔχουν δι' αὐτὸ καμίαν ἰσχύν. Ὅλα εἰς αὐτὸ εἶναι δυνατά. Ὅπου δὲν φθάνει ἡ ἀνθρωπίνη δύναμις, παρουσιάζεται ἡ μαγεία καὶ τὸ θαῦμα. Τὸ τραπέζι τοῦ παραμυθιοῦ γεμίζει μόνον τοῦ ἀπὸ φαγητά, οἱ πόρτες καὶ τὰ παράθυρα ἀνοίγοκλείουν μόνα των, ἀρκεῖ νὰ ξέρῃ κανεὶς τὴν μαγικὴν λέξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπακούουν, μιὰ μικρὴ βελονίτσα μαγεμένη ἀρκεῖ νὰ ρίψῃ εἰς βαθὺν ὕπνον τὴν βασιλίτσαν καὶ ἐν ῥάπισμα ἡμπορεῖ νὰ σᾶς μεταβάλλῃ εἰς ὅ,τι θέλτε. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ δέχεται τὸ παραμύθι χωρὶς καμίαν ἐκπληξιν, μὲ τὴν αὐτὴν πίστιν, μὲ τὴν ὁποίαν δέχεται καὶ τὸ κοινότερον πρᾶγμα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Καὶ διηγεῖται τὰ πλέον τερατώδη καὶ ἀπίθανα μὲ τὸν ἴδιον τόνον καὶ τὴν ἰδίαν ἀπάθειαν, καθὼς θὰ διηγείτο πᾶσαν ἄλλην κοινοτάτην ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου ἱστορίαν.

Τὸ παραμύθι διηγείται ἄνευ σκοποῦ νὰ ἐνδιαφέρεται ἂν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διηγείται, ἢ ῥητορικόν ἢ ἡρωικόν ἢ ἡμιθέον ἢ ῥητορικόν. Τοῦ εἶναι ὁ σκοπὸς διὰ τὸν εἶναι πιστευτὸν ἢ ὄχι. Σκοπὸς τὸν εἶναι ἢ διήγησις καὶ μόνη ἢ καλλιτεχνικὴ διήγησις, ἢ ὁποῖον σκοπὸν ἔχει τὸν ἑαυτὸν τῆς καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ τῆς γεννυμένην τέρεψιν. Ὅταν διηγῇται κανεὶς ἓνα παραμύθι, τὸ διηγεῖται ἀπλῶς διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ μὲ τὴν διήγησίν του, διὰ νὰ κάμῃ τοὺς ἄλλους νὰ περάσουν μίαν ὥραν εὐχάριστον πλέοντες εἰς ἄλλους κόσμους, κόσμους φανταστικούς. Δὲν ἔχει σκοπὸν οὔτε νὰ διδάξῃ οὔτε νὰ συμβουλευσῇ. Καὶ κατὰ τοῦτο διὰ τὸν λαὸν τὸ παραμύθι εἶναι ὅ,τι διὰ τὴν πεπολιτισμένην σήμερον κοινωνίαν τὸ μυθιστόρημα καὶ μάλιστα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιδιώκει ὠρισμένους διδακτικούς ἢ ψυχολογικούς σκοπούς. Οὕτω τὸ παραμύθι μαζί μὲ τὰ ἄσματα, τὴν μουσικὴν καὶ τὸν χορὸν, ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς κυριωτέρας καλολογικὰς ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ἓνα ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους κλάδους τῆς λαϊκῆς λογοτεχνίας.

B) Διάκρισις τοῦ παραμυθιοῦ ἀπὸ ἄλλων εἰδῶν.

Συνήθως ὁ λαός, ἀλλὰ πολλάκις καὶ πολλοὶ τῶν λογίων, συγχέουν τὸ παραμῦθι πρὸς ἄλλας λαϊκὰς διηγήσεις, τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς μύθους. Ὁ λαὸς μάλιστα μεταχειρίζεται τὴν λέξιν *παραμῦθι* ὡς λέξιν γενικὴν, διὰ τῆς ὁποίας ὀνομάζει πᾶσαν οἷαςδήποτε φύσεως διήγησιν, εἴτε παράδοσις εἶναι εἴτε μῦθος εἴτε εὐτράπελος διήγησις εἴτε ὅ,τιδήποτε ἄλλο. Ἐφθασε δὲ νὰ ὀνομάσῃ καὶ τὰς παροιμίας ἀκόμη παραμῦθια, ἐφ' ὅσον αὐταὶ προέρχονται ἀπὸ μύθους. Διὰ τοῦτο καὶ πρέπει νὰ γίνῃ διάκρισις τοῦ παραμυθιοῦ ἀπὸ τὰ ἄλλα εἶδη τῶν διηγήσεων.

Τὸ παραμῦθι, αὐτὸ ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον οἱ Γάλλοι ὀνομάζουν *conte merveilleux*, οἱ Γερμανοὶ *Märchen*, διαφέρει πρῶτον ἀπὸ τῆς παραδόσεως. Διότι ἡ παράδοσις εἶναι μὲν μυθικὴ διήγησις ἀλλ' ἐκτείνεται εἰς ὅρισμένα πρόσωπα καὶ τόπους καὶ φυσικὰ φαινόμενα καὶ πράγματα καὶ πιστεύεται ὡς πραγματικὴ καὶ ἀληθὴς καὶ κατὰ τοῦτο ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποτελεῖ τὴν περὶ τοῦ κόσμου λαϊκὴν γνῶσιν, τὴν ἐπιστημονικὴν, ἀν' ἐπὶ τῷ οὗτῳ, περὶ τοῦ κόσμου λαϊκὴν θεωρίαν, ἐνῶ τὸ παραμῦθι οὔτε τόπον οὔτε χρόνον οὔτε πρόσωπον γινώσκει. Κινεῖται ἐλεύθερον εἰς τὸν ὠκεανὸν τῆς ἀοριστίας, οἱ δὲ διηγούμενοι οὐδεμίαν πίστιν τρέφουν εἰς τὰ λεγόμενά του.

Ἐκτὸς τούτου αἱ παραδόσεις διαφέρουν ἀπὸ τὰ παραμῦθια καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν φέρουν τὸν λογοτεχνικὸν τύπον, τὸν ὁποῖον φέρει τὸ παραμῦθι. Ἡ διατύπωσις των, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη, εἶναι μία κοινοτάτη διατύπωσις εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ καθ' ἡμέραν λόγου, πολλάκις ἄξεστος, οὐδεμίαν δὲ δεικνύει λογοτεχνικὴν τάσιν. Ὑπάρχουν βέβαια παραδόσεις ποιητικώταται, ἀλλ' ἡ ποίησις αὐτῶν δὲν ἐπηρεάζει ποσῶς τὴν διατύπωσίν των. Πολλαὶ ἀπ' αὐτὰς ἔδωκαν τὸν πυρῆνα καὶ εἰς ἔξομα καὶ εἰς διηγήματα καὶ εἰς δράματα ἀκόμη, ἀλλ' αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς δὲν ἀποτελοῦν λογοτεχνικὸν

εἶδος, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὰ παραμύθια εἶναι εὐδιάκριτοι λογοτεχνικαὶ τάσεις, καὶ κατὰ παράδοσιν τηρούμεναι καὶ ἀτομικαὶ τῶν διηγουμένων, ἀναλόγως τῆς ἰδιοφυΐας καὶ τῆς δεξιότητος ἐκάστου.

Ὁ δὲ μῦθος εἶναι διάφορος τοῦ παραμυθιοῦ, διότι ἔχει ὡς σκοπὸν τοῦ τὴν διδασκαλίαν. Τὸ παραμύθι κατ' ἀρχὴν δὲν ἐπιδιώκει τοιούτους σκοπούς. Ἐὰν δὲ πονθενὰ ἐκπηδᾷ αὐθόρμητον τὸ ἠθικὸν δίδαγμα, τοῦτο δὲν εἶναι διότι εἰς αὐτὸ ἀπέβλεπε τὸ παραμύθι, ἀλλὰ διότι ἠθικὴ εἶναι ἡ συνειδήσις τοῦ λαοῦ, ὃ ὁποῖος τὸ ἔπλασε, καὶ τὸ ἠθικὸν τοῦ λαοῦ συναίσθημα δὲν θὰ ἐπέτρεπεν ἔκβασιν τοῦ παραμυθιοῦ μὴ ἠθικὴν. Τὸ κακὸν παντοῦ πρέπει νὰ τιμωρῇται, τὸ δὲ ἀγαθὸν νὰ ἀμείβεται.

Μόλα ταῦτα, ἂν καὶ σπανίως ἀπαντοῦν ὁμῶς καὶ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας καὶ παραδόσεις ἔλαβον μορφὴν παραμυθιοῦ πλατυνομένης τῆς ἀπορρήσεως, καὶ ἀντιστρόφως στοιχεῖα παραμυθίων ἢ καὶ παραμύθια ὀλόκληρα εἰσχωροῦν ἐν παραδόσεσι ἢ ἀναφερομένοις ἐν ᾗσισι μὴ παραμύθια καὶ θίστανται αὐτὰ παραδόσει. Ἐπειὶ καὶ μῦθοι πολλάκις, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη, ἔλαβον τὴν μορφὴν παραμυθιοῦ καὶ ἀντιστρόφως παραμύθια ἀπεκρίθησαν τὴν ἠθικὴν σημασίαν τῶν μύθων.

Γ') Ἀρχὴ καὶ γένεσις τοῦ παραμυθιοῦ.

Τοιαῦτα, ὅποια εἶναι τὰ παραμύθια, μὲ τὸν φανταστικὸν καὶ ὄνειρώδη κόσμον τῶν, ὑπῆρξαν πάντοτε ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἀπόλαυσις τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα τοῦ μικροκόσμου τῶν παιδίων. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τοῦτο, διὰ τὸν ἀπιθάνως φανταστικὸν τῶν χαρακτῆρα καὶ διότι ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτήτος εἶχον καταντήσει εἰς τὸ στόμα τῶν γραιῶν καὶ τῶν παιδίων, ἔθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν μορφωμένων ὡς τερατώδη καὶ ἀπίστευτα ἀχαλινώτου φαντασίας πλάσματα, ἀνάξια λόγου καὶ προσοχῆς, καὶ κατεφρονήθησαν ὡς μυθεύματα γραιῶν. Ἐξηκολούθησε δὲ ἡ καταφρόνησις αὕτη καθ' ὅλην τὴν κλασ-

σκήν ἀρχαιότητα καὶ μετέπειτα, καθὼς καὶ τοὺς χρόνους τῆς ἀναγεννήσεως.

Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΣ' αἰῶνος ἐν Ἰταλίᾳ ἤρχισαν συγγραφεῖς, ὡς ὁ Straparola καὶ ὁ Basile, νὰ ἀντλιοῦν ἐκ τοῦ λαϊκοῦ παραμυθιοῦ, κατὰ δὲ τὸν ΙΖ' ὁ Γάλλος Charles Perrault ἐδημοσίευσεν τὰ πρῶτα δείγματα γαλλικῶν παραμυθίων ὑπὸ τὸν τίτλον Contes de ma mère l'Oye (Histoires du temps passé), τὰ ὁποῖα ἐκίνησαν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μορφωμένου κόσμου ἐν Γαλλίᾳ διὰ τὸ λαϊκὸν τοῦτο εἶδος καὶ ἐγράφησαν μάλιστα τότε καὶ παραμύθια λογοτεχνικά. Ἐκ Γαλλίας μετεδόθη τὸ ἐνδιαφέρον καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἀνεφάνησαν καὶ ἐκεῖ διάφοροι συλλογαί.

Ἄλλ' ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τοῦ παραμυθιοῦ καὶ ἡ ἔρευνα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως αὐτοῦ ἀρχίζει κυρίως ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν Grimm. Οὗτοι δεικνύοντες τὴν πασίγνωστον συλλογὴν τῶν Kinder- und Hausmärchen καὶ ἐφοδιάσαντες αὐτὴν ὀλίγαις παραφράσεσιν καὶ ἄλλων παραφράσεων ἐν σχέσει πρὸς τὰ παλαιὰ λαϊκὰ λαῶν, εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀνατολικῶν, ὡς καὶ τὴν ἀρχαίων ἀρχαιότητα, ἔδωκαν τὴν πρώτην ὥθησιν εἰς τὴν ἐρευνᾶν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς γενέσεως τοῦ παραμυθιοῦ. Ἐκτοτε ἐσχηματίσθησαν ἀλλεπάλληλοι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θεωρίαι.

Οἱ μὲν ἐθεώρησαν τὰ παραμύθια ὡς συνεσκοτισμένα καὶ ἡλλοιωμένα ὑπολείμματα παναρχαίων Ἰνδοευρωπαϊκῶν μύθων, τοὺς δὲ ἥρωας αὐτῶν ὡς ἡμανρωμένας μορφὰς θεῶν καὶ ἡρώων τῆς ἀρχεγόνου Ἰνδοευρωπαϊκῆς λατρείας (Grimm) ⁽¹⁾. Κατ' ἄλλους πατέρις τῶν παραμυθίων εἶναι αἱ Ἰνδαί, ὁπόθεν διὰ τῆς γραπτῆς καὶ προφορικῆς παραδόσεως διεδόθησαν κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα καὶ ἐφεξῆς εἰς τὴν Εὐρώπην (Benfey). Κατ' ἄλλους τὰ παραμύθια τῶν σημερινῶν πεπολιτισμένων λαῶν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ λείψανα, ἐγκατα-

(1) Τὰ τῶν θεωριῶν τούτων ἐκτίθενται κάπως λεπτομερέστερον εἰς τὸ βιβλίον μου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν σ. 81 κέ.

λείμματα, παλαιοτάτων τοῦ πολιτισμοῦ καταστάσεων, οὐδὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ ζητῇται ὠρισμένος τόπος τῆς γενέσεως αὐτῶν, ἀφ' οὗ ἡδύναντο πανταχοῦ ἐξ ἴσου νὰ γεννηθοῦν (ἀνθρωπολογικὴ θεωρία Tylor καὶ Lang). Κατ' ἄλλους εἶναι βέβαια ὀρθὴ αὐτὴ ἡ γνώμη περὶ πολυγενεσίας τοῦ παραμυθιοῦ, ἀλλ' ἐφ' ὅσον τὰ παραμύθια ἀποτελοῦν ὁργανικὰ σύνολα, ἔχοντα τὴν ἐνότητα ἔργου τέχνης καὶ τὴν πλοκὴν μυθιστορήματος, καὶ φέρουν τὸν τύπον ἐνὸς πνεύματος δημιουργοῦ, οὐδὲν σύστημα ἐπιστημονικὸν εἶναι βιώσιμον, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἐδέχετο ὅτι τὰ παραμύθια ἐξαπλοῦνται διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ δανεισμοῦ. Ἡ ἔρευνα ὅμως διὰ τὴν ἀρχικὴν πατρίδα ἐκάστου παραμυθιοῦ ἰδιαίτερος δὲν δύναται νὰ καταλήξῃ εἰς ἀποτέλεσμα καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ματαίᾳ (Bédier). Ἄλλοι τέλος ἀφύσαντες κατὰ μέρος τὴν γενικὴν περὶ τῆς προελεύσεως τῶν παραμυθίων συζήτησιν περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ παλαιοῦ παραμυθιοῦ ἰδιαίτερος, συγχενομένων τὰς διαφορὰς, συγκριτῶν αὐτὰς εἰς ὁμάδας, συνεχόμενας χρονολογικῶς ἱστορικῶς καὶ πραγματικῶς, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης εἰς ἀπογραφικοῦστορικῆς ἐρεύνης προσπαθοῦν νὰ ἐξαγάγουν ἀμπεράσματα περὶ τῆς διαδόσεως, τῶν μεταβολῶν καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ παραμυθιοῦ. Θεωροῦσι δ' ὡς πατρίδα αὐτοῦ τὴν χώραν, ὅπου ἀφθονοῦν αἱ παραλλαγαί, ὡς πρὸς δὲ τὴν συγκρότησιν παραμένουν αἱ ἀρτιώτεραι, τὰ δὲ ἦθη καὶ αἱ δοξασαί τοῦ τόπου διαφωτίζουν τὴν σημασίαν τοῦ παραμυθιοῦ. Ἡ μέθοδος αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζουν οἱ νεώτεροι ἐρευνῆται καὶ μάλιστα οἱ Φιλλανδοί, ἴσως εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα, ἐὰν μάλιστα γίνῃ καὶ φιλολογικωτέρα. Τὸ μόνον οὐσιῶδες ἐλάττωμά της εἶναι ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ ὕλικου, καθ' ὅσον αἱ ἐκ τῶν διαφόρων χωρῶν συλλογαὶ οὔτε ἀνάλογοι εἶναι οὔτε καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὸν πραγματικὸν ἀριθμὸν τῶν παραμυθίων καὶ τῶν παραλλαγῶν, τῶν φερομένων ἐκασταχοῦ.

Παρά τὰς θεωρίας ταύτας ἀνεφάνη καὶ ἄλλη τις ἀξιολογωτάτη θεωρία περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ παραμυθιοῦ ἐκ τῶν ὀνειρῶν. Κατ' αὐτὴν ἐκ τῶν ὀνειρῶν ἀντλεῖ ὁ ἄνθρω-

πος τὰς φανταστικὰς ἐκείνας παραστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων πλάττονται τὰ παραμύθια. Τὰ θεμέλια τοῦ μυθικοῦ κόσμου τοῦ παραμυθιοῦ στηρίζονται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ τὰς περὶ ψυχῆς παραστάσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ ὄνειρου. Καθ' ὕπνους ὁ ἄνθρωπος μεταβαίνει εἰς τόπους ἀγνώστους καὶ παραδόξους, βλέπει πράγματα θαυμάσια καὶ τερατώδη, τῶν ὁποίων διατηρεῖ κάποιαν σκοτεινὴν ἀνάμνησιν, ὅταν ἐξυπνήσῃ. Ἐὰν ὅ,τι εἶδεν εἰς τὸν ὕπνον του, θελήσῃ νὰ τὸ διηγηθῇ, θὰ ἔχωμεν ἀπλούστατα ἓνα παραμύθι. Καὶ ἐνθυμοῦμαι μίαν φράσιν, τὴν ὁποίαν ἤκουα συχνά, ὅταν ἤμην μικρὸς καὶ διηγούμην κανὲν μακρὸν καὶ περιπετειῶδες ὄνειρον. Αὐτὸ δὲν ἦταν ὄνειρο, ἦταν παραμύθι, μοῦ ἔλεγεν ὁ θεῖος μου.

Αὐταὶ εἶναι αἱ διάφοροι περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς γενέσεως τοῦ παραμυθιοῦ θεωρίαι, καὶ τῶν ὁποίων ἔχει καὶ τὰ προτερήματά της, ἀλλ' ἔχει καὶ τὰ ἀκαταλώματά της, περιέχει μὲν καὶ πρὸς τὴν ἀληθείαν καὶ τὴν ἀποδοτικὴν καὶ σπουδαίαν, ὅ,τι δ' ἐστὶ τὸ ἀκαταλὸν καὶ ἀποδοτικὸν διὰ τὴν ἐπιστήμην ὄφελος εἶναι τὸ ἀπὸ τοῦ ὅτι τὰ παραμύθια δὲν εἶναι, ὅπως ἐλέγετο ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἀκαλινώτου φαντασίας γεννήματα, ἀλλ' ὅτι αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα, τὰ φαινόμενα τερατώδη καὶ ἀπίθανα, ἀντιπροσωπεύουν καταστάσεις τοῦ πολιτισμοῦ ἀρχεγόνους, ἠδύναντο δὲ νὰ γεννηθοῦν ἐξ ἴσου εἰς ὅλους τοὺς τόπους καὶ τοὺς λαοὺς. Δεύτερον ὅτι ἱκανὰ τῶν στοιχείων τούτων ἔχουν τὴν πηγὴν τῶν εἰς τὰ ὄνειρα καὶ τρίτον ὅτι τὰ παραμύθια, ὅπως παρῶνται, σήμερον, ἀποτελοῦν συγκεκορημένας ἐνότητας, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ γεννηθοῦν αὐτομάτως, ἀλλ' ἀπαιτοῦν τὴν ἐργασίαν ἐνὸς δημιουργοῦ, ἡ δ' ἀνέυρεσις αὐτῶν εἰς διαφόρους λαοὺς προϋποθέτει τὴν ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν διάδοσιν, ἣτις κυρίως ἐγένετο διὰ τῆς προφορικῆς ὁδοῦ καὶ κατὰ δεύτερον λόγον διὰ τῆς γραπτῆς, τὴν ὁποίαν ὁμως ἡμεῖς σήμερον πλὴν ἐξαιρετικῶν τινῶν περιπτώσεων δὲν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν.

Συμφώνως νῦν πρὸς ταῦτα ἄλλη ἔρευνα πρέπει νὰ

γίνη διὰ τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν συγκροτοῦνται τὰ παραμύθια, δηλαδή τὰ ἐπεισόδια, καὶ ἄλλη διὰ τὰ παραμύθια ὥς λογοτεχνικὰς ἐνότητας. Καὶ ἡ μὲν ἔρευνα τῶν ἐπεισοδίων εἶναι ἔρευνα κυρίως ψυχολογική, ἐπιδιώκουσα νὰ δεῖξῃ πῶς καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐγεννήθη αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ μυθοπλαστία, ἡ δὲ ἔρευνα τῶν ἐνοτήτων εἶναι ἔρευνα φιλολογική, σκοπὸν ἔχουσα τὴν εὔρεσιν τοῦ τρόπου καὶ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συνετέθησαν καὶ ἐκαλλιεργήθησαν καὶ ἐξηπλώθησαν τὰ παραμύθια, καθὼς καὶ τὴν μελέτην τοῦ λογοτεχνικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος καὶ ὕφους. Συμφώνως πρὸς ταῦτα θὰ ἐξετάσωμεν καὶ ἡμεῖς κατωτέρω πρῶτον τὰ ἐπεισόδια, δεύτερον τὴν συγκρότησιν τῶν ἐνοτήτων καὶ τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν καὶ τρίτον τὸν λογοτεχνικὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ ὕφος τῶν παραμυθίων.

Ἐπεισόδια.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ἐπειὶ περὶ τῶν ἐπεισοδίων καὶ τῶν ἐνοτήτων τῶν παραμυθίων, βλέπει ὅτι καὶ αὐτὰ καλεῖται καὶ κάθε διεξοδικὴ διήγησις, ὅπως π. χ. τὸ μυθιστόρημα, τὸ διήγημα κτλ. ἀποτελοῦνται ἐκ τῆς πλοκῆς περισσοτέρων ἐπεισοδίων. Ἐχουν ὅμως τὰ ἐπεισόδια ταῦτα τοῦτο τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν, ὅτι ἐνῶ εἰς τὸ λογοτεχνικὸν διήγημα ἢ τὸ μυθιστόρημα, τὰ ἐπὶ μέρους ἐπεισόδια εἶναι ἢ τοῦλάχιστον πρέπει νὰ εἶναι στενῶς συνδεδεμένα πρὸς τὸ ὅλον, πρέπει νὰ εἶναι πλασμένα δι' αὐτό, πρέπει νὰ ἀποτελοῦν μέρη τοῦ ὅλου οὕτως, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ἔχουν αὐτοτελῆ ὕπαρξιν, οἷαδὴποτε δὲ ἀφαιρέσεις αὐτῶν νὰ μὴ ἀφήνῃ ἀνεπηρέαστον τὴν ὑπόστασιν αὐτῆν τοῦ ὅλου, εἰς τὸ παραμύθι ἔχουν κάποιαν περισσοτέραν αὐτοτέλειαν. Τὰ αὐτὰ ἐπεισόδια ἀνευρίσκει κανεὶς εἰς διάφορα παραμύθια μὲ διάφορον πλοκὴν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δίδει εἰς αὐτὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ κοινοῦ τόπου, τοῦ τυπικοῦ, ἡ δὲ προσθήκη ἢ ἀφαιρέσεις αὐτῶν ἀπὸ ἑνα παραμύθι δύναται βεβαίως νὰ ἐπηρεάσῃ τὸ μῆκος αὐτοῦ, ἀλλ' ὅχι καὶ τὴν ὑπόστασιν τοῦ ὅλου. Εἶναι δὲ ὡς πρὸς τὴν φύσιν

τὰ ἑπεισόδια ταῦτα ποικιλώτατα. Καὶ διὰ μὲν τὸν ἄπειρον ἀναγνώστην ἢ ἀκροατὴν δύνανται νὰ φαίνωνται ἀπλᾶ τῆς φαντασίας παίγνια, τερατωδῶς ἀπίθانا, διὰ τὸν ἔχοντα ὅμως γνῶσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ καὶ τῶν βαθμίδων, τὰς ὁποίας οὗτος διέτρεξεν, ἐμφανίζονται ὡς λείψανα δοξασιῶν καὶ καταστάσεων πρωτογόνων καὶ παναρχαίων, τὰς ὁποίας ἐπανευρίσκομεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἀπωτάτην ἀρχαιότητα, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τοὺς καθυστερήσαντας καὶ εἰς πρωτόγονα ἀκόμη στάδια παραμένοντας σημερινούς κατὰ φύσιν ζῶντας λαούς. Καὶ μέρος μὲν αὐτῶν ἀντιπροσωπεύει καταστάσεις καὶ ἀντιλήψεις κοινωνικὰς ἀρχεγόνους, ὅπως εἶναι ἡ ἀνθρωποφαγία γενικῶς, ἔπειτα ἡ ἀνθρωποφαγία γερόντων γονέων ἢ ἡ ἐκθεσις αὐτῶν, π. χ. εἰς τὸ παραμῦθι τῆς Σταχτοπούτας, τὰ κορίτσια βάζουν στοίχημα ὅποιας κατὴ τὸ νῆμα νὰ τὴν φάν, καὶ τρῶν τὴ μάννα τους, αἱ ἀνθρωποφάγοι, ὅταν π. χ. προσφέρουν ἀνθρώπινα θύματα π. χ. θηρία, λάμιες, δράκους κτλ. καὶ κρατοῦν τὰ νερά, ἢ ἀπαιτοῦν τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα παροικισμένοι μετὰ ἐξαιρετικὰς δυνάμεις, δυνάμεις νὰ σκέπτονται καὶ νὰ ὀμιλοῦν καὶ νὰ ἐνεργοῦν ὅπως οἱ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους παντοιοτρόπως βοηθοῦν καὶ τῶν ὁποίων τὴν μορφήν λαμβάνουν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι συχνάκις μεταμορφώνονται. Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐπεισοδίων δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ἐθνολογικά.

Ἄλλο μέρος αὐτῶν ἀντιπροσωπεύει παλαιὰς μυθολογικὰς ἀντιλήψεις καὶ δοξασίας περὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῆς γῆς, περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ μετὰ θάνατον βίου, ὡς καὶ περὶ διαφόρων δαιμόνων κτλ. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὰ περὶ τῆς κατοικίας τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ φεγγαριοῦ εἰς τὰ πέτρατα τῆς γῆς, ὡς καὶ τὰ περὶ ἀδηφαγίας αὐτῶν, τὰ περὶ τῆς ἄκρας τῆς γῆς καὶ τῶν βαθῶν τῆς, τὰ περὶ τοῦ κάτω κόσμου, τοῦ ἀθάνατου νεροῦ, τῶν νεκρῶν ὡς βοηθῶν τῶν ζώντων κτλ. κτλ. Ἐπειτα οἱ διάφοροι δαίμονες, δράκοι, νεραίδες, λάμιες, θηρία, τέρατα, τὰ ὁποῖα τρώγουν ἀνθρώπους,

ἀρπάζουν γυναῖκας κτλ. κτλ. Τὰ ἐπεισόδια ταῦτα, ἐπειδὴ ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τοὺς ἀρχαίους μύθους, τὰς σημερινὰς δηλ. παραδόσεις, δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν *μυθολογικά*.

Ἄλλο μέρος ἀντιπροσωπεύει παγκοσμίους καὶ παναρχαίας πίστεις εἰς τὴν μαγείαν καὶ τὰ κατορθώματά της, εἶναι δὲ συχνότατα εἰς τὰ παραμύθια τὰ μαγικά καρφιά, αἱ βελόναι, τὰ μῆλα, αἱ μεταμορφώσεις, τὰ ἐναέρια ταξίδια κτλ. Τὰ ἐπεισόδια ταῦτα δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *μαγικά*.

Ἄλλο μέρος προέρχεται πιθανώτατα ἐκ τοῦ κόσμου τῶν ὀνείρων, ὅπως εἶναι π. χ. τὰ ἀτελεύτητα ταξίδια εἰς τὸν Ἄδην, τὰ ὄρη τὰ ἀδιάβατα καὶ τὰ δάση τὰ ἀδιαπέραστα, τὰ ὄνειρώδη παλάτια, τὰ ὅποια εἰς μίαν στιγμὴν κτίζονται καὶ εἰς μίαν στιγμὴν ἐξαφανίζονται, οἱ δρόμοι οἱ ἀγωνιώδεις καὶ αἱ καταδιώξεις, αἱ ἀγωνιώδεις καὶ ἄκαρποι, ὡς τοῦ Σισύφου καὶ τοῦ Ταντάλου, ἀσπράττειται κτλ. κτλ.

Ἄλλο τέλος μέρος ἀναφέρει τὴν ἀντιλήψιν τοῦ κατὰ φύσιν κόσμου καὶ τοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀφύλης καὶ τῶν ὀνείρων καὶ τῶν μαγικῶν ἐκδηλώσεων καὶ ἀντιπροσωπεύει κυρίως τὰς μάλιστα ὑπ' αὐτοῦ καταγεγραμμένας ἢ καταγελωμένας, ὡς εἶναι ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ δαρεία, ἡ ἐξυπνάδα καὶ ἡ χοντροκεφαλία, ἡ ἐργατικότητα καὶ ἡ νωθότης, ἡ φλυαρία καὶ ἡ περιέργεια, ἡ ὑπερηφάνεια καὶ ἡ ταπεινότης κτλ., αἱ ὅποια ἀνήκουν κυρίως εἰς τὰς εὐτραπέλους διηγήσεις καὶ τοὺς μύθους.

Αὗται εἶναι αἱ κατηγορίαι τῶν ἐπεισοδίων. Ἐὰν τώρα ἐπιστήσωμεν ὀλίγον τὴν προσοχήν μας εἰς αὐτάς, θὰ ἴδωμεν ὅτι αἱ μὲν τέσσαρες πρῶται ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς παραδόσεις, ἡ δὲ πέμπτη πρὸς τὰς εὐτραπέλους διηγήσεις καὶ τοὺς μύθους. Οὕτως ὡς πρὸς τὰ στοιχεῖα τὰ διάφορα ταῦτα εἶδη τῶν διηγήσεων συγχέονται, πιθανώτατα δὲ μόνον ἡ περαιτέρω κατὰ διαφόρους διευθύνσεις ἐξέλιξις εἰς διακεκριμένα εἶδη τὰς ἐχώρισε.

β') Συγκρότησις τῶν ἐνοτήτων.

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω ἐπεισόδια ἀποτελοῦν μὲν τὰ στοιχεῖα τοῦ παραμυθιοῦ, ἀλλ' ὅχι καὶ αὐτὸ τὸ παραμύθι, τὸ

ὁποῖον ἀποτελεῖ σειρὰν τοιούτων, ἀπηρτισμένων εἰς ὅλον ὄργανικόν καὶ πεπλεγμένον, ἔχον ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τέλος, εἰς διήγησιν δηλονότι μέγεθος ἔχουσαν καὶ πλοκήν. Ἐπειτα τὸ ὅτι τὰ ἐπεισόδια ἀποτελοῦν στοιχεῖα τοῦ παραμυθίου δὲν σημαίνει καὶ ὅτι προϋπῆρχον αὐτοῦ καὶ ὅτι τοῦτο συνεκροτήθη κατόπιν ἕξ αὐτῶν. Διηγῆσεις βέβαια μυθικαί, δηλαδὴ παραδόσεις, καὶ ἄλλαι εἶναι δυνατόν νὰ ὑπῆρχον, ἀλλ' ὑπὸ τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐμφανίζονται τὰ ἐπεισόδια εἰς τὰ παραμύθια, φαίνεται πιθανώτερον ὅτι κατὰ μέγα μέρος τοῦλάχιστον, ἐδημιουργήθησαν ταυτοχρόνως μὲ τὸ παραμῦθι, ἐν ἀπηρτισμένῃ τοῦτ' ἔστι διηγῆσει, ἀδιάφορον ἂν κατόπιν μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διηγῆσεως ἐχρησίμευσαν ὡς τυπικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν συγκρότησιν νέων ἐκάστοτε ἐνοτήτων, νέων ἐκάστοτε παραμυθίων.

Οὕτω μὲ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ παραμυθίου εἰς τὰ στοιχεῖα του, τὰ ἐπεισόδια, δὲν λύεται τὸ πρόβλημα τῆς γενέσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ μένει πάντοτε ἀνοικτὸν τὸ εἰς τί, ποῦ δύναται νὰ γένῃ τὸ παραμῦθι, καὶ θανταστικῶς ἀπὸ τί, ἀπὸ τί εἶναι τὰ παραμύθια. Τὸ ζήτημα εἶναι ἀποκολώτατον καὶ σκοτεινότατον, καθ' ὅσον μάλιστα ἀναφέρεται περὶ δημιουργημάτων παναρχαίων, τῶν ὁποίων τὰ εἴδη ἔχνη μετὰ μεγάλης δυσκολίας δύναται νὰ παρακολουθήσῃ κανεὶς εἰς τὰ βάθη σκοτεινοῦ καὶ ἀπωτάτου παρελθόντος. Ἀναγκαιῶς λοιπὸν θὰ καταφύγῃ τις εἰς εἰκασίας, αἱ ὁποῖαι ἐνδέχεται μὲν νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὰ ὅρια τοῦ πιθανοῦ, εἶναι ὅμως δύσκολον πάντοτε νὰ ἀποδειχθοῦν καὶ ὡς βεβαιώτητες, ὡς ἀλήθειαι ἐξηκριβωμέναι. Καὶ πιθανωτέρα εἰκασία μοῦ φαίνεται ἡ ἑξῆς.

Ὁ καθημερινὸς πραγματικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι βέβαια, ὅπως παρατηρήσαμεν ἤδη εἰς τὰ περὶ εὐτραπέλων διηγῆσεων, πλουσιωτάτη πηγὴ διὰ σκωπτικὰς καὶ ἄλλας διηγῆσεις, δὲν παρουσιάζει ὅμως καὶ γεγονότα, τὰ ὁποῖα νὰ δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πηγὴ μακροτέρων θαυμασιῶν διηγῆσεων, ὅπως εἶναι τὰ παραμύθια, αἱ ὁποῖαι ἐξέρχονται τῶν ὁρίων τῆς πραγματικότητος. Τοιαῦτα γεγονότα μόνον εἰς τὰ ὄνειρα εἶναι δυνατὰ καὶ διὰ τοῦτο εἰς

αὐτὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ πρότυπα τῆς συνεχοῦς διηγήσεως τοῦ παραμυθιοῦ.

Καὶ πραγματικῶς μόνον εἰς τὰ ὄνειρα τὰ θαυμαστὰ ἐπεισόδια καὶ αἱ περιπέτειαι, αἱ παραδείσεις ἀπολαύσεις καὶ ὠραιότητες καὶ οἱ πλέον ἀγωνιώδεις ἄθλοι καὶ τὰ φοβερότερα τέρατα διαδέχονται ἀλλήλα ἐν χαλαρᾷ παρατάξει ἢ καὶ ἐν αἰφνιδίᾳ καὶ ἀποτόμῳ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο μεταπτώσει κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον γίνεται καὶ εἰς τὰ παραμύθια, τόσον ὥστε, ἐάν, ὅπως καὶ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, θελήσῃ κανεὶς νὰ διηγηθῇ ὅ,τι καθ' ὕπνους περιπετειῶδες εἶδεν, οὐσιαστικῶς θὰ ἔχωμεν ἐνώπιον ἡμῶν παραμύθι.

Διὰ νὰ γίνῃ ὅμως τὸ παραμύθι τοῦτο τέλειον, χρειάζεται καὶ νὰ στερεοποιηθῇ, νὰ συμπληρωθῇ εἰς μόνιμον διήγησιν, τοῦτο δὲ μόνον διὰ τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῆς διαδόσεως εἶναι δυνατόν. Διὰ τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῆς διαδόσεως ἡ διήγησις γίνεται κτήμα πρὸς πολλοὺς καὶ ὁ θεοδικόν καὶ μεταβάλλεται μὲν καὶ ἀλλοιοῦται ἐκάστην καὶ ἐκασταχού, ἀλλ' εἰσερχομένη ἀπαξ εἰς τὴν παράδοσιν ἑνὸς τοῦ μύθου καὶ εἶδος καὶ ὄντοτητα ξεχωριστὴν καὶ τὴν μεταβλητότητα, τὴν ὁποίαν χαρίζει ἡ παράδοσις εἰς ὅλα τὰ κτήματά της. Βαθμηδὸν δ' ἀμειβοῦνται καὶ ἐξαλείφεται καὶ ἡ ἀνάμνησις τῆς ἐκ τοῦ ὀνείρου προελεύσεως αὐτῆς καὶ ἔχομεν πλέον τὴν θαυμαστὴν τοῦ ὀνείρου διήγησιν ἐξευλιγμένην εἰς τέλειον παραμύθι.

Ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις ἑνὸς ἀπλοῦ ὀνείρου εἰς παραμύθι ἐντὸς τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ βεβαίως δὲν εἶναι οὔτε δυνατὴ οὔτε πιστευτή. Ἐφ' ὅσον δηλαδὴ τὸ ὄνειρον θεωρεῖται, ὅπως θεωρεῖται σήμερον, ἀπλοῦν παίγνιον τῆς φαντασίας τοῦ κοιμωμένου, μηδεμίαν ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν πραγματικότητα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸ φαντασθῇ κανεὶς ἐπαναλαμβανόμενον καὶ δὴ διαδιδόμενον καὶ εἰς μόνιμον διήγησιν συμπληγνύμενον. Διότι διὰ νὰ ἐπαναληφθῇ κάτι τι καὶ διαδοθῇ, πρέπει πρωτίστως νὰ θεωρηθῇ ὡς κάτι ἄξιον λόγου καὶ πρὸ παντὸς νὰ πιστευθῇ. Δὲν συνέβαινε ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ ἄλλοτε, εἰς χρόνους παναρχαίους, εἰς τὰ πρῶτα στάδια τοῦ πολιτισμοῦ, κα-

θῶς δὲν συμβαίνει καὶ σήμερον εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν αὐτὴν χαμηλὴν βαθμίδα τῆς προόδου καὶ τῆς ἀναπτύξεως. Εἰς τοὺς λαοὺς τούτους ὁ βίος τοῦ ὀνείρου μὲ τὰ παράδοξά του καὶ τὰ τερατώδη ὄντα του καὶ τὰς θαυμαστὰς περιπετείας του εἶναι πραγματικότης, ὅπως καὶ ὁ καθημερινὸς βίος μὲ τὰ γεγονότα του. Πιστεύεται μάλιστα ὅτι ἡ ψυχὴ καθ' ὕπνους χωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ κινεῖται καὶ δοῶ καὶ ζῇ βίον πολὺ διάφορον, βίον ἐλεύθερον, ἀπηλλαγμένον τῶν δεσμῶν, τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν πεζοτήτων τοῦ καθημερινοῦ, τὸν βίον τοῦ ὀνείρου. Εἰς τοὺς λαοὺς λοιπὸν τούτους τὰ ὄνειρα εἶναι πιστευτὰ καὶ ἐπομένως ἡδύναντο καὶ νὰ ἐπαναληφθοῦν καὶ νὰ διαδοθοῦν ὡς μόνιμοι πλέον διηγήσεις.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν δύσκολον εἶναι νὰ πιστευθῇ ὅτι τὸ ὄνειρον ἐνός οἰουδήποτε ἀγρίου λαοῦ εἶναι διὰ τὴν διάδοσιν, ὥστε νὰ συμπληθῇ εἰς μόνιμον διήγησιν ἐκ παραμυθι. Διὰ νὰ διαδοθῇ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ λαοῦ καὶ ὡς ἐπὶ τοὺς πεπονημένους λαοὺς, δὲν εἶναι ἀρκετὸν νὰ εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἀξιόλογον, πρέπει καὶ ἡ παράστασις αὐτοῦ νὰ εἶναι σπουδαία καὶ ἀξία λόγου. Παροίμια τοῦ ἔκανε ὁ φτωχός, δὲν πιάνει, λέγουν οἱ Bassoutos τῆς Αἰθιοπίας. Πρέπει λοιπὸν καὶ διὰ τὰ ὄνειρα νὰ ζητηθῇ κάποια ἀξία λόγου καὶ σπουδαία διὰ τοὺς κατὰ φύσιν ἀνθρώπους προέλευσις. Καὶ ὑπάρχει πράγματι.

Πηγὴ ὀνείρων καταπληκτικῶν, πιστευτῶν, ἀλλὰ καὶ σπουδαίων διὰ τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς εἶναι οἱ μάγοι. Ἀνθρώποι νευρικοὶ καὶ εὐερέθιστοι, ὑποκείμενοι εἰς νευρικοὺς παροξυσμοὺς καὶ καταστάσεις ὑπνωτικὰς, τὰς ὁποίας συνήθως καὶ προκαλοῦν, διὰ νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸν ὑπεράνθρωπον κόσμον τῶν πνευμάτων, ὅχι μόνον διὰ τῶν ἐξωφρενικῶν χορῶν των, ἀλλὰ καὶ διὰ διαφόρων ἄλλων μέσων, νηστείας, μεθυστικῶν καπνῶν καὶ ποτῶν κ.τ.τ., ἄνθρωποι πιστεύοντες ὅτι ἡ ψυχὴ των δύναται νὰ εἰσέρχεται καὶ νὰ ἐξέρχεται κατὰ βούλησιν ἐκ τοῦ σώματος, βλέπουν καὶ πράττουν ἢ προσποιοῦνται ὅτι βλέπουν καὶ πράττουν, διότι δὲν λείπουν καὶ

οἱ εὐφάνταστοι ἀπατεῶνες, πράγματα ποικίλα, θαυμάσια καὶ τρομακτικὰ κατὰ τὰ ταξίδια τῆς ψυχῆς των εἰς τὰς ὑπνώσεις των, τὰ ὅποια κατόπιν διηγοῦνται εἰς ἀφελεῖς ἀκροατάς, καὶ αἱ διηγήσεις αὗται ἐπαναλαμβάνονται καὶ διαδίδονται, διότι θεωροῦνται πιστευταὶ καὶ σπουδαῖαι⁽¹⁾. Συνηθέστατα δ' εἶναι τὰ ταξίδια τῆς ψυχῆς τῶν μάγων τούτων εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰς τὸν Ἅδην, εἰς τὰς χώρας τῶν πνευμάτων καὶ τῶν νεκρῶν, τὰ ὅποια ἐπανευρίσκομεν συχνὰ καὶ εἰς τὰ παλαιὰ ἔπη καὶ εἰς τὰ σημερινὰ παραμύθια. Εἶναι δὲ τὰ ταξίδια ταῦτα τοσοῦτω μᾶλλον ἀγωνιώδη καὶ περιπετειώδη, καθ' ὅσον κατ' αὐτὰ ὁ μάγος ἀγωνίζεται συνάμα καὶ παλαίει πρὸς τὰ διάφορα κακοποιὰ πνεύματα καὶ τοὺς δαίμονας.

Οὕτως αἱ μαγικαὶ διηγήσεις φαίνεται ὅτι ἀπετέλεσαν τὸν πρῶτον πυρῆνα τῆς διηγήσεως τῶν παραμυθιῶν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ μαγεία καὶ αἱ μάγοι καὶ τὰ μαγικὰ κατορθώματα καὶ ταξίδια ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν τόσον μέγα μέρος εἰς αὐτὰ. Οἱ δὲ μάγοι τῶν πρώτων χρόνων τῶν θεαμάτων τοῦ παραμυθιοῦ ὅπως περιέχεται φαίνεται εἰς τὰς παλαιολτάτας αἰγυπτιακὰς ἀρχαίας καὶ ὅποιαι κατὰ τὸ πλεῖστον περὶ τὰ κατορθώματα τῶν μάγων περιστρέφονται καὶ ὄχι περὶ τοὺς ἄθλους τῶν ἡρώων. Συντελεῖ δ' εἰς τὴν διατήρησιν τῶν διηγήσεων τούτων καὶ ἡ στενὴ οἰκογενειακὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ παράδοσις, καθ' ὅσον τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μάγου συνήθως ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν παρεδίδοτο, οἱ δὲ μάγοι πολλαχοῦ ἀπετέλεσαν ἐπαγγελματικὰ σωματεῖα, διατηροῦντα ζηλοτύπως τὰ μυστικά των.

Ἐκ τῶν τοιούτων διηγήσεων κατόπιν, ὅτε προαγομένων τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν οἱ δαίμονες ἔγιναν θεοὶ καὶ ὁ ἀκαθόριστος πρὶν μυθολογικὸς κόσμος βαθμηδὸν καθωρίζετο καὶ συνεπὴγγυτο εἰς ὀρισμένα ἐκασταχοῦ μυθολογικοθρησκευτικὰ συστήματα καὶ οἱ παλαιοὶ μάγοι μετεβάλλοντο εἰς ἱερεῖς,

(1) Παρόμοιον ἐντελὼς ἐκ τῶν χριστιανικῶν χρόνων εἶναι αἱ διηγήσεις τῶν μοναχῶν περὶ ὀπτασιῶν καὶ ἀποκαλύψεων, τὰς ὁποίας ἀφθόνους ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς διαφόρους βίους τῶν ὁσίων.

ἀνεπτύχθησαν πιθανώτατα διάφορα κατὰ τόπους καὶ λαοὺς μυθολογικά ἔπη, τῶν ὁποίων πάλιν οἱ ἥρωες, ὡς πιθανῶς ὁ Ἀσσύριος Γίλγαμος καὶ οἱ Ἕλληνες Ἡρακλῆς, Περσεύς, Ὀδυσσεὺς καὶ εἴ τις ἄλλος, μαγικὸν κατ' ἀρχὰς ἔχοντες χαρακτῆρα, βραδύτερον βαθμηδὸν ἐξηρωώθησαν, ἐφ' ὅσον τὸν μαγικὸν αἰῶνα διεδέχετο ὁ ἡρωϊκὸς καὶ τὰ κατορθώματα τῶν μάγων παρηγκώνιζον πλέον εἰς τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ λαοῦ οἱ ἄθλοι τῶν ἡρώων. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν ἐγίνε καὶ ἄνευ μεταβολῆς εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς συγκροτήσεως τῶν διηγήσεων τούτων, καθ' ὅσον παρὰ τὸ μεταβεβλημένον ἤδη μαγικὸν στοιχεῖον προσετέθη καὶ τὸ ἡρωϊκόν. Βραδύτερον μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας προσετέθη καὶ τὸ ναυτικόν μὲ τὰς θαυμασίας ἀφηγήσεις τῶν περὶ τεράτων θαλασσιῶν, περὶ κινδύνων καὶ περιπλανήσεων ἐν ξένης, ἀγνώστους καὶ παραδόξους χώρας καὶ ἀνθρώπων. Πολλὸν δὲ βραδύτερον κατὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰς ἑλληνιστικὰς κοινὰς, πιθανῶς χρόνους προσετέθη καὶ τὸ εἰρηνικὸν στοιχεῖον. Τοῦτο ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τὸ λογοῦν περὶ τοῦ αὐτοτόρημα τῶν χρόνων ἐκείνων, τὸ ὁποῖον πολὺ ὀλίγον φαίνεται ἐγίνε δημοφιλὲς καὶ λαϊκόν. Οὕτως ἀπετελέσθησαν ποικίλαι φαντασι καὶ διηγήσεις, ὧν ἔσχατοι λαϊκοὶ ἀντιπρόσωποι ἐπέζησαν μέχρις ἡμῶν τὰ παραμύθια.

Τὸ τελευταῖον ὁμως τοῦτο οὐδόλως πρέπει νὰ παρεξηγηθῇ οὐδὲ νὰ πιστευθῇ, ὡς ἐπίστευσεν ὁ Grimm, ὅτι τὰ σημερινὰ παραμύθια εἶναι ἀπλῶς ἡμανρωμένα λείψανα ἢ κεκολοβωμένα συντρίμματα παναρχαίου μυθολογικοῦ κόσμου, καὶ νὰ ἀναζητῶνται εἰς τοὺς ἥρωας αὐτοῦ ἀρχαίων λαῶν θεοὶ καὶ ἥρωες. Τὰ παραμύθια, ὅπως μᾶς παρουσιάζονται σήμερον, δὲν ἔχουν καθόλου τὴν ὄψιν συντριμμάτων, τεμαχίων κολοβῶν ἢ ἀκεφάλων λησμονηθέντος ὅλου, ἀλλ' ἐμφανίζονται ὡς ἔργα συνολικά, ἔντεχνα καὶ αὐτοτελῆ, ἔργα προϋποθέτοντα τὴν ἐνσυνείδητον ἐνέργειαν δημιουργῶν, ἐμπείρων τῆς ἀφηγηματικῆς τέχνης, οἵτινες ὡς ἔργον καὶ οὐχὶ ὡς πάρεργον νὰ ἀσκοῦν τὴν διήγησιν. Καὶ τοιοῦτοι ἀφηγηταί,

τοιούτοι παραμυθάδες ἐνωρὶς φαίνεται ὅτι ἐνεφανίσθησαν. Εἰς δὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ διαμόρφωσιν αὐτῶν εἰς τάξιν ἐπαγγελματικὴν βεβαίως συνετέλεσαν αἱ μυθοπλαστικαὶ διαθέσεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ἡ φυσικὴ ἡδονή, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἀφήνων ἑαυτὸν νὰ πλέῃ ὡς ἐν ὄνειρῳ εἰς τὸ πέλαγος τῶν παραστάσεων, ὅσας ἡ φαντασία του δημιουργεῖ, καὶ ἡ ὁποία ἄριστα ἐκδηλοῦται εἰς τὴν ἐπιζήτησιν ἀκριβῶς τῶν ὀνείρων, μάλιστα εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς, διὰ τοῦ ὀπίου ἢ τοῦ χασίς ἢ ἄλλων οὐσιῶν μεθυστικῶν.

Οἱ παραμυθάδες οὗτοι ἀντλοῦντες ἐκ διαφορῶν πηγῶν, προφορικῶν ἢ καὶ γραπτῶν, παραδεδομένων ἢ καὶ συγχρόνων, ἐκαλλιέργησαν καὶ διέπλασαν τὸ παραμῦθι εἰς λαϊκὸν λογοτεχνικὸν εἶδος, ἔχον ἰδίαν τάξιν καὶ ἰδίαν τεχνοτροπίαν, καὶ ὡς τοιοῦτον πλέον διαδόθη εἰς ὅλον τὸν ἀνατολικὸν καὶ τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον ἡδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος.

Τοιοῦτοι ἐπαγγελματικαὶ ποιηταὶ, ἔξ ὧν πολλοὶ προῦλ-
 θαν χοροὶς νὰ πῶς ἀπορροήθῃ, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους τῶς
 ἀπέληξαν οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ καὶ ραψωδοί, καὶ οἱ ὁποῖοι ἡσκη-
 σαν τὸ ἔργον τῶν παραλλήλων πρὸς ἄλλους διαφοροὺς πλάνη-
 τας λαϊκοὺς ἀοιδούς, ραψωδοὺς, ἄλλους ποιητάς, μουσικούς,
 θαυματοποιούς κτλ., μαρτυροῦνται καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ
 εἰς τοὺς σημερινούς λαοὺς. Εἰς τὰς Ἰνδίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἢ
 κατ' ἐξοχὴν χώρα τοῦ παραμυθιοῦ καὶ ὅπου κατηρτίσθησαν
 αἱ ἀρχαιότεραι συλλογαὶ παραμυθιῶν, ὑπῆρχον καὶ ὑπάρ-
 χουν ἀκόμη. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡδη εἰς τοὺς πρώτους ἱστο-
 ρικοὺς χρόνους ἔχομεν εἰς τὴν Ἰωνίαν τοὺς λογοποιούς, οἱ
 ὁποῖοι εἰς τὰς λέσχας καὶ τὰς ἀγοράς ἔργον εἶχον νὰ τέρ-
 πουν διὰ τῆς διηγήσεως τοὺς πολίτας καὶ ἐκ τούτου ἀπέζων.
 Ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Πλάτων γνωρίζουν τοὺς μυθοποιούς,
 ἀπὸ δὲ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους εἶναι ἀφθονώτερα τὰ δεί-
 γματα τῆς ὑπάρξεως τοιούτων ἐπαγγελματιῶν ἀφηγητῶν (').

(') Περὶ ὅλων τούτων λεπτομερέστερον βλέπε Κυριακίδου, Αἱ γυ-
 ναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν σ. 96 ἔξ.

Νεώτερα παραδείγματα παραμυθῶδων ἔχομεν ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας, ὡς καὶ εἰς τοὺς γείτονάς μας Τούρκους, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰς μακρὰς νύκτας τοῦ Ραμαζανίου εὐχαρίστως ἀκούουν δερβίσηδες, διηγουμένους τὰ μακρότατα παραμύθια των.

Ἀπὸ τοὺς παραμυθάδες παρέλαθε τὸ παραμύθι ὁ λαὸς καὶ μάλιστα αἱ γυναῖκες. Καὶ εἰς μερικοὺς μὲν λαοὺς φαίνεται ὅτι αὐταὶ ἀρκετὰ καλὰ τὸ ἐκαλλιέργησαν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὅμως τὸ παραμύθι εἰς τὰς γυναῖκας ἔχασε. Ἀπὸ εἰδους λογοτεχνικοῦ, προωρισμένου νὰ τέρπῃ τοὺς μεγάλους, κατήντησεν εἶδος παιδικόν, διότι ἀνάλογον εἶναι καὶ τὸ ἀκροατήριον τῶν γυναικῶν. Τὸ ἀκροατήριον τοῦτο δὲν ἀποτελοῦν πλέον οἱ μεγάλοι, ἀλλ' ὁ ἀφελὴς καὶ θορυβώδης κόσμος τῶν παιδιῶν, πρὸς τὸν ὅποιον ἔπρεπε νὰ προσαρμοσθῇ τὸ παραμύθι. Διὰ τοῦτο καὶ ἔγινεν αὐτὸ ἀπαισιότερον καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ εἰς τὴν φράσιν, αὐτὸ ἥσσον καὶ διὰ τοῦτο χαριέστερον. Εἰς τὴν προσαρμογὴν αὐτὴν εἰς τὰ παιδικὰ ὅσον πιθανὸς ὁφείλεται καὶ ὁ ἀποπαιδωσις τῶν ἡρώων πλείστων παραμυθίων, ἡ μεταβολὴ τούτου ἔστι τῶν ἡρώων εἰς παιδιά, τὰ ὅποια συχνότατα ἀποπαιδιάζονται ὡς τὰ κύρια πρόσωπα εἰς τὰ παραμύθια.

γ') Τεχνοτροπία καὶ ὕφος.

Ὡς πρὸς τὴν ὅλην τεχνοτροπίαν οἱ παραμυθάδες δὲν ἀπεμακρύνθησαν οὐσιωδῶς τῆς παραδεδομένης παλαιᾶς καὶ πρωτογόνου, ἥ ὅποια, ὅπως καὶ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, ὁμοιάζει τόσον πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ ὄνειρου. Τὰ διάφορα ἐπεισόδια, τὰ ἀποτελοῦντα τὸ παραμύθι, δὲν συμπλέκονται περὶ ἓνα πυρῆνα εἰς ἓν ἀδιάσπαστον ὅλον οὕτως, ὥστε ἡ ἀφαίρεσις ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἢ ἡ προσθήκη ἄλλου νὰ μεταβάλλῃ οὐσιωδῶς τὸ σύνολον, ἀλλὰ μᾶλλον παρατάσσονται ἐν χἀλαρῇ διαδοχῇ οὕτως, ὥστε νὰ δύνανται νὰ περιορίζωνται ἢ καὶ νὰ πολλαπλασιάζωνται χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται οὐσιωδῶς τὸ ὅλον. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀφηγηταὶ ἔχουν τὴν ἐλευ-

θερίαν νὰ βραχύνουν κατὰ βούλησιν τὴν διήγησιν διὰ τῆς παραλείψεως ἐπεισοδίων ἢ καὶ νὰ τὴν ἐπεκτείνουν διὰ τῆς προσθήκης νέων. Σύνηθες δὲ μέσον ἐπεκτάσεως, ἐντελῶς πρὸς τόγονον, εἶναι ἡ ἐπανάλιψις τοῦ αὐτοῦ ἐπεισοδίου συνήθως τρίς. Οὕτω π. χ. ὁ ἥρωας μεταβαίνων διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἄθλου συναντᾷ ἓνα δράκον καὶ κατόπιν διαφόρων ἐπεισοδίων καὶ διατυπώσεων τὸν ἐρωτᾷ περὶ τῆς ὁδοῦ, αὐτὸς τὸν ἀποστέλλει εἰς τὸν μεγαλύτερόν του ἀδελφόν, ὅπου ἐπαναλαμβάνονται αἱ αὐταὶ σκηναί, καὶ αὐτὸς εἰς τὸν τρίτον καὶ μέγιστον τῶν ἀδελφῶν, ὅπου καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτά, λαμβάνει δὲ τέλος ὁ ἥρωας τὰς ζητουμένας πληροφορίες καὶ ὁδηγίας. Ὅπου τὸ παραμῦθι ἀκμᾷζει καὶ οἱ παραμυθᾶδες εἶναι ἄνδρες καὶ τὸ ἀκροατήριον ἀνδρικόν τὸ παραμῦθι εἶναι συνήθως μεγάλη. Μικρὰ παραμῦθια δὲν εὐχαριστοῦν. Τὴν μεγαλυτέραν ἐπισημν ἔχει ὁ παραμυθᾶς, ὁ ὁποῖος ἡμπορεῖ νὰ εἴη τὸ μεγαλύτερον παραμῦθι, πὺν νὰ κρατήσῃ μὴ καὶ δύο βράδια.

Κατὰ τὰς ἑκατομμύριας οἱ ἥρωες τῆς διήγησεως τοῦ παραμυθᾶ ἔχει προχωρήσει εἰς τὴν τέχνην ποιεῖν εἶναι διήγησις ζωντανή, συνοδευομένη ὑπὸ ἐκφράσεων χειρονομιῶν, μέχρι τινὸς βαθμοῦ δύναται κανεῖς νὰ εἴη μιμική, ἡ ὁποία μὲ κάθε τρόπον προσπαθεῖ νὰ συγκρατήσῃ ἀμείωτον τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν. Ὁ παραμυθᾶς τὸ ζῇ τὸ παραμῦθι του καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν προσπαθεῖ νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τοὺς ἀκροατάς του. Ἡ διήγησις του εἶναι ἐντελῶς διάφορος τῆς γραπτῆς, τὴν δὲ διαφορὰν τὴν διακρίνει κανεῖς καὶ ὅταν ἀκόμη ἀναγινώσκῃ τὸ παραμῦθι καταγεγραμμένον. Διαφέρει δὲ εἰς πλεῖστα ὅσα σημεῖα ἀπὸ τὴν νεωτέραν τεχνικὴν διήγησιν. Ὁ παραμυθᾶς παρακολουθεῖ καὶ ἐπιδιώκει τὴν προᾶξιν, δὲν χρονοτριβεῖ εἰς περιγραφάς, δὲν χάνεται εἰς λεπτομερείας, καὶ αὐτὰς τὰς ἀντιφάσεις πολλάκις τὰς περνᾷ χωρὶς νὰ τὰς παρατηρήσῃ. Ἐν ἡ δύο ἐπίθετα καὶ μερικαὶ βραχεῖαι χαρακτηριστικαὶ φράσεις τοῦ εἶναι ἀρκεταί, διὰ νὰ ζωγραφίσῃ τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς τόπους καὶ τὰ πράγματα. Τὴν δὲ ἐπέκτασιν τοῦ παραμυθιοῦ καὶ τὴν διατήρη-

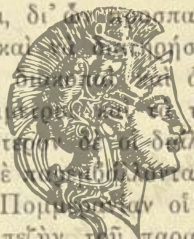
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

σιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ἀκροατῶν ἐπιτυγχάνει οὐχὶ διὰ τῆς παρεμβολῆς ἀσκόπων περιγραφῶν καὶ ἀνιαρᾶς πλατυλογίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πλοκῆς πάντοτε νέων ἐπεισοδίων. Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶναι καὶ ὁ τρόπος ἰδίως τῶν Ἰνδῶν παραμυθᾶδων, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν μυθιστόρημα, τῆς ἐμπλοκῆς εἰς ἓν παραμύθι περισσοτέρων ἄλλων μικροτέρων παραμυθίων.

Ὡς πρὸς τὴν φράσιν ἐπίσης ἔχουν μορφώσει οἱ παραμυθάδες ὠρισμένον ὕφος. Ἐχουν δι' ὠρισμένας περιστάσεις ὠρισμένας ἑκφράσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ ἐπανέρχονται ὁμοιομόρφως, καθὼς ἐπαναλαμβάνονται οἱ τυπικοὶ στίχοι εἰς τὸ ἔπος. Ἰδίως τυπικαὶ εἶναι αἱ ἐνάρξεις καὶ αἱ κατακλείδες τῶν παραμυθίων, αἱ ὁποῖαι οὐχὶ σπανίως εἶναι καὶ ἑμμετροί. Τυπικοὶ δὲ εἶναι καὶ οἱ διάφοροι τρόποι, δι' ὧς ἐκφραθεῖ ὁ παραμυθᾶς νὰ διεγείρῃ τὴν προσοχὴν καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν, ἐρωτήσεις, ἀποκρίσεις, ἀποστροφαὶ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς, πολλάκις ἑμμετροὶ καὶ τοιαῦτα. Οὐκ ὀλίγα δὲ σπανίως ἡ διήγησις, συχνότατον δὲ τὰ δIALOGOI, ἐκτείνονται καὶ εἰς στίχους, πολλάκις δὲ τὰ ἐμμετρικὰ εἰσὶν στίχοι ἐξ ἁσμάτων, ἐπωδῶν κτλ. Εἰς τὴν Πομπηεῖαν οἱ παλαιότεροι συλλογεῖς βεβαιοῦν ὅτι τὴν πεζὴν τοῦ παραμυθιοῦ διήγησιν παρηκολούθει ἡ ἑμμετρος αὐτοῦ διασκευή.

Οἱ διάλογοι εἰσάγονται συνήθως εἰς πρῶτον πρόσωπον, πράγμα τὸ ὁποῖον παρέχει ζωὴν καὶ δραματικότητα εἰς τὴν διήγησιν, συχνόταται δὲ εἶναι αἱ ἐπαναλήψεις ὁλοκλήρων τεμαχίων, αἱ ὁποῖαι κατὰ περίεργον τρόπον ὄχι μόνον δὲν κουράζουν τοὺς ἀκροατάς, ἀλλ' εὐχαρίστως ἀκούονται, ἴσως διότι τοὺς ξεκουράζουν, ἐπιτρέπουν νὰ χαλαρώσουν τὴν διαρκῶς ἐντεταμένην προσοχήν των. Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦν μεθόδους γνωστὰς καὶ εἰς τὸ ἔπος. Ἐν γένει δὲ δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ διήγησις τοῦ παραμυθιοῦ ἀκολουθεῖ τοὺς αὐτοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους καὶ ἡ ἐπική.

Εἰς τὸ στόμα τῶν γυναικῶν, ὅπως παρατηρήσαμεν ἄνωτέρω, τὸ παραμύθι γίνεται συντομώτερον καὶ παιδικώτερον καὶ ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν φράσιν. Ἡ δια-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

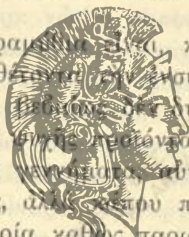
ΑΘΗΝΩΝ

φορὰ δὲ αὕτη εἶναι καταφανὴς εἰς ὅποιον μελετᾷ τὰ παραμύθια λαῶν, ὅπου σφίζονται ἀκόμη οἱ παραμυθάδες, καὶ λαῶν, ὅπου τὸ παραμύθι περιῆλθεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς γυαγῆς καὶ τοῦ παιδιοῦ. Τὰ γαλλικὰ καὶ τὰ γερμανικὰ παραμύθια διαφέρουν ἀπὸ τὰ ἰταλικά, πολὺ δὲ περισσότερον ἀπὸ τὰ τουρκικὰ καὶ τὰ ἀραβικά. Ἐκεῖ δὲ μάλιστα, ὅπου, ὡς παρὰ τοῖς Τούρκοις, οἱ παραμυθάδες εὐρίσκονται ἐν ἀκμῇ, παρατηρεῖ κανεῖς καὶ τάσεις, ὅπως τὸ παραμύθι καταβιβασθῇ ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ θαύματος, ὃ ὁποῖος δὲν εἶναι πλέον σήμερον πολὺ πιστευτός, εἰς τὸν κόσμον τὸν πραγματικόν, ὅπως μεταβληθῇ εἰς μυθιστόρημα.

Δ) Πατρὶς καὶ διάδοσις τοῦ παραμυθιοῦ.

Ἐφ' ὅσον τὰ παραμύθια καθὼς παρατηρήσαμεν, ἔργα ἔντεχνα, προὔποθεν τὴν ἐκ συνειδήτου καὶ ἔντεχνον ἐνέργειαν δημιουργῶν, ἡ δὲ αὐτὴ δύναται καὶ θεωρηθῆναι ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ὡς ταῖς ἀποτέλεσμα, φερόμενα, ὡς ταῖς στοιχειώδη τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν αὐτομάτων εἰς ὅλους τοὺς τόπους καὶ τοὺς λαούς, ἀλλὰ καὶ πρέπει νὰ ἐδημιουργήθησαν οὐδεμία δὲ θεωρία, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Bédier, εἶναι βιώσιμος, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἐδέχετο τὴν διὰ τοῦ δανεισμοῦ ἐξάλλωσιν τῶν παραμυθίων. Προβάλλει λοιπὸν μόνον τοῦ τὸ ἐρώτημα, πότε καὶ ποῦ τὸ πρῶτον ἐδημιουργήθησαν καὶ πῶς συμβαίνει σήμερον νὰ εἶναι κοινὸν κτῆμα πολυαριθμῶν λαῶν, ἀσιατικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν, ἀρχαίων καὶ νέων, καὶ πολλάκις καὶ πολλῶν κατὰ φύσιν ζώντων τῆς Ἀφρικῆς ἢ καὶ ἄλλων ἡπείρων;

Τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἀπασχόλησαν ἤδη τοὺς ἐρευνητὰς καὶ ἐδόθησαν καὶ διάφοροι ἀπαντήσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἐπὶ πολὺν χρόνον κρατήσασα ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Benfey, ὅτι τὰ παραμύθια πάντα ἔχουν πατρίδα τὴν Ἰνδικήν. Ἀλλὰ καὶ ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Benfey, καθὼς καὶ πᾶσα ἄλλη θεωρία, ἡ ὁποία ἀποπειρᾶται νὰ δώσῃ συνολικὴν ἀπάντησιν διὰ τὴν προέλευσιν ὅλων ὁμοῦ τῶν παραμυθίων, δὲν δύναται νὰ κα-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΔΟΗΝΩΝ

ταλήξῃ εἰς πόρισμα ἀσφαλές. Διότι, ἐφ' ὅσον ἕκαστον παραμύθι καθ' ἑαυτὸ ἀποτελεῖ ἔντεχνον αὐτοτελές ἔργον καὶ ἐφ' ὅσον οἱ ὄροι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παραμυθιοῦ ὑπῆρχον εἰς πλειότερους λαούς, δὲν εἶναι ὀρθὸν οὔτε καὶ μεθοδικὸν νὰ ἀναζητῇ κανεῖς συνολικῶς τὴν πατρίδα τῶν παραμυθίων, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀναζητῇται ἡ πατρίς ἑνὸς ἑκάστου ἰδιαίτε-
 ρως. Πρέπει δηλαδὴ δι' ἕκαστον παραμύθι νὰ γίνεται ἡ αὐτὴ ἐργασία, ἡ ὁποία γίνεται δι' ἓν οἰονδήποτε φιλολογικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἔτυχε νὰ διαδοθῇ εἰς περισσοτέρους λαούς. Πρέπει πρωτίστως νὰ συγκεντρώνωνται ὅλαι αἱ ἐκ τῶν διαφόρων λαῶν παραλλαγαὶ καὶ κατόπιν διὰ μεθόδου συγκριτικῆς, φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς νὰ ἐρευνᾶται ἡ ὁδὸς τῆς διαδόσεως αὐτοῦ, ἡ ὁποία εἶναι δυνατόν καὶ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀρχικὴν πατρίδα του.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς μεθόδου ταύτης δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ ἀνακαλυφθῇ ἡ ἀρχικὴ πατρίς τοῦ παραμυθιοῦ. Ὁ ἀρχικὸς λαὸς τοῦ παραμυθιοῦ, ὁποῦ καὶ ἀπὸ τὰ ἀποσπασμένα κομμάτια τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, τὰ διαδιδόμενα διὰ τῆς προφορικῆς ὁδοῦ, ὑπάρχει κατὰ χρόνους καὶ κατὰ τόπους σπουδαιοτάτης μεταβολῆς καὶ ὁποῖαι δυσχεραίνουν πολλὰκις τὴν ἐρευναν.

Ἄν ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὰ ἐκ τῆς λήθης χάσματα καὶ τὰς ἄλλας παραφθοράς, οἱ ἀφηγηταί, καὶ μάλιστα ὅπου εἶναι ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δράσεώς των, δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν πιστὴν τῶν παραδεδομένων διατήρησιν καὶ ἀφήγησιν, ἀλλὰ μεταχειρίζονται ἐλευθέρως καὶ κατὰ βούλησιν τὰ παραδεδομένα. Καὶ πρῶτα πρῶτα, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη, ἐπεκτείνουν ἢ περιορίζουν τὸ παραμύθι διὰ τῆς προσθήκης ἢ τῆς ἀφαιρέσεως ἐπεισοδίων, ἢ τὸ καθιστοῦν ἀνδρικώτερον ἢ παιδικώτερον ἀναλόγως τοῦ ποιοῦ καὶ τῶν διαθέσεων τοῦ ἀκροατηρίου των. Ἐπειτα, ὁσάκις μάλιστα ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν μεταδίδεται, τὸ τροποποιοῦν καὶ τὸ προσαρμόζουν εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἀκροατηρίου των, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα αὐτοῦ, τοὺς μύθους καὶ τὰς δοξασίας του, τὰς πίστεις καὶ τὸν χαρακτῆρα του.

Ἡ προσαρμογὴ αὕτη βεβαίως δὲν εἶναι πάντοτε τελεία, τὸ δὲ παραμύθι λόγῳ τοῦ συντηρητικοῦ χαρακτήρος, τὸν ὁποῖον γενικῶς ἔχουν τὰ ὁμαδικὰ δημοσιονογήματα, διατηρεῖ πολλά ἴχνη παλαιότερα καὶ ἀλλότρια πρὸς τὸ νέον περιβάλλον, εἶναι ὅμως τοιαύτη, ὥστε εἰς τὰ διεθνή ταῦτα τοῦ λόγου μνημεῖα νὰ ἐπιβάλλῃ κατὰ τόπους ἰδιαιτέραν ἐθνικὴν σφραγίδα. Οὕτω τὰ γερμανικὰ καὶ τὰ γαλλικὰ καὶ τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἄλλα ἄλλων λαῶν παραμύθια ἔχουν μὲν τὰ ἀντίστοιχά των καὶ εἰς ἄλλους λαούς, δὲν παύουν ὅμως διὰ τοῦτο νὰ ἔχουν καὶ τὸν ἰδιαίτερον ἐθνικὸν των χαρακτήρα. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἔνεκα τούτου ἀποβαίνει δυσχερὴς ἡ ἔρευνα καὶ ἡ ἀνακάλυψις τῆς προτεραιότητος τῶν παραλλαγῶν καὶ ἡ ἀνίχνευσις τῆς ὁδοῦ τῆς διαδόσεως καὶ τῆς πατρίδος τοῦ παραμυθιοῦ, ἡ δὲ ἀπάντησις εἰς τὰ ἀνωτέρω τεθέντα ἐρωτήματα μένει καὶ διὰ πολὺν ἴσως χρόνον ἀκόμη θὰ μένῃ ἀνοικτή.

Ε) Νεοελληνικά παραμύθια.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Α') Ὄνομα καὶ διαίρεσις.

Ὅτι ἀνωτέρω εἵπομεν γενικῶς περὶ τῶν παραμυθιῶν ἰσχύει καὶ διὰ τὰ νεοελληνικά. Τὸ σύνθημα αὐτῶν ὄνομα εἶναι ἡ λέξις παραμύθι, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὅμως περιλαμβάνονται ποικίλαι διηγήσεις, εὐτράπελοι, μῦθοι διδακτικοί, μῦθοι παροιμιώδεις κτλ., κυρίως μὲν ὅσαι ἔχουν τὸ διηγηματικὸν πλάτος τοῦ παραμυθιοῦ, ἀλλὰ πλὴν τούτων καὶ ἄλλαι ἐντελῶς ἐπεισοδιακοῦ, ἀνεκδοτικοῦ χαρακτήρος. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων εἵπομεν ἤδη εἰς τὸν οἰκτεῖον τόπον, περὶ δὲ τῶν κυρίως παραμυθιῶν ὁμιλοῦμεν εὐθὺς κατωτέρω.

Δυστυχῶς ἡ κατάστασις τῶν συλλογῶν καὶ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων διὰ τὰ νεοελληνικά παραμύθια ἐρευνῶν, σποραδικῶν ἄλλως τε καὶ ἐλαχίστων, δὲν ἐπιτρέπουν ἄξια λόγου γενικώτερα συμπεράσματα καὶ χαρακτηρισμούς. Πρὸ παντὸς πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ κατὰ τοπικοὺς κύκλους ἔρευνα. Διότι ἐξ ὧν τοῦλάχιστον ἔχω ὑπ' ὄψιν προκύπτει ὅτι τὸ

παραμύθι κατὰ τόπους κατὰ διάφορον τρόπον καὶ εἰς διάφορον βαθμὸν ἐκαλλιεργήθη, οὕτως, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ ὁμιλήσῃ κανεὶς γενικῶς περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ παραμυθιοῦ, προτοῦ ἑξακριβωθοῦν οἱ κατὰ τόπους χαρακτῆρες αὐτοῦ. Ὅσα σήμερον ἐκ τῶν ὀλίγων γενομένων ἐργασιῶν καὶ ἐξ ὀλίγων ἀτομικῶν μου παρατηρήσεων δύναμαι νὰ εἰπῶ ἐνταῦθα εἶναι τὰ ἑξῆς.

Τὰ νεοελληνικά παραμύθια ἐν τῷ συνόλῳ λαμβανόμενα δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς τέσσαρας διαφόρους ὁμάδας. Ἡ πρώτη καὶ πολυπληθεστάτη πασῶν ἀποτελεῖται ἐκ τῶν παραμυθίων τῶν *διεθνῶν*, ἐκείνων δηλαδή, τὰ ὅποια εἶναι κοινὸν κτῆμα καὶ ἄλλων πολλῶν λαῶν, ἀσιατικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν. Τὰ παραμύθια ταῦτα, ὅπως δὰ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους λαούς, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἑλληνικόν, ἔχουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον προσαρμοσθῇ εἰς τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸν ἑλληνικὸν μυθολογικὸν κόσμον, ἀπὸ τοῦ ὅτι σήμερον τὴν σφραγίδα τὴν ἑλληνικὴν Αἴφνης ἀνέβη ἐπὶ τὰς ἀνέκδοτους ἢ τῶν νάνων ἢ τῶν ποσειδωνομυθολογικῶν μορφῶν τῶν γαιῶν καὶ παραμυθίων, ἔχουν τοὺς ἑλληνικοὺς ὁμάκους, τὶς νεραΐδες, τὶς μοῖρες, τὰ στοιχεῖά, τὶς γοργόνες καὶ ἄλλας τοιαύτας μορφάς, συνήθεις εἰς τὰς νεοελληνικὰς παραδόσεις. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὸ παραμύθι τῆς *Σταχτοπούτας*, τὸ παραμύθι τοῦ *Ἀφρόδου*, ποὺ ζητεῖ νὰ μάθῃ τί εἶναι φόβος, τὸ παραμύθι τῶν *εὐγνωμόνων ζώων* κτλ.

Ἡ δευτέρα περιλαμβάνει παραμύθια, τὰ ὅποια διατηροῦν ἀκόμη σαφῇ τὰ ἴχνη τῆς ἀνατολικῆς καὶ δὴ τῆς τουρκικῆς αὐτῶν προελεύσεως. Εἰς τοὺς Τούρκους ἑξακολουθεῖ ἀκόμη τὸ παραμύθι νὰ καλλιεργῆται σοβαρῶς, καθ' ὅσον ἀποτελεῖ μέσον ψυχαγωγίας τῶν μεγάλων. Κατὰ τὰς μακρὰς ἰδίως νύκτας τοῦ Ραμαζανίου εἰς τὰ καφενεῖα καὶ ἄλλα κέντρα συγκεντρώσεως διάφοροι ἐπαγγελματίαι ἀφηγηταὶ καὶ ἰδίᾳ δερβίσαι ἀφηγοῦνται τὰ μακρότατα παραμύθια τῶν. Ἡ τέχνη τῆς διηγήσεως αὐτῶν καὶ τὰ παραμύθια τῶν εἶναι περὶ ῥήμα καὶ περισπούδαστα καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας, πολλὰ δ' ἐξ αὐτῶν παρελήφθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐξελ-

ληνίσθησαν. Διατηρεῖται ὅμως ἡ ἐκτίμησις πρὸς τὸ τουρκικὸν πρότυπον καὶ συχνὰ ἤκουσα εἰς τοὺς ὁμίλους τῶν ἀφηγουμένων, *"Αμ νὰ τ' ἀκούης αὐτὸ τούρκικα, νὰ δῆς! "Αλλουν γούστουν ἔχ' τούρκικα!*

Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι μὲ τὴν ἐξελλήνισιν τῶν τουρκικῶν τούτων παραμυθιῶν δὲν ἔγινε καὶ πλήρης ἡ ἀφομοίωσις αὐτῶν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον καὶ διακρίνει κανεὶς σήμερον εὐκόλως τὴν τουρκικὴν προέλευσίν των, διότι καὶ τίτλοι καὶ ὀνόματα προσώπων καὶ τόπων καὶ πραγμάτων καὶ φράσεις πολλάκις τουρκικαὶ ὁλόκληροι διατηροῦνται ἀμετάβλητοι. Συμβαίνει δὲ πολλάκις καὶ τὸ ἐξῆς. Παραμύθια παγκόσμια καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα πάγκοινα παραλαμβάνονται εἰς τινὰς τόπους ἐκ νέου ὑπὸ τὴν τουρκικὴν μορφήν καὶ οὕτως ἔχοντες ὡς παραλλήλου μίαν ἑλληνικὴν καὶ μίαν τουρκικὴν μορφήν. Ἰσχύει δὲ τὸ πρᾶγμα προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερον καὶ παραμύθια καὶ διηγήσεις ἑλληνικαὶ, περιελθούσαι εἰς τὴν Τουρκίαν, ἐπανέρχονται εἰς τοὺς Ἕλληνας μὲ χαρὰ καὶ εὐχαρίστησιν τούρκικους. Ἐν γένει δὲ δύναται νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς ἁποῖαν ἰδιαιτέραν ὁμοιότητα καὶ συγγένειαν, κατὰ τόπους περισσότεραν ἢ ὀλιγωτέραν, μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν παραμυθιῶν, ἡ ὁποία μόνον ἐκ τῆς μεγάλης ἀλληλεπιδράσεως καὶ τοῦ συνεχοῦς ἀμοιβαίου δανεισμοῦ μεταξὺ τῶν δύο τούτων λαῶν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ.

Ὡς παράδειγμα παραμυθιοῦ, διατηρουντος ἔχνη τῆς τουρκικῆς αὐτοῦ προελεύσεως, ἀναφέρω προχείρως τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον *"Η κυρὰ Ζορζώνα* ἐκ Σύμης⁽¹⁾, τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον καὶ ἐν τῷ συνόλῳ καὶ εἰς διαφόρους λεπτομερείας συμπίπτει πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Κύνος δημοσιευθὲν ὑπὸ τὸν τίτλον Güzel Aehmed⁽²⁾, ἀλλὰ διατηρεῖ καὶ τὸ τουρκικὸν τέρας *Καρακίς*, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὴν *Μαύρην κόρη*ν καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν τερατώδη νεάνίδα *Arap-Üzengi* τοῦ συγγενοῦς τουρ-

(1) Ζωγράφ. Ἀγών Α' 224.

(2) Mundarten der Osmanen σ. 266 κέ.

κικοῦ παραμυθιοῦ Schaḡ-Ismaïl⁽¹⁾. Ἡ μόνη μεταβολή, ἡ ὁποία ἔγινε, πλὴν ἄλλων ἐπεισοδιακῶν προσθαφαιρέσεων, εἶναι ὅτι τὰς διαφόρους γυναικας, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχεται εἰς σχέσεις ὁ ἦρως, δὲν νυμφεύεται, ὅπως συμβαίνει εἰς τὸ τουρκικὸν πρότυπον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ τουρκικὰ ἦθη δέχεται τὴν πολυγαμίαν.

Ἡ τρίτη ὁμὰς περιλαμβάνει εὐάριθμὰ τινὰ παραμύθια, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι καταφανῆ τὰ ἴχνη τῆς συγγενείας πρὸς ἀρχαῖα μυθολογήματα καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ κατὰγονται κατ' εὐθείαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος⁽²⁾.

Ἡ δὲ τετάρτη τέλος καὶ τελευταία ὁμὰς περιλαμβάνει διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως παλαιότερων, μεσαιωνικῶν ἐπυλλίων καὶ ᾠμάτων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ περὶ τὸ ἑξῆς ἐφέροντο παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ πολυάριθμα διηγηματικά ᾄσματα, ἀκριτικά καὶ ἄλλα, καθὼς καὶ εἰς δημοτικὰ ᾄσματα ἐπύλλια, τῶν ὁποίων αἱ ὑποθέσεις ἢ εἶναι μεσαιωνικαὶ ἢ θεάνουν πολλάκις καὶ μέχρι τοῦ ἑλληνιστικοῦ μυθιστορήματος. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὸ τοῦ Ἡμεριίου καὶ τῆς Λαογραφίας, τοῦ Φλωρίου καὶ τῆς Πλατισιαφλώρας, τοῦ Ἀπολλωνίου κτλ. Ἀλλὰ τὰ ᾄσματα ταῦτα καὶ τὰ ἐπύλλια ἤρχισαν βαθμηδὸν πολλαχοῦ νὰ λησμονοῦνται ὡς πρὸς τὴν μετρικὴν αὐτῶν μορφήν, χωρὶς ὅμως νὰ λησμονῆται καὶ ἡ ὑπόθεσις των, ἡ ὁποία ἐξετίθετο εἰς πεζὸν λόγον, ἐντὸς δ' αὐτῆς ἐγκατεσπεύροντο οἱ ὀλίγοι ἐκ τῆς λήθης περισφζόμενοι στίχοι. Παράδειγμα σαφὲς τῆς ἀποσυνθέσεως ταύτης ᾄσματος εἰς διήγησιν πεζὴν ἔχομεν ἐν τῇ Λαογραφίᾳ (Α' 242 κέ.) παραλλαγὴν τοῦ ᾄσματος τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ. Οὕτω βαθμηδὸν τὸ ποίημα μετεβάλλετο εἰς παραμύθι καὶ ἔχομεν π. χ. ἐκ μὲν τοῦ ἐπυλλίου τοῦ Ἀπολλωνίου τὸ παραμύθι τοῦ Ἀπολλωνίου⁽³⁾, ἐκ δὲ τοῦ ἀκριτικοῦ

(1) Αὐτόθι σ. 27.

(2) Τοιαῦτα σημειώνει τινὰ ὁ Schmidt, Märchen κτλ. σ 6 κέ.

(3) Λαογρ. Α' σ. 71 κέ.

ἄσματος τῆς Λιογέννητης⁽¹⁾ τὸ παραμύθι τοῦ *Σιντσιρλῆ*⁽²⁾ κτλ., ὅπως παρεφθάρη ὁ *Χαρσιανὸς* ἥρως.

Β') Τεχνοτροπία καὶ ὕφος.

Ἡ τεχνοτροπία τοῦ νεοελληνικοῦ παραμυθιοῦ δὲν διαφέρει καθόλου τῆς ἐν γένει παραμυθιακῆς τεχνοτροπίας, ὡς ἐχαρκτηρίσαμεν αὐτὴν ἀνωτέρω. Καὶ εἰς αὐτὴν παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ χαλαρὰ παράταξις τῶν ἐπεισοδίων, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει εἰς τοὺς παραμυθιάδες ἄνευ οὐσιώδους ἀλλοιώσεως τοῦ ὅλου νὰ προσθέτουν καὶ νὰ ἀφαιροῦν ἐπεισόδια, νὰ περιορίζουν ἢ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ παραμύθι κατὰ βούλησιν. Ἡ διήγησις γίνεται εἰς πεζόν, ἀλλ' ἡ παρεμβολὴ εἰς αὐτὴν στίχων δὲν εἶναι τι ἀσύνηθες. Εἶναι αἱ αὗτοι στίχοι οὗτοι κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ ἀειμνήστου *Παύλου*⁽³⁾ ἢ στίχοι δημοδῶν ἄσμάτων ἐπικαίρως ἀναφερόμενοι καὶ ἔμμετροι παροιμίαι, ἢ λόγοι καὶ ἐπιδόξαι, τυπικὰ ἐκτεταταὶ συμβολαὶ, ἢ λόγοι καὶ διαλογοὶ ἀνθρώπων μετὰ ἀλλήλων, φωναὶ ὄντων ἀοράτων, ἐπιγραφαὶ παλατιῶν ἢ ἑρμηνων, θρῆνοι, ἀραὶ κτλ. ἢ τέλος λόγοι ἔμμετροι, οἱ ὅποιοι φαίνονται ὡς τὰ μόνα λείψανα ἐπικοῦ ποιήματος, ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ ὁποίου προῆλθε τὸ παραμύθι.

Τυπικαὶ εἶναι αἱ ἐνάρξεις καθὼς καὶ αἱ κατακλείδες τῶν παραμυθιῶν, αἱ ὁποῖαι συνήθως ἔχουν μορφήν ἔμμετρον. Δύνανται δὲ νὰ διακριθοῦν εἰς τρεῖς κατηγορίας. Πρῶτον εἰς προσαγορεύσεις ἢ χαριεντισμοὺς ἢ περιπαίγματα τοῦ ἀφηγητοῦ πρὸς τοὺς ἀκροατάς, καθὼς καὶ εἰρωνείας εἰς βάρος τῆς πιθανότητος τοῦ παραμυθιοῦ, οἷα π. χ. ἡ γνωστοτάτη ἑναρξις

*Κόκκινη κλωστή βαμμένη
ἐς τὴν ἀνέμη τυλιγμένη,*

(¹) *Πολίτου*, Ἐκλογαὶ σ. 90 ἀρ. 74.

(²) *Ρίο*, σ. 14 ἀρ. 4.

(³) *Λαογρ.* Α' σ. 80, ὅπου βλέπε καὶ σχετικὰς παραπομπάς.

δῶς της κλῶισο νὰ γυρίσῃ
παραμύθι ν' ἀρχινίσῃ.

Ἀρχὴ τοῦ παραμυθιοῦ, καλοσπέρα τῆς ἀφεντιάς σας.

καὶ αἱ κατακλείδες

Ψώματα κι ἀλήθεια,
ἐτσά 'ν τὰ παραμύθια.

Παραμύθι μύθαρος,
ἢ κοιλιά σας πύθαρος.

Ἦρώανε κ' ἠρίνανε
κ' ἡλαρδομονστακιάσανε.
Ψώματα κι ἀλήθεια,
ἐτσά 'ν τὰ παραμύθια (').

Δεύτερον εἰς ἔμμετρον περιλήψεως τοῦ παραμυθιοῦ, προ-
τασσομένην τῆς διηγήσεως. Τοῦτο ὁρίζεται ὅμως εἶναι σπά-
νιον. Ὡς παραδειγμα ἀναφέρει ὁ Λαογράφος τὸ ἑξῆς

Ὁ βασιλιάς ὁ Ζούλιαρης, ποὺ εἶχε ἑκατὸν γυναῖκα,
μέσα σὲ πέτρινο κλουβὶ τὴν ἀριστοτέλους δέκα
μῆτε πουλὶ τὴν ἔβλεπε, μὴδ' ἦλθε τὴν ἑθώρει,
μέσα σὲ πέτρινο κλουβὶ ἦταν κλεισμένη ἡ κόρη.
Μὰ ἓνα βασιλόπουλο ἐτύπησε τὸ χῶμα,
καὶ πῆγε καὶ τὴν εὔρηκε τὴ λιγερὴ 'ς τὸ στῶμα.

Συνήθως αἱ περιλήψεις αὗται οὐδὲν κοινὸν ἔχουν πρὸς
τὸ παραμύθι, ἔχουν δὲ μᾶλλον, ὥς καὶ ἀνωτέρω παρατηρήσα-
μεν, χαρακτηριστὰ εἰρωνικόν. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἀκόλουθος.

Νὰ σοῦ πῶ 'να παραμύθι
τὸ κουκκὶ καὶ τὸ ρουβίθι,
π' ἀνεβαίνει 'ς τὴ σκυιά
καὶ πατεῖ 'ς τὴν καρδιά
καὶ φωνάζει κοῦὶ κοῦὶ
καὶ κανένας δὲν ἀκοῦει.

(') Βλέπε καὶ Κνριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν σ. 105.

Τρίτον εἰς γελοῖον προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὅποιον συνέβησαν τὰ γεγονότα τοῦ παραμυθιοῦ, οἶον

*Μία φορὰ κ' ἓνα ζαμάνι
εἶχαν οἱ Τοῦρκοι ραμαζάνι
κ' οἱ Ρωμοὶ πάσκα κ' οἱ Ἑβραῖοι φάσκα.*

Πλὴν τῶν ἐνάρξεων καὶ τῶν κατακλείδων τυπικαὶ εἶναι ἐπίσης καὶ αἱ διακοπαί, ἰδίως ὅταν τὸ παραμύθι εἶναι μακρὸν καὶ ἡ νύξ προχωρήσῃ. Τὸ συνηθέστατον εἶναι, *Νὰ μὴ τὰ πολυλογοῦμε καὶ πληρέστερον, Νὰ μὴ τὰ πουλυλογοῦμι καὶ τὰ παιδιὰ νυστάζ' νι καὶ τὸν παραμύθι μιγάλον.* Ἐνίστε λαμβάνουν μορφήν ἔμμετρον, ὡς π. χ. ἡ ἀκόλουθος:

Τὶ τὰ θέλεις;

*Νὰ τὰ κοιτολοοῦμεν,
γιατ' ἡ νύχτα 'ναὶ μακρὰ καὶ τὰ παιδιὰ νυστάζουν.
'Ἄλλοι σοῦνται καὶ ἄλλοι κοινοῦνται,
καὶ ἄλλοι κούπ' ἔχουνται καὶ ἄλλοι κοινοῦνται.*

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ὡς πρὸς τὸ ὕψος καὶ τὰ νεοελληνικὰ παραμύθια ἔχουν τὸ αὐτὸ πλατὺ διηγηματικὸν ὕψος, τὸ ὅποιον εἶναι κοινὸν εἰς ὅλα τὰ παραμύθια. Ὅφειλομεν ὅμως νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ ὕψος τοῦτο δὲν ρέει ἀπανταχοῦ μὲ τὴν αὐτὴν ἀδιατάρακτον ἀνεσιν καὶ ἡρεμίαν, οὔτε ἡ διήγησις εἶναι ἐξ ἴσου ἔντεχνος εἰς ὅλα τὰ παραμύθια. Αἱ διαφοραὶ αὗται ὀφείλονται βεβαίως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὰς ἀτομικὰς διαφορὰς τῶν ἀφηγητῶν, καθ' ὅσον ἄλλοι ἔχουν περισσότερον ἄλλων τὸ χάρισμα τῆς ἀφηγήσεως, προέρχονται ὅμως καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ φύλου, καθ' ὅσον ἄλλως διηγούνται οἱ ἄρρενες ἀφηγηταὶ καὶ ἄλλως αἱ γυναῖκες, καθὼς καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀκροατηρίου, καθ' ὅσον ἄλλας ἀπαιτήσεις ἔχει τὸ ἀκροατήριον, ὅταν ἀποτελῇται ἀπὸ ἡλικιωμένων, καὶ ἄλλας, ὅταν ἀπὸ μικροῦς.

Παρατηροῦνται δ' αἱ διαφοραὶ αὗται καὶ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἀλλὰ κυρίως κατὰ διαφόρους τρόπους, καθ' ὅσον προὑποθέτουν διάφορον ἐκασταχοῦ καλλιέργειαν καὶ διαφορετικὴν

τοῦ παραμυθιοῦ θέσιν εἰς τὴν ζώην. Οὕτως ὅπου, καθὼς π. χ. εἰς τινὰς νήσους, ἔξακολουθεῖ τὸ παραμύθι νὰ ἀποτελῇ μέσον ψυχαγωγίας καὶ τῶν μεγάλων καὶ νὰ καλλιεργῇται μεταξύ των, καὶ ἡ διήγησις αὐτοῦ εἶναι τεχνικώτερα καὶ ρέει ἀναπαυτικά καὶ ἀπροσκόπτως μὲ πλήρες ἀφηγηματικὸν πλάτος, καὶ αἱ παραλλαγαὶ μᾶς παρουσιάζονται ἀρτιώτεραι καὶ ἀνευ χασμάτων. Ὅπου ὁμως ἐξέπεσε πλέον εἰς τὸν κόσμον τῶν παιδίων καὶ εἰς τὸ στόμα τῆς γαίᾳς, ἐκεῖ καὶ ἡ διήγησις ἐξετραχύνθη ἢ ἐγένετο παιδικώτερα καὶ τὸ ἀφηγηματικὸν πλάτος πολλαχῶς ἐκολοβώθη καὶ αἱ παραλλαγαὶ ἐμφανίζονται συνήθως πλήρεις χασμάτων καὶ ἐξαλλοιώσεων. Ἐν γένει δὲ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, καὶ ἡ παρατήρησις ἡμῶν αὕτη ἐπὶ ἀτελοῦς στηριζομένη ὕλικού μόνον ὥς προσωρινὴ πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ, ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῶν νήσων προερχόμενα παραμύθια καὶ ἀρτιώτερα γίνονται καὶ εἰς τὴν διήγησιν τεχνικώτερα, ἐνῶ τὰ ἐκ τῆς γαίᾳ καὶ ἐλλιπέστερα καὶ τραχύτερα. Χαρακτηριστικὰ εἰς τὰ παραδείγματα διηγημάτων ἐκ τῆς γαίᾳ, παραρτῶμεν ὁρισμένα παραμύθια, δημοσιευθέντα ἐν τῇ Λαογραφίᾳ⁽¹⁾ καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα.

Γ) Παραμυθάδες καὶ θέσις τοῦ παραμυθιοῦ εἰς τὴν ζώην.

Ἐπαγγελματίαι παραμυθάδες, οἱ ὅποιοι ἀντὶ ἀμοιβῆς νὰ διηγούνται παραμύθια, σήμερον τοῦλάχιστον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ δὲν ἔχω πληροφορίας εἰὰν ὑπάρχουν. Ἐπίσης δὲν εἶναι γνωστόν, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, εἰὰν ὑπάρχον καὶ εἰς τοὺς παλαιότερους χρόνους, τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Μόνον περὶ παραμυθῶν τῶν καραβιῶν ὑπάρχουν ἀραιοὶ τινες πληροφορίες. Οὗτοι ἦσαν γέροντες, τεχνῖται εἰς τὴν διήγησιν, τοὺς ὁποίους παρελάμβανον οἱ πλοίαρχοι, διὰ νὰ διηγούνται παραμύθια εἰς τοὺς ναύτας εἰς τὴν πλώρην τοῦ καραβιοῦ κατὰ τὰ μακρὰ ταξίδια. Ἐν γένει δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ἑλλη-

(1) Β' σ. 385 κέ.

νικὸν παραμύθι ἔχει περιέλθει εἰς τὸ στόμα τῆς γιαιγῆς. Ὅλίγα εἶναι τὰ μέρη, ὅπου ἀκόμη καλλιεργεῖται μεταξὺ τῶν μεγάλων ὄχι βέβαια ἀπὸ ἐπαγγελματίας παραμυθάδες, ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἀπὸ ἀνθρώπους ἡσχημένους εἰς τὸ παραμύθι, ἔχοντας δὲ πρὸς τὴν διήγησιν ἰδιαιτέραν κλίσιν καὶ ἰδιοφυΐαν. Δυστυχῶς ἀρκετὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου πληροφορίας δὲν ἔχομεν, διότι συνήθως οἱ συλλογεῖς προσέχουν εἰς τὰ κείμενα μόνον καὶ ὄχι εἰς τὴν ζωὴν τοῦ παραμυθιοῦ ἐντὸς τοῦ λαοῦ. Εὐτυχῶς ὅμως ἀπὸ ἐν τοῦλάχιστον μέρους, τὴν Τήνον, σαφεῖς παρατηρήσεις καὶ πληροφορίας παρέσχεν ὁ Ἄ. Ἀδαμαντίου εἰς τὰ Τηνιακά του παραμύθια⁽¹⁾, καὶ ταύτας παραθέτω ἐνταῦθα, διὰ νὰ χρησιμεύσουν ὡς παράδειγμα εἰς τοὺς μέλλοντας συλλογεῖς.

Κατὰ τὰς παρατηρήσεις λατὸν αὐτοῦ τὰ παραμύθια ἐν Τήνῳ ἔχουν ἀκόμη παραμυθίαν ζωὴν μεταξὺ τοῦ λαοῦ, λέγονται καὶ μεταξὺ τῶν μεγάλων. Παραμύθια ξέρουν ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄνθρωποι τὰς πόλεις καὶ τὰ παιδιὰ μὲν φορὰ νὰ τ' ἀκούσουν ἕνα παραμύθι, τ' ἀπαγγέλλουν. Ἀλλὰ μερικοὶ εἰς τὰ χωριὰ ἔχουν τὸ χωριό, καὶ τὰ λέν καλά, ξέρουν νὰ τὰ κάνουν μεγάλα, νὰ βάζουν καὶ ἄλλα, ξέρουν νὰ τὰ κολλοῦν, νὰ βάζουν καὶ ὀξεῖες. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶναι γνωστοὶ ὄχι μόνον ἐντὸς τοῦ χωριοῦ των, ἀλλὰ καὶ ἔξω, καὶ ὀνομάζονται παραμυθάδες οἱ ἄνδρες καὶ παραμυθοῦδες αἱ γυναῖκες. Ὅχι δὲ μόνον γνωστοὶ εἶναι οἱ παραμυθάδες, ἀλλὰ καὶ ἐν τιμῇ. Μὲ ὑπερηφάνειαν δὲ διηγεῖτο εἰς εἰς τὸν Ἀδαμαντίου, πὼς ὁ προύχοντας, ἂν κ' ἦτανε γραμματισμένος, ἔστειλε, μὲ φώναζε καὶ τόλεγα παραμύθια· καὶ ὅξω λέγαν τὸν Ἀἰ Βασίλη, μὰ οὔτε γι' Ἀἰ Βασίλη, οὔτε γιὰ τίποτας τὸν ἡμελε· ἤθελε παραμύθια. Ξέρουν δὲ καὶ τὰ καλύτερα παραμύθια καὶ τὰ περισσότερα οἱ ναῦται, οἱ παπουτσηδες, οἱ φουρνάρηδες καὶ οἱ φουρνάρισσες.

Ὁ καιρὸς, κατὰ τὸν ὅποιον λέγονται τὰ παραμύθια, εἶναι ὁ χειμὼν καὶ ἰδίως τὸ Σαραντήμερο μὲ τὶς μεγάλες νύχτες.

(1) Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογ. Ἑταιρείας τ. Ε' σ. 277 κέ.

Ἐπὶ τῇκαμὲ τοῦ Σαραντάμερον τὰ παραμύθια, εἶναι φράσις παροιμιώδης, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται διὰ νὰ δείξουν τὸ πλῆθος τῶν λεχθέντων παραμυθιῶν. Κατὰ τὰς νύκτας ταύτας, ἀφ' ἑνὸς διὰ νὰ περάσουν τὴν ὥρα καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ νὰ ξεσταθοῦν, συνέρχονται καθ' ὁμίλους, ὅπου ἕκαστος λέγει τὸ παραμύθι του ἢ ὅλοι μαζὶ ἀκούουν ἓνα. Λέγονται δὲ αἱ ἑσπερίδες αὗται *σπεροκαθίσματα*. Ἐκεῖ μαζεμένοι ὁ ἓνας κοντὰ ᾧ τὸν ἄλλο καὶ οἱ μητέρες μὲ τὰ παιδιά ᾧ τὴν ἀγκυκαλιά, ἀκούοντας μὲ θρησκευτικὴ προσοχὴ τὸ παραμύθι, λησιμονοῦν τὴ φτώχεια των, λησιμονοῦν τὸ κρῦο καὶ τὴ γύμνια των. Ὁ παραμυθὰς ἀρχίζει, τὸ ἀκροατήριον θερμαίνεται καὶ τὴν διήγησιν διακόπτουν κρίσεις ἀτομικαί. *Μωρὲ τὴν εἶδες τὴν ἄπισι!* — *Α!* μὰ σιάσου νὰ δγῆς τί θ' ἀπογένη. Αἱ συναθροίσεις αὗται εἶναι αἱ δημοσιώτεραι, οὕτως εἰπεῖν, ὅπου ὁ παραμυθὰς ἐν ἑκαστῇ παραμύθι καθ' ὅλον τὸ σπεροκαθίσμα διηγεῖται. Ἐν τῇκαμὲ τὸ παραμύθι δὲν τελειώνει τὴ μιὰ βραδεῖα καὶ ἀποφύονται διὰ νὰ συναθροισθοῦν τὴν ἐπόμενὴν καὶ ἀκούσονται τὸ παραμύθι.

Συναθροίζονται δὲ καὶ εἰς τὰς ἐνικαίας οἰκίας, συνηθέστερον ὅμως εἰς τὸν φοῦρνον τοῦ χωριοῦ, ὅπου εἶναι καὶ ζέστη. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ φουρναροὶδες ἔξερουν πολλὰ παραμύθια. Συνήθεις δὲ εἶναι αἱ συγκεντρώσεις καὶ μόνον γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι περνοῦν τὴν ὥρα τους μὲ τὰ παραμύθια. Ἄλλος τόπος σπουδαῖος διὰ τὰ παραμύθια εἶναι ἡ θάλασσα. Οἱ τρατάρηδες μέσα ᾧ τὶς τράτες ἢ ᾧ τὴν ἀκρογιαλιά ὑπὸ τὸ τρεμοσβήνον φῶς τοῦ ναυτικοῦ των φαναριοῦ λέγουν τὰ παραμύθια των καὶ οἱ ναῦται, ὅταν τὸ καράβι των εἶναι ᾧ τὸ πέλαγος, ᾧ τὴν πλώρη μαζεῦνται καὶ διηγοῦνται. Ὅπως δὲ συνήθως συμβαίνει μεταξὺ μόνον ἀνδρῶν, τὰ παραμύθια αὐτὰ δὲν εἶναι πάντοτε σεμνά. Ἄλλος τόπος εἶναι τὰ καφενεῖα, ὅταν πρωτῇ, πρωτοῦ φέξη, πηγαίνουν οἱ ψαράδες καὶ οἱ ἄλλοι ἐργατικοὶ γιὰ νὰ πιοῦν τὸ φασκόμηλο. Ἐκεῖ ἀναθέτουν εἰς ἓνα τὴν διήγησιν παραμυθιοῦ, ἕως ὅτου ἐξημερώσῃ καὶ πάη ὁ καθένας ᾧ τὴ δουλειά του. Ἄλλος τόπος εἶναι τὰ τσαγκαράδικα, ὅπου εἰς τὰ νυχτέρια οἱ ἐργα-

ζόμενοι ἔχουν ὡς ἀνακούφισιν τῆς ἐργασίας των τὰ παραμύθια.

Ὁ Ἀδαμαντίου μᾶς λέγει καὶ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον διηγοῦνται οἱ παραμυθάδες. Ὅταν ἀρχίζῃ τὴν διήγησιν ὁ παραμυθᾶς, πρῶτα πρῶτα θὰ εἴπῃ τὸν τίτλον τοῦ παραμυθιοῦ ὑπὸ τὸν ἐξῆς τύπον Ἀπόψε θὰ ποῦμε τὴν Ἀλογοφαῖσσα, ἢ, θὰ σᾶς πῶ τὸ Γιαννάκη, ἢ, Ἀπόψε θὰ ποῦμε τῆς Μαριγῶς τὸ παραμῦθι κ.τ.τ. Ἐν γένει δὲ ὁ τίτλος δὲν εἶναι τι ὠρισμένον. Συνήθως εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος, πολλάκις ἄλλου δευτερεύοντος προσώπου, ἐνίοτε δὲ λαμβάνεται τίτλος καὶ ἐκ δευτερεύοντος συμβάντος. Ἐν τῇ διηγῇ δὲ ὁ παραμυθᾶς θερμαίνεται πολλάκις καὶ χειρονομεῖ καὶ διὰ τοῦ σχήματος τοῦ προσώπου καὶ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του ἢ τὴν ἀπαρέσκεϊαν διὰ τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸ παραμῦθον. Πολλάκις δὲ καὶ διακόπτων τὴν διήγησιν στρέφεται πρὸς τὸν ἀναγνώστην τινα καὶ ἐκφράζει τὴν ἀτομικὴν του γνώμην καὶ τὸν ἑαυτοῦ συμβάντος. Ἐπειδὴ δὲ πολλῶν λέξεων παλαιολόγων καὶ ἀσυνήτων εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, οἱ παραμυθᾶς δὲν εἶναι πλέον γνωστὴ εἰς τοὺς ἀκροατάς, οἷός τις κατεστάθησαν ὑπὸ νέων, ὁ παραμυθᾶς λέγει μὲν τὴν παραδοθεῖσαν, ἐπάγεται ὅμως ἀμέσως τὴν ἐξήγησιν, οἷον ἐπῆν ὁ αὐξῆς—αὐξῆς θὰ πῇ ἀχουριέρης. Ἐνίοτε μὴ εὐρίσκων τὴν κατάλληλον λέξιν διὰ νὰ ἐκφρασθῇ, ἢ πλάττει νέας ἢ λέγει οἵανδήποτε ἄλλην περιστατικὴν, δεικνύει ὅμως ὅτι δὲν εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του. Τέλος καὶ διὰ μορφασμῶν καὶ χειρονομιῶν ἐκφράζει ὅτι δὲν ἠμπορεῖ διὰ τῶν λέξεων.

Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, εἰς τοὺς παραμυθάδες μάλιστα, οἱ ὅποιοι ὑπέστησαν κάπως τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, παρατηρεῖται κάποια τάσις ἐξαρχαϊσμοῦ τῶν δημοτικῶν τύπων. Πέραν ὅμως μεμονωμένων ἀποπειρῶν δὲν δύνανται νὰ προχωρήσουν· περιφράσεις, περιγραφὰς καὶ ἄλλα δημῶδη στοιχεῖα δὲν εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀλλάξουν. Ἐνίοτε τὴν ἀρχαίαν φράσιν, τὴν ὁποίαν ἤκουσαν, δὲν ἐννοοῦν, καὶ κακῶς ἀκούοντες κακῶς ξαναλέγουν καὶ οὕτω κάμνει τὸν κύκλον τῆς ἡ

λέξεις ᾗς τὸ χωριό. Τώρα τὸ πῆραν καὶ τὸ λένε οὔλοι, κι ὅταν τὸ λένε, λένε καὶ τ' ὄνομα τ' ἐκεινοῦ, ποὺ τό πε' λέν, καθὼς τὸ λέει ὁ τάδε· κι ὅ,τι ἄλλο λόγο ποῦν, ποὺ τὸν εἶχε πει κι ἄλλος, λέν καὶ τ' ὄνομά τ.

Μεταβολαὶ εἰς τὴν διήγησιν τοῦ παραμυθιοῦ μόνον εἰς ἐπουσιώδη τινὰ δύνανται νὰ γίνουν, ὥς π.χ. εἰς ὀνόματα, εἰς μικράς τινας περιπετείας καὶ ἐκφράσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ μεταβολὴ εἶναι ἀδιάφορος. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ στερεότυποι χαρακτηριστικαὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι διατηροῦνται, οἷανδῆποτε περικοπὴν ἢ προσθήκην καὶ ἂν ὑποστῇ τὸ παραμῦθι, καὶ ἐπανερχοῦνται ἀναλλοίωτοι εἰς πᾶσαν ἀνάλογον περιπέτειαν καὶ περίστασιν. Ἐν γένει δὲ παρατηρεῖ ὁ Ἀδαμαντίου ὅτι αἱ μεταφορικαὶ ἐκφράσεις, αἱ παρομοιώσεις, αἱ συγκεκριμέναι παραστάσεις καὶ ἡ ἔλλειψις ἀφηρημένων ἐννοιῶν, αἱ πραγματικαὶ περιγραφαί, ὅπου ἔχουν ἐν ἑαυτοῖς σαφῶς περιγεγραμμένα καὶ ὠρισμένα, ἀπληθεύουσιν ἀπὸ εἰκόνας ἀορίστους καὶ γεφελώδεις, ταῦτα ἐπὶ τοῦ ῥητορικῶν στοιχείων ἐγγενήματα εἰσὶν καὶ ἀνεκφυλευμένοι ἐκ φύσεως.

Ἀξιοσημεῖοι εἰς τὰ παραμύθια εἰσὶν καὶ αἱ ἐπαναλήψεις καὶ ἀξιοθαύμαστος ἡ πίστις ἐν ἀληθείᾳ τῶν ἀφηγητῶν. Ἐχον δὲ τὴν ἐλευθερίαν οὗτοι νὰ διαμάτουν τὸ παραμῦθι κατὰ βούλησιν, βραχύνοντες ἢ ἐπεκτείνοντες αὐτὸ διὰ προσθήκης ἐπεισοδίων. Μόλις τ' ἀκούσω, δάσκαλε, τὸ παίρνω τὸ παραμῦθ. "Ε! σὰν εἶναι μικρὸ κατ' ἐγώ, κατ' παρακλάδια, γιὰ νὰ γέν' μεγάλο, ἔλεγε ἓνας παραμυθῆς. Πολλάκις δὲ μακρότατα παραμύθια τὰ περιορίζουν εἰς δύο ἢ τρεῖς ἢ τέσσαρας τὸ πολὺ περιπετείας, τὰς ἀπαραιτήτους ὅπως π्लाσθῇ τὸ παραμῦθι. Ἐντεῦθεν δημιουργεῖται φαινομενικὴ τις ποικιλία παραμυθίων, ἐνῶ κυρίως πρόκειται περὶ τῶν αὐτῶν πυρήνων, οἱ ὁποῖοι ἐκάστοτε διαφοροτρόπως περιβάλλονται.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται τί ἔχει νὰ προσέξῃ ὁ συλλογεὺς πλὴν τῆς προσεκτικῆς καταγραφῆς τῶν κειμένων.

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ ἐξετάζεται ποῦ καὶ πότε καὶ ὑπὸ ποίων λέγονται τὰ παραμύθια, ἐὰν δηλ. εἰς καφενεῖα ἢ οἰκίας ἢ φούρνους ἢ ἄλλου πουθενά, ἂν τὴν νύκτα ἢ τὴν ἡμέραν ἢ εἰς ὥρισμένας ἐποχάς, ἐὰν ὑπὸ γυναικῶν ἢ ὑπὸ ἀνδρῶν ἢ ἐξ ἐπαγγέλματος παραμυθάδων ἢ οὐ, καὶ ἐὰν πρὸς μεγάλους, ἀνδρας ἢ γυναῖκας, ἢ πρὸς παιδία μόνον. Ἐπειτα πρέπει νὰ σημειώνωνται ἀκριβῶς αἱ ἔμμετροι ἢ ἄμμετροι τυπικαὶ ἐνάρξεις καὶ κατακλειῖδες, καὶ οἱ ἄλλοι τεχνικοὶ τρόποι τῆς διηγήσεως καὶ τῶν διακοπῶν, οἱ ὅποιοι μαρτυροῦν ὥρισμένην τεχνοτροπίαν. Τούτων πάντων ἡ γνῶσις εἶναι ἀπαραίτητος, διότι ἐξ αὐτῶν ἐξηγεῖται πολλάκις καὶ ἡ μορφὴ τῶν παραμυθίων.

Συλλογαὶ παραμυθίων ἐδημοσιεύθησαν μέχρι τοῦδε πλείσται εἰς ὅλους τοὺς λαούς, πολὺ δὲ περισσότεραι κεῖνται εἰς τὰ διάφορα ἀρχαῖα λαογραφικῶν ἐταιρειῶν ἀδημοσίευντο. Ἐπισκόπησιν τῶν συλλογῶν τούτων, δημοσιευμένων καὶ μὴ, μᾶς παρέχει ὁ Φιλανδρὸς ἡμετέρος Antti Aarne ὑπὸ τὸν τίτλον *Übersicht der Märchenliteratur*. Hamina, 1914. Εἰς τὴν ἐκδόσιν ταύτην ὁ ἄνθρωπος ὁποῦ ἐκτελέσας τὰς ἐργασίας νὰ ἀντιγράψῃ.

Διὰ τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην σημειοῦμεν ἐνταῦθα τινὰς τῶν κυριωτέρων συλλογῶν ἐλληνικῶν παραμυθίων. Τοιαῦται ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν μεταφράσει εἰς ξένας γλώσσας. Μεγάλῃ συλλογῇ εἶναι ἡ τοῦ *J. G. von Hahn*, *Griechische und albanesische Märchen*. 1864, 2 τόμ. τῆς ὁποίας τινὰ τῶν ἑλληνικῶν πρωτοτύπων ἐδημοσιεύθησαν μετὰ προσθήκης καὶ ἄλλων παραμυθίων ὑπὸ τοῦ *J. Pio*, *Νεοελληνικά παραμύθια*. *Contes pop. grecs, publiés d'après les manuscrits du J. G. de Hahn et annotés*. 1879. Τοῦ *B. Schmidt*, *Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder*. 1877, ὅστις παραθέτει καὶ βιβλιογραφίαν παλαιωτέρων συλλογῶν. Ἐπειτα τοῦ *E. Legrand*, *Recueil de contes populaires grecs*. 1881 καὶ εἴ τι ἄλλο. Περιόδικά, περιέχοντα παραμύθια, εἶναι τὰ *Νεοελληνικά ἀνάλεκτα* τοῦ Παρνασσοῦ, αὐτοὶ οἱ τόμοι τοῦ Παρνασσοῦ, τὸ *Δελτίον* τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, ὁ Ἀστὴρ τοῦ Πόν-

του, ὁ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, ὁ Ζωγράφειος ἄγών, δημοσιευθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συλλόγου, ἡ Λαογραφία, διὰ τὰ ἀναφέρω μόνον τὰ κυριώτερα. Διότι εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ νεοελληνικὰ περιοδικά, ἡμερολόγια κττ. εὐρίσκονται σποραδικῶς δημοσιευμένα παραμύθια. Ἐπίσης εἰς τὸ ἀγγλικὸν περιοδικὸν Folk-Lore (τόμ. IX-XII) ἐδημοσιεύθησαν παραμύθια ὑπὸ τοῦ R. Paton, Folktales from the Aegean.

Ἄλλὰ καὶ εἰς βιβλία λαογραφικὰ ἢ γλωσσικὰ ἐδημοσιεύθησαν πολλὰ, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω τὰ σπουδαιότατα. G. Georgeaki et L. Pineau, Le folklore de Lesbos. 1894, M. J. Garnett a. J. S. Stuart-Glennie, Greek Folk Poesy. 1896, P. Kretschmer, Der lesbische Dialekt. 1906, τοῦ αὐτοῦ, Neugriechische Märchen. Jena, 1917, K. Dieterich, Sprache und Volksüberlieferung der südlichen Sporaden. 1922, R. M. Dawkins, Modern Greek in Asia Minor. Cambridge, 1916, Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακά, τόμ. II, ὁμοεικότως, Σακελλαρίου, Ἐν Συμφ. 1887, Ἀρχελαίου, Ἐν Συμφ. 1887, ὁμοεικότως, Ἐν Ἀθήναις, 1899, Ἀναγνώστη, Ἀθήναις, Ἐν Ἀθήναις, 1903. Καὶ λαϊκαὶ δὲ συλλογαὶ παραμυθίων ἔχουν δημοσιευθῇ, Τὰ 50 παραμύθια τοῦ λαοῦ, Τὰ 40 παραμύθια τοῦ λαοῦ καὶ εἴ τις ἄλλη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

Γενικά.

Α) Τί εἶναι παροιμιαί καὶ διαίρεσις αὐτῶν.

Ὅπως ὑπὸ τὸ ὄνομα μῦθος καὶ παραμύθι περιλαμβάνονται ποικίλης προελεύσεως διηγήσεις, οὕτω καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα παροιμιαί περιλαμβάνονται εἰς τὸν συνήθη λόγον

πλήθος ἐκφράσεων, αἱ ὁποῖαι πλὴν τῶν κοινῶν ιδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἔχουν, τῆς *συντομίας* καὶ τῆς *δεξιότητος* κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἔπειτα δὲ καὶ τῆς *δημοτικότητος*, οὔτε τὴν αὐτὴν πᾶσαι ἀρχὴν ἔχουν, οὔτε τὴν αὐτὴν φύσιν, οὔτε τὴν αὐτὴν μορφήν, ἀλλ' οὔτε καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν πληροῦσι. Διὰ τοῦτο θὰ ἦτο ἄσκοπον καὶ ἀνωφελὲς νὰ ζητῇ κανεῖς ἓνα κοινὸν ὄρισμὸν διὰ τὰς παροιμίας. Πολὺ σκοπιμώτερον καὶ πρὸς τὴν ποικίλην αὐτῶν φύσιν συμφωνότερον θὰ ἦτο ἂν ἀνεζητοῦντο τὰ διάφορα εἶδη τῶν φράσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ πολυσύνθετον τῶν παροιμιῶν σύνολον, καὶ ἐπεξητεῖτο ἡ φύσις καὶ ἡ χρῆσις ἐκάστου τούτων νὰ ἐξακριβωθῇ.

Καὶ πρωτίστως ἐντὸς τοῦ συνόλου τῶν κοινῶς ὀνομαζομένων παροιμιῶν εὐκόλως δύναται κανεῖς νὰ διακρίνῃ δύο μεγάλας καὶ κυρίας ομάδας καὶ κυρίως παροιμίας καὶ τὰς γνώμας ἢ τὰ γνώμικά, αἱ ὁποῖαι ἀκριβῶς ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς δύο μεγάλας κατηγορίας τῶν ἀνθρώπων, τοὺς παροιμιώδεις καὶ τοὺς φιλοσοφικούς, πρὸς τοὺς ἑκτοντας, οὗς πολλοὶς μέχρι τοῦδε ἐσημειώσαμεν, εἰς ἃς οὐκ ὀλίγαι εὐρίσκονται αἱ παροιμίαι. Παρὰ τὰς παροιμίας οὐκ ἔχοντο νὰ ἐξετασθοῦν καὶ αἱ διάφοροι καὶ πολυποίκιλοι παροιμιώδεις μεταφορικαὶ ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι χωρὶς νὰ ταυτίζωνται πρὸς τὰς παροιμίας ἔχουν ὅμως ἄμεσον ποιοτικὴν σχέσιν πρὸς αὐτάς.

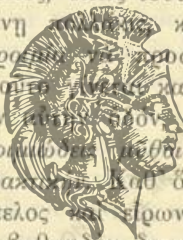
α') Κυρίως παροιμίαι.

Τί εἶναι *κυρίως παροιμίαι* ὁρθότατα ὥρισεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης εἰπὼν ὅτι «αἱ παροιμίαι μεταφοραὶ ἀπ' εἰδὸς ἐπ' εἰδός εἰσιν». Καὶ πραγματικῶς αἱ κυρίως παροιμίαι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ παρομοιώσεις, αἱ ὁποῖαι, γενόμεναι ὑπὸ πάντων ἀποδεκταί, κατέστησαν δημοτικαὶ καὶ πάγκοινοι καὶ ἐπιλέγονται, καθὼς ἀκριβῶς καὶ οἱ παροιμιώδεις μῦθοι, εἰς διαφόρους περιστάσεις καὶ ἰδιορρυθμοὺς ἀνθρωπίνους λόγους καὶ πράξεις, ἵνα διὰ τῆς ἐπὶ τὸ ἀστειότερον παρομοιώσεως χαρακτηρίσουν τὸ ἰδιορρυθμὸν καὶ παράλογον αὐτῶν ἑναρ-

γέστερον. "Ο,τι κυρίως χαρακτηρίζει αὐτάς, καὶ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ λησμονηται, εἶναι ὁ εὐτράπελος καὶ εἰρωνικὸς αὐτῶν χαρακτήρ, τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρισεν ἤδη ὁ αὐτὸς Ἀριστοτέλης, ἀφ' οὗ κατέταξεν αὐτάς μεταξὺ τῶν ἀστείων. Διδακτικὸν σκοπὸν ἄμεσον δὲν ἔχουν, οὐδὲ γενικὴν τινα ἢ μερικὴν πρακτικὴν ἀλήθειαν σκοποῦν νὰ ἐκφράσουν καὶ κατὰ τοῦτο διαστέλλονται τῶν γνωμῶν, εἰς τὰς ὁποίας, ὡς θὰ εἴπομεν, συγκεντροῦται πάντοτε ἐμπειρικὴ τις ἀλήθεια καὶ διδασκαλία.

Βεβαίως δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ κανεὶς ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ἐπὶ τῷ ἀστείῳ καὶ εἰρωνικώτερον παρομοιώσει κρύπτεται τις ἀλήθεια, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια αὕτη δὲν τίθεται ἐκ τῶν προτέρων, δὲν εἶναι ὁ σκοπός, ὅπως τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς γνώμας. Ἐὰν δὲ συμβαίνει τοῦτο καὶ συμβαίνει πραγματικῶς, κυρίως τις παρομοίωσις προσλάβῃ σημασίαν ἢ καὶ μορφήν διδακτικὴν, τότε γίνεται κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν μέτρον καθὼς καὶ τὰς ἐπὶ τοῖς πελοὶ καὶ σκωπτικοὶ παρομοιώσεις, αἵτινες συχνὰ λαμβάνουν μορφήν καὶ σημασίαν διδακτικὴν καὶ ὅσον δηλαδὴ ἀμειβοῦνται ὁ ἀρχικῶς εὐτράπελος καὶ εἰρωνικὸς χαρακτήρ τῆς παρομοιώσεως, προβάλλει βαθμηδὸν δεσπόζουσα ἡ ὑποκρυπτομένη ἀλήθεια, ἡ ὁποία καὶ μεταβάλλει πολλάκις καὶ τὴν μορφήν τῆς παροιμίας εἰς διδακτικὴν. Τοῦτο συμβαίνει εἰς ἄλλους λαοὺς περισσότερον καὶ εἰς ἄλλους ὀλιγώτερον, εἰς τὸ σημεῖον δὲ αὐτὸ συναντῶνται αἱ παροιμίαι πρὸς τὰς γνώμας, καθὼς οἱ παρομοιώδεις μῦθοι πρὸς τοὺς διδακτικούς, οὕτως ὥστε δυσκόλως πολλάκις δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν, ἂν ρῆσις τις ἦτο ἐξ ἀρχῆς παροιμία ἢ γνώμη.

Συμφώνως νῦν πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν ταύτην αἱ κυρίως παροιμίαι εἶναι προφανὲς ὅτι εἶναι προῖόν ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς αὐτῆς εὐτραπέλου καὶ σκωπτικῆς τῶν λαῶν διαθέσεως, ἐκ τῆς ὁποίας προήλθον αἱ εὐτράπελοι διηγήσεις καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ παρομοιώδεις μῦθοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ζωηρᾶς καὶ πλήρους εἰκόνων φαντασίας, ἡ ὁποία ἰδιαίξει εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς καὶ μάλιστα τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰς μέσας βαθμί-

ΔΕΛΤΑ ΔΗΜΙΑ

ΔΟΗΝΩΝ

δας τῆς βαρβαρότητος καὶ ἡ ὁποία ἐγέννησε καὶ τοὺς μύθους καὶ τὰ αἰνίγματα καὶ ὅσα ἄλλα εἶδη σχετικά, περὶ τῶν ὁποίων θὰ εἰπωμεν εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον. Οὕτω π. χ. προκειμένου περὶ τῶν νοτιοαφρικανικῶν λαῶν, τῶν ἐπιλεγομένων Bantu, οἱ περιηγηταὶ ἐξαίρουν τὴν ζωηρότητα τῆς φαντασίας καὶ τὴν μεγάλην λεπτότητα, μὲ τὴν ὁποίαν ἀντιλαμβάνονται ὁμοιότητος μεταξὺ τῶν πραγμάτων, καθὼς καὶ τὴν μεγάλην κλίσιν νὰ ὁμιλοῦν μὲ εἰκόνας. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς παρετηρήθη ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν ὅτι αἱ παροιμίαι οὔτε εἰς τοὺς λαούς, τοὺς εὗρισκομένους εἰς τὰς κατωτάτας βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ, ἐμφανίζονται οὔτε εἰς τοὺς ἀνωτάτους ἐν τῇ κλίμακι τοῦ πολιτισμοῦ εὐδοκιμοῦν, ἐνῷ ἀντιθέτως ἀναπτύσσονται καὶ προάγονται πάρα πολὺ εἰς τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τῆς βαρβαρότητος καὶ τοὺς μέσους ἐν γένει πολιτισμούς.

Λαμβάνονται δ' αἱ παροιμίαι αὗται, αἱ ἀπαρτίζουσιν τὰς παροιμίας, συνήθως ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ζωικοῦ καὶ ἀνθρωπίνου κόσμου. Ὡς π. χ. λέγεται παρὰ τοῖς Bassoutos ὅτι τὰς φλυάρους ἡ παροιμία, τὸ νερὸ δὲν κουράζεται νὰ τρώγῃ τοὺς ἀπλήστους καὶ μεμψιμοίρους, τὰ λιοντάρια γκρινιάζουν ὅταν τρών, αἱ ὁποῖαι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ φράσεις εἰκονικαί, παρομοιώσεις ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, λεγόμεναι ὅπως χαρακτηρίσουν δι' εἰκόνων ἀνθρώπινα ἐλαττώματα. Τοιαῦται εἶναι καὶ αἱ ἀρχαῖαι, τρυγόνων λαλίστερος, ἐπὶ φλυάρου, αἶ κολοῖός ποτὶ κολοῖόν ἰζάνει, ἐπὶ τῶν πονηρῶν τῶν συμφωνούντων ἀλλήλοις, βάτραχος σερίφιος, ἐπὶ τῶν ἀφώνων καὶ ἀμούσων, διότι ἐπιστεύετο ὅτι οἱ βάτραχοι ἐν Σερίφω δὲν εἶχον φωνὴν καὶ ἄλλαι τοιαῦται. Οἱ κάτοικοι τῶν νήσων Fidji διὰ νὰ χαρακτηρίσουν τὴν ἀπρονοησίαν λέγουν, οἱ nakondo κόφτουν πρῶτα τὸ κατάρτι, δηλαδὴ προτοῦ νὰ κατασκευάσουν τὸ πλοῖον, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ παρομοίωσιν εἰλημμένην ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Μέγα ὅμως καὶ σπουδαῖον μέρος τῶν κυρίως παροιμιῶν προέρχεται καὶ ἐκ παροιμιωδῶν μύθων, οἱ ὁποῖοι, ὥς παρετηρήσαμεν ἤδη, πολλάκις συμπτύσσονται εἰς παροιμίας. Τὴν σχέ-

σιν ταύτην τῶν παροιμιῶν πρὸς τοὺς μύθους ἀνεγνώρισαν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι, αὐτὸς δ' ὁ Ἀριστοτέλης ὀρίζων τὴν παροιμίαν ὡς μεταφορὰν ἀπὸ εἵδους εἰς εἶδος ἐπάγεται τὸ ἐξῆς παράδειγμα: «οἷον ἂν τις ὡς ἀγαθὸν πεισόμενος αὐτὸς ἐπαγάγηται, εἴτα βλαβῇ, ὡς ὁ Καρπάθιος φησὶν τὸν λαγῶ· ἄμφω γὰρ τὸ εἰρημέ-
νον πεπόνθασιν», τὸ ὁποῖον προφανῶς προέρχεται ἐκ μύθου καὶ δεικνύει ὅτι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶχεν ὑπ' ὅψιν τὴν σχέ-
σιν αὐτῶν πρὸς τοὺς μύθους.

Καὶ αὕτη μὲν ἡ προέλευσις τῶν παροιμιῶν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῇται ὅτι ὅσον ἐπιτυχῆς καὶ ἂν εἶναι μία οἰαδῆποτε εἰκονικὴ ἔκφρασις ἢ παρομοίωσις, διὰ νὰ γίνῃ παροιμία, πρέπει νὰ τύχῃ τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ λαοῦ, νὰ ἀποκτήσῃ δημοτικότητα. Διὰ νὰ γίνῃ ὅμως τοῦτο χρειάζεται ὁ πρῶτος εἰπὼν νὰ ἔχῃ κάποιο κίνημα καὶ νὰ τὸν παρακο-
λουθήσουν καὶ οἱ ἄλλοι. Πολὺν χρόνον ἔχουν οἱ Bassou-
tos, ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, ἀποφασίζοντες, ποὺ ἔκανε ὁ φτω-
χὸς, δὲν πλάνη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

β') Γ ν α ι σ τ η

ΑΘΗΝΩΝ

Παρὰ τὰς κυρίως παροιμίας ὑπὸ τὸ αὐτὸ τῆς παροιμίας ὄνομα περιλαμβάνονται, ὡς εἵπομεν, καὶ αἱ γνώμαι ἢ τὰ γνωμικά. Αὗται ἔχουν κοινὰς πρὸς τὰς παροιμίας ιδιότητας τὴν συντομίαν καὶ τὸ πολὺχρηστον καὶ δημοτικόν, διαφέρουν ὅμως κατὰ τὴν φύσιν ἀπὸ τὰς κυρίως παροιμίας καὶ τὴν διαφορὰν ταύτην διετύπωσεν ἄριστα ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ τὰς παροιμίας ὥρισεν ἀπλῶς ὡς μεταφορὰς ἀπὸ εἵδους εἰς εἶδος, τὴν γνώμην ὀρίζει ὡς «ἀπόφασιν περὶ τῶν καθόλου, περὶ ὅσων αἱ πράξεις εἰσὶν, καὶ αἰρετὰ ἢ φευκτά ἐστὶ πρὸς τὸ πράττειν» (1). Κατὰ ταῦτα αἱ γνώμαι ἐκφράζονται διαφόρους ἐκ τῆς πείρας κτηθείσας πρακτικὰς ἀληθείας, ἐν

(1) Ἔστι δ' ἡ γνώμη ἀπόφασις, οὐ μέντοι οὔτε περὶ τῶν καθ' ἕνα, οἷον ποῖός τις Ἰφικράτης, ἀλλὰ καθόλου· καὶ οὐ περὶ πάντων οἷον ὅτι τὸ εὐθὺ τῷ καμπύλῳ ἐναντίον, ἀλλὰ περὶ ὅσων αἱ πράξεις εἰσὶ, καὶ αἰρετὰ ἢ φευκτά ἐστὶ πρὸς τὸ πράττειν.

δὲ τῷ συνόλῳ αὐτῶν ἀποτελοῦσαι τὴν πρακτικὴν τοῦ λαοῦ σοφίαν χρησιμεύουν ὥς κανὼν καὶ ὁδηγὸς εἰς τὰς ἀντιλήψεις καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ ἐν τῷ βίῳ.

Ἡ συνήθεια αὕτη, νὰ διατυπώνουν τὰς ἐκ τῆς βιωτικῆς πείρας παρατηρήσεις εἰς βραχείας ρήσεις, εἶναι κοινὴ εἰς πάντας, τοὺς ἐξεληθόντας τῆς ἐσχάτης βαρβαρότητος, λαούς, καθὼς καὶ εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τῶν λίαν πεπολιτισμένων λαῶν. «Οἱ γὰρ ἀγροῖκοι μάλιστα γνωμοτύποι εἶσι καὶ ραδίως ἀποφαίνονται <καθόλου>» παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἐκφέρονται δὲ αἱ γνῶμαι κατὰ διαφόρους τρόπους. Συνήθης εἶναι ἡ ἔκφορὰ ὑπὸ τύπον γενικῆς ρήσεως, ὅποιον π. χ. τὸ ἀρχαῖον, πᾶν μέτρον ἄριστον, ἢ ὑπὸ τύπον παραγγέλματος, οἷον τὸ μηδὲν ἄγαν. Ἐπίσης ὅμως συνήθης εἶναι καὶ ἡ δι' ἀλληγορικῶν μεταφορῶν ἔκφορὰ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου, οἷον λέγειν τὸν ἄνθρωπον ὡς ἄσσοτον, δὲν ἡμπορεῖς νὰ ξυοῖσθαι τὸ κεφάλι ἀπὸ τοῦ σώματος, θέλουν νὰ δηλώσῃσι ὅτι ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀντιθέσῃ τὸν ἑαυτοῦ ἑαυτὸν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ κόσμου, ὅς τις ἀνθρώπος, ἐπειδὴ εἶναι τὸ ἄλογόν του, ὅσάκις θέλουν νὰ ἐκφράσῃσι τὴν γνώμην ὅτι ὁ κύριος δὲν πρέπει νὰ κρίνεται ἐκ τῶν ἀνοησιῶν τῶν δούλων του κττ.

Πλὴν τῶν γενικῶν τούτων ρήσεων, τῶν παραγγελμάτων καὶ τῶν ἀλληγορικῶν γνῶμῶν, καθ' ὃν τρόπον λαμβάνονται παρομοιώσεις ἐκ τῶν παροιμιωδῶν μύθων καὶ συμπτύσσονται ἐκ τούτων παροιμίαι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκ διαφόρων διδακτικῶν μύθων συνεπτύχθησαν διάφοροι διδακτικαὶ γνῶμαι. Τὴν σχέσιν ταύτην τοῦ διδακτικοῦ μύθου πρὸς τὰς γνῶμας ἀνεγνώρισαν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι παροιμιογράφοι, οἵτινες καὶ διὰ τοῦτο τοὺς αἵους ὀρίζουν ὥς ἐξηπλωμένας παροιμίας μετὰ διηγήσεως. Σαφέστερον δ' ἀποφαίνεται ὁ Quintilianus, ὁ ὁποῖος ὁμιλῶν περὶ τῶν διδακτικῶν μύθων ἐπάγεται «Πρὸς τούτους συγγενεῦει τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς παροιμίας, τὸ ὅποιον εἶναι οἷονεῖ τις μῦθος βραχύτερος καὶ ἀλληγορικῶς λαμβάνεται.»

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω νῦν εἰδῶν αἱ ἀλληγορικαὶ καθὼς καὶ

αἱ ἐκ διδακτικῶν μύθων συνεπτυγμέναι, ὅπως καὶ αἱ κυρίως παροιμίαι, εἶναι συνηθέσταται κυρίως εἰς τοὺς λαούς, τοὺς ἀναβάντας βαθμίδας τινὰς εἰς τὴν κλίμακα τοῦ πολιτισμοῦ, καθὼς καὶ εἰς τὰ καθυστεροῦντα πάντοτε κατώτερα στρώματα τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. «Εἶναι ἀξιοπεριεργότατον, παρατηρεῖ περιηγητὴς τῆς Ἀφρικῆς, νὰ ἀκούῃ κανεὶς τὴν ὁμιλίαν τῶν ἰθαγενῶν ἱεροκηρύκων, οἱ ὅποιοι διατηροῦν πιστῶς τὸ πλῆρες εἰκόνων ὕφος τῆς συνήθους γλώσσης. Πολλάκις αἱ παραινέσεις τῶν ἀποτελοῦνται ἀπὸ σειρὰν εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι φέρουν ἢ μία τὴν ἄλλην κατὰ τρόπον καταπληκτικὸν καὶ ἀπροσδόκητον, πολλάκις χωρὶς καμίαν συνοχήν. Ἡ φαντασία συνήθως πλημμυρεῖ καὶ καταπνίγει κάθε λογικὸν εἰσρόν». Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἐκ τῶν μύθων συνεπτυγμένας γνώμας ἱερὰ πόστολος διαμείνας μεταξὺ τῶν ἀποφαινετικῶν λαῶν παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: «Ἡθικὴ παροιμία <δηλατὴν ὁμοίαν> εἶναι γενικὸς συνθετικὸς τύπος, ὑπὸ τὸν ὅποιον οἱ ἰθαγενεῖς συνοψίζουν μίαν ἠθικὴν διήγησιν (δηλατὴν ὁμοίαν) οὕτως ὥστε διὰ τὴν ἀντικρίσιν κανεὶς τὴν ἀκριβῆς αὐτῆς σημασίαν, ἀρετὴν νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν διερεύνησιν τοῦ μύθου ἢ τῆς παραβολῆς, ἢ ὁποῖα τὴν ἐγέννησε καὶ τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ αὐτὴ τὴν συγκεφαλαίωσιν. Οἱ μῦθοι οὗτοι συλλέγονται τὸ καλῦτερον εἰς τὰς συνομιλίας, διότι τότε καὶ ὁ πρεσβύτερος τοὺς ἀναφέρει συμβουλευὼν πατρικῶς τοὺς ὑπεξουσίους του». Εἶναι δὲ προῖδον αἱ τε ἀλληγορικαὶ γνώμαι καὶ αἱ ἐκ τῶν μύθων συνεπτυγμέναι τῶν αὐτῶν ψυχολογικῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα ἐγέννησαν καὶ τοὺς διδακτικὸς μύθους.

Αὗτοὶ εἶναι οἱ τρόποι, καθ' οὓς ἐκφέρονται αἱ γνώμαι. Ὡς δὲ εἶναι καταφανές, αἱ μὲν ὑπὸ τὸν τύπον τῆς γενικῆς ρήσεως ἢ τοῦ παραγγέλματος ἐκφερόμεναι δὲν δύνανται νὰ συγχυθοῦν πρὸς τὰς κυρίως παροιμίας, αἱ ἀλληγορικαὶ ὅμως γνώμαι, καθὼς καὶ αἱ ἐκ μύθων συνεπτυγμέναι, εὐκολώτατα δύνανται νὰ συγχυθοῦν πρὸς παροιμίας οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ χαράξῃ τις αὐστηρὰ μεταξὺ γνωμῶν καὶ παροιμιῶν ὄρια. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μεταξὺ τῶν παροιμιωδῶν καὶ τῶν διδακτικῶν μύθων, ἐκ τῆς παρομοιώσεως πρὸς τὴν

γνώμην δὲν ὑπάρχει ἢ ἐν μόνον βῆμα, καθ' ὅσον ἤδη ἐν τῇ παρομοιώσει ὑποκρύπτεται ἡ γενικωτέρα ἰδέα, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃ τις ὡς γνώμην. Τὴν μετὰστασιν ταύτην τῶν παροιμιῶν εἰς γνώμης ὑπεδήλωσεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης σοφώτατα παρατηρήσας ὅτι «*εἶναι τῶν παροιμιῶν καὶ γνώμαί εἶδιν*».

Παρατηρεῖται δ' ὅτι εἰς τοὺς διαφόρους λαοὺς διάφορος εἶναι καὶ ἡ ἐπικράτησις τῆς παροιμίας ἢ τῆς γνώμης, καὶ ταύτης ὑπὸ τὸν τύπον τῆς γενικῆς ρήσεως ἢ τῆς εἰκονικῆς ἀλληγορίας. Εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, καθὼς καὶ εἰς τοὺς μᾶλλον εὐτραπέλους καὶ εὐφραντάστους, ὡς εἶναι π. χ. οἱ Ἕλληνες, ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐπικρατεῖ ἡ χρῆσις τῶν εἰκόνων καὶ τῶν παρομοιώσεων, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τοὺς βορειοτέρους εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς εὐδοκιμεῖ περισσότερο ἡ γενικὴ ρῆσις καὶ τὸ παρομοίωσις καὶ αὐταὶ δὲ αἱ εἰκονικὴν ἀρχὴν ἔχουσιν παροιμίας εἰς τοὺς λαοὺς τούτους τείνουν πάντα.

Τοιαῦται νυν οὖσαι αἱ γνώμαι, ἀπαιγμάσια τῆς ἐμπειρίας τῶν λαῶν, ἀποτελοῦν τὴν πειροπαράδοτον αὐτῶν σοφίαν, περιβεβλημένην τὸ ἀπόλυτον ἔκτος τῆς παλαιότητος καὶ τῆς παραδόσεως. Ἡ πίστις τῶν λαῶν εἰς τὴν ἀλήθειάν των εἶναι ἀσάλευτος, μεγάλη δ' ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐκ μέρους τῶν σοφῶν ἀποδοθεῖσα εἰς αὐτὰς ἐκτίμησις. Καὶ ὄντως πολλάκις εἶναι σοφώταται καὶ πρακτικώταται. Ἐν τούτοις ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ ἀπόλυτος αὕτη πεποίθησις εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν γνωμῶν δὲν εἶναι καὶ ἀπολύτως δικαιολογημένη.

Ἦδη ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρῶν ὅτι οἱ ἀγροῖκοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι καὶ οἱ μάλιστα γνωμοτύποι, ραδίως ἀποφαίνονται καθόλου, ὑποδηλοῖ ὅτι αἱ ἀποφάνσεις αὗται καὶ αἱ γενικεύσεις, πολὺ εὐχολοὶ καὶ πολὺ ἀτελεῖς, δὲν δύνανται νὰ διεκδικήσουν γενικοῦ κύρους ἀλήθειαν. Καὶ πραγματικῶς ἡ λαϊκὴ παρατήρησις, ἐκ μιᾶς συνήθως ὄψεως τοῦ πράγματος ὀρμωμένη, δὲν δύναται νὰ διατυπώσῃ ἡ *μονομερῆ γνώμην*, σιχνὰ δὲ συμβαίνει περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος νὰ ὑπάρχουν περισσότεραι γνώμαι, ὅχι μόνον ἀπλῶς διάφοροι, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἀντιφατικαί,

καθ' ὅσον ἡ παρατήρησις ὁρμαῖται ἀπὸ διαφόρους ἢ πολλὰ-
κις καὶ ἀπὸ ἀντιθέτους ὄψεις τοῦ πράγματος.

*
* *

Ἀντιθέτως νῦν πρὸς τὰς κυρίως παροιμίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ παρέμειναν ἐντελῶς λαϊκῆς ἀρχῆς, αἱ γινώμαι προαγομένον τοῦ πολιτισμοῦ, παραληφθεῖσαι, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ διδακτικοὶ μῦθοι, ὑπὸ τῶν σοφῶν καὶ ποιητῶν, ἐκαλλιεργήθησαν καὶ πολὺ μάλιστα. Οὗτοι ὅχι μόνον τὰς ὑπαρχούσας ἐχρησιμοποίησαν, ἀλλὰ καὶ ἄλλας ἐδημιούργησαν, τῶν ὁποίων πολλάι, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἡ ἀπόστασις μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν σοφῶν καὶ ποιητῶν δὲν ἦτο τοιαύτη, οἷα σήμερον, ταχέως κατέστησαν δημοτικά, πλουτίσασαι τὸν πατροπαράδοτον λαϊκὸν θησαυρὸν ὅτε σήμερον προκειμένου περὶ τῶν παλαιότερων γνωμῶν καὶ εἰς αὐτὴν δύσκολον νὰ ἀποφανθῶμεν ἂν ἡ ἀρχὴ αὐτῶν εἴη ἡ ἀρχὴ ἡ λογία.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα θεωρεῖτο ἀκαταήτην δι' ἑνὸς ποιητοῦ νὰ δύναται ἐκ τοῦ προχείρου νὰ ἀποφαινέται γνώμας εἰς ὅτι ἤθελεν ἐρωτηθῇ ὑπὸ τῶν ἀκούων. Ὁ Ὀμηρὸς κατὰ τὸν περισσθέντα βίον αὐτοῦ «κατὰ τῶν λεγομένων ὑπὸ τῶν παρόντων εἰς τὸ μέσον γνώμας ἀποφαινόμενος θαύματος ἄξιος ἐφαίνετο εἶναι τοῖς ἀκούουσι», ὁ δὲ Ἡσίοδος εἰς τὸ διδακτικὸν αὐτοῦ ἔπος πλείστας τοιαύτας γνώμας ἐγκατέσπειρε. Βραδύτερον ἡ γνωμολογία ἀναπτύσσεται εἰς αὐτοτελὲς λογοτεχνικὸν εἶδος, τοῦ ὁποίου κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωποι εἶναι ὁ Φωκυλίδης καὶ ὁ Θέογνις. Ἐτι ὕστερότερον οἱ δραματικοὶ καὶ μάλιστα ὁ Εὐριπίδης καὶ οἱ κωμικοὶ τῆς νεωτέρας κωμωδίας ἀφθονοῦν εἰς γνώμας, ἐνωρὶς δὲ φαίνεται ὅτι κατηρτίσθησαν συλλογαὶ τοιοῦτων γνωμῶν σοφῶν καὶ ποιητῶν, διότι καὶ ὥς ρητορικὸν μέσον ἐχρησιμοποιοῦντο, ἴσως καὶ διὰ παιδαγωγικοὺς σκοποὺς. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους αἱ συλλογαὶ αὗται πληθύνονται, πασίγνωστοι δὲ καὶ πολύχρηστοι ἦσαν αἱ ὑπὸ τὸν τίτλον *Μορόστιχοι γινῶμαι τοῦ Μενάνδρου*, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν.

Ἄλλα καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἱστορικοὺς λαοὺς ἡ γνωμο-
λογία ἀνεπτύχθη ταχέως ὑπὸ τῶν σοφῶν εἰς γραμματικὸν
εἶδος. Εἰς τοὺς Ἰνδοὺς ἡ γνωμικὴ ποίησις ἐθεραπεύθη μετὰ
πολλοῦ ζήλου, χιλιόγνωμοι δὲ συλλογαὶ κατηρτίσθησαν, παρὰ
δὲ τοῖς Ἑβραίοις εἶναι γνωσταὶ αἱ Παροιμίαι τοῦ Σολο-
μῶντος, ὁ Ἐκκλησιαστής, ἡ Σοφία Σειράχ. Καὶ μέχρι δὲ τῶν
τελευταίων χρόνων ἐμφανίζονται τοιαῦτα γνωμολογικὰ ἔργα
εἰς τὴν παγκόσμιον φιλολογίαν.

Μετεχειρίσθησαν δὲ οἱ παλαιοὶ σοφοὶ καὶ ποιηταὶ καὶ
τοὺς τρεῖς τρόπους τῆς ἐκφορᾶς, δηλ. καὶ τὴν γενικὴν ρῆσιν
καὶ τὸ παράγγελμα καὶ τὴν ἀλληγορίαν καὶ τὸν γνωμικὸν
μῦθον. Γενικαὶ ρῆσεις καὶ παραγγέλματα ὡς ἀποφθέγματα
σοφῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν λεγομένων ἐπὶ σοφῶν ἐφέροντο πολλὰ
παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἷον βασιλεὺς παιδευσία, πᾶν μέτρον ἄριστον,
ἀργὸς μὴ ἴσθι μηδ' ἂν πικρὸς, πολλὰ δὲ δύναται νὰ εὗρη
κάνεις καὶ εἰς τὰ γνωμολογικὰ ἔργα ὅλων τῶν ἀρχαίων ἱστο-
ρικῶν λαῶν. Ἄλλ' ἰδιαιτέρον προσφιλὴς εἰς τοὺς σοφοὺς ἦτο
ὁ δεύτερος καὶ τρίτος τρόπος, ὁ δὲ ἀλληγορικὸς καὶ μῦθος.
Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον ἀποσιτά παρατηρεῖ ὁ Berg περὶ τῆς
λαϊκῆς σοφίας τῶν Ἑλλήνων, ἐκ σπανίως κατηνθύνετο εὐθὺς
πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς, ἀλλὰ συνήθιζε δι' εἰκόνων καὶ παρο-
μοιώσεων, ὅτι ἤθελε νὰ διδάξῃ μᾶλλον νὰ ὑπαινίσσεται ἢ
νὰ ἐκφράξῃ, ⁽¹⁾ δύναται ἐπίσης νὰ ἐφαρμοσθῇ διὰ τοὺς πα-
λαιοὺς τούτους σοφοὺς καὶ ποιητὰς ὅλων τῶν ἱστορικῶν λαῶν.

Διὰ τοὺς σοφοὺς τούτους τὸ αἶνιγμα ἦτο σοφία, καὶ τὴν
σοφίαν αὐτῶν προσεπάθουν εἰς ρῆσεις σκοτεινὰς ἐκ τῆς ἀλλη-
γορίας νὰ ἐκφράσουν, ὥστε νὰ καθίστανται καὶ αὐταὶ αὐτό-
χρημα αἰνίγματα. ⁽²⁾ Ὅθεν καὶ ἡ λέξις αἶνιγμα πολλάκις ἐδή-

(1) Ἡ συνήθεια αὕτη φαίνεται ὅτι ἦτο κατ' ἐξοχὴν προσφιλὴς εἰς
τοὺς Λάκωνας· ὅθεν καὶ τὸ παροιμιώδες *λακωνίζειν* καὶ τὰ *λακωνικά*
λεγόμενα ἀποφθέγματα.

(2) Τὴν γνώμην ταύτην περὶ τῶν παλαιῶν σοφῶν εἶχον καὶ οἱ ἀρ-
χαῖοι· ὅθεν καὶ ὁ Πausanias 8, 8, 2 λέγει περὶ αὐτῶν· «Ἑλλήνων τοὺς

λωσε τὴν παροιμίαν καὶ μάλιστα οὐ μόνον τὴν γνώμην, ἀλλὰ καὶ τὴν κυρίως παροιμίαν διὰ τὸ συγγενές. Οὕτω π. χ. ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ἀπειλεῖται ὁ Ἰουδαϊκὸς λαός, ἐν ᾗ περιπλώσει ἤθελεν ἀποστῆ τῆς ὁδοῦ τοῦ θεοῦ, διὰ τῶν ἐξῆς· «Ἀπαγάγοι Κύριος σὲ καὶ τοὺς ἄρχοντας σου... εἰς ἔθνος, ὃ οὐκ ἐπίστασαι σὺ καὶ οἱ πατέρες σου, καὶ λατρεύσεις ἐκεῖ θεοῖς ἑτέροις, ξύλοις καὶ λίθοις. Καὶ ἔσει ἐκεῖ ἐν αἰνίγματι καὶ ἐν παραβολῇ καὶ ἐν διηγήματι ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, εἰς οὓς ἂν ἀπαγάγῃ σε Κύριος ἐκεῖ», ὅπου βέβαια τὸ αἶνιγμα παρατιθέμενον πρὸς τὰ συγγενῇ αὐτῷ, τὴν παραβολὴν δηλ. καὶ τὸ διήγημα, σημαίνει τὴν κυρίως παροιμίαν.

Χαρακτηριστικώτατα δὲ εἶναι διὰ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς σοφίας ὅσα λέγονται εἰς τὰ σοφὰ γνωμολογικὰ βιβλία τῶν Ἑβραίων. Αἱ παροιμίαι τοῦ Σολομῶντος συνετέθησαν «γινώ-
 ναι σοφίαν καὶ παιδείαν, νοῆσαι τὴν ἐξουσίαν φρονήσεως, δέξασθαι τε στροφὰς λόγων, καὶ ἐκτελεῖν τὴν ἀληθῆ καὶ κατὰ νόμον καὶ ἐν νόμῳ. Τῷ σοφῷ ἡ ἀποστολὴ σοφίας σοφω-
 τερὸς ἔσται, ὃ δὲ νοήμων ἀποστραφῆσεται. Νοῆσει τε παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον· ὁρήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα» (1). Ἡ Σοφία Σειράν περὶ τοῦ σοφοῦ ὁμιλοῦσα, «Σοφίαν, λέγει, πάντων ἀρχαίαν ἐκζητήσῃ καὶ ἐν προφητείαις ἀσχοληθήσεται. Διηγῆσεις ἀνδρῶν ὀνομαστῶν συντηρήσῃ καὶ ἐν στροφαῖς παραβολῶν συνεισελεύσεται. Ἀπόκρυφα παροιμιῶν ἐκζητήσῃ καὶ ἐν αἰνίγμασι παραβολῶν ἀναστραφήσεται» (2). Περὶ δὲ τοῦ Σολομῶντος ὁμιλοῦσα (3), «Γῆν ἀπεκάλυψεν ἡ ψυχὴ σου, λέγει, καὶ ἐνέπλησας ἐν παραβολαῖς αἰνιγμάτων. Εἰς νήσους πόρρω ἀφί-

νομιζομένους σοφοὺς δι' αἰνιγμάτων πάσαι καὶ οὐκέτ' ἐκ τοῦ εὐθέως λέγουν τοὺς λόγους».

(1) Παρ. Ι, 2 κέ.

(2) Σοφ. Σειρ. 39, 1.

(3) Αὐτ. 47, 15 κέ.

κετο τὸ ὄνομά σου καὶ ἡγαπήθης ἐν τῇ εἰρήνῃ σου. Ἐν ῥῥαῖς καὶ παροιμίαις καὶ παραβολαῖς καὶ ἐν ἐρμηνείαις ἀπεθανύμασάν σε χῶραι». Τοιοῦτος ἦτο καὶ ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, ὅθεν καὶ τὸ παροιμιῶδες «ἐν παροιμίαις λαλεῖς καὶ οὐκ οἶδαμεν τί λέγεις».

Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τοιούτων αἰνιγματικῶν γνωμῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶναι αἱ πυθαγόρειοι γνώμαι, ἧ, ὅπως λέγονται, τὰ σύμβολα, τὰς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι διὰ τὸ σκοτεινὸν τῆς ἀλληγορίας ἀπεκάλεσαν αἰνίγματα, οἷον «μὴ τὸ πῦρ τῇ μαχαίρᾳ σκαλεύειν, ὅπερ ἦν μὴ τὸν ἀνοιδόυντα καὶ ὀργιζόμενον κινεῖν λόγοις παρατεθειγμένοις... τὰς λεωφόρους μὴ βαδίζειν, δι' οὗ ταῖς τῶν πολλῶν ἐπεσθαι γνώμαις ἐκώλυνεν, τὰς δὲ τῶν ὀλίγων καὶ πεπαιδευμένων μεταθεῖν, μηδὲ χελιδόνα ἐν οἴκῳ δέχεσθαι, τοῦτ' ἐστὶ λάλους ἀνθρώπους καὶ περὶ γλῶτταις ἐκβατεῖς ὁμωροφίους μὴ ποιῆσθαι» (1). Καὶ εἰς αὐτὴν δὲ τὴν φιλοσοφίαν ἐχρησιμοποιήθη ὁ αἰνιγματικὸς αὗτος τρόπος τῆς ἐκφράσεως. Τοιαύτην τινὰ ἀπαιχτικὴν δύναμιν ἔχον τὰ αἰνίσματα τῶν Πυθαγορείων, ὅστις καὶ διὰ τοῦτο αἰνικτὴς καλεῖται.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ τάσις αὕτη πρὸς τὴν ἀλληγορίαν ἐμφανίζεται ὡς πρὸς τὰς παροιμίας κατὰ περίεργον τρόπον. Οἱ βυζαντινοὶ δηλαδή, καθ' ὃν τρόπον εὗρισκον ἐν τοῖς ἱεροῖς βιβλίοις πολλὰ τὰ διὰ παραβολῶν εἰρημένα, οὕτω προσεπάθουν νὰ ἀνεύρουν τοιαύτας ἀλληγορίας, φορικτάς, ὅπως λέγουν, ἐννοίας, εἰς κοινοτάτας λαϊκὰς παροιμίας, τὰς ὁποίας διὰ τοῦτο καὶ λόγους παραβολικοὺς ὠνόμασαν καὶ δημῶδη αἰνίγματα. Ὅθεν καὶ αἱ πλεῖσται τῶν περισωθεισῶν συλλογῶν βυζαντινῶν δημῶδων παροιμιῶν συνοδεύονται ὑπὸ τοιούτων θεολογικῶν ἀλληγορικῶν ἐρμηνειῶν.

(1) Πορφύριος ἐν Βίῳ Πυθαγόρου 42. Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker I, 281.

γ') Παροιμιώδεις φράσεις.

Παρά τὰς κυρίως παροιμίας καὶ τὰ γνωμικά δύνανται, ὡς εἵπομεν, νὰ συνεξετασθοῦν καὶ αἱ διάφοροι καὶ πολυποίκιλοι παροιμιώδεις μεταφορिकाὶ ἐκφράσεις. Αὗται ἔχουν μὲν κοινὸν πρὸς τὰς παροιμίας καὶ τὰ ἐκ μεταφορῶν γνωμικά τὸ εἰκονικὸν ἐν τῇ ἐκφράσει, ὡς καὶ τὸ πολύχρηστον καὶ δημοτικόν, ἀλλὰ διακρίνονται σαφῶς καὶ ἀπὸ τὰς παροιμίας καὶ ἀπὸ τὰ γνωμικά. Ἀπὸ τὰς παροιμίας μὲν, διότι πρῶτον οὐδεμίαν πρὸς οὐδένα μῦθον ἔχουν σχέσιν καὶ δεύτερον, διότι στεροῦνται τῆς αὐτοτελείας, τὴν ὁποίαν καὶ καθ' ἑαυτὴν ἔχει ἡ παροιμία καὶ ἐν τῇ μεταφορᾷ καὶ τῇ παρομοιώσει πρὸς οἷονδήποτε γεγονὸς διατηρεῖ, πρὸς τὸ ὅποιον οὐδέποτε καὶ ταυτίζεται, χαρακτηρίζει δὲ μόνον ἐπὶ τὸ ἐναργέστερον καὶ γενικώτερον. Οὕτω π. χ. ἡ μὲν παροιμία γαῖδαρος ξεσασμάρωτος, λεγομένη μετ' ἀγανακτήσεως πρὸς τινος ἢ πρὸς τινα εἶναι ἀπλῇ παροιμιώδης μεταφορικῇ ἐκφράσει ἀντικαθιστῶσα τὴν κυριολογικὴν φράσιν ὅτι ἀγανακτῶ, ἐνῶ δὲ ἡ παροιμία τοῦ γαῖδαρου τὴν οὐρὰ οὕτως μακρὰν ὥστε κορταίνει, εἶναι παροιμία, διότι καὶ αὐτοτέλειαν ἔχει καὶ μεταφερομένη εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ στασίμου χαρακτηρίζει μὲν αὐτὴν ἐπὶ τὸ ἐναργέστερον καὶ τὸ ἀστειότερον, δὲν παύει ὅμως νὰ εἶναι παρομοίωσις οὐδὲ χρησιμοποιεῖται πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς κυριολεκτικῆς φράσεως, εἶναι στάσιμος.

Ἀπὸ δὲ τὰ ἐκ μεταφορᾶς γνωμικά διακρίνονται πολὺ εὐκολώτερον, διότι εἰς αὐτὰ εἶναι εὐδιάκριτος πάντοτε ἡ ὑποκρυπτομένη γνώμη. Οὕτως αἱ φράσεις, βράζει τὸ αἷμα του, ἐκόπη τὸ αἷμα του, παίρνω τὸ αἷμα μου πίσω, εἶναι ἀπλᾷ παροιμιώδεις μεταφορिकाὶ ἐκφράσεις ἀντὶ τῶν κυριολεκτικῶν εἶναι ἀκμαῖος, ἐφοβήθη, ἐκδικοῦμαι, τὰς ὁποίας βαθμηδὸν καὶ ἀντικατέστησαν ἐν τῷ συνήθει λόγῳ οὕτως, ὥστε δὲν εἶναι πλέον αἰσθητὴ ἡ μεταφορικὴ αὐτῶν χρῆσις, ἐνῶ ἡ φράσις, τὸ αἷμα νερὸν δὲ γίνεται, εἶναι γνώμη, διότι ἐκφράζει διὰ μεταφορᾶς τὴν γενικὴν ἰδέαν, ὅτι οἱ συγγενεῖς διατηροῦν πάντοτε τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην.

Β') Κατάταξις τῶν παροιμιῶν.

Αἱ κυρίως νῦν παροιμίαι μετὰ τῶν γνωμικῶν, αἱ παροιμίαι δηλαδή ἐν γένει, ὅπως λέγει ἡ κοινὴ συνήθεια, εἶναι μετὰ τῶν παραλλαγῶν των μάλιστα πολυπληθέσταται, ἀριθμούμεναι πολλάκις κατὰ χιλιάδας. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἀδύνατος ἡ μελέτη αὐτῶν, ἐφ' ὅσον διὰ μιᾶς ὥρισμένης κατατάξεως δὲν εὐκολύνεται ἡ εὑρεσίς των. Καὶ ἡ πλουσιωτάτη καὶ πολυτιμοτάτη συλλογὴ ἀποβαίνει διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην ἄχρηστος. ἐφ' ὅσον διὰ μεθοδικῆς κατατάξεως δὲν εὐκολύνῃ τὴν εὑρεσιν ταύτην. Διὰ τοῦτο καὶ ἐφηρμοσθησαν διάφορα συστήματα κατατάξεως.

Τὸ χεῖριστον πάντων εἶναι ἡ ἀλφαριθμητικὴ κατάταξις κατὰ τὸ πρῶτον γράμμα τῆς πρώτης λέξεως τῆς παροιμίας. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου παραλαμβάνει τῆς αὐτῆς παροιμίας διασπείρονται εἰς διάφορα ἀποκρίνα τὰ ἀλφαριθμητικὰ καθ' ὅσον δὲν συμβαίνει πάντως νὰ ἀρξῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ γράμματος. Οὕτως ἡ παροιμία, *τί γυρεύει ἡ ἀλσούρα τὸ παζάρι;* θὰ καταταχθῇ εἰς τὸ τ, ἐνῶ ἡ κρητικὴ παροιμία αὐτῆς, *εἴντα γυρεῦ' ἡ ἀλωποῦ 'ς τὸ παζάρι;* θὰ καταταχθῇ εἰς τὸ ε.

Ἄλλο σύστημα εἶναι τὸ καθ' ὕλην. Κατ' αὐτὸ αἱ παροιμίαι κατετάχθησαν ὑπὸ διαφόρους τίτλους, ἀντιπροσωπεύοντας τὸ πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκάστη ἀναφέρεται. Προυτάθησαν δὲ διάφορα τοιαῦτα σχεδιαγράμματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω τὰ ἀκόλουθα·

Α')—*Ἀνθρωπολογικαί:* α') ἰδιότητες φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς διαφόρους λαούς β') παροιμίαι, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν πίστιν, τὴν δεισιδαιμονίαν, τὰ ἔθιμα γ') ἠθική.

Β')—*Πολιτικαὶ καὶ δικαστικαί:* δ') νομοθεσία ε') νόμοι ς') κακούργηματα καὶ ποιναὶ ζ') δικαστικαὶ τελεταί.

Γ')—*Παροιμίαι φυσικαί:* η') μετεωρολογία, ἀστρολογία θ') ἀγροτικά ι') ἱατρικά.

Δ')—*Παροιμίαι ἱστορικαί:* ια') χρονολογικαὶ ιβ') τοπογραφικαὶ ιγ') ἐθνογραφικαὶ ιδ') προσωπικαί.

Ἀντὶ τούτου, προταθέντος ὑπὸ τοῦ M. Long, ὁ P. Sebillot προτείνει τὸ ἑξῆς·

Α')—*Ἠθικαὶ γνῶμαι καὶ ἰδέαι θρησκευτικαὶ ἢ κοινωνικαί*: α') ἠθικὴ β') κανόνες διαγωγῆς γ') θρησκεία δ') νόμοι, δικαιοσύνη καὶ ἔθῃ ε') δεισιδαιμονία ς') μνημοτεχνία.

Β')—*Βίος ἀνθρώπινος*: α') φάσεις ἀπὸ γεννήσεως μέχρι θανάτου β') ἔθιμα οἰκιακὰ ἢ ἀγροτικά γ') ἐπαγγέλματα, ἐμπόριον, γεωργικὸς βίος.

Γ')—*Ζῶα*: α') ζῶα ἄγρια β') ζῶα ἡμερα οἰκιακὰ.

Δ')—*Φυσικὸς κόσμος*: α') μετεωρολογία β') ὕδρι τοῦ ἔτους γ') ὕδατα δ') ἡ γῆ καὶ αἱ διάφοροι αὐτῆς περιστάσεις ε') ρήσεις γεωγραφικαὶ ς') φυτὰ.

Ε')—*Ἱστορικαὶ ἢ ἐκ παραδόσεων*: α') γενικὴ ἢ τοπικὴ ἱστορία β') ἔθνη καὶ ὀμάδες γ') τόποι δ') ἥρωες, θεοὶ καὶ δαίμονες.

Ϛ')—*Σατυρικαί*: α') προσώπων ἢ ἐπαγγελμάτων β') περιπαίγματα χωριῶν.

Ζ')—*Συγκριτικαί*: α') αἱ ἀρχόμενα ἀπὸ τῆς φράσεως «κατὰ πὼς λέν» β') αἱ συγκρίσεις.

Ἡ τοιαύτη κατατάξις εὐκαλεῖται θεοῖα πολὺ τοὺς μελετητάς, τοὺς ἐρευνῶντας εἰδικὰ περὶ αὐτῆς, δὲν εἶναι ὅμως καὶ πολὺ πρακτικὴ. Διότι πολλάκις ἡ αὕτη παροιμία θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ πλείονας τίτλους, καθ' ὅσον ἡ χρησιμοποίησις αὐτῆς εἶναι ποικίλη. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ἐὰν ἀνεγράφετο ἔφ' ἅπαξ, θὰ ἦτο δύσκολος ἡ ἀνεύρεσίς της. Εἴδομεν δὲ ἀνωτέρω τοιαῦτα παραδείγματα, καθ' ἃ γνῶμαι καὶ ρήσεις διάφοροι, μεταφερόμεναι, χρησιμοποιοῦνται δι' ἄλλας περιστάσεις. Ἐπειτα εἶναι πολλαὶ καὶ μάλιστα ἐκ τῶν κυρίως παροιμιῶν, αἱ ὁποῖαι ὡς ἀπλαῖ παροιμιώσεις δυσκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπαχθοῦν ὑπὸ ἓνα οἰονδήποτε τίτλον ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει θὰ παρίστατο ἀνάγκη πολλαπλασιασμοῦ τῶν τίτλων, τὸ ὅποιον βεβαίως θὰ μᾶς ἔφερεν εἰς ἀδιέξοδον χωρὶς νὰ διευκολύνῃ καθόλου τὴν εὕρεσιν.

Τρίτον σύστημα, τὸ καὶ πρακτικώτερον, εἶναι τὸ ἀλφαθητικὸν μὲν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν τῆς παροιμίας. Εἶναι

δὲ κυρία λέξις τῆς παροιμίας οὐχὶ ἡ πρώτη, ἀλλ' ἐκεῖνη, ἡ ὁποία ἐνέχει ἐν ἑαυτῇ ὁλόκληρον τὸ βάρος τῆς παροιμίας, ἡ ὁποία εἶναι οἶονεὶ ἡ κρηπίς, ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ παροιμία. Οὕτω π. χ. ἡ παροιμία, ἡ ἀλήθεια εἶναι μαλλώτρα, θὰ καταταχθῇ εἰς τὴν λέξιν ἀλήθεια, ἡ ὁποία εἶναι ἡ σπουδαιότερα λέξις τῆς παροιμίας, Ἐπίσης εἰς τὴν αὐτὴν λέξιν θὰ καταταχθῇ καὶ ἡ παροιμία, ὅποιος λέγει τὴν ἀλήθεια τρυποῦν τὸ φέσι του. Ἡ παροιμία

*Ἀπὸ γίγαντα δανείσου,
ἀπὸ ἀλεπού ἀλαργίσου.*

θὰ καταταχθῇ εἰς τὴν λέξιν ἀλεπού, ἡ ὁποία εἶναι ἡ κυρία λέξις, ἀφ' οὗ ἡ παροιμία λέγεται κυρίως διὰ τοὺς πονηροὺς, τῶν ὁποίων σύμβολον εἶναι ἡ ἀλεπού.

Μίαν δυσκολίαν ἔχει ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὅτι εἰς μερικάς περιπτώσεις ἔρχεται κανεὶς εἰς διπλὸν θέσιν, ὅταν πλείονες λέξεις ἐν τῇ παροιμίᾳ διεκδικῶν τὴν κυρίαν θέσιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ πρῶτον διακρίνεται διὰ τῶν πρῶτων πομπῶν. Τὸ σύστημα ταῦτα μετεχειρίσθη πλὴν ἄλλων καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης εἰς τὸ βιβλίον αὐτοῦ περὶ τῶν ἑλληνικῶν παροιμιῶν ἔργον.

Νεοελληνικαὶ παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις.

Α) Ὄνομα, εἰσαγωγή καὶ διαίρεσις.

Αἱ παροιμίαι φέρονται εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὑπὸ τὰ αὐτὰ καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους ὀνόματα, παροιμία, καὶ διαλεκτικῶς παρομία ἐν Πόντῳ καὶ παραμὰ ἐν Κρήτῃ, λόγος, λόγια, παλαιὰ λόγια ἐν Κρήτῃ, μῦθος καὶ εἴ τι ἄλλο, ὡς καὶ ὑπὸ τὰ νεώτερα, καταλόι ἐν Κυζίκῳ, πρόλογος εἰς Ἀργυράδες Κερκύρας, παραμύθι καὶ εἴ τι ἄλλο. Εἰσάγονται δὲ συνήθως εἰς τὸν λόγον διὰ διαφόρων τυπικῶν φράσεων, οἷον ὡς κατὰ πὺν (ἢ πῶς) λέει ὁ μῦθος, — ὁ λόγος, εἶναι ἓνας

λόγος πὺν λέει, ἓνας λόγος λέει, νὰ σοῦ πῶ ἓνα λόγο, — ἓνα μῦθος, — ἓνα παραμῦθι, καλὰ τὸ λεγαν οἱ παλαιοὶ κτλ.

Περιλαμβάνονται δ' ὑπὸ τὰ ὀνόματα ταῦτα πλῆθος μέγα φράσεων ποικιλωτάτης ἀρχῆς καὶ προελεύσεως, αἱ ὁποῖαι, καθὼς ἐν γένει αἱ παροιμίαι, δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς δύο κυρίας καὶ μεγάλας ὁμάδας, τὰς κυρίως παροιμίας καὶ τὰς γνώμας.

α') Κυρίως παροιμίαι.

Ὅτι ἀνωτέρω ἐλέχθη γενικῶς περὶ τῶν κυρίως παροιμιῶν ἐφαρμόζεται ἀπολύτως εἰς τὰς νεοελληνικὰς κυρίως παροιμίας. Καὶ αὗται οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μεταφοραὶ καὶ παρομοιώσεις, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς χαρακτηρίζει μετὰ σκόμματος καὶ εἰρωνείας πᾶσαν πράξιν ἢ λόγον ἀσυνήθη καὶ ἰδιόρρυθμον.

Ἀπαραγνώριστος δὲ εἶναι ὁ φυσικὸς καὶ εἰρωνικὸς αὐτῶν χαρακτήρ. Τοῦτο ἀνεκτίθειν ἔβη οἱ καταρτίσαντες τὰς νεοελληνικὰς παροιμίας, καὶ ποιοῦνται ἐκ τῶν εἰρημικῶν «*Αἰσώπων κοσμικαὶ κωμικαὶ καὶ ἀσφάβητοι*» καὶ τοῦ Ψελλοῦ, «*Ἐτεραι ἐξηγήσεις καὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἀστείων λόγων καὶ δημοδῶν*», καὶ μετάφρασον τούτων ἐκ τοῦ ἀστείου εἰς τὸ βέλτιον καὶ ὑψηλότερον».

Ὅπως δ' ἐν γένει τῶν κυρίως παροιμιῶν, οὕτω καὶ τῶν νεοελληνικῶν αἱ παρομοιώσεις καὶ μεταφοραὶ λαμβάνονται πρῶτον ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἐν γένει κόσμου ἢ ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Παραδείγματα ὑπάρχουν ἄφθονα. Οὕτω π. χ. ἐκ τοῦ κόσμου τῶν ζῶων προέρχονται αἱ ἀκόλουθοι ἢ ἀλεποῦ μ' ἀκρίδες δὲ χορταίνει, λεγομένη ἐπὶ πονηρῶν, ἐπιζητούντων ὑπερβολικὰ κέρδη· γαῖδάρ' λαλεῖς, πουρὸδες ἀκούς, λεγομένη ἐπὶ βαναύσων καὶ χυδαίων· τὸ γουρουνὶ λάσπη θέλει, ἐπὶ φαύλων· τὸ γουρουνὶ καὶ τῇ μύτῃ νὰ τοῦ κόψῃς πάλι θὰ σκάψῃ, ἐπὶ τῶν πονηρῶν, τῶν ἐμμενόντων εἰς τὴν πονηρίαν τῶν· τὸ γουρουνὶ τόσο ἔχει τὰ βαλάνια, ὥσάν καὶ τὰ μοσκοκάρυδα, ἐπὶ τῶν ἀγροίκων, τῶν μὴ δυναμένων νὰ διακρίνουν τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων· τὸν ἀκο-

λουθάνε σὰν τὸν γκεσέμι τ' ἄλλ' ἀρονιά· σὰν τῇ γελάδα τὴν κοπριά, ἐπὶ τῶν ἀμελούντων τῶν ἰδίων, ὡς ἡ ἀγελὰς τῆς κόπρου· σὰν ὁ σκύλος ἔς τὴν πετροβολιά, ἐπὶ τῶν διωκόντων ἀνοήτως· σὰν τὰ κοράκια ἔς τὸ φοφίμι, ἐπὶ παρασίτων. Ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἡ ἀκόλουθος· λάμνει τον σὰν ὁ βορκᾶς τὰ νέφη, ἐπὶ τοῦ ἄγοντος καὶ φέροντος τινὰ κατὰ τὸ δοκοῦν κτλ. κτλ.

Ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἐπίσης εἶναι πολλαὶ αἱ παροιμίαι, καθὼς καὶ ἐκ τῶν δοξασιῶν καὶ τῶν ἐθίμων. Οὕτω π. χ. λέγεται· σὰ ἔς τὸ μύλο μὲ τὴν ἀράδα· ὄντα μιλῆς κὶ δὲ σ' ἀκοῦνι, | τάξι πῶς εἶσι ἔς τοῦ μύλου, ἐπὶ ἀγορευόντος, τὸν ὁποῖον δὲν προσέχουν· πέθαν' οὐ μνλουνᾶς γιὰ νιρό, ἐπὶ τῶν στερουμένων πράγματος, τοῦ ὁποίου συνήθως ἀφθονοῦν· ὁ παπᾶς σπίτι σὲ σπίτι | κὶ ἄλλος ἔς τοῦ παπᾶ τὸ σπίτι· τὸν παπᾶ γράμματα θὰ μάθης, τὸν ἐπὶ τὰς ἀράδας σὰν τὴν τρίχα ἀπὸ τὸ ζυμάρι· ἀποπίσ' ἀσσοῦ καὶ ἀπὸ τῆς γιάν' (= ἀπὸ πίσω ἀπὸ τὰ νταούλια κ.) ἐπὶ τῶν μὲ ταπεινῶν καὶ εἰπὼν φανερά τὴν γνώμην των, ἀλλὰ ἀποφειδιστικόντων· τὰ εἰπὼν αὐτὴν ἐν καιρῷ θορύβου, ὅπως π. χ. τῇ ἀκουστικῇ· φύλλα κόφτ', ἐπὶ βαρηκόου, ἐκ τῶν κοπιδίων κλάδους δρυός, οἵτινες ἀπησχολημένοι ὄντες εἰς τὸ θορυβῶδες ἔργον των δὲν ἀκούουν καλούμενοι κτλ. Ἐπειτα λέγεται, περπατεῖ μὲ τὸ κανκὶ ἔς τὸν ἀφαλό, ἐπὶ λίαν ἀσθενικῶν, ἐκ τῆς συνηθείας νὰ τοποθετοῦν σικύαν ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ· μὲ προσωπίδα γεννήθηκε, ἐπὶ τῶν θεωρουμένων τυχηρῶν, διότι πιστεύεται ὅτι οἱ μετὰ τοῦ θυλάκου γεννώμενοι εἶναι τυχηροί· τρίχα ἔκαψε ἡ ἔς τὰ κουνκιά ἔρρηξε, ἐπὶ τῶν εἰς καίριον στιγμήν ἐμφανιζομένων, ἐκ τῶν γνωστῶν τρόπων τῆς μαντικῆς ἔρχεται σὰν ἥλιους, ἐπὶ τῶν πειναλέων, ἐκ τῆς γνωστῆς περὶ τῆς ἀδηφαγίας τοῦ ἡλίου λαϊκῆς δοξασίας κτλ. κτλ.

Τὸ μέγιστον ὅμως πλῆθος τῶν νεοελληνικῶν κυρίως παροιμιῶν προέρχεται ἐκ παροιμιωδῶν μύθων, εἶναι συνεπτυγμένοι παροιμιώδεις μῦθοι. Τοῦτο ἀντιλαμβάνεται καὶ αὐτὸς ὁ λαός, ὡς φαίνεται τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ὀνομάτων, διὰ τῶν ὁποίων ὀνομάζει τοὺς μύθους καὶ τὰς παροιμίας. Οὕτω πολ-

λαχοῦ τοὺς μύθους ὀνομάζει παροιμίας, ὡς λ. χ. ἐν Ἠπειρῷ·
 νὰ σοῦ πῶ μιὰ παροιμία· καὶ ἀντιστρόφως τὰς παροιμίας
 καλεῖ μύθους καὶ παραμύθια, καθὼς ἐσημειώσαμεν ἄνωτέρω.

Πῶς τώρα οἱ παροιμιώδεις μῦθοι συμπτύσσονται εἰς
 παροιμίας δύναται κανεῖς νὰ παρακολουθήσῃ εἰς τὰ γινό-
 μενα σήμερον παρὰ τῷ λαῷ. Κατ' ἀρχὰς ἡ διήγησις ἐπιλέ-
 γεται ὁλόκληρος εἰς πᾶσαν πρᾶξιν ἢ πάντα λόγον, ὁ ὁποῖος
 παρουσιάζει ἀναλογίαν καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὰ ἐν αὐτῇ ἐξι-
 στορούμενα. Κατὰ κανόνα δ', ὡς εἵπομεν, πρόκειται περὶ
 πράξεων καὶ λόγων ἀνοήτων, ἀσυνήθων καὶ ἰδιοτρόπων, οἱ
 ὁποῖοι δύνανται νὰ δώσουν ἀφορμὴν εἰς σκωπτικὸν γέλωτα
 καὶ εἰρωνείαν. Εἰσάγεται δὲ συνήθως ἡ διήγησις διὰ διαφό-
 ρων φράσεων, οἷον Ἐσὸν τὸ κάνεις τώρα σάν ἕναν μιὰ φορὰ,
 πὺν κτλ., τὰς ὁποίας ἀνεφέρουν ἄλλοι εἰς τὰ περὶ μύθων,
 καὶ ἐπιλέγεται ὁλόκληρος.

Ὅταν ὁμως πρόκειται περὶ φράσεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν
 μεγάλην διέξοδον, ὅπως εἶναι ἀκριβὲς τὰ παροιμιώδεις μῦθοι
 καὶ μάλιστα οἱ μῦθοι τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς ἀρχαιο-
 τητος ἦσαν ἤδη ἐν χρήσει, σήμερον δ' ἐπιλέγων περιορίζε-
 ται εἰς τὴν δι' ἐλαχίστων ὑπόμνησιν τῆς διηγήσεως εἰσάγων
 αὐτὴν διὰ τοῦ σάν. Οὕτω π. χ. εἶναι γνωστὸς ὁ κατωτέρω
 περὶ τῆς ἀλώπεκος μῦθος·

*Μιὰ φορὰ ἕνας λύκος καὶ μιὰ ἀλεπού εἶχανε νὰ μοιράσουνε ἕνα ἀλώνι,
 πὺν τὸ εἶχανε λιχνίσει καὶ εἶχανε χωρισμένο τὸν καρπὸ καὶ τὰ χερά. Τότε
 ἡ ἀλεπού λέγει ᾠς τὸ λύκο ἔτοι ψευδᾶ καθὼς μιλάει· «Ἐλα, κυλ' Νικολό, ἡ
 νὰ πάλης ἐοὺν τὰ χελα κ' ἐγὼ τὸν καλπό, ἡ ἐγὼ τὸν καλπὸ καὶ σὺ τὰ χελα».*

Τὸν μῦθον τοῦτον ὁ ἐπιλέγων ὡς λίαν γνωστὸν δὲν ἔχει ἀνάγκη
 νὰ ἐπαναλάβῃ ὁλόκληρον, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑπομνήσῃ συγ-
 κεφαλαίων διὰ βραχέων τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ· Σάν τὸ λύκο
 καὶ τὴν ἀλεπού μὲ τὸν καρπὸ καὶ τὰ χερά. Κατ' αὐτὸν τὸν
 τρόπον, διὰ τῆς συγκεφαλαιώσεως τοῦ μύθου εἰς μίαν φράσιν,
 γεννᾶται ἡ παροιμία.

Δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸς ὁ μόνος τρόπος τῆς συμπτύξεως
 τῶν μύθων εἰς παροιμίας. Πολλάκις οἱ μῦθοι περιέχουν ἕν

τῷ διαλόγῳ τῶν προσώπων αὐτῶν ἐκφράσεις τινὰς λίαν χαρακτηριστικάς, αἱ ὁποῖαι καὶ ἀποτελοῦν τὸ κέντρον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ὅλης διηγήσεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀρκεῖ ἡ ἐπανάληψις αὐτῶν, διὰ νὰ γίνῃ ὑπόμνησις εἰς τὸν ὅλον μῦθον. Οὕτως ὑπάρχει ὁ ἐξῆς μῦθος:

Μία φορὰ ἓνας καίχιτοῦς ἐταξίδευε μὲ τὸ καΐκι του μὲ πλήρωμα ἀπὸ τρεῖς ναῦτες καὶ ὕστερα ἀπὸ κάθε ταξίδι ἐμοίραζε τὰ κέρδη, δίδων εἰς κάθε ναύτην ἀνὰ 100 γροῖα. Ἐμέτρα δὲ εἰσι: Εἰς τοὺς ναῦτες ἔλεγε· «Τρεῖς τριάντα ἐνεῆντα καὶ δέκα ἑκατό», εἰς δὲ τὸ ἐδικόν του μερίδιον ἔλεγε· «Τρεῖς πενήντα ἐνεῆντα καὶ πενήντα ἑκατό». Ἐνας ἀπὸ τοὺς ναῦτες, νοήσας τὸ τέχνασμα λέγει εἰς τὸν πλοίαρχον· «Καπετάνιε, δὲ μοῦ δίνεις κ' ἐμένα τρεῖς πενήντα ἐνεῆντα καὶ πενήντα ἑκατό; — Νὰ καὶ σὺ καὶ σῶπα», τῷ ἀπήντησεν.

Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ σπουδαίον μέρος τοῦ μύθου εἶναι ἡ φράσις, τρεῖς πενήντα ἐνεῆντα καὶ πενήντα ἑκατό, ἡ ὁποία καὶ χαρακτηρίζει τὸν αἰτιολογικὸν ἀπατεῶνα, αὕτη δὲ καὶ ἀποσαφηνίζει τὸν μῦθον καὶ τὴν ἐκ τούτου λαμβανόμενὴν παροιμίαν.

Ἡ ἀπόσπασις ὅμως αὐτῆς τῶν παροιμιῶν ἀπὸ τῶν μύθων καὶ ἡ αὐτοτελὴς χρησιμοποίησις αὐτῶν ἐπιδρᾷ εἰς τὰς περαιτέρω τύχας των. Ὁ μῦθος περιπίπτων εἰς ἀχρησίαν πολλάκις βαθμηδὸν λησμονεῖται, οἱ δὲ λέγοντες, μὴ ἐννοοῦντες πλεον τὴν παροιμίαν, διορθῶνουν πολλάκις αὐτὴν καὶ μεταβάλλουν οὕτως, ὥστε εἰς τὸ τέλος νὰ ἀποβαίνει γενικὴ τις ρῆσις χωρὶς νὰ ὑπενθυμίξῃ διόλου τὴν ἐκ μύθου προέλευσιν αὐτῆς. Οὕτως ὑπάρχει ἡ παροιμία, *μπρὸς 'ς τὰ κάλλη τί εἶν' ὁ πόνος*, ἡ ὁποία λέγεται διὰ τοὺς ὑποβαλλομένους εἰς κόπους πολλοὺς καὶ πόνους χάριν τοῦ καλλωπισμοῦ. Ὅπως ἔχει ἡ παροιμία αὕτη, βεβαίως ἐκφράζει γενικὴν τινα σκέψιν χωρὶς νὰ φαίνεται ἔχουσα σχέσιν πρὸς τινὰ μῦθον. Κατήντησε σχεδὸν γνώμη. Ὑπάρχουν ὅμως παραλλαγαὶ τῆς παροιμίας, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἀποκαλύπτουν τὴν σχέσιν ταύτην, οἷον *μπρὸς 'ς τὰ κάλλη τί εἶναι τὸ γδάροισο!* καὶ σαφεστέρα, *γδέρνε, γδέρνε, χασάπη!* *μπρὸς 'ς τὰ κάλλη τί εἶν' ὁ πόνος!* Ἀπέρρευσε δὲ ἡ παροιμία αὕτη ἐκ τοῦ ἐξῆς ἐν περιλήψει μύθου:

Ἦσαν δὲ δύο γριές. Τῇ μιᾷ τὴν ἔκαναν οἱ νεράιδες νέα καὶ ὁμορφη. Ρώτισε τότε ἡ ἄλλη πῶς ἐγινε ἔτσι καὶ τῆς εἶπε πῶς πῆγε ἔς τὸ γδάρτη καὶ τῆς ἔγδαρε τὸ παλιὸ πετιὸ καὶ βγήκε ἀπὸ κάτω τὸ καινούργιο. Πῆγε λοιπὸν καὶ αὐτὴ καὶ κάθησε νὰ τὴν γδάρουν. Ὅσο προχωροῦσε ὁ γδαρτής, τὴ ρώταγε ἂν πονῇ καὶ αὐτὴ ἔλεγε, «Μπρὸς ἔς τὰ καλλὴ τί εἶν' τὸ γδάρσιμο», ὥς πον ἄρχισε πιά ἡ γλῶσσα τῆς νὰ μπερδεύεται. Κατάλαβε τότε καὶ αὐτὴ πῶς ἦταν γιὰ νὰ πεθάνῃ καὶ διὰ τὴν ρώτισε ὁ γδαρτής ἂν θέλῃ ἀκόμα νὰ προχωρήσῃ τοῦ εἶπε, «Ἄρα γράρς καὶ μὴ γράρς», καὶ πέθανε.

Πλὴν τούτου ἡ ἀπόσπασις αὕτη τῆς παροιμίας ἀπὸ τοῦ μύθου συντελεῖ πολλάκις, ὅταν βέβαια λησμονηθῇ ὁ μῦθος, νὰ μεταβληθῇ καὶ αὐτὴ ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας. Οὕτω λ. χ. λέγεται ἡ παροιμία, ἄκουε καὶ τοῦ μεγαλυτέρου σου τὰ λόγια, ἡ ὁποία συνήθως ἐρμηνεύεται ὥς ἡ γνώμη τοῦ Μενάνδρου, νέος ὢν ἀκούειν τῶν γεραιτέρων θέλε. Καὶ ὅμως εἶναι κυρίως παροιμία, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχικὴ ἐννοία εἶναι εἰρωνικὴ, λεγομένη διὰ τοὺς συμβουλευόντας τὰ νεώτερα τοὺς λόγους πρεσβυτέρων, οὐχὶ διότι οὗτοι εἶναι σοφώτεροι, ἀλλὰ διότι συμπτῶν τοῦ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἀνισχυρότερου. Πραγματικῶς ἡ παροιμία ἐκ τοῦ ἑξῆς μύθου.

Μιὰ χήρα, ποὺ ἦταν πάνου ἀπὸ σαράντα χρονῶν, ἄκουσε μιὰ φορὰ τὸ μεγαλυτέρου τῆς γιὸ νὰ λέῃ ἔς τὸν μικρότερο, «Ἀσερφέ μου, καλὸ εἶναι, γιὰ νὰ γλυτώσουμε ἀπὸ τὰ ἐξοδα καὶ νὰ ἔχουμε τὸ κεφάλι μας ἥσυχο, νὰ φοροῦν οἱ ἄλλοι νὰ παντρεύουμε τὴ μάνα μας». Ἡ χήρα τότε, προτοῦ ν' ἀκούσῃ τὴν θὰ πῇ καὶ ὁ μικρότερος, τοῦ λέει· «Παυδί μου, ἄκουε καὶ τοῦ μεγαλυτέρου σου τὰ λόγια» (1).

Ἄλλοτε πάλιν λησμονοῦμένου τοῦ μύθου, ἐπειδὴ ἡ μορφή τῆς παροιμίας προδίδει τὴν ἐκ μύθου προέλευσιν καὶ ἀπαιτεῖ τὴν διὰ μύθου συμπλήρωσιν καὶ ἐρμηνείαν, πλάττεται ἐκ τῶν ὑστέρων νέος μῦθος αἰτιολογικὸς αὐτῆς. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ πολλαπλοὶ περὶ τῆς αὐτῆς παροιμίας μῦθοι. Τοιούτων αἰτιολογικῶν μύθων παραδείγματα ἀνευρίσκει τις πολλά, εἶναι δὲ εὐκόλος ἡ διάγνωσίς των ἐκ τῆς συνήθως κακῆς αὐτῶν προσαρμογῆς εἰς τὴν παροιμίαν. Οὕτω π. χ. εἰς τὴν

(1) Πολίτων, Παροιμίαι Α' 392 ἀκούω 7.

παροιμίαν, ἄλλα ἢ τ' ἄλλα | κι ἄλλο τῆς Παρασκευῆς τὸ γάλα⁽¹⁾ ἀναγράφει ὁ Πολίτης δύο μύθους, ἐξ ὧν ὁ εἰς προφανῶς εἶναι αἰτιολογικός, κακῶς πλασθεὶς καὶ διὰ τοῦτο κακῶς προσαρμοζόμενος εἰς τὴν παροιμίαν. Κατὰ τὸν μῦθον τοῦτον Ἑπτανήσιός τις ἐξομολογούμενος εἶπεν ὅτι ἔφαγε γάλα τὴν Παρασκευὴν, διὰ τὸ ὅποιον τὸν συνεχώρησεν ὁ πνευματικός. Ἀναχωρῶν ὅμως ἐνεθυμήθη ὅτι εἶχε φονεύσει καὶ τὸν πατέρα του καὶ ἀνεκοίνωσε καὶ τοῦτο εἰς τὸν πνευματικόν, ὅστις εἶπε τότε τὴν παροιμίαν. Ἴδου καὶ ὁ ἀρχικὸς μῦθος. Ἀσκη-
 τὴς πίνει ἐνώπιον τοῦ δεσπότη προσφερθὲν τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν γάλα καὶ διὰ τοῦτο φυλακίζεται. Πρὸ τούτου ὅμως ζητεῖ νὰ τὸν ὀδηγήσουν πρῶτον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ δεσπότη, ὅπου ἀποκαλύπτει γυναῖκα τοῦ δεσπότη παρα-
 νομον καὶ τέκνον καὶ ἐπ' αὐτὰ λέγει πρὸς τὸν παρι-
 στάμενον δεσπότην, «Δεσπότην, ἄλλα ἢ τ' ἄλλα, κι ἄλλο τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς τὸ γάλα». Τόση δὲ εἶναι ἡ συνήθεια τοῦ λαοῦ νὰ σπαίξῃ τις παροιμίαν πρὸς τὸν δεσπότην, ὅταν λακίς καὶ ἐν οὗ δέοντι πείσῃ τοιοῦτους, διὰ παροιμίας δηλαδή, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀρχοῦν τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς μῦθον.

Προέρχονται δὲ παροιμίαι ἐξ ὅλων τῶν εἰδῶν τῶν παροιμιωδῶν μύθων, καὶ πρῶτα πρῶτα ἐκ τῶν μύθων τῶν ζῶων. Παράδειγμα τοιαύτης παρεθέσαμεν ἤδη ἀνωτέρω (σ. 317). Ἔπειτα ἐκ διαφόρων εὐτραπέλων παροιμιωδῶν διηγήσεων, παραδείγματα τῶν ὁποίων ἐπίσης παρετέθησαν ἀνωτέρω (σ. 318 κέ.). Πλὴν ὅμως τῶν παροιμιωδῶν τούτων μύθων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν κάπως εὐρυτέραν διάδοσιν, ἔχομεν παροιμίας καὶ ἐκ διαφόρων τοπικῶν εὐτραπέλων παροιμιωδῶν μύθων καὶ ἐκ περιπαιγμάτων χωριῶν ἀκόμη. Οὕτω π. χ. λέγεται ἐν Κερκύρᾳ περὶ τῶν οἰνοποιτῶν·

«Τσοῦτσου μπούμπου θεία Μαρούλα! — Κατὰ τὸ ὀρδινιὲς τοῦ μάρμαρα Ἀλεβιζη Τζώρτζη».

(¹) Πολίτου, Παροιμίαι Α' 522 ἄλλος 45.

Προῆλθε δὲ ἡ παροιμία ἐκ τινος Μαρούλας, ἡ ὁποία μετὰ τοῦ συζύγου της Ἀλεβίξη Τζώρτζη ἀπετέλουν ζευγὸς περιφίμων οἰνοποτῶν. Ἐπίσης λέγεται περὶ τῶν ἐρεθιζόντων τοὺς ἰσχυροτέρους τῶν ἡ παροιμία

*Ἄν εἶχε γνώση καὶ μυαλό ὁ Μιχελῆς τ' Ἀργάλη,
τῆς Παναγίως δὲν ἔλεγε νὰ παίξῃ τὸ σουργιάλι.*

ἡ ὁποία προῆλθεν ἐκ τοπικῆς σκωπτικῆς διηγήσεως, τὴν ὁποίαν ἐμνημονεύσαμεν ἂνωτέρω (σ. 216). Ἐκ τοιούτου τινὸς τοπικοῦ σκωπτικοῦ μύθου λησμονηθέντος θὰ ἐγεννήθη ἐξάπαντος καὶ ἡ παροιμία

Ἀφορμὴ τοῦ Πάσχου ἡ πορδὴ νὰ σφάζουμε τὸ βόδι.

λεγομένη ἐπὶ τῶν δι' ἀσήμαντον αἰτίαν διαπραττόντων ἔργον ὠφέλιμον μὲν εἰς αὐτοὺς, εἰς ἄλλους ὅμως τινὰ ἐπιζήμιον.

Ἐν γένει δέ, ὥς παρετηροῦμεν ἐν ταῖς περὶ εὐτραπέλων διηγήσεων (1), ἕκαστος τόπος ἔχει τὸν ἰδίον κωμικόν του ἥρωα, ἐκ τῶν σκωπτικῶν ἀνεκδότων τοῦ τόπου. Πολλὰκις ἡ προσπάθεια ἡ συνειδητοποίησις παροιμίας, ὅπως π.χ. ἐπὶ τὴν Γκιουμουλτζίναν ἔμεινε παροιμιώδης ἡ φράσις *Ἦ! μπορε κόσμος τ'ς τοῦ τσιαρσί*, τὴν ὁποίαν εἶπεν ὁ ἂνωτέρω μνημονευθεὶς Μανταλέτσιος θέλων νὰ ἐκφράσῃ τὸν θαυμασμόν του διὰ τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον εἶδε κάποτε εἰς τὴν ἀγοράν, ὅπου εἶχε σταλῇ ὑπὸ τῆς μητρὸς του. Ἐκτοτε ἡ φράσις κατήντησε παροιμία καὶ λέγεται διὰ πάντα δεικνύοντα ἡλίθιον θαυμασμόν διὰ πράγματα κοινὰ καὶ ἀσήμαντα. Εἶχον δὲ καὶ οἱ ἀρχαῖοι τοιαύτας, ἐκ τοπικῶν σκωπτικῶν διηγήσεων προερχομένας, παράδειγμα δὲ ἡ ὑπὸ τῶν παροιμιογράφων μνημονευομένη παροιμία, τὸ *Πάργου σκαφίδιον*, ἐπιλεγομένη διὰ τοὺς ζητοῦντας μικρά. Προῆλθε δ' ἡ παροιμία ἐκ τινος Πάργου, ὁ ὁποῖος ἐπειδὴ ἔχασε τὴν σκάφην του ἠνώχλει διαρκῶς τὸν δῆμον.

Ὅπως δ' αἱ πράξεις καὶ οἱ λόγοι τῶν κωμικῶν τούτων ἡρώων, οὕτω καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ ὀνόματά των καθίστανται παροιμιώδη. Ὅπισθεν δὲ τῶν ὀνομάτων τούτων κρύπτονται ὅλαι

(1) Ἄνωτέρω σ. 208 καὶ 216.

αἱ εἰς βάρος αὐτῶν κυκλοφοροῦσαι παροιμιώδεις διηγήσεις. Οὕτως ἤκουσα πολλάκις ἐν Γκιουμουλτζίνη μητέρας νὰ λέγουν μετ' ἀγανακτήσεως πρὸς τὰ τέκνα των, ὅταν δεικνύουν νωθρότητα ἢ λέγουν καὶ πράττουν ἡλιθιότητας, *εἰμ, Μανταλέτσιους πλιά!* Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κατήντησαν παροιμιώδη διάφορα ὀνόματα ἱστορικῶν ἢ μυθολογικῶν προσώπων ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν ἄδομένων ἢ λεγομένων, ὥς π. χ. τὸ ὄνομα τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως *Σαρδαναπάλου* διὰ τὴν τρυφήν, τοῦ *Κινύρου* καὶ τοῦ *Κροίσου* διὰ τὸν πλοῦτον, τοῦ *Τιθωνοῦ* διὰ τὴν μακροβιότητα· καὶ παρ' ἡμῖν τὰ ὀνόματα τοῦ *Ἰούδα*, τοῦ *Καῖν*, τοῦ *Μαθουσάλα* κτλ.

Καθὼς τῶρα οἱ παροιμιώδεις μῦθοι, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ παροιμίαι αὐταὶ προέρχονται, εἶναι ἐντελῶς τοπικοί, οὕτω καὶ αἱ παροιμίαι εἶναι τοπικαί. Ἐν τούτοις, καθ' ὃν τρόπον καὶ αἱ τοπικαὶ εὐτράπελοι συζητήσεις ἐπεκτείνονται κάποτε καὶ εἰς εὐρύτερους κύκλους, καὶ ἀπὸ τῆς περιοχόμενης βαθμιαίως τῆς λύθης τῶν προσώπων καὶ τόπων τῶν παροιμιῶν πρὸς τὰ ὑποκειμένη ἀρχικῶς συνεδεσμένα γίνονται τὸν τοπικὸν αὐτῶν χρωματισμὸν καὶ ἀποβαίνουν ἀπὸ τῆς εὐτράπελοι, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ αἱ πρὸς αὐτὰς συνεδεσμέναι παροιμίαι γίνονται πολλάκις κοινότεραι καὶ γενικώτεραι, ἀποβάλλουσαι βαθμὴν δὴν καθὲ συνδεσμὸν πρὸς ὠρισμένα πρόσωπα καὶ τόπους. Οὕτω π. χ. λέγεται ἐν Χίῳ διὰ τοὺς ἄρπαγας πλοιάρχους ἡ παροιμία

Ρύζι κι άνανθο !

προερχομένη ἐκ τῆς ἐξῆς εὐτραπέλου διηγήσεως, ἡ ὁποία ἦτο
 μὲν ἴσως ἀρχικῶς τοπική, λησμονηθέντος ὁμῶς τοῦ ὀνόμα-
 τος ἔχασε καὶ τὸν τοπικὸν αὐτῆς χρωματισμὸν καὶ ἀπέβη
 ἀπλῶς εὐτράπελος παροιμιώδης·

Ἐνας πλοίαρχος ἀπαγωγὸς πῆγε ἔς τὴν Ἀλεξάνδρεια νὰ φορτώσῃ ρύζι. Τὸν ἤξεραν ὅμως καὶ γι' αὐτὸ κανένας δὲν τοῦ δῶκε ναῦλο. Ἀπάνω ἔς αὐτὸ φώναζε, «Ρύζι κι ἄναυλο!».

Ἐπίσης ἐκ τῆς ἀνωτέρω (σελ. 216) παρατεθείσης εὐτραπέλου διηγήσεως προῆλθεν ἡ παροιμία,

Σκοτιάδι! Ἄδης! καὶ βρωμᾷ τυρίλες!

Καὶ ἐκ περιπαιγμάτων χωριῶν ἔχομεν ἐπίσης τοπικὰς συνήθως παροιμίας, αἱ ὁποῖαι ὅμως καὶ αὐταὶ πολλάκις ἀποκτοῦν εὐρυτέραν διάδοσιν. Τὰ περιπαιγμάτα, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη, εἶναι καθαραὶ σκωπτικαὶ διηγήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς ὠρισμένους τόπους. Ἀρκεῖ ὅμως νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῆς στενῆς αὐτῶν χρήσεως δι' ἓνα ὠρισμένον τόπον καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν γενικώτερον διὰ πᾶσαν ὁμοίαν περίπτωσιν, διὰ νὰ γίνουιν παροιμιώδεις καὶ νὰ μᾶς δώσουν καὶ παροιμίας, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ἐναργέστερον τὸν εὐτράπελον καὶ σκωπτικὸν τῶν παροιμιῶν χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον ἐσημειώσαμεν ἄνωτέρω. Οὕτω π. χ. ἐν Χίῳ λέγεται διὰ τοὺς Βρονταδούσους ὡς σκῶμμα τὸ ἑξῆς·

Κάθε νύκτα ἐλήγαiven ὁ Λιοντῆς καὶ εὗρισκεν τὴν ἀγαπητικίαν του. Ἐν ἔλεγαν τίποτις ἄλλο παρὰ, «Καλησπέρα, Ξενοῦ! — Καλὸ 'ς τὸ Λιοντῆ. — Εἶντα χαμπάρια, Ξενοῦ; — Καλὰ, Λιοντῆ».

Ἐκ πληρεστεράς παραλλαγῆς τῆς αὐτῆς διηγήσεως προήλθεν καὶ αἱ παροιμίαι
 ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
 Καλησπέρα, Ξενοῦ! — Καλὰ 'ς τὸ Λιοντῆ.

καὶ

Ἦκουσες τὸ μούμιον σου αὐτάνε!

λεγόμεναι ἐπὶ τῶν ἄνευ χάριτος ὁμιλούντων.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐκ τῶν διαφόρων παροιμιωδῶν μύθων συμπτύσσονται ἢ ἀποσπῶνται παροιμίαι, ἢ προκύπτουν παροιμιώδη ὀνόματα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκ τῶν περιπαιγμάτων ἀποσπῶνται ἢ συμπτύσσονται φράσεις ὡς παροιμιώδη σκῶμματα ἢ προκύπτουν διάφορα παροιμιώδη παρωνύμια, ἀποδιδόμενα ἀπὸ κοινοῦ εἰς ὅλους τοὺς περιπαιζομένους κατοίκους. Οὕτω π. χ. σκώπτουν οἱ Μεσσήνιοι τοὺς Μανιάτες διὰ τῆς φράσεως, ἔχει ὁ σιοῦχος ἄντερα; ἢ ὁποία προήλθεν ἐκ τοῦ ἄνωτέρω (σ. 219) παρατεθέντος περιπαιγματος. Ἐν Χίῳ σκώπτουν τοὺς χωρικοὺς τοῦ Βασιλεωνοῖκου διὰ τῆς φράσεως, τὸ νοῦ σας! νὰ μὴ ξεγείρη ἡ Ψαρή, ἢ ὁποία προέρχεται ἐκ τοῦ ἑξῆς περιπαιγματος·

Τὸ Μεγάλο Σάββατον ἕνας Χαρκούσης ἐστέκετον ἀπὸς' ἀφ' τῆς πόρταν κα' ἐφύλαγεν νὰ μὴν τοῦ πάρονν τὰ ξύλα γιὰ τὸφ φανὸν τῆς Λαμπρῆς Οἱ

Βασιλεωνοικοῦσαι τὸν ἐπογέλασαν κ' ἐπῆγαν κ' ἐννοῖξαν τὴν ὀπίσω πόρταν καὶ τοῦ τὰ κλέψαν ὅλα. Ἄμα τὸ νοιώσαν οἱ Χαρχοῦσαι ἐτρέξαν νὰ τοὺς πιάσουν μὰ δὲν ἐμπόρεσαν μόνον ἀπὸ μακριὰ τῶν ἐφωνάζζαν, «Τὸ νοῦς σας! νὰ μὴ ξεγείρη ἡ Ψαρή!» (¹)

Τοὺς δὲ κατοίκους τοῦ Νεοχωρίου ὀνομάζουν σκωπτικῶς ἀπαλλαρίνες ἐκ τοῦ ἐξῆς περιπαίγματος:

Ἡ ἀγαπητικιά ἐτραῦαν τὴν προβατῖναν κ' ἐπέρασεν ἀφ' τὴν πιάσαν τοῦ χωριοῦ, ποῦ ἐκάθονταν ὁ ἀγαπητικός της. Καὶ γιὰ νὰ τοῦ δώκῃ νὰ καταλάβῃ ποῦ θὰ πά, γιὰ νὰ στῇ κ' ἐκεῖνος, ἤλεγεν τάχα τῆς προβατίνας, «'Σ τὴν Ἀπαλλαρίναν θὰ πάω κ' ἔλα μπέ». Γιὰ δ' εὐτὸ τοὺς Νιοχωρούσους τοὺς λέν Ἀπαλλαρίνες.

Ὅπως ἐκ τῶν διαφόρων μύθων, οὕτω καὶ ἐκ διαφόρων γεγονότων εἴτε ἱστορικῶν εἴτε καὶ τοπικῶν, τὰ ὅποια ἀπέβησαν πολύκροτα καὶ κατήντησαν παροιμιώδη, προέρχονται διάφοροι παροιμίαι. Οὕτω καὶ κατὰ τὸν προπαρελθόντα αἰῶνα παροιμιώδης κατέστη ἡ παρὰ τὴν Ἀνδρον καταστροφή, τὴν ὅποιαν ὑπέστη ὁ Λάμπρος Κατσάνης, ὅθεν καὶ ἡ γνωστότατη παροιμία:

Σὰν σ' ἄνθρωπο πορεύεται Λάμπρο,
ξαναλέρα! (ἢ) εἰς Ἀντρο.

χαιρεκάκως πλασθεῖσα ὑπὸ τῶν νησιωτῶν, τοὺς ὁποίους ἐπίεζεν ὁ Λάμπρος διὰ τῶν ἀργυρολογιῶν του. Ἐν Μάνῃ παροιμιώδεις εἶχον καταντήσῃ αἱ καταχρήσεις τῶν μπέηδων, οἱ ὅποιοι ἐγκαθιστάμενοι εἰσέπραττον πολλάκις καὶ τοὺς πληρωθέντας ἤδη εἰς ἔλαιον φόρους εἰς τὸν προκατόχον· ὅθεν καὶ ἡ παροιμία

Ἄλλος Μπέης,
ἄλλα λάδια.

ἐπιλεγομένη ἐπὶ τοιούτων ἀρπάγων ἀρχόντων. Ἐκ τῶν γινομένων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐνετοκρατίας, ὅποτε ὑπῆρχον πολλοί, οἱ ὅποιοι ἀφορμὴν ἐζήτουν, διὰ νὰ καταγγείλουν τοὺς συμπολίτας των εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ἀρχοντας, προῆλθεν ἡ παροιμία

Δεῖρε με, νὰ πάω 'ς τοῦ Μπαῖλου.

(¹) Λαογραφ. Γ' 624, 1Ε'.

λεγομένη νῦν ἐπὶ τῶν ἐπιζητούντων ἀφορμὴν κατηγορίας.
Ἐκ τῆς ἐνετοκρατίας δ' ἔχει ἐπίσης τὴν ἀρχὴν καὶ ἡ παροιμία

Ἄν δὲ μ' ἀρέσῃ ὁ Λάνδολος, πάω μὲ τὸν Κορνάρο.

λεγομένη ὑπὸ τοῦ ἐξ οὐδενὸς ἐξαρτωμένου. Ἐν Ἰωαννίνοις
παροιμιώδης κατέστη ἡ μακροχρόνιος καὶ δυσapάλλακτος
τυραννία τοῦ Ἀλῆ, ὅθεν καὶ ἡ παροιμία

Πάλι μεις καὶ πάλι μεις

πάλι Ἀλῆ πασ' ὡς βαλῆς.

λεγομένη σήμερον ἀκριβῶς δι' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐπανερχο-
νται διαρκῶς οἱ αὐτοὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν.

Καὶ ἐκ τοπικῶν δὲ πολυκρότων γεγονότων ἔχομεν πα-
ροιμίας, ὅποια ἡ πανελλήνιος

Ἐγινε τοῦ Κουτρουλῆ τὸ πανηγύρι.

καθὼς καὶ ἡ πασίγνωστος

Πίσκοπε τὸν Δαμά

δίχως νὰ δὲς πρὸς τὰ

καὶ λιανὰ δὲν θάβει

τὰ μεγάλα τ' ὅπου

τραῦτα τὸ χερόμυλο

κούνα τ' ἀποσπᾷ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ὑφίστανται δὲ πολλάκις αἱ παροιμιαί αὗται τὴν αὐτὴν ἐξέ-
λιξιν, τὴν ὁποίαν καὶ αἱ ἐκ τοπικῶν εὐτραπέλων διηγήσεων.
Διαδιδόμεναι δηλαδὴ ἀποβάλλουν πολλάκις τὸν τοπικὸν αὐ-
τῶν χρωματισμὸν καὶ ἀποβαίνουν ρήσεις γενικώτεραι, ἀπηλ-
λαγμέναι παντὸς συνδέσμου πρὸς ὠρισμένα πρόσωπα καὶ
τόπους. Οὕτω π. χ. ἡ ἄνωτέρω παροιμία, διαδοθεῖσα καὶ
καταστᾶσα σχεδὸν πανελλήνιος, εὐρίσκεται εἰς πολυπληθεῖς
παρλλαγὰς, εἷς τινος τῶν ὁποίων τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Δα-
μαλᾶ ἀντικατέστησε παπᾶς ἢ καλόγερος, ἐν τισὶ δὲ καὶ οὐ-
δόλως πλέον μνημονεύεται, τῆς παροιμίας περιορισθείσης εἰς
τοὺς στίχους

Τὰ μικρὰ δὲν ἤθελες,

τὰ μεγάλα γύρευες,

τραῦτα τὸ χειρόμυλο

κούνα καὶ τὸ διάβολο.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐκ τῶν μύθων ἀποσπῶνται χαρακτηριστικοὶ λόγοι καὶ ἀποτελοῦν παροιμίας, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκ διαφόρων ἐπεισοδίων ἱστορικῶν χαρακτηριστικοὶ λόγοι καὶ ἀποφθέγματα προσώπων ἱστορικῶν ἀποσπώμενοι γίνονται παροιμιώδεις. Τοιοῦτον τι εἶναι π. χ. τὸ περίφημον τοῦ Θεμιστοκλέους, *πάταξόν μὲν ἄκουσον δέ, τὸ τοῦ Ἱπποκλείδου, οὐ φροντίς Ἱπποκλείδῃ κτλ.* Τοιοῦτον τι εἶναι καὶ τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, *ἀπὸ τὰ μάτια σου ὡς τὸν κ. σου δὲν μπορεῖς νὰ μάθῃς τὴν ἀλήθεια, τὸ ὅποιον εἶπε, καθὼς διηγεῖται ὁ Τερτσέτης, εἰς τὴν ἐξῆς περιστασιν*·

Εὐρισκόμενος εἰς τὰς Ἀθήνας ἔβγαλε εἰς τὰ ὀπίσθια ἓνα σπειρί. Διὰ νὰ μάθῃ πόσον ἦτο μεγάλο ἔκραζεν ἓνα νὰ τοῦ τὸ ἰδῇ, καὶ αὐτὸς τοῦ ἀπεκρίθη, «Εἶναι σὰν ξεβίθι». Κράζων ἄλλον ἔπειτα καὶ τὸν ρωτῶ, καὶ τοῦ λέγει «Εἶναι σὰν καρύδι». Κράζων ἄλλον καὶ τοῦ λέγει «Εἶναι σὰν αὐγὸ. — Περίστρογον, ἐστράφη τότε πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ κεφάλι μου ὡς τὸν κ. μου, καὶ δὲν μερῶν νὰ μάθω τὴν ἀλήθειαν».

Οἱ τοιοῦτοι λόγοι καὶ ἀφῆες ἀναλαμβάνονται μετ' ἐξιστορήσεως τῆς περιστασεως κατὰ ἣν ἐλέχθησαν καὶ μνεῖας τοῦ εἰπόντος. Ἐπειτα ὁμοῦς ἀναμνηδόν, γνωστότάτου θεωρουμένου τοῦ πράγματος, παραλείπονται ταῦτα καὶ ἀπομένει ψιλὸς ὁ παροιμιώδης γενόμενος λόγος. Εἰς τοιαύτην δέ τινα προέλευσιν ἀρχαίων παροιμιῶν πιθανῶς ἀποβλέπων καὶ ὁ Τρύφων ὥρισε τὴν παροιμίαν ὡς *«λόγον εἰρημένον ἐν ἀρχῇ πρὸς ἕτερον, λεγόμενον δὲ ὑφ' ἡμῶν κατ' ἀνακύκλησιν πρὸς τινα τῶν ὁμοήθων ὡς παρὰ Σαπφοῦ, μητ' ἐμοὶ μέλι μῆτε μέλιττα».*

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ διάφοροι ἐκ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἀποσπασθεῖσαι ῥήσεις διαφόρων ἱερῶν προσώπων, αἵτινες ἀρχικῶς δι' ἄλλα λεχθεῖσαι, μεταφέρονται νῦν καὶ χρησιμοποιοῦνται παροιμιωδῶς, ὡς π. χ. οὐαὶ ἡμῶν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, Ὁ ἔχων ὦτα ἀκοῦειν ἀκουέτω, Οὐκ ἦν φωνὴ καὶ οὐκ ἦν ἀκρόασις, Ἄρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει κ. τ. λ.

Τελευταῖον ἔχομεν παροιμίας καὶ ἐξ ἁσμάτων ἢ ἄλλων

διαφόρων στιχουργημάτων, τὰ ὅποια ὥς περιέχοντα ἔκθεσιν γεγονότος τινὸς δύνανται νὰ θεωρηθοῦν κατ' ἐπέκτασιν ὡς μῦθοι. Ἐκ τούτων, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐκ τῶν μύθων, ἀποσπῶνται διάφοροι χαρακτηριστικοὶ στίχοι ἢ καὶ μακρότερα τεμάχια καὶ χρησιμοποιοῦνται αὐτοτελῶς, μεταφερόμενα εἰς ἀναλόγους περιστάσεις. Τοιοῦτος π. χ. εἶναι ὁ στίχος

Βοηθᾷ σε ὁ τόπος, Διγενή, καὶ βγαίνεις ἀντρειωμένος.

ὁ ὁποῖος προφανῶς ἀποσπασθεὶς ἐκ λησμονηθέντος νῦν ἀκριτικοῦ ᾄσματος διατηρεῖται καὶ λέγεται ὡς παροιμία «ἐπὶ τῶν πλεονεκτούντων ἄλλων ἔνεκα εὐτυχοῦς τινος συμπτώματος, ἐνῷ φύσει εἶναι ὑποδεέστεροι αὐτῶν». Ἐπίσης ὁ στίχος

Ἐφαγε τὸ μαρουλόφυλλο χωρὶς νὰ βάλῃ ξίδι.

ἐκ τῆς γνωστῆς ἐμμέτρου διηγήσεως Γαδάρου, λύκον καὶ ἀλεπούς. Ἐπίσης τὸ ἐκ τοῦ σατυρικοῦ ᾄσματος τῆς ἀκαμάτρας ἀπόσπασμα

*Ἐνα χροῖον εἶναι ἄνθρωπος
ἄκαμ' ἐπὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικί
τοῦ βαλαῖ τὸν νεύματι
τοῦ φαγεῖν καὶ πίνειν.*

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ἐπίσης δὲ καὶ ἐκ παραμυθίων καὶ ἄλλων διηγήσεων ἀποσπῶνται πολλάκις φράσεις, αἱ ὁποῖαι καθίστανται παροιμίας, οἷα π. χ. ἡ φράσις

Ἄκουε, παπᾶ, ἀπ' τὸ σάκκο.

ἢ

Ἄκουε, σακκοδεμένε

καὶ 'ς τὸν τοῦχο ἀκουμπισμένε.

ἡ ὁποία ἀπεσπᾶσθαι ἐκ τῆς ἐξῆς διηγήσεως, τὴν ὁποίαν παραθέτω ἐν περιλήψει. Ἐλέγαν τοῦ παπᾶ ὅτι τὸν ἀπατᾷ ἡ σύζυγός του καὶ δὲν τὸ ἐπίστευε. Τότε ὁ λέγων, διὰ νὰ τὸν κάμῃ νὰ τὸ πιστεύσῃ, τὸν ἔβαλεν εἰς σάκκον καὶ τὸν ἔφερεν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, ὅπου ἐρωτοτροπῶν μετὰ τῆς γυναικὸς του ἀπηύθυνεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὰ ἀνωτέρω.

Καὶ αἱ παροιμίας αὗται, αἱ ἐξ ᾄσμάτων ἢ παραμυθίων ἀποσπώμεναι, ὑφίστανται τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν καὶ αἱ ἐκ τῶν μύθων. Βαθμιδὸν ἢ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὸ ᾄσμα,

πολλάκις δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ῥῆμα, λησιμονεῖται, λησιμονοῦνται τὰ πρόσωπα καὶ αἱ περιστάσεις, καὶ αἱ παροιμίαι λαμβάνουν τὸν τύπον γενικῆς ρήσεως. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συναντῶνται πολλάκις αἱ παροιμίαι πρὸς τὰς γνώμας. Ὡς παράδειγμα ἃς χρησιμεύσῃ ἡ παροιμία

Βοηθᾷ σ' ὁ τόπος, Διγενή, καὶ βγαίνεις ἀντρειωμένος.

Ταύτης ὁ ἀρχικὸς τύπος φαίνεται νὰ εἶναι ὁ τῆς ἀκολουθοῦ παραλλαγῆς

Βοηθᾷ σ' ὁ τόπος, λιγερή, καὶ φαίνεσ' ἀντρειωμένη.

καθ' ὃν ὁ Διγενὴς ἐλέγχει τὴν ἀντίπαλον πολεμικὴν νεάνίδα καὶ ὅχι αὐτὴ τὸν καταπαλαίσαντα τὸν Χάρον Διγενή. Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς ἔχουν λησιμονηθῇ τελείως τὰ ὀνόματα, ἐν τέλει δὲ παρερμηνευθεῖσα κατήντησε

Σ' ἀνυχνῶ καὶ ἐν τῷ ἀντρειωμένῳ.

δηλαδή φεῖδομαί σου, ἀπαρτίζω ἀγωνισθῶ πρὸς σὲ ἀπὸ τοῦ ἴσου καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται ὡς τρειωμένος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ὅ,τι ἀνωτέρω ἐλέγχθη γενικῶς περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐκφορᾶς τῶν γνῶμῶν ἰσχύει καὶ διὰ τὰς νεοελληνικὰς γνώμας. Καὶ αὐταὶ ἐκφράζουν πρακτικὰς ἀληθείας, ἐκ τῆς πείρας ὑπὸ τοῦ λαοῦ κτηθείσας, ἐκφέρονται δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ποικίλους τρόπους. Οὕτως ἔχομεν νεοελληνικὰς γνώμας ὑπὸ τὸν τύπον γενικῆς ρήσεως ἢ παραγγέλματος, οἷον

Ὅπου δῆς πολλὴ ἀγάπη

δέξου καὶ πολλὴ ἀμάχη.

καὶ

Ὅπου φιλεῖς μὴ δάνειζε

καὶ ὅπου ἀγαπᾷς μὴ σὺχναζε.

Ἐπίσης ὅμως συνήθης εἶναι καὶ ἡ δι' ἀλληγορικῶν μεταφορῶν ἐκφορὰ ἔκ τε τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου. Τοιαύτη π. χ. ἐκ τοῦ φυτικοῦ κόσμου εἶναι ἡ ἑξῆς·

Ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει ρόδο καὶ ἀπὸ ρόδο βγαίνει ἀγκάθι.

σημαίνουσα ὅτι τέκνα χρηστὰ γεννῶνται ἐκ γονέων πονηρῶν καὶ τ' ἀνάπαλιν. Ἐκ τῶν μετεώρων ἡ ἐξῆς·

Καθαρὸς οὐρανὸς ἀστραπὴ δὲ φοβᾶται.

σημαίνουσα ὅτι ὁ ἔχων καθαρὰν συνείδησιν οὐδὲν ἔχει νὰ φοβῇται. Ἐπίσης λέγεται

Τ' ἀδειανὸ τ' ἀγγεῖο σκούζει.

τὸ ὁποῖον δηλοῖ ὅτι οἱ ἔχοντες κενὴν τὴν κεφαλὴν εἶναι καὶ φωνασκοί·

Ὁ τροχὸς χωρὶς ἄλειμμα δὲ γυρίζει.

ὅτι ἄνευ δώρων δὲν προχωροῦν αἱ δίκαι·

Φασούλι φασούλι γερμίζει τὸ σακκούλι.

ὅτι διὰ τῆς οἰκονομίας ἐκ τῶν ὀλίγων ἀθροίζονται πολλά·

*Χαρὰ σ' ἐκειὸν πρὸς ἔμαθε τ' ἀστέρια νὰ ρωτᾷ,
μὲ τὸ φεγγάρι νὰ μιλῇ, τὴν ἡμέραν καὶ νυχτὴν.*

ὅτι εὐτυχὴς ὁ φιλόπρονος, ὁ ἐπιμετῶν καὶ τὴν νύκτα. Ἡ ἀλληγορία ἐκ παλαιότερων ἡμετέρων δοξασιῶν.

Ἐχόμενὸς δὲ γνῶμας καὶ ἐκ πρακτικῶν μύθων αἱ ἐποῖαι ἢ ἀποσπῶνται ἐκ τοῦ μύθου ἢ συμπληροῦνται καθ' ὃν τρόπον καὶ αἱ παροιμίαι, ἢ συναρτῶνται ὡς ἐπιμύθια εἰς τὸ τέλος τῶν μύθων, καθ' ὃν τρόπον ἀναφεραμεν ἤδη (σ. 259 κέ.).

Γνώμας ἔχομεν δι' ὅλας σχεδὸν τὰς περιστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ δράσεως εἴτε ἐν τῷ ἠθικῷ εἴτε ἐν τῷ κοινωνικῷ εἴτε ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτως ἔχομεν γνώμας ἠθικάς, οἷον

Ἡ ἀλήθεια εἶναι μία.

*Λέγε τὴν ἀλήθειαν,
νά χῆς τὸ θεὸ βοήθειαν.*

γνώμας κοινωνικάς, οἷον

Φίλος ἀκάλεστος καθάριος διακονίαρης.

Τὸν ἀγαπᾷς ἐπαῖνα καὶ τὸν μισεῖς χαιρετᾷ.

γνώμας πρακτικάς, οἷον

Ἄδιστα δούλευε, ἄδιστα μὴ κάθεσαι.

Ὅταν πλουτῶν ἀγόραζε, νὰ ἔχῃς ὅταν σοῦ χρειαστῇ.

καὶ ἀλληγορικῶς

"Ἡ οὐλ' ἀπὸ τῆ βιάσει τῆς κάνει τυφλὰ κουλούκια.

Εἰς τὰς πρακτικὰς ταύτας γνώμας ὑπάγονται καὶ ὅσαι ρήσεις καὶ παραγγέλματα προέρχονται ἐκ διαφόρων βίων, τοῦ γεωργικοῦ, τοῦ ποιμενικοῦ, τοῦ ναυτικοῦ, εἰς τὰ ὅποια οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ποιμένες καὶ οἱ ναῦται συγκεντρώνουν τὰς ἐκ τῆς παρατηρήσεως κτηθείσας διὰ τὸν βίον των ἐμπειρίας. Οὕτω π. χ. ἔχομεν ἐκ τοῦ γεωργικοῦ βίου διὰ τὴν γεωργίαν

*"Ὅταν ἀρχίσῃ ὁ Αὔγουστος νὰ βαρυνχαιμωνεῖται,
ὁ γεωργὸς τ' ἀλέτῃ τοῦ ἀμέσως ἄς ταιριάσῃ.*

διὰ τὴν ἄμπελον

*"Ἐνὰ χρόνον ἄκλαδο,
πέντε χρόνους ἔρημο.*

διὰ τὰ σῦκα

Τ' ἂν Πνεύματος βάλῃ τὸ πνεῦμα ἂν Λιὰ φὰ σῦκα.

διὰ τὴν σποράν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ

ΑΘΗΝΩΝ

'Αρνὰ κ' ἐρίφαι τὸ πνεῦμα το μήνα δείχνουν.

Τοῦ λιβαδιοῦ τ' ἀρνὶ ἂν πάη στο ποταμὸ προφάνει καὶ τοῦ βουνοῦ τ' ἀρνὶ ἂν πάη ἔς τὸ λιβάδι χαρὰ σὲ δαῦτο.

Ἐκ τοῦ ναυτικοῦ

Τῶν καλῶν ἀντρῶν γυναῖκες τὸν Ἀπρίλη Μῆνι χηρεύνουν.

Γέρο βοριά ἀομένειε καὶ νότο παλληκάρι.

Πρὸς τὰς γεωργικὰς, ποιμενικὰς καὶ ναυτικὰς ταύτας γνώμας ἄμεσον σχέσιν ἔχουν καὶ αἱ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν καιρῶν μετεωρολογικαὶ κατὰ τόπους γνώμαι, αἱ ὅποιαί πολλάκις χρησιμεύουν ὡς ρυθμισταὶ διὰ τὰ ἔργα τῶν γεωργῶν, τῶν ναυτῶν καὶ τῶν ποιμένων. Οὕτω π. χ. λέγεται ἐν Πύργῳ τῆς Ἡλείας

*"Ὅταν ἀστράφῃ τὸ Ποντικὸ καστρο
βάλει τὸ ὕννι ἔς τὸν τράστο
ὅταν ἀστράφῃ κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν
κάνει καὶ ἄλλη μιὰ σπορά.*

Ἐπίσης ἐν Ἡλείᾳ

Βοριᾶς ἀστράφτει γιὰ νερό, κ' ἡ Μπαρμπαραὶά γιὰ ξέρα.

Ἐν Ἡπείρῳ

*Ἀστραψε 'ς τὸ Ζάλογγο,
βάλε μέσα τ' ἄλογο.*

Καὶ γενικῶς

Ἀστραψε καὶ βρόντησε καὶ δὲν ἐβόρρισε, καθάριος νότος.

Τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἀντρεῖναι τὸ κρύο.

*Τὸν Ἀπρίλη καὶ τὸ Μᾶ
κατὰ τόπους τὰ νερά.*

Ἐπίσης εἰς τὰς πρακτικὰς ταύτας γνώμας δύνανται νὰ καταταχθοῦν καὶ διάφοροι γνωμικαὶ ρήσεις καὶ παραγγέλματα, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ διαφόρων ἐθίμων, δοξασιῶν καὶ προλήψεων. Τὰ παραγγέλματα καὶ αἱ ρήσεις βεβαίως δὲν ἐκπορεύονται ἐκ τῆς ἐμπειρικῆς σοφίας τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐκ δοξασιῶν καὶ προλήψεων, παραδεδειγμέναις πολλάκις καὶ γελοῖων. Μεγάλῃ τούτῳ δεῖν πιστοῦν οὐ δύναται νὰ εἴναι, διότι παρὰ τῷ λαῷ πιστεύονται ὡς ἀληθεῖς, διότι ὡς ἀληθεῖαι πιστεύονται καὶ αἱ δοξασίαι, ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτουν. Τοιαῦται γινῶμαι εἶναι π. χ. αἱ ἑξῆς

*Τετράδῃ καὶ Παρασκευῇ τὰ νύχια σου μὴ κόμης
καὶ Κυριακῇ νὰ μὴ λουστῇς, ἂν θέλῃς νὰ προκόμῃς.*

Μεγάλ' ἀφτιά πολὺχρονος.

δι' ἧς ἐκφράζεται ἡ φυσιογνωμονικὴ δοξασία, καθ' ἣν ὁ ἔχων μεγάλα ὄτα ζῇ πολλὰ ἔτη.

*Τοῦ χοριτισιοῦ ἡ ἀνδρασκειὰ
τρεῖς χρόνους εἰν' ἀναβολιά.*

δι' ἧς ἐκφράζεται ἡ πρόληψις, καθ' ἣν ἡ διασκελισις παρθένου ἐπιφέρει πάντοτε κακόν.

Εἰς δὲ τὰς κοινωνικὰς γνώμας δύνανται νὰ περιληφθοῦν καὶ διάφοροι ρήσεις περὶ διαφόρων τόπων, ὥς καὶ τῶν διαφόρων συνοίκων λαῶν. Εἰς ταύτας συγκεντρώνει ὁ λαὸς τὰς ἐκ τῆς μακροχρονίου ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν συνοίκων τού-

τῶν καὶ τῶν γειτόνων παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐλέγχουσι πολλάκις οὐ μόνον λεπτὴν ψυχολογικὴν παρατήρησιν, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρετικὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν, καθ' ὅσον δι' ἐλαχίστων ἀπεικονίζουσιν ἄριστα καὶ παραστατικώτατα τὸν βίον καὶ τὸ ἦθος αὐτῶν. Οὕτω λέγεται περὶ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Τούρκων

*Βούλγαρο ἂν κάμης φίλο,
βάστα καὶ κομμάτι ξύλο·
κι ἂν τὸν Τούρκο κάμης φίλο,
βάστα πάντοτε καὶ ξύλο.*

διὰ τῶν ὁποίων χαρακτηρίζεται ἄριστα τὸ βάρβαρον καὶ ἄγροικον καὶ ἀπολίτιστον τῶν λαῶν τούτων, τῶν ὁποίων καὶ ἡ φιλία εἶναι πάντοτε βλαβερά. Περὶ τῶν αὐτῶν Βουλγάρων λέγεται

Ἔδωκαν δὲ Βούργαν ἔξω, θέλει κι ἄλλας.

τοῦθ' ὅπερ χαρακτηρίζει παραστατικώτατα τὴν ἄγροικίαν καὶ ἀπλησίαν τοῦ λαοῦ τούτου. ὡς, ποτὲ δὲν μένει εὐχαριστήμενος εἰς ὅτι τοῦ προσέχεται, ἀλλὰ διαρκῶς αἰσθεῖται καὶ ὀδύρεται. Ἐπὶ παραστατικώτερον χαρακτηρίζεται τὸ ἐλάττωμα τῶν Ἑβραίων, οἱ ὁποῖοι μὴ ἀποκρίνομενοι ἐπὶ γενναιότητι καὶ καρτερίᾳ εἰς τοὺς πόνους προσπαθοῦν διὰ φωνῶν καὶ κραυγῶν νὰ κινήσουν τὴν συμπάθειαν τῶν ἀκουόντων καὶ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν ἐναντίον τοῦ ἀδικήσαντος·

Εὐθὺς ποὺ γίγεις τὸν Ὀβριό, τὸ μάτι του φωνάζει.

Διὰ τὸ φιλοχρήματον τῶν Βλάχων χαρακτηριστικώτατον εἶναι τὸ ἐξῆς·

Ὁ Βλάχος, ἂν δὲν τοῦ πάρουν τὸ σκιαδι, δὲν πλερώνει τὸ κουμέρκι.

Τὸ δὲ ἀνέστιον καὶ φερέοικον τῶν Ἀθιγγάνων χαρακτηρίζεται συντομώτατα διὰ τοῦ ἐξῆς·

Ἐχει ὁ Ἀθιγγανὸς ἀχιλιά;

Μερικαὶ τῶν γνωμῶν τούτων προέρχονται ἐκ μύθων, σχετιζόμεναι οὕτω πρὸς τὰ μνημονευθέντα ἀνωτέρω περιπαίγματα. Οἷον λέγεται περὶ τῶν Ἀθιγγάνων

Τὸ γύφτο κάνουν βασιλιά καὶ κειὸς γυρεύει ρεῖκια.

τὸ ὅποιον προέρχεται ἐκ τοῦ γνωστοτάτου μύθου, καθ' ὃν

Μιά φορὰ ἓνα γύφτο ἤθελαν νὰ τὸν κάμουν βασιλιᾷ καὶ καθὼς τὸν πήγαιναν ἔς τὸ παλάτι νὰ τοῦ βάλουν τὴν κορῶνα, πέρασαν ἀπὸ ἓνα δάσος, ὅπου ἦταν πολλὰ ρεῖκια. Ὁ γύφτος θυμῆθηκε τὴν παλιά του τέχνη καὶ φώ-
ραξε· «Τὶ ὥραϊα ρεῖκια γιὰ κάρβουνο!» Σὰν τ' ἄκουσεν αὐτὸ ὁ λαός, πού τὸν συνώδενε, εἶδε πὼς ὁ γύφτος πάντα γύφτος θὰ μεῖνῃ καὶ τὸν ἔστειλαν ἔς τὴ δουλειά του.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ ὅτι πᾶσαι αἱ γνῶμαι αὐταὶ προέρχονται ἐκ τῆς παρατηρήσεως πραγματικῶν ἐλαττωμάτων. Πολλοὶ ἔχουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπλῶς εἰς τὴν σκωπτικὴν τοῦ λαοῦ διάθεσιν καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν τοιαύτας λεγομένας περὶ πλειόνων καὶ τόπων καὶ λαῶν. Οὕτω π. χ. διὰ τοὺς Καρδαμυλίτας τῆς Χίου λέγεται

Ἐκατὸ Καρδαμυλίων

ἓνα γάδαρον ἔχουσιν.

δι' οὗ ψέγεται ἡ δῆθεν ἀνικάνεια αὐτῶν. Τὸ αὐτὸ λέγεται καὶ περὶ τῶν Μυτιληναίων.

Δώδεκα Μυτιληναῖοι πορεύονται καὶ γάδαρον
καὶ πάλιν ἐφώραζαν αὐτοὺς ἐν τῇ μοναξίᾳ.

καὶ περὶ ἄλλων ἀκόμη.

Παρατηρητέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι πολλαὶ τῶν γνωμῶν τούτων, αἱ ὁποῖαι ἐν ἀρχῇ κυριολεκτικῶς ἐλέχθησαν, ὡς ἀναφερόμεναι εἰς ἐλαττώματα, τὰ ὅποια ἀνευρίσκει κανεὶς καὶ εἰς ἄλλους, μεταφέρθησαν καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν οὕτως ὡς κυρίως παροιμιαί. Οὕτω π. χ. ἡ ἀνωτέρω περὶ τοῦ γύφτου γνώμη λέγεται καὶ ὡς παροιμία διὰ πάντα ἄνθρωπον, ὅστις τυχὼν καλυτέρας τύχης δὲν δύναται νὰ ἀποβάλλῃ τὴν ἔμφυτον χυδαιότητα οὐδὲ νὰ λησμονήσῃ τὰς παλαιὰς ἔξεις· τὸ δὲ λεγόμενον περὶ τῶν Καρδαμυλίων, λέγεται καὶ παροιμιωδῶς ἐπὶ οἰωνόηποτε ἀνικάνων. Καὶ ἄλλαι δὲ πλὴν τῶν τοιούτων γνῶμαι, ποικίλην ἔχουσαι ἀρχήν, μεταφερόμεναι καθίστανται παροιμιαί.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον πολλοὶ στίχοι ᾠσμάτων, διηγουμένων τι ἀποσπώμενοι καθίστανται παροιμιώδεις, οὕτω καὶ δίστιχα

ἢ ἄλλα μικρὰ ἁσμάτια ἢ καὶ στίχοι ἁσμάτων, ἐκφράζοντές τι γενικώτερον, κατήντησαν πολλάκις γνῶμαι. Οὕτω π. χ. τὸ ἀκόλουθον δίστιχον λέγεται ὡς γνῶμη·

*Ἡ ἀγάπη θέλει φρόνηση, θέλει ταπεινοσύνη,
θέλει λαοῦ περπατησιά, ποντιοῦ γληγορωσύνη.*

Ἐπίσης καὶ τὸ ἐξῆς ἁσμάτων·

*Ὅποιος θέλει ν' ἀγαπήσῃ,
θέλει νὰ χασομερήσῃ,
θέλει κι ἄσπρα νὰ ξοδιάσῃ,
καὶ νὰ μὴ τὰ λογαριάσῃ.*

Τελευταῖον εἰς τὰς γνώμας δύνανται νὰ καταλεχθοῦν καὶ διάφοροι μνημονικαὶ ρήσεις, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ ὁ λαὸς νὰ εὐκολύνῃ τὴν εὐρεσιν ἐξέως ἡμερῶν, ἐορτῶν κ.τ.τ. Τοιαύτη π. χ. μνημονικὴ ρήσις εἶναι ἡ ἀκόλουθος·

*Ὅτι τὸ πρῶτον καὶ τὸ ἔκρον,
τέτονον καὶ τὸν ἄσπετον.*

γ') Παροιμιώδεις φράσεις.

Ὅ,τι ἀνωτέρω γενικῶς ἐλέχθη περὶ τῆς φύσεως τῶν παροιμιωδῶν φράσεων ἰσχύει καὶ διὰ τὰς νεοελληνικάς. Εἶναι δὲ αὗται καὶ πολυπληθέσταται καὶ πολλοῦ λόγου ἄξια, ὅχι μόνον διότι ἀποτελοῦν δεῖγμα τῆς ποιητικῆς δυνάμεως τοῦ λαοῦ ἐν τῇ δημιουργίᾳ ζωηρῶν εἰκονικῶν ἐκφράσεων, ἀλλὰ καὶ διότι εἰς τὰς πατροπαραδότους ταύτας ἐκφράσεις ἀπεικονίζονται πολλάκις καταστάσεις καὶ δοξασίαι καὶ ἔθιμα παρφημένων χρόνων, αἱ ὁποῖαι ἐκλιποῦσιν πρὸ πολλοῦ εἰς αὐτὰς κατέλιπον τὰ ἔγνη τῆς παλαιᾶς των ὑπάρξεως. Οὕτω π. χ. ἡ τόσον κοινὴ φράσις, *ἐφάγαμε ψωμὶ κι ἅλατι*, ἡ ὁποία συχνότατα ἐπαναλαμβάνεται πρὸς δήλωσιν τῆς στενῆς πρὸς τινα φιλίας, ὑπενθυμίζει τὴν παλαιὰν δοξασίαν, καθ' ἣν ἡ κοινωνία τῆς τραπέζης ἀπετέλει δεσμὸν ἀρρηκτον μεταξὺ τῶν κοινωνούντων αὐτῆς, ἐφ' οὗ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα βασίζεται καὶ ὁ ἱερὸς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις θεσμὸς τῆς ξενίας.

Ἐπίσης ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα φράσις, *παίρνω τὸ αἷμα μου πίσω*, εἶναι λείψανον τοῦ παλαιοτάτου ἐθίμου τῆς ἐκδικήσεως, τῆς τιμωρίας τοῦ φόνου διὰ φόνου τοῦ φονέως ἢ συγγενοῦς αὐτοῦ.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἔχομεν φράσεις μεταφορικὰς παροιμιώδεις, οὕτως ἔχομεν καὶ λέξεις παροιμιώδεις, εἰς τὰς ὁποίας πολλάκις συγκεντρῶνται διάφοροι παρομοιώσεις καὶ δι' αὐτὸ ἰσοδυναμοῦν πρὸς ὁλόκληρον παροιμιώδη ἔκφρασιν. Οὕτω λέγεται ἡ λέξις, *ζημιαρόγατο*, ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὴν φράσιν, *σὰν τὴ ζημιαρική γάτα ζουλιαρόγατο*, *σὰν τὴ γάτα ποὺ ζουλεύει μπακαλόγατος*, *παχὺς σὰν τὸ γάτο τοῦ μπακάλη* κ.τ.τ. Εἶναι δὲ ἄξιοι προσοχῆς καὶ αἱ λέξεις αὗται, διότι τὸ αὐτὸ πλήρες εἰκόνων πνεῦμα καὶ ἡ αὐτὴ σκωπτικὴ διάθεσις τὰς ἐνέπνευσεν, ἡ ὁποία ἐνέπνευσε καὶ τὰς παροιμίας.

Β') Διατύπωσις καὶ καταγωγή τῶν παροιμιῶν.

Ἡ ἀπό τῆς διατύπωσιν καὶ τῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν καὶ ἐκ τῶν γνώμων, ὅσαι δὲ ἀναφέρονται ὡς γενικαὶ ρήσεις, διακρίνονται, ὡς παρατήρησεν ὁ γερμανὸς βυζαντινῶν παροιμιῶν Krumbacher, διὰ τὸν ἀφηγηματικόν, τὸν ἀνεκδοτικόν καὶ παραστατικόν, πολλάκις δὲ καὶ δραματικόν χαρακτήρα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς τῶν δυτικῶν λαῶν, αἱ ὁποῖαι, καὶ ὅταν προέρχονται ἐκ μύθων, φέρουν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν μορφὴν γενικωτέρας ρήσεως. Οὕτω π. χ. λέγομεν οἱ Ἕλληνες

*Κάποιον χάριζαν γομάρι
καὶ τὸ κοιτάς 'ς τὰ δόντια.*

παροιμίαν, ἡ ὁποία ἔχει ἐντελῶς ἀφηγηματικόν, ἀνεκδοτικόν χαρακτήρα, ἐνῶ οἱ Εὐρωπαῖοι τὴν αὐτὴν παροιμίαν ἐκφέρουν ὑπὸ τὸν τύπον γενικῆς ρήσεως:

Τὸ χαρισμένο ἄλογο δὲν πρέπει νὰ κοιτάῃ κανεὶς 'ς τὸ στόμα.

Μεταβάλλουν δηλαδή τὸ ἀνέκδοτον, τὸν μῦθον, εἰς γενικὴν γνώμην, εἰς παράγγελμα. Ἡ πρόοδος αὕτη τῆς παροιμίας πρὸς τὴν γενικωτέραν ρῆσιν ἔχει γίνεαι καὶ εἰς πολλὰς τῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη. Καὶ αὐτῆς

δὲ τῆς ἀνωτέρω παροιμίας φέρονται παραλλαγαί, πλησιάζουσαι πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν, οἷον

Τὸ χαρισμένο ἄλογο ἔς τὰ δόντια δὲν τὸ βλέπον.

ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ ἡ παρατήρησις τοῦ Krumbacher εἶναι ὀρθή.

Ὁ δὲ ζωηρότατος δραματικὸς χαρακτήρ τῶν ἐλληνικῶν παροιμιῶν ἐμφανίζεται εἰς μέγα πλῆθος αὐτῶν, αἵτινες ἐκφέρονται ὑπὸ μορφὴν βραχέος διαλόγου, ὥς π. χ.

Τί κάνεις Γιάννη; — Κουκκιά σπέρνω.

Ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦτον, τὸν ἀφηγηματικὸν καὶ δραματικόν, αἱ ἐλληνικαὶ παροιμίαι, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Krumbacher, δεικνύουν ὁμοιότητα πρὸς τὰς παροιμίας τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Τούρκων, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο νὰ προϋποθέτουν καὶ ἀνατολικὰς ἐπιδράσεις, τοῦθ' ὅπερ ἄλλως ἐλέγχει καὶ ἡ ὁμοιότης αὐτῶν πρὸς τὰς ἀρχαίας.

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, τῆς ἀγέσεως ὁ λαὸς τῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν πρὸς τὰς ἀρχαίας, ὁ αὐτὸς Krumbacher παρετήρησεν ὅτι μετὰ τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων ἀφ' ἑτέρου, ὑπάρχει διακοπὴ τῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν δικαιολογεῖ ἡ μεταβολὴ τοῦ βίου καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι παντελῶς ἀστήρικτος. Οἱ ἀρχαῖοι παροιμιογράφοι, ὥς παρατηρεῖ ὁ ἴδιος, δὲν περιέλαβον εἰμὴ ἐλαχίστας λαϊκὰς παροιμίας, πλεῖστα δὲ ἀποσπάσματα ἐκ συγγραφέων. Τὸ ὅτι δὲ καὶ αἱ ἐλάχισται αὗται καθαρῶς λαϊκαὶ ἀρχαῖαι παροιμίαι δὲν ἀνευρίσκονται καὶ εἰς τὰς βυζαντινάς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔκαμε τὸν Krumbacher νὰ νομίσῃ ὅτι πρόκειται περὶ διακοπῆς τῆς παραδόσεως, ἐξηγεῖται ἐκ τούτου ὅτι αἱ βυζαντιναὶ συλλογαὶ κατηριζόντο ὡς συμπληρώματα τῶν συλλογῶν τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν καὶ τοιοῦτον εἶχον σκοπόν. Οὕτως ἡ ἐν τῷ Λαυρεντιανῷ κώδικι συλλογὴ τοῦ Πλανούδη ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν, «Ἑτεραι παροιμίαι δημῶδεις, συλλεγεῖσαι παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Μαξίμου τοῦ

Πλανούδη», δι' ἧς αὕτη συνάπτεται πρὸς τὴν προτασσομένην συλλογὴν, «*Παροιμίας δημῳδεις κατὰ στοιχεῖον*», ἣτις δὲν διαφέρει τῆς φερομένης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζηνοβίου ⁽¹⁾. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει εἶναι εὐνόητον ὅτι τὰ συμπληρώματα βεβαίως δὲν ἠδύναντο οὐδ' ἔπρεπε νὰ περιέχουν καὶ τὰς παροιμίας τῶν κυρίων θεωρουμένων συλλογῶν.

Ἄλλὰ πλὴν τούτου ἡ συνέχεια τῆς παραδόσεως ἀποδεικνύεται καὶ θετικῶς, ἀφοῦ δημῳδεις παροιμίας ἀρχαῖαι ἐξακολουθοῦν εἰσέτι νὰ φέρωνται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Οὕτω π. χ. λέγεται σήμερον ἡ παροιμία

*Τοῦ γαδάρου μῦθον ἔλεγον
καὶ αὐτὸς εἴ' ἀφ' αὐτοῦ τοῦ ἔσειε.*

Ἔλεγον καὶ οἱ ἀρχαῖοι

Ὅν τις ἔλεγε μῦθον, ἐκεῖνος ἐκίνει.

Τὸ δὲ περίεργον εἶναι ὅτι καὶ ἡ οὐκ ἐκείνης παραλλάσσουσα

ἈΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

εἶχε τὴν ἀντίστοιχον αὐτῆς εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἐὰν κρίνη τις ἐκ τῆς χρησιμοποίησεώς της κατὰ διαφόρους τύπους ὑπὸ τῶν συγγραφέων, ὥς τοῦ Λουκιανοῦ καὶ ἄλλων.

Ὅνος λύρας ἀκούει κινῶν τὰ ὦτα.

Δυστυχῶς δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ περιωθεισων παροιμιῶν, διότι ἡ ἀρχαία παράδοσις, ὥς παρατηρήσαμεν ἄνωτέρω, εἶναι ἐλλιπεστάτη. Ὅτι δὲ καὶ αἱ ἀρχαῖαι εἶχον τὸν αὐτὸν ἀνεκδοτικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὅποιον ἔχουν καὶ αἱ σημεριναί, διακρίνει τις καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων παραδειγμάτων, ἀναγνωρίζουν δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι παροιμιογράφοι σχετίζοντες, ὥς εἶδομεν, τὰς παροιμίας πρὸς τοὺς μύθους. Ὡς δὲ πλεῖσται τῶν παροιμιῶν παρὰ τοῖς

(1) *Crusius*, Über die Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes ἐν Rhein. Museum 42 (1887) σ. 391 κέ.

ἀρχαίοις ἦσαν ἔμμετροι, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν μέγα μέρος. Θὰ ἤξιζε δὲ τὸν κόπον ἡ μελέτη τῶν μέτρων αὐτῶν, ἡ ὁποία μέχρι τοῦδε δὲν ἔχει γίνει.

Ὡς πρὸς τὰς βυζαντινάς, παρ' ὅλας τὰς παρακολουθούσας θεολογικὰς ἐρμηνείας, τὴν πλήρη ταυτότητα αὐτῶν πρὸς τὰς νεοελληνικὰς ἀνεγνώρισεν ἤδη ὁ Krumbacher, δύναται δὲ εὐκολώτατα νὰ ἀναγνωρίσῃ πᾶς νεοέλλην, ὅστις ἠθελε λάβει τὸν κόπον νὰ διατρέξῃ τὰς συλλογὰς ταύτας.

Γ') Σπουδαιότης τῶν παροιμιῶν.

Αἱ παροιμίαι ἐν γένει εἶναι καὶ διὰ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἡ πατροπαράδοτος σοφία, ἡ περιβεβλημένη τὸ ἀπόλυτον κύρος τῆς παλαιότητος καὶ τῆς ἀπρόσβρωτος, ἡ δὲ πίστις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλήθειάν των εἶναι ἡ ἀπρόσβρωτος. Ὅσοι λόγοι λέγονται οὕλοι ἀληθινοὶ εἶναι, Λόγος πρὸς λέγονται βλαμωτοὶ δὲν εἶναι, Τὰ παλαιὰ εἶναι ἀληθινὰ, λέγονται νεοὶ αὐτὰ εἶναι ψεῦδη. Τὰ παλαιὰ λόγια δὲν παροτρύνονται ἐν Κρήτῃ. Ἡ δὲ πίστις αὕτη φθάνει μέχρι τοῦ σημείου ὥστε νὰ θεωρῶνται αἱ παροιμίαι ὡς θεῖα ῥήματα, ἴσα καὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Τῶν πρωτινῶν τὰ λόγια θεοῦ λόγια, λέγουν ἐν Σίφνῳ. Τῶν πρωτινῶν τὰ λόγια εἰν' εὐαγγέλια, ἐν Κυθήροις (1). Βεβαίως δὲν διέφυγε τὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ ὅτι συχνάκις αἱ παροιμίαι αὗται ἀντιφάσκουν πρὸς ἀλλήλας, καὶ διὰ τοῦτο ὀρθότατα παρατηρεῖ, ὁ λόγος ἔχει ἀντίλογο. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐλαττώνει καθόλου τὴν πεποιθήσιν του εἰς τὴν ἀλήθειάν των.

Ἀλλὰ καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς γνώμης τοῦ λαοῦ ἡ σπουδαιότης τῆς μελέτης τῶν παροιμιῶν εἶναι μεγίστη καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην πολλῶν λόγων διὰ νὰ γίνῃ καταφανὴς καὶ ἐρμηνευθῇ. Εἰς τὰ βραχέα ταῦτα φρασίδια δύναται κανεὶς ἄνευ ὑπερβολῆς νὰ εἴπῃ ὅτι κατοπτρίζεται ὁλόκληρος ἡ ψυχὴ καὶ ὁ βίος ἐνός

(1) Πρὸβλ. καὶ τὸ ἐν Σικελίᾳ λεγόμενον, *Li mutti su' Vancellii di missa*.

ἐκάστου λαοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἀποτελοῦν πηγὴν πολύτιμον διὰ τὴν ἔρευναν πάσης τοῦ βίου τούτου ἐκδηλώσεως. Ὡς γλωσσικοὶ τρόποι, ὡς ἐκφράσεις γλωσσικαί, πλὴν τοῦ καθαρῶς γλωσσικοῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ ὁποῖον παρουσιάζουν, παρέχουν καὶ εἰκόνα σαφὴ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἕκαστος λαὸς διατίθεται καὶ σκέπτεται καὶ τὰ διανοήματα αὐτοῦ ἐκφράζει εἰς τὰς προσπιπτούσας ἐκάστοτε ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ περιστάσεις. Ὡς ὕλη, ὡς περιεχόμενον, παρέχουν σπουδαιοτάτας καὶ πολλάκις μοναδικὰς εἰδήσεις διὰ πάσας τοῦ βίου τὰς ἐκδηλώσεις. Μῦθοι καὶ παραδόσεις, ἥθη καὶ ἔθιμα, δοξασίαι καὶ προλήψεις, ἡ λαϊκὴ φιλοσοφία καὶ τὸ δίκαιον, κοινωνικαὶ ἀντιλήψεις καὶ καταστάσεις νεώτεραι καὶ παλαιότεραι, ἱστορικὰ ἀκόμη γεγονότα εὐρίσκονται ἀποτυπωμένα εἰς τὰς βραχείας ταύτας ρήσεις, ἡ δὲ μελέτη αὐτῶν μᾶς ἀποκαλύπτει οὐ μόνον τὰς σημερινὰς τοῦ λαοῦ ἀντιλήψεις, ἀλλὰ καὶ τὸ σημερινόν του βίον, ἀλλὰ πολλάκις καὶ καταστάσεις καὶ ἀντιλήψεις παλαιότερας, αἱ ὁποῖαι πρὸ πολλοῦ ἐκλείψανται, εἰς τὸν ὅσον ἔχοντες ἐν τῇ πολιτικῇ, θρησκευτικῇ καὶ ἑταίρῳ αὐτῶν. Οὕτω π. χ. ἡ παροιμία

“Οποῖος ἔχει πολὺ πιπὲρι πᾶσι τῶν τὰ λάχανα.

τῆς ὁποίας ἡ ἀλληγορία σήμερον εἶναι ἀκατανόητος, μᾶς ὑπομνησκει χρόνους παλαιούς, κατὰ τοὺς ὁποίους ἔνεκα τῆς ἀραιᾶς συγκοινωνίας πρὸς τὰς πεπεροφόρους χώρας τῆς Ἀνατολῆς τὸ πέπερι ἐθεωρεῖτο ὡς τι εἶδος πολυτελείας. Ἡ παροιμία

“Ἄν βρέξῃ ὁ Ἀπρίλης δώδεκα καὶ ὁ Μᾶης μιὰ καὶ φῖνα,
ἀξίζει τ' ἀλαφρόπουλο μ' ὅλη τὴν ἐλαφίνα.

μολονότι σήμερον παρερμηνευθεῖσα, μᾶς ὑπομνησκει ἀπώτατον παρελθόν, ὅτε θυσίαι ἐλάφων ἐγίνοντο διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς ἀρχομένης βλαστήσεως (1).

Ὅθεν ἡ μελέτη τῶν παροιμιῶν δύναται νὰ ἀποδῇ λίαν ἐπωφελὴς εἰς τοὺς ἐρευνητάς, τοὺς ἐρευνῶντας οἵανδήποτε τοῦ βίου τοῦ λαοῦ ἐκδήλωσιν, εἴτε μύθους καὶ παραδόσεις,

(1) Σ. Κυριακίδου, Θυσία ἐλάφου κτλ. Λαογρ. Γ' 204.

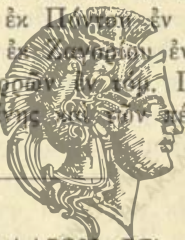
εἴτε ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ δοξασίας, εἴτε τὸ δίκαιον καὶ τὴν φιλοσοφίαν, εἴτε κοινωνικὰς ἀντιλήψεις καὶ καταστάσεις, εἴτε καὶ αὐτὴν τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὴν μεγίστην ὠφέλειαν, τὴν ὁποίαν ἔχει νὰ προσπορισθῇ ἐξ αὐτῶν ὁ μελετητὴς τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Βυζαντίου. Φράσεις καὶ μῦθοι παλαιαὶ καὶ πολλάκις καὶ γεγονότα ἀπομνημονεύονται ἢ εὗρισκουν τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν εἰς τὰ ἐκ τοῦ παρελθόντος περισωθέντα ταῦτα λείψανα, εἰς τὴν ζωντανὴν αὐτὴν παράδοσιν, ἣ ὁποία ἀποτελεῖ μοναδικὸν συμπλήρωμα τῆς κεκολοβωμένης γραπτῆς παραδόσεως.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνονται καταφανῆ ὅσα πρέπει νὰ προσέχῃ ὁ συλλογεὺς κατὰ τὴν συλλογὴν τῶν παροιμιῶν, διὰ νὰ πληροῖ ἡ συλλογὴ αὐτὴν πάντα τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης. Ἀφ' οὗ κατὰ μέρος ἐκείνη καὶ τὴν ἀκριβείαν τῆς καταγραφῆς γλωσσικῆς, ἣ ἑαυτὴ εἶναι γενικὴ ἀπαιτήσις δι' ὅλα τὰ λαϊκὰ μνημεῖα τοῦ λόγου. Ἐν πρώτοις πρέπει ἐκάστη παροιμία νὰ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς. Ἐρμηνείαν δὲ λέγοντες ἐν ταῖς παροιμίαις ἐννοοῦμεν οὐ μόνον τὴν γλωσσικὴν ἐρμηνείαν, ὅσας ἀπαιτεῖται τοιαύτη, ἀλλὰ κυρίως τὴν περίστασιν, καθ' ἣν αὕτη λέγεται καὶ ἡ ὁποία καὶ ἐρμηνεύει τὴν ἀλληγορίαν τῆς παροιμίας.

Ἐπειτα, ἐπειδὴ, ὡς εἵπομεν, καὶ αἱ κυρίως παροιμίαι, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ γινώμαι, προέρχονται ἐκ παροιμιωδῶν μύθων καὶ περιστατικῶν τοπικῶν, ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς τὴν παροιμίαν, εἶναι ἀνάγκη ὁ συλλογεὺς νὰ ἀναζητῇ καὶ τὸν μῦθον ἢ τὸ περιστατικόν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἡ παροιμία προῆλθεν. Ἰδίως ἡ ἐξακριβωσις τοπικῶν περιστατικῶν, ἐξ ὧν προέκυψαν παροιμίαι, εἶναι ἀξιολογωτάτη, διότι μᾶς ἀποκαλύπτει αὐτὴν τὴν γένεσιν αὐτῶν. Πλὴν τούτων καὶ ἡ κατάταξις τῶν συνειλεγμένων πρέπει νὰ εἶναι κατὰ τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν, διὰ νὰ εἶναι ἡ συλλογὴ εἰς πάντα ἐπιστήμονα εὐχρηστος.

Αἱ παροιμίαι μαζί μὲ τὰ ἄσματα εἶναι τὰ προσελκύσαντα περισσότερον τὴν προσοχὴν τῶν συλλογέων καὶ διὰ τοῦτο πολυπληθεῖς συλλογαὶ μέχρι τοῦδε ἔχουν γίνεи. Τούτων τὰς μέχρι τοῦ 1899 εὗρίσκει τις πάσας ἀναγεγραμμένας εἰς τὸν Α' τόμον τῶν Παροιμιῶν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, ὅστις καὶ τὰς περιέλαβε πάσας εἰς τὸ μέγα καὶ μνημειῶδες αὐτοῦ ἔργον, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ φέρῃ εἰς πέρας διακοπείσης τῆς Βιβλιοθήκης Μαρασλῇ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξεδίδετο. Τοῦ ἔργου ἐξεδόθησαν τέσσαρες μόνον τόμοι, περιλαμβάνοντες τὰς μέχρι τῆς λέξεως ἑλεῶ παροιμίας, ἀπὸ τοῦ 1899-1902. Ἐκτοτε ἐδημοσιεύθησαν καὶ νέαι συλλογαὶ καὶ εἰς ἄλλα μὲν περιοδικὰ καὶ βιβλία, κυρίως ὅμως εἰς τοὺς τόμους τῆς Λαογραφίας, τῶν ὁποίων αἱ πλουσιώτεραι εἶναι ἡ τοῦ Ἀ. Παπαδοπούλου ἐκ Πάριος ἐν τόμ. Γ' σ. 3-77, τοῦ Γ. Ἀναγνωστοπούλου ἐκ Λαοκοῦ ἐν τόμ. Β' σ. 307 κέ. τοῦ Ὁρ. Σχινᾶ ἐκ Σεραφίου ἐν τόμ. Γ' σ. 180 κέ. καὶ τοῦ Γε. Καρλῶ ἐκ Κοζάνης καὶ τὸν φέρει ἐν τόμ. Γ' σ. 102 κέ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'

ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΑ

Α' ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

Γενικά.

Αἶνιγμα σήμερον εἶναι ἡ δι' εἰκονικῆς ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιγραφῆς παράστασις πράγματός τινος ἢ ἐνεργείας, ἡ ὁποία χάριν πνευματικῆς παιδιᾶς προβάλλεται ὥς ἐρώτημα, ὅπως μαντεύσῃ ὁ ἐρωτούμενος τὴν ὑποκρυπτομένην ἔννοιαν.

Ὡς εἰκονικὴ περιγραφή τὸ αἶνιγμα εἶναι βεβαίως προῖον τῆς αὐτῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας καὶ διανοήσεως, ἡ ὁποία

ἐγέννησε τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς μύθους καὶ τὰς ἀλληγορίας καὶ ἐν μέρει καὶ τὰς παροιμίας, πρὸς τὰ ὅποια πάντα πολλάκις καὶ σχετίζεται, τίς ὅμως ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ δὲν εἶναι εὐκόλον, μετ' ἀσφαλείας νὰ λεχθῇ. Ὅσα μόνον δύναται κανεῖς μὲ κάποιαν πιθανότητα νὰ εἴπῃ εἶναι τὰ ἑξῆς.

Ἐν πρώτοις τὸ αἶνιγμα, ἐπειδὴ προϋποθέτει κάποιαν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ δύναμιν συγκριτικὴν, ἡ ὁποία δὲν ἀπαντᾷται εἰς τοὺς ἐν τῇ κατωτάτῃ βαθμίδι ἱσταμένους λαούς, δὲν εἶναι πιθανόν ὅτι ἐγεννήθη ὥς αὐτόματον προϊόν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἕξ ἴσου καὶ αὐτομάτως γεννώμενον παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς, ὅπως εἶναι λ. χ. τὸ ἄσμα, αἱ παραδόσεις, ἡ πίστις εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τοὺς δαίμονας, ἡ μαγεία κ.τ.τ. Ἀπαιτεῖ προσοχὴν καὶ διανόησιν καὶ ἄσκησιν πνευματικὴν, τὴν ὁποίαν μόνον προηγμένα ἔθνη ἐντὸς προηγμένου ὅπως-δήποτε πολιτισμοῦ δύναται νὰ ἀποκτήσουν. Ἀποδείξεις δὲ τούτου εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ αἶνιγμα ἀνευρίσκεται μόνον εἰς τοὺς πολιτισμένους λαούς καὶ εἰς τοὺς ἐπὶ ἱσταμένους εἰς τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τῆς βασιμότητος, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τοὺς κατώτατα ἱσταμένους. Οὕτως πάλιν τῶν πεπολιτισμένων λαῶν εὐρίσκομεν αὐτὸ ἐκ τῶν κατὰ φύσιν μόνον εἰς τοὺς λαούς τῆς Ἀφρικῆς, τῶν Ἰνδικῶν νήσων καὶ τῆς Ὠκεανίας, οἱ ὅποιοι ἔχουν πραγματοποιήσει κάποιαν πρόοδον, ὑπέστησαν δὲ ἀναμφισβητήτως καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν προηγμένων ἀσιατικῶν λαῶν.

Πλὴν τῆς θεωρητικῆς ταύτης παρατηρήσεως εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα μᾶς φέρει καὶ ἡ εὐρυτέρα ἐξέτασις τῆς θέσεως τοῦ αἰνίγματος εἰς τοὺς διαφόρους λαούς, νεωτέρους καὶ παλαιότερους. Ἐνῷ δηλ. σήμερον τὸ αἶνιγμα εἰς ἡμᾶς, καθὼς καὶ εἰς ὅλους τοὺς πεπολιτισμένους λαούς, κατήντησεν ἀπλῇ πνευματικῇ παιδίᾳ καὶ μάλιστα τῶν παιδίων, εἰς πολλοὺς ἄλλους νεωτέρους καὶ παλαιότερους ἔχει καὶ εἶχε πολὺ σοβαρὸτερον χαρακτῆρα. Οὕτως εἰς τοὺς Bassoutos τὰ αἰνίγματα ἀποτελοῦν μέρος ἀπαραίτητον τῆς παιδεύσεως, γίνεται δ' ἐπὶ τούτῳ διδασκαλία εἰς τοὺς παῖδας.

Ἄλλοῦ συνάπτεται πρὸς τὴν λατρείαν. Οὕτω π. χ. εἰς

νήσους τινὰς τῆς Μαλαισίας οἱ φύλακες τοῦ νεκροῦ πρὸ τοῦ ἔνταφιασμοῦ προτείνουν πρὸς ἀλλήλους αἰνίγματα. Ἡ αὐτὴ περίπου συνήθεια ἐπικρατεῖ καὶ εἰς τὴν Βρετάνην, ὅπου οἱ γέροντες μετὰ τὸν ἔνταφιασμόν, ἀντὶ νὰ μετάσχουν τοῦ ἐπιταφίου δείπνου, παραμένουν εἰς τὸ νεκροταφεῖον καὶ ἀπενθύνουν πρὸς ἀλλήλους αἰνίγματα. Εἰς τὴν Κελέβην μόνον κατὰ τὴν σπορὰν τῶν ἀγρῶν ἐπιτρέπονται τὰ αἰνίγματα. Ὅταν δὲ λύσῃ τις τὸ αἶνιγμα, οἱ παριστάμενοι κραυγάζουν πρὸς τὰς σκιάς τῶν προγόνων νὰ ὑποβοηθήσουν τὴν βλάστησιν τῆς ὀρύζης. Εἰς τὴν Ἰνδοκίναν ἐπίσης ὑπάρχουν ἑορταί, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ λύσις αἰνιγμάτων θεωρεῖται ἀπαραίτητος, ἀμείβονται δὲ οἱ λῦται.

Ἀλλὰ πολὺ μεγαλυτέρα ἦτο ἡ σημασία τοῦ αἰνίγματος εἰς τοὺς ἀρχαίους λαοὺς. Οὕτως εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἰνδοὺς κατὰ τὴν μεγίστην ἑορτὴν τῆς θανάτου τοῦ ἵππου ἐγένετο ἀγὼν αἰνιγμάτων μετὰ τῶν ἱερέων. Οἱ ἑβραῖοι περιέχουν ἀρκετὰ τοιαῦτα αἰνίγματα. Εἰς δὲ τὰ νεώτερα συγγράμματα ἀναφέρονται αἰνίγματα τοιοῦτοι ἀγῶνες, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἑκαθὴς ἦσαν σημερινά. Ὁ βασιλεὺς Σαλαῶν προθέτει διὰ τὸν νικητὴν χιλίας ἀγελάδας, φερόμεναι ἀγκυρωσμένα τὰ κέρατα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος κατὰ τὰς περὶ αὐτοῦ παραδόσεις ἀπηύθυνε διαφόρους αἰνιγματικὰς ἐρωτήσεις εἰς τοὺς Ἰνδοὺς γυμνοσοφιστάς, τοὺς ὁποίους ἠπείλησε διὰ θανάτου, ἂν δὲν δυνηθοῦν νὰ ἀπάντησουν.

Ἐπίσης εἰς τοὺς Ἀσσυροβαβυλωνίους δὲν ἦτο ἄγνωστον τὸ αἶνιγμα, εἰς δὲ τοὺς Ἑβραίους ἀπεδίδετο μεγάλη σπουδαιότης εἰς αὐτό. Καὶ βασιλεῖς ἀγωνίζονται δι' αἰνιγμάτων, τὴν δὲ ἥτταν αὐτῶν πληρώνουν εἰς βαρύντατα στοιχήματα. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῆς Τύρου Χιράμ ἀναγκάζεται νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν σοφὸν Σολομῶντα μεγάλα χρηματικὰ ποσά, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ λύσῃ τὰ προβληθέντα εἰς αὐτὸν αἰνίγματα. Εἰς τὸ τέλος ὁμοῦς τὸν νικᾷ τῇ βοηθείᾳ Τυρίου τινὸς Ἀβδήμονος καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ πληρώσῃ πολλαπλάσια. Ἡ βασίλισσα τοῦ Σαβᾶ, ἀκούσασα περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς σοφίας τοῦ Σολομῶντος καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ λάβῃ πείραν

αὐτῆς, προσέρχεται εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κομίζουσα ἄπειρα δῶρα καὶ ὑποβάλλει εἰς αὐτὸν διάφορα αἰνίγματα, τὰ ὅποια ἐκεῖνος λύει εὐχερῶς πρὸς μέγαν αὐτῆς θαυμασμόν.

Εἰς τὸ περσικὸν *Biblion tōn basileōn* (*Schachname*) τοῦ ποιητοῦ *Firdusi* ὁ Ἀλέξανδρος δοκιμάζων τὸν ὑπὸ τοῦ Ἰνδοῦ βασιλέως *Keid* ἀποσταλέντα αὐτῷ σοφὸν ἀγωνίζεται πρὸς αὐτὸν δι' αἰνιγματικῶν πράξεων, καὶ ἄλλοι δὲ τοιοῦτοι ἀγῶνες μεταξὺ βασιλέων ἀναφέρονται. Ὁ βασιλεὺς διὰ νὰ εἶναι μέγας πρέπει νὰ νικᾷ οὐ μόνον διὰ τῆς δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς σοφίας. Ἐὰν αὐτὸς δὲν εἶναι σοφός, πρέπει νὰ διατηρῇ περὶ αὐτὸν σοφούς.

Τὰ αὐτὰ εὐρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, τὰ αὐτὰ δὲ ἐπαναλαμβάνονται καὶ εἰς τοὺς Ἀραβας, εἰς δὲ τὸ μυθολογικὸν αὐτῶν βιβλίον, τὴν *Χαλιμάν*, πλεον ἢ ἅπαξ τὸ αἰνίγμα ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς διηγήσεως. Εἰς τοὺς μύθους τῶν ἀρχαίων Γερμανῶν ὁ θεὸς *Odin* ἀγωνίζεται δι' αἰνιγμάτων πρὸς τὸν γίγαντα *Wafthrudhinn* μετὰ τὸν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ. Εἰς τοὺς μύθους τῶν Ἰνδο-Περσικῶν τῶν ἀρχαίων τὴν αὐτὴν σπουδαιότητα εἶχε τὸ αἰνίγμα. Οὕτω λέγεται ὅτι ὁ *Κάλχας* ἀπέθανεν ἡττηθεὶς εἰς ἀγῶνα αἰνιγμάτων ὑπὸ τοῦ μάντεως *Μόψου*, ὡσαύτως καὶ ὁ Ὅμηρος ἀπέθανε, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ λύσῃ τὸ αἰνίγμα τῶν ἀλίων τῆς Ἰου, ὅσος ἔλομεν λιπόμεσθα, ὅς οὐχ ἔλομεν φερόμεσθα, διὰ τοῦ ὁποίου οὗτοι ἠννόουν τὰς συλληφθείσας φθείρας τῶν εἶναι δὲ γνωστὸς ὁ μῦθος τῆς θηβαϊκῆς *Σφιγγός*, ἡ ὁποία κατέτρωγε πάντας, τοὺς μὴ δυναμένους νὰ λύσουν τὸ προτεινόμενον αἰνίγμα. Αἱ παραδόσεις αὗται βεβαίως δὲν εἶναι ἱστορικαὶ ἀλήθειαι, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε μαρτυροῦν περὶ τῆς σπουδαιότητος, ἡ ὁποία ἀπεδίδετο εἰς τὰ αἰνίγματα καὶ τὴν λύσιν τῶν.

Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους τὰ αἰνίγματα ἦσαν ἐν χρήσει ὡς πνευματικαὶ παιδιαὶ ἐν τοῖς συμποσίοις, ἀλλ' εἰς αὐτὰ δὲν ἀπηξίουσαν νὰ λάβουν μέρος καὶ οἱ σοφοί, προβάλλοντες εἰς τοὺς ὁμοτέχνους τῶν γρίφους αἰνιγματώδεις καὶ ἄλλα ἀπορα προβλήματα. Ἦτο δὲ τόσον τὸ ἐνδιαφέρον κα

τόση σπουδαιότης ἀπεδίδετο εἰς τὴν λύσιν τῶν αἰνιγμάτων τούτων, ὥστε ὁ ἀποτυγχάνων ἐκινδύνευε νὰ χάσῃ πᾶσαν τὴν ἐπὶ σοφίᾳ ὑπόληψιν αὐτοῦ. Οὕτω διηγοῦνται περὶ τινος Διοδώρου Ἀλεξανδρέως ὅτι ἀπέθανεν ἐκ λύπης, μὴ δυνηθεὶς νὰ λύσῃ ἅπορά τινα προβλήματα τοῦ μεγαρικοῦ φιλοσόφου Στίλπωνος, προβληθέντα ἔν τινι συμποσίῳ παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ.

Ἡ πρὸς τὸ αἰνίγμα αὕτη κλίσις ἐμφανίζεται, ὥς ἤδη παρατηρήσαμεν, καταφανὴς καὶ εἰς τὰς γνώμας τῶν σοφῶν καὶ εἰς τοὺς φιλοσόφους καὶ εἰς τὴν ποίησιν ἐν γένει καὶ μάλιστα τὴν γνωμικὴν καὶ πρὸ παντὸς εἰς τοὺς χρησμούς. Τοιαῦτα αἰνιγματικά εἶναι τὰ κατ' ἐρωταπόκρισιν ἀποφθέγματα τῶν σοφῶν καὶ φιλοσόφων τοῦ Θαλλοῦ, τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ Ἡρακλείτου καὶ ἄλλων, αἱ ἠθικαὶ διδασκαλίαι τῶν πυθαγορείων καὶ πλεῖσται διδασκαλίαι τῶν γνωμικῶν ποιητῶν. Οἱ δὲ χρησμοὶ καὶ ἀποφθέγματα τοῦ κατ' ἐξοχὴν μαντείου τῶν Ἑλλήνων, τοῦ μαντείου τῶν ἀελφῶν, ἦσαν αὐτόχρημα αἰνίγματα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ποταμὸν ἦσαν ἐνγομίσει ὡς κατὰ τὰ Ἀγῶνιστά τοῦ Διοδώρου καὶ τὴν εὐρησίαν τοῦ Ἀδώνιδος ἐν Σάμῳ. Εἰς τὰς ἀποφθεγματικὰς χρόνους οὐ μόνον συλλογαὶ αἰνιγμάτων εἰς ἑξῆς κατηρτίσθησαν, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα αἰνιγματικά ποιήματα ἐποιήθησαν.

Καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐξηκολούθησεν ἡ ἀσχολία τῶν λογίων μὲ τὰ αἰνίγματα, ἀρκετὰ δ' ἐξ αὐτῶν περιεσώθησαν ὑπὸ τὰ ὀνόματα γνωστῶν λογίων, ὥς τοῦ Ψελλοῦ, τοῦ Μακρεμβολίτου καὶ ἄλλων. Πλὴν τούτων πολυάριθμα εἶναι καὶ τὰ θρησκευτικὰ αἰνίγματα, τὰ ὅποια ἀνευρίσκομεν εἰς διάφορα βυζαντινὰ βιβλία ἐρωταποκρίσεων, τὰ ὅποια περιεῖχον εἰς ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις πάντα τὰ θέματα, τὰ ὅποια ἀπησχόλουν τὸ ἀργόσχολον καὶ στενοκέφαλον θρησκευτικὸν πνεῦμα τῶν καλογήρων, ἀποτελοῦντα εἰδὸς τι καλογηρικῶν κατηχήσεων. Ἐν αὐτοῖς ἀνευρίσκομεν ἐρωτήσεις περιέργους, ὅπως *Πότε ἐπλάσεν ὁ θεὸς τὸν Ἀδάμ; ποῖον μῆνα καὶ εἰς τὰς πόσας τοῦ μηνὸς καὶ ποίαν ἡμέραν;— Ποίαν ἡμέραν ἐξεβλήθη ὁ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ παραδείσου;— Πῶς ὠνομάζοντο οἱ ἄγγελοι οἱ κυλίσαντες τὸν λίθον ἐκ τῆς θύρας τοῦ*

μνημείου; — Πόθεν ἦτο τὸ μῦθον, δι' οὗ ἤλειπεν ἡ Μαρία τοὺς πόδας τοῦ Χριστοῦ; κττ. Ἐπειτα ἐρωτήσεις εἰς διάφορα χωρία τῶν γραφῶν καὶ ἰδίως τῶν ψαλμῶν καὶ τῶν εὐαγγελίων, ὡς καὶ διὰ διαφόρους ἐνεργείας τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, εἰς τὰς ὁποίας δίδονται ἐρμηνεῖαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παραδόξως συμβολικαὶ καὶ ἀλληγορικαί.

Πλὴν ὅμως τούτων εὐρίσκομεν καὶ ἐρωτήσεις αὐτόχρημα αἰνιγματικάς, αἱ ὁποῖαι συγκεντρώνουν ἐξαιρετικά τινα γνωρίσματα προσώπου τινὸς ἢ γεγονότος καὶ προβάλλονται, ὅπως ἐκ τῶν γνωρισμάτων μαντευθῇ τὸ πρόσωπον ἢ τὸ γεγονός. Π. χ. *Τίς δις ἀπέθανεν, ἀπαξ ἐγεννήθη;* Ἀπόκρ. Ὁ Αἰζαρος. — *Ποῖος εἶχεν οὐδὲν καὶ ἕτερος εἶχεν πολλὰ καὶ ἀπῆλθεν ὁ ἔχων πολλὰ πρὸς τὸν μὴ ἔχοντα οὐδὲν αἰτούμενος λαβεῖν παρ' αὐτοῦ, ὁ πρότερον οὐκ εἶχεν;* Ἀπόκρ. Ὁ ἔχων οὐδὲν ἦτον ὁ Πρόδρομος Ἰωάννης καὶ ὁ ἔχων πολλὰ ἦτον ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν Ἰωάννην αἰτούμενος λαβεῖν τὸ βάπτισμα. — *Ποῖος προσηύχεται καὶ τὸ μῆμα αὐτοῦ περικλείεται καὶ ὁ τοκορὸς ἐκβαλεῖ;* Ἀπόκρ. Ὁ Ἰωάννης ἐκ τῆ κοιλίας τοῦ κήτους.

Πολλαὶ ἐκ τῶν ἐρωτήσεων τούτων ἔχουν τελείαν μορφήν αἰνίγματος, δυνάμεναι νὰ ὀνομασθῶν θρησκευτικὰ αἰνίγματα, ὡς

Ἄλαλος γραμματικὸς ἄγραφον χαρτὴν βαστάζει.

Ἀπόκρ. Ἡ περιστερά εἰς τὸν Νῶε.

Ἄνευρίσκομεν δὲ μετὰ τῶν ἐρωταποκρίσεων τούτων, μεθεολογικὴν ἐνίοτε ἐρμηνείαν, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὰς παροιμίας, καὶ αἰνίγματα κοσμικῆς ἀρχῆς, τὰ ὁποῖα φέρονται καὶ σήμερον εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ὡς π. χ. *Τί τὰ δύο μάχονται καὶ δύο στήκονται καὶ δύο τρέχονται καὶ δύο καταβαίνονται;* Ἀποκρίσις. Δύο στήκονται, εἰσὶν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· δύο κα(τα)τρέχονται, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· δύο καταβαίνονται, ἡ νύξ καὶ ἡ ἡμέρα· καὶ δύο μαχόμενοι, ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος⁽¹⁾. Πρὸς τοῦτο παράβαλε τὸ νεοελληνικὸν

(1) *Heinrici*, Griechisch-Byzantinische Gesprächsbucher σελ. 56, 8. Bl. καὶ *Schultz* ἐν Λαογρ. Δ' 361.

Τὰ δυὸ καλὰ στεκούμενα,
τὰ δυὸ συμπερπατοῦμενα,
τὰ δυὸ ποὺ δὲν ταιριάζουνε,
τὰ δυὸ ποὺ δὲ λαγιάζουνε.

(Ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι).

Ἔπειτα: *Τίς ἀναμέσον δύο λίθων ἤλλαξεν τὸ ὄνομα καὶ τὴν θεωρίαν;* Ἀπόκρ. Ὁ σῖτος ἐν τῷ μυλῶνι. Πρὸς τοῦτο παράβαλε τὸ νεοελληνικὸν

Χίλιοι πάνε κ' ἔρχονται

καὶ συναπαντῶνται

τοὺς λειώνουν τὰ κορμάκια τους καὶ ἀλλάζει τ' ὄνομά τους.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ἡ σπουδαιότης τοῦ αἰνίγματος ἐν τῷ βίῳ πολλῶν νεωτέρων καὶ παλαιότερων λαῶν. Πᾶς, ὅστις ἤθελε νὰ παιδαγωγηθῇ, ἐπηρεαζόμηνος, νὰ ἔχη τὴν φήμην τοῦ ἀνιχνεύοντος, ἐπηρεπε καὶ τῆς πατροπαράδοτου σοφίας τῶν αἰνιγμάτων νὰ εἶναι γνώστης καὶ ἱκανὸς νὰ μακρύνῃ τὴν εὐχέλυσίαν πρὸς τὸν λαόν καὶ πᾶσις πράξεως αἰνιγματικῆς, ἀποβέλλομένης εἰς αὐτόν. Ἡ λύσις τῶν αἰνιγμάτων ὑπάρχει τὸ μέτρον τῆς μορφώσεως καὶ τῆς σοφίας τῶν πεπαιδευμένων. Ὁ ἀποτυγχάνων διεκινδύνευεν οὐ μόνον τὴν φήμην τοῦ σοφοῦ, ἀλλὰ καὶ χρήματα πολλάκις πολλὰ καὶ ἐνίοτε καὶ τὴν κεφαλὴν.

*
* *

Ἐν βῆμα περισσότερον πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰνίγματος μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κάμωμεν ἡ ἐξέτασις αὐτῶν τῶν αἰνιγμάτων. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν δὲν εἶναι ἴδιον κτῆμα ἑνὸς μόνον λαοῦ, ἀλλ' εὐρίσκονται ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λαοὺς, σχεδὸν εἰς ὅλους τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Δὲν εἶναι δὲ ἡ φύσις τῶν κειμένων τοῦ αἰνίγματος τοιαύτη, ὥστε νὰ συνηγορῇ ὑπὲρ τῆς κατὰ τόπους αὐτομάτου γενέσεως. Ἐπειτα μερικὰ ἐξ αὐτῶν ἀνευρίσκονται εἰς λαοὺς ἀρχαιοτάτους, ὅπως π. χ. τὸ αἰνίγμα τοῦ ἔτους ὡς δένδρου μὲ δώδεκα κλάδους, ἢ ὡς τροχοῦ μὲ δώδεκα ἀκτῖνας κτλ., τὸ ὅποιον ἀνευρίσκεται εἰς τοὺς ἱερούς καὶ παναρχαίους τῶν

Ἰνδῶν *Βέδας*, σχετιζόμενον πρὸς τὴν λατρείαν. Εἰς ἄλλα ἀνευρίσκομεν γνωστάς ἀρχαίας μυθολογικὰς ἀντιλήψεις καὶ ἄλλα ἀνευρίσκονται ὡς αἰνίγματα ἅμα καὶ ἐπῳδαί. Οὕτω π. χ. ἡ παρομοίωσις τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς πρὸς *βούτυρον*, τὸ ὁποῖον ἀλείφει τὸν κόσμον ὅλον, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸ ἀκόλουθον νεοελληνικὸν αἶνιγμα

Ἐνα ταράκι βούτυρο
ὅλο τὸν κόσμον ἀλείφει.
(Ἥλιος).

ἀνευρίσκεται εἰς τὸ *Rig-Veda*, εἰς τὸν ὕμνον τοῦ *Dirghatamas* ⁽¹⁾.

Ἄλλὰ τὰ *πτερωτὰ ἄλογα* (δηλ. αἱ ἀκτῖνες) νικοῦν τὸ μαῖον ἄρμα (τῆς νύχτας) καὶ τοὺς ἀτμούς, πὺν σκεπάζουν τὸν οὐρανόν. Βγαίνουν ἀπὸ τὸ σπῆι τοῦ *Αgni* καὶ ἡ *ἡλιακὴ* ποτίζεται μὲ ἄφθονον βούτυρο.

Ἐπειτα γνωστὸς εἶναι ὁ αἰνὸς τοῦ Κρόνου, ὁ ὁποῖος κατατρώγει τὰ τέκνα τοῦ ἀντικειμένου τὸν χρόνον τρώγοντα τὰ ἴδια τέκνα, ὅλησιν τοὺς μῆνας, ἢ τὴν σελήνην, τῆς ὁποίας τὸ σκοτεινὸν μέρος κατατρώγει τὸ ἐξ αὐτῆς γεννώμενον φωτεινόν. Τὸν μῦθον τοῦτον ἐπανευρίσκομεν εἰς τὸ σημερινὸν αἶνιγμα

Ποιά μάνα γεννάει τὰ παιδιὰ της κ' ὕστερα τὰ τρώει;

Ὡς λύσις τοῦ αἰνίγματος φέρεται ἡ γῇ καὶ εἰς παραμύθιον ἢ *θάλασσα*. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι αἱ λύσεις αὗται εἶναι ἐξεζητημέναι, λησμονηθείσης τῆς πρώτης, ἡ ὁποία εἶχε σχέσιν πρὸς τὸν μῦθον, σημαίνουσα τὸν χρόνον ἢ τὴν σελήνην. Τὸ αἶνιγμα εὐρίσκεται καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ⁽²⁾.

Εἰς ἄλλο αἶνιγμα ἀνευρίσκομεν τὰς Μοίρας ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν παράστασιν·

Μιά φορὰ εἶδα τρεῖς διαόλους.
Ὁ ἕνας νῆμα ἔνευθε, ὁ ἄλλος ξέκλωθέ το
καὶ μὲ τὸ νυαλιδάκι του ὁ τρίτος ἔκοβέ το.

(1) Γαλλικὴ μετάφρασις Langlois σ. 150, 47.

(2) Hessische Blätter für Volkskunde XII 1913 σ. 168 κέ.

Τὸ αὐτὸ περίπου ἀνευρίσκομεν ὡς λατινικὴν ἐμφόδην·

*Stabat arbor in medio mare et ibi pendebat situla plena
intestinorum humanorum, tres virgines circumibant, duae al-
ligabant, una revolvebat.*

ἥτις ἐμφοδὴ εὐρίσκεται καὶ εἰς ἑλληνικὴν παραλλαγήν·

Ἀπὸ πέρα ἀπ τὸ ποτάμι
τρι' ἀπάρθενα κοράσια,
τὸ 'ρα στρίβει, τ' ἄλλο γέθει,
καὶ τὸ ἄλλο κουβαριάζει.
Κόπη τὸ μισὸ ποτάμι.

Ταῦτα πάντα ἐπιβεβαιοῦν καὶ διαφωτίζουν τὴν στενὴν
σχέσιν μεταξὺ αἰνίγματος καὶ μύθου, περὶ τῆς ὁποίας καὶ
ἀνωτέρω εἵπομεν, ὡς ἐπίσης βεβαίωσιν τὴν καὶ ἄλλοθεν γνω-
στὴν σχέσιν μεταξὺ αἰνίγματος καὶ ληροφορίας. Ἐὰν δὲ ληφθῇ
ὑπ' ὄψιν ἡ παλαιὰ συνήθεια τῶν παλαιῶν τὰς διαφορὰς ἡθι-
κὰς καὶ θρησκευτικὰς καὶ πολιτικὰς, καὶ καλῶς τὰ ἐνδόξων
μὲν αἰνιγμάτων, καὶ οὐ καλῶς τῶν τροπικῶν εἰς τοὺς
βυζαντινοὺς καλογήρους, ὡς εἶπεν οὕτω καὶ εἰς τοὺς Ἰν-
δοὺς, τοὺς Γερμανοὺς, τοὺς Σλάβους, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς
τοὺς Ἕλληνας, ἡ κατήχησις τῆς μυθολογικῆς σοφίας, ἥτις
ἦτο κτῆμα καὶ ἐν πολλοῖς δημιουργήματα τῶν σοφῶν, μάν-
τεων, ποιητῶν, ἱερέων καὶ τῶν τοιούτων, ἐγένετο κατ' ἐρω-
ταπόκρισιν, τότε δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ ἰδέα, ὅτι τὰ πρῶτα
αἰνίγματα ἔχουν τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς τοὺς μύθους· ἢ μᾶλ-
λον εἶναι αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ μῦθοι, οἱ ὅποιοι μὲν τὰς εἰκόνας
καὶ τὰς μεταφορὰς τῶν προβαλλόμενοι ὡς ἐρωτήματα βα-
θμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον καθίσταντο αὐτόχρημα αἰνίγματα,
ὅτε μάλιστα σὺν τῷ χρόνῳ, παρερχομένου τοῦ βασιλείου τῶν
παλαιότερων μύθων καὶ λησμονουμένης τῆς ἀρχικῆς τῶν ση-
μασίας, προσηρμολόζοντο εἰς διαφορὰς λύσεις.

Διδακτικώτατον παράδειγμα τοιαύτης μεταβολῆς μυθικο-
θρησκευτικῶν στοιχείων εἰς αἰνίγματα εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς. Ὁ
Ἡρόδοτος (Γ' 16) ὁμολῶν περὶ τῆς διαταγῆς τοῦ Καμβύ-
σου, ὅπως καὶ ὁ νεκρὸς τοῦ Ἀμάσιος, θεωρεῖ τὴν πράξιν

ὥς ἀνόσιον. « Πέρσαι γάρ, λέγει, θεὸν νομίζουσιν εἶναι τὸ πῦρ. Τὸ ὦν κατακαίειν τοὺς νεκροὺς οὐδαμῶς ἐν νόμῳ οὐδετέροισι ἐστὶ, Πέρσῃσι μὲν δι' ὅπερ εἴρηται, θεῷ οὐ δίκαιον εἶναι λέγοντες νέμειν νεκρὸν ἀνθρώπου· Αἰγυπτίοισι δὲ νεόμυσται τὸ πῦρ θηρίον εἶναι ἔμφυχον, πάντα δὲ αὐτὸ κατεσθίειν τὰ περ ἂν λάβῃ, πλησθὲν δὲ τῆς βορῆς συναποθνήσκειν τῷ κατεσθιομένῳ. Οὐκ ὦν θηρίοισι νόμος οὐδαμῶς σφί ἐστι τὸν νέκυν διδόναι καὶ διὰ ταῦτα ταριχεύουσι, ἵνα μὴ κείμενος ὑπὸ εὐλέων καταβρωθῇ ». Ἡ μυθολογικὴ αὕτη ἀντίληψις τοῦ πυρὸς ὥς θηρίου, ἣ ὁποία εἶχε καὶ τὰ θρησκευτικὰ αὐτῆς ἐπακόλουθα, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ ἐξῆς βυζαντινὸν αἶνιγμα (¹).

Ἀπλησίον εἰμι θηρίον καὶ παμφάγον,
ἐπὶ δὲ φάγω τὴν ἑσπέρην ἦν περ λάβω,
θνήσκω παρεμβάλων ἐπ' ἐδάφους.

Πλὴν ὅμως τοῦ βυζαντινοῦ αἰνίγματος φαίνεται ὅτι παρομοιῶν καὶ ὑπῆρχε καὶ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου. Γελοῦστον τὸ τουλάχιστον φαίνεται νὰ εἴναι τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνημονευόμενον ἐκ τοῦ εἰς τὸ ἱερὸν ἀποδιδόμενου Κύηκος γάμου· « Καθάπερ οὖν τὸ πῦρ τὴν ἕλην, ἐξ ἧς ἀνήφθη, μητέρα καὶ πατέρα οὖσαν, ἥσθιεν, ὥς ὁ τὸν Κύηκος γάμον εἰς τὰ Ἡσιόδου παρεμβάλων εἴρηκεν » (²).

Τοιαύτην ἐκ τῶν σοφῶν ἔχοντα ἀρχὴν τὰ αἰνίγματα, ἀπαξ ποιηθέντα, διεδόθησαν εἰς τοὺς λαοὺς, ὅπως διεδόθησαν καὶ τὰ παραμύθια, οἱ δὲ λαοὶ οὐ μόνον διετήρησαν αὐτά, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἔπλασαν, κατ' ἀρχὰς μὲν ὀλίγον παραλλάσσοντα, ἔπειτα δὲ καὶ ἄσχετα, καὶ οὕτως ἐπλάσθη ὁ θησαυρὸς τῶν λαϊκῶν αἰνιγμάτων.

(¹) Τὸ αἶνιγμα ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ν. Βέη ἐν Ἑπετηρίδι Πανασσαοῦ τ. 7' 109 I. Τὴν σχέσιν δ' αὐτοῦ πρὸς τὰ τοῦ Ἡροδότου παρατηρήσεν ὁ Σπυριδάκις αὐτ. Η' σ. 191.

(²) W. Schultz, Rätsel aus dem hellenischen Kulturkreise I σ. 35. Ὁ αὐτὸς αὐτόθι II σ. 96 κέ. πραγματεύεται περὶ τῶν αἰνιγμάτων τούτων τοῦ πυρὸς καὶ ἐν Pauly-Wissowa RE ἐν λ. Rätsel.

Σήμερον εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς τὰ αἰνίγματα δὲν ἔχουν τὴν παλαιὰν σοβαρότητα. Κατήντησαν ἅπλαϊ παιδιαὶ καὶ μάλιστα παιδιαὶ τῶν παιδίων. Οἱ μεγαλύτεροι σπαινώτερον διασκεδάζουν μὲ αἰνίγματα. Μόνον εἰς τὰ φιλολογικὰ λεγόμενα περιοδικὰ διατηροῦν εἰσέτι τὴν θέσιν των.

Νεοελληνικά αινίγματα.

Α') Ὄνομα καὶ τρόπος παιδιᾶς.

Τὰ αἰνίγματα εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν νεοελληνικὸν λαὸν ὑπὸ διάφορα κατὰ τόπους ὀνόματα, ὡς *ροιώσματα* (¹), *βρετά*, *παράγκουλα*, *παραισάφαρα*, *τσάφαρα*, *παραμύθια*, *παροιμίες*, *μῦθοι*, *παραμαντέματα*, *ἀπεικαστά*, *ἀπὸ παραβροντάκια*, *παραπουλητά*, *χώσματα*, *καταλόγια*, *κατάματα*, *καταδέντρια* καὶ εἰ τι ἄλλο. Εὐρίσκονται ὁμως ἐν παντί. Εἰδῶ καὶ ἐκεῖ μόνον εἰς τὰ χωρία χρησιμεύουν αἰνίγματος, εἰς τὰς διακεκολληθεὶς καὶ τῶν μεταλλῶν κατὰ τὰς οἰκονομίας, ἰδίως συγκεντρώσεις.

Περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ἑαυτὸν καίζονται, δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἐλαχίστας δυστυχοῦς πληροφορίες. Ἀναφέρομεν τὸν ἐξῆς. Ἐκαστος τῶν μετεχόντων ἀναλαμβάνει μίαν ἢ περισσοτέρας πόλεις ἢ *κάστρα*, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα *καστράκια*, ἐκ τῶν ὁποίων χάνει ἀνὰ ἓν, ἔφ' ὅσον δὲν δυνηθῇ νὰ λύσῃ τὸ ἐκάστοτε προτεινόμενον εἰς αὐτὸν αἶνιγμα. Πολλαὶ δὲ καὶ φράσεις καθιερωμέναι ὑπάρχουν κατὰ τόπους διὰ τὰ αἰνίγματα, καὶ ὅταν προβάλλωνται καὶ ὅταν ὁ προβάλλων ζητῇ νὰ τὸ λύσῃ ὁ ἴδιος, διότι δὲν ἀνευρίσκεται ἡ λύσις του κ.τ.τ. Οὕτω π. χ. ἐν Κῶ καὶ Σύμῃ χαρακτηριστικὴ φράσις εἶναι, *ἐλάστε νὰ ποῦμεν κατὰ δέντρων καὶ δειντρῶν*, ἐν Σίφνῳ, ὅταν δὲν εὐρίσκεται ἡ λύσις, ὁ προβάλλων ἐρωτᾷ, *νὰ τὸ πάρ' ὁ ποταμός;* δηλαδή, *νὰ τὸ πῶ;* ἢ, *ἄς τὸ πάρ' ὁ ποταμός*, δηλαδή, *ἄς τὸ πῶ*, καὶ ἄλλαι ἀλλαχοῦ.

(¹) *Νόημα* ἐν βυζαντινῇ ἐπιγραφῇ τῆς Περγᾶμου. Athen. Mittheil. XXXV 1910, 355 κέ. 488 κέ.

Β') Προέλευσις.

Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν χρήσει νεοελληνικῶν αἰνιγμάτων εἶναι πατροπαράδοτα. Πολλὰ δ' ἐξ αὐτῶν εἶναι κοινὸν κτῆμα καὶ ἄλλων λαῶν. Ἀρκετὰ ἐπίσης ἀνευρίσκομεν ἤδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἄλλα δ' εἶναι λείψανα τῆς βυζαντινῆς λογιότητος. Δὲν λείπουν ὅμως καὶ τὰ αὐτοσχέδια, κατὰ τὸ παράδειγμα πάντοτε καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τῶν παραδεδομένων ὑπὸ τῶν εὐφροεστέρων δημιουργούμενα. Ὁ αὐτοσχεδιασμός ὅμως οὗτος δὲν εἶναι παρὰ τροποποιήσις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἑλαφρὰ ὑπάρχοντος ἤδη αἰνίγματος, ὅπως προσαρμοσθῇ τοῦτο εἰς νέαν λύσιν. Π. χ. εἶναι γνωστὸν τὸ κοινότατον αἶνιγμα

Μακρὺς μακρὺς καὶ κεφαλὴν ἔχει, κόκκαλα δὲν ἔχει.
(Καπνός).

Ἐπὶ τῇ βύσσιν τούτου αἰνίγματος ὤσαν ἄλλα, ὡς
Μακρὺς μακρὺς καὶ κεφαλὴν ἔχει, πῶς ἢ φωνή του.
(Τὸ ντουφέκι).

Μακρὺς μακρὺς καλόγερος καὶ πῖτα ἢ κεφαλὴ του.
(Τὸ φτυάρι).

κτλ.

Ἐν Κῶ καὶ Σύμῃ, ἴσως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, ἐὰν εἶναι ἀκριβεῖς αἱ ὑπάρχουσαι πληροφορίες, παρὰ τὰ πατροπαράδοτα αἰνίγματα, καλούμενα καταλόγια, ὑπάρχουν καὶ τὰ καταδέντρια, τὰ ὅποια εἶναι αὐτοσχέδιοι περιγραφαί, ἐξ ὧν πρέπει νὰ μαντευθῇ τὸ περιγραφόμενον. Ἐκλήθησαν δ' οὕτω ἐκ τῆς προηγουμένης φράσεως, ἐλάστε νὰ ποῦμεν κατὰ δέντρων καὶ δεντρῶν, ἥτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν φράσιν, ἐλάτε νὰ ποῦμεν αἰνίγματα. Τὰ αἰνίγματα ταῦτα κατὰ τὰς πληροφορίες, τὰς ὁποίας ἔχω ὑπ' ὄψιν, ἀπευθύνονται κυρίως πρὸς τοὺς παῖδας πρὸς πνευματικὴν αὐτῶν ἀσκήσιν. Παραθέτομεν παράδειγμα ἐκ Κῶ.

Κατὰ δέντροι καὶ δεντροί. Ἐχει ἓνα πρᾶμα, ποὺ νευμιᾶ μονάχον του 'ς τοὺς ποταμούς, 'ς τὰ ὕψηκα καὶ φραμούς, καταλιάνει τὸν τόπον καὶ κά-

μνει τοὺς καρπούς του σὰλ λουλούδι μανροκόκκινον καὶ τρώμεν τους.

Ἡ λύσις. Βάτος, πὺν νεμιμῆ μονάχος του 'ς τοὺς ποταμούς, 'ς τὰ ρυάκια, 'ς τοὺς φραμούς, ξαπλώνει καὶ καταπιάνει τὸν τόπον, καὶ πᾶμνει τοὺς καρπούς του κοντὰ κοντὰ μιὰμ μάτσα, σὰφ φουντωτὸ λουλούδι μανροκόκκινον, ἄλλα κόκκιν' ἀκόμα κι ἄλλα μαῦρα, καὶ τὰ τρώμεν.

Γ') Κατάταξις.

Ἐπειδὴ νῦν καὶ τὰ αἰνίγματα, καθὼς καὶ αἱ παροιμίαι, εἶναι ἄρκετὰ πολυάριθμα, διὰ τὰ εὐκολύνεται ἡ εὗρεσις καὶ ἡ μελέτη αὐτῶν, εἶναι ἀνάγκη νὰ κατατάσσωνται κατὰ ἓν ὠρισμένον εὐμέθοδον σύστημα. Καὶ ἐγένοντο πραγματικῶς διάφοροι ἀπόπειραι τοιαύτης συστηματικῆς κατατάξεως εἰς τοὺς ξένους.

Οὕτω συνήθης κατάταξις εἶναι ἡ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν τῶν λύσεων. Ἄλλ' ἢ τοιαύτη κατατάξις ἐνῶ εὐκολύνει πραγματικῶς τὴν εὗρεσιν ἑνὸς αἰνιγματος ἐκ τῆ συλλογῇ, παρουσιάζει τοῦτο τὸ ἔλλειμμα, ὅτι ἀποκρίνεται τὰ ὅμοια αἰνίγματα. Τὸ λαϊκὸν αἰνίγμα συμβαίνει τὴν ἐξῆς κατὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα λαμβάνονται διὰ τὰ ἀποκρίσθαι τὴν ἀλληγορίαν, δὲν εἶναι οὔτε τὰ σπουδαιότερα οὔτε καὶ πάντα, αἱ δὲ εἰκόνες εἶναι πολὺ γενικαὶ καὶ ἀόριστοι, ὥστε τὸ αἰνίγμα νὰ μὴ ἐπιδέχεται μίαν καὶ μόνον λύσιν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ αἰνίγματα τῶν λογίων, τὰ ὁποῖα ἐξαντλοῦν συνήθως πᾶσαν λεπτομέρειαν. Ἐπειδὴ δηλαδή τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα εἶναι ἄρκετὰ γενικὰ καὶ ἀκαθόριστα καὶ ὥς ἐκ τούτου δύνανται νὰ ἀνευρίσκωνται καὶ εἰς ἄλλο πρᾶγμα, καὶ ἐπειδὴ καὶ αἱ αἰνιγματικαὶ εἰκόνες προσαρμόζονται εὐκόλως εἰς πολλὰ, τὸ αἰνίγμα λαμβάνει περισσοτέρας τῆς μιᾶς λύσεως. Ὡς π. χ. τὸ αἰνίγμα

Δαχτυλίδι πύρινον,
πύρινον τριπύρινον,
ἀπὸ γκρεμοὺς γκρεμίζεται
κι ὁμως δὲ ραίζεται.

τὸ ὁποῖον ἐν Κυθήροις ὀρθῶς ἐρμηνεύεται ὡς σημαίνον τὴν σελήνην, ἐν Θεσπρωτίᾳ ἄνευ οὐδεμιᾶς μεταβολῆς καὶ ἄλλα-

χοῦ μὲ ἐλαφρὰς μεταβολὰς ἐρμηνεύεται ὥς δηλοῦν τὸν ὄφιν.

Ἐπειτα, ὥς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν καὶ παρεθέσαμεν καὶ παράδειγμα, ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰνίγματος δι' ἐλαφρῶν μεταβολῶν ὁ λαὸς πλάττει νέα, τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποσπασθοῦν ἀπ' ἀλλήλων, διότι ἡ συγκέντρωσις αὐτῇ εἶναι λίαν διαφωτιστικὴ διὰ τὸν βίον καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ αἰνίγματος. Ὅθεν πρὸ πάσης οἰασδήποτε κατατάξεως πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ συγκέντρωσις τῶν συγγενῶν κειμένων καὶ ἡ ὑπαγωγὴ τούτων ὑπὸ τὸ πιθανῶς ἀρχικώτερον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θέλουν σχηματισθῇ ὁμάδες αἰνιγμάτων, τὰς ὁποίας δύναται κανεὶς νὰ κατατάξῃ ἀλφαθητικῶς κατὰ τὰς λύσεις τῶν ἐπὶ κεφαλῇς τῶν ὁμάδων αἰνιγμάτων. Ἐν τῷ τέλει δὲ προσαρτώμενος πίναξ τῶν λύσεων ὅλων ἐν γένει τῶν αἰνιγμάτων ἀντικαθιστᾷ πλήρως τὴν γενικὴν κατὰ τὰς λύσεις κατάταξιν καὶ διευκολύνει τὴν εὐρεσιν ἑκάστου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΣΥΛΛΟΓῆΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ ΘΗΝΩΝ

Ὡς πρὸς τὴν συλλογὴν τῶν αἰνιγμάτων ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων ἐννοεῖ ὁ συλλογὴς τί πρέπει νὰ προσέξῃ. Ἐν πρώτοις τὰ κείμενα, ὥς ὅλα τὰ δημῶδη κείμενα, πρέπει νὰ καταγράφονται ἀκριβῶς, νὰ ζητῆται δὲ καὶ σημειώνεται καὶ ἡ λαϊκὴ λύσις ἑκάστου. Ἐὰν αἰνιγμὰ τι παρουσιάζῃ περισσοτέρας λύσεις, πρέπει πᾶσαι νὰ σημειώνωνται. Χρησιμώταται δὲ εἶναι καὶ ἀξίαι μεγάλης προσοχῆς διάφοροι πληροφορίες, σχετιζόμεναι πρὸς τὴν θέσιν τοῦ αἰνίγματος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, οἷον· παίζουν καὶ οἱ μεγάλοι τὰ αἰνίγματα ἢ περιορισθῆσαν ταῦτα εἰς τὰ παιδιά; καὶ πότε τὰ παίζουν; εἰς ποίας περιστάσεις καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; καὶ ποῖαι τυπικαὶ φράσεις τὰ συνοδεύουν; καὶ ποῖαν ποινὴν ὑφίσταται ὁ μὴ λύσας; καὶ ποῖαν ἀμοιβὴν λαμβάνει ὁ λύτης; κ.τ.τ. Πᾶσαι αὗται αἱ πληροφορίες, ὥς καθορίζουσαι τὴν θέσιν τοῦ αἰνίγματος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, διαφωτίζουν συνάμα καὶ τοῦ αἰνίγματος τὸν βίον καὶ τὴν ἱστορίαν καὶ ἐξηγοῦν πολλὰ αὐτοῦ φαινόμενα.

Συλλογαὶ αἰνιγμάτων μέχρι τοῦδε ἔχουν δημοσιευθῇ πολλά ἐς διάφορα περιοδικὰ καὶ βιβλία, ὑπάρχει δὲ καὶ πολὺ ὑλικὸν ἀνέκδοτον. Τὰς μέχρι τοῦ 1874 δημοσιευθείσας ἀναγράφει ὁ Πολίτης εἰς τὴν περὶ αἰνιγμάτων πραγματείαν του ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου τομ. Η' σ. 525. Ἐπίσης αἱ σπουδαιόταται ἀναγράφονται καὶ ἐν Λαογρ. Β' 331.

Β' ΑΙΝΙΓΜΑΤΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Πλὴν τῶν αἰνιγμάτων φέρονται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ καὶ αἰνιγματικά παραμύθια. Τῆς διηγήσεως τούτων πηγὴν εἶναι ἡ λύσις ὠρισμένου αἰνίγματος, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνεπτυγμένη καὶ ποιητικὴ ἔκφρασις συμβάντος, τῆς ὁποίας τὴν συμπύκνωσιν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐν-
 ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΔΟΗΝΩΝ

τυπικὸν παράδειγμα τοῦ ὅτι αἰνιγματος εἶναι τὸ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ πρόβλημα τοῦ Σαμψῶν, τὸ ὁποῖον οὗτος προέβλεν εἰς τοὺς συμπτώτας νεανίσκους. Ὁ Σαμψὼν δηλαδὴ εἶχε φονεύσει λέοντα καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας διελθὼν ἐκ τοῦ μέρους, ὅπου ἔκειτο τὸ πτώμα, εἶδεν ὅτι μέλισσαι εἶχον φωλεύσει εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ καὶ εἶχον κάμει μέλι, ἐκ τοῦ ὁποίου λαβὼν ἔφαγε. Τοῦτο λοιπὸν αἰνιγματοποιήσας προέβλεν εἰς τοὺς νεανίσκους ὡς ἐξῆς· «Τί ῥρωτὸν ἐξῆλθεν ἐκ βιβρώσκοντος καὶ ἀπὸ ἰσχυροῦ γλυκύ;» ἐπὶ τῷ ὄρω, εἰν δὲν εὗρον τὴν λύσιν, νὰ δώσουν εἰς αὐτὸν «τριάκοντα ὀθόνια καὶ τριάκοντα ἀλλασσομένας στολὰς ἱματίων».

Εἰς νεοελληνικὸν παραμύθι εἶχε καταδικασθῇ τις εἰς θάνατον. Ἡ θυγάτηρ του ἐπισκεπτομένη αὐτόν, ἔτρεφε διὰ τοῦ γάλακτος τῶν μαστῶν της. Μίαν ἡμέραν συναντήσασα τὸν βασιλέα ἔφιππον, ἔλαβε τοὺς χαλινούς, τὸν ἐσταμάτησε καὶ τοῦ ἀπηύθυνε τὸ ἐξῆς αἶνιγμα·

Ἐπὶ ἀγεννήτου, ὦ βασιλεῦ, κάθουαι,
 καὶ ἐπὶ τῇ μητρὶ αὐτοῦ καθέζεσαι,

ἦ λῶσε τὸν λόγον, ἦ δός μου τὸν υἱόν μου
τὸν ἀντρα τῆς μητρός μου.

Κι ἂν μοῦ τὸν δώσης πατήρ μου,
ἂν δέν μοῦ τὸν δώσης υἱός μου.

Ὁ βασιλεὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξηγήσῃ τὸ αἶνιγμα καὶ τῆς ἐξήτησε τὴν ἐξήγησιν ὑποσχόμενος νὰ πράξῃ πᾶν ὅ,τι αὐτὴ ἤθελε ζητήσῃ. Τότε αὕτη ἐξήγησεν ὅτι ὁ ἵππος αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθεται, ἐξήχθη ζῶν ἐκ τῆς κοιλίας ἀποθανούσης φορβάδος, ἐκ τοῦ δέρματος τῆς ὁποίας ἦτο κατεσκευασμένον τὸ ἐπίππιν. Υἱός της δὲ καὶ πατήρ, ἦτο ὁ πατήρ της, τὸν ὁποῖον ἔτρεφεν αὕτη διὰ τοῦ γάλακτος τῶν μαστῶν της.

Ὅτι καὶ τὰ παραμύθια ταῦτα καὶ τὰ αἰνίγματα εἶναι προῖον τῶν αὐτῶν μυθοπλασιῶν τάσεων καὶ τῶν συμβολισμῶν, καὶ τῶν αὐτῶν καὶ ὁμοίων ὁρῶν, ἐξ ὧν ἀπέρρευσαν καὶ τὰ λοιπὰ αἰνίγματα καὶ ἐξηγήσεις καὶ οἱ μῦθοι καὶ αἱ παραμύθια εἶναι ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀποστολήσεως. Ποία ὅμως ἡ ἀρχὴ τῶν παραμυθίων τούτων καὶ ποία ἡ ἀρχὴ τοῦ πεπαιγμένου τούτου τρόπου, καὶ τὰ πράξεις καὶ γεγονότα αἰνιγματοποιοῦνται, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ. Τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν ἐνταῦθα, ὅτι καὶ τὰ παραμύθια αὐτὰ δὲν εἶναι ἴδια μόνον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Αἰνιγματικά παραμύθια πλὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, εὐρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ εἰς τοὺς Σίνας ἀκόμη. Οἱ δὲ μῦθοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρονται, εἶναι παλαιότατοι. Οὕτω π.χ. ὁ μῦθος τοῦ αἰνιγματικοῦ παραμυθιοῦ, τοῦ ὁποίου περίληψιν ἀνωτέρω παρεθέσαμεν, μνημονεύεται ἤδη ὑπὸ τοῦ Πλινίου, τοῦ Βαλερίου Μαξίμου καὶ τοῦ Νόννου. Τὸ δὲ αἶνιγμα, τὸ μὲν ἑλληνικόν, εὐρισκόμενον εἰς πάσας τὰς ἑλληνικὰς παραλλαγὰς, εἶναι βυζαντινῶν χρόνων, ὡς δεικνύει ἡ μακαρονίζουσα γλῶσσα, τὸ δὲ παλαιότατον γερμανικὸν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Εἰς τὸ λατινικὸν μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυρίου, τὸ ὁποῖον εἶναι μετάφρασις ἀρχαίου ἑλληνικοῦ προτύπου, ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος εἰς τοὺς μνηστήρας τῆς κόρης του προτείνει αἶνιγμα, ἐν τῷ ὁποίῳ

ἐπίσης περιγράφονται αἱ ἀθέμιτοι αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τὴν θυγατέρα του.

Παραμύθια τοιαῦτα ἔχουν δημοσιευθῇ ἄρκετά, διδακτικώταται δὲ εἶναι αἱ περὶ τινων ἐξ αὐτῶν παρατηρήσεις τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ἐν Λαογραφίας Β' 371 κέ.

Γ' ΑΙΝΙΓΜΑΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰ αἰνίγματα ἔχει καὶ ἡ αἰνιγματική γλῶσσα, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν εἰς πολλὰ παραμύθια, τῶν ὁποίων λείψανα εὐρίσκονται καὶ ὡς αὐτοτελῆ αἰνίγματα. Οὕτως εἰς παραμύθι ἐκ Κύπρου βασιλόπουλο δὲν θέλει νὰ νυμφευθῇ, ἂν δὲν εὕρῃ γυναῖκα, ποὺ νὰ μπορῇ νὰ μιᾷ τὴ γλῶσσα του. Τοιαύτην γλῶσσαν ἔβρεξε μία κόρη χωρικοῦ εὐρίσκεται νὰ ὁμιλῇ. Τὸ βασιλόπουλο ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ζητεῖ. Κῶλον κῶλον ποιεῖς ὁ κωλοποιτικὰ εἰς τὰ μερικά. *Κατανοεῖται ἡ κόρη* ἡ κόρη ἔβρεξε τὰς παρρησιαστικὰς τοὺς παγονοιστάδες καὶ ἔμειναν οἱ κλωβοὶ τῶν ἀνοιχτοί. Τὴν σημασίαν τῶν λόγων τούτων ἐκάλυπεν ἡ κόρη εἰς τὸν ἀποροῦντα πατέρα της. Τὸ βασιλόπουλο εἶχε ζητήσῃ αὐγὰ καὶ αὐτὴ τοῦ ἀπήντησεν, ὅτι ἀλώπεκες ἔφαγον τὰς ὀρνίθας καὶ ἔμειναν οἱ κλωβοὶ τῶν ἀνοιχτοί. Καὶ ἐξακολουθεῖ ὁ διάλογος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Τὸ ἀπὸ κῶλο ὁπωρικὸ τὸ ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς αὐτοτελεῖς αἰνίγματα

Ἄπο κούρβουλο νερό
καὶ ἀπὸ κῶλο ὁπωρικόν,
καὶ ἀπὸ τῆ γῆ βοιάνι
κάθε τόπος δὲν τὸ κάνει.

(Κρασί, αὐγὸ, ρύζι).

Ὅτι καὶ ἡ αἰνιγματική αὕτη γλῶσσα, ἡ διὰ μεταφορῶν καὶ παρομοιώσεων καὶ συμβόλων, ἔχει τὴν ἀρχὴν της εἰς τὰ αὐτὰ ψυχολογικὰ αἵτια, ἐκ τῶν ὁποίων προέκυψαν τὰ αἰνίγματα κτλ. δὲν ὑπάρχει, μοῦ φαίνεται, οὐδεμία ἀμφιβολία. Τὰ σύμβολα, οἱ συμβολισμοὶ καὶ αἱ διδακτικαὶ ἀλληγορίαι, αἱ ὁποῖαι

σήμερον δύνανται πολλάκις νὰ θεωρηθοῦν παιδαριώδη καὶ ἀνάξια σοβαρᾶς προσοχῆς πράγματα, εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἦσαν δεῖγμα σοφίας καὶ συνήθης ἦτο ἡ δι' αὐτῶν ἔκφρασις διανοημάτων.

Παραδείγματα ὑπάρχουν πολυάριθμα. Οὕτω π.χ. ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται ὅτι ὁ Κύρος, θέλων νὰ δείξῃ εἰς τοὺς Πέρσας ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ κοπιάσουν ἐπ' ὀλίγον, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπαξ διὰ παντὸς τοῦ ζυγοῦ τῶν Μήδων, τοὺς ὑποχρεώνει μίαν ἡμέραν νὰ καθαρίσουν χῶρον, πλήρη ἀκανθῶν, τὴν δὲ ἄλλην τοὺς φιλεῖει πλουσιοπαρόχως. Κατόπιν τοὺς ἐρωτᾷ ποία ἡμέρα ἦτο ἡ πλέον εὐχάριστος. Ὅταν δὲ ἀπήντησαν ὅτι δὲν ὑπῆρχε σύγκρισις μεταξὺ τῶν δύο, ἀποκαλύπτει εἰς αὐτοὺς τὰ σχέδιά του καὶ τοὺς πείθει νὰ ἀποστατήσουν κατὰ τῶν Μήδων, ὥστε νὰ ἀπολαύσουν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς

Ὁ αὐτὸς Ἡρόδοτος διηγείται καὶ ἡ ἀδελφὴ καὶ σύζυγος τοῦ Καμβύσου θέλουσα νὰ ὀφείλῃ εἰς αὐτὸν ὅτι πάλιν προτιμότερον ἦτο νὰ ἀφήσῃ τὸν αὐτὸν ἢ νὰ φονεῖ τοὺς γόνους τοῦ οἴκου τοῦ Κύρου, ἐπὶ τῇ ἀποκρίσει λαβοῦσα θρίδακα περιέτειλεν αὐτὴν καὶ ἠρώδισεν τὸν σύζυγόν της, ἂν ἡ θρίδαξ εἶναι ὥραιότερα δασεῖα ἢ περιτετιλμένη. Οὗτος ἀπήντησεν ὅτι δασεῖα. Καὶ αὐτὴ εἰς ἀπάντησιν «Καὶ σὺ τὴν θρίδακα ταύτην ἐμμήθης, εἶπε, ἀποφιλώσας τὸν οἶκον τοῦ Ξέρξου». Χαρακτηριστικώτατα εἶναι ὅσα ἐπίσης διηγεῖται περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Πολυκράτους ἐξελαθέντων Σαμίων. Οὗτοι ἐλθόντες εἰς τὴν Σπάρτην ὠμίλησαν διὰ μακρῶν ἐνώπιον τῶν Σπαρτιατῶν ζητοῦντες βοήθειαν. Ἄλλ' οἱ Σπαρτιαῖται ἀπήντησαν ὅτι τὰ μὲν πρῶτα λεχθέντα ἐλησμόνησαν, τὰ δὲ τελευταῖα δὲν ἠννόησαν. Ὅθεν οὗτοι εἰς δευτέραν ἐκκλησίαν ἄλλο μὲν οὐδὲν εἶπον, λαβόντες δὲ σάκκον κενὸν ἔφερον εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἶπον ὅτι ὁ σάκκος ἔχει ἀνάγκην ἀλεύρων. Οἱ Σπαρτιαῖται ἀπήντησαν ὅτι ἡ λέξις σάκκος ἐπερίτευνεν, ἀπεφάσισαν ὅμως νὰ τοὺς βοηθήσουν.

Ἀναλόγους ἀλληγορικὰς διδακτικὰς πράξεις εὐρίσκομεν καὶ εἰς νεωτέρους μύθους, οἷος εἶναι π.χ. ὁ ἐξῆς

Ἦσαν ἕνας ἄνθρωπος κ' ἤλκενε πρόματα ἔς τὸν κόσμον πὺς ἤκαμεν ἁμαρτία μὲ τῇ μιᾷ καὶ μὲ τὴν ἄλλῃ· οὐ μόνον πὺς τοοὶ ντροπίαζενε τοοὶ κακομοῖρες. Σὰν ἐξαόρεινε καὶ τὰ πενε ἔς τὸν πνευματικό, τοῦ παράγγειλεν ἐκεῖνος νὰ πάῃ ἔς ἕνα βουνὸ νὰ μαθήσῃ ἕναν πετεινὸ καὶ νὰ τοῦ τότε φέρῃ. Σὰν τοῦ τὸν ἐπήνεε τὴν ἄλλῃ μέρα, τοῦ λέει πάλι νὰ πάῃ ἔς τὸ ἴδιο βουνό, νὰ μαζέψῃ τὰ φτερά καὶ νὰ τοῦ τὰ φέρῃ. Πάει ψηλαφᾷ 'πὸ δῶ, ψηλαφᾷ 'πὸ καὶ, ναὶ φτερά! Τὰ χεγε παρμένα ὁ ἀέρας. Στρέφει τὸ λέει τοῦ πνευματικοῦ. Λέει, κ' ἔτσι εἶναι καὶ τὰ λόγια, παιδί μου. Τὰ ρίχτετε καὶ πὰς πιά νὰ τὰ μαζέψῃς καὶ δὲ μαζεύουντενε! »

Δ' ΣΥΝΘΗΜΑΤΙΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑΙ

Ἡ ἀνωτέρω αἰνιγματικὴ γλῶσσα τῶν παραμυθιῶν ἔχει σχέσιν καὶ πρὸς τὰς συνθηματικὰς ἢ κατὰ συνθήκην γλῶσσας. Τῶν γλωσσῶν τούτων ἡ ἀνωτέρα εἶναι σκοτεινὴ, συνδεομένη πιθανῶς πρὸς διαφόρους παλαιὰς δοξασίας. Εὐρίσκονται διαδεδομέναι εἰς ὅλους τοὺς ἐθνικοὺς λαοὺς, πεπολιτισμένους καὶ κατὰ κρίσιν ὅπως ὑπάρχοντες εἰς τοὺς σκοποὺς ἄλλη εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν παρτίων καὶ ἄλλῃ τῶν υἱανδρῶν γυναικῶν, ἄλλῃ τῶν κατωτέρων καὶ ἄλλῃ τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Εἶναι δὲ εἰς τῶν συνηθεστάτων ἑκὼν τῶν διαφορῶν μυστικῶν συνδέσμων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἡ μυστικὴ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν μαθάνουν μόνον οἱ μεμνημένοι. Εἰς τινες τέλος λαοὺς αὐτὰ τὰ παιδιὰ διὰ τῆς ἀλλοιώσεως τῶν λέξεων καὶ τῆς παρενθήκης συλλαβῶν σχηματίζουν εἶδος μυστικῆς γλῶσσης. Οὕτω π. χ. οἱ Βοσιμάνοι προσθέτουν εἰς τὴν ἀρχήν, τὸ τέλος καὶ τὸ μέσον τῶν λέξεων μίαν συλλαβὴν, ἵνα καταστήσουν τὴν γλῶσσαν των ἀκατάληπτον εἰς τοὺς μὴ μεμνημένους. Τὸ αὐτὸ δὲ διηγοῦνται καὶ περὶ τινῶν φυλῶν τοῦ Καυκάσου.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον περίπου σχηματίζονται καὶ τὰ ἡμέτερα κορακιστικά, τὰ ὁποῖα πλέον κατήντησαν εἰς τὸν παιδικὸν κύκλον, διὰ τῆς παρεμβολῆς συλλαβῶν, ἀπαρτιζομένων ἕξ ἑνὸς συμφώνου, συνήθως π, φ ἢ κ καὶ τοῦ φωνήεντος τῆς προηγουμένης συλλαβῆς: οἷον ἡ φράσις, πότε θὰ ἔλθῃς γίνεται ποφότεφε θαρά ἐφέλθηςφης;

Εἰς τοὺς σημερινοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς τοιαῦται συνθηματικαὶ γλῶσσαι εἶναι ἐν χρήσει εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα, εἰς τοὺς ἐπαίτας, εἰς συμμορίας ληστών κτλ. Παρ' ἡμῖν εἶναι ἐν χρήσει εἰς ὠρισμένα ἐπαγγέλματα, εἶναι δὲ γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον τὰς χρησιμοποιεῖ, οἷον *καλαντζήδικα, βαγενάδικα, βαρελάδικα* κτλ. Γενικώτερον καλοῦνται *κορακιστικά*. Φαίνονται δὲ ἐν χρήσει τὰ κορακιστικά τῶν παιδίων ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χρυσσοστόμου, ὅστις ἀντιλέγων πρὸς τοὺς φιλοσόφους, ἰσχυριζομένους ὅτι δὲν τοὺς ἐννοοῦν οἱ χριστιανοὶ ἐρωτᾷ, «*Μὴ κορακιστὶ φθέγγεσθε, ὦ ἀνόητοι, καθάπερ τὰ παιδία;*»

Εἰς τὰς γλῶσσας ταύτας δὲν ἐδόθη ἡ δέουσα προσοχὴ καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἔχω ὑπ' ὄψιν εἶναι πολὺ περιορισμένον. Ὅπωςδὲ ποτε δύναται τις ἐξ αὐτοῦ ὀρμώμενος νὰ παρατηρήσῃ τὰς ἐκ τῶν θησαυρὸς τῶν γλωσσῶν τούτων ἀποτελεῖται ἀπὸ τῶν ἀγνώστου ἀρχῆς, πιθανῶς ἔξωθεν, κατὰ μέγα μέρος, ἀπὸ ἐξ αἰνιγματικῶν εἰκότων καὶ μεταφορῶν, οἷας εἶδον ἐν τῇ αἰνιγματικῇ γλῶσσει τῶν παραμυθιῶν. Οὕτω λατρεῖται μὲν καλλινα ἢ ὄρνις ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως *gallina*, ἀπὸ τῆς ἔρχονται καὶ οἱ ἰχθύες *νεροπούλια* κτλ.

Συλλογὰς τοιούτων συνθηματικῶν λέξεων δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν, εἰμὶ τὴν διὰ δευτέραν φοράν ὑπὸ τοῦ *Βογιατζίδου* ἐκδοθεῖσαν ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ *Legrand* καὶ τινὰς χειρογράφους ἐξ Ἡπείρου (¹).

Ε ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Πλὴν τῶν αἰνιγμάτων ὥς πνευματικὰς παιδιὰς μεταχειρίζεται ὁ λαὸς καὶ ἀριθμητικὰ προβλήματα. Τούτων ἄλλα διὰ μακρῶς καὶ περιστροφῶν περιγραφῆς προσπαθοῦν νὰ ἀποπλανήσουν τὸν ἀκροατὴν ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ ἀριθμοῦ, ἄλλα δὲ εἶναι πραγματικὰ ἀλγεβρικὰ προβλήματα, κατὰ πα-

(¹) Λαογραφ. Η' σ. 152 κέ.

ράδοσιν σφζόμενα εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα προέρχονται ἐκ διαφόρων παλαιῶν ἀριθμητικῶν ἐν χρήσει κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ὡς διδακτικῶν βιβλίων. Παράδειγμα τοῦ πρώτου εἴδους εἶναι τὸ γνωστότατον πρόβλημα τῶν γερανῶν·

Γερανοὶ πετούσανε
τὶ πολλοὶ πού ἦσανε!
Ἐνας εἶχε δυὸ ἀπὸ πίσω
κ' ἕνας ἄλλος δυὸ ἀπὸ μπρὸς
κ' ἕνας ἄλλος γερανὸς
ἕναν πίσω κ' ἕναν μπρὸς.
(Τρεῖς).

Τοῦ δευτέρου εἴδους τὸ ἐξῆς·

Ἐπείραζάν τινες ποιμένα ἔχοντα ὀλίγα πρόβατα:

— Γεῖά σου, πιστικέ, τῶν ἑκατὸ προβάτων!

— Ἄν εἶχα ὅσα ἔχω, τὰ μισὰ θ' ἔπαιζα καὶ ἄλλα πέντε καὶ πενήντα,

θὰ γινόμουν πιστικὸς τῶν ἑκατὸ προβάτων!

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Συγγενεῖς πρὸς τὰ αἰνίγματα ἐν ᾗ βέβαια ὡς πρὸς τὴν γένεσιν, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ εὐτραπέλον καὶ παιγνιώδες καὶ τὴν ὀξύτητα τῆς ἀντιλήψεως, πνευματικὰς παιδιὰς ἔχομεν τὰ λογοπαίγνια, ὅποια πολλὰ εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ταῦτα, ὡς καὶ τὰ ἀρχαῖα, στηρίζονται ἢ εἰς τὸν διάφορον χωρισμὸν τῶν συνεκφερομένων λέξεων, οἷον

Μὰ γὰρ καλὰ σὲ γνώρισα, σανίδα τὸ κεφάλι σου.
ὅπου τὸ σανίδα = σὰν εἶδα.

ἢ εἰς τὴν παρήχησιν, π. χ.

Τί φταίει ἡ Νάξος, σὰν οἱ Νάξιοι εἰν' ἀνάξιοι;

ἢ εἰς τὴν παράλειπιν συλλαβῆς ἢ λέξεως ὀλοκλήρου, οἷον

Ὁ ἄντρας μου τὸ ζώ -
ὁ ἄντρας μου τὸ ζώ -
τὸ ζώ - τὸ ζώ - τὸ ζώ -
τὸ ζώνει τὸ σπαθί.

Μιά μάνα ἔφησε κ' ἔφαγε τὸ παιδί της — κρέας.

ἢ εἰς τὴν διπλὴν σημασίαν τῆς αὐτῆς λέξεως, οἶον

Ἦμεις ἄντρα δὲν ἔχομε νὰ σᾶς τὸ τουφεκίση,
μόν' ὁ θεὸς ποὺ τὸ δώσει νὰ σᾶς τὸ τουφεκίση.

ὅπου τὸ τουφεκίζω ἐπὶ μὲν τῶν ἀνδρῶν σημαίνει πυροβολεῖν πρὸς τιμὴν, ἐπὶ δὲ θεοῦ θανατοῦν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρηχητικῶν λογοπαιγνίων ἀνεπτύχθησαν καὶ παιδικὰ διαλογικὰ παιγνίδια, οἶον

— Ἀγατῶ, ἀγατῶ

— Ποιόν;

— Ἐσένα.

— Ποῦ μὲ βάνς;

— 'Σ τὰ γυαλιά.

— Νὰ σέ πάρουν οἱ παῖδες μὲ τὰ γυαλιά.

ἢ

— Γιὰ ποῦ βάνς;

— Ἐνῶ

— Νὰ σέ πάρουν οἱ παῖδες μὲ τὰ γυαλιά.

— Πᾶν ἄνθρωπο.

— Ἀλευρί.

— Ὁ (τάδε) σὲ γυρεύει.

Ἔπειτα αἱ παρωδίαὶ τοῦ ἀλφαθηταρίου, τοῦ πάτερ ἡμῶν κτλ.

Ἄλφα βῆτα

— Κόψε πίτα κτλ.

Εἰσεχώρησε δὲ τὸ λογοπαίγνιον καὶ εἰς τοὺς χαιρετισμοὺς καὶ τὰς εὐχάς, ὅταν λέγωνται ἐπὶ τὸ ἀστειότερον, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὰς κατάρας καὶ τὰς βλασφημίας. Π. χ.

— Καλὸ 'ς τον,

πάρε κ' ἓνα ξύλο δῶσ' τον.

— Λὲ ξέρω

— Νὰ ξεραθῇς.

Ἐχομεν δὲ καὶ παροιμίας, στηριζομένας εἰς τὴν παρήχησιν, ὥς τὸ γνωστόν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Γνωστότατον δὲ εἶναι τὸ

Ὁ Γληγόρης γληγοροῦσε
 κι ὁ Μελέτης μελετοῦσε
 κ' ἔτσι πῆρεν ὁ Γληγόρης
 τὴ γυναῖκα τοῦ Μελέτη.

Καὶ εἰς τὰ ἄσματα δὲ δὲν εἶναι σπάνια τὰ λογοπαίγνια, οἷον
Μὰν μου μάγειψέ τονε τὸ νέο πού μ' ἀγαπά.

Ζ' ΚΑΘΑΡΟΓΛΩΣΣΗΜΑΤΑ

Εἰς τὰς πνευματικὰς παιδιὰς καταλέγονται καὶ τὰ καθαρογλωσσήματα ἢ γλωσσοδέται, οἱ ὅποιοι ὅμως κυρίως εἶναι γλωσσικαὶ ἢ λεκτικαὶ παιδιαί, προϋποθέτουσαι ἱκανὴν εὐστροφίαν γλώσσης. Ταῦτα ἀποτελοῦνται ἐκ δυσπροφέρετων καὶ πολλάκις μακρῶν λέξεων, ἐνίοτε πεπλασμένων, τὰς ὁποίας ὀφείλει τις νὰ ἐπαναλάβῃ δι' ἀπαγγελίας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιταχυνομένης. Οὕτως ἀναφέρεται πρὸς ἐπανάληψιν ἡ λέξις *πάπια*. Γνωστὸν εἶναι τὸ καθαρογλώσσημα

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΜΟΛΥΒΔΟΠΟΛΙΣ ΑΘΗΝΩΝ

Ἐκκλήσια μολυβδόπολις
 μολυβοπολις ἐκκλησία
 ποῖός σε μολυβδόπολιν ἀνέστη;

— Ὁ γνιὸς τοῦ μολυβδόπολιν ἀνέστη.

Τὰ καθαρογλωσσήματα ταῦτα ἔχουν σχέσιν κατὰ τοῦτο πρὸς τὰ αἰνίγματα, καθ' ὅσον πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὁ λαὸς αἰνιγματοποίησε, προσθέσας εἰς αὐτὰ λύσεις, οἷον

Ὅρνιθα πισώκωλη,
 πισωγυριστόκωλη,
 κἀν' αὐγὸ πισώκοιο,
 πισωγυριστόκωλο.

(Ἡ γυναῖκα, πού πλάθει τὸ ψωμί).

Λογοπαϊγνίων καὶ καθαρογλωσσημάτων συλλογαὶ εἰδικαὶ δὲν ἐδημοσιεύθησαν, εὗρίσκει τις ὅμως πολλὰ τοιαῦτα καὶ μάλιστα καθαρογλωσσήματα εἰς τὰ διάφορα βιβλία λαογραφικοῦ περιεχομένου, καθὼς καὶ μεταξὺ τῶν αἰνιγμάτων. Καθαρογλωσσήματα ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς τὴν Λαογραφίαν καὶ ἰδίως ἐν Β' σ. 202—206.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄

ΓΛΩΣΣΑ

Ἡ γλῶσσα ἐνδιαφέρει τὸν λαογράφον οὐχὶ καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καθόσον δι' αὐτῆς ἐκφράζονται πράγματα, ἔχοντα ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς δοξασίας καὶ τὸν βίον τοῦ λαοῦ. Οὕτως ἄξια παρατηρήσεως καὶ συλλογῆς εἶναι πρῶτον αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις, διὰ τῶν ὁποίων δηλοῦνται συνήθειαι, δοξασίαι, προλήψεις τοῦ λαοῦ, τὰ ἔργα καὶ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ, καὶ δεύτερον ὅσαι ἀπομνημονεύουν ἱστορικὰ συμβάντα ἢ ὠρισμένας τινὰς περιστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ προήλθον. Τοιαῦται λέξεις εἶναι αἱ ἑξῆς.

Α' ΟΝΟΜΑΤΑ ΒΑΠΤΙΣΤΙΚΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Τὰ προσωπικὰ ὀνόματα, ὅσα τὰς λαοὺς ὀνομάζονται καὶ διακρίνονται οἱ ἄνθρωποι ἀλλήλων, καὶ τὰ ὁποῖα ἡμεῖς ὀνομάζομεν βαπτιστικά, ὡς δίδοντα κατὰ τὴν βάπτισιν, δὲν εἶναι ἀπλοῦν γλωσσικὸν στοιχεῖον. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς συνεδέθησαν πρὸς πλῆθος δοξασιῶν καὶ ἐθίμων, τὰ ὁποῖα πλὴν ἄλλων καθώρισαν καὶ καθορίζουν εἰσέτι ἔν τινι μέτρῳ καὶ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν. Κυριώτερον δὲ κέντρον καὶ ἀφετηρία τῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων τούτων εἶναι ἡ πίστις εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον, ὅπως καὶ κάθε λέξις, θεωρεῖται στενωτάτα συνδεδεμένον πρὸς τὸ δι' αὐτοῦ ὀνομαζόμενον πρόσωπον καὶ ἀποτελεῖ οἶονεὶ μέρος οὐσιῶδες καὶ ἀναπόσπαστον αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ.

Ἡ πίστις αὕτη ἐπηρέασε πολὺ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὀνόματος. Διότι πιστεύεται ὅτι ἐὰν αὕτη γίνῃ ἐπιτυχῶς, τότε φέρει τὴν εὐτυχίαν εἰς τὸν ὀνομαζόμενον, ἐνῶ, ἐὰν εἶναι ἀτυχῆς, δύναται νὰ γίνῃ πρόξενος πολλῶν δυστυχημάτων καὶ αὐτοῦ ἀκόμῃ τοῦ θανάτου. Διὰ τοῦτο διὰ διαφόρων πρά-

ξων προσπαθοῦν νὰ μαντεύσουν ποῖον τὸ κατάλληλον ὄνομα. Οὕτω π. χ. ἀπαγγέλλουν διάφορα ὀνόματα καὶ εἰς ὅποιον τὸ παιδί φτερνισθῇ, ἐκεῖνο θεωρεῖται καὶ τὸ κατάλληλον. Παρ' ἄλλοις ἀπαγγέλλονται τὰ ὀνόματα καθ' ὃν χρόνον ὁ πρεσβύτερος τῶν παρόντων χύνει κατὰ σταγόνας ὕδωρ ἐξ ἀγγείου, θεωρεῖται δὲ ἐκεῖνο τὸ ὄνομα κατάλληλον, ὅπου συμβῇ νὰ σταματήσῃ ἡ σταγὼν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ ἀγγείου. Ἀλλαχοῦ ἐμπιστεύονται τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὀνόματος εἰς τὰ ὄνειρα καὶ εἰς εἰδικοὺς ἀστρολόγους, εἰς δὲ τοὺς ἀρχαίους Ρωμαίους ἦναπτον κηρία, εἰς τὰ ὅποια ἔδιδον διάφορα ὀνόματα, ἐδίδοτο δὲ τὸ ὄνομα ἐκείνου τοῦ κηρίου, τὸ ὅποιον θὰ ἔσθηνε τελευταῖον, συνήθεια, ἡ ὁποία δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς (1). Καὶ ἄλλα γίνονται ἄλλαχοῦ.

Αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα σημασιολογικῶς ἔχει ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν ἀνωτέρω πίστιν. Οὕτω π. χ. εἶναι τὰ εὐοίωνα καὶ εὐφημα ὀνόματα. Ταῦτα εἶναι πάντα λαοὺς διάφορα, ἔχουν δὲ ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν βίον καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ ἰδέαν. Ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπων ἐκεῖνα εὐνοῦν, καὶ τὰ τέκνα τῶν, ὅσα ἔχουν κάποιαν ἀξίαν καὶ σπουδαίαν εἰς τὴν συνειδήσιν τῶν. Οὕτω π. χ. λαοὶ ἐν πρωτογόνῳ ἀρετῇ ζῶντες καὶ ἐκ τῆς ἀλειίας καὶ τοῦ κυνηγίου τρεφόμενοι ἐκ τῶν ἐργασιῶν τούτων δίδουν καὶ τὰ ὀνόματα εἰς τὰ τέκνα τῶν, οἷον *Καλὸς ψαρῆς*, *Καλὸς κυνηγὸς* κ.τ.τ. Λαοὶ πολεμοχαρεῖς καὶ ὑπερήφανοι δίδουν ὀνόματα, ὑπομιμνήσκοντα πολεμικὰς ἀρετάς, σωματικὴν δύναμιν καὶ ἀνδρείαν, πολεμικὴν δόξαν, ἐπὶ τοῖς ἵπποις ἐγκαύχησιν κτλ. Λαοὶ πολιτικοὶ καὶ ἐξηνθρωπισμένοι δίδουν ὀνόματα, ἔχοντα τὴν ἀφετηρίαν αὐτῶν εἰς τὴν δόξαν τοῦ δικαίου, τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀγορᾶς, ἢ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἰσάραν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀντίληψιν.

Ἀντιθέτως πρὸς τὰ εὐφημα ταῦτα ὀνόματα εἰς ἄλλους λαοὺς προτιμῶνται τὰ ἀποτροπαια ἐκ ζῴων καὶ πραγμάτων εἰδεχθῶν, διὰ νὰ μὴ προσελκύσουν τὸν φθόνον

(1) Βλέπε Ν. Γ. Πολίτου, Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων τ. Β' σ. 213.

τῶν δαιμονίων, τὰ ὅποια δύνανται νὰ βλάψουν τοὺς μικροὺς.

Εἰς τὴν αὐτὴν πίστιν εἰς τὴν μαγικὴν τοῦ ὀνόματος δύναμιν ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ ἡ παρά τισι λαοῖς συνήθεια τῶν διπλῶν ὀνομάτων, τῶν ὁποίων τὸ κύριον διατηρεῖται μυστικόν, ἵνα μὴ ἐχθρὸς ἀκούσας καὶ μαθὼν δυνηθῇ νὰ βλάψῃ τὸν φέροντα τὸ ὄνομα. Ἐπίσης ἐντεῦθεν προέρχεται καὶ ἡ συνήθεια τῆς μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος, εἴτε καθόσον θεωρεῖται τὸ πρῶτον ἀτυχές, εἴτε καθόσον ὁ παῖς εἰσέρχεται εἰς τοὺς ἀνδρας καὶ ἐκ τῶν ἀνδρῶν εἰς τοὺς γέροντας, εἴτε καὶ προσωρινῶς, ἐν καιρῷ ἀσθενείας, ὅπως ἀποπλανηθῶσιν οἱ δαίμονες διὰ τοῦ νέου ὀνόματος.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον εἰς ἄλλους μὲν λαοὺς ἀποφεύγονται τὰ ὀνόματα τῶν ἀποθανόντων, διότι ἡ ἀπαγγελία μόνον αὐτῶν εἶναι ἀρκετὴ ὅπως προκαλέσῃ αὐτοὺς, ἐνῷ ἄλλαχοῦ, ὅπου ὑπερίσχυσαν αἱ δοξασθεῖσαι τῆς εὐεργετικῆς δράσεως τῶν τεθνεώτων πρότερον, ἀκούεται τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς τὰ νεογενήματα, τὰ ὅποια ἐκφοβήσονται οὕτως ὥστε τὸν ἀποθανόντα, καθὼς ἐπεκράτησε καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς Ἕλλησιν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, τὸν τελευταῖον τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὴν μόρφωσιν κατεστράς ἐν τῷ γλωσσικῷ θησανρῷ κατηγορίας λέξεων, τῶν προσωπικῶν, δι' ἡμᾶς βαπτιστικῶν, ὀνομάτων.

Πλὴν ὁμως τῆς ἀρχηγόνου ταύτης πίστεως εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τοῦ ὀνόματος, ἐκ τῆς ὁποίας ἔχομεν τὰ εὐφημα καθὼς καὶ τὰ ἀποτρόπαια ὀνόματα, καὶ ἄλλαι δοξασθεῖσαι ἐπηρέασαν ἐπίσης τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὀνόματος. Οὕτως ἡ πίστις εἰς τὰ totem, τὰ προγονικὰ ἢ γενεαρχικὰ ζῶα ἢ καὶ φυτὰ τῶν φυλῶν, ἔφερεν εἰς τὸ μέσον τὰ ὀνόματα τῶν ζώων καὶ φυτῶν ὡς προσωπικὰ ὀνόματα ἀνθρώπων. Ἐπειτα αἱ ἀναπτυχθεῖσαι ἀστρολογικαὶ δοξασθεῖσαι περὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος καὶ τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὰ ἐκ τῶν ἀστέρων, πιθανῶς δὲ καὶ τὰ ἐκ τῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος ὀνόματα, τὰ ὅποια ὁμως δύνανται νὰ εἶναι καὶ περιστατικά, ὡς θέλομεν εἶπει κατωτέρω.

Τελευταῖον αἱ ὁσημέραι ἀναπτυσσόμεναι ἀνώτεραι θρησκευτικαὶ περὶ τοῦ θείου ἰδέαι ὑπῆρξαν ἡ ἀφετηρία διαφόρων ὀνομάτων, δι' ὧν σχετίζεται τὸ νεογέννητον πρὸς τὸ θεῖον, εἴτε παριστανόμενον ὡς δῶρον αὐτοῦ, ὡς π. χ. Θεόδωρος, Θεοδόσιος, Θεόπεμπος κτλ. εἴτε καθοσιούμενον εἰς αὐτόν, Θεόδουλος, Χριστόδουλος κτλ. εἴτε καὶ τιθέμενον ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ, ὡς Θεοφύλακτος, Θεόφιλος κτλ.

Πλὴν τῶν κατηγοριῶν τούτων τῶν ὀνομάτων, εἰς τὴν γένεσιν τῶν ὁποίων συνετέλεσαν ὠρισμένοι δοξασίαι, ἔχομεν καὶ ὀνόματα ἐντελῶς τυχαῖα καὶ περιστατικά. Οὕτως εἰς πολλοὺς λαοὺς ἐπικρατεῖ ἡ συνήθεια νὰ ὀνομάζῃ ὁ πατήρ τὸ παιδίον κατὰ τὸ πρῶτον αὐτῷ προστυχὸν πράγμα ἢ κατὰ τὴν παρατυχούσαν κατὰ τὴν γέννησιν ἢ τὴν ὀνοματοθεσίαν περίστασιν ἢ κατὰ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς γεννήσεως. Ἐντεῦθεν ἔχομεν ὀνόματα ἐκ διαφόρων ὁραμάτων καὶ περιστάσεων πολλάκις περιεργότατα, ὡς καὶ χρονικά καὶ γεωγραφικά ὀνόματα. Πολλὰ ἔχουσιν εἰς τοὺς ὀνόμασιν αὐτῶν ἀπαιτελῶν φράσεις, ὡς ἡ αὐτὴ τοῦ κορυαίου, *Δεῖ ἔχει ἐκεῖ κανένα ποτήρι* κτλ. Τὸ ὄνομα *Μαριάμ* σημαίνει τὸν σωθέντα ἐκ τοῦ ὕδατος, αὐτὸς δὲ ὁ Μωϋσῆς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν γεννηθέντα ἐν τῇ γῇ Μαδιάμ ὀνομάζει *Γηρσάμ*, «ὅτι, καθὼς λέγει ὁ ἴδιος, *πάροικός εἰμι ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ*». Καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν δὲ καὶ τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχαιότητα εὐρίσκονται τοιαῦτα ὀνόματα, οἷον *Νουμήριος*, ὁ κατὰ τὴν νοιμηνίαν γεννηθεὶς, *Δίδυμος*, *Ἐπίγονος*, *Πρωτογένης*, *Μανίος*, ὁ πρῶτ' γεννηθεὶς, *Λυκίος*, ὁ ἐν τῷ φωτὶ γεννηθεὶς, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Κατὰ δὲ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους εὐρίσκεται ἡ συνήθεια νὰ ὀνομάζεται τὸ παιδίον κατὰ τὸν ἐορταζόμενον ἅγιον τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, ὅστις θεωρεῖται πλέον καὶ ὡς προστατῆς ἅγιος τοῦ παιδίου.

Παρὰ ταῦτα εὐρίσκει κανεὶς παρὰ τισι λαοῖς ἀντὶ παντὸς ἄλλου ὀνόματος, ὀνόματα δηλωτικὰ ἀπλῶς τῆς ἀριθμητικῆς τάξεως, καθ' ἣν ἐγεννήθη τὸ παιδίον, οἷον *Πρῶτος*, *Δεύτερος*, *Τρίτος* κτλ. Τοιαῦτα ἔχομεν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις συνηθέστατα, οἷον *Secundus*, *Quintus*, *Sextus* κτλ.

Πάντα τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὴν κυρίαν καὶ ὀριστικὴν ὀνοματοθεσίαν, ἣ ὁποῖα πολλαχοῦ ἔλαβεν ἐπίσημον χαρακτῆρα συνδεθεῖσα πρὸς θρησκευτικὰς τελετάς, διὰ τῶν ὁποίων γίνεται ἡ εἰσαγωγή τοῦ νέου ἀνθρώπου εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς φυλῆς, τὴν θρησκευτικὴν κοινωνίαν ἢ καὶ ἄλλας κοινωνικὰς ὁμάδας. Φέρουν δὲ αὐτὰ οἱ ἄνθρωποι ἔπειτα καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ζωὴν, πλὴν ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον μὲ τὴν μεταβολὴν τῆς τάξεως, τῆς ἡλικίας ἢ τὴν εἴσοδον εἰς νέαν κοινωνικὴν ὁμάδα, νὰ μεταβάλλωνται καὶ τὰ ὀνόματα, ὥς συμβαίνει παρ' ἡμῖν εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ κληρικοὺς. Πλὴν ὅμως τούτων ἔχομεν καὶ προσωρινὰ ὀνόματα, διὰ τῶν ὁποίων ὀνομάζονται τὰ παιδιά κατὰ τὰς ὀλίγας ἢ περισσοτέρας ἡμέρας, τὰς ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν μέχρι τῆς ἐπισήμου ὀνοματοθεσίας. Τὰ ὀνόματα ταῦτα συνήθως εἶναι ἀποτρόπαια, διὰ νὰ ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τοῦ νεογνοῦ τὰς κακὰς ἐπηρείας τῶν δαιμονίων.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ὀνόματα. ΑΘΗΝΑΝ

Τὸ μέγα πλῆθος τῶν βυζαντινῶν ὀνομάτων προέρχεται ἐκ τῆς παραδόσεως καὶ μάλιστα τῆς βυζαντινῆς, ὀλιγώτερα δὲ σχετικῶς εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς ἐλευθέρως πλάττει. Τῶν δ' ἐκ παραδόσεως πάλιν ὀνομάτων τὸ μέγιστον πλῆθος εἶναι εἰλημμένον ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, δηλαδὴ ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ τοῦ Ἀγιολογίου. Ἐπειτα τὰ ὀνόματα διαφόρων ἐορτῶν καὶ θρησκευτικῶν ἐννοιῶν ἐχρησίμευσαν ὡς πηγὴ βαπτιστικῶν ὀνομάτων, τῶν ὁποίων τινὰ μὲν ἴσως εἶναι νεώτερα πλάσματα, τὰ πλεῖστα ὅμως εἶχον ἤδη πλάσθῃ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, οἷον Ἀναστάσιος, Φῶτιος κ.τ.λ.

Μετά τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἔχομεν τὴν βυζαντινὴν ἱστορικὴν παράδοσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἱκανὰ ὀνόματα εἶναι καὶ σήμερον ἐν χρήσει. Τοιαῦτα προέρχονται πρῶτον ἐκ τῶν ἐπωνύμων διαφόρων ἐπιφανῶν βυζαντινῶν οἰκογενειῶν, ὡς Δούκας, Βρανᾶς, Κομνηνός, Καντακουζηνός κ.τ.λ.,

Ἔπειτα ἐξ ὀνομάτων διαφόρων ἀξιομάτων, ὡς Ἀμυράς, Αὐγουστός, Λαμπαδάριος, Κριτής κ. τ. λ.

Μετὰ τὰ ἐκ τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως ὀνόματα ἔχομεν τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, τὰ ὅποια ὁμως κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν ἀποτελοῦν ἱστορικὴν συνέχειαν μέχρι τῆς σήμερον, ἀλλ' ἤρχισαν νὰ ἐπανέρχωνται μὲ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων καὶ τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς τελευταίους πρὸ τῆς ἐλανάστιάσεως χρόνους καὶ μετ' αὐτήν.

Ἔπειτα ἐκ τῆς ἐλαφῆς καὶ συμβιώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μὲ ἄλλους λαοὺς καὶ ἰδίως φραγκικοὺς, Βενετοὺς πρὸ πάντων, ἀρκετὰ ξενικὰ ὀνόματα εἰσῆλθον εἰς τὸ νεοελληνικὸν ὀνοματολόγιον καὶ ἰδίως εἰς τὰς νήσους, οἷον Φλώρα, Φλωρέντζος, Φορμόζος, Γάσπαρος, Γιάκουμος, Φραντζέσκος, Λεονάρδος κτλ.

Ἐρχόμεθα εἰς τὰ ὀνόματα, τὰ ἑνὶ μέρει φαίνονται ὅτι ἐπλάσθησαν ὑπὲρ τοῦ νεοελληνικοῦ καὶ ἔτι μολοντί, ἔκτεναι ἔτι εἰς τὰς ἐρευνα τῶν βυζαντινῶν ἰσχυρὰ, ὅτι εἰκότα νὰ ἀποδείξῃ διὰ πολλὰ ἐξ αὐτῶν βυζαντινὴν ὄψιν. Ταῦτα ὀνόματα εἶναι

α') τὰ ἐκ διαφόρων σωματικῶν ἀρετῶν καὶ ἰδιοτήτων, οἷον Ἀσπρούλα, Ἀφράτη, Ξανθούλα, Πλουμιστή κ. τ. λ.

β') τὰ ἐκ διαφόρων ψυχικῶν ἀρετῶν, οἷον Καλόγνωμος, Διαλεχτός, Εὐγενική κ. τ. λ.

γ') τὰ ἐκ τῶν ὀνομάτων χαριέντων ζώων, οἷον Περιστέρα, Παγόνα κ. τ. λ.

δ') τὰ ἐκ πολυτίμων λίθων καὶ μετάλλων, οἷον Ἀσήμω, Χρύσω, Διαμαντῆς κ. τ. λ.

ε') τὰ ἐκ διαφόρων πολυτίμων ὑλῶν, οἷον Βελούδω, Ἀτλάζω, Μεταξένια κ. τ. λ.

ς') τὰ ἐκ διαφόρων εὐχαρίστων εἰς τὴν γεῦσιν, καθὼς καὶ ἀρωματικῶν οὐσιῶν, οἷον Γαλατούδα, Μελένια, Καφένια, Κανέλος κ. τ. λ.

ζ') τὰ ἐκ διαφόρων ἐπισήμων πόλεων καὶ χωρῶν, οἷον Θεσσαλία, Βενετιά κ. τ. λ.

η') τὰ ἐκ νεωτέρων ἐπωνύμων ἐπιφανῶν οἰκογενειῶν καὶ ἀνδρῶν, οἷον *Κοραῆς, Ζαρίφης, Ζωγράφος* κ. τ. λ.

θ') τὰ εὐχαιτικά ὀνόματα, δηλαδή ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, ὡς εἵπομεν, πλάττονται ἐξ εὐχῶν καὶ τίθενται διὰ νὰ συγκρατήσουν τὸ νεογνὸν εἰς τὴν ζωὴν ἢ νὰ διακόψουν τὴν σειρὰν τῶν θηλέων, οἷα εἶναι π.χ. τὰ *Ζήσης, Πανταζής, Πολυζώης, Στέργιος, Θεμελής, Σταμάτης, Σταμάτα, Ἀγόρω* κ. τ. λ.

ι') καὶ τελευταῖον τὰ ὀνόματα *Ἀγοραστός, Ποῦλος, Βρετὸς* καὶ εἴ τι ἄλλο, τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ ἔθιμον τῆς εἰκονικῆς πωλήσεως ἢ ἐκθέσεως τοῦ νεογνοῦ ὑπὸ τῶν γονέων, τῶν ὁποίων τὰ τέκνα δὲν ζοῦν.

Τὰ ὀνόματα ταῦτα ὡς ἀνάγκη γλωσσικὰ ὑφίστανται διαφόρους ἀλλοιώσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ καθιστοῦν τὴν ἀρχὴν τῶν ἑλλήνων δυσδιάγνωστον. Ὁ γὰρ ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ εἶναι ἐκφυγὴν τὴν ἀρχὴν. Ἀπὸ ἐνὸς δὲν μετατρέχεται εἰς ἄλλο γένος καὶ ἀναλογικοὺς λόγους, ἀπὸ τῶν ὁποίων οὐδεὶς εἰς τὸν συνηθέστατον εἰς τὰ ὀνόματα θωπευτικὸν ἰσοδυναμισμόν καὶ τὴν ἐπίτμησιν, ὁ ὁποῖος ἐν πολλοῖς ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ εἰς τὴν παιδικὴν γλῶσσαν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἐξ αὐτοῦ μεταβολαί, μολονότι δὲν γίνονται ἐκτὸς παντὸς νόμου, ἔχουν πολλὴν τὴν ἐλευθερίαν, διὰ νὰ μὴ εἴπωμεν ἰδιοτροπίαν, καὶ εἶναι λίαν δυσπαρακολούθητοι.

Καὶ συνήθως μὲν εἶναι γνωστός ὁ πλήρης τύπος τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε τὸ θωπευτικόν. Οὐχὶ σπανίως ὅμως αὐτὸ τοῦτο τὸ θωπευτικὸν ὑπερισχύει τελείως καὶ ὑποκαθιστᾷ ἐντελῶς τὸ βαπτιστικόν, ὥστε κατόπιν θεωρούμενον ὡς ἀρχικόν καὶ αὐτοτελὲς ὄνομα τίθεται καὶ ὡς βαπτιστικόν καὶ διασπᾶται οὕτως ἢ παράδοσις καὶ χάνονται τὰ ἴχνη τῆς προελεύσεώς του. Ἀπαξ δὲ διασπασθείσης τῆς παραδόσεως, πολλαὶ συγχύσεις δημιουργοῦνται, αἱ ὁποῖαι δυσχεραίνουν πολὺ τὴν ἔρευναν τῆς ἀρχῆς ἐκάστου ὀνόματος. Διὰ τοῦτο ὁ συλλογεὺς τῶν ὀνομάτων ἀκούων ταῦτα ὀφείλει νὰ ἐρωτᾷ ἰδιαιτέρως δι' ἕκαστον, ὅπου, ἐν-

νοεῖται, εἶναι ἀνάγκη, ἐὰν τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι αὐτὸ τὸ κατὰ τὴν βάπτισιν τεθὲν ὄνομα ἢ ἀπλοῦς ὑποκορισμός, πλασθεὶς ὑπὸ τῶν οἰκείων τοῦ παιδίου. Διότι σημειωτέον καὶ τοῦτο, ὅτι κατὰ τὴν ὥραν τῆς βαπτίσεως συνήθως τὸ ὄνομα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς ἐκκλησίας λέγεται κατὰ τὸ δυνατόν καὶ κατὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἱερέως ὑπὸ τὸν ἀκραιφνέστερον αὐτοῦ τύπον. Ἐπίσης δὲν εἶναι ἀνωφελὲς νὰ ἐρωτᾷ ἐνίοτε καὶ περὶ τῆς σημασίας τῶν παραδοξοτέρων σημειῶνων τὰς ἐρμηνείας τοῦ λαοῦ ὡς λαϊκὰς καὶ διακρίνων αὐτὰς αὐστηρῶς ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐρμηνειῶν καὶ ὑποθέσεων.

Ἐπίσης ἀξία σημειώσεως εἶναι καὶ ἡ ἐφορτὴ τοῦ ὀνόματος, ἡ ὁποία δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀρχικοῦ τύπου ἐνὸς ὑποκορισμένου ὀνόματος. Ὅχι ὁμως πάντοτε. Διότι πολλάκις αὕτη αὕτη ἡ ἐφορτὴ ἐδημιούργησε τὴν σύγχυσιν, καθ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ἐπεμύνησαν ἐφορτὴν διὰ τὸ ὄνομα τῶν ἐσχέτισαν πολλάκις τὰ ὀνόματα ὅντων π. χ. αἱ ἔχουσαι τὸ ὄνομα Ἀργυρῶ ἐφορτάζουν τὴν ἐφορτὴν τῶν Ἀργύρων Ἀργυρογύρων καὶ ἴτε ὁμοίως σφάλματα νὰ παρασθῇ οἱ τὸ ὄνομα Ἀργυρῶ ἢ Ἀργύρῳ ἔχει οὐκ ἀπορίαν τινὰ γενετικὴν σχέσιν πρὸς τὸ Ἀνάργυροι.

* *

Προσωρινὰ ὀνόματα ἔχομεν πρὸ τῆς βαπτίσεως κατὰ τόπους διάφορα. Οὕτω τὰ ἀβάπτιστα καλοῦνται συνήθως δράκοι, δρακοῦλες, χριστόδουλοι καὶ εἴ τι ἄλλο. Ἐν Παραμυθίᾳ δὲ τῆς Ἡπείρου εἶναι ἐν χρήσει τὰ ὀνόματα Μπόλω διὰ τὰ θήλεια καὶ Νότσης διὰ τὰ ἄρρενα,

Μεταβολὰς ὀνομάτων ἔχομεν μόνον εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς κληρικοὺς, ὅσάκις ἀπὸ λαϊκῶν χειροτονοῦνται ἢ προάγονται ἀπὸ τῶν κατωτέρων βαθμῶν εἰς τὸν ἀνώτατον τοῦ ἐπισκόπου. Προσωρινὰς δὲ μεταβολὰς τοῦ ὀνόματος ἔχομεν κατὰ τὰς ἀσθενείας, ἀλλ' αἱ περὶ τούτων εἰδήσεις καὶ ἀτελεῖς εἶναι καὶ σποραδικαί.

Ἐνιαχοῦ ἔχομεν καὶ διπλᾶ ὀνόματα, ὡς π. χ. ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ Ἀλλαχοῦ, ἄνευ ὁμως βαθυτέρας σημασίας, εἰμὴ μόνον διότι ἄλλο θέλει ὁ ἀνάδοχος καὶ ἄλλο οἱ γονεῖς.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Τί ἔχει ὁ συλλογεὺς νὰ προσέξῃ κατὰ τὴν συλλογὴν πλ
τῆς καταγραφῆς τοῦ ὀνόματος ἐλέχθη ἤδη, ὥστε εἶναι πε-
ριττὸν νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν τὰ αὐτά. Συλλογαὶ ὀνομάτων
νεοελληνικῶν ἐγένοντο μέχρι τοῦδε πολλάί, ταύτας δὲ προσ-
επάθησε νὰ συγκεντρώσῃ ὁ Ἀθ. Μπούτουρας εἰς γενικὸν
βιβλίον περὶ τῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων ὑπὸ τὸν τίτλον, Τὰ
νεοελληνικά κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐρμη-
νεύόμενα. Ἐν Ἀθήναις 1912. Εἰς τοῦτο βλέπει κανεὶς καὶ
τὴν σχετικὴν περὶ αὐτῶν βιβλιογραφίαν. Παρατηρήσεις καὶ
συμπληρώσεις εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο ἐδημοσίευσα ἐγὼ ἐν Λαο-
γραφίᾳ τ. Ε' σ. 333 κέ. ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν, Παρατηρήσεις
περὶ τῶν νεοελληνικῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων, καὶ τελευ-
ταῖον ὁ Ἰ. Σταμνόπουλος ἐπὶ τῇ ἐπιγραφῇ, Ὀνοματολο-
γικά ἐν Λαογραφίᾳ τ. Ε' σ. 345 κέ.

Β' ΟΝΟΜΑΤΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ἢ ΕΠΩΝΥΜΑ

Γενικά.

Τὰ ἐπώνυμα οὔτε εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς οὔτε εἰς ὅλας
τὰς περιόδους τοῦ πολιτισμοῦ εὐρίσκονται, ὅπως τὰ προσω-
πικά, διότι προϋποθέτουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκογενείας καὶ
τῶν γενῶν ὥς ὁμάδων συγγενῶν τὴν καταγωγὴν ἀτόμων, δια-
κρινομένων ἐντὸς τῆς ὅλης κοινωνίας τοῦ λαοῦ ἢ τῆς φυλῆς.
Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν γενῶν εἰς συγκε-
κροτημένας ὁμάδας καὶ ἡ διάκρισις αὐτῶν ἐντὸς τοῦ συνόλου
τῆς φυλῆς, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὴν παλαιὰν πατριαρχι-
κὴν οἰκογένειαν, ἔγινε βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον. Συνείργη-
σαν δὲ εἰς τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ λατρεία τῶν κοινῶν προγόν-
ων, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ διάφοροι ἱστορικοὶ λόγοι. Τούτων
σπουδαιότατοι εἶναι πρῶτον ὁ πόλεμος καὶ τὰ κατ' αὐτὸν
κατορθώματα τῶν ἀνδρείων, τὰ ὅποια ἔδιδον ἐξαιρετικὴν ση-
μασίαν εἰς τὴν οἰκογένειαν, εἰς τὴν ὁποίαν οὔτοι ἀνῆκον,

ἔπειτα ἡ ὑπό τινων οἰκογενειῶν προνομιακὴ καλλιέργεια ἰδιαίτερας τινὸς λατρείας, ἐξ ἧς ἀπέκτιων αὐται ἐξαιρετικὴν μεταξὺ τοῦ λαοῦ θέσιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνεπτίχθησαν αἱ ἀριστοκρατικαὶ οἰκογένειαι καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀριστοκρατικὰ γένη, τῶν ὁποίων τὰ μέλη παρὰ τὸ προσωπικὸν ὄνομα ἔφρερον εἰς τὰς ἐπισημοτέρας προσφωνήσεις καὶ τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ γένους.

Παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον οἱ ἥρωες καὶ τὰ γένη τῶν ἀρίστων, ἀνευρίσκει τις καὶ οἰκογενειακὰ ὀνόματα. Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν ὁμως τοῦ δήμου ἔδω καὶ ἐκεῖ μόνον μερικὰ γένη διετήρησαν τὰ ἰδιαίτερα αὐτῶν ὀνόματα. Οὕτω π. χ. εἰς τὸν Ὅμηρον ἀνευρίσκει κανεῖς οἰκογενειακὰ ὀνόματα, οἷον Ἀτρεΐδαι, Αἰακίδαι, Τανταλίδαι κ.τ.λ., σιγνότετα δὲ εἶναι καὶ τιμητικώταται θεωροῦνται αἱ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἥρωος πατρὸς προκύπτουσες, οἷον Λαερτιάδης, Πηλεΐδης, Τελαμωνιάδης κ.τ.λ. καὶ τοῦτο ὅπερ ἐκαλεῖτο πατρὸς-θεν ὀνομάζειν.

Ἐκ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἀπορρέουσιν οἰκογενειακὰ ὀνόματα διετηρήθησαν, αἷον Εὐκλῆπιδαι, Ἀγίδαι, Κυψελίδαι κ.τ.λ., ἐνῶ τὸ συνηθισμένον ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον διεκρίνετό τις ἐν τῇ πολιτείᾳ ἦτο τὸ προσωπικὸν ὄνομα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς· ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἀπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Κλεισθένους ἠκολούθει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δήμου, ἐξ οὗ κατήγετο ὁ ὀνομαζόμενος, οἷον Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιεύς. Γενικῶς δὲ συνήθης ἦτο νὰ προστίθεται μετὰ τὸ προσωπικὸν ὄνομα, ὡς διακριτικόν, τὸ ὄνομα τῆς χώρας ἢ πόλεως, ἐξ ἧς κατήγετο ὁ ὀνομαζόμενος, οἷον Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος, Κλέαρχος ὁ Λακεδαιμόνιος, Ἀνάχαρσις ὁ Σκύθης. Ἀλλὰ τὸ ἐθνικὸν τοῦτο ὄνομα συνήθως προσελαμβάνετο ἐν τῇ ξένῃ ἀντὶ τοῦ φερομένου ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι. Ὅθεν ὁ Ξενοφῶν ἐν Ἀθήναις μὲν εἶχε πλήρες ὄνομα τὸ προσωπικὸν μετὰ τοῦ πατρωνυμικοῦ καὶ τοῦ δημοτικοῦ Ξενοφῶν Γρύλλου Ἐρχιεύς, ἐκτὸς δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἐγνωρίζετο ὡς Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος.

Παρὰ τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο συνήθως πρὸς ἀκριβεστέραν

δήλωσιν τοῦ προσώπου καὶ τὸ παρωνύμιον, τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχον ἐπικολλήσει οἱ συμπολίται του, ἐπιφερόμενον συνήθως διὰ τοῦ ὁ καὶ ἢ ὁ ἐπικαλούμενος, οἷον Λέων Ἀρτεμεσίον ὁ ἐπικαλούμενος Ἰάσων, Ἰάσων ὁ καὶ Δέκμος Ἀχαρνεὺς ἱατρὸς κ.τ.τ. Συνήθη δὲ ἦσαν τὰ παρωνύμια ταῦτα ἰδίως εἰς τοὺς βαρβαρικοὺς τόπους, ὅπου εἶχε διαδοθῇ ὁ ἑλληνισμός, οἷον Νεικήρατος Νεικηράτου ὁ καὶ Ὁμφαλιος.

Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἡ ὀργάνωσις τῶν γενῶν εἶχεν ἀναπτυχθῇ εἰς πλήρες σύστημα, ἦσαν κανονικὰ τρία ὀνόματα, τὸ προσωπικὸν (*nomen*), τὸ ὄνομα τοῦ γένους (*praenomen*) καὶ τὸ ἰδιαίτερον ὄνομα τῆς οἰκογενείας (*cognomen* = παρωνύμιον). Ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας ἐξασθενοῦται ἡ χρῆσις τῶν ὀνομάτων τῶν γενῶν, χρησιμοποιοιμένων περισσότερον τῶν παρωνυμίων. Ἡ ἑσπερίαν στρατὸν μάλιστα ἀρχίζουν τὰ προσωπικὰ παρωνύμια, καὶ ὅταν καλοῦνται *signa* ἢ *vocabula* καὶ εἰσάγονται ἡ ἀπόφασις ἢ *quī est, cui est, ποῦ τις, ὅς τις*, καὶ τοῦ ὀνόματος οὕτως (ὁ καὶ), οἷον *Lucius Metronius signa Sauriceus* κ.τ.τ. Τὰ τοιαῦτα παρωνύμια ἀπέβαινον πολλὰς φοὶς κατ' ἐξοχὴν δηλωτικὰ τοῦ προσώπου ὀνόματα. Τοιοῦτον π. χ. εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος Caligula, μὲ τὸ ὁποῖον οὗτος ἔμεινε γνωστός εἰς τὴν ἱστορίαν.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐξακολουθεῖ ὁ τρόπος οὗτος τῆς δηλώσεως τοῦ προσώπου διὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ παρωνυμίου, τὸ ὁποῖον εἰσάγεται διὰ διαφόρων φράσεων, ὡς *ὄνπερ ἐπὶ κλησιν ἐκάλουν, αὐτὸν προσωνόμαζον, τὴν ἐπὶ κλησιν, τοῦ πίκλην, τὴν ἐπωνυμίαν* κ.τ.λ. Οὕτω π. χ. φέρεται παρὰ Προκοπίου, «Πέτρον ὀνόματι... ὄνπερ ἐπὶ κλησιν Βαρουμένην ἐκάλουν».

Ἐκ τῶν παρωνυμίων τούτων ἐσηματίσθησαν εἰς τὸ Βυζάντιον τὰ νέα βυζαντινὰ ἑλληνικὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα. Συνετέλεσε δὲ εἰς τοῦτο ἡ ἀνάπτυξις τῆς γραφειοκρατικῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας καὶ τὰ ἀριστοκρατικὰ γένη, αἱ λεγόμεναι *σειραί*, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ση-

μερινὸν ὄνομα σειριά. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰ γένη ταῦτα, ὥς π. χ. οἱ Δοῦκαι, προσεπάθουν νὰ ἀναγάγουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν πρώτην ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἀριστοκρατίᾳ, τοὺς μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου μετοικήσαντας Ρωμαίους πατρικίους. Τοιαῦτα οἰκογενειακὰ ὀνόματα εἶναι π. χ. *Δούκας, Κομνηνός, Παλαιολόγος, Συναδηνός, Καντακουζηνός, Μελισσηνός, Φιλανθρωπηνός* κτλ., ἐκ τούτων δὲ πολλὰ μέχρι τῆς σήμερον σφύζονται παρὰ τῷ λαῷ εἴτε ὡς βαπτιστικά ὀνόματα εἴτε ὡς οἰκογενειακά.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἑπωνύμων, τὰ ὅποια πάντα ἐκ τοῦ ὀνόματος ἢ τοῦ παρωνυμίου τοῦ πατρὸς τῆς οἰκογενείας ἔχουν τὴν ἀρχὴν, εὐρίσκεται παρὰ τισι λαοῖς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἐν Κῷ καὶ τὸ ἔθος τῆς ἀπὸ μητρὸς προσγορεύσεως, ἣτις δύναται νὰ ἔχη τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς μητριαρχικὴν ὁργάνωσιν τῆς οἰκογενείας, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῶν ἀρχαίων Λατίνων καὶ τὰ σήμερον εὐρίσκεται εἰς πολλοὺς λαοὺς. Κατὰ ταῦτα δὲ τὴν γενεαλογικὴν σειράν, οὗτις ὁ πατὴρ, ἀλλ' ἢ μητὴρ ἀναθάνεται ὡς ἑπὶ τῶν

Νεοελληνικά ἑπωνύμια.

Παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσι τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα δὲν εἶναι γενικόν. Βεβαίως εἰς πολλὰ μέρη, τὰ μᾶλλον προηγμένα, ὥς π. χ. εἰς πόλεις, καθὼς καὶ εἰς τὰς νήσους, ἢ ὅπου ἡ οἰκογενειακὴ ὁργάνωσις παρουσιάζεται ἰσχυρά, ὥς π. χ. ἐν Μάνῃ, διετηρήθησαν οἰκογενειακὰ ὀνόματα, τὰ ὅποια εἶναι τὰ αὐτὰ ἢ ἀνάλογα πρὸς τὰ βυζαντινά, εἴτε διότι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐσχηματίσθησαν, εἴτε διότι ἐκ κληρονομίας περιεσώθησαν. Ἀλλὰ εἰς τὰ πλεῖστα μέρη οἱ χωρικοὶ ἀρκοῦνται εἰς τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπογράφοντες παραθέτουν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, ὥς π. χ. *Νικόλαος Γεωργίου*. Εἰς δὲ τὸν καθ' ἡμέραν διάλογον ὡς διακριτικὸν προστίθεται εἰς τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα παρωνύμιον ἐκ τοῦ χωρίου τῆς καταγωγῆς τοῦ ὀνομαζομένου ἢ ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ, καὶ

συνηθέστερον σκωπτικόν, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐκόλλησαν οἱ συγχωρικοί του, τὸ παραισοῦκλι.

Σήμερον ἡ χρῆσις τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπεκτείνεται, κυρίως ὑπὸ τὴν ὥθησιν καὶ πολλάκις ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ σχολείου, τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς πολιτείας, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἀρκετὰ τὰ δύο ὀνόματα πρὸς ἀκριβῆ διαστολὴν τῶν προσώπων καὶ ἀποφυγὴν τῶν συγχύσεων ἐκ τῶν ὁμωνυμῶν. Ὁ προχειρότερος δὲ τρόπος τῆς δημιουργίας οἰκογενειακοῦ ὀνόματος εἶναι ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀπαραιτήτου εἰς τὰ χωρία σκωπτικοῦ παρωνυμίου. Εἰς τὰ τέως καὶ νῦν τουρκοκρατούμενα μέρη, ὅπου οἱ ἄνωτέρω παράγοντες δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν δύναμιν καὶ σημασίαν, ἐξακολουθεῖ ἡ ἔλλειψις οἰκογενειακῶν ὀνομάτων, ὥς διακριτικά δὲ εἶναι ἐν χρήσει μόνον τὰ καθαρῶς προσωπικά παραισοῦκλια.

Τὰ ἄνωτέρω μᾶς δίδουν ἑκ τῶν προτέρων ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς φύσεως τῶν σημερινῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων. Ἄλλοις περὶ τὰ αὐτῶν εἶναι αἰτιολογία τῶν ὀνομαστικῶν, κατὰ ὅμωσ προέρχονται καὶ ἐκ παρωνυμίων, πολλάκις ἰδιοτρόπων, τῶν ὁποίων οὐχὶ σπανίως οὐκ εἶναι τὴν σημασίαν οὔτε τὴν καταγωγὴν δύναται κανεῖς νὰ μαντεύσῃ. Τινὰ ἐξ αὐτῶν ἀναμφιβόλως εἶναι καὶ ξενόγλωσσα, ἄλβανικά ἢ βλαχικά, εἰς δὲ τὰς νήσους καὶ φραγκικά ἔνεκα τῆς συμβιώσεως καὶ ἀναμειξεως τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς συνοίκους ἢ κυριάρχους τούτους λαούς. Ἄλλα προέρχονται ἐξ ἐπιθέτων ἐκ χωρῶν, πόλεων ἢ χωρίων, π. χ. *Συριανός*, *Σμυρνιός*, *Πολίτης*, τὰ ὁποῖα δὲν δεικνύουν πάντοτε τὴν καταγωγὴν, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς τὴν διαβίωσιν ἢ τὴν μετάβασιν εἰς τὴν ἐν λόγῳ πόλιν, ἄλλα ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος, οἷον *Ζωγράφος*, *Κουντουρᾶς*, *Ράπτης* κτλ., ἄλλα ἐκ διαφόρων ἀξιοματίων, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκκλησιαστικῶν, οἷον *Ἀναγνώστης*, *Δαμπαδάριος*, *Λογοθέτης* κτλ. καὶ ἄλλα τέλος εἶναι πατρωνυμικά, οἷον *Νικόλας Γεωργίου*, ἢ ὅπως λέγουν εἰς τὰ χωρία ὁ *Νικόλας τοῦ Γεώργη*, ὁ *Γεώργης τοῦ Κυριάκη* κτλ. Αἱ γενικαὶ αὗται ἐπεκράτησαν κατόπιν καὶ ὥς οἰκογενειακά, ἐνίοτε δὲ μετεβλήθησαν καὶ εἰς

ὀνομαστικάς, οἷον *Κυριακός, Διαμαντής* κ.τ.τ. Παρὰ δὲ τοῖς λογιωτέροις μετεβλήθησαν ἐπὶ τὸ ἀρχαιοπρεπέστερον, προστεθεισῶν εἰς τὰ πατρωνυμικά τῶν καταλήξεων *-ίδης, -άδης, οἷον Γεωργιάδης, Νικολαΐδης* κτλ.

Μεταξὺ τῶν σημερινῶν ἐπωνύμων πολλάκις εὐρίσκει κανεῖς καὶ προερχόμενα ἐξ ὀνομάτων γυναικῶν. Τὰ πλεῖστα ὁμῶς τούτων, εὐρισκόμενα σποραδικά, βεβαίως δὲν ἀποτελοῦν λείψανα μητριαρχικῆς ὀργανώσεως, ἀλλ' εἶναι ἀπλούστατα ἐπώνυμα ὄρφανῶν, τὰ ὅποια ἀπολέσαντα τὸν πατέρα εἰς μικρὰν ἡλικίαν ἀπεκλήθησαν μὲ τὸ ὄνομα τῆς μητρός, ὥς π. γ. ὁ *Γιάννης τῆς Μαρίας, ὁ Σπύρος τῆς Γιαννάκαινας* κττ. Τοῦτο δὲ κατόπιν ἐχρησιμοποίησαν ὥς ἐπώνυμον, οἷον ὁ *Σπύρος Γιαννάκαινας*. Ἐὰν ὅμως ποιθενὰ συστηματικῶς τὰ παιδιά λαμβάνουν ὥς ἐπώνυμον τὸ ὄνομα τῆς μητρός, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν συνέχειαν τοῦ παλαιῦ ἔθους τῆς ἐκ μητρός προσ-αγορεύσεως. Πάντως δ' ὅμοιαι ἀλλαγὴν εἶναι ἐν Λυκίᾳ, ὅπου πολὺ συνήθη εἰς τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὴν ἀρχὴν εἶναι τὰ μητρωνυμικά, ταῦτα προέρχονται ἐκ τῶν αὐτῶν ἀπορριπτῶν λέξεων καὶ ἀλλαγῆς τῆς Ἑλλάδος. Σημασίαν δὲ τὰ τοιαῦτα ὀνόματα ἐν Λυκίᾳ ἢ ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ τῆς μητρός, οἷον ἐ *Γιώργης τῆς Λιβισιανῆς, ἐ Δημήτρης τῆς Συνοριᾶς, ἐ Ἑλένη τῆς Πολίτας, ἐ Κωσταντῆς τῆς Νυντριώτισσας* (=Ὑδραίας) ἢ ἐκ χαρακτῆρος τινὸς αὐτῆς σωματικοῦ ἢ ἠθικοῦ, οἷον ἐ *Πέτρος τῆς Χοντρολένης, — τῆς Σαθθῆς, — τῆς Μαυρομάτας, — τῆς Κοντούλας, — τῆς Μονζαλιᾶς, — τῆς Ἀχάριστης, — τῆς Καφωρῆς* (=ἀπίστου). Ἄλλα εἶναι μὲν θηλυκαὶ ἐπικλήσεις, δὲν εἶναι ὅμως μητέρων ὀνόματα, ἀλλὰ παρωνύμια σκωπτικά, οἷον ἐ *Νικόλας τῆς Παλιόβρακας, — τῆς Λακέρδας, — τῆς Σάχλας, — τῆς Καπάκας* κ.τ.τ.

Σημασία τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων. Συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται πόση εἶναι ἡ σπουδαιότης τῆς ἐρεῦνης τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων. Ἡ προσεκτικὴ

μελέτη αὐτῶν κατὰ τόπους δύναται νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἐπιμελῆ ἔρευνητὴν εἰς πολλὰ συμπεράσματα καὶ περὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τοῦ τόπου τώρα καὶ εἰς τοὺς ἐγγὺς παλαιότερους χρόνους, καὶ περὶ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτοῦ πρὸς ἄλλοφύλους ἢ πρὸς ἄλλας πόλεις εἴτε δι' ἐποικίσεων εἴτε δι' ἀποδημιῶν, καθὼς καὶ περὶ τῶν ἔργων καὶ ἐπαγγελμάτων αὐτοῦ.

Συλλογαὶ συστηματικαὶ ἑλληνικῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων δὲν γνωρίζω νὰ ἔχουν δημοσιευθῇ, οὐδὲ πραγματεῖαι ἐπιστημονικαὶ περὶ αὐτῶν. Ὑλικὸν ἀφθονον εὐρίσκει κανεὶς εἰς τοὺς δημοσιευομένους ἐκλογικοὺς καταλόγους, εἰς ἐκκλησιαστικὰ βιβλία μητροπόλεων κτλ., ἀλλὰ τὸ ὕλικόν τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς ἐπιστημονικῶς καταρτιζομένας ἐπιτοπίους συλλογὰς, αἱ ὁποῖαι καὶ εἰς πολλὰς λεπτομερείας, σχετικὰς πρὸς τὰ ἐπώνυμα, πρέπει νὰ δίδουν προσοχὴν, ὧν τινὰς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω. Ἐκεῖνα δὲ καὶ λεξικογραφικῶς δι' ἐπιτοπίου ἔρευνῆς δύναται κανεὶς νὰ δώσῃ τὴν γλωσσικὴν ἐξηγήσιν πολλῶν, τὰς ὁποίας ἄλλως δὲν θὰ ἤδυνάμεθα νὰ ἀναγείνωμεν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΓΕΝΙΚΗ

ΑΘΗΝΩΝ

Γενικά.

Παρωνύμια εἶναι τὰ πρόσθετα ἐκεῖνα ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς πλάττων ἐπικολλᾷ εἰς τὰ προσωπικά, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ σκώψῃ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν διάκρισιν ἐντὸς τῆς κοινωνίας μεταξὺ τῶν ὁμωνύμων ἀτόμων. Οὕτω τὰ παρωνύμια ἀποτελοῦν τὰ κατ' ἐξοχὴν προσωπικὰ διακριτικὰ ὀνόματα παρὰ τῷ λαῷ, ἀντικαθιστῶντα ἄριστα τὰ ἐπώνυμα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ ἡ ὀργανωμένη πολιτεία πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας συγχύσεων.

Τὰ παρωνύμια εἶναι συνηθέστατα εἰς ὅλους τοὺς κατὰ φύσιν ζῶντας λαούς, καθὼς καὶ εἰς τοὺς χωρικοὺς καὶ τὰ κατώτερα στρώματα τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. Τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἔχουν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἀνεξάντλητον πρὸς τὸ σκῶμμα διά-

θεσιν τοῦ λαοῦ, ἀφ' ἐτέρου δὲ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς σαφεστέρας διακρίσεως μεταξὺ περισσοτέρων ὁμωνύμων προσώπων, ἢ ὅποια παρουσιάζεται καὶ εἰς τὰς μεγάλας κοινωνίας, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ὀλιγανθρώπους συνοικισμούς. Τρίτη δέ τις ἀρχὴ εἰς μερικοὺς λαοὺς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ δεισιδαίμων φόβος πρὸς ἀνακοίνωσιν τοῦ πραγματικοῦ ὀνόματος, περὶ τοῦ ὁποίου εἵπομεν ἤδη καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου ἐπιτίθενται τὰ σκωπτικὰ παρωνύμια ὡς ἀποπλανητικὰ ἅμα καὶ ἀποτρόπαια. Ὅθεν καὶ τὰ παρωνύμια δύνανται νὰ διακριθῶν εἰς τρεῖς κατηγορίας, πρῶτον τὰ καθαρῶς σκωπτικά, δεύτερον τὰ ἀπλῶς χαρακτηριστικά καὶ τρίτον τὰ ἀποτρόπαια.

Εἶναι δὲ ἡ μελέτη καὶ τῶν τριῶν τούτων κατηγοριῶν ἀξία λόγου, τῆς μὲν πρώτης, διότι μᾶς ἀποκαλύπτει μίαν πτυχὴν τῆς εὐτραπέλου καὶ σκωπτικῆς ὄψεως τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ καὶ τὴν περὶ τοῦ κωμικοῦ ἡρώδου ἀντίληψιν αὐτοῦ, τῆς δευτέρας, διότι μᾶς δείκνυται τὴν ἀντίληψιν τῶν κοινωνικῶν μέσων, δι' ὧν ἐπέτυχεν ὁ λαὸς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἀντίληψιν αὐτοῦ, καὶ τῆς τρίτης, διότι οὗτος παρέχει ἐν τῇ πλείονι ἀκρίβειᾳ ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ δείγμα τῆς ἀνεξαντλήτου δευσιπροσέκτου αὐτοῦ. Πολυπληθέστερα ὁμως πάντων εἶναι τὰ παρωνύμια.

Ἡ πρὸς τὸ σκῶμμα διάθεσις εἶναι κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ μάλιστα τοὺς ζῶντας πλησιέστερον πρὸς τὴν φύσιν, ἐκδηλουμένη οὐ μόνον εἰς τὰ παρωνύμια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ σκωπτικά καὶ σατυρικά ἔσματα καὶ τὰ πολυειδῆ σκώμματα, τὰ ὅποια ἐκτοξεύει ὁ λαὸς κατὰ παντός, ὅτι δύναται νὰ παρὰσχη λαβὴν τινα, εἴτε πρᾶγμα εἶναι εἴτε ζῶον εἴτε ἄνθρωπος, εἴτε συμπατριώτης εἴτε ξένος. Δύναται δὲ νὰ κινήσῃ αὐτὴν πᾶσα παρεκτροπὴ ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ καὶ συνήθους, εἴτε σωματικὴ εἴτε ἠθικὴ, μεγάλη ἢ καὶ ἐλαχίστη, τὴν ὁποίαν μεγαλοποιεῖ ὁ λαός, ἢ καὶ μὴ ὑπάρχουσιν πλάττει, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ σκώψῃ. Χαρακτηριστικώτατα διὰ τοὺς ἀρχαίους εἶναι τὰ τοῦ κωμικοῦ Ἀναξανδρίδου, τὰ ὅποια μᾶς περισφύζει ὁ Ἀθηναῖος (Σ' 242 θ). «Ὑμεῖς γὰρ ἄλλήλους ἀεὶ χλευάζετε, οἷδ' ἀκριβῶς. Ἄν μὲν γάρ ἢ τις εὐπρεπής, ἱερὸν γάμον καλεῖτε· ἐὰν δὲ μικρὸν παντελῶς ἀνθρώ-

πιον, σταλαγμόν· . . . λιπαρὸς περιπατεῖ Δημοκλῆς, ζωμὸς κατωνόμασται· χαίρει τις ἀνχμῶν ἢ ρυπῶν, κονιορτὸς ἀναπέφηνεν· . . . ὑφείλει· ἄρνα ποιμένος παίζων, Ἄτρεὺς ἐκλήθη· ἔαν δὲ κριόν, Φοῖξος· ἂν δὲ κωδάριον, Ἰάσων». Μᾶς διασφίξει δὲ ὁ Ἀθήναιος ἐκ τοῦ Ἀλέξιδος καὶ παρωνύμια τοιαῦτα, οἷον Κάραθος, Παραμασήτης, Σκόμβρος, Σεμίδαλις κτλ.

Ἐκ τῶν ὑπερωτέρων χρόνων ἔχομεν τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴν εἰδήσιν τοῦ Συνεσίου (1). «Τοιγαροῦν ἕως οὐδὲν ἡμῖν δεινὸν ἦν, ἐκοιμυέοντο (οἱ ναῦται τοῦ πλοίου) καὶ ἐκάλουν ἀλλήλους οὐκ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀτυχημάτων, ὁ χολός, ὁ κηλήτης, ὁ ἀριστερόχειρ, ὁ παραβλώψ. Ἐκαστος ἔν γέ τι εἶχε τοῦπίσημον».

Παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἐπίσης ἄφθονα ἦσαν τὰ σκωπτικά παρωνύμια, ὥς φαίνεται ἐκ τῶν ἐξ αὐτῶν προελθόντων ἐπωνύμων καὶ ἐξ ἄλλων ἐκδόσεων. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὁμιλῶν περὶ τῆς κατὰ τὸν τοῦ Σουλτάνου Κιλίτζ-Ἀσλὰν καὶ ἀναμνησκόμενος τοῦ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκφυγέντος Ἀνδρόνικου Κομνηνέου, ἀποροπῇ τὰ ἐξαπὴ τὴν πρὸς τὸ σκῶμμα δεινότητα αὐτοῦ λέγων, «Ὅθεν καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν κατ' αὐτοῦ σκωπτικῶν ἐξ αὐτοῦ δὴ Ἀνδρόνικος ἐσέπειτα ποριζόμενος Κουτζασθλάνη τοῦτον ὠνόμαζε, φιλολοῖδορος ὧν εἶπερ τις καὶ ἄλλος καὶ καθάπασθαι ἀνθρώπων δεινότατος». Ὁμοιάζουν δὲ τὰ βυζαντινὰ παρωνύμια, τὰ μέχρῃς ἡμῶν περισωθέντα, καταπληκτικῶς πρὸς τὰ νεώτερα.

Νεοελληνικά παρωνύμια.

Α') Ὄνομα καὶ προέλευσις.

Παρ' ἡμῖν τὰ παρωνύμια εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν λαὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα παρανόμια, παρονόματα ἢ παρανόματα, παραβγάλματα, παρατσούκλια, παραγκώμια, παρασούμια, σουσούμια,

(1) Ἐπιστολὴ δ' σ. 640 Hercher.

ξούρια, πινόμια, πιμονές και εἴ τι ἄλλο. Εἶναι δὲ προῖον τῆς κατ' ἐξοχὴν φιλοσκώμμονος διαθέσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Παρ' αὐτῷ τὸ σκῶμμα εἶναι συνηθέστατον. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὰ σκωπτικὰ ἄσματα καὶ ἰδίως τὰ δίστιχα, τὰ ὁποῖα κατὰ τοὺς χρόνους καὶ τὰς διασκεδάσεις διαστανροῦνται πανταχόθεν μεταξὺ τῶν συνδιασκεδαζόντων, ἀφήνω κατὰ μέρος τὰ σκώμματα, τὰ ὁποῖα οἱ χωρικοὶ ἀπενθύνουν πρὸς τοὺς γείτονας, καὶ περὶ τῶν ὁποίων εἵλομεν ἤδη, εἰς τὰ χωρία ἐν γένει ὅταν δὲν ἔχουν ἄλλο θέμα διμιλίας, καὶ συνήθως δὲν ἔχουν, καταντοῦν εἰς τὴν κακογλωσσίαν καὶ τὸ σκῶμμα, καὶ διασκεδάζουν πειράζοντες τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλον. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἄνθρωπος ἐντόπιος ἢ ξένος, ὁσονδήποτε τέλειος καὶ ἂν εἶναι, τοῦ ὁποίου νὰ μὴ βροῦν κάτι, νὰ μὴ τοῦ κολλήσουν τὸ παρατσούκλι, τὴν ἰσομορφίαν, ἢ ὄψεις, ἢ χροιά τοῦ προσώπου, τὸ μέγεθος καὶ τὸ χρῶμα τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς ρινῆς, τῶν ὠτῶν, ἢ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ σώματος, τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, ἢ τὴν ἰσχύον ἢ ὀκλίαν αἰτίας φιλικῆς φράσεως, αἱ πράξεις, αἱ ἰδέαι, τὰ πάντα μετὰ θαυμαστικῆς ὀξύτητος παρατηροῦνται, διὰ τοῦτο εὐρεθῇ ἢ ἀστεία αὐτῶν ὄψεις καὶ ἐκπηδήσῃ τὸ σκῶμμα καὶ τὸ παρατσούκλι.

Πλάττονται δὲ τὰ παρατσούκλια οὐχὶ πάντοτε κατὰ κυριολεξίαν. Αἱ μεταφοραὶ καὶ συγκρίσεις πρὸς ζῶα καὶ πράγματα καὶ πρόσωπα καὶ ἡ δημιουργία πολλάκις ἐντελῶς νέων λέξεων εἶναι πράγματα συνηθέστατα εἰς τὰ παρωνύμια. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἔρευνα τῆς προελεύσεως ἐκάστου εἶναι δυσχεροσετάτη, ἂν μὴ γνωρίζῃ τις ἔξ' αὐτῆς τῆς κοινωνίας τοῦ ὅρου, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐπλάσθη.

Ὡς πρὸς τὰ ἀπλῶς χαρακτηριστικὰ παρωνύμια ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ταῦτα προέρχονται κυρίως ἐκ σωματικῶν ἐλαττωμάτων, τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς ἢ τῆς ἀποδημίας κττ., οἷον ὁ Γεώργης ὁ Κουτσός, ὁ Γιάννης ὁ Στραβός, ὁ Δημήτρης ὁ Κουλοχέρης, ὁ Δημήτρης ὁ Κρητικός, ὁ Ἀμερικάνος κτλ. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ βυζαντινὰ Στραβορωμανός, Κουτζομύτης, Συναδηνός κ.τ.λ., ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ ἔγιναν καὶ οἰκογενειακά.

Ἐποτρόπαια παρωνύμια ἐγὼ τοῦλάχιστον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ δὲν γνωρίζω. Τὰ δὲ πολυπληθέστατα σκαπτικὰ ἀναλόγως τῆς προελεύσεως αὐτῶν δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας·

1) τὰ λείψανα τῶν παιδικῶν χρόνων, οἷον *Μπάμπης* ὁ *Χαραλάμπης*, τὸ *Νὸ* ὁ *Στυλιανός*, τὰ ὅποια ἐκ τῆς παιδικῆς γλώσσης ὀρμηθέντα διατηροῦνται ἐνίστε καὶ διὰ τοὺς μεγάλους. Συνήθως ὅμως ἀντικαθίστανται ὑπὸ ἄλλων.

2) τὰ ἐκ σωματικῶν ἰδιοτήτων, οἷον *Κεφάλας*, *Πουδάρα*, *Καμπούρης*, *Μουστάκας*, *Στραβοπόδης*, *Πλατυπόδης* (βυζαντινόν), *Βραχνός*, *Σβαρνιάρα* (ὥς σύρουσα τοὺς πόδας), *Ζερδός* (καὶ βυζαντινόν), *Μακρύς* (καὶ βυζαντινόν), *Καλλόμαλλος* (βυζαντινόν) κτλ. Ἐκ τούτων ὅμως πολλὰ εἶναι ἁπλῶς χαρακτηριστικά.

3) ἐκ πνευματικῶν ἰδιοτήτων, οἷον *Κακός*, *Ψεύτης*, *Γεντίμπελας* (= *Γεντίμπελας* *Παλληκαράς* *Ξυρός* *Λιπαρός*), *Ἀγγελάτος* (καὶ βυζαντινόν).

4) ἐκ συνηθειῶν, πρὸς τὰς ὁποίας ἐνδυμασίας κτλ., οἷον *Μυξέλης*, *Κρασεῖ*, *Πορτοκας*, *Παρτάλης*, *Ξιπόλυτος*, *Σκουφᾶτος* κτλ.

5) ἐκ συνηθῶν φράσεων, ἁσυνήθους προφορᾶς κτλ., οἷον *Παιικαλός*, *Πασαπνοῆς*, *Δοξαπατοῆς* (καὶ βυζαντινόν), *Πολυκαλός*, *Δηλαδής*, *Σαλισβοῦρης*, *Στέκας*, *Βρόντας* (ἐκ τοῦ βροντώδους τόνου τῆς φωνῆς), *Καλημέρης* κ.τ.τ.

6) ἐκ πράξεων ἐκτρόπων, οἷον *Κλεφταβγός* (ὁ κλέψας ὥν), *Ὀγδουνταλιά* (ἡ φαγοῦσα ὀγδοήκοντα ἐλαίας), *Τηγανίτας* (ὁ τρώγων πολὺ τοὺς τηγανίτες) κτλ.

7) ἐκ συγκρίσεων πρὸς ἄλλα πρόσωπα, οἷον *Πασᾶς*, *Δεσπότης*, *Γύφτος*, *Πιλάτος* κτλ.

8) ἐκ συγκρίσεων πρὸς ζῶα, οἷον *Ἀλεπός* (καὶ βυζαντινόν), *Ζαγάρι*, *Γκαμήλας*, *Λαγός*, *Ψεῖρα*, *Σφήκα*, *Πετεινός*, *Ψύλλος* (καὶ βυζαντινόν) κτλ.

9) ἐκ συγκρίσεων πρὸς πράγματα, οἷον *Μπουγαδοκόφινος*, *Ἀνεμόμυλος*, *Δεκές*, *Μαῖντανός* κτλ.

Καὶ πολλάκις μὲν αἱ ἐξ ὧν τὰ παρωνύμια λέξεις μένουσι ἀμετάβλητοι, οἷον ἡ *Χερούκλα* ἐπὶ ἀνδρός, ἡ *Ντομάτα* ἐπίσης, π. χ. ὁ *Γιάννης* ἡ *Χερούκλα*, ὁ *Δημήτριος* ἡ *Ψείρα* κττ. Ἄλλοτε ὅμως ἐκ τῶν λέξεων τούτων ἐσχηματίσθησαν ἐπίθετα, οἷον ὁ *Ντομάτας*, ὁ *Χερούκλας*, ὁ *Ψείρας*, ὁ *Πίας* κττ. τὰ ὁποῖα κατόπιν ἐπολιτογραφήθησαν καὶ ὡς οἰκογενειακά.

Ἄλλος δέ τις τρόπος εἶναι ἡ πρὸ τοῦ ὀνόματος πρόταξις τοῦ παρωνυμίου, ἔνεκα τῆς ὁποίας δημιουργοῦνται σύνθετα, οἷον *Καραγιάννης*, *Μανρογιώργης*, *Στραβοδοσίλης*, *Στραβορωμανός* (βυζανινόν), *Ψωρομήτρος*, *Δελιγιάννης* κττ.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων φαίνεται καταφανὲς ὅτι δὲν εἶναι ἀρκετὸν ὁ συλλογεὺς γὰρ ἐκ τῆς παραβολῆς μόνον τὰ παρωνύμια, ἀλλὰ πρέπει ὅπου εἶναι ἀναττόν καὶ ἐπὶ τόπον νὰ ἀναζητήσῃ τὴν αἰτίαν τοῦ παρωνυμίου τούτου. ὅπου ἄλλως ὑπάρχει κίνδυνος πολλὰ ἐξ αἰτίων νὰ μείνουν ἀνερμήνευτα ἢ κακῶς νὰ ἐρμηνευθοῦν.

Συλλογὰς παρωνυμίων συστηματικὰς δὲν ἔχομεν μέχρι τοῦδε. Ὁ Kretschmer εἰς τὸ βιβλίον αὐτοῦ περὶ τῆς λεσβιακῆς διαλέκτου περισυνέλεξε τινα, εἰς αὐτὸν δὲ ἀνήκει καὶ ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα κατάταξις. Ὡσαύτως ὁ Dieterich ἔχει τινὰ ἐν τῷ περὶ νοτίων Σποριάδων ἔργῳ του. Ὑλικὸν χρησιμοποιήσιμον παρέχουν ἄφθονον τὰ ἐκ παρωνυμίων ἐπώνυμα, ἀλλὰ ταῦτα τοῦτο ἔχουν τὸ κακόν, ὅτι οὐδὲ νύξιν παρέχουν περὶ τῶν ἀφορμῶν, ἐξ ὧν ὠρμήθη τὸ παρωνύμιον, ἢ γνῶσις τῶν ὁποίων, ὥς εἵπομεν, εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀσφαλῆ ἐρμηνείαν τῶν παρωνυμίων καὶ ἐπομένως καὶ διὰ τὴν κατάταξιν καὶ τὴν περαιτέρω ἐπ' αὐτῶν ἔρευναν.

Δ' ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

Γενικά.

Τοπωνύμια λέγοντες ἐννοοῦμεν οὐ μόνον τὰς ὀνομασίας τῶν πόλεων, χωρίων καὶ συνοικισμῶν, ἀλλ' ἐν γένει πάντα τὰ ὀνόματα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς ὀνομάζει πᾶσαν πτυχὴν, πᾶν τμήμα τοῦ πατρίου ἐδάφους. Τὰ τοπωνύμια δὲν εἶναι αὐθαίρετα κατασκευάσματα. Ὅπου δὲν εἶναι λείψανα παλαιά, εἶναι στενωτάτα συνδεδεμένα πρὸς τὴν μορφήν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ, τὴν βλάστησιν, τὰ ζῶα, τοὺς κατοίκους του, πολλάκις δὲ καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν, τὰ ἔθιμα καὶ τὰς παραδόσεις. Διὰ τὴν γεωγραφίαν καὶ ἡ μελέτη αὐτῶν εἶναι σπουδαιοτάτη οὐ μόνον διὰ τὴν γεωγραφίαν, σύγχρονον καὶ ἱστορικὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν λαογραφίαν, τὴν ἐθνολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν. Διὰ τὴν γεωγραφίαν τὴν σύγχρονον αὐτῶν διότι τὸ ἰδιαίτερον ὄνομα δίδει πλήρη ὑπόστασιν εἰς ἓνα τόπον, διακρίνον αὐτὸν ἀπὸ παντός ἄλλου, καθὼς τὸ ὄνομα συμπληροῖ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν ἐν τῇ κοινῳίᾳ, ἀλλὰ καὶ διότι τὰ ὀνόματα ταῦτα πολλάκις αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ χαρακτηρίζουν τὴν φύσιν καὶ τὴν μορφήν τοῦ ὀνομαζομένου τόπου. Διὰ τὴν ἱστορικὴν, διότι μέρος αὐτῶν εἶναι λείψανα ὀνομάτων συνοικισμῶν παλαιῶν ἐκλιπόντων, τὰ ὁποῖα μᾶς καθοδηγοῦν εἰς τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῶν. Διὰ τὴν λαογραφίαν, οὐ μόνον διότι αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀποτελοῦν μίαν ἐκδήλωσιν τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀξίαν μελέτης, ἀλλὰ καὶ διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἀποτελοῦν ἐν ἐπὶ πλεόν δεῖγμα τῆς μυθολογικῆς τοῦ λαοῦ φαντασίας, ἔτι δὲ καὶ διότι πολλὰ συνδέονται πρὸς παραδόσεις καὶ ἔθιμα παλαιότατα. Διὰ τὴν ἐθνολογίαν τέλος καὶ τὴν ἱστορίαν, διότι μέγα πλῆθος αὐτῶν ἢ εἶναι ξενόγλωσσα ἢ ὁμόγλωσσα μὲν, ἀλλ' εἰς ξένους λαοὺς ἀναφερόμενα, τὰ ὁποῖα, ἂν μὴ τι ἄλλο, μαρτυροῦν ὅμως περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐποικίσεως ἢ καὶ τῆς διόδου ἀπλῶς τῶν λαῶν τούτων ἐκ τῶν σχετικῶν χωρῶν,

πολλὰ δὲ καὶ περισφύζουσιν τὴν μνήμην μεγάλων ἀρχοντικῶν οἰκῶν, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν κατὰ καιροὺς τῶν τόπων τούτων οἱ εὐγενεῖς χωροδεσπόται.

Νεοελληνικὰ τοπωνύμια.

Ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω γενικῶς ἰσχύουν καὶ διὰ τὰ νεοελληνικὰ τοπωνύμια, τὰ ὅποια ἀναλόγως τῆς προελεύσεως αὐτῶν δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας:

α') εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὅποια προφανῶς διετηρήθησαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, εἴτε μεμαρτυρημένα εἶναι εἴτε ἀμάρτυρα, ὅσον καὶ ἂν ἡ σημερινή των ὄψις εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀμυρὰ καὶ ἐξηλλοιωμένη. Οὕτω π. χ. *Χιλιαδὸν* λέγεται σήμερον ἡ ἀρχαία *Φυλιαδών*, *Δαυλὸς* μέχρι πρό τιος ἐλέγετο ἡ *Ἑλενοῖς*, *Γιόρκοι* ἐν Κύπρῳ καὶ *Γόρκοι*, *Δάμι* τὸ *Ἰδάμιον*, *Βροῖσ'α* τὰ *Ἀφροδίσια*, *Ἀμμοῦ* τὸ *Ἀμμόν*.

β') εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἐξ ἑκείνων βυζαντινῶν χρόνων διασφύζοντα

1) τὴν μνήμην πόλεων καὶ κτητορικῶν βυζαντινῶν, διατηρουμένων μέχρι τοῦ νῦν ἢ ὅτι συνηθέστερον ἐκλιπόντων, οἷον *Μάκρη* ἐλέγετο κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ λέγεται καὶ σήμερον ἡ αὐτὴ θρακικὴ πολίχνη· *Μιστράς* ἐκαλεῖτο ἡ βυζαντινὴ πρωτεύουσα πόλις ἐν Λακωνίᾳ, μὲ τὸ αὐτὸ δὲ ὄνομα καλεῖται σήμερον τὸ παρακείμενον εἰς τὰ ἑρείπια χωρίον· *Μεσσηνε* καλεσὶ τουρκιστὶ καλοῦνται σήμερον τὰ ἑρείπια τοῦ κάστρου τῆς βυζαντινῆς ἐν Θράκῃ *Μοσσνονοπόλεως* κτλ.

2) τὴν μνήμην ἀγροτικῶν, διοικητικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν διαιρέσεων, οἷον *Ζευγολατειό*, *Χιλιομόδι*, *Διμοῖρι*, *Ἀγρίδι*, *Πραστεῖό*, *Ἀπλίκιν*, *Ἀφεντιοτή*, *Κομιτιοτή*, *Σπαθαρικόν*, *Ἐπισκοπή* κτλ.

3) τὴν μνήμην τῶν βυζαντινῶν κτητόρων, οἷον *Κατάκλι* τὸ κτῆμα τῆς οἰκογενείας *Κατακαλῶν*, *Διαβολίτζι* τὸ κτῆμα τοῦ *Διαβολίτζη*, *Μιχαλίτσι* τὸ κτῆμα τοῦ *Μιχαλίτση*, *Λεοντάρι* τὸ τοῦ *Λεοντάρη*, *Μανιάκι* τὸ τοῦ *Μανιάκη*, *Μελιγαλᾶ* κλπ. Τὰ τοπωνύμια ταῦτα κατ' ἀρχὰς ἐξεφέροντο κατὰ

γενικήν, ὥς δηλοῦντα τὸν κτήτορα, βαθμηδὸν ὁμῶς λησμονηθείσης τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἐξηγέθησαν καὶ κατ' ὀνομαστικήν οὕτως, ὥστε τὸ χωρίον τοῦ Διαβολίτζη ἔγινε τὸ χωρίον Διαβολίτσι, καὶ ἐξελληνισθὲν ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ Διαβολίσιον. Ἐν Κύπρῳ εὗρηται καὶ εἰς ἀρσενικὸν γένος, οἷον ὁ Καλλίνικος, ὁ Ζαχαρίας, ὁ Βάρδας, ὁ Κουρκούας, ὁ Δούκας, ὁ Λάσκαρης, οἱ Φωκάδες, οἱ Καβράδες, οἱ Λιγενῆδες κλπ.

4) Τὴν μνήμην ἀξιωματίων ἢ ἐπαγγελμάτων τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἐκ τῶν ἐπωνύμων τῶν κτητόρων, οἷον Τρικλίτη, Λογοθέτη, Πικέρι (τοῦ Πιγκέρη).

5) Τὴν μνήμην στρατιωτικῆς χρήσεως, οἷον Βίγλα, Μεροβίγλι, Σιδερόπορτα κτλ.

γ') εἰς ἑκείνα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν λείψανα ἐποικήσεων ἢ καὶ προσωρινῆς παρουσίας ἡμετέρων ξένων λαῶν, Σλάβων, Τούρκων, Ἀλβανῶν καὶ ἄλλων. Τοιαῦτα εἶναι π.χ. τὰ σλαβικά *Νεζερός*, *Ἀράχσι*, *Ζιγοβίσι* κλπ., τὰ ἄλβανικά *Μαλκίτσι*, *Κακοσάτσι*, *Νακισάτσι* κτλ., τὰ τούρκικα *Σανταλάρι*, *Τοπουζλάρι*, *Χασάν ἀγά* κτλ., ἀλλὰ καὶ τελευταῖον σποραδικὰ τινὰ φραγκικά ἰδιωματικὰς φραγκοκρατηθείσας χώρας, οἷον *Σανταμέρι* ἐν Ἀχαΐᾳ τοῦ Γάλλου *Saint-Omer*, *Τρέμουλας*, φρούριον ἐν Καλαβρυτοῖς ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ *de Tremouille*, *Καθοντόρος*, τὸ ἀκρωτήριον τῆς Εὐβοίας ὁ Καφιεῖς, ἐν Κύπρῳ *Ἀγκολέμης*, *Λαζανιάς*, τοῦ *Φικάρδου*, *Σανταλάρι*, *Σαντινί*, ἐν Κερκύρᾳ τὰ *Γήρου* ἀντὶ τὰ *Ρογήρου* κτλ. Ἐκ τούτων ἄξια ἰδιαιτέρας προσοχῆς διὰ τὴν ἐθνολογίαν εἶναι τὰ φαινόμενα σλαβικά, καθόσον εἰς αὐτὰ ἀνευρίσκονται τὰ ἔχνη τῶν σλαβικῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπέδραμον κατὰ τὸν Μέσον Αἰῶνα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθῇ τόσος θόρυβος περὶ τῆς ἐκσλαβώσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ταχείας καταστροφῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὰ ἄλβανικά διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἄλβανικῶν ἐποικήσεων, ἔπειτα δὲ καὶ τὰ τουρκικά, ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πολλὰ προέρχονται ἐκ τῶν ἰδιοκτητῶν Τούρκων, οἷον *Χασάν ἀγά* κτλ., ἀλλὰ πολλὰ ἀναφέρονται εἰς ἐποικήσεις καὶ μετακινήσεις πληθυσμῶν, προκληθείσας ἕνεκα τῶν

πολέμων τῆς Πύλης ἢ ὑπ' αὐτῆς τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως
κατὰ καιροὺς πρὸς πύκνωσιν τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ εἰς
τῆς ἑλληνικὰς χώρας, ὡς *Ταταρλάρ, Τατάρκιοι, χωρίον ἐκ*
Τατάρων συνοικισθέν, Τσερκέζκιοι, χωρίον Κιρκασίων, Κα-
ζακλάρ, χωρίον Κοζάκων καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐπειτα σπου-
δαῖα εἶναι τὰ τουρκικὰ τοπωνύμια, διότι πολλὰ ἔξ αὐτῶν
εἶναι αὐτὰ τὰ παλαιότερα ἑλληνικὰ καὶ μάλιστα βυζαντινά,
τὰ ὁποῖα παραφθείραντες οἱ Τούρκοι κατέστησαν δυσδιά-
γνωστα. Οὕτως αἱ βυζαντιναὶ παρὰ τὴν Προποντιίδα *Πηγαί*
μετεβλήθησαν εἰς *Μπίγαν*, ἡ ἀνατολικῶς τῆς Σμύρνης *Παλαιὰ*
πολις εἰς *Μπαγιάμπολον*, ἡ *Τρίπολις* εἰς *Ταράμπολον*, ὁ *Πύρ-*
ργος εἰς *Μπουργκάς* κτλ. Περιεργότατα παραδείγματα τοιούτων
φθορῶν ἀναφέρει ὁ Μενάρδος ἐν Κύπρῳ, ὡς *εἰς τὴν Κίον*
ἐγένινεν Ἰοτιντζ'ιώ, ὁ Ἅγιος Ἀμβρόσιος, ἡ Βρόσης, ἡ Γρό-
σης ἐγένινεν *ἡ Κουρούς* (= *κρούς*), τοῦ Ἀντρολίκου Ἀν-
τολί κιοῦ, τὸ Ἀγρίδι Ἀγίρ-ντιν, καὶ τῶν ἑλλήνων ἑλλήνων
Ἀγίρ-ντιν, ἡ Πέτρα τοῦ Ἀγροῦ Γενίρ-ντιν, καὶ τῶν ἀσσυρίων
ἐξ ὧν τῶν τοπωνυμίων ἐπὶ τῶν ἀσσυρίων, ἀναφερομένα
εἰς ξένους ἐποικήσεις καὶ ξένους ἀσσυρίους, ὡς *Γυφτοχώρι, Ἀρ-*
μένηδες, Συοκάνηδες, Καοσιάνοι, Αὐραουτοινά κ.τ.τ.

δ') εἰς τὰ φαινόμενα καθιερῶς νεοελληνικά, μολονότι ἐπισταμένη ἔρευνα τῶν βυζαντινῶν πηγῶν καὶ τῆς βυζαντινῆς γεωγραφίας ἴσως πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἤθελεν ἀποδείξει βυζαντινά. Τὰ νεοελληνικά τιῦτα τοπωνύμια δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς διαφόρους κατηγορίας ἀναλόγως τῆς προελεύσεως αὐτῶν. Οὕτω προέρχονται ἄλλα

1) ἐκ τῆς γεωλογικῆς συστάσεως τοῦ ἑδάφους, οἷον *Τράχυνες, Χωματερό, Χαρκός, Ἀμμουσα, Λιθερή, Χαντριά* (διότι τριβέται τὸ ἑδάφος εἰς χάντρες) κ.τ.τ.

2) ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους καὶ διαφόρων ἄλλων αὐτοῦ ἰδιωτήτων, οἷον *Λάκκα, Στεγή, Καταβόθρα, Αἰλωνάρι, Βαθὺ, Ὀμαλός, Ἀβγό, Μαγούλα, Κουνόπειτρα*, κ.τ.τ. Εἰς ταῦτα ὑπάγονται καὶ τὰ ἐκ τῆς ἡχοῦς, οἷον *Ἀντίλαλος, Φώνισσα*.

3) ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ ἐδάφους, οἷον Ἀσπρόκαμπος, Ἀσπριά, Κοκκινιά, Ἀσπρόβάλτος κ.τ.τ.

4) ἐκ τῶν ρεόντων ὑδάτων, οἷον *Κεφαλόβρυσσος*, *Ἀρμυροπόταμος*, *Γλυκόβρυσσος*, *Κρουνέρι*, *Μαυρονέρι* κ.τ.τ.

5) ἐκ τῆς φυομένης βλαστήσεως ἢ τῆς ἐλλείψεως αὐτῆς, οἷον *Ἀγριάδα*, *Μαραθῶνας*, *Μαραθωνήσι*, *Ἀμπελάκια*, *Ἀναδεντράδες*, *Πουρνάρι*, *Κερασιά*, *Ἀχλαδόκαμπος*, *Μαδάρα*, *Ξεροβοῦνι*.

6) ἐκ τῶν συχναζόντων ζώων, οἷον *Ἀηδόνια*, *Ἀηδονόραχη*, *Ἀετόραχη*, *Ἀλποχώρι*, *Ἀλουπότρυπες* κ.τ.τ. Ἐντεῦθεν καὶ τινες κυνηγετικάι τοπωνυμιαί, οἷον *Τρυγονᾶς*, *Πέρασμα*.

7) ἐκ διαφόρων κτισμάτων, ἀρχαίων ἢ νέων, καὶ ἰδίᾳ ἐκκλησιῶν, διατηρουμένων ἢ καὶ ἡρειπωμένων, οἷον *Ἀσπρόπυργος*, *Ἀνεμόμυλος*, *Πυργί*, *Καστράκι*, *Κολῶνες*, *Κιόνι*, *Ἅγιος Γεώργιος*, *Μοναστήρι*, *Παντάνασσα*, *Φανερωμένη* κ.τ.τ.

8) ἐκ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ὀνόματος τῶν κατοίκων, οἷον *Ἀρκάτες* (ἐργάται), *Τορναβάνοι*, *Καρφιάδες*, *Χαρτσιάδες* κ.τ.τ. Ἐκ τῶν ἰδιοκτητῶν, οἷον *Κερκύρα* τοῦ *Ζαΐμη* κ.τ.τ. Ἐν *Κεραλίνικα*, *Κερκύρα* καὶ *Ἄλλαξι* γίνεται χρῆσις τῶν οἰκιστικῶν ὀνομάτων εἰς τὸν πληθυντικόν, οἷον *Ἀλεξανδράδες*, *Κορακιές*, *Ἀσπιωτάδες*, *Ραφαλάδες*, κ.τ.τ. ἢ οὐδετέρου ἐπιθέτου εἰς τὸν εἰς -ατος ληγόντων, οἷον *Δαφνάτα*, *Μαζαρακάτα*, *Κουντουράτα*. Ἐν *Κερκύρα* γίνεται χρῆσις ἐπιθέτων εἰς -άτικα, οἷον *Μαστοράτικα*, *Γεωργοπουτάτικα*, ἐν δὲ τῇ *Μάνη* καὶ ἀλλαχοῦ τῆς *Πελοποννήσου* τῆς καταλήξεως -αῖκα ἢ -άνικα, οἷον *Μαλευριάνικα*, *Κορακιάνικα*, *Καλιάνικα*, *Κατουλαῖκα* κ.τ.τ. ⁽¹⁾.

9) ἐξ ἐπιτοπίων ἱστορικῶν παραδόσεων, συνήθως ὀνομάτων λησιῶν ἢ καὶ ἄλλων, οἱ ὅποιοι ἔδρασαν ἢ ἐφονεύθησαν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ ἄλλων ἐπιτοπίων πολλάκις ἀσημάντων γεγονότων, οἷον τὸ ἐν τῇ *Ἀχαΐᾳ* *Γεφύρι* τοῦ *Γιαννᾶ*, τοῦ ἐκ *Προστοβίτης* ἄρματωλοῦ, τοῦ δολοφονηθέντος ἐν *Πάτραις* ὑπὸ τῶν *Τούρκων* τὸ 1770, τὸ *Κάστρο* τοῦ *Δοξα-*

(¹) Περὶ τῶν τοπωνυμικῶν ἐν γένει καταλήξεων ἔγραψεν ὁ *Κ. Αμάντος*, *Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen*. München, 1908.

πατρῆ, Ὡς τοῦ Γουρῆ, Ὡς τοῦ Σανιᾶ ἐν Κεφαλληνίᾳ, Κρέμ-
μισμαν τοῦ καμήλου ἐν Κύπρῳ κ.τ.τ.

10) ἐκ παρομοιώσεων πρὸς ζῶα, ἀνθρώπους ἢ καὶ πρά-
γματι, οἷον *Πενταδάκτυλον* λέγεται ὄρος ἐν Κύπρῳ, *Πεντα-
δάκτυλος* καὶ ὁ Ταῦγετος, *Ἀνὸ ἀδέρφια* λέγονται αἱ δίδυμοι
κορυφαὶ τοῦ Σιπύλου, *Παλληκάρι* ἢ ἑτέρα τῶν κορυφῶν τῆς
Φολόης, τὸ δὲ ὄνομα *καλόγερος* συνηθέστατα ἀποδίδεται εἰς
βράχους. Ἐν Κύπρῳ καλεῖται *Γυναικόκρεμμος* κρημνός, διότι
ἐξ αὐτοῦ ὥς ἐκ μαστῶν καταστᾶζει ὕδωρ. Πολλοὶ χεῖμαρροι
καλοῦνται *Διακονιάρηδες*, διότι ὥς ἐπαῖται δάνειον ἔχουν τὸν
βίον. Τοιαῦτα εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ τοπωνύμια *Δράπανος*,
Διχάλη, *Σκάφη*, *Στεφάνη*, *Κάκκαβο*, *Χωνί* κ.τ.τ. Ἐννοεῖται
ὅτι τὰ τοιαῦτα τοπωνύμια εἶναι συνήθη εἰς ὄρη καὶ βρά-
χους, ὅπου παρουσιάζονται σχήματα ποικίλα, δυνάμενα νὰ
κινήσουν εἰς παρομοίωσιν, ἀποκρίνεται δὲ προβαθμίδα τῆς
πλήρους μυθολογίας, ἢ ὅπλα ἀποκρίνεται εἰς τὰς ἐξ αὐτῶν

ἀποκρίνεται παρομοίωσιν, ἀποκρίνεται δὲ προβαθμίδα τῆς
πλήρους μυθολογίας, ἢ ὅπλα ἀποκρίνεται εἰς τὰς ἐξ αὐτῶν
ἀποκρίνεται παρομοίωσιν, ἀποκρίνεται δὲ προβαθμίδα τῆς
πλήρους μυθολογίας, ἢ ὅπλα ἀποκρίνεται εἰς τὰς ἐξ αὐτῶν
ἀποκρίνεται παρομοίωσιν, ἀποκρίνεται δὲ προβαθμίδα τῆς
πλήρους μυθολογίας, ἢ ὅπλα ἀποκρίνεται εἰς τὰς ἐξ αὐτῶν

11) ἐκ διαφορῶν παραδόσεων, σχετικῶν πρὸς παλαιότητας,
οἷον νεραΐδας, δράκους, διαβόλους κ.τ.τ. Οὕτως, ὥς ἐσημειώ-
σαμεν εἰς τὰς παραδόσεις, συνηθᾶται καὶ τὰ τοπωνύμια *Δρα-
κοσπηλιά*, *Δρακόλιμνη*, *Δρακότροπα*, *Νεραΐδοβούνι*, *Νεραϊ-
δάλωνο* κτλ. *Μανωλιά* ἢ τῆς *Μανωλιάς* τὸ λαγκάδι καλεῖται
χεῖμαρρος ἐν Ἀχαΐᾳ, διότι ἐκεῖ κατοικεῖ ἡ λάμια *Μανωλιά*.

12) καὶ τελευταῖον ἐκ διαφορῶν παραδόσεων, σχετικῶν

πρὸς παλαιότατα ἔθιμα, οἷον *Γεροντόδραχος* καλεῖται ἡ χα-
μηλοτέρα τῶν κορυφῶν τοῦ Παρνασσοῦ, διότι ἀπ' αὐτῆς τὸν
παλιὸ καιρὸ ἐγκρέμιζαν τοὺς γέροντας, ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ
βγάνουν τὸ ψωμί τους.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται καταφανὲς ὅτι μία συλλογὴ
τοπωνυμίων, διὰ νὰ εἶναι πλήρης καὶ χρήσιμος ἐπιστημονι-
κῶς, πρέπει ὁ καταρτίζων αὐτὴν συλλογεὺς νὰ μὴ περιορίζη
τὸ ἔργον του εἰς τὴν ἀπλῶς καὶ ὥς ἔτυχε περισυλλογὴν καὶ

ἀναγραφὴν τῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσέχη καὶ ἄλλα μερικὰ πράγματα.

Πρῶτον αὐτὴ ἡ καταγραφὴ τοῦ ὀνόματος πρέπει νὰ εἶναι ἀκριβεστάτη, καθὼς ἀκριβῶς τὸ τοπωνύμιον λέγεται, προστιθεμένου ἀπαραιτήτως καὶ τοῦ ἄρθρου, διὰ νὰ δηλωθῇ τὸ γένος καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ πτώσις, καθ' ἣν τοῦτο ἐκφέρεται. Ταύτην πρέπει νὰ ἀκολουθῇ ἡ δήλωσις καὶ ἡ περιγραφὴ τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ τοπωνύμιον ἀποδίδεται, διότι μόνον ἡ γνῶσις τῆς φύσεως καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους, τῆς ἐπ' αὐτοῦ βλαστήσεως κτλ. δύναται νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τοπωνυμίου. Ἐπειτα πρέπει νὰ σημειώνεται ἐπιμελῶς πᾶν ὅ,τι λέγεται διὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον, πᾶσα παράδοσις εἴτε ἱστορικὴ εἴτε μυθικὴ. Ὁ συλλογεὺς δὲν πρέπει νὰ βαρύνεται νὰ ἐρωτᾷ ἢ νὰ ἐπεξεύρῃ ἢ νὰ περιέρχεται εἰς ἄλλας περιστάσεις εἶναι ἐλάττωμα, διὰ τὴν περιστάσιν ὅμως ταύτην εἶναι ὠφελιμωτάτη. Καὶ τοῦτο ὅτι εἶναι τὴν συλλογὴν νὰ ἀκολουθῇ καὶ γὰρ τῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγράφεται τὸ τοπωνύμιον εἰς τὴν ὕψιν τῆς.

Διὰ ταῦτα πάντα ὁ ὁριζούμενος τρόπος τῆς περισυλλογῆς τῶν τοπωνυμίων δὲν εἶναι ὁ ἀκριβὴς ἀκοῆς, ἀλλ' ὁ ἐξ αὐτοψίας. Ὁ λαογράφος συλλογεὺς διατρέχων τὴν γῶραν συνοδεῖα μάλιστα χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν τὸν τόπον τους, δύναται, ἐρωτῶν πάντοτε καὶ πληροφροῦνόμενος, ἄριστον ὕλικὸν νὰ συλλέξῃ, τὸ ὁποῖον θέλει ἀποβῇ χρήσιμον οὐ μόνον διὰ τὴν μελέτην τῶν τοπωνυμίων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς παραδόσεις, καὶ δι' ἄλλας ἀκόμη ἐκτὸς τῆς λαογραφίας μαθήσεις.

Νεοελληνικὰ τοπωνύμια εὐρίσκει κανεὶς πολυπληθῆ εἰς διαφόρους περιηγήσεις καὶ ὁδοιπορικὰ ξένων καὶ ἡμετέρων, ἔπειτα εἰς διαφόρους γεωγραφικάς, τοπογραφικάς, ἱστορικάς καὶ ἀρχαιολογικάς πραγματείας, τῶν ὁποίων ἡ μνημόνευσις θὰ ᾔτο μακροτάτη. Ἐμελετήθησαν δὲ πολὺ τὰ τοπωνύμια ἰδίως ἀφ' οὗτου ἀνεκινήθη ὑπὸ τοῦ Fallmerayer τὸ ζήτημα τῶν σλαβικῶν ἐποικήσεων ἐν Ἑλλάδι. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων πρῶτος τὴν μεγάλην σπουδαιότητα τῆς μελέτης τῶν τοπω-

νυμίων τῆς Ἑλλάδος ὑπέδειξεν ὁ Ἀ. Κυπριανός⁽¹⁾, συστηματικαὶ δὲ ἐξ ἐπιστημονικῶν λόγων συλλογαὶ εἶναι ἡ τοῦ *Ταιτσέλη*, Ὀνόματα θέσεων ἐν Κεφαλληνίᾳ μετὰ τοπογραφικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν σημειώσεων, δημοσιευθεῖσα εἰς τὸν Α' τόμον τοῦ Παρνασσοῦ σ. 674 κέ., ἡ τοῦ Σ. Μενάρδου, Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου, ἐν Ἀθηνᾶς τ. ΙΗ' σ. 315 κέ., ἡ τοῦ Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Χίου, ἐν τῷ Λεξικογραφικῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Μέσης καὶ Νέας Ἑλληνικῆς τ. Α' σ. 12 κέ. καὶ 157 κέ., τοῦ αὐτοῦ, Τοπωνυμικά (αὐτ. Ε' 58-64). Καὶ αἱ τρεῖς αὗται συλλογαὶ εἶναι καὶ πραγματεῖαι περὶ διαφόρων ἑλληνικῶν τοπωνυμίων, αἱ δὲ δύο τελευταῖαι εἶναι ἀξιολογώταται καὶ ὑποδειγματικαὶ εἰς τὸ εἶδος τῶν. Πλὴν τούτων τοπωνυμίας μετ' ἀξιολόγων παρατηρήσεων ἐδημοσίευσεν καὶ ὁ Κ. Dieterich, Sprache u. Volksüberlief. der Südlichen Sprachgruppe σ. 267 κέ., ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Kretschmer ἐν τῷ περὶ τῆς Κρητικῆς διαλέκτου ἔργῳ του πραγματεύεται περὶ τῶν τοπωνυμίων τῆς Λέσβου (σ. 26 κέ.). Καὶ ἡμῶς αἱ τινες συλλογαὶ ἐκδοθήσονται ὅπως οὐκ οὐδαῖαι, οἷα ἡ τοῦ Γ. Ι. Ἰωαννίδου ἐν ἀπογραφῇς Σ' σ. 91 κέ., τοῦ Κ. Γ. Παπαλέκου αὐτ. Ε' 225 κέ. Τοπωνυμῖαι ἑλληνικαὶ Καραβρίας ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Morosi ἐν Archivio glottologico italiano 1874 τ. IV σ. 75. Τοπωνυμικά ἐδημοσίευσεν τελευταῖον καὶ ὁ Δ. Καμπούρογλου, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν συλλογὴν διαφόρων αὐτοῦ γνωμῶν, δημοσιευθεισῶν ἤδη καὶ ἀλλαχοῦ, περὶ τῆς ἐτυμολογίας καὶ τῆς ἀρχῆς διαφόρων ἁττικῶν τοπωνυμίων. Τέλος σπουδαίαν συμβολὴν διὰ τὴν μελέτην τῶν τοπωνυμίων ἀποτελοῦν καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου δημοσιευθεῖσαι, Γνωμοδοτήσεις περὶ μετονομασίας συνοικισμῶν καὶ κοινοτήτων. Ἐν Ἀθήναις, 1920. Τελευταῖον ὥς πρὸς τοὺς συνοικισμῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Ἑλλάδος ὑπάρχουν καὶ οἱ Πίνακες τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων τοῦ Κράτους, ἐκδοθέντες ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν τὸ 1920.

(1) Ἐν Φιλίστορι 1862 τ. Γ' σ. 3-5.

Καὶ ταῦτα μὲν διὰ τὰ σημερινὰ τοπωνύμια. Διὰ τὰ παλαιότερα, τῶν χρόνων δηλ. τῆς Τουρκοκρατίας, σπουδαιότητα πηγὴν ἀποτελοῦν τὰ εἰς τὰ δημόσια ἀρχεῖα ἢ τὰς χεῖρας ἰδιωτῶν εὗρισκόμενα ἔγγραφα, οἷον προικοσύμφωνα, πωλητήρια, κώδικες μητροπόλεων καὶ κοινοτήτων, ἔτι δὲ καὶ οἱ τουρκικοὶ κώδικες καὶ τὰ φραγκικὰ καὶ τουρκικὰ ἔγγραφα. Διὰ τοῦτο οἱ συλλογεῖς, ὅσakis τοὺς παρουσιάζονται τοιαῦτα, δὲν πρέπει νὰ χάνουν τὴν εὐκαιρίαν, ἀλλ' εἰ δυνατόν μὲν νὰ τὰ περισυλλέγουν καὶ τὰ ἀποστέλλουν εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ἰδρυθέντα Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, ἄλλως τοῦλάχιστον νὰ κρατοῦν ἀκριβῆ ἀντίγραφα αὐτῶν.

Ε' ΟΝΟΜΑΤΑ ὉΡΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ, ΜΗΝΩΝ, ΗΜΕΡΩΝ ΚΤΛ.

Γενικά

Ἡ περισυλλογὴ καὶ ἡ μελέτη τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν φράσεων, πᾶς οὐκίαν μετατρέπονται ὁ λαὸς, ἐν τῇ ἀντικειμένη ὥρᾳ καὶ μῆνᾳ καὶ ἡμέρᾳ, εἶναι ἀδιολογώτατη, διότι τὰ ὀνόματα ταῦτα καὶ αἱ φράσεις κωπεύονται ἐν ἑαυτοῖς παλαιότατους τρόπους διαιρέσεως καὶ καθορισμοῦ τοῦ χρόνου, οἷτινες εἶναι στενώτατα συνδεδεμένοι οὐ μόνον πρὸς τὸ γεωγραφικὸν πλάτος, τὸ κλίμα, τὴν φύσιν καὶ τὴν βλάστησιν τῆς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστος λαὸς διαιτᾶται, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὴν πρόοδον, τὴν ὁποίαν ἔχει κάμει εἰς τὸν πολιτισμόν. Διότι οἱ λαοὶ ὥς βάσεις διὰ τὴν διαίρεσιν καὶ τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου ἐχρησιμοποίησαν ἀνέκαθεν διαφορὰ φυσικὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια κατ' ἔτος ἢ κατὰ μικρότερα χρονικὰ διαστήματα ἐπανερχονται κανονικῶς ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ζοῦν. Τοιαῦτα εἶναι πρῶτον αἱ τροπαὶ τοῦ ἡλίου καὶ ἡ ἐπιτολὴ καὶ δύσις ὠρισμένων ἀστέρων, ὥς καὶ αἱ φάσεις τῆς σελήνης. Δεύτερον ἡ πρόοδος καὶ ἡ φθίσις τῆς βλαστήσεως καὶ ἰδίως τῶν καρπῶν, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὴν κυρίαν τροφήν, ὥς εἶναι τὰ δημητριακά, τὸ ἀρτοκαρπόδενδρον κτλ. Τρίτον αἱ πρὸς τὴν βλάστησιν ταύτην συνδεόμεναι γεωργικαὶ ἐργασίαι, ὥς σπορά,

θερισμός, ἀλώνισμα, κ.τ.τ. Τέταρτον διάφοροι τῶν ζώων κατὰ καιροὺς περιοδικαὶ ἐνέργειαι, καὶ μάλιστα ἡ ἄφιξις καὶ ἀναχώρησις τῶν ἀποδημητικῶν πτηνῶν, καὶ τελευταῖον αἱ κατὰ περιόδους ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐπανερχόμεναι μετεωρολογικαὶ καταστάσεις, οἷον βροχαί, ψύχη, ἀνεμοί.

Πλὴν τῶν φυσικῶν τούτων βάσεων εἰς προηγμένους ὅπωςδὴποτε λαοὺς, ἔχοντας ρυθμισμένον καθ' ἓνα οἶονδὴποτε τρόπον τὸν κοινωνικὸν καὶ θρησκευτικὸν αὐτῶν βίον, ὥς μέτρα χρονικὰ ἐχρησίμευσαν καὶ διάφορα κανονικῶς καὶ κατὰ χρονικὰ διαστήματα τακτά, μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, ἐπαναλαμβανόμενα γεγονότα ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ θρησκευτικῷ αὐτῶν βίῳ, οἷαι αἱ ἐμπορικαὶ ἀγοραί, καθὼς καὶ αἱ κατὰ τακτὰς ἡμέρας ἐνιαύσιοι θυοίαι, ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις.

Αἱ ἐπὶ τῶν βάσεων τούτων στηριχθεῖσαι διαιρέσεις, κρατήσασαι ἐπὶ χρόνους καὶ αἰῶνας, καθ' ὧν οἱ λαοὶ, ἐξετοπίσθησαν βαθμηδὸν ὑπὸ τοῦ ἡλιακοῦ ἡμερολογίου, τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν Ἀσσυροβαβυλωνίων ὀρμηθέν, ἐπικράτησε πρῶτον εἰς ὅλον τὸν ἑλληνορωμαϊκὸν κόσμον καὶ οὕτω καιροῦς ἐξελκυσθέντες ἐπικρατεῖ καὶ σήμερον εἰς ὅλους τοὺς πολιτισμένους λαοὺς. Παρὰ τὴν ἐπικράτησιν ὅμως ταύτην, ἡ ὁποία ἐγένετο κυρίως ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου, τὰ κατώτερα στρώματα τῶν λαῶν καὶ μάλιστα οἱ πλησιέστερον πρὸς τὴν φύσιν ζῶντες χωρικοὶ δὲν ἔπαυσαν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ ἐπίσημον ἡμερολόγιον νὰ διατηροῦν καὶ νὰ μεταχειρίζωνται πρὸς καθορισμὸν τοῦ χρόνου τρόπους παλαιότερους, τοὺς ὁποίους ὁ σημερινὸς λαογράφος ἐρευνητὴς δύναται νὰ εὕρῃ καὶ καθ' ἑαυτοὺς, συνήθως ὅμως ἀνευρίσκει κεκρυμμένους ὑπὸ τὰ ὀνόματα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς ὀνομάζει τοὺς μῆνας, τὰς ὥρας καὶ τὰς ἡμέρας.

Νεοελληνικὰ ὀνόματα ὥρῶν, μηνῶν κτλ.

Εἰς τὸν νέον ἐλληνικὸν λαὸν αἱ ὥραι τοῦ ἔτους εἶναι τέσσαρες, φέρουν δὲ ὀνόματα ἄλλα μὲν ἀρχαῖα, ἄλλα δὲ νεώτερα, πλασθέντα ἐπὶ μιᾷ τῶν ἀνωτέρω βάσεων. Οὕτως ἔχο-

μεν τὸν χειμῶνα, ὄνομα ἀρχαῖον, τὴν ἀνοιξή, ὄνομα πλασθὲν ἐκ τῆς προόδου τῆς βλαστήσεως, διότι κατ' αὐτὴν ἀνοίγουν τὰ λουλούδια, τὸ καλοκαίρι, ἐκ τῆς κρατούσης καλοκαιρίας, καὶ τὸ φθινόπωρο ἢ χινόπωρο ἢ κλινόπωρο ἢ μοθόπωρο κ.τ.τ. ἢ ὑστεροκαίρι, στερονοκαίρι καὶ εἴ τι ἄλλο, ὀνόματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν πρῶτα εἶναι ἀρχαία κληρονομία, τὰ δὲ τελευταῖα νεώτερα, πλασθέντα κατὰ τὸ καλοκαίρι καὶ δηλοῦντα τὴν σχετικὴν αὐτοῦ ἐξακολούθησιν καὶ κατὰ τοὺς μῆνας, τοὺς ὁποίους περιλαμβάνει τὸ φθινόπωρον.

Πλὴν ὅμως τῶν ὥρων τούτων ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καθορίζει καὶ ἄλλας διαφόρους ἐποχάς, μακροτέρας ἢ βραχυτέρας, ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκ τῆς βλαστήσεως, τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν, τοῦ βίου τῶν ζώων, τῶν ἀστέρων καὶ τῆς λατρείας. Οὕτω π. χ. συνήθως ἀκούει κανεὶς παράσεις, οἷον ᾿ς τὰ κεράσια, ᾿ς τὰ σταφύλια, ᾿ς τὰ κολοκύθια κ.τ.τ., δι' ὧν ὁ λαὸς καθορίζει τὸν ἀνταρξικὸν χρόνον ἀπὸς τὰς δώδεκας ταύτας ἡμέρας. Συμφορῶντος πρὸς αὐτὰς καὶ πνέοντες ἐτησίαι διακρίνονται εἰς μετέμια τῶν φρούτων καὶ μετέμια τῶν σταφυλιῶν (Νάξος). Τοιαύτας φράσεις ἀκούσκει κανεὶς καὶ εἰς διαφόρους παροιμίας, οἷον ἀπ' τοῦ Μᾶϊ ὥς τὰ κεράσια, ἀπ' τὰ σῦκα ὥς τὰ σταφύλια, ἀπ' τὸ θέρος ὥς τὸ ἔλλες | δὲν ἀπολείπουν οἱ δουλειές, ἐβγήκε τὸ ροδάκινο ἀρχισε τὸ νυχτέρι κτλ. Ἐκ διαφόρων γεωργικῶν ἐργασιῶν καθορίζονται αἱ ἐποχαί, ᾿ς τὸ θέρο, ᾿ς τ' ἀλώνια, ᾿ς τὸν τρύγο, ᾿ς τὰ πετμέζια κ.τ.τ. Ἐκ τοῦ βίου τῶν ζώων δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν φράσεις, ἔχομεν ὅμως παροιμίας καὶ γεωργικὰ παραγγέλματα, οἷον τζιτζίκας ἐλάλησε | πάрте τὰ δρεπάνια σας, μὴ σᾶς γελάσῃ ὁ μπρακακᾶς, μήτε τὸ χελιδνάκι | ἂν δὲν λαλήσῃ τζιτζίκας δὲν εἶναι καλοκαιράκι. Ἐκ τῶν ἀστέρων ἡ πούλια εἶναι κυρίως ἡ καθορίζουσα ἐποχήν, ὥς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅθεν καὶ ἡ φράσις, ἔπεσ' ἡ πούλια ᾿ς τὴν θάλασσα, καὶ ἡ παροιμία, ὄντας ἡ πούλια βασιλεύει, ὁ καλὸς ζευγολάτης ἀποσπέρνει | κι οὔτε τσοπάνης ᾿ς τὰ βουνά, οὔτε ζευγᾶς ᾿ς τοὺς κάμπους. Ἐκ τῆς λατρείας τέλος εἶναι συνήθεις οἱ καθορισμοί, τὸ Πάσχα, ἢ τὴ Λαμπρή, ξώπασχα ἢ ξώλαμπρα, τὰ Χριστούγεννα ἢ τοῦ

Χριστοῦ, τὴς Ἀποκριῆς, τῆς Παναγίας καὶ συνηθέστερον τὴν Μεγάλην σαρακοστήν, τὸ Δεκαπενταύγουστο, τὸ Σαραντάμερο καὶ εἴ τις ἄλλος, δι' ὧν καθορίζεται ὁ ἀντίστοιχος πρὸς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς νηστείας χρόνος. Ἐκ τῶν ἁγίων διὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ χρόνου σπουδαιότατοι εἶναι ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος, ὁ μὲν πρῶτος ὡς ἀρχὴ τῆς καλοκαιρινῆς ἐποχῆς, ὁ δὲ δεύτερος ὡς ἀρχὴ τῆς χειμερινῆς. Οὕτω διχοτομοῦσι τὸν ἐνιαυτόν, καθ' ὃν τρόπον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἄλλοις λαοῖς αἱ πλειάδες. Εἶναι δὲ οἱ χρόνοι τῶν ἑορτῶν τούτων, δηλαδή ἡ 23ῃ Ἀπριλίου καὶ ἡ 26ῃ Ὀκτωβρίου, ἡ ἐποχὴ τῆς συνάψεως συμβολαίων καὶ μισθώσεων εἴτε κτημάτων εἴτε ἀνθρώπων (1).

Καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν εἰς τὸν λαὸν τῶν χωρίων ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν ἐπήγασαν. Βεβαίως δὲ εἶναι ἄγνωστα τὰ ὀνόματα τοῦ ἐπισήμου ἡμερολογίου, ὅσον καὶ ἂν παρουσιάζονται γλωσσικῶς κατὰ τὰς ἐκδόσεις, καὶ τινὰ δὲ καὶ παρητυμολογημένα, ὡς Γενάρης, Φεβρουάριος κτλ. Συνηθέστερα ὅμως πολλὰ εἶναι νεώτερα ὀνόματα, παλαιότερα δὲ τῆς βίβλου στήσεως καὶ τῶν καρπῶν τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν, τῆς μετεωρολογικῆς καταστάσεως τῶν κτηνῶν καὶ ἰδίως τῶν ἑορτῶν. Οὕτως ἔχομεν τὰ ὀνόματα Ἀνοιξιάτης διὰ τὸν Μάρτιον, Κερασάρης, Τριανταφυλλᾶς, Δούλουδος, Πράσινος διὰ τὸν Μάϊον, Κερασάρης ἐνιαχοῦ καὶ διὰ τὸν Ἰούνιον, Γαλιστής διὰ τὸν Ἰούλιον, διότι γιαιλίζουν τὰ σταφύλια, ἔπειτα Θεριστής, Ἐρνιαστής διὰ τὸν Ἰούνιον, Ἀλωνιστής, Χορτοκόπος, Χορτοθήρης διὰ τὸν Ἰούλιον, Συκολόγος, Τρυγητής διὰ τὸν Αὐγουστον, Πετμεζᾶς, Σποράρης, Τρυγητής καὶ Τρυγομηνᾶς διὰ τὸν Σεπτέμβριον, Σπαρτής, Τρυγομηνᾶς διὰ τὸν

(1) Τὴν τοιαύτην διαίρεσιν εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις, οἱ ὅποιοι ὀνομάζουν τὰς δύο ἑορτὰς Χίντρελλές τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ Κάσίμ τὸν Ἅγιον Δημήτριον, ἀριθμοῦν δὲ ἀπ' αὐτῶν τὰς ἡμέρας κατὰ προοιούσαν ἀρίθμωσιν, ὡς ἀριθμεῖ ὁ Ἡσίοδος ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν τροπῶν, συνάπτοντες πρὸς τὴν ἀρίθμωσιν καὶ διαφόρους μετεωρολογικὰς παροιμίας.

Ἰοκτώβριον, *Νιαστής, Σπαρτής, Σποριάς, Μεσοσπορίτης, Κρατσομηνᾶς, Τρυγομηνᾶς* διὰ τὸν Νοέμβριον, *Κλαδευτής* διὰ τὸν Φεβρουάριον, *Φυτευτής* διὰ τὸν Μάρτιον κτλ.

Τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν εἶναι τὰ αὐτὰ πανταχοῦ διὰ τὸν αὐτὸν μῆνα, πολλάκις δὲ ὄνομα δηλωτικὸν τῆς αὐτῆς γεωργικῆς ἐργασίας ἀποδίδεται ἀλλαχοῦ εἰς ἄλλον μῆνα. Τὸ τοιοῦτον ἐξηγεῖται ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ κλίματος κατὰ τόπους, ἔνεκα τῆς ὁποίας αἱ αὐταὶ γεωργικαὶ ἐργασίαι ἀλλαχοῦ ἄλλοτε γίνονται, πρωϊμώτερον ἢ ὀψιαιότερον. Οὕτω τὰ τοιαῦτα τῶν μηνῶν ὀνόματα ἀποτελοῦν στοιχεῖα χρήσιμα οὐ μόνον διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς διαφόρους τόπους, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς φυσιοδίφας, τοὺς μελετῶντας τὰ τῆς βλαστήσεως κατὰ διαφόρους χώρας.

Ἐκ τῆς μετεωρολογικῆς καὶ κλιματολογικῆς καταστάσεως ἔχομεν ὀνόματα, οἷον *Κονασμός* διὰ τὸν Ἰανουάριον, *Καλομηνᾶς* διὰ τὸν Μάϊον, *Περσικός* διὰ τὸν Ὀκτώβριον, *Βροχάρης*, *Ἀνακατωμένος* διὰ τὸν Σεπτέμβριον καὶ τὰ μεταφορικὰ *Παυρομηνιότης, Γδομάτης, Καταρσιάρης, Πεντάγιστος* καὶ εἴ τι ἄλλο διὰ τὸν Μάρτιον.

Ἐκ τῶν ἀποδημητικῶν ἔχομεν τὸ ὄνομα *Ὀρτυκολόγος* διὰ τὸν Σεπτέμβριον.

Συνηθέστατα εἶναι τὰ ἐκ τῶν ἐορτῶν καὶ τῶν ἁγίων ὀνόματα, οἷον *Καλαντάρης* διὰ τὸν Ἰανουάριον, *Ἀγιωργιάτης καὶ Λαμπριάτης* διὰ τὸν Ἀπρίλιον, *Στανριώτης* διὰ τὸν Σεπτέμβριον, *Ἀηδημητριάτης* διὰ τὸν Ὀκτώβριον, *Ἀησιεράτης, Ἀηαντριάς, Ἀηταξιάρχης, Ἀηφιλιπιάτης* διὰ τὸν Νοέμβριον, *Ἀηνικόλας, Χριστός, Χριστουγεννιάτης* διὰ τὸν Δεκέμβριον κτλ.

Τελευταῖον ἔχομεν ὀνόματα καὶ ἐκ τοῦ μήκους, διὰ τὸν Φεβρουάριον, *Μικρός, Κύντουρος, Κουτσός, Κουτσοφλέδαρος* κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς αὐτὸν ἐκλήθη καὶ ὁ Ἰανουάριος *Τρανός, Μεγάλος μῆνας* ἢ *Μεγαλομηνᾶς*, ἐνῷ πραγματικῶς δὲν εἶναι μεγαλύτερος τῶν ἐχόντων 31 ἡμέρας.

Ὅνόματα ἑβδομάδων ἰδιαίτερα, καθ' ὅσον ἐγὼ τοῦλάχιστον γνωρίζω, πλὴν τῶν καθιερωμένων ὑπὸ τῆς λατρείας,

τῆς *Τυρινῆς*, τῆς *Καθαρῆς βδομάδας*, τῆς *Μεγάλης βδομάδας*, δὲν ἔχομεν.

Ἡμερῶν ἐπίσης ὀνόματα ἰδιαίτερα δὲν ἔχομεν εἰμὴ σποραδικὰ τινα. Τοιαῦτα εἶναι τὰ *Μερομήνια*, ἀλλαχοῦ *Μηνολάγια*, *Καταμήνα* ἢ *Καταμηνάτα*, αἱ πρῶται δηλ. τρεῖς, ἕξ, δώδεκα ἢ καὶ δέκα τέσσαρες κατὰ τόπους ἡμέραι συνήθως τοῦ Αὐγούστου, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τοῦ Ἰανουαρίου ἢ τοῦ Ἰουλίου ἀπὸ τῆς 20ῆς αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἐκάστη ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα τῶν ἀκολουθῶν μηνῶν καὶ τῶν ὁποίων παρατηρεῖται μετὰ προσοχῆς ἢ μετεωρολογικῇ κατάστασις, διότι θεωρεῖται ὡς προσημαίνουσα τὸν καιρὸν τοῦ ἀντιστοίχου αὐτῆς μηνός· λείψανον παλαιῶν ἀστρολογικῶν δοξασιῶν καὶ μαντικῶν τρόπων.

Ἐπειτα εἶναι οἱ *Δρίμες*, αἱ πρῶται ἡμέραι τοῦ Αὐγούστον καὶ ἐνιαχοῦ καὶ τοῦ Μαρτίου, αἵτινες θεωροῦνται ἀκατάλληλοι διὰ πᾶσαν ἐργασίαν καὶ αἵτινες διὰ τὴν πλῆσιν ἐνδυμάτων, κερπὴν ὑλῶν κτλ., τὰ ἔσπευον παύονται. Ἀνήκουν δὲ καὶ αὗται εἰς τὸν πλεον τοῦ αἵματος ἀστρολογικῶν δοξασιῶν.

Ἐπειτα εἶναι ἐνιαχοῦ ἡ *Καλοχρονιά*, ἡ πρώτη Σεπτεμβρίου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ λείψανον κατὰ τὸν Σεπτέμβριον ἐνάρξεως τοῦ ἔτους καὶ τῶν ἰνδιαιτηνῶν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἢ *Καλοχρονιά*, ὡς ὀνομάζεται ἐν Σύμῃ, ἢ *Τοῦ χρονογράφου* ἐνιαχοῦ, διότι πιστεύεται ὅτι ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἀρχὴν τοῦ ἔτους, ὁ Χάρος γράφει ὅλους, ὅσοι θὰ πεθάνουν τὸν χρόνον.

Ἐπειτα *Οἱ μέρες τῆς γριᾶς*, ὅπως λέγονται αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου ἐκ τῆς παραδόσεως περὶ τιμωρίας τῆς ἐξυθρισάσης τὸν Μάρτην γριᾶς.

Ὀνόματα ἔχουν καὶ αἱ ἡμέραι τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῆς τεσσαρακοστῆς, τῆς λεγομένης *Καθαρῆς βδομάδας*, *Καθαρὴ Δευτέρα* ἢ *Καθαροδευτέρα* καὶ ἐνιαχοῦ *Τσαγκαροδευτέρα*, *Καθαρὴ Τρίτη* κτλ., καθὼς καὶ αἱ τῆς τελευταίας, τῆς λεγομένης *Μεγάλης βδομάδας* ἢ *Μεγαλοδόμαδου*, *Μεγάλῃ Δευτέρα*, *Μεγάλῃ Τρίτῃ* κτλ. Ἐπειτα ἡ *Τσιγκροπέφτη*, ἡ πρὸ τῆς Κυριακῆς τῶν Ἀπόκρεω Πέμπτη κτλ. Ἐνιαχοῦ καὶ αἱ ἐβδομάδες

τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς φέρουν τὸ ὄνομα *Καλογριές*.

Ἡ ἄξια παρατηρήσεως ἐπίσης εἶναι τὰ ὀνόματα καὶ αἱ φράσεις, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς διακρίνει εἰς διάφορα τμήματα τὸ ἡμερονύκτιον καὶ ὀνομάζει τὰς ὥρας αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν διαίρεσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ὀνόματα αὐτά, τὰ ὅποια ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν βίον. Οὕτως ἔχομεν πρῶτον τὴν ὥραν *σύννυχτα*, *σύνανγα*, *σύμποινα*, *νυχτοξημερώματα*, ἀκολουθοῦν τὰ *γλυκοχαράματα*, *γλυκοφέγγισμα*, τὰ *χαράματα*, ἡ *αὐγή*, καὶ μετὰ ταῦτα τὸ *ἔβγα τοῦ ἡλίου* ἢ τὰ *ἡλιοβγαλήματα*. Ἐχομεν ἔπειτα τὸ *πουργὸ* ἢ *πρωῖ* καὶ μετ' αὐτὸ *ἐνιαχοῦ* τὸ *κολασιὸ* ἢ ὥρα *τσικαλιῶ*, τὸν περὶ τὴν 9ην δηλ. χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἐργάται τρώγουν τὸ πρόγευμα. Ἀκολουθεῖ τὸ *μεσημέρι*, τὸ ὁποῖον πολλαχοῦ καλεῖται *γίωμα* ἐκ τοῦ κατ' αὐτὸ φαγητοῦ (1). Ἐργαται ἔπειτα τὸ *ἀπόγεμα* ἢ *δειλινὸ* ἢ *μερέτι* ἢ *μερόντι*, καὶ ὁ πάλιν τρώγουν κατὰ τὸ θέρος, ἔπειτα κατὰ τοῦτον τοῦ χρόνου, τὸ *ἡλιοβασίλεμα* ἢ τὴν ὥραν *πὺν* αὐτῆς ὁ ἥλιος ἐν τοῦτον τοῦ χρόνου καὶ τὰ *σύννυχτα* ἢ *συσκοτα*. Ἡ νύξ ἐμετ' τὰ *μεσάνυχτα* καὶ τὸ *πρωῖνὸν* τμήμα, *ὅταν λαλοῦν τὰ κοκόρια κ' ὕστερα*.

Ἐν Κρήτῃ εἰς τοὺς ποιμενικοὺς ἔχομεν διαιρέσεις τοῦ ἡμερονυκτίου καὶ ὀνόματα ἐκ τῶν ποιμενικῶν ἐργασιῶν, οἷον ὥρα *νεροῦ*, ὁ περὶ τὴν 10ην χρόνος, καθ' ὃν ποτίζουν τὰ ζῶα, *σταλιστό*, ἡ ὥρα *πὺν σταλίζουν* τὰ δὲ περὶ τὴν μεσημβρίαν, *ξεσταλισμός* ἢ *ξεστάλισμα* ἢ *ξέσταλος* ἢ ὥρα *ξεσταλοῦ*, ἡ ὥρα καθ' ἣν γίνεται τὸ *ξεστάλισμα* μετὰ μεσημβρίαν, *πρῶτος σαλεμός*, *δεύτερος σαλεμός*, αἱ ὥραι τῶν νυκτερινῶν μετακινήσεων καὶ βοσκῶν, *στεσὰ* δὲ ὅταν στέκωνται τὴν νύχτα πρὸς ἀνάπαιυσιν.

Περίεργα εἶναι τὰ ὀνόματα τῶν διαιρέσεων τοῦ ἡμερονυκτίου ἐν Βιθυνίᾳ, ὥρα *πὺν σχολάζουνε* τὰ παῖδιά, ἡ *μεσημβρία*, ὥρα *πὺν σημαίνει* ὁ παπᾶς, τὸ *ἀπόγευμα* περὶ τὴν

(1) Ἐν Πόντῳ *ὀλημερὸς* λέγεται ὁ περὶ τὴν μεσημβρίαν χρόνος συμπεριλαμβανομένης καὶ αὐτῆς.

3ην ἢ 4ην, ὥρα πὸν σβήνουνε τὰ κεριά, ἢ ὥρα τοῦ ὕπνου,
3η ἢ 4η μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ὥρα τοῦ μεσανύχτου,
ὥρα πὸν λαλοῦν οἱ πετεινοί, χαράματα, ξημερώματα.

Ἐνιαχοῦ εἰσηλθον δνόματα καὶ ἐκ τῶν Τούρκων, παρ' οἷς τὰ διάφορα τμήματα τοῦ ἡμερονικτίου συνοδεύονται καὶ ὑπὸ προσειχῆς, οἷον *σαμπάχ ραμάζι*, ὁ ὄρθρος, ἐκ τῆς πρωτῆς προσειχῆς, *öiden üstü*, ἡ μεσημβρία, *κιντί*, ἡ δελή, *αἰῶν ραμάζι*, ἡ ἑσπερινὴ προσειχὴ καὶ *jattsı* ἡ κατάκλισις.

Ὡς πρὸς τὴν μέτρησιν τῶν ὥρων ὁ λαὸς μεταχειρίζεται τὴν μὲν ἡμέραν τὴν θέσιν τοῦ ἡλίου, τὴν δὲ νύκτα τοὺς ἀστέρας. Σημεῖα δὲ σταθερὰ μετρήσεως διὰ τὸν λαὸν εἶναι ἡ ἀνατολή, ἡ μεσουράνησις καὶ ἡ δύσις τοῦ ἡλίου. Οὕτω λέγεται, *δυὸ ὥρες νύχτα, τρεῖς ὥρες νύχτα* κτλ. διὰ τὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς ὥρας, *μιά ὥρα μέρα* (ἡ πρὸ τῆς δύσεως ὥρες μέρα διὰ τὰς μετὰ τὴν ἀνατολήν, *δυὸ ὥρες ὡς τὸ μεσημέρι, μιά ὥρα ὡς τὸ μεσημέρι*, ὁ ἥλιος πάει γιόρα *ἢ μεσημέρι* καταμεσημερὶς ἢ ἄνυκτα *ἢ τὸ νύκτα* τῆς ἡμέρας *ἢ τὸ νύκτα* τῆς νυκτὸς τὸ ἀπόκλωσμα, διὰ τὰς μετὰ τὴν μεσημβρίαν περὶ τὴν 2αν ὥρας, *δυὸ ὥρες ὡς τὸ βράδυ* ἢ *δυὸ ὥρες ἡμέρα* (δηλ. πρὶν δύσῃ ὁ ἥλιος) διὰ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας ⁽¹⁾, *μιά ὥρα νύχτα* κτλ. διὰ τὰς μετὰ τὴν δύσιν ὥρας, ὡς καὶ διὰ τὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς.

Ἐκ τῶν ἀστέρων ἔχομεν τοὺς καθορισμούς, ἅμα σκάση ἢ Πούλια, ἅμα σκάση ἢ Ἀλειτροπόδα κ.τ.τ. Πλὴν τούτῳ κατὰ τὴν ἡμέραν γίνεται χρῆσις καὶ τῆς μετρήσεως τοῦ ὕψους τοῦ ἡλίου ὑπεράνω τοῦ ὀρίζοντος, καὶ ἀκούει κανεῖς συνήθως φράσεις, οἷον Οὐ! πέρασε ἡ ὥρα, ὃ ἥλιος πῆγε τρία καλάμια ψηλά, θέλει δυὸ καλάμια ἀκόμα γιὰ τὰ βασιλέψη. Πλὴν τῶν καλαμιῶν γίνεται χρῆσις καὶ τῶν λέξεων μπόγια, κοντάρια, κονταροξύλα, βουκέντρος, τριχιές, ὀργυιές, πῆγες, μπράτσα.

✱

(¹) Αἱ αὐταὶ φράσεις καὶ διὰ τὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς ὥρας.

Ἐξ ὅσων μέχρι τοῦδε εἵπομεν ἀποδεικνύεται ἡ σπουδαιότης τῆς μελέτης τῶν ὀνομάτων τῶν ὥρων, μηνῶν κτλ., περὶ τῆς ὁποίας ἐν ἀρχῇ ἐλέγομεν. Τὰ ὀνόματα ταῦτα οὐ μόνον μᾶς παρέχουν τὸ σύστημα τῆς διαιρέσεως τοῦ χρόνου, τὸ ὁποῖον ἔχον τὰς ρίζας εἰς αὐτὸν τὸν βίον τοῦ λαοῦ συνεχίζει τὴν ζωὴν του παρὰ πᾶσαν τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἡμερολογίου ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ δύνανται, ἐὰν μάλιστα αἱ ἀναγραφαὶ τῶν ὀνομάτων συμπληροῦνται καὶ δι' ἐπιτοπίων σχετικῶν πρὸς ἕκαστον ὄνομα παρατηρήσεων, ἐξ ὧν τοῦτο ἐρμηνεύεται, νὰ χρησιμεύσουν καὶ ὡς πηγὴ ἐξαίρετος καὶ διὰ τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον καὶ τὰς δοξασίας καὶ τὴν λατρείαν ἀκόμη τοῦ λαοῦ, καθὼς καὶ διὰ τὴν φύσιν τῆς χώρας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῇ.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κατασκευάσθη, ὅτι διὰ νὰ εἶναι μὴ συλλογὴ τοιοῦτων ὀνομάτων πλήρης καὶ ἀρίστη, πρέπει νὰ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ σχετικῶν παρατηρήσεων, ἐρμηνευουσῶν τὸ ὄνομα. Δυστυχῶς συστηματικὰς συλλογὰς τοιούτων ὀνομάτων δὲν ἔχομεν. Συλλογὰς μόνον ὀνομάτων μηνῶν ἔχομεν ἀρκετὰς, τῶν ὁποίων ὅμως αἱ πλεῖσται ἄνευ τῶν ἀπαραιτήτων παρατηρήσεων. Ταύτας προσεπάθησε νὰ συγκεντρώσῃ ὁ Ἀθ. Μπούτουρας ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ, Τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἐν τῇ νεοελληνικῇ. Ἐν Ἀθήναις, 1910. Εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην συμπληρώσεις ἐδημοσίευσεν εἰτα ὁ ἴδιος ἐν Λαογραφίᾳ τ. Β' σ. 204 κέ. καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης αὐτ. 506 κέ. καὶ ἄλλοι εἰς ἄλλους τόμους.

Γ' ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΖΩΩΝ, ΣΚΕΥΩΝ, ΟΙΚΗΣΕΩΝ, ΠΛΟΙΩΝ, ΛΕΜΒΩΝ ΚΤΛ.

Γενικά.

Ἡ αὐτὴ μυθοπλαστικὴ φαντασία, ἡ ὁποία δίδουσα ζωὴν καὶ πρόσωπον εἰς τὴν φύσιν, ἔμψυχον καὶ ἄψυχον, ἐγέννησε

τὰς ποικιλωτάτας παραδόσεις, ἀπέδωκε καὶ εἰς τὰ περιβάλλοντα τὸν ἄνθρωπον ζῶα καὶ πράγματα, μεθ' ὧν συζῇ καὶ τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται, ιδιότητος καὶ ἐνεργείας συνειδητὰς καὶ χαρακτῆρα, μετέπλασε δηλαδὴ αὐτὰ εἰς ὄντα προσωπικά, εἰς τὰ ὁποῖα ἀκολούθως ἔδωκε καὶ προσωπικὸν ὄνομα. Τοιαῦτα προσωπικά ὀνόματα ζώων καὶ πραγμάτων εὐρίσκονται εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον. Εἶναι δὲ ἀξιόλογος ἡ μελέτη αὐτῶν, ὅχι μόνον ὡς προϊόντων τῆς μυθολογικῆς φαντασίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν βίον τοῦ λαοῦ.

Ὁ λαὸς δὲν αἰσθάνεται ὡς ὄντα προσωπικά καὶ δὲν δίδει ὀνόματα εἰμὴ εἰς τὰ ζῶα καὶ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴν μεταχειρίζεται καὶ ἀγαπᾷ καὶ αἰσθάνεται τρόπον τινὰ συνδεδεμένα μετὰ τῆς ὑπάρξεώς του. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ μᾶλλον ἀξιόλογα ὀνόματα διὰ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὴν φαντασίαν δι' ἕκαστον ζῶον ἢ πρᾶγμα, ὅτε εὖρη τις ἐκεῖ, ὅπου ταῦτο κατ' ἐξοχὴν θεωρεῖται ποιεῖται. Οὕτως ὀνόματα κυνῶν, πτερυγιῶν καὶ ποικίλων καὶ ἑρμῶν, δὲν δύναται εὖρη, καὶ εὖρη, εἰμὴ εἰς λαὸν ποιμενικόν, καὶ μάλιστα κυνηγετικόν, ὅπου ὁ κύων ἀποτελεῖ σύντροφον τοῦ βίου πιστὸν καὶ ἀπαραιτήτον, ὀνόματα ἵππων εἰς ἕνα λαὸν ἵπποχαρῆ, ὀνόματα ὀπλων εἰς ἕνα λαὸν πολεμικόν, διὰ τὸν ὁποῖον τὸ ὄπλον εἶναι ὅ,τι πολυτιμότερον δύναται νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς.

Τὰς προσωποποιητικὰς ταύτας τάσεις, προκειμένου περὶ ζώων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐνίσχυε καὶ ἡ ἀνάγκη πολλάκις τῆς διακρίσεως, ἡ ὁποῖα παρουσιάζεται ὁσάκις πρόκειται περὶ πλειόνων ἰδίᾳ ζώων, ζώντων ὑπὸ ἕνα ποιμένα ἀγελῆδόν, οἷον βοῶν, αἰγῶν, προβάτων.

Ἀπορρέουσι δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πηγῶν, ἀλλὰ συνήθως ἐκ τῶν ιδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἔχει ἡ ἐπιθυμεί ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχῃ τὸ ὀνομαζόμενον. Οὐχὶ σπανίως δὲ εἶναι μεταφορικὰ ἐκ προσώπων ἢ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴν ἐκπροσωποῦν διὰ τὸν ὀνομαζόμενον ἰδιότητά τινα.

Ἑλληνικά ὀνόματα ζώων κτλ. ἀρχαῖα καὶ νεώτερα.

α) Ὀνόματα κυνῶν.

Ἡ συνήθεια νὰ δίδωνται ὀνόματα εἰς τοὺς κύνας ἦτο πολὺν διαδεδομένη εἰς τοὺς ἀρχαίους, ἔχομεν δὲ ἀρκετὰ τοιαῦτα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Οὕτως ἔχομεν τὰ ποιητικά ὀνόματα τῶν κυνῶν τοῦ Ἀκταίωνος, τὰ ὁποῖα παραδίδει ὁ Πολυδεύκης, ὁ Ὀβίδιος καὶ ὁ Ὑγῖνος, καὶ τὰ ὁποῖα, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ποιητικά, δὲν δύνανται παρὰ νὰ ἔχουν κάποιαν σχέσιν πρὸς τὴν πραγματικὴν συνήθειαν. Ὀνόματα κυνῶν παραδίδει ἐπίσης ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ Κυνηγετικῷ αὐτοῦ (VII), σποραδικῶς δ' εὐρίσκονται καὶ παρ' ἄλλων ἀντιγραφῶν. Ἐπίσης ἀρκετὰ εὐρίσκονται καὶ εἰς ἐπιγραφὰς καὶ ἰδίᾳ ἐπιγραφὰς ἀγγείων ἑλληνικά δὲ καὶ ρωμαῖα παρὰ Columella ⁽¹⁾.

Τὰ πλεῖστα τούτων προέρχονται ἐκ διαφορῶν ἰδιοτήτων οἷον τοῦ χρώματος, τῆς τριχώσεως, τῶν σωματικῶν ἐλαττωμάτων, τῆς ἰσχύος, τῆς ταχυτήτος, τῆς δξυδερκειᾶς, καθὼς καὶ ἐκ δεξιοτήτων καὶ τρόπων τοῦ βίου. Οὕτως ἔχομεν 1) ἐκ τοῦ χρώματος, *Μελάνιος*, *Λεύκιος*, *Μελαγχαίτης*, *Μελάμπους*, *Συκτὴ*, 2) ἐκ τῆς τριχώσεως, *Στίλβων*, *Αἶθων*, *Λάχνη*, 3) ἐκ τῶν ὀδόντων, *Ἀγριόδους*, 4) ἐκ τῆς ἰσχύος, *Ὀβριμος*, *Ἀλκη*, *Στερός*, *Σθένων*, 5) ἐκ τῆς ὀρμῆς καὶ τῆς ὠκυποδίας, *Δρόμιος*, *Εὐδός*, *Εὐδρομος*, *Θοός*, *Ὠκυπέτης*, *Ὠκυδρόμη*, *Ἀργος*, *Πόδαργος*, *Ποδῆς*, 6) ἐκ τῶν τρόπων τοῦ βίου, *Ὀρειάς*, *Ὀρίσασος*, *Ὀρεσίτροφος*, *Νάπη*, 7) ἐξ ἄλλων διαφορῶν ἰδιοτήτων, *Μάχιμος*, *Ἀγριος*, *Παμφάγος*, *Αἶμων*, *Δορκεύς*, *Ἰχνεύς*, *Ἰχνοβάτης*, *Μαρψίας*, *Νεβροφόνος*, *Θηριφόνης*, *Θήρων*, *Φύλαξ*, *Υλάκτωρ* κτλ.

(1) De re rustica VII, 12. Πρὸς. *Daremborg-Saglio*, ἐν λ. *Canis*. Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν οἰκιακῶν ζώων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐν γένει *Jeschonnek*, De nominibus quæ Græci pecudibus domesticis indiderunt. Diss. von Königsberg 1885.

Πολλὰ εἶναι παρὰ Ξενοφῶντι καὶ τὰ ἐξ ἀφηρημένων οὐσιαστικῶν ὀνόματα, τὰ ὅποια ἀνταποκρίνονται εἰς ψυχικὰς ἢ σωματικὰς ιδιότητας ἢ ἔργα τῶν κυνῶν, οἷον *Ψυχή*, *Θυμός*, *Ὁργή*, *Χαρά*, *Γνώμη*, *Ὁρμή*, *Ἀλκή*, *Κραυγή*, *Ρώμη*, *Φρουρά*, *Τάξις* κττ. Συχνὰ εἶναι καὶ τὰ μεταφορικά, οἷον *Κόραξ* διὰ τὴν μελανότητα, *Αὔρα*, *Λαῖλαψ*, *Ζέφυρος*, *Βορέας*, *Γοργὼν* διὰ τὴν ταχύτητα, *Τίγρις*, *Λέαινα* διὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀγριότητα κτλ. Συνήθη τέλος εἶναι καὶ τὰ ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς, οἷον *Λάκων*, *Λάκαινα*, *Σῦρος* κτλ. Εὐρίσκονται δὲ καὶ κάπως αὐθαίρετα ὀνόματα ἐξ ὀνομάτων θεῶν ἢ μυθικῶν προσώπων, ὡς *Οὐρανία*, *Ἀρέθονσα* καὶ εἴ τι ἄλλο.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις τὰ ὀνόματα τῶν κυνῶν προέρχονται ἐκ φυσικῶν ἢ ψυχικῶν ιδιοτήτων ἢ ἐκ μεταφορῶν. Οὕτως ἔχομεν 1) ἐκ τοῦ χρώματος, *Μαυρίκος*, *Μοῦργκος*, *Λεῖκος* (κατὰ τὸ ἡμισυ λευκὸς καὶ μέλας), *Κοκκίνης*, *Παρδάλ'*, *Καφέας*, *Ναυέλι* (παρδαλός), *Φοινίκον*, 2) ἐκ τοῦ μεγέθους, *Πίσκος* (τοῦ μικροῦ ἀναστήματος), *Μακρός*, *Φουντούλα* κτλ., 4) ἐκ τῆς ἡλικίας, *Παπούλι*, 5) ἐκ τῆς καταγωγῆς, *Βέζας*, ὃ ἐκ τῆς στανῆς τοῦ *Βέζα*, *Βλάχα*, 6) πολλὰ μεταφορικά, οἷον *Κοράκι*, *Ἀράβ'*, *Περδίκ'* διὰ τὸ χρώμα, *Σπίθα* διὰ τὴν ταχύτητα, *Τζιαβέλας*, *Γραβάνης*, *Λιάπης*, *Γκιολέκας* ἐν Ἡλείῳ διὰ τὸ ἀγριον τοῦ ἥθους, οἷον εἶχον οἱ ὀνομαζόμενοι λησταί.

Εἰς τὰς πόλεις δὲν εἶναι σπάνια καὶ ἀνθρώπων ὀνόματα ἰδίως θηλυκά, ὡς *Ρόζα*· συνηθέστατα δὲ τὰ ἐκ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, οἷον *Ἄρης* καὶ ἰδίως τὸ ὄνομα τοῦ ὁμηρικοῦ *Ἐκτορος*. Ἐπίσης καὶ ὀνόματα ξένα, οἷον *Ζίπ*, *Μπὸν* κττ.

Συλλογὰς ὀνομάτων κυνῶν δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν, εἰμὶ ἐλαχίστας χειρογράφους ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ.

Β') Ὀνόματα ἵππων, ἡμιόνων, ὄνων.

Καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἵππων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπίσης προήρχοντο ἐξ ιδιοτήτων καὶ μεταφορῶν,

τῆς πατρίδος κ.τ.τ. Οὕτως ἔχομεν 1) ἐκ τοῦ χρώματος, *Ξάνθος*, *Πύρος*, *Πυρίας*, 2) ἐκ τῆς τριχώσεως, *Λάμπων*, *Λάμπος*, *Αἰθων*, 3) ἐκ τῆς χαίτης, *Καλλικόμη*, *Πυροκόμη*, 4) ἐκ τῆς ταχύτητος καὶ δριμύτης, *Γοργάς*, *Θόας*, *Πόδαγρος*, *Ἀσχετος*, 5) ἐξ ἄλλων ιδιοτήτων ἰδίως εὐφημα ὀνόματα διὰ τοὺς ἵππους τῶν ἵπποδρομιῶν, *Ἀρετή*, *Ἀρίων*, *Εὐθύδικος*, *Φερένικος*, *Νικοπόλεμος* κτλ.

Σημειωτέα καὶ τὰ ποιητικὰ ὀνόματα τῶν ἵππων τοῦ ἡλίου *Πυρόεις*, *Ἐῷος*, *Αἰθων*, *Φλέγων*. Πολλὰ εἶναι καὶ τὰ μεταφορικά, *Ἀετός*, *Αἶθη*, *Αἶθνια*, *Ἀστραπή*, *Κόραξ*, *Βροντή* κτλ., καθὼς καὶ τὰ αὐθαίρετα, τῶν ὁποίων τὴν προέλευσιν δυσκόλως δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, οἷον *Δίας*, *Δικαία*, *Εὐθύδικος*, *Εὐτύχης*, *Ἰλαρος*, *Χρόνος* κτλ.

Ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἔχομεν ἐπίσης ὀνόματα ἵππων, ἀλλ' ἄραιά. Οὕτω π.χ. *Ἀννα* ἡ Κομνηνὴ μνημονεύει ἵππον τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

Τὸ γεωελληνικὸν ὄνομα τοῦ ἵππου ἵππος δὲν φαίνεται καὶ πάλιν πλησίον τῆς δουλείας ἀποκαλύπτει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἵπποτροφίας. Οἱ χριστιανοὶ ἀσκητοὶ ἠδύναντο νὰ τρέφουν καὶ νὰ ἱππεύουν ἵππους, παρὰ τῶν ὁποίων δὲ καὶ τῶν τοιοούτων, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ ἐμπνεύσουν ποιητικωτέρας ὀνομασίας, παρὰ πολὺ περιορισμένος δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Τὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ἔχω ὑπ' ὄψιν, στηρίζονται ὅλα εἰς τὸ χρῶμα, οἷον *Ντουρής*, ὁ πυρρός, *Γρίβας*, ὁ σταχτερός, *Μαῦρος*, *Καράς*, *Ψαρός*, *Βλάχκος*, *Μπάλιος*, ὁ ἀσπροκούτελος, *Ἀστέρω* ἡ φοράδα τοῦ Διάκου ⁽¹⁾ κ.τ.τ. Εὐρίσκω δὲ καὶ ὄνομα *Γκαρέζους* τοῦτ' ἔστιν Οὐγγαρέζος, διδόμενον εἰς ἵππους ὑψηλοῦς.

Καὶ ἡμιόνων δὲ καὶ ὄνων ὀνόματα ἀνευρίσκομεν. Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας τὸ ὄνομα τοῦ χωρικοῦ *Εὐτύχους* καὶ τοῦ ὄνου αὐτοῦ *Νίκωνος*, τὴν συνάντησιν τῶν ὁποίων ὡς ἀγαθὸν οἶωνόν ἐθεώρησεν ὁ Ὁκτάβιος πρὸ τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας. Σημερινὰ ὀνόματα ἡμιόνων ἔχω ὑπ' ὄψιν ἐκ Κα-

(1) *Βαλαωρίτον*, Ἀπαντα, ἔκδ. Μαρασλῆ, τ. Γ' 193. Ὀνόματα ἵππων καὶ ἐν Λαογραφίᾳ Δ' 305.

λαβρύτων, προερχόμενα ἐκ τοῦ χρώματος, οἶον *Ψαρός, Κοκκίνης, Κόρμπος*, καθὼς καὶ ὄνων, οἶον *Γκέσος, Λάγιος*.

Γ) Ὀνόματα βοῶν, αἰγῶν, προβάτων.

Ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν βοῶν, τῶν αἰγῶν καὶ τῶν προβάτων, ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ὀλίγα περιέσωσεν ὁ Θεόκριτος εἰς τὰ εἰδύλλιά του, τὰ ὅποια κατὰ τὸ πλεῖστον προέρχονται ἐκ τοῦ χρώματος, οἶον *Κνάκων, ὁ ξανθός, Δευκίτας, Λέπαγρος*, ὁ ὑπόλευκος· εὐρηται δὲ καὶ τὸ ὄνομα *Κώνναρος* περὶ τράγου «*παρὰ τὸ κέρατα ἔχειν κωνοειδῆ*» κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ σχολιαστοῦ.

Παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις τὰ ὀνόματα ταῦτα, δι' ὧν ὀνομάζουσι οἱ ποιμένες τὰ ζῶα τῶν ποιμνίων των, εἶναι ἀρκετὰ πολυάριθμα, τοῦθ' ὅπερ, ὡς παρατηροῦμεν ἤδη, προέρχεται καὶ ἐκ τῆς ἀνάγκης, εἰς τὴν οὐσίαν ποιοῦνται οἱ ποιμένες τὰ διακρίσιν ἀπ' ἀλλήλων τὰ ζῶα τῆς ποιμνίας των. Προέρχονται δ' ἐπίσης, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, κατὰ τὰ πλεῖστον ἐκ τοῦ χρώματος, τοῦ μεγέθους τῶν κεράτων, τῶν ὠτων καὶ ἄλλων χαρακτηριστικῶν φυσικῶν ἰδιοτήτων.

Πλὴν τούτων ἔχομεν ὀνόματα καὶ ἐκ τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, ὡς καὶ ἀρκετὰ μεταφορικά. Οὕτως ἔχομεν ὀνόματα βοῶν 1) ἐκ τοῦ χρώματος, ὡς *Κοκκίνης, Μπλάβος, Παρδάλης, Καράς, Μελίσσης, Μοντζούρης, Μαυρομάτης, Μαῦρος, Διάρος, Δευκούρα* ἢ ἀγελάς, ἡ ἔχουσα τὴν οὐρὰν λευκὴν, *Πετρωτή*, ἡ ἔχουσα στίγματα λευκὰ καὶ σταχτερά, *Σουμαδία*, ἡ ἔχουσα λευκὸν πεταλοειδὲς τρίχωμα ἐπὶ τοῦ μετώπου κτλ. 2) ἐκ τοῦ μηνὸς ἢ τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, οἶον ἐν Τήλῳ *Μαρτῆς, Γιαννάρης*, ἐν Νισύρῳ *Μάρτης, Ἀπρίλης*, ἐν Πόντῳ *Καλαντάρα, Βαγγέλα, Βαγίτσα*, ἐν Μακεδονίᾳ *Δευτέρς, Σαββάτς, Παρασκευᾶς*, ἐν Ἡπείρῳ *Δευτέρι, Τριτούλι, Τετράδι, Πεφτούλι, Τόεύι, Σαββάτι, Κυριάκι, Δευτέρω, Τριτούλω* κτλ. Πλὴν τούτων ἐν Πόντῳ ἔχομεν καὶ ὀνόματα ἀγελάδων, ὡς *Τρυγόνα, Μεταξία, Περιστέρα*, τὰ ὅποια εὐχρηστοῦν καὶ ὡς ὀνόματα γυναικῶν.

Ὄνόματα αἰγῶν καὶ προβάτων ἔχομεν ἐπίσης 1) ἐκ τοῦ χρώματος, οἷον αἶξ *Καπαλή* (ὑπέρυθρος), *Καφαλοφλάμπουρη* (ὑπέρυθρος μὲ οὐρὰν λευκὴν), *Καφαλοφέγγαρη* (ὑπέρυθρος μὲ λευκὸν μέτωπον), *Λιβανή* (μέλαινα, ἔχουσα τὰς παρειὰς ἐρυθράς), *Ρουσιά* (ἐρυθρά), *Λαδερή* (ἐλαιόχρους), *Τσερέπω* (ἡ ἔχουσα λευκοὺς τοὺς πόδας) κτλ., προβατῖνα *Μπέλλα* (λευκή), *Λάγια* (μαύρη), *Κοκκινομάτα*, *Μαυρομάτα* κτλ., κριάρι *Λάγιο*, *Κάτσενο* (κόκκινο εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς πόδας) κτλ. 2) ἐκ τῶν κεράτων, οἷον αἶξ *Καφαλοκάγιαδη*, ἡ ἔχουσα τὰ κέρατα πρὸς τὰ ὀπίσω ἐστραμμένα, *Πλατοκέρατη*, κριάρι *Κουροῦτο* (μὲ μικρὰ κέρατα), *Στριφτό* (μὲ στριμμένα κέρατα) κτλ. 3) ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν ὠτων, καθὼς καὶ ἄλλων σωματικῶν ιδιοτήτων, οἷον αἶξ *Μπλαγκόφτα*, ἡ ἔχουσα πλατέα καὶ κάτω πίπτοντα ὦτα, *Κουρέλιω*, ἥς ὑποκρέμανται ὑπὸ τὰς σιαγόνας δύο κουρέλια, ἡ δὲ ἐνὸς ἐνωτίων, *Μονοβύζα*, ἡ εἰς τὸν ἕτερον μόνον μαστὸν ἔχουσα γάλα κτλ. 4) ἐκ τῆς ἡμέρας τῆς γαγγήσεως, οἷον προβάτῖνα *Κροισκόλα*, *Τσενή* καὶ *Μαναρύσκω*, *Βασίλω*, *Θανάτω* κτλ. 5) ἐκ ἄλλων περιστατικῶν καὶ ιδιοτήτων, οἷον *Λαμπρός*, ποὺ ψόφησε ἡ μάννα της, *Εὐτυχία*, ποὺ εἶναι εὐδαιμονία ἕως τὸ μαλλὶ καὶ ἕως τὸ γάλα, *Λάμπρος*, ποὺ μαναρίζεται γιὰ τὴ Λαμπρή (¹).

Δ) Ὄνόματα ἄλλων ζώων.

Πλὴν τούτων καὶ ἄλλων οἰκοσίτων ζώων εὐρίσκομεν ὀνόματα, ὡς τῶν χοίρων, τὸ *Μπάλιο*, τὸ *Καστανό*, τὸ *Ἄσπρο*, ὁ *Μαυρίτης*, τὸ *Μαλτέζικο*, καὶ τῶν ὀρνίθων, ἡ *Ντρένια*, ἡ *Λιάρα*, ἡ *Σκουφουνή*, ἡ *Σκουφωτή*, ὁ *Τριλείρης* κτλ., τὰ ὅποια προέρχονται καὶ αὐτὰ ἐκ τοῦ χρώματος καὶ ἄλλων σωματικῶν ιδιοτήτων.

Καθὼς δὲ δύναται νὰ παρατηρήσῃ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν παρατεθέντων παραδειγμάτων τῶν ὀνομάτων ζώων, ταῦτα

(¹) Ὄνόματα αἰγῶν καὶ προβάτων καὶ ἐν Λαογρ. Γ' 672, Δ' 733

δὲν εἶναι πάντα ἑλληνικά, ἀλλὰ κατὰ τόπους καὶ ξένα, ἁλβανικά καὶ βλαχικά, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν καὶ ἄλλοθεν γνωστὴν ἐπίδρασιν τῶν συνοίκων τούτων λαῶν ἐπὶ τοῦ ποιμενικοῦ βίου.

Ε) Ὀνόματα πλοίων.

Ὀνόματα πλοίων ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περιεσώθησαν ἱκανὰ εἰς ἀττικὰς ἐπιγραφάς (¹). Τὰ ὀνόματα ταῦτα προέρχονται 1) ἐξ ἰδιοτήτων, οἷον *Κουφοτάτη*, *Πετομένη*, *Στίλβουσα*, *Ἐπιπηδῶσα*, *Ἀμυνομένη*, *Ἐρις*, *Ἀμύλλα*, *Γενναία*, *Κρατίστη*, *Ρώμη*, *Πολυνίκη*, *Φερενίκη* κτλ. 2) ἐκ διαφορῶν φυλῶν καὶ τόπων, οἷον *Ἀμπρακιῶτις*, *Δηλιάς*, *Δῆλος*, *Ἀμφίπολις*, *Ἑλλάς*, *Ἐλευσίς*, *Κεκροπὶς*, *Αἰαντεία*, *Σαλαμινία*, 3) ἐκ διαφορῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν, οἷον *Δικαιοσύνη*, *Δόξα*, *Εὐρήνη*, *Ἐλευθερία*, *Εὐνοία*, *Δημοκρατία*, ἢ 4) εἶναι ὀνόματα Νηρηϊδῶν ἢ ἄλλων θεαινῶν ἢ καὶ θνητῶν γυναικῶν, οἷον *Γαλάτεια*, *Ἥβη*, *Ἥγεμονία*, *Ἄντισ*, *Θέμις*, *Καλλιόπη*, *Κατιστόστη*, *Κλεονίκη*, *Περσέθωια* κτλ., 5) πολλὰ εἶναι καὶ περὶφορικά ἐκ πραγμάτων ἢ ζώων, ἐκπροσωποῦντων ἰδιότητες, οἷον *Αἰχμή*, *Αὔρα*, *Δόγχη*, *Ἀλκυὼν* κ.τ.τ.

Σήμερον τὰ πλεῖστα τῶν ὀνομάτων τῶν πλοίων προέρχονται ἐξ ὀνομάτων ἁγίων καὶ τόπων, ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἤρχισαν καὶ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα ἐκ τῆς ἱστορίας ἢ τῆς μυθολογίας (²).

Ἐπίσης ὀνόματα γυναικῶν δὲν εἶναι σπάνια.

Σ) Ὀνόματα οἰκήσεων.

Ὀνόματα οἰκήσεων καὶ σκευῶν ἑλληνικά, σημερινὰ δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους εἶναι γνωστά

(¹) CIA II ἀρ. 789 κέ. Πρβλ. καὶ Böckh, Urkunden über das Seewesen des Attischen Staates σ. 84 κέ.

(²) *Ἀναγύρον*, Σπετσιωτικά σ. 46-47.

ὀνόματα διὰ τὰ διάφορα ἀνάκτορα, ὡς τοῦ *Βουκολέοντος*, τῶν *Βλαχερνῶν* κτλ. Παρὰ Καντακουζηνῷ οἰκός τις ὀνομάζεται Ἀετός. Παρ' ἄλλοις λαοῖς δὲν εἶναι ἀσυνήθη. Ἰδίως αἱ ἐπαυλεις οὐχὶ σπανίως ὀνομαζονται διὰ προσωπικῶν ὀνομάτων ⁽¹⁾.

Ζ') Ὀνόματα ὄπλων.

Ὅπλων ὀνόματα ἔχομεν ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων τῆς κλεφτουργίᾳς καὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Εἶναι ἀξιανάγνωστα ὅσα περὶ αὐτῶν ἔγραψεν ὁ ποιητής Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἐν τοῖς Μνημοσύνοις ⁽²⁾. Οἱ κλέφται «ἐξωσμένοι τὰ ὄπλα ἡμέραν καὶ νύκτα καὶ οὐδέποτε παραιτοῦντες αὐτά, φυσικὸν ἦτο ν' ἀγαπῶσιν αὐτὰ μέχρι λατρείας. Δὲν εἶναι σπάνιον ν' ἀπαντήσῃ τις εἰς τῆς δημοτικῆς αὐτῶν ἱστορίας ἀνήκουστα κατορθώματα, ἐνίοτε δὲ καὶ τρομερὰ κακουργήματα πρὸς κατάκτησιν ἢ ἀνάκτησιν ὄπλου τινὸς γνωστοῦ καὶ περὶφημον. Ὁ ἔκτος δὲ τῶν ἐμνησθέντων τόσων, ὥστε ἐθάπτιζον αὐτὰ διὰ τοῦ τῶν τέχνα. Ἐφήρμοζον δ' ἐπ' αὐτῶν ἢ ἐφεύρισκον ὀνόματα πάντη περίεργα.

» Ἐχω εἰς χεῖράς μου γιαταγέριον, ἐπονομαζόμενον *Βρυκόλακαν*, γνωρίζω σπάθην καλουμένην *Μαυροῦχον*. Ὁ δὲ περίφημος Χρῆστος Μιλλιόνης ἔδωκε τῶνομά του εἰς τὸ τρομερόν του ὄπλον, ὅθεν καὶ *μιλλιόνια* εἶδος πυροβόλων, ἐχόντων τὴν μορφήν καὶ τὴν ἀξίαν ἐκείνου.

» Τίς δὲν ἐγνώριζε τὸ ὄπλον τοῦ Παλαιοπούλου ἐπὶ Ἀλῆ-Πασᾶ, ἀλάνθαστον βροντοφῶνον; Ἐνόμιζον αὐτὰ ἔμψυχα καὶ συνδιελέγοντο πρὸς ἐκεῖνα ⁽³⁾. Τὰ ἐκόσμου ὡς ἐρωμέ-

⁽¹⁾ ZVV 1906 σ. 314-6. Πρβλ. καὶ τὴν ἐπαυλιν τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α' ἐν Κερκύρᾳ *Mon Repos*, τοῦ Κάιζερ Ἀχιλλεῖον κτλ.

⁽²⁾ Βαλαωρίτου, Ὑπαντα, ἐκδ. Μαρασλῇ II, 62.

⁽³⁾ Πρβλ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ σ. 40 ἀρ. 31.

«Χορεύουν τὰ κλεφτόπουλα, γλεντᾶνε τὰ καϊμένα,
καὶ ἓνα μικρὸ κλεφτόπουλὸ δὲν παίζει, δὲ χορεύει,
μόν' ἰσχυράματα σὺγγράφει καὶ τὸ σπαθὶ τροχάει.

νας των καὶ θνήσκοντες ἤθελον αὐτὰ πλησίον των ἐντὸς τοῦ τάφου. Εἶναι ὠραία ἡ λατρεία αὕτη ἐνὸς πολεμιστοῦ».

Εἶναι γνωστὰ ἐπίσης ὀνόματα κανονιῶν τοῦ Ναυπλίου *Πέντε ἀδέρφια*, πέντε ὅμοια πυροβόλα εἰς ἓν ὀχύρωμα τοῦ Ναυπλίου, *Κοψαχείλα*, γνωστὸν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπαναστάσεως πυροβόλον, οὕτω παρονομασθὲν ἀπὸ τῆς φθορᾶς τοῦ στομίου.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Τί ἀπαιτεῖται διὰ νὰ εἶναι μία συλλογὴ τοιούτων ὀνομάτων ἀρτία εἶναι αὐτονόητον. Ἀπαιτεῖται ὁ συλλογεὺς νὰ ζητῇ ἐπιτοπίως καὶ νὰ παρέχῃ πᾶσαν δυνατὴν πληροφορίαν διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποίου ἡ σημασία δὲν εἶναι πάντοτε προφανής. Συλλογαὶ τοιούτων ὀνομάτων ἰδίως ζώων ἐδημοσιεύθησαν σποραδικαί τινες εἰς τὴν Λαογραφίαν καὶ ἄλλα βιβλία, μέγα δὲ τοιαῦτα ἀνόητοι ἔκρινεν ὅσοι κατεῖχον ἐγκατεσπαρμένα καὶ εἰς τὰ γλωσσάρια. Ἀλλ' αἱ συλλογαὶ αὗται εἶναι ἀνεπάρκειαι καὶ ἐκ τινων μόνων μερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Συστηματικὴ δ' ἐπεξεργασίαν αὐτῶν οὐδεμίαν ἔχομεν.

Σ ΠΑΡΩΝΥΜΙΑ ΖΩΩΝ

Γενικά.

Πλὴν τῶν προσωπικῶν ὀνομάτων τῶν ζώων καὶ τῶν συνήθων προσηγορικῶν φέρονται παρὰ τῷ λαῷ καὶ διάφορα παρωνύμια αὐτῶν. Τὰ ζῶα δηλαδή, ἀφ' οὗτου μὲ τὴν σχετικὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου ἀπέβαλον τὴν σοβαρὰν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον δι' αὐτόν, ὑπέπεσαν ταχέως εἰς τὸ σκῶμμα

«Τουφέκι μου περιήφανο, σπαθί μου παινεμένο,
πολλαῖς φοραῖς μὲ γλύτωσες, βόηθα καὶ τοῦτ' τὴν ὥρα,
νὰ σ' ἀσημώσω μάλαμα νὰ σὲ σμαλτώσω ἀσημί.»

καὶ ἐπλάσθησαν, ὥς εἵπομεν ἤδη εἰς τὰ περὶ μύθων, ποι-
κίλαι διηγῆσεις εὖθυμοι καὶ σκωπτικαὶ εἰς βάρος των, διὰ
τὰς σωματικὰς ιδιότητας, ὥς καὶ διὰ τὸν ἀποδοθέντα εἰς
αὐτὰ ἐκ τῶν συνηθειῶν καὶ τρόπων των χαρακτηῖρα. Ἐκ
τούτων δ' ἀκολουθῶς ἢ ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ἀνεπτύχθησαν
ὁλόκληρα ἔπη ζώων, τὰ ὅποια ἐξακολουθοῦν νὰ φέρουν τὸν
ἀρχικὸν εὐτράπελον καὶ σκωπτικὸν χαρακτηῖρα.

Τοιαῦτα ἔπη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὀνομάζονται πολλά, οἷον
Ψαρομαχία, *Ἀραχνομαχία*, *Γερανομαχία*, σφίζεται δὲ καὶ ἐν
ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ὅμηρον, ἢ γνωστοτάτῃ *Βατραχομα-
χία* ⁽¹⁾, παρὰ δὲ τοῖς Γερμανοῖς τὸ ὑπὸ τοῦ J. Grimm τὸ
πρῶτον ἐκδοθὲν Reinhart Fuchs. Τὰ ζῶα μετεχειρίσθη
καὶ ἡ ἀττική κωμωδία, εἶναι δὲ γνωστοὶ οἱ Ὅρνιθες, οἱ
Σφῆκες καὶ οἱ Βάτραχοι τοῦ Πλάτοφάνους, καὶ πάμπολλα
ἄλλα ὅμοια δράματα τῆς ἀρχαίας καὶ μέσης κωμωδίας. Κατὰ
τοὺς βυζαντινοὺς καὶ νεωτέρους χρόνους ἡ δημοδεστέρα ἑλλη-
νικὴ τοιμή τις ἀσχολήθη ζώων, περὶ τῶν ποικιλοτρόπων
δὲ δημιουργημάτων αὐτῆς εἶναι ἡ ἐνιστάτω μνημονευθεῖσα *Παι-
διόφραστος διήγησις τῶν τετραπόδων ζώων*, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκτί-
θεται συνάθροισις πάντων τῶν ζώων, ὅπως διασκεδάσουν
σκώπτοντα ἄλληλα, ἥτις ὅμως καταλήγει εἰς μάχην φοβερὰν
μεταξὺ σαρκοφάγων καὶ μῆ. Ἐκ τῶν αὐτῶν περίπου χρό-
νων ἔχομεν τὸ *Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαδάρου* καὶ νεω-
τέραν εἰς ὁμοιοκαταληκτοὺς στίχους διασκευὴν τὴν *Γαδάρου
λύκον καὶ ἄλωποὺς διήγησιν ὥραϊαν*, τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ συν-
ήθως καλουμένην *Φυλλάδα τοῦ γαιδάρου*.

Καθ' ὅσον νῦν εἰς τοὺς μύθους τούτους καὶ τὰ ἔπη
ἐνεφανίζοντο τὰ ζῶα ὥς πρόσωπα δρωῖντα, ἐλάμβανον καὶ
ὄνομα, τὸ ὅποιον, σκωπτικὸν πάντοτε ἔχον χαρακτηῖρα, ἢ
ἐπλάττετο ἔκ τινος ἀστειοτέρας ιδιότητος τοῦ ζώου ἢ ἐλαμ-
βάνετο ἐκ τῶν προσωπικῶν ὀνομάτων τῶν ἀνθρώπων ⁽²⁾. Ἐν

(1) *Ludwig*, *Batrachomachia*. Leipzig, 1896 σ. 9.

(2) Ὄνόματα προσωπικὰ εἰς τοὺς διδακτικοὺς μύθους, τοὺς αἰσω-
πείους δὲν εὐρίσκομεν. Οἱ Ἰνδικοὶ ὅμως μῦθοι, οἱ ὅποιοι ἀνεπτύχθη-

τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει συνήθως λαμβάνονται ὀνόματα, τὰ ὅποια ἔχουν κάποιαν σκωπτικὴν χροιάν παρὰ τῷ λαῷ, ἢ διότι εἶναι πολὺ κοινά, ὥς εἶναι π. χ. τὸ *Γιάννης*, *Μανόλης*, *Ἀντώνης*, διὰ τὰ ὅποια καὶ αἱ σκωπτικαὶ παροιμίαι, οἷον *κόψε ξύλο κάμ' Ἀντώνη* κτλ.⁽¹⁾ ἢ δι' ἄλλον τινὰ λόγον δυσδιάγνωστον, σημασιολογικὸν ἢ ἱστορικόν⁽²⁾. Ὀνόματα τοῦ πρώτου εἴδους ἀρχαῖα εὗρίσκει κανεὶς χαρακτηριστικώτατα εἰς τὴν *Βατραχομαχίαν*⁽³⁾. Εἰς τὴν *Παιδιόφραστον διήγησιν* ἔχομεν ἐπίσης μέγα πλῆθος σκωπτικῶν ἐπιθέτων, τὰ ὅποια ὁμως δὲν ἀνεπτύχθησαν εἰς προσωπικά. Τοῦ δευτέρου εἴδους ὀνόματα ἀρχαῖα δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν, νεώτερα παρ' ἄλλοις λαοῖς εἶναι συνήθη. Οὕτω π. χ. ἡ ἀλώπηξ λαμβάνει τὸ ὄνομα *Reinhart*, ὃ ὄνος καλεῖται *Baudouin* κτλ.⁽⁴⁾

Νεοελληνικὰ παρωνύμια ζώων.

Τὰ νεώτερα ὅσα τοῦλάχιστον ἐννοούμενα εἶναι ὀνόματα. Ἐν τινὶ κρητικῷ μύθῳ τῆς παλαιᾶς ἀμνημονευσονται τὰ ὀνόματα τῶν δεκατριῶν τέκνων τῆς Σαῦτα ἀπὸ τῆς ταχύτητος, *Πίτα* ἀπὸ τῆς προσφιλεστάτης τροφῆς, *Κριθοῦ* ὠσαύτως κτλ.⁽⁵⁾ Τοῦ δευτέρου εἴδους παρ' ἡμῖν γνωστότατα εἶναι τὰ ὀνόματα *Νίκος*⁽⁶⁾, κὺρ *Μέντιος* διὰ τὸν ὄνον, κὺρ *Νικολὸς* διὰ τὸν λύκον, κὺρὰ *Μάρω* ἢ κὺρὰ *Μαριά* διὰ τὴν ἀλώπεκα, *Μάρκος* διὰ τὸν ἡμίονον καὶ τὴν ἄρκτον καὶ τὸν πίθηκον, καὶ εἴ τι ἄλλο. Ἐπίσης εἶναι γνωστά σκωπτικά τινὰ ὀνόματα πτηνῶν, οἷον *Γιαννακὸς* διὰ τὸ πτηνὸν *Ruticilia*

σαν εἰς μακροτέρας διηγήσεις, ὀνομάζουσι διὰ προσωπικῶν ὀνομάτων τὰ ἐν αὐτοῖς δρῶντα ζῷα.

(¹) Πρβλ. *Paul Kretschmer*, *Der Esel Nikos ἐν Byz. Zeitschr.* 1897, 569 καὶ *J. Grimm*, *Reinhart Fuchs* σ. CCXXIX.

(²) *Ludwig*, *Batrachomachia* σ. 70 κέ.

(³) Πρβλ. *Paul Kretschmer*, ἐνθ. ἀν.

(⁴) Λαογραφίας Ε' 622.

(⁵) *Νίκος* ὀνομάζεται καὶ εἰς τὴν Φυλλάδα τοῦ γαιδάρου.

tithys Lath., *Κυρὰ Πήγη* δι' εἶδος κίχλης (turdus viscivorus L.), *Μπάριμπα Θωμᾶς* διὰ τὸν πελεκάνον, *Καλογιάννος* καὶ εἴ τι ἄλλο. Τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἐκ τοιούτων τινῶν μύθων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὀρμηθέντα, χρησιμοποιοῦνται σήμερον παρὰ τῷ λαῷ ὡς γενικὰ παρωνύμια τῶν ζώων τούτων.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ἡ σημασία τῆς περισυλλογῆς καὶ μελέτης τῶν παρωνυμίων τούτων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν λείψανα τῆς λαϊκῆς ποιήσεως καὶ δείγματα τοῦ σατυρικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὰ διάφορα ζῷα. Διότι ἀλλαγὴ ἄλλα ζῷα ὑπέπεσαν εἰς τὸ σκῶμμα τοῦ λαοῦ. Οὕτως ἐν καὶ ἡμῖν σκώπεται ἡ ἀλώπηξ καὶ ὁ λύκος, παρὰ τοῖς ἑσπερίοις καὶ ἡ θέσις τῆς ἀλώπεκος ἔχει ὁ θῶς, παρὰ τοῖς Γερμανοῖς καὶ ἡ θέσις ἔχει ἡ ἄρκτος, ἐς τοὺς ἰνδοκινεζικοὺς καὶ τὸν σκωπτικὸν ἑσπερίοις διὰ τὰς ἄλλους λαοὺς καὶ βασιλεῖς τῶν ζώων λέων. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἐνταῦθα καθήκον τοῦ πεπολιτισμένου εἶναι κατὰ τόπους νὰ ἐξετάζῃ μὴ τυχὸν συνδέεται ὡς μῦθος πρὸς τὸ ὄνομα, ἐκ τοῦ ὁποίου τοῦτο νὰ ἐρμηνεύεται. Συλλογὰς τοιούτων ὀνομάτων δὲν ἔχομεν, σποραδικὰς μόνον μνείας αὐτῶν.

Η' ΟΝΟΜΑΤΑ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΦΥΤΩΝ ΥΠΕΜΦΑΙΝΟΝΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΔΟΞΑΣΙΑΣ ἢ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΣ

Γενικά.

Τὰ ζῷα καὶ τὰ φυτὰ καὶ διὰ τὸν κατὰ φύσιν καὶ διὰ τὸν πεπολιτισμένον ἄνθρωπον εἶχον καὶ ἔχουν πάντοτε σπουδαιοτάτην θέσιν εἰς τὸν βίον αὐτοῦ, ἡ δὲ μελέτη τῶν ὀνομάτων αὐτῶν εἶναι πολλοῦ λόγου ἀξία ὅχι μόνον ἀπλῶς ὡς γλωσσικῶν στοιχείων, ὅχι μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ, καθ' ὅσον ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν ὀνομάτων τούτων εἰς

διαφόρους λαοὺς ἀποκαλύπτεται ἡ θέσις πολλάκις φυτῶν ἢ ζώων εἰς τὸν ἀνθρώπινον πολιτισμὸν καὶ ἡ ἱστορία τῆς διαδόσεως καὶ ἐξαπλώσεως αὐτῶν διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ ἀπὸ ἡπείρου εἰς ἡπείρον, ἀλλὰ καὶ διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι προῖόν διαιφόρων μυθολογικῶν ἀντιλήψεων, παραδόσεων, δοξασιῶν, λατρευτικῶν ἐθίμων καὶ δεισιδαιμονιῶν, πρὸς τὰς ὁποίας συνέδεσεν ὁ ἄνθρωπος τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτά. Ἡ τελευταία δ' αὕτη περίπτωσις εἶναι προφανὲς ὅτι ἐνδιαφέρει πάρα πολὺ τὴν λαογραφίαν.

Νεοελληνικὰ ὀνόματα ζώων καὶ φυτῶν.

Τὰ σημερινὰ ὀνόματα ζώων καὶ φυτῶν, ἄλλα μὲν εἶναι κληρονομία τῆς ἀρχαιότητος, ἄλλα δὲ ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ λαοῦ. Τὰ νεώτερα καὶ ὀνόματα προέρχονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ πραγματικῶν ἰδιοτήτων τῶν ζώων καὶ φυτῶν, τῆς μορφῆς, τῆς φωνῆς, τοῦ βίου, τῶν ἀντιθετικῶν καὶ τῶν ὁποίας ἀκριβεστάτα σημεῖα παρατηρεῖ καὶ ἐκφράζει ὁ λαὸς διὰ κυριολεξίας ἢ μεταφορῶν. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ πολλὰ, τὰ ὁποία προέρχονται ἐκ φανταστικῶν ἰδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἀποδίδει εἰς αὐτὰ ὁ λαὸς, ἢ ἐκ παραδόσεων, τὰς ὁποίας ἐπλασε περὶ αὐτῶν, ἢ ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῶν, ἰδίως τῶν βοτανῶν, τῆς θεραπευτικῆς καὶ μαγικῆς. Μερικὰ δὲ εἶναι καὶ ἐντελῶς πεπλασμένα δι' ἀνύπαρκτα βότανα. Οὕτω π. χ. *κολλησόψαρο* καὶ *ἀργητα* ὠνομάσθη ἡ τῶν ἀρχαίων *εχενήϊς*, διότι πιστεύεται περὶ αὐτῆς, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὅτι προσκολλωμένη εἰς τὴν τρόπιν τῶν πλοίων ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κρατῇ τὸν πλοῦν αὐτῶν. *Ἀνεμογάμης* ὠνομάσθη εἶδος ἱέρακος, διὰ τὸ ὁποῖον ἐπιστεύετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς βυζαντινοῖς, καθὼς καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λαοὺς, ὅτι ἐγκυμονεῖ ἐκ τοῦ ἀνέμου. *Θερμασιά* ὠνομάσθη εἶδος ἐντόμου, τὸ ὁποῖον πιστεύεται ὅτι φέρει τὸν πυρετόν. Ἡ γνωστὴ *δεκοχτούρα* ὠνομάσθη οὕτως, διότι ἐκ τῆς φωνῆς αὐτῆς ἐπλάσθη ἡ γνωστὴ παράδοσις περὶ τῶν δεκαοκτὼ ψωμιῶν ὁ *γκιώνης*, διότι ἐκ τῆς φωνῆς του ἐπλάσθη ἡ παράδοσις

περὶ τοῦ φόνου τοῦ ἀδελφοῦ του. *Ψωμᾶς* ὠνομάσθη ἡ χελώνη, διότι ἐκ τῆς μορφῆς αὐτῆς ἐπλάσθη ἡ παράδοσις ὅτι ἦτο ποτὲ *ψωμᾶς*, τὸν ὅποιον ὁ Χριστὸς μετέβαλεν εἰς χελώνην διὰ τὴν ἀσπλαχνίαν αὐτοῦ. *Κερά* *παπαδιά* ὠνομάσθη τιμητικῶς ἡ νυφίτσα, διότι ἄλλως φοβοῦνται ὅτι ὀργιζομένη καταστρέφει τὰ ἐνδύματα.

Ἐκ τῶν φυτῶν *σταυράγκαθο* ὠνομάσθη ἄκανθά τις, διότι, ἐπειδὴ ὅταν κόπτεται χύνει χυμὸν αἱματώδη, ἐπλάσθη ἡ περὶ αὐτῆς παράδοσις, ὅτι ἐξ αὐτῆς κατεσκευάσθη ὁ ἀκάνθινος στέφανος τοῦ Χριστοῦ. *Λουλούδι* τῆς ντροπῆς ὠνομάσθη ἄνθος τι, διότι λευκότερον ὃν ἔχει εἰς τὸ μέσον μελανὸν στίγμα, τὸ ὅποιον ἄλλοτε πιστεύεται ὅτι ἦτο μεγαλύτερον, βαθμηδὸν δὲ μικρύνεται καὶ ἐξαλείφεται, ὅσο χάνεται ἀπὸ τὸν κόσμον ἡ ντροπή. *Νεραϊδόχορτα* ἢ *νεραϊδοκίματα* ὠνομάζονται οἱ ἐπὶ τῶν κορμῶν τῶν δένδρων ἀκαταμάχητοι λειχήνες, διότι ἀποδίδονται εἰς νεραϊδὰς. *Εὐφράσια* τῆς ἀγάπης καὶ ἀνδραῖδα λέγεται τὸ ῥοζέλλον καὶ τὸ παλιν, διότι πιστεύεται ὅτι ἡ εὐφροσύνη τὴν ἀνδρομορφον ὡς αὐτὴν προσελαύνει ἀκατάσχετον τὸν ἔρωτα τῶν γυναικῶν. *Περὶόχορτο* ὠνομάσθη τὸ *Biarum tenuifolium*, διότι πιστεύεται ὅτι τὰ πρόβατα τρώγοντα ἐξ αὐτοῦ καθίστανται στείρα, *ἀβδελλοχόρταρο* ὁ *Racunculus pratensis*, διότι προκαλεῖ εἰς τὰ πρόβατα τὸ καλούμενον *ἀβδέλλιασμα*, ἥτοι ἀνάπτυξιν βδελλῶν εἰς τὸ ἦπαρ τῶν προβάτων, *κουφολαχανίδα* ἢ *κουφολάχανο* ὁ ἀστεροκέφαλος, διότι πιστεύεται ὅτι ὁ τρώγων προσβάλλεται ὑπὸ κωφώσεως, *βεγτερουγοχόρταρο*, *σπληνοχόρταρο*, *χελωνοχόρταρο*, *πειροδότανο*, *ψωρόχορτο* κτλ. ὠνομάσθησαν διάφορα εἶδη χόρτων, δι' ὧν θεραπεύονται αἱ ἀντίστοιχοι νόσοι. *Ἀγιοθασιλίτσα* ὠνομάσθη ἡ σκίλλα, διότι ἀναρτᾶται εἰς τοὺς ἐξώστας καὶ τὰ ὑπέρθυρα κατὰ τὴν προτεραίαν τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, εἶτα δὲ τοποθετεῖται ἐπὶ τῆς ὀροφῆς, ὅπου φύει νέα φύλλα καὶ ἄνθη, ἃν καὶ ἡ ρίζα αὐτῆς δὲν εἶναι κεχωσμένη. *Τ'* ἦν *Γιωργιῶν* τὸ *λουλουγάτσι* ὠνομάσθη τὸ χαμαίμηλον διὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνθήσεως, *τ'* ἦν *Γιαννιῶν* δὲ τὸ βοτάνι, ἱαματικὴ τις βοτάνη, διότι συλλέγεται τὴν 24^{ην} Ἰουνίου κτλ.

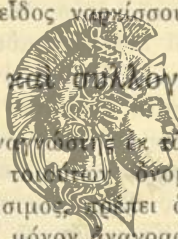
Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔχομεν καὶ μυστικά μαγικά ὀνόματα φυτῶν, τὰ ὅποια οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολούμενοι ἐπλαττον. Πολλὰ τοιαῦτα εὐρίσκει τις παρὰ Διοσκουρίδῃ καὶ Πλινίῳ.

Πάντα ταῦτα τὰ ὀνόματα, ὧν παραδείγματα παρεθέσαμεν, δηλαδή τὰ ἐκ παραδόσεων, δοξασίων καὶ δεισιδαιμονιῶν προερχόμενα εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντα διὰ τὴν λαογραφίαν. Πλὴν τούτων ἐνδιαφέροντα λαογραφικῶς εἶναι ἐπίσης καὶ ἐκ τῶν ἄλλων τὰ εἰκονικά καὶ μεταφορικά, τὰ ὅποια δὲν συνάπτονται μὲν ἀμέσως πρὸς παραδόσεις, εἶναι ὅμως συγγενῇ πρὸς αὐτὰς γεννήματα τῆς μυθοπλαστικῆς τοῦ λαοῦ φαντασίας. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὰ ὀνόματα, τῆς ἀλεποῦς τὸ μετάξι, ἢ τὰ μαλλιά τῆς Παναγίας διὰ τὸ ἐπίθυμον, τῆς παπαδιᾶς ἢ τοῦ παπᾶ τ' ἀφ' οὗ διὰ τὴν κοτυληδὸνα, τῆς γριᾶς τ' ἀδράχτι, τῆς πέρδικας τὰ μάτια δι' εἶδος γαργάσου κτλ.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Καθὼς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν παραδειγμάτων, διὰ νὰ εἶναι μία συλλογὴ τῶν ὀνομάτων πλήρης καὶ ἐπιστημονικῶς χρησιμοποίησιμος, πρέπει ὁ συλλογεὺς νὰ μὴ περιορίζεται εἰς τὴν ἀπλὴν μόνον ἀναγραφὴν τοῦ ὀνόματος, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει γεννᾶται ἡ εὐλογος ἀπορία εἰς τὸν χρησιμοποιοῦντα ἐπιστημονικῶς τὴν συλλογὴν, πόθεν τὸ ὄνομα, ἀλλὰ νὰ προσπαθῇ νὰ ἀνέυρῃ, ὅπου εἶναι δυνατόν, καὶ νὰ σημειώνῃ παρὰ τὸ ὄνομα καὶ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν δοξασίαν ἢ δεισιδαιμονίαν, ἐξ ἧς προῆλθε τὸ ὄνομα. Πλεῖστα τοιαῦτα ὀνόματα ἰδίᾳ φυτῶν δύναται τις νὰ ἀνέυρῃ φυλλομετρῶν τὰ δημῶδη ὀνόματα τῶν φυτῶν τοῦ *Helldreich*-*Μηλιαράκη* καθὼς καὶ τὸ φυτολογικὸν λεξικὸν τοῦ *Γενναδίου*. Δυστυχῶς ἡ ἔλλειψις ἀκριβῶς τῆς σημειώσεως τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτὰ παραδόσεων, δοξασίων καὶ δεισιδαιμονιῶν, ἐλαττώνει πολὺ τὴν λαογραφικὴν αὐτῶν ἀξίαν.

Παρὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐξακριβώνεται ποῖον εἶναι τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα τοῦ φυτοῦ ἢ τοῦ ζώου, διότι ἄλλως καθίσταται ἀδύνατος ἡ ἀναγνώρισις τῆς ταυτότητος αὐτοῦ. Τὸ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

πρᾶγμα βεβαίως δὲν εἶναι εὐκόλον, διότι ἀπαιτοῦνται εἰδικαὶ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις, τὰς ὁποίας δύναται νὰ ἔχη ὁ συλλογεὺς μόνον, ὅταν συμπίπτῃ νὰ εἶναι ἐπιστήμων φυσιοδίφης. Διορθώνεται ὅμως τὸ πρᾶγμα ἰδίως ὥς πρὸς τὰ φυτά, ἐὰν συνοδεύσῃ τις τὴν συλλογὴν τοῦ καὶ διὰ συλλογῆς κλωναρίων ἐκ τῶν ὀνομαζομένων φυτῶν, πρόσαρτῶν εἰς ἕκαστον κλωνάριον καὶ τὸ ἰδιαίτερον ὄνομα τοῦ φυτοῦ. Ἡ φυτολογικὴ αὕτη συλλογὴ κατόπιν ἐξεταζομένη ὑπὸ εἰδικῶν βοτανικῶν θέλει μᾶς δώσει τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα ἑκάστου φυτοῦ. Τὸ ἴδιον δύναται νὰ γίνη καὶ διὰ τὰ ζῶα τὰ μικρότερα καὶ ἰδίως τὰ ἔντομα. Διὰ ζῶα μεγαλύτερα τὸ πρᾶγμα εἶναι πολὺ δυσκολώτερον.

Συλλογὰς γενικὰς ὀνομάτων δημωδῶν ζώων καὶ ἰδία φυτῶν ἔχομεν ἀρκετάς, ἰδίως ἐπὶ τῶν διαφόρων γλωσσarίων. Δυστυχῶς αἱ συλλογαὶ αὗται, ἐφ' ὅσον δὲν σημειῶνουν τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα, εἰς ἑλλειπεῖς. Ἐπιστημονικὴ συλλογὴ ἀξιολογώτατη ὁμοίως ἀπὸ τῶν εἰρηῶν εἶναι ἡ τοῦ *Heldreich*, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον ἀπὸ τῆς ἀνέκδοτου ἐκδόσεως ἔξεδωκεν ὁ Σπ. Μηλιαράκης καὶ τὸν τίτλον, Τὰ δημώδη ὀνόματα τῶν φυτῶν προσδιορισμένα ἐπιστημονικῶς. Ἐν Ἀθήναις, 1910, ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου καὶ εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος. Ἀξιολογώτατον ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ φυτολογικὸν λεξικὸν τοῦ *Γενναδίου*, ἐνθα πλεῖστα τοιαῦτα ὀνόματα ἀναγράφονται. Δυστυχῶς ἀμφότερα τὰ ἔργα διὰ τὴν λαογραφίαν εἶναι ἑλλιπῆ, δι' ὃν ἀνωτέρω εἵπομεν λόγον. Διὰ τὰ ζῶα ἔχομεν ἐπίσης τὸ ἔργον τοῦ *Heldreich*, *La Faune de la Grèce*, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐλάχιστον μέρος τῶν πολυπληθῶν ὀνομάτων τῶν ζώων περιέχει, ὥς καὶ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τούτου συνταχθεῖσαν πραγματείαν τοῦ *Βικέλα*, *Sur la nomenclature moderne*. Paris, 1879 (ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ *Annuaire de l'Association* κτλ. 1878). Ἀρκετὰ ὀνόματα ἐπίσης δύναται νὰ εὔρη κανεῖς σποραδικῶς εἰς τὰς Παροιμίας τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, συλλογαὶ δέ τινες ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἐν Λαογραφίᾳ Δ' 734, Ε' 642. Ἐπίσης εὐρίσκει κανεῖς τοιαῦτα καὶ εἰς εἰδικὰς πραγματείας, οἷον τοῦ

Γεναδίου, Πτηνοτροφία. 1915, Δ. Δημάδου, Ἡ δασικὴ βλάστησις τῆς Ἑλλάδος. 1916, Π. Παπαγεωργίου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν σιτηρογραφίαν. 1919, καὶ εἴ τι ἄλλο.

Θ' ΕΥΦΗΜΙΣΜΟΙ

Τὰ τῶν εὐφημισμῶν ἔθξαμεν ἤδη εἰς τὰ περὶ ἀπενχῶν. Εἵπομεν δὲ ἤδη πολλάκις περὶ τῆς πίστεως τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν μαγικὴν ἐνέργειαν τῶν λέξεων. Ἐνεκα τούτου ὁ λαὸς ἀποφεύγει νὰ ὀνομάσῃ ἐπιφροβα πράγματα διὰ τοῦ κυριολεκτικοῦ αὐτῶν ὀνόματος, μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο διαφόρους περιφράσεις, μετονομασίας, ἀντιφράσεις κ.τ.τ. Οὕτως ἀποφεύγουν τὸ ὄνομα τοῦ διαβόλου, τὸν ὁποῖον ὀνομάζουν διὰ διαφόρων ἄλλων ἀποτρεπτικῶν ἢ εὐφημιστικῶν ὀνομάτων, οἷον ὅξ' ἀποδῶ, ὁ κατακλινόμενος τρισκατάρατος, πειρασμός κτλ. Ἐν Πόντῳ οἱ κακοὶ ἀνθρώποι καλοῦνται ὡς ἐμᾶς καλοὶ ἦτοι καλύτεροί ἡμῶν, καὶ ἀντιθέτως ἐπίσης πανταχοῦ τὸν ἐλληνισμὸν φέρουσιν εὐφημιστικὰ ὀνόματα. Οὕτως Μελιτιά, Μελιτάτι διὰ τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν ἐν Κρήτῃ, ὡς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ἢ νυφίτσα καλεῖται κερά παπαδιά, ὅπως κολακευομένη μὴ ἐπιφέρῃ ζημίαν εἰς τὰ ἐνδύματα. Ἐπίσης ἀποφεύγουν νὰ ὀνομάσουν τοὺς ποντικούς, ἰδίως ὅταν τρέφουν μεταξοσκώληκας (Γκιουμουλτζίνα), καλοῦντες αὐτοὺς κ'φοῦς, ὅθεν καὶ ἐν Αἰγίνῃ τὸ σῦνήθες αὐτῶν ὄνομα εἶναι τὰ κουφά, τοὺς δὲ μύρμηκας ὀνομάζουν κατὰ τὴν αὐτὴν περίπτωσιν κουτσοπόδαρα.

Πλὴν τῶν κυρίως τούτων εὐφημισμῶν, οἱ ὁποῖοι συνδεόμενοι πρὸς τὸν φόβον τῆς λέξεως δεικνύουν τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴν φοβεῖται ὁ λαός, ἄξιοι περισυλλογῆς καὶ μελέτης διὰ τὸ συναίσθημα τῆς αἰδοῦς παρ' αὐτῷ εἶναι καὶ οἱ εὐφημισμοί, οἱ συνήθως ἐπὶ τὸ ἀστειότερον πεπλασμένοι, δι' ὧν ὀνομάζονται τὰ γεννητικὰ μόρια τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, ὡς καὶ ἄλλα μέλη τοῦ σώματος ἢ καὶ πράγματα, τῶν ὁποίων ἡ κυριολεκτικὴ ὀνομασία θεωρεῖται ὡς προσβάλλουσα τὴν αἰδῶ.

Συλλογὰς ἰδιαιτέρας τοιούτων εὐφημισμῶν δὲν ἔχομεν. Πολλοὺς δύναται νὰ εὕρῃ κανεῖς ἐγκατεσπαρμένους εἰς γλωσσάρια, ὡς καὶ εἰς παραδόσεις καὶ παραμύθια.

Γ' ΟΝΟΜΑΤΑ ΟΡΓΑΝΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ,
ΛΕΞΕΙΣ ΕΠΙΤΗΔΕΥΜΑΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΙΔΙΑΖΟΥΣΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ
ΒΙΟΥΣ, ΓΕΩΡΓΙΚΟΝ, ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΚΤΛ.

Μετὰ τὰ ὀνόματα τῶν ζώων καὶ φυτῶν, ἀξιόλογα ἀπὸ λαογραφικῆς ἀπόψεως εἶναι τὰ ὀνόματα τῶν ὀργάνων καὶ ἐργαλείων, τὰ ὅποια μεταχειρίζεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰ διάφορα αὐτοῦ ἔργα, ὡς καὶ αἱ λέξεις αἱ ἐπιτηδευματικάί, διὰ τῶν ὁποίων ἐν ἐκάστῳ ἐπιτηδεύματι δηλοῦνται αἱ διαφοροὶ φάσεις καὶ τὰ διάφορα σημεῖα καὶ στάδια τῆς ἐργασίας, ὡς καὶ αἱ λέξεις, αἱ ἰδιαίχουσαι καὶ εἰς τοὺς διαφόρους βίους, γεωργικόν, ναυτικόν, κυνηγετικόν κτλ.

Εἶναι δὲ ἡ μελέτη αὐτῶν ἀποστομὰ, διότι οὐ μόνον βελτιοῦμεθα περὶ τῆς ὑπάρχουσας οὐκ ἀποστομῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἑκείνου τοῦ ἐργαλείου καὶ ὀργάνου, τοῦ εἴδους καὶ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, ὡς καὶ τῆς ἀποστομῆς τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἐπιτηδεύματος καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνασχήσεως αὐτοῦ, τὰ ὅποια πάντα ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἀπαραίτητα, διὰ νὰ σχηματίσῃ κανεῖς πλήρη εἰκόνα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βίου ἐνὸς λαοῦ, οὐ μόνον διαφωτιζόμεθα περὶ αὐτῶν τούτων τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἀλλὰ καὶ διότι ἐξ αὐτῶν τούτων, καθόσον εἶναι ἀρχαῖα ἢ νέα, ἐλληνικά ἢ δάνεια ἐκ ξένων γλωσσῶν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν κατὰ πόσον ἕκαστον ὄργανον ἢ ἐργαλεῖον ἢ ἐπιτήδευμα εἶναι ἀρχαῖον, βυζαντινὸν ἢ νέον, ἐγγώριον ἢ δάνειον ἐξ ἄλλου τόπου καὶ λαοῦ ἢ ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν λαοῦ συνοίκου ἢ γειτονικοῦ.

Οὕτω π. χ. ἐνῶ εἰς τὸν ἴστον καὶ τὴν ὑφαντικὴν, τὴν πατροπαράδοτον ἐννοῶ καὶ ὅχι τὴν βιομηχανικὴν, οὐδεμίαν ἔχομεν ξένην λέξιν, πολλὰς δὲ ἀρχαίας καὶ βυζαντινάς, ὡς ξαίνω, τουλούπα, μιτώνω, ἀντί, ἀδράχτι, στημόνι, βαρίδι, μιτάρι, καρούλι κτλ., ἐν τῇ ὑποδηματοποιίᾳ παρὰ τὰ ἀρχαῖα ὀνό-

ματα καλαπόδι, κατόχι⁽¹⁾), ἔχομεν πλήθος ἰταλικῶν λέξεων, ὡς φαλισέτα, φόρτια, φορτέτσα, καμαρέτο κτλ. τοῦθ' ὅπερ δεικνύει ἀναμφισβητήτως ὅτι αὕτη ὥς ἔχει σήμερον ἀνεπτυχθή ὑπὸ ἐπίδρασιν ἰταλικήν. Ἐν δὲ τῇ σημερινῇ ραπτικῇ τῶν φραγκο-ροαφτάδων ἔχομεν πλείστας γαλλικὰς ὀνομασίας.

Ἐν τῇ ἀμαξοπηγικῇ εὐρίσκει κανεῖς κατὰ τόπους ἀρχαιοτάτας λέξεις διὰ τὰ μέρη τῶν ὀχημάτων, ὡς *νυρμός*, *παρὰ-ρύμνια*, *ἀφαλός*⁽²⁾, *ἀξόνι*⁽³⁾. παρ' αὐτὰ ὁμῶς καὶ κυρίως εἰς μέρη, ὅπου ἀνεφάνησαν καὶ ἐπεκράτησαν τοῦρκοι ἀμαξοπηγοὶ ἀνευρίσκει κανεῖς καὶ τουρκικὰς, οἷον *αἰγκίλ'* (ὁ ἄξων), *ἀρίς'* (ὁ ρυμός), *τσαμακτσίās*, *γιαστίκ'*⁽⁴⁾ κτλ.

Ὅτι ὁμῶς δὲν πρόκειται περὶ νέων πραγμάτων, τὰ ὅποια παρέλαβον οἱ Ἕλληνες παρὰ τῶν Τούρκων, ὡς ἐν τῇ ὑποδηματοποιίᾳ παρὰ τῶν Ἰταλῶν, δεκτικὰ ἄφ' ἐνὸς μὲν ἢ παρὰλλήλος ὑπαρξίς εἰς γειτονικὰ μέρη τοῦ ἐκτιστοῦ ἑλληνικῶν ὄρων, ἄφ' ἐτέρου δὲ ἡ λέξις ἀπὸ τῶν τμημάτων, ἐξ ὧν ἀποτίθεται ἡ σκευή, τοῦ ἰσοσκέλους ἢ ἀπορία γεωγραφικῆς λεγομένη ἀπὸ τῆς παρελήφθη καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀποκληθεῖσα *ἰνίτ*. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸ ἄροτρον καὶ εἰς ἄλλα γεωργικὰ ἐργαλεῖα.

Ἐν τῷ ποιμενικῷ βίῳ ἐν Κρήτῃ ἔχομεν κατὰ τὸ μέγιστον πλήθος ἑλληνικὰς λέξεις, ἀρχαίας, μεσαιωνικὰς καὶ νεωτέρας, ἐλαχίστας δὲ λατινικὰς καὶ ἰταλικὰς, ἐν ᾧ ἐν τῇ Ἡπειρωτικῇ Ἑλλάδι ἔχομεν ἀρκετὸν πλήθος ἀλβανικῶν, σλαβικῶν καὶ βλαχικῶν λέξεων, πρᾶγμα, τὸ ὅποιον μαρτυρεῖ ἀναμφισβητήτως περὶ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν τούτων πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἐν τῷ ποιμενικῷ βίῳ. Ἐν τῷ ναυτικῷ βίῳ ἡ ὑπαρξίς μεγάλου πλήθους ἰταλικῶν λέξεων εἶναι ἀναμφισβήτητον τεκμήριον τῆς ἰταλικῆς ἐπιδράσεως, ἡ ὅποια συν-

(1) Τὸ λωρίον, δι' οὗ συγκρατοῦν τὸ ὑπόδημα ἐπὶ τῶν γονάτων κατὰ τὴν κατεργασίαν.

(2) Γιασίκοι Γκιουμουλτζίνας. — (3) Ἀδριανούπολις.

(4) Γκιουμουλτζίνα.

ώδευσε τὴν ναυτικὴν ἐπικράτησιν τῶν ἰταλικῶν δημοκρατιῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γενούης εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Καὶ ἐνταῦθα διὰ τὰ εἶναι ἡ συλλογὴ πλήρης καὶ χρησιμος ἐπιστημονικῶς, δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀπλὴ τῶν ὀνομάτων ἀναγραφὴ, ἀλλὰ ἀπαιτεῖται διὰ μὲν τὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα καὶ τὰ μέρη αὐτῶν οὐ μόνον ἡ περιγραφὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ σχεδιαγράφησις αὐτῶν, ὥστε νὰ παρέχεται καὶ ἡ ὁρατὴ εἰκὼν τοῦ ὀνομαζομένου καὶ περιγραφομένου, διὰ δὲ τὰς ἐπαγγελματικὰς λέξεις ἡ ἀκριβὴς, σαφὴς καὶ ἀπέρριτος περιγραφὴ τῶν ὀνομαζομένων ἔργων.

Συλλογὰς τοιούτων λέξεων ἐπιστηματικῶς δὲν ἔχομεν δημοσιευμένης, εἰ μὴ ἑκατόμβαι ἅμα εἶναι αἱ περιεχόμεναι εἰς τὴν ὁλοκληρωθεῖσαν ὀργανογραφίαν καὶ μὴ τὸ ἱστορικὸν Λεξικὸν διὰ τῶν ἀναγκασιῶν αὐτοῦ ἐπεχείρησεν ἐν Ἀθῆναις τὴν περισυλλογὴν τῶν ἐπαγγελματικῶν λέξεων, ἀλλὰ τὸ ἀποθησαυρισθὲν ὕλικόν δὲν δημοσιεύθη εἰσέτι. Ἀξιολογότητι εἶναι ἡ «Συλλογὴ ποιμενικῶν λέξεων» τοῦ Ξανθουδίδου, δημοσιευθεῖσα εἰς τὸν Ε΄ τόμον τοῦ Λεξικογραφικοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἦτο πληρεστάτη, ἂν συνωδεύετο καὶ ὑπὸ τῶν εἰκόνων τῶν ὀνομαζομένων γαλακτοκομικῶν καὶ τυροκομικῶν ἐργαλείων, τῶν σκευῶν καὶ ἄγγείων, τῶν ποιμενικῶν οἰκήσεων καὶ τῶν μανδρῶν, καὶ ἡ τοῦ Φουρζίκη τῶν γεωργικῶν καὶ τῶν ταλασιουργικῶν ἐκ Μεγάρων.

ΙΑ' ΜΙΜΗΣΕΙΣ ΦΩΝΩΝ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΦΘΕΓΜΑΤΑ

Α) Μιμήσεις φωνῶν ζώων.

Τὸ μιμεῖσθαι εἶναι σύμφυτον εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκ παίδων, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει ὁ

ἄνθρωπος τῶν ἄλλων ζώων, ὅτι εἶναι μιμητικώτατον καὶ τὰς μαθήσεις τὰς πρώτας ποιεῖται διὰ τῆς μιμήσεως. Εἶναι δὲ ἡ μιμητικὴ αὕτη ὁρμὴ τοῦ ἀνθρώπου σπουδαιότατος παράγων καὶ διὰ τὴν ἐν γένει ἀνθρωπίνην πρόοδον καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὴν γλῶσσαν, ἔνθα ἀποτελεῖ τὴν καλουμένην ὑπὸ τῶν γλωσσολόγων *ὀνοματοποιητικὴν ἀρχήν*, κατὰ τὴν ὁποίαν πλῆθος ἀρετὸν λέξεων ἐρμηνεύονται ὡς προερχόμεναι ἐκ τῶν μιμήσεων φωνῶν ἢ κρότων, ἰδιαζόντων εἰς τὰ ὀνομαζόμενα ζῶα, πράγματα ἢ φυσικὰ φαινόμενα. Οὕτω π. χ. ὁ κοῦκος δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ *κούκου*, ὡς καὶ ὁ κόκορας ἢ *κουκουρέκος* ἐκ τῆς φωνῆς *κὸ κὸ* καὶ *κουκουρέκου*, τὸ *μπουμπουνιτὸ* ἐκ τοῦ κτύπου *μποῦ μποῦ* τῆς βροντῆς κ.τ.τ., ὡς ἐπίσης καὶ τὸ *κακανίζω* ἐκ τῆς φωνῆς *κὰ κὰ* τῶν ὀρνίθων, τὸ *βακανίζω* ἐκ τῆς φωνῆς *βάκα βάκα* τῶν βατράχων κτλ.

Πλὴν ὅμως τῶν μιμητῶν φωνῶν ἄλλων ἢ ὅπως συνήθως λέγονται *ὀνοματοποιημένων* ἔχουσιν εἰς τοὺς λαοὺς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν αἰσθάναν καὶ ἀντιλήψιν μιμητικὰ φωνῶν ζώων. Τὸ ζῶον διὰ τὸν κατὰ φύσιν ἢ θάνατον ἔχει, ὡς εἵπομεν, πολλαπλὴν σημασίαν. Ἐν πρώτῃ κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ δὲν εἶναι τι διάφορον τοῦ ἀνθρώπου, εἰμὴ μόνον κατὰ τὴν μορφήν. Εἶναι πεποικισμένον μὲ ὅλας τὰς ἀνθρωπίνους ψυχικὰς ιδιότητας, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἀνώτερον τοῦ ἀνθρώπου, δυνάμενον νὰ γνωρίζῃ πολὺ περισσότερα αὐτοῦ, νὰ προμαντεύῃ τὰ μέλλοντα καὶ νὰ καθοδηγῇ αὐτὸν διὰ τῶν συμβουλῶν του εἰς τὰς ἐνεργείας του, οὐχὶ σπανίως δὲ καὶ νὰ τὸν βοηθῇ διὰ τῶν ἐξαιρετικῶν μαγικῶν ιδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἔχει. Αἱ κραυγαὶ του ἀποτελοῦν τὴν γλῶσσαν του. Ἐνῷ δὲ ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἐννοεῖ ἐκ τῆς γλώσσης ταύτης, τὸ ζῶον ἐννοεῖ οὐ μόνον τὴν γλῶσσαν τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, εἰς ἐξαιρετικὰς δὲ περιπτώσεις δύναται καὶ ἀνθρωπίνως νὰ ὁμιλῇ. Εἶναι πασίγνωστον τὸ παράδειγμα τῶν ὁμηρικῶν ἵππων τοῦ Ἀχιλλέως, οἱ ὁποῖοι λυθείσης τῆς γλώσσης των δι' ἀνθρωπίνης φωνῆς προλέγουσιν εἰς τὸν ἥρωα τὸν θάνατόν του. Οἱ αἰσώπειοι μῦθοι τίθεν-

ται εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς εἶχον φωνὴν τὰ ζῶα καὶ ὠμίλουν, εἰς δὲ τὰ νεώτερα ἄσματα συνήθως τὰ πουλάκια λαλοῦν ἀνθρωπινῇ λαλίτσα ἀγγέλλοντα εὐχάριστα ἢ δυσάρεστα. Ἐνθυμεῖται δ' ὁ καθείς ἀπὸ τὰ παραμύθια ποίαν σημασίαν ἔχει δι' ἓνα ἄνθρωπον ἢ γνῶσις τῆς γλώσσης τῶν ζῴων Ἀπὸ τὰ τρία ἀδέρφια τοῦ παραμυθιοῦ ἐκεῖνος, πού εἶχε τὴν ὑπομονὴν νὰ μάθῃ τὴν γλώσσαν των, σῶζει τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως καὶ γίνεται πλούσιος.

Οὕτως αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος συμπάθειαν πρὸς τὸ ζῷον, ὡς πρὸς ὁμοίον του, τὸ συλλαμβάνει, τὸ περιποιεῖται, τὸ τιθασεύει καὶ τὸ καθιστᾷ οὕτω σύντροφον τοῦ βίου του καὶ προσφιλῇ συμπαίκτηρα, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ὡς ὃν ὑπέρτερον τὸ φοβεῖται καὶ τὸ τιμᾷ. Ἡ δὲ πίστις εἰς τὰς μαγικὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ ὁ φόβος, ὡς καὶ ἡ απάγνις του πρὸς τοὺς προγόνους, δὲν ἤργησαν νὰ ἀποδοῦν ἡσυχίαν καὶ λατρείαν αὐτοῦ, ἥτις εἴτε ζῶσα καὶ ἐν ἐνστάσει εἴτε εἰς ἡμαιρωμένα ἐγκαλεῖμματα ὑπάρχει εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνες.

Βαθμῶδ' ἐγγώρισεν ὁ ἄνθρωπος νὰ χρησιμοποίῃ τὰ ἐξημερωμένα ταῦτα ζῶα διὰ τὴν γαστράντην καὶ τὸ κρέας των καὶ τὰ ἄλλα χρήσιμα ὑλικά, τὰ ὁποῖα δύνανται ταῦτα νὰ τοῦ παράσχουν. Ἀνεξαρτήτως δὲ τούτου τὸ ζῷον εἴτε ἐξημερωμένον εἴτε ἄγριον ἐχρησίμευσε πάντοτε καὶ χρησιμεύει καὶ ὡς τροφὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον, διὰ πλείστους δὲ λαοὺς τὸ κυνήγιον ἀποτελεῖ τὸν κυριώτατον πόρον τοῦ βίου.

Ἀναλόγως νῦν πρὸς τὴν πολλαπλὴν ταύτην σημασίαν τοῦ ζῴου, πολλαπλαῖ εἶναι καὶ αἱ ἀφορμαὶ καὶ ἀφετηρίαι τῆς μιμήσεως τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν φωνῶν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐν πρώτοις ἔχομεν ἀπλᾶς μιμήσεις φωνῶν χάριν παιδιᾶς, ὅπως ἀκούει τις πολλάκις καὶ σήμερον τὰ παιδία παίζοντα μὲ τὴν μίμησιν τῶν φωνῶν πότε τοῦ ἐνὸς καὶ πότε τοῦ ἄλλου ζῴου, τῆς γαλῆς, τοῦ κυνός, τῆς ὀρνίθος καὶ τοῦ ἀλέκτορος, τοῦ βατράχου καὶ εἴ τινος ἄλλου. Πολλάκις δὲ εἶναι τόσον ἐπιτυχὴς ἡ μίμησις, ὥστε οὐ μόνον τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα δύναται νὰ ἀπατήσῃ. Εἰς τὴν

ἀρχαιότητα καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους συνήθεις ἦσαν πλανόδιοι θαυμαστοποιοί, οἱ ὅποιοι μιμούμενοι φωνὰς ποικιλωτάτων ζῴων ἐξέπληττον καὶ διεσκέδαζον διὰ τῆς τελειότητος τῆς μιμήσεως τοὺς ἀκροωμένους.

Ἐπειτα ἔρχονται αἱ λατρευτικαὶ μιμήσεις, αἱ ὅποια ἀποτελούμεναι πρωτίστως ἐκ χορῶν μιμικῶν ἔχουν κυρίως μαγικὴν σημασίαν. Ὁ ἄνθρωπος ἀναπαριστᾷ τὸ ζῷον φορῶν συνήθως καὶ τὴν προσωπίδα αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς μιμήσεως τῶν κινήσεων καὶ τῆς φωνῆς του προσπαθεῖ ἐνσωματῶν τὴν δύναμιν αὐτοῦ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πλήρωσιν πότε τοῦ ἑνὸς καὶ πότε τοῦ ἄλλου ἐπιθυμητοῦ σκοποῦ. Ἄλλοτε πάλιν ὁ χορὸς οὗτος, ὡς ὅταν πρόκειται περὶ χοροῦ προκυνηγικοῦ, ἔχει τὴν δύναμιν ὁμοιοπαθητικῆς μαγείας· ὅπως δηλαδὴ αὐτὸς καταλήγει εἰς τὸν φόνον τοῦ ζῴου, οὕτω καὶ ἡ κατακλείς τοῦ κυνηγίου θὰ εἶναι ἀναγκαίως ὁ φόνος αὐτοῦ. Ἐν τῇ μιμήσει αὗται πολὺ συχνά, ἀπολέσασαι τὴν μαγικὴν αὐτῶν σημασίαν, κατήντησαν εἰς πολλοὺς λαοὺς προσφιλεῖς καὶ ἀπὸ τῆς μέσης διασκεδάσεως καὶ τῶς τοιαύτης διεστρέθησαν. Ὅσον καὶ σήμερον ἀναγινώσκουμε εἰς λαοὺς, προχωρημένους ἐπὶ ὅσον εἰς τὸν πολιτισμόν, χοροὺς τοιούτους μιμικοὺς τῶν ζῴων, οἷος π. χ. εἶναι ὁ γνωστὸς χορὸς τῆς ἀρκούδας εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ὅλοι οὗτοι οἱ χοροὶ συνοδεύονται συνήθως καὶ ὑπὸ φωνῶν μιμητικῶν τῶν φωνῶν τοῦ ζῴου.

Πλὴν ὅμως τούτων εὐρίσκομεν παρὰ τισι λαοῖς ἐν τῇ λατρείᾳ τοιαύτας μιμητικὰς φωνὰς καὶ ἄνευ χορῶν. Οὕτως οἱ Ἀπάχαι τῆς Ἀμερικῆς κατὰ τὴν πανσέληνον συναθροίζονται, ἀνάπτουν πυράς, πίνουν μεθυστικὰ ποτὰ καὶ ἀφ' οὗ ἕκαστος λάβῃ τὴν θέσιν, ποὺ τοῦ ἀρέσει, ἀρχίζουσιν ἔπειτα μὲ τὴν ἀνατολὴν τῆς σελήνης κοινὴν ὀρυγὴν, μιμούμενοι τὰς φωνὰς ζῴων. Ἀρχίζουσιν μὲ τὰς ὀρυγὰς τοῦ ἀμερικανικοῦ λύκου (Coyot), αἱ ὅποια ὁμοιάζουν μὲ κλαυθμηρισμοὺς βρέφους, ἀκολουθεῖ ἰσχυρότερον τὸ σὺρλιασμα τῶν κυνῶν τῶν λειμῶνων, καὶ ταύτην ἡ βραχνὴ κραυγὴ τῶν λυκαινῶν. Αἱ φωναὶ βαθμηδὸν γίνονται ἰσχυρότεραι, ὅλαι ἀνάμεικτοι, μέχρις οὗ ἀπομεμακρυσμένον στίφος λύκων ἀπαντήσῃ καὶ τότε διεξά-

γεται ἄγῶν ὑπερτερήσεως μεταξὺ διπόδων καὶ τετραπόδων εἰς ἀγριότητα φωνῶν. Αἴφνης γίνεται σιωπὴ καὶ ἀντὶ τῶν λυσσαλέων ὀρυγῶν ἀγρίων ζώων ἀκούεται ἡ ἡλιθία φωνὴ τοῦ ὄνου. Ἐγείρεται ἄσβεστος γέλως καὶ ἡ διασκεδάσις ἀρχίζει ἐκ νέου δι' ὅλης τῆς νυκτὸς μέχρι τῆς δύσεως τῆς σελήνης.

Ἐπειτα ἔχομεν τὰς μιμήσεις ἐν τῷ κυνηγετικῷ βίῳ καὶ τῷ πολέμῳ. Εἴπομεν ἀνωτέρω (σ. 238) περὶ τῆς ἰδιαιτέρας ἀσκήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποβάλλονται οἱ Ἴνδοι ὡς πρὸς τὴν μίμησιν τῶν φωνῶν. Διὰ τοὺς Βοσιμάνους τῆς Ἀφρικῆς οἱ περιηγηταὶ διηγοῦνται ὅτι ἔχουν καταπληκτικὴν ἱκανότητα εἰς τὴν ἀπόδοσιν καὶ τῶν σπανιωτάτων φωνῶν τῶν πτηνῶν, καθὼς καὶ τῶν βραχνῶν τόνων τῶν τετραπόδων. Τοῦτο δὲ βοηθεῖ αὐτοὺς ἔξαισθητικῶς εἰς τὴν ἐνέδραν καὶ τὴν σύλληψιν αὐτῶν. Ἀκούομεν δὲ διὰ τὴν μιμητικὴν τῶν ταύτην τέχνην εἶναι εἰς τὴν ἀπλᾶ τῶν ὄπλα νὰ κυνηγοῦν μὲ ἐπιτηρίαν, καταπνέοντες διὰ τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς τοὺς ἐκφοδιασμένους μὲ τὰ τεθνηκυῖα ὄπλα.

Αἱ φωναὶ αὗται τῶν ζώων, τὰς ὁποίας μιμεῖται ὁ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος, δὲν εἶναι δι' αὐτὸν ἀπλαῖ φωναὶ ἢ κραυγαὶ ἄνευ σημασίας, ἀλλὰ γλῶσσα πραγματικὴ, ἀδιάφορον ἂν αὐτὸς δὲν τὴν ἐννοεῖ πάντοτε. Ὁ Ἑσκιμῶς, ὁ μιμούμενος τὴν γλῶσσαν τῆς φώκης, παραπονεῖται ὅτι δὲν γνωρίζει ἀρκετὰ καλὰ αὐτὴν καὶ ὅτι ἂν τὴν ἐγνώριζεν ὅπως ἡ ἀρκτος, τότε ποτὲ δὲν θὰ ἀπετύγχανε εἰς τὸ κυνήγιόν του.

Ἐπειτα ὠρισμένοι κραυγαὶ ἐταυτίσθησαν πρὸς λέξεις καὶ λόγους ἀνθρωπίνους καὶ ἐπλάσθησαν εἴτα μῦθοι καὶ παραδόσεις ποικιλώταται ⁽¹⁾. Ἐκ τούτων ἄλλαι παρουσιάζουν τὰς φωνὰς τῶν ζώων ὡς κλαυθμηρισμούς καὶ θρήνους ἀν-

(1) Συλλογὴν πλουσίαν τοιούτων παραδόσεων εὕρισκει τις παρὰ Dähnnardt, Natursagen III σ. 355 κέ.

θρωπογλώσσους, ἄλλαι ὥς ἀπομιμήσεις φωνῶν καὶ λόγων ἀνθρωπίνων καὶ ἄλλαι, προκειμένου ἰδίᾳ περὶ ῥσμάτων πτηνῶν, μυθολογοῦν ταῦτα ὥς ἐκ διδασκαλίας προελθόντα ἢ ἀπλῶς ἀποδίδουν ἀνθρωπόγλωσσον εἰς αὐτὰ σημασίαν. Αἱ πλεῖσται τῶν τελευταίων τούτων, ἐπειδὴ ἀκριβῶς πρόκειται περὶ ῥσμάτων, ἔχουν διατυπωθῇ καὶ εἰς ῥσμάτια πολλάκις χαριέστατα, τὰ ὅποια εἰς τοὺς πεπολιτισμένους σήμερον λαοὺς ἔχουν περιέλθει εἰς τὸν κύκλον τῶν παιδίων. Μέγα δὲ πλῆθος τέλος ἀποτελοῦν αἱ περὶ μεταμορφώσεων παραδόσεις, αἱ ὅποια ἐρμηνεύουν τὰς φωνὰς τῶν ζῴων ὥς φωνὰς ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι μετεμορφώθησαν εἰς ζῶα, καὶ περὶ τούτων εἴπομεν ἤδη εἰς τὰ περὶ παραδόσεων. Ἐπίσης εἰς τὰ παραμύθια ἀνεύρισκε τις φωνὰς ζῴων, αἱ ὅποια ἐρμηνεύονται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γλῶσσαν.

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι εἰς πᾶσι ταῖς περιπτώσεσι ταύτας δὲν ἔχομεν τὴν ἀκριβῆ τῶν φωνῶν ἡμίσην, ὅπως λ. χ. εἰς τὸ κυνήγιον οὐδὲ γὰρ προσηύχοντο τὰς τελειότεραν ἀποδόσεις τῶν φωνῶν, ἢ ὅπως διασώζεται τὰς ἀκριβεστέρους παρατήρησις καὶ ἡ μυθολογία τοῦ ἀνθρώπου φαντασία. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ποικιλία αὐτῶν ἐν ταῖς παραδόσεσι. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ ἐκτὸς τῶν παραδόσεων τούτων αἱ φωναὶ τῶν ζῴων διαφόρως ἀποδίδονται καὶ εἰς τὸν αὐτὸν λαὸν κατὰ τόπους, πολὺ δὲ μᾶλλον εἰς διαφόρους λαοὺς. Οὕτω π. χ. ἡ φωνὴ τῆς γαλῆς, τὴν ὁποίαν οἱ Γάλλοι ἀποδίδουν διὰ τοῦ *miaou*, ὅθεν καὶ ρῆμα *miaouler*, παρ' ἡμῖν ἀποδίδεται διὰ τοῦ *νιάον*, ὅθεν καὶ ρῆμα *νιαουρίζω*, διὰ τοῦ *νιάρ*, ὅθεν τὸ *νιαρίζω*, διὰ τοῦ *μάου*, ὅθεν πιθανῶς ἐκλήθη καὶ *μάτσα*. Ἡ φωνὴ τοῦ κυνός, τὴν ὁποίαν ἀποδίδουν οἱ Πορτογάλοι διὰ τοῦ *béu béu*, οἱ Ἴταλοί διὰ τοῦ *bu bu*, οἱ Γάλλοι διὰ τοῦ *ouaou*, παρ' ἡμῖν ἀποδίδεται διὰ τοῦ *γάον γάον* ἢ *γάβ γάβ*, ὅθεν καὶ τὸ ρῆμα *γαβγίζω*, ὥς καὶ διὰ τοῦ *χάρ χάρ*. Τὴν φωνὴν τοῦ βατράχου ἀπέδωκεν ὁ μέγας κωμικὸς τῆς ἀρχαιότητος Ἀριστοφάνης διὰ τοῦ γνωστοτάτου *βρεκεκὲς κοᾶξ κοᾶξ*, ἐνῶ σήμερον ἀποδίδεται κατὰ τόπους διὰ τοῦ *βράκ βράκ*, *μπάκ μπάκ*, *βάκα*

βάκα καὶ εἴ τι ἄλλο, ὅθεν καὶ τὰ ὀνόματα βράκακας καὶ μπάκακας καὶ τὸ ρῆμα βακανίζω.

Ἡ διαφορὰ αὕτη ὀφείλεται πιθανώτατα εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ λαὸς πλὴν τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων, ὅπου καταβάλλει ἐξαιρετικὴν προσπάθειαν διὰ τὴν μίμησιν, ὅπως εἰς τὸ κυνήγιον καὶ τὸν πόλεμον οἱ κατὰ φύσιν λαοί, περιορίζεται εἰς μίαν ἀτελῇ μόνον ἀπόδοσιν τῶν κραυγῶν, ὧν ἡ ἀκριβὴς ἀκουστικὴ ἀντίληψις καὶ ἡ φωνητικὴ ἀπόδοσις δὲν εἶναι καὶ τόσον εὐκολος, ἀπαιτοῦσα εἰδικὴν πρὸς τοῦτο καὶ πολλὰκις ἐπίμονον προσπάθειαν.

Σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἄλλους πεπολιτισμένους λαούς, αἱ μιμήσεις τῶν φωνῶν τῶν ζῶων περιῆλθον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν παιδιῶν καὶ μάλιστα τῶν μικροτέρων, εἶναι δὲ πολυάριθμα τὰ παιδικὰ ἄσματα, τὰ ἔχοντα ὡς ὑποκείμενον αὐτῶν τὰς φωνὰς τῶν ζῶων, περὶ τῶν ὁποίων εἶπομεν ἥδη ἐν τῷ ἑκτικῷ τόπῳ.

Μιμήσεις φωνῶν ζῶων ἔχοντες καὶ εἰς διαφόρους παιδικὰ εἶδη, ὅτε ἡ συνήθεια τοῦ μιμνεσθαι τὸ ὅποσον φωνάζουν εἰς τὸ κρυφτό, διὰ τὰ εἰδοποιήσασθαι καὶ ἐκρῦβησαν καὶ πρέπει νὰ ἀρχίσῃ τὸ κυνηγητό.

Β') Ἐπιφθέγματα.

Μιμήσεις φωνῶν ζῶων ἔχομεν καὶ εἰς τὰς φωνάς, δι' ὧν οἱ ἄνθρωποι ὀδηγοῦν τὰ ζῷα. Τὰ ἐπιφθέγματα ταῦτα ἀποτελοῦν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν γλῶσσαν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ὁμιλεῖ πρὸς τὰ κτήνη. Διάφορα δὲ κατὰ τὸν τρόπον καὶ κατὰ λαόν, δὲν ἔχουν πάντοτε εὐδιάκριτον τὴν ἀρχήν.

Ἐκ τῶν νεοελληνικῶν ἐπιφθεγμάτων ἓν μέρος ὠρισμένως προέρχεται ἐκ μιμήσεως τῶν φωνῶν τῶν ζῶων. Οὕτω π. χ. ὅταν προσκαλοῦν τὰς ὄρνιθας διὰ τὰ δώσουν εἰς αὐτὰς τροφήν φωνάζουν *κίτ, κίτ, κίτ* ⁽¹⁾, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ

(1) Γκιουμουλτζίνα.

μέρος τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτὰς φωνῆς *κίτ κίτ κίτ κίτ κίτκιντάκ*.

Ἄλλαι εἶναι προδήλως λέξεις καὶ πολλάκις φράσεις, αἱ ὁποῖαι βαθμηδὸν κατήντησαν ἐπιφωνηματικά. Οὕτω π. χ. ἐν Κρήτῃ φωνάζουν διὰ τὰς αἴγας, *λάσω*=*ἔλα ἔσω*, διὰ νὰ τὰς μανδρίσουν, *λάξω*=*ἔλα ἔξω*, διὰ νὰ τὰς ἐκβάλουν τῆς μάνδρας, διὰ τὰ πρόβατα, *στήσω*=*στάσου ἔσω*, διὰ νὰ τὰ μανδρίσουν, *σιήξω*=*στάσου ἔξω*, διὰ νὰ τὰ ἐκβάλουν τῆς μάνδρας, πρὸς τὸν κριὸν *κρίο* διὰ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ποιμνίου κτλ. ⁽¹⁾.

Τέλος ἔχομεν καὶ διάφορα ἐπιφθέγματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται ὡς ἀπλαῖ ἀνθρώπινοι κραυγαὶ ἀπροσδιορίστου ἀρχῆς. Οἷον λέγεται πρὸς τοὺς κύνας *οὐστ ἢ ὄστ* διὰ νὰ ἀπομακρυνθοῦν, *κούτσιου, κούτσιου* διὰ νὰ πλησιάσουν, *φῖς φῖς* διὰ νὰ ἐπιτεθοῦν, εἰς τὰς γαλαῖας *αἰνίς πῖς* διὰ νὰ πλησιάσουν, *ψιτ* διὰ νὰ ἀπομακρυνθοῦν, εἰς τὰς ὄρνιθας *ξίτ ἢ ξεξς* ⁽²⁾ διὰ νὰ φύγουν, εἰς τὸν γκούτς ⁽³⁾, εἰς τὸν *ἄκκα* ⁽⁴⁾, εἰς τὸν *ἡμίονον* *πρό* ⁽⁵⁾ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Τὰς αἴγας ἐλαύνουν διὰ τοῦ *κῖ* *ἔλα* *ἔξω* τοὺς βοῦς διὰ τοῦ *ῥόου ῥόου*, διὰ τοὺς ὄνους καὶ τοὺς ἡμίονους μεταχειρίζονται τὸ *δῖς* διὰ νὰ προχωροῦν καὶ τὸ *εξςς* διὰ νὰ σταματήσουν, ἐνῶ διὰ τὸν ἵππον μεταχειρίζονται τὸ τουρκικῆς προελεύσεως *ντέ* καὶ τὸν δυσπροσδιόριστον καὶ δυσαπόδοτον κροταλισμὸν *τσ τσ τσ*.

Ὡς δ' ἐκ τῶν φωνῶν τῶν ζώων ἔχομεν λέξεις καὶ ὀνόματα δηλωτικὰ αὐτῶν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκ τῶν ἐπιφθεγμάτων τούτων ἔχομεν ὀνόματα ζώων ἰδίως ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ. Οὕτως ὁ κύων καλεῖται ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ τὸ *κούτσι* καὶ κατόπιν ὁ *κούτσος*, ἡ γάτα ἡ *ψιψίκα*, ὁ ἵππος τὸ *ντέ* κτλ.

⁽¹⁾ Σ. Σανθουδίδου, Ποιμενικά Κρήτης, ἐν Λεξικογραφικῷ Ἀρχεῖφ Ε' 310.

⁽²⁾ Γκιουμουλτζίνας.

⁽³⁾ Ἐξ Ἡπείρου.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Τὰ ἐπιφθέγματα ταῦτα διαφέρουν, ὥς εἵπομεν, καὶ κατὰ ζῶα καὶ κατὰ τόπους καὶ κατὰ λαούς. Εἶναι δὲ ἄξια μελέτης καὶ καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ καὶ διότι οὐχὶ σπανίως ἀπὸ τοῦ ἑνὸς λαοῦ εἰς τὸν ἄλλον μεταδίδονται, ὅποτε βεβαιοῦνται ἡ ξένη ἐπίδρασις ὡς πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἐν τῷ γεωργικῷ καὶ τῷ ποιμενικῷ ἰδίᾳ βίῳ. Συλλογὰς τοιούτων δὲν ἔχομεν εἰμὴ τὴν τοῦ Σανθουδίδου ἐν τῇ ἀνωτέρῳ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ περὶ τῶν ποιμενικῶν τῆς Κρήτης, καὶ τινὰς χειρογράφους.

ΙΒ' ΕΠΙΦΘΕΓΜΑΤΑ ΕΡΓΑΤΙΚΑ, ΝΑΥΤΙΚΑ ΚΤΛ.

Πλὴν τῶν ἀποφθεγμάτων, ὅς ὦν ἐλαύνονται τὰ ζῶα, ἄξια συλλογῆς καὶ μελέτης εἰναι τὰς καὶ διὰ τὴν ἄλλα ἐπιφθέγματα ἐργατικά, ναυτικά κτλ., δὲ τῶν ὁποίων συνόδεύουν οἱ ἐργάται ἢ οἱ ναῦται κτλ. τὰς βαρείας τῶν ἐργασίας, διὰ τὰ συντονίζουσιν καὶ ἀνακουφίζουν δι' αὐτῶν τὰς κινήσεις τῶν. Τὰ τοιαῦτα ἐπιφθέγματα εἶναι αἱ ἀπαρχαί, ἐξ ὧν ἀνεπτύχθησαν τὰ ἐργατικά ἔσματα. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἔγια μόλα, ἔγια λέσσα τῶν ναυτῶν, τὰ ὠσοὺπ τῶν αἰρόντων βάρη κτλ.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων ὁ Ἀριστοφάνης μᾶς περιέσωσε τοιαῦτα ἐπιφθέγματα ἐν τοῖς Βατράχοις (208), ὡπ ὅπ, ὡπ ὅπ καὶ ἐν τῇ Εἰρήνῃ (512), ὅπου ταῦτα ἀποτελοῦν ὁλόκληρον στροφὴν.

Ἄγε νῦν, ἄγε πᾶς

καὶ μὴν ὁμοῦ σὺν ἡδῃ.

Μὴ νῦν ἀνῶμεν ἀλλ' ἐπε-
τείνωμεν ἀνδρικιώτερον.

Ἡδῇ ὅτι τοῦτ' ἐκεῖνο.

Ἦ εἰα νῦν, ὦ εἰα πᾶς.

Ἦ εἰα, εἰα, εἰα, εἰα, εἰα, εἰα.

Ἦ εἰα, εἰα, εἰα, εἰα, εἰα, πᾶς.

Τοιοῦτων ἐπιφθεγμάτων νεοελληνικῶν συλλογὴν οὐδεμίαν ἔχομεν. Διὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς εὗρίσκει κανεὶς πολλὰ εἰς τὸ θεμελιῶδες βιβλίον τοῦ *K. Bücher, Arbeit und Rythmus*.

ΙΓ' ΜΕΤΑΦΟΡΑΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΙΚΑΙ ΦΡΑΣΕΙΣ, ΕΜΦΑΙΝΟΥΣΑΙ
ΜΥΘΟΠΛΑΣΤΙΚΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΙΝ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ.

Ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ ἄξιαι παρατηρήσεως, συλλογῆς καὶ μελέτης εἶναι καὶ διάφοροι λέξεις καὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν μυθοπλαστικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Πρὸς δῆλωσιν δηλαδὴ τῶν διαφορῶν φυσικῶν ἰδίᾳ φαινομένων, τῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεως τοῦ ἡλίου, τῆς πνοῆς τῶν ἀνέμων κ.τ.τ. ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐσχημάτισεν εἰδικὰ λέξεις, ἀλλ' ἐκφράζει ταῦτα διὰ διαφορῶν φράσεων μεταφορικῶν, τὰς ὁποίας λαμβάνει ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν. Οὕτω παρατηροῦνται τὰ ἄφρηκα σώματα καὶ αἱ ἐνεργεῖαι αὐτῶν ἐκφρατίζονται ἐπ' ἀναλογίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐνέργειαι αὐτῶν. Αἱ τῶν ἀνθρώπων ἐνεργεῖαι προέκυναν καὶ αἱ παραδόσαντες εἰς τὴν ἀποφασισμένην ὁμῶς ἑκτασιν. Οὕτω π.χ. λέγεται διατεταγμένον, ἐξεμύτισε, στέκεται καταμεσημερίς, ἔπασσε, βασιλέυε, τὸν ἐκατοῦρῃσε ὁ ἥλιος, ἥλιος μὲ τὰ δόντια ἢ μὲ ποδάρια, ἥλιος ποδαρᾶτος κτλ. (¹). Διὰ τὰ νερά καὶ τὴν θάλασσαν λέγεται κοιμοῦνται τὰ νερά, κοιμᾶται ἡ θάλασσα κτλ.

Αἱ τοιαῦται μεταφορικαὶ ἐκφράσεις πολλάκις ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα καὶ τὴν ἀφετηρίαν τῆς πλάσεως διαφορῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν. Οὕτως ἡ φράσις *γυρίζ' ὁ ἥλιος*, λεγομένη διὰ τὴν τροπὴν αὐτοῦ κατὰ τὴν 24 Ἰουνίου, ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, παρερμηνευθεῖσα πιθανῶς ἔδωκε τὴν γέννησιν εἰς τὴν δοξασίαν ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην περιστρέφεται ὁ ἥλιος ὥς τροχός (²). Ἐπίσης αἱ ἀνωτέρω φράσεις κοιμοῦνται τὰ νερά, κοιμᾶται ἡ θάλασσα, ἐλήφθησαν κυ-

(¹) *Πολίτου*, Λαογραφικά Σύμμεικτα Β' 111, 119.

(²) *Πολίτου*, ἐνθ. ἀν. σ. 118.

ριολεκτικῶς καὶ ἐπιστεύθη ὅτι πραγματικῶς ὑπάρχουν ὧραι τοῦ ἡμερονυκτίου, καθ' ἃς κοιμῶνται τὰ νερά, εἶναι δὲ τότε ἐπικίνδυνος ἡ διατάραξις αὐτῶν διὰ τὸν διαταράσσοντα.

Τὸ γεγονός τοῦτο γενικεύσαντες γλωσσολόγοι τινὲς ἰσχυρίσθησαν ὅτι ἅπαντες οἱ μῦθοι προήλθον ἐκ τοιούτων μεταφορικῶν ἐκφράσεων, καὶ ὅτι κατὰ ταῦτα ἡ μυθολογία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ «διάλεκτός τις, ἀρχικὴ τις μορφή τῆς γλώσσης». Ἐκ τῶν σκέψεων δὲ τούτων ὁρμώμενοι ἐπεχείρησαν διὰ τῆς γλωσσικῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς ἐτυμολογίας νὰ ἐρμηνεύσουν πάντα τοὺς μύθους. Ὅτι διὰ τῆς μεθόδου ταύτης καταντῇ τις εἰς ὑπερβολὰς καὶ εἰς συμπεράσματα παρακεκινδυνευμένα καὶ ἀκροσφαλῇ οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὅμως καὶ ἡ γλωσσικὴ ἔρευνα τῶν τοιούτων φράσεων συμβάλλει πολλὰ εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀντίληψιν τῆς μυθολογίας καὶ τὴν ἐρμηνείαν πολλῶν μύθων δὲν παύει ἐπίσης ἀμφιβολία.

Συλλογαὶ ἰδιαίτεραι τῶν λέξεων δὲν ἔχουν γίνεαι. Ἄντικαθ' αὐτὰς πολλὰ νὰ γίνωσι ὁ ἀπαιτητικὸς ἀντικαθ' αὐτὰς διαφορὰ γλωσσάρια, καθ' ἃ καὶ τὰ δημώδη κείμενα, παράδοσεις, παραμύθια καὶ ἄλλα.

ΙΑ ΛΕΞΕΙΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΘΕΙΣΑΙ ΕΚ ΤΙΝΟΣ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΩΣ

Τελευταῖον ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ ἐνδιαφέρουν τὴν λαογραφίαν λέξεις καὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦνται ἐκ διαφόρων περιστάσεων, ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν καταστάσεων κττ. Οὕτω π. χ. εἰς τοὺς ἀρχαίους ἔμεινεν ἡ λέξις *σκυταλισμὸς* ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος, καθ' ὃ ὁ δῆμος τῶν Ἀργείων ἐπιτεθεὶς διὰ σκυταλῶν ἐφόρνευσε τοὺς προύχοντας. Παρ' ἡμῖν αἱ λέξεις *μοσχομάγκα* καὶ *τραμποῦκος*, αἱ ὁποῖαι δηλοῦν τὸν ἐξώλη καὶ προώλη, ἔχουν τὴν ἐξῆς ἀρχήν. *Μάγκα* ἑκαλοῦντο αἱ ὑποδιαιρέσεις εἰς τὰ σώματα τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματωλῶν, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον αἱ ἐνωμοταίαι, καὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς αὐτὰς ἐλέγοντο *μαγκατζήδες*. Ὑπῆρξε δὲ τις Μόσχος ὀπλαρχηγός, ὅστις ἐγένετο διαβόητος κατὰ τὰς ἐν Ναυπλίῳ ταραχὰς τοῦ 1832 ὡς φίλος τοῦ Κωλέττη.

Ἐντεῦθεν ἡ μάγκα αὐτοῦ, ἡ *Μοσχομάγκα*, ἔγινε διαβόητος. Τὸ ὄνομα ἀκολούθως μετεφέρθη καὶ εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας αὐτήν, εἶτα δὲ καὶ εἰς πάντα τοῦ αὐτοῦ ποιοῦ, οὕτω δὲ κατήντησεν ἰπλοῦν προσηγορικόν, δηλοῦν τὸν χειρίστου ἥθους ἄνθρωπον. Ἐδόθη δὲ τὸ ὄνομα καὶ ὡς σκωπτικόν τοῦ φιλογαλλικοῦ κόμματος ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος, διότι τὸ κόμμα τοῦτο πρῶτον ἀρχηγὸν εἶχε τὸν Ἰω. Κωλέττην, ὅμοια δ' ἦσαν τὰ σκωπτικά ὀνόματα τοῦ φιλορρωσικοῦ κόμματος (*Ναπαῖοι*) καὶ τοῦ φιλαγγλικοῦ (*Μπαρλαῖοι*). *Τραμποῦκος* δὲ εἶναι ἡ μάγκα πούρων. Ἐπειδὴ δὲ τοιαῦτα διενέμοντο εἰς τὰ ἐκλογικὰ σαλόνια τῶν ἄλλοτε ὑποψηφίων βουλευτῶν εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὰ κατὰ τὰς παραμονὰς ἐκλογῶν, ἐκλήθησαν *τραμποῦκοι* οἱ ἐξώλεις καὶ προώλεις, οἵτινες περιήρχοντο τὰ ἐκλογικὰ σαλόνια καὶ ὑπισχνοῦντο τὴν ψῆφον τῶν μετὰ τὸν ἑαυτοῦ μόνον διὰ τὰ καπνίζουσαν τὸν *τραμποῦκο*, ἐπέξευσε δὲ τὸ ἔκλειπτον καὶ ἐπὶ φιλοδοξοῦσιν ἡλικίαν πρὸς τὰς ἐκλογὰς ἀνενδύσασθαι, οἷον πῆρε *τραμποῦκο*.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι τὰς εὐλαχειῶν νὰ συλλέξῃ τοιαύτας λέξεις πρέπει νὰ ἀναζητῇ, ὅπου τοῦτο εἶναι δυνατόν, καὶ τὸν λόγον τῆς προελεύσεώς των, διότι ἄνευ αὐτοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητοι.

Συλλογὰς ἰδιαίτερας τοιούτων λέξεων δὲν ἔχομεν.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Πολλάκις μέχρι τοῦδε παρατηρήσαμεν ὅτι πρῶτος καὶ κυριώτατος ὅρος τῆς ἀξίας μιᾶς συλλογῆς εἶναι ἡ πιστὴ καὶ ἀκριβὴς καταγραφή τῶν κειμένων. Διὰ τὸ ἔργον βεβαίως τῆς λαογραφίας μία καταγραφή, ἡ ὁποία δὲν περιέχει προσθήκας ἢ αὐθαιρέτους μεταβολὰς καὶ τροποποιήσεις τοῦ καταγράφοντος, ἀποδίδει δὲ περίπου τὸ ἰδίωμα τοῦ τόπου, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνεκτὴ καὶ χρήσιμος. Τελεία ὅμως γίνεται ἡ καταγραφή μόνον, ὅταν καὶ γλωσσικῶς εἶναι πιστή. Ἐπειδὴ δηλαδὴ κατὰ τόπους διαφέρουσιν οὖνται γλωσσικὰ ἰδιώματα, καὶ τὰ λαογραφικὰ τοῦ λαοῦ ἐκείνου διάφορον κατὰ τόπους λαμβάνοντι γλωσσικὴν μορφήν, ἐκείνη μορφήν τοῦ τοπικοῦ ἰδιοῦματος. Γαυρὴν πρέπει ἀποφασίσαι νὰ προσλαβῇ νὰ ἀποτύπῃ οὗτοι καταγράφων καὶ πιστὰ καὶ ἀκριβῆ.

Διαφέρουν δὲ τὰ ἰδιώματα καὶ ὡς πρὸς τοὺς γραμματικούς τύπους, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοὺς φθόγγους, ὡς πρὸς τὸν τρόπον δηλαδὴ κατὰ τὸν ὅποιον προφέρονται τὰ διάφορα σύμφωνα καὶ τὰ φωνήεντα. Καὶ οἱ μὲν διάφοροι τύποι εὐκολώτερον καταγράφονται, ἐνῶ οἱ φθόγγοι ἔχουν τοιαύτας διαφοράς, ὥστε καὶ δυσκολώτερον γίνονται ἀντιληπτοὶ εἰς τὸ οὗς τοῦ μὴ ἔχοντος γλωσσικὴν μόρφωσιν, καὶ δυσκολώτερον ἀκόμη ἀποδίδονται διὰ τῆς γραφῆς. Συνηθέστατα δὲ εἶναι τὰ παραδείγματα συλλογῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποδίδουν μὲν ἄριστα τοὺς διαφόρους διαλεκτικούς τύπους, καθυστεροῦν ὅμως εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν φθόγγων. Ἐνεκα τούτου ἐθεώρησα ἀναγκαῖον ἐν τῷ ἐπιμέτρῳ τούτῳ νὰ δώσω κατωτέρω μερικὰς πληροφορίας περὶ τῶν φθόγγων, τοὺς ὁποίους παρουσιάζουν τὰ διάφορα νεοελληνικὰ ἰδιώματα, ὅχι ἐννοεῖται πλήρεις, ἀκολουθῶν τὸ φθογγικὸν διάγραμμα, τὸ ὅποιον εἶναι ἐν χρήσει καὶ εἰς τὸ Ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης.

Καὶ πρῶτον τὸ α πλὴν τῆς κοινῆς καὶ συνήθους ἀνοικτῆς προφορᾶς εἰς μερικὰ μέρη (Πόντον, Θράκην) καὶ εἰς τινὰς περιπτώσεις προφέρεται καὶ κλειστότερον καὶ πλησιάζει πρὸς τὸ ε. Ὁ τοιοῦτος φθόγγος γράφεται διὰ τοῦ ᾱ, εἶναι δὲ προῖον κυρίως συνιζήσεως τοῦ συμπλέγματος εα καὶ ἐνίοτε κατ' ἐπέκτασιν καὶ ια, ἀντὶ τοῦ κοινοῦ γιά, οἷον ἀχλαδᾶ ἢ ἀχλαδέα, παλαμζρά ἢ παλαμαρέα ἀντὶ ἀχλαδιά, παλαμζριά κτλ. (1).

Ἐπειτα τὸ β ἔχει τὴν συνήθη μέσην καὶ διαρκῆ προφοράν. Πλὴν ὅμως τούτου ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ, καὶ μάλιστα ἰδιαίτερώς εἰς τινὰ ἰδιώματα, ἔχομεν καὶ τὸ ἡχηρὸν β. Τοῦτο δὲν προῆλθεν ἐκ τοῦ β, ἀλλ' εἶναι προῖον τῶν συμπλεγμάτων μβ καὶ μπ, οἷον βζίνω (= ἐμβαίνω), βορῶ (= ἡμπορῶ). Τὸ τοιοῦτον β καλύτερον εἶναι νὰ γράφεται ὡς συνήθως διὰ τοῦ συμπλέγματος μπ. Ἐπειδὴ ὅμως συμβαίνει εἰς ἄλλα μὲν μέρη νὰ προφέρεται τὸ συμπλεγματικόν αὐτὸ ἁπλῶς ὡς β, ὡς π. χ. γαβρός (= γαμβρός), εἰς ἄλλα δὲ διατηρεῖ καὶ τὸν ἡχηρὸν β, δηλαδὴ προφέρεται ὡς μβ, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γίνεται διάκρισις εἰς τὴν γραφήν.

Ὅπου δηλαδὴ τὸ μβ ἢ τὸ μπ εἶναι ἁπλοῦν β πρέπει νὰ γράφεται μπ, ὅπου δὲ διατηρεῖ καὶ τὸ μ τὴν προφοράν του νὰ γράφεται ἁπλῶς διὰ τοῦ μπ. Ἐπειδὴ δὲ ὑπάρχει καὶ ἡ περίπτωσις, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς μερικάς ἰδίως ἐκ τῆς ἰταλικῆς καὶ τῆς τουρκικῆς προερχομένας λέξεις, ἕκαστον τῶν γραμμάτων τοῦ συμπλέγματος μπ διατηρεῖ αὐτοτελῇ τὴν προφοράν του, οἷον τράμπα, τράμπατζης (ὁ μεταπράτης), πρέπει αὕτη νὰ δηλοῦται τιθεμένων διαλυτικῶν ἐπὶ τῶν γραμμάτων τοῦ συμπλέγματος ὡς ἐξῆς, μπ. Ὡστε θὰ γραφῇ τράμπα, τράμπατζης. Εἰς τινὰ ἰδιώματα τὸ β μεταξὺ δύο φωνηέντων ἐκπίπτει. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει βεβαίως δὲν θὰ γράφεται.

(1) Βλέπε Στ. Κυριακίδον, Γλωσσογεωγραφικὰ σημειώματα, ἐν Λεξικογραφικῷ Ἀρχεῖφ τομ. Γ' σ. 373.

Τὸ γ ἔχει παντοῦ τὴν συνήθη μέσην καὶ διαρκῆ ὡς τὸ β προφορὰν του, πλὴν τῆς Κάτω Ἰταλίας, ὅπου ἀπέβη ἡχηρὸν, ὡς τὸ λατινικὸν g. Τὸ τοιοῦτον γ τῆς Κάτω Ἰταλίας ἀποδίδομεν διὰ τῆς γραφῆς γκ. Ἐχομεν ὁμως g καὶ ἐκ τῶν συμπλεγμάτων γγ καὶ γκ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸ ἄλλοτε μὲν διατηρεῖ τὴν ἔρρινον προφορὰν, ἄλλοτε δὲ ὄχι, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γίνεται διάκρισις εἰς τὴν γραφὴν καὶ νὰ γράφεται ἀπλῶς μὲν γγ ἢ γκ, ὅταν διατηρῆται ἡ ἔρρινος προφορά, οἷον ἀνάγκη, ἀγκυλιά, ἀγγόνι, γκ δὲ ὅταν αὕτη δὲν ὑπάρχῃ, τὰ δὲ συμπλέγματα ἰσοδυναμοῦν ἀπλούστατα πρὸς τὸ ἄρρινον ἡχηρὸν g, οἷον γκαστρώνω. Πλὴν τούτου τὸ γ, ὅταν ἀκολουθῇ ι ἢ ε, ἢ καὶ εἰς διάφορα συμπλέγματα, εἰς τινα ιδιώματα ἔγινε πολὺ οὐρανικὸν καὶ πλησιάζει πολὺ πρὸς τὸν φωνήεντα φθόγγον ι, ὡς τὸ ἀρρινὸν αἰμίφωνον j. Ἡ οὐρανώσις (palatalisation) αὕτη ἐκτείνεται, ὡς καὶ ὅλων τῶν οὐρανωθέντων φθόγγων, οἷον κ, ὅθεν γράφεται γ', οἷον κλινώ. Καὶ ὅταν μὲν ἀκολουθεῖται περὶ τῆς κατὰ τὸν οὐρανώσεως πρὸ τοῦ ε καὶ ι φθόγγου τὰ δύο ταῦτα διατηροῦνται, εἶναι περιττὴ ἡ σημείωσις. Ὅταν ὁμως πρόκειται περὶ συμπλέγματος συμφώνων, καθὼς εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα, ἢ ὅταν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ βόρεια ιδιώματα, ἔχει ἐκπέσει τὸ ἀκολουθοῦν ε καὶ ἰδίως τὸ ι, τότε εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώνεται, οἷον ἀγώγ' τὸ ἀγώγι καὶ ὄχι ἀγώγ.

Τὸ δ ἔχει καὶ αὐτὸ τὴν συνήθη μέσην καὶ διαρκῆ αὐτοῦ προφορὰν. Μόνον ἐν Κάτω Ἰταλίᾳ καὶ Καππαδοκίᾳ προέκυψεν ἐξ αὐτοῦ ἡχηρὸν d, τὸ ὅποῖον καὶ γράφομεν ντ. Τὸν ἡχηρὸν ὁμως τοῦτον φθόγγον ἔχομεν εἰς ὅλα τὰ ιδιώματα καὶ εἰς τὴν κοινὴν ἐκ τῶν συμπλεγμάτων νδ καὶ ντ. Ὅτι δὲ παρατηρήσαμεν περὶ τῶν ἀνωτέρω συμπλεγμάτων μπ καὶ γκ, τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐδῶ. Ὅτι δηλαδὴ τὰ συμπλέγματα ταῦτα ἄλλοτε μὲν ἀπετέλεσαν ἀπλῶς τὸν ἡχηρὸν φθόγγον d, οἷον ἐν Θράκῃ ἄδρας, ἄλλοτε δὲ διατηροῦν τὴν ἔρρινον προφορὰν, οἷον ἄντρας. Ἐνεκα τούτου πρέπει καὶ ἐδῶ νὰ γίνεται διάκρισις. Καὶ ὅπου μὲν ἀκούεται καθαρὸν d νὰ γράφεται ντ, οἷον ἄντρας, ὅπου δὲ διατηρεῖται τὸ

ἔρρινον γτ, ἄντρας. Εἰς ξένας δέ τινας λέξεις, ὅπου ἕκαστον τῶν συμφώνων διατηρεῖ τὴν ἰδίαν προφορὰν, πρέπει νὰ τίθενται διαλυτικά, ὡς πάντα, πάντατς (ὁ χαρτοπαίκτης) κτλ. Ὅπου τέλος τὸ δ κατήντησεν εἰς ἄλλους φθόγγους, ὡς λ. χ. ἐν Καππαδοκίᾳ εἰς ρ, θὰ γράφεται διὰ τῶν φθόγγων εἰς τοὺς ὁποίους κατέληξεν, οἷον ρῶρεκα ἀντὶ δῶδεκα.

Τὸ ε παντοῦ ἔχει τὴν αὐτὴν προφορὰν. Ὅπου ἐξασθενοῦνται εἰς ι, καθὼς εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα, πρέπει νὰ γράφεται διὰ τοῦ ι, οἷον ερχιτι ἀντὶ ερχετι.

Τὸ ζ πλὴν τῆς κοινῆς αὐτοῦ προφορᾶς παρουσιάζει ἐνιαχοῦ καὶ διαφοράς. Οὕτω προφέρεται δασύ, ὅπως καὶ τὸ δασὺ σῖγμα. Τὸ τοιοῦτον δασὺ ζῆτα δηλοῦμεν διὰ τοῦ ζ ἢ δι' ἐνὸς δασέος πνεύματος ζ'. Ἀλλοῦ πάλιν προφέρεται ἐντελῶς ὀπισθοδοντικόν, ἀκουόμενον λεπτὸν καὶ συριστικόν. Τὸ τοιοῦτον ζῆτα δυνάμεθα νὰ δηλώσωμεν διὰ τοῦ ζ. Ἰδιάζει δὲ ὁ φθόγγος οὗτος εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ ζ πληθυντικούς καὶ εἰς τοὺς ἑλληνισμοὺς τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀκούεται καὶ εἰς τὴν Μακεδониαν, ὡς ἐν τῇ ἀναγραφῇ τοῦ τέλους κατήντησεν εἰς ἄλλους φθόγγους, ὡς λ. χ. τζ, θὰ γράφεται διὰ τῶν φθόγγων τούτων, οἷον τζω ἀντὶ ζω.

Περὶ τοῦ η οὐδὲν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν. Ὅπου ἔχει τὴν προφορὰν τοῦ ε, βεβαίως θὰ γράφεται ὡς ε, ὅπου δὲ ἐκπίπτει, καθὼς εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα, δὲν θὰ σημειοῦται καθόλου, οἷον ἡ ὁμορφ ἀντὶ ἡ ὁμορφη.

Τὸ θ ἔχει τὴν κοινὴν καὶ συνήθη αὐτοῦ προφορὰν. Ὅπου, ὡς ἐν Καππαδοκίᾳ, ἔγινε σ, θὰ γράφεται διὰ τοῦ σ, οἷον σέλου ἀντὶ θέλω.

Τὸ ι πλὴν τῆς κοινῆς αὐτοῦ προφορᾶς, ἔχει εἰς τινὰς ἐκ τῆς τουρκικῆς προσελθούσας λέξεις μέσῃν τινὰ προφορὰν μεταξὺ ι καὶ ου. Τὸ τοιοῦτον ι δηλοῦται διὰ τοῦ ι' (¹), ἀκούεται δὲ συνήθως εἰς τὰς τουρκοκρατούμενας ἢ τὰς νεωστὶ ἀπελευθερωθείσας χώρας. Ὁ φθόγγος τέλος ι, εἴτε ι εἶναι εἴτε η εἴτε ει εἴτε οι εἰς πολλὰ τῆς Ἑλλάδος μέρη μεταξὺ δύο φωνηέν-

(¹) Τὸ τοιοῦτον ι' ἀνωτέρω ἐδηλώσαμεν διὰ τοῦ λατινικοῦ i.

των εἴτε ἐντὸς τῆς λέξεως εἴτε ἐν συνεπείᾳ ἀναλύεται εἰς ι καὶ τὸ ἡμίφωνον ι. Τὸ ἡμίφωνον τοῦτο γράφομεν διὰ τοῦ ι, οἷον ἡμιμορφη, ἡ γριὰ κτλ.

Τὸ κ ἔχει τὴν συνήθη προφορὰν, ἡ ὁποία πρὸ μὲν τῶν ἀδρῶν φωνηέντων α καὶ ο εἶναι μᾶλλον ὑπερωϊκή, πρὸ δὲ τῶν λεπτῶν ε, ι, μᾶλλον οὐρανική. Πολλάκις δὲ καὶ ἐκπιπτόντων τῶν φθόγγων τούτων διατηρεῖ, ὥς τὸ γ, τὴν οὐρανικὴν αὐτὴν προφορὰν, ὅποτε καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ δηλοῦται διὰ τοῦ κ', οἷον πιδάκ' τὸ παιδάκι. Εἰς μερικὰ ἰδιώματα εἰς τινὰς λέξεις, ἐχούσας συνήθως διπλοῦν κκ, συνοδεύεται ἡ ἔκφορὰ καὶ ὑπὸ δασέος πνεύματος. Τὸ τοιοῦτον δασὺ κάππα γράφεται διὰ τοῦ κ' ἢ κκ', οἷον κόκκ'αλο (προφ. κόκκηαλο). Ὅπου τὸ κ πρὸ τοῦ ε καὶ ι κατέληξεν εἰς τσ πρέπει νὰ γράφεται διὰ τοῦ τσ.

Καὶ τὸ λ παρουσιάζει ποικίλιν εἰς τὴν προφορὰν. Πρὸ τῶν λεπτῶν φωνηέντων ε καὶ ι προφέρεται οὐρανικώτερον ἢ πρὸ τῶν α καὶ ο. Ἐνίοτε δὲ οὐρανικὴς αὕτη προχῶρει πολὺ καὶ γινώμεν ἑλπίον οὐρανικὸν λ, τὸ ὁποῖον σημειοῦμεν, ὥς συνέβη καὶ τῷ οὐρανωθέντι, διὰ τοῦ λ', οἷον κλ'έφτου, λ'ύκου. Ἐν οὐρανωσιν αὕτη εἶναι συνήθης εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα. Πρὸ τοῦ α καὶ ο ἡ προφορὰ τοῦ λ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὑπερωϊκή, ἐνιαχοῦ δὲ προυχώρησε καὶ τόσον, ὥστε ἐκ τοῦ λ μᾶς ἔδωκεν ου, ὅπως εἰς τινὰ μέρη τῆς βορείου Θράκης. Ἡ ὑπερωϊκὴ αὕτη προφορὰ, συνήθης εἰς τοὺς Τσάκωνας καὶ πρὸ λεπτῶν φωνηέντων, δηλοῦται διὰ τοῦ λ. Ὅπου ἔγινε ρ, ὥς εἰς τινὰ συμπλέγματα εἰς τὰ Σφακιά της Κρήτης, θὰ γράφεται διὰ τοῦ ρ.

Τὸ μ δὲν παρουσιάζει ποικίλιν εἰς τὴν προφορὰν καὶ ἐπομένως οὔτε καὶ εἰς τὴν γραφήν.

Τὸ ν καὶ αὐτό, ὥς τὸ λ, δύναται νὰ εἶναι τὸ σύνθητες, δύναται νὰ εἶναι οὐρανικόν, οἷον ν'ύφ', ν'ιρό, κατδαίν', συχρὸν εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα, δύναται νὰ εἶναι καὶ ὑπερωϊκὸν ν, ὥς εἶναι εἰς τὰ τσακωνικά γαστενιά ἢ καστανιά.

Τὸ ξ ὥς τὸ ζ δύναται νὰ εἶναι τὸ κοινόν, δύναται νὰ

εἶναι δασὺ ξ, οἷον ξέρου (=ξέρω), δύναται νὰ εἶναι καὶ ὁδοντικὸν ξ.

Τὸ ο πλὴν τῆς κοινῆς προφορᾶς εἰς τὰ βόρεια ιδιώματα ἔγινεν ου καὶ πρέπει νὰ γράφεται ου. Εἰς τὸν Πόντον ὅμως ἔχομεν καὶ τὸ κλειστὸν ὄ, μεταξὺ ε καὶ ο, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τῆς συνιζήσεως εο, οἷον σπέλῳγ τὸ σπῆλαιον.

Τὸ π δὲν ἔχει ποικιλίας εἰς τὴν προφορὰν, πλὴν ὅπου προσέλαβε τὸ δασὺ πνεῦμα, ὁπότε γράφεται π', οἷον κούπ'α (προφ. κούπηα), ἄππ'αρος (προφ. ἄππηαρος) ἐν Κύπρῳ ὁ ἵππος κ.τ.τ.

Τὸ ρ παρουσιάζει ποικιλίαν εἰς τινὰ συμπλέγματα ἐν τῇ τσακωνικῇ διαλέκτῳ. Οὕτως ἔχομεν τὸ ὁδοντικὸν ρ' (προφ. περίπου ρζ), οἷον ρ'άτζι (προφ. ρζάτζι = ρυάκι), καὶ τὸ παχὺ ρ (προφ. ch, σ), οἷον ἄτρωπο (προφ. ἄτσωπο). Τὰ τοιαῦτα ὅμως δύνανται νὰ γράφωνται καὶ ἀνελευμένα, τὸ πρῶτον διὰ τοῦ ρζ καὶ τὸ δεύτερον κατὰ τὸν ρ ἐφ' ὅσον, ἐννοεῖται, συμπίπτουν τελείως πρὸς τὰ συμπλέγματα ταῦτα. Ἐνιαχοῦ καταλαμβάνεται καὶ τὸ ὑπεράφων ρ, τὸ ὁποῖον ἀναδίδεται πρὸς τὸ γ καὶ γράφεται διὰ τοῦ ρ ὁ ὅτιον στερία ἢ στεριά.

Τὸ σ παρουσιάζει τὰς αὐτὰς κατὰ τόπους ποικιλίας, τὰς ὁποίας καὶ τὸ ξ. Ἡ ἔχει δηλαδὴ τὴν κοινὴν μέσσην προφορὰν ἢ εἶναι δασὺ σ', ἢ ὁπισθοδοντικόν, συριστικὸν σ.

Τὸ τ πλὴν τῆς κοινῆς προφορᾶς, παραλαμβάνει ἐνίοτε καὶ τὸ δασὺ πνεῦμα, καὶ γράφεται τ', οἷον πετ'ερός, μούτ'η ἢ μύτη ἐν Κύπρῳ, ἐπτ'ά κττ.

Τὸ υ ἔχει τὴν κοινήν τοῦ ι προφορὰν πλὴν ὅπου, ὥς ἐν Ἀττικῇ, Αἰγίνῃ καὶ Πόντῳ, διετήρησε τὴν ἀρχαίαν προφορὰν τοῦ γαλλικοῦ υ, ὁπότε καὶ γράφεται διὰ τοῦ υ, οἷον ἄχυρα τὰ ἄχυρα.

Τὸ φ ἔχει, καθόσον γνωρίζω, παντοῦ τὴν κοινήν προφορὰν.

Τὸ χ, ὥς καὶ τὸ ζ, πρὸ τῶν λεπτῶν φωνηέντων ε καὶ ι ἔχει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον οὐρανικὴν προφορὰν. Ὅταν αὕτη εἶναι πολὺ ἐντονος ἢ ὅταν ἐξέπεσε κατόπιν ι, πρέπει νὰ σημειώνεται τὸ οὐρανικὸν χ', οἷον ράχ' ἢ ράχη (ἢ προφορὰ ἐγγὺς πρὸς τὸ ράη). Ἐνιαχοῦ (Κάτω Ἰταλία, Καππα-

δοκία) ἡ προφορὰ τοῦ χ εἶναι δασεῖα πλησιάζουσα ἢ καὶ ταυτιζομένη πρὸς τὸ δασὺ σ, οἷον σίονι, σέρι. Τὸ τοιοῦτον δύναται νὰ γράφεται διὰ τοῦ σ. Ἄλλου τέλος εἰς μερικὰς λέξεις τὸ χ πλησιάζει πρὸς τὸ δασὺ πνεῦμα. Τὸ τοιοῦτον δύναται νὰ σημειώνεται διὰ τοῦ χ, οἷον χ'άγνι.

Τὸ ψ δύναται νὰ ἔχη, ὡς τὸ ζ, τριπλὴν προφορὰν, δηλαδὴ τὴν κοινήν, ψ, τὴν δασεῖαν, ψ, καὶ τὴν ὀδοντικήν ψ.

Τὸ ω ἔχει τὴν προφορὰν τοῦ ο, ὅπου δὲ (ἐν Πόντῳ) ἐκ συνιζήσεως προέκυψε κλειστὸν ὃ γράφεται ῶ, οἷον παλῶνω τὸ παλαιώνω.

Πλὴν τῶν φθόγγων τούτων ἔχομεν εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν καὶ συνθέτους συμφώνους φθόγγους τσ, τζ, π. χ. ἔτσι, κουλουρτζής. Οὗτοι ἔχουν πολλάκις δασεῖαν προφορὰν, ὁπότε γράφονται διὰ τοῦ τσ καὶ τζ, οἷον κοτζάμπασης, τσαῖρος, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὀπισθοδοντικὴν ὀδοντικήν, ὁπότε δύναται νὰ γράφονται τσ καὶ τζ. Πολλοὶ παρουσιάζουν καὶ ἔρρινον προφορὰν, εἴτε ὑπῆρχεν ἁπλοῦς ὡς ὁχι, οἷον ἀντζελος, κοτζάμπας, ὁπότε καὶ ἁπλοῦς γράφονται φθόγγοι ντσ, ντζ, ντζ.

Τελευταῖον ἔχομεν τὸν ε τοῦ ε προσελθόντα ἐν Κάτω Ἰταλίᾳ φθόγγον τς, οἷον ἐπλετς τὸ ἐπλεξα.

Τὰ γράμματα καὶ τὰ σημεῖα ταῦτα βεβαίως δὲν ἔξαντλοῦν πάσας τὰς φθογγικὰς περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ παρουσιασθοῦν εἰς τὸν συλλογέα. Ὅπωςδὴποτε ὅμως ἐξ αὐτῶν λαμβάνει τινὰ ἔννοιαν τῆς ποικιλίας τῶν φθόγγων τῶν νεοελληνικῶν διάλεκτων καὶ χρησιμοποιῶν τὰ ἀνωτέρω σημεῖα ἢ ἐν ἀνάγκῃ καὶ συμπληρῶν αὐτὰ διὰ τῆς δημιουργίας νέων δύναται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον νὰ παρουσιάξῃ πιστὴν εἰκόνα τῶν φθόγγων τοῦ ιδιώματος, εἰς τὸ ὅποιον γράφει. Γράφων δ' οὕτω διπλὴν παρέχει ὑπηρεσίαν. Διότι τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα θέλει παρέχει, καὶ ὡς λαογραφικὰ μνημεῖα θὰ εἶναι τέλεια, ἀλλὰ καὶ ὡς γλωσσικαὶ

πηγαὶ θὰ δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀσφαλῶς διὰ τὴν πληρεστέραν γνῶσιν τῶν νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων.

Μίαν μόνον τελευταίαν ἐπιφύλαξιν ἔχομεν νὰ συστήσωμεν. Ἡ γνῶσις ἐνὸς ἰδιώματος νὰ μὴ παρασύρῃ τὸν συλλογέα καὶ μεταβάλλῃ ἢ ἀφομοιώνῃ τοὺς φθόγγους κατὰ τὰς γνώσεις τοῦ ἰδιώματος, τὰς ὁποίας ἔχει. Πολλάκις παρουσιάζονται διαφοραί, ἐσημειώσαμεν δὲ ἀνωτέρω τί συμβαίνει μὲ τὰ ἴσματα. Ἡ δὲ μεγίστη ἀρετὴ εἰς τὰς καταγραφὰς ταύτας παραμένει πάντοτε μία καὶ μόνη· ἡ ἀκριβὴς ἀκουστικὴ τῶν ἐκφερομένων φθόγγων ἀντίληψις καὶ ἡ ἀκριβὴς ἀπόδοσις τοῦ ἀκουσθέντος. Τίποτε περισσότερον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Ἄβδηρῖται σ. 232.
 ἄγερμοι σ. 32.
 ἁγιασμός σ. 181, 183.
 ἁγία Σοφία σ. 160.
 ἄγιοι σ. 167, 395, 396.
 ἅγιος Βασίλειος σ. 168.
 ἅγιος Γεώργιος σ. 156.
 ἅγιος Νικόλαος σ. 168.
 ἅγιος Σπυρίδων σ. 168.
 ἀγρυπτικά ἔσματα σ. 78.
 ἀδελφοποιήσις σ. 128, 135.
 ἄδης σ. 205.
 αἰνίγμα σ. 14, 308, 341 κέ.—θηρ-
 σκευτικά σ. 345 κέ.
 αἰνιγματική γλῶσσα σ. 357.
 αἰνιγματικά παραμύθια σ. 355.
 αἶνος σ. 246, 304.
 αἶψα σ. 195.
 Αἰσώπου βίος σ. 262.
 αἰτία σ. 206.
 αἰτιολογικοὶ μῦθοι σ. 319—παρα-
 δόσεις σ. 154.
 αἰώρα σ. 36.
 ἀκριταί σ. 79 κέ., 83.
 ἀκριτικά ἔσματα σ. 72, 79 κέ.
 ἀλαφροήσκιωτοι σ. 185.
 Ἀλέξανδρος σ. 177, 178, 344.
 ἀλεπού σ. 257.
 ἀλιτήριος σ. 205.
 ἀλληγορία σ. 248, 304, 328 κέ.,
 342, 357, 358.
 ἀλφαθητάρια σ. 78.
 ἀλφάβητος ἀγάτης σ. 60.
 Ἀμαζόνες σ. 155.
 ἄμανες σ. 22, 59.
 ἀμαξοπηγική σ. 419.
 ἀνάθεμα σ. 118, 202.
 ἀνασκελάδες σ. 183, 202.
 Ἀνδρόνικος σ. 83.
 ἄνεμοι σ. 152, 171.
 ἀνεμοστρόβιλος σ. 184, 189.

ἀνθρωπομορφισμός σ. 238.
 ἀντρειωμένοι σ. 82, 163.
 αἰοῖδοι σ. 94.
 ἀπαρχαί σ. 41, 115.
 ἀπειλαί σ. 101.
 ἀπυρχαί σ. 130 κέ., 417.
 ἀποδιοπομπαί σ. 157.
 Ἀπολλώνιος σ. 289, 356.
 ἀποτροπαί βλ. ἀπυρχαί.
 ἀποτρόπαια σ. 181, 187.—ὀνόματα
 σ. 365 κέ., 368.—παρωνύμια σ.
 379, 382.
 ἀποτυπώματα σ. 153, 164.
 ἀπυρχώματα λακωνικά σ. 308.
 ἀρακάς σ. 290.
 ἀρακάδες σ. 176, 174, 265.
 ἀράχες σ. 81.
 ἀράχες σ. 29, 149.
 ἀρκευτική ἔσματα σ. 416, 417.
 Ἀριστοτέλης σ. 250, 300, 303, 304.
 Ἀριστοφάνης σ. 280, 428.
 ἄρκος σ. 212.
 ἀρματωτοὶ σ. 109.
 Ἄρνη σ. 206.
 Ἀρτεμις σ. 186.
 ἄρτος σ. 126.
 Ἀρχιλόχος σ. 249.
 ἀσθενεῖαι σ. 114, 153, 157, 186, 187,
 189, 197.—ζώων σ. 178, 417.
 ἔσματα σ. 12, 20 κέ., 106, 140,
 142, 266, 267, 289, 326, 341,
 379, 425, 428.
 ἀσπασμός σ. 126, 144, 147.
 ἀστεῖα σ. 315.
 ἄστρα σ. 169, 394, 399.
 ἀστρολογία σ. 110, 366.
 Αὐγουστίνος σ. 43.
 αὐτοκατάρα σ. 126.
 αὐτοσχεδιασμός ἑσμάτων σ. 24.
 ἀφηγηταί σ. 213, 279 κέ., 285, 287,
 292, 293 κέ.
 ἀφορισμός σ. 118, 202.

ἐπιβιώσεις σ. 10 κέ., 39.
ἐπιγραφαι σ. 110 κέ., 290.
ἐπιμύθια σ. 241, 245, 247, 259 κέ.
ἐπιορκία σ. 129.

ἐπιστήμη σ. 19.

ἐπιστήμη καὶ μυθολογία σ. 154.

ἐπιφθέγματα ἐλατικά σ. 420, 426
κέ.—ἐργατικά σ. 428 κέ.

ἐπιφώνησις σ. 20 κέ.

ἔπος ζώων σ. 245, 257, 410.

ἐπύλλια σ. 35, 289.

ἐπφδαι σ. 45, 51, 78, 97 κέ., 131,
151, 290, 348, 349.

ἐπώνυμα σ. 372 κέ.

ἐργατικά ἄσματα σ. 28.

ἔρως σ. 279.

Ἐρωτοπαίγνια σ. 60.

ἔτος σ. 347.

εὐτράπελοι διηγήσεις σ. 321 κέ.

εὐφημα ὀνόματα σ. 365 κέ.

εὐφημισμοὶ σ. 132, 185, 194, 366,
417 κέ.

εὐχαὶ σ. 32, 69, 98, 108, 130, 143,
146, 242.

ἐφάπτης σ. 153, 196.

Ζαφείρης σ. 37.

—ζῶα σ. 41, 48, 101, 172, 176, 212,
237 κέ., 317, 365, 369, 381,
382, 388, 389, 393, 394, 421
κέ.—εὐγνώμονα σ. 287.—ὀνό-
ματα 400 κέ., 412.—παρω-
νύμα

Ἡλίας προφήτης σ. 168, 171.

ἥλιος σ. 46, 53, 126, 153, 169, 316,
348, 429.

ἡμέραι σ. 192, 397.

ἡμερολόγιον σ. 393.

ἡμερονυκτίου διαίρεσις σ. 398.

Ἡράκλειτος σ. 310.

Ἡρακλῆς σ. 279.

Ἡρόδοτος σ. 8, 47, 358.

ἥρωες σ. 166, 279.—κωμικοὶ σ. 321.

Ἡσίοδος σ. 249.

ἡχώ σ. 153.

θάλασσα σ. 169, 177, 430.

θανατος σ. 109, 114, 205.

Θεόγνης σ. 307.

θεοδικαίαι σ. 126.

θεοὶ σ. 166.

θηρία σ. 173.

θησαυροὶ σ. 174, 200.

θηρσκειά σ. 15, 16, 19.

θηρσκευτικά ἄσματα σ. 77.

θηρῆνοι σ. 86.

θυμίαμα σ. 181.

θυσίαι σ. 339.

ιδρώς εἰκόνων σ. 168.

Ἰουλιανὸς σ. 249, 250.

Ἰρις σ. 171.

ἱστορία σ. 156.

ἱστοριογραφία σ. 160.

Καθαρά Δευτέρα σ. 35.

καταβρογλωσσήματα σ. 140, 363.

Καπνός σ. 149, 167.

Καπὺν σ. 170.

Καπὺν σ. 171.

κατακλυσσος σ. 66, 173, 417.

κατακλυσσος σ. 16.

κατακλυσσος σ. 179.

κατακλυσσος σ. 140.

κατακλυσσος σ. 89, 232.

κατά σ. 204.

κασσίτερος σ. 195.

καστράκια σ. 351.

κατακλειδές παραμυθίων σ. 229,
283, 291.

κατακλυσμὸς σ. 34.

καταλόγι σ. 60, 314, 351, 352.

κατάροι σ. 32, 108, 122, 130, 150,
362.

Κατελάνος σ. 149.

κατσίκα σ. 167.

Κάτω κόσμος σ. 205.

Κένταυροι σ. 174.

κεντήματα σ. 18.

κλάδος σ. 32.

κλειδοχροσιά σ. 297.

κλέφται σ. 408.

κλέφτικα ἄσματα σ. 47, 68 κέ.

κλήδονας σ. 36.

κληρικοὶ σ. 220, 229.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ

κληρός σ. 56 κέ.
κοινωνική ὀργάνωσις σ. 19.
κόκκαλα σ. 187.
κόλασις σ. 200.
κορακιστικά σ. 359.
κόσκινο σ. 182.
κοσμήματα σ. 18.
κούνια σ. 36.
κουπάρι σ. 137.
κρότοι σ. 21, 130, 138, 192.
κτίρια σ. 165.
Quintilianus σ. 251.
Κύνλωπες σ. 163, 164.
Κυμαῖοι σ. 232.
κυνοκέφαλοι σ. 173.
Κυρά Κάλω σ. 186.
κώδωνες σ. 33.
κωμωδία σ. 315.
κωφοί σ. 227.

λαγῶδες σ. 195.
Λάξαρρος σ. 33.
λακωνίζειν σ. 308.
λάμπερ σ. 190.
λαμπρότητα σ. 172.
Lang σ. 270.
λαογραφία σ. 7 κέ.
Λάουρα σ. 149.
λατρεία σ. 157, 342, 345, 373, 394,
422, 423.
λειδινός σ. 36.
lemuria σ. 13.
λέξεις εὐχεταικά σ. 117.—ἀποτρε-
πτικά σ. 132.—μαγικά σ. 97,
130, 417.—ἐπιτηδευματικά σ.
418 κέ.—περιστατικά σ. 430.
λεοπάρδαλις σ. 212.
λεχὼ σ. 110.
λέων σ. 212.
Λησμονιά σ. 206.
ληστρικά ἄσματα σ. 73.
λιανοτράγουδα σ. 59.
λιθοβολία σ. 119, 204.
λίθος 125.
λίμναι σ. 161.
Λιογέννητη σ. 290.
λογοπαίγνια σ. 116, 361 κέ.
λογοποιοί σ. 280.

λόγος σ. 252, 310, 314, 338.
λοιδορίαὶ ζώων σ. 243.
λυκανθρωπία σ. 182.
λύκος σ. 194, 195, 212, 242, 257,
317.

μαγεία σ. 111 κέ., 122 κέ., 130, 145,
151, 157 κέ., 266, 294, 423.
μάγοι σ. 153, 191, 193, 277.
Μάϊος σ. 13, 34.
Μακρεμβολίτης σ. 345.
μαντική σ. 365.
Μᾶρκος Κράλιεβιτς σ. 83.
μαρμαρώματα σ. 171.
Μάρτιος σ. 153, 154, 207.
μαχαίρι σ. 99, 182.
Μεγάλη Πέμπτη,—Παρασκευή,—
Σαββάτο σ. 32.
μέθοδος λαογραφίας σ. 14.
μελέματα σ. 187, 189, 198.
Μεταβόρος σ. 307, 319.
Μετανοία σ. 145.
μετανοήσεις σ. 179, 423.
μετανοήσις σ. 420.
μετανοήματα σ. 376, 377.
μετανοήσις σ. 48, 110, 243, 420 κέ.
μετανοήσις σ. 114.
μετανοήσις σ. 198 κέ., 287, 348.
μοιρολόγια σ. 63 κέ.
μοιρολογίστρες σ. 64.
Μονοβύζα σ. 155, 159.
Μονομάτηδες σ. 165.
μοσχομάγκα σ. 430.
μούντζα σ. 99, 150.
μουσική σ. 266.
μπαρουνί σ. 187.
Μπερτόλδος σ. 234.
μυθιστόρημα ἑλληνικόν σ. 289.
μυθολογική ἐρμηνεία τοῦ κόσμου
σ. 154.
μυθοποιοί σ. 280.
μῦθος σ. 15, 19, 215, 235 κέ.,
264, 267, 268, 274, 305, 314,
316, 317, 339, 342, 349, 351,
430.—αἰσώπειοι σ. 241, 410.
—διδασκτικοί σ. 245, 246 κέ.,
258, 300, 304, 329.—ζώων σ.
237, 254, 317, 330.—παροι-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

περπερούνα σ. 34.
Perrault σ. 269.
Περσεύς σ. 279.
πετεινός σ. 182.
Πεφταργά σ. 192.
Πιλάτος σ. 149.
Πλανούδης σ. 336.
πλάτος διηγηματικόν σ. 229, 261, 292.

Πλάτων σ. 250, 256, 280.
πλοῖον σ. 32.
ποδαρικό σ. 200.
ποιήματα σ. 141.
ποιηταί σ. 24, 81, 85 κέ.—Κύπρου
23, 59, 60, 88.

ποιναί σ. 150.
Πόλη σ. 153 κέ., 160.
πούλια σ. 170.
Πουολόγος σ. 243.
προβλήματα σ. 360 κέ.
Πρόδικος σ. 250.
προλήψεις σ. 331, 339.
προόδος πολιτισμοῦ σ. 11.
προσέλαμα μυστηρίων σ. 66.
προσποτεῖς σ. 183 κέ.
προσευχαί σ. 57, 78.
προσωποποιία σ. 112, 152, 238, 429.
πρωτοχρονιά σ. 32, 200, 414.
πτάρνισμα σ. 115.
πτηγὰ σ. 41, 48.
πυθαγόρειοι γινῶμαι σ. 310.
πῦρ σ. 126, 181.
πυραὶ σ. 183.

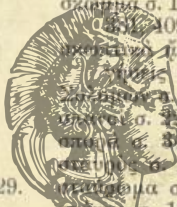
ράβδοι σ. 33.
ραπτική σ. 419.
ρήσεις μνημονικαί σ. 334.
ριζικό σ. 36.
ρίμα σ. 85.
ριμαδόροι βλ. ποιηταί.
ρίμες σ. 85 κέ.
ρινὸς προστριβή σ. 144.
ρυθμός σ. 20.

Σάββατον σ. 203.
σαμαντίδα σ. 185.
σαμάρο σ. 150.
σαμοβίλα βλ. σαμαντίδα.

Σαρακηνός σ. 149, 155.
Σαραντάπηχοι σ. 163.
σαράντισμα σ. 114.
σάτυροι σ. 76.
σατυρικά ἔσματα σ. 75.
Σειράχ σ. 308.
σειραὶ σ. 374.
σεισμοὶ σ. 170.
Σειρήνες σ. 178.
σελήνη σ. 153, 170, 353.
Σεπτεμβρίου 1η σ. 206.
σιδερόχορτο σ. 172.
Σιμωνίδης σ. 249.
σιφώτης σ. 180.
σκόρδα σ. 132, 187, 204.
Σκύλλα σ. 178.
σκύλος σ. 155.
σκυταλισμός σ. 430.
σκώμμα σ. 149, 208 κέ. 240, 378 κέ.
σπ. σ. 409.—παροιμιώδη σ. 323.
σπ. σ. 51, 54.—διη-
γ. σ. 215, 229.

σπ. σ. 307.
σπ. σ. 338.
σπ. σ. 343.
σπ. σ. 181.
σπ. σ. 99.
σπ. σ. 132.
στέγη σ. 19.
Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης σ. 249, 251.

στέφανοι γάμου σ. 12 κέ.
στοιχεῖα σ. 172, 175, 196, 287, 177.
Στράβων σ. 8.
Straparola σ. 269.
στρίγγλες σ. 149, 153, 151.
στῦλος τῆς γῆς σ. 169.
Συβαρίται σ. 232.
Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαδά-
ρου σ. 410.
συναπαντήματα σ. 145.
συνήχησις σ. 22.
συντηρητικότης τοῦ πλήθους σ. 11.
Συντίτας σ. 252, 262.
σφύριγμα σ. 195.
σχήματα χαιρετισμοῦ σ. 144.—ὑδρι-
στικά σ. 150.
Σωκράτης σ. 250.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ταξίδια εἰς τὸν Ἄδην σ. 278.
 ταχταρίσματα σ. 48.
 τελέσματα σ. 176.
 τεμενάς σ. 147.
 τέτις σ. 41, 50.
 τέχνη σ. 15.
 τζιτζιρόκλιο σ. 41.
 τοκετός σ. 114.
 τόξενσις σ. 47.
 τοπωνύμια σ. 185, 384 κέ.
 τοπωνυμικά παραδόσεις σ. 161.
 totem σ. 366.
 τράπεζα κοινή σ. 134 κέ.
 τραμπούκος σ. 431.
 τρίματοι σ. 165.
 τρίστρατα σ. 182, 189.
 τροπάρια ὡς ἐπῶδαί σ. 104.
 τροφή σ. 19.
 τσακίσματα σ. 22.
 Tylor σ. 270.
 τύμπανον σ. 195.
 τυφλοί σ. 68 κέ.
 Τύχη σ. 198 κέ.
 ὕδρεις σ. 148, 194.
 ὑποδηματοποιία σ. 418.
 ὑπόκλισις σ. 144 κέ.
 ὑφαντική σ. 418.
 φαγητό σ. 177.
 Fallmerayer σ. 390.
 φανοί σ. 32.
 φαντασία μυθοπλαστική σ. 152, 341, 401, 415, 425, 429 κέ.
 φαντάσματα σ. 195.
 Φαράλια τῆς Ἀττάλειας βλ. Λάουρα.
 φασκέλλωμα βλ. μούντζα.
 Fauriel σ. 66, 84, 90, 91.
 φεγγάρι σ. 154, 186.
 φίλημα σ. 144.
 Φιλόγελως σ. 231 κέ.

φιλοδορήματα σ. 135, 141.
 φιλοσοφία σ. 339.
 φθόγγοι τῶν ἰδιωμάτων σ. 432 κέ.
 φτύσιμο βλ. ἐμπτυσμός.
 φυλαχτάρι σ. 187.
 φύσημα σ. 99.
 φυτά σ. 171.—ὀνόματα σ. 412 κέ.
 Φωκλίδης σ. 307.
 φωναὶ ζῶων σ. 48 κέ., 238, 420 κέ.
 φωνογράφος σ. 91.
 Φῶτα σ. 32.

χαιρετισμοὶ σ. 143 κέ. 362.
 Χαλιμά σ. 344.
 χαμοδράκια σ. 178.
 Χάρος σ. 205.
 χειραψία σ. 146.
 χειρονομίαι σ. 132.
 χειρὸν ἐπίθεσις σ. 110, 126, 127.
 χειροτεχνία σ. 18.
 χελών σ. 41, 50.
 χελωνίσματα σ. 33.
 χελύκη σ. 8.
 χιτοπεράσας σ. 361. Παντοκράτωρ.
 χιτὼς σ. 239, 266, 423.
 χιτῶσι σ. 345.
 χριστός σ. 101, 102, 167, 310.
 χρονικὸν τοῦ Μωρέως σ. 88.
 χρόνος σ. 348.—διαίρεσις σ. 392.
 χύτρα σ. 147.
 χωρικοὶ σ. 221.

Ψελλὸς σ. 345.
 ψεῦδος σ. 229.
 ψεύσται σ. 229.
 Ψιττακοῦ μυθολογία σ. 252.
 ψυχαί σ. 175, 195, 200 κέ., 205.—
 δένδρου σ. 172.
 ψωμί σ. 187.

ῥοα σ. 110.—μέτρησις σ. 399.
 ῥοιὰς κάστρο σ. 162.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<i>Πρόλογος</i>	σ.	5
<i>Είσαγωγή</i>	»	7
ἝΑσματα	»	20
ἝΕπφδαί	»	97
ἝΕνχαί καὶ κατάραι	»	106
ἝΑφορισμοὶ καὶ ἀναθέματα	»	118
ἝΟρκοι	»	122
ἝΑλευχαὶ ἢ ἀποτροπαί	»	130
Προλόσεις	»	133
Κυριόλελοι	»	143
ἝΥβρεις, βλασφημίαι καὶ ὑβριστικὰ σχήματα	»	148
Παραδόσεις	»	152
Εὐτράπελοι διηγήσεις	»	208
Μῦθοι	»	235
Παραμύθια	»	264
Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις	»	299
Αἰνίγματα καὶ σχετικά	»	341
Γλῶσσα	»	364
ἝΕπίμετρον	»	432
Πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	»	440

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ